

MUZEUL JUDEȚEAN „AURELIAN
SACERDOȚEANU” VÂLCEA

BURIDAVA
IX

MUZEUL JUDEȚEAN „AURELIAN
SACERDOȚEANU” VÂLCEA

BURIDAVA

studii și materiale

IX

Râmnicu Vâlcea
2011

Colegiul științific:

Prof. univ.dr. Ioan Godea
Prof.univ.dr. Sabin Adrian Luca
Prof. univ.dr. Cristian Schuster
Lect. univ.dr. Silviu Purece

Colegiul de redacție:

Claudiu Tulugea Aurel
Mariana Iosifaru
Ioana Ene
Ion Tuțulescu
Ionuț Dumitrescu
Elena Mitrana

Tehnoredactare: Rodica Bocoî, Cornelia Zamfir

Traduceri rezumate: Ana-Maria Tulugea, Andreea Beca

Coperta și machetare: Marius-Cristian Drăghicean

Editura OFFSETCOLOR

ISSN 0258-140X

Întreaga responsabilitate pentru conținutul articolelor revine autorilor.

MUZEUL JUDEȚEAN “AURELIAN SACERDOȚEANU” VÂLCEA

Adresa: Calea lui Traian, nr.143, Râmnicu Vâlcea, ROMÂNIA

Tel/fax: 0250/738121

E-mail: muzeuljudeteanvalcea@gmail.com

Tipar executat de Tipografia OFFSETCOLOR Râmnicu Vâlcea

Strada Calea lui Traian, nr. 47, tel/fax 0250/732522

E-mail: tip.offsetcolor@yahoo.com

CUPRINS

ARHEOLOGIE

Marin Cărciumaru - <i>Cele mai vechi mărturii certe ale utilizării ocrului în Paleoliticul din Europa descoperite în Subcarpații Olteniei</i>	9
Cristian Schuster - <i>Câteva gânduri cu privire la „dansatorii” din Preistorie</i>	34
Elena-Cristina Nițu, Claudiu Aurel Tulugea - <i>Analiza ansamblului litic cioplit din așezarea Copăcelu-Valea Răii (județul Vâlcea, România)</i>	43
Georgeta El Susi - <i>New Data on Livestock and Hunting in the Settlement Vinča A3-B1 (Level IIB) at Miercurea Sibiului – “Petriș”, Sibiu County</i>	63
Mariana Iosifaru - <i>Situri arheologice din orașul Ocnele Mari, județul Vâlcea</i>	82
Ion Tuțulescu - <i>Ceramica orizontului final al culturii Coșofeni în zona deluroasă și montană a Olteniei. Cu specială privire asupra arealului de nord-est.</i>	95
Gheorghe Calotoiu, Adina-Gabriela Cotorogea - <i>Necropola tumulară de la Vârtopu-Ciuperceni, județul Gorj</i>	118
Silviu Istrate Purece - <i>Monede republicane descoperite izolat la Buridava (Ocnița, județul Vâlcea), aflate în colecția Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoșeanu” Vâlcea</i>	132
Carol Terteci - <i>Materiale arheologice din Râmnicul medieval (I)</i>	140
Ovidiu Păraușanu - <i>Metoda rezistivității electrice a solului procedeu de investigare arheogeofizică</i>	147

ISTORIE

Vasile Mărculeț – <i>Unele considerații cu privire la etapa de debut a relațiilor româno-otomane în secolul al XIV-lea</i>	163
Ioan St. Lazăr - <i>Spiritualitate, cultură și artă în Râmnicul medieval și premodern - încercare de sinteză</i> -	177
Dan Moroianu - <i>Comerțul în Râmnicul Vâlcea între 1821-1900</i>	193
Bogdan Dumitru Aleca - <i>Aspecte referitoare la sistematizarea orașului Râmnic în perioada regulamentară</i>	199
Doina Petruța Aleca - <i>Comanda de foc a Râmnicului în perioada regulamentară</i>	210
Dumitru Garoafă - <i>Activitatea de arhivă la principalii creatori de documente din administrația județului Vâlcea în perioada regulamentară (1831-1858*)</i>	217
Nicolae Bocșan - <i>Andrei Șaguna și episcopul Calinic de la Râmnic</i>	229
Dumitru-Valentin Pătrașcu, Daniela-Liliana Manea - <i>Unirea Dobrogei cu România (14 noiembrie 1878)</i>	236
Dragoș-Ionuț Ecaterinescu, Radu-Gabriel Geiculescu - <i>Parcul Central din Băile-Govora, județul Vâlcea (Scurt istoric)</i>	243
Liliana Beu - <i>Un proces de răsunset la început de secol XX: doi înalți ierarhi ajunși în fața justiției</i>	259
Radu Tabără - <i>Evoluția insignei Organizației Pionierilor din România (1949 - 1989)</i>	270
Sorin Oane - <i>Disputa dintre vâlceni și brașoveni pe tema Imnului Național. O părere</i>	288
Tiberiu M. Pană - <i>În slujba adevărului istoric, cu mijloacele (uneori modeste), ale limbii române (I)</i>	298

ARHITECTURĂ ȘI ARTĂ

Alexandru Nancu - <i>Modernitate versus tradiție (II)</i>	309
Ioana Ene - <i>Nume de zugrăvi vâlceni din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea identificate în colecția de artă veche românească a Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” din Râmnicu Vâlcea și date despre activitatea lor</i>	332
Ioan St. Lazăr - <i>Ioana Ene, Icoane brâncovenești și postbrâncovenești din județul Vâlcea (1680-1730) (recenzie)</i>	341
Alina-Cristina Cristea - <i>Un pictor avangardist</i>	343
Gheorghe Dican - <i>Salonul național de artă contemporană Râmnicu Vâlcea 5 – 20 august 2011</i>	349

ETNOGRAFIE

Alina Mandai - <i>Meșteșugul cojocăritului în Țara Oltului</i>	357
Ionuț Dumitrescu - <i>Contribuții la studiul mobilierului popular din Vâlcea</i>	363
Eugen Deca - <i>Motive decorative antropomorfe în ceramica populară din Oltenia</i>	368
Sabin Lungoci - <i>Instrumente muzicale tradiționale din Vâlcea. Fluietul. Originea și evoluția fluietului</i>	373
Irinel Cănuț - <i>Caracteristici ale evoluției așezărilor din Câmpia Băileștilor</i>	380
Florescu Oana Ștefana - <i>Considerații asupra industriei casnice textile din microzona Bujoreni-Muereasca</i>	389

RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA PATRIMONIULUI

Ruxandra-Ioana Stroia - <i>Problematika restaurării și conservării piesei Șerpar Brodat</i>	395
Traian Purece - <i>Degradarea fungică - un pericol real al lemnului</i>	407
Daniela Beu - <i>Restaurarea unui obiect textil săsesc, rochia cu bretele (busenkittel)</i>	416
Diana Mirea - <i>Arta sacră și repere pentru depozitarea colecției</i>	427

ARHEOLOGIE

Cele mai vechi mărturii certe ale utilizării ocrului în Paleoliticul din Europa descoperite în Subcarpații Olteniei

Marin Cârciumaru¹
mcarciumaru@yahoo.com

Keywords: *Middle Paleolithic, Mousterian, ochre, ochre recipients, art, symbolism.*

Summary: *The Cioarei Cave is situated in Boroșteni village, the commune of Peștișani, Gorj County, at an absolute height of 350 m. In the cave has been identified an important Mousterian dwelling and another one attributed to the Gravetian. The Mousterian layers have provided important quantities of ochre, and especially eight containers for preparing the ochre, made from the upper part of stalagmites and from stalagmite crust. Most of these containers are concentrated in layer E, dated at over 50.000 B. P. The microscopic analysis of the ochre layers has pointed out extremely interesting aspects concerning the elements of the pigments used, and concerning the carving processes by means of scraping and scratching.*

Considerații generale asupra ocrului

Ocrul își trage numele de la cuvântul grecesc *okhros* care se poate traduce prin „galben”. În realitate, în vocabularul preistoricilor noțiunea de ocră are, cel puțin din punct de vedere coloristic, înțelesuri mai largi. De obicei, atunci când dominantă este culoarea roșie este vorba de o argilă bogată în hematit, spre deosebire de culoarea galbenă care este imprimată de conținutul ridicat de limonit. În structura ocrului întrebuintat în preistorie adesea se întâlnește însă și bioxidul de mangan, oxidul de fier negru și chiar cărbunele care caracterizează în general culorile închise, în special culoarea neagră, ca și calcitul, folosit pentru obținerea culorii albe. Înseamnă că în termenul de *ocră* se includ toate pământurile colorante galbene, roșii, brune².

În cele mai multe cazuri particularitatea mineralelor incluse în structura ocrului este dată de conținutul de fier sub formă anhidră sau hidratată.

Între formele anhidre pot fi incluse mineralele hematit și oligist, iar varietățile hidratate cuprind limonit, goethit, lepidocrocit, glauconit și laterit. Hematitul și varietatea sa oligistul (Fe_2O_3) sunt caracterizate de culoarea cenușie-neagră și putea să fie obținut de locuitorii peșterii din agregate stalagmitice, ca de altfel și limonitul, care se prezintă sub formă galbenă, roșie sau brună. Goethitul este un hidroxid natural de fier (HFeO_2), de culoare brun-roșcată și cu structură fibroasă, iar lepidocrocitul este un monohidrat natural de fier de culoare roșie și mai rar neagră sau aurie. La rândul său, glauconitul este constituit dintr-un silicat hidratat de aluminiu, fier, magneziu și potasiu de culoare verde, care în contact cu ocrul se transformă în galben, în timp ce lateritul este o formă de limonit îmbogățit în hidroxizi de aluminiu și fier prin alterare, de culoare roșu aprins sau roșu-brun.

Așa cum am spus, alături de mineralele de fier, în alcătuirea ocrului intră, de asemenea, manganul sub formă de oxizi, hidroxizi sau bioxizi cuprinși în roci sedimentare de

---

¹ Cârciumaru Marin, profesor universitar doctor, Universitatea „Valahia” Târgoviște.

² Cârciumaru 2000a.

tip argilos³. Hausmanitul este un oxid de mangan ($MnO_2 \cdot 2MnO$) de culoare negru-brun; manganitul – un sesquioxid de mangan hidratat ($Mn_2O_3 \cdot H_2O$) de culoare neagră; braunitul – un sesquioxid de mangan anhidru (Mn_2O_3) de culoare cenușiu.

S-a constatat că prin încălzire pământurile colorate, în special cele bogate în oxizi de fier, suferă transformări de nuanță. Omul paleolitic se pare că nu îi erau străine aceste proprietăți, atâta timp cât au fost descoperite plachete de ocră cu diferite stadii de oxidare⁴. Nu este exclus ca transformarea pietrei galbene într-una roșie prin încălzire să fi fost privită ca magică, cu atât mai mult cu cât pudra obținută din astfel de roci introdusă în lichid capătă culoarea sângelui, cărnii sau anumitor fructe⁵.

Nu trebuie să oitem o realitate a timpurilor paleolitice în privința surselor posibile de obținere a culorilor. Arheologii au din când în când șansa recuperării doar a culorilor minerale, dar omul paleolitic avea la dispoziție și alte surse de preparare și obținere a culorilor, mai ales din plante, fie că foloseau rădăcina, florile sau scoarța copacilor. Totodată, banalul cărbune de lemn putea să fie un mijloc dintre cele mai simple și la îndemâna omului paleolitic în vederea realizării culorii negre. Cu toate acestea, descoperirea cărbunilor de lemn în stratele locuite de om în Paleolitic sunt prea rar interpretate ca atare, pentru că de cele mai multe ori nu mai există dovada materială a utilizării sale în acest sens.

Poate că nu este lipsit de interes să relevăm câteva considerații care au fost formulate asupra descoperirii ocrului în câteva așezări musteriene din Franța. Un interes timpuriu pentru colectarea fragmentelor de ocră și de mangan din stratele musteriene din Périgord a arătat-o L. Capitan și D. Peyrony în săpăturile din 1912 de la La Ferrassie și H. Martin (1923) în zăcămintul La Quina.

Revăzând colecțiile de coloranți rezultate în cea mai mare parte din săpăturile lui Fr. Bordes și D. Sonneville-Bordes din mai multe peșteri, adăposturi sub stâncă (abris sous roche) și așezări în aer liber din Périgord, cum ar fi peștera Combe Grenal, peșterile din colina Pech de l'Azé, așezarea de la Micoque de pe valea Vézere, adăpostul sub stâncă de la Caminade, stratul clasic de la Le Moustier și în așezarea musteriană de la Chapelle-aux Saints, P. Y. Demars (1992) face observații extrem de interesante, ca urmare a unui studiu atent al eșantioanelor descoperite și a ordonării lor în funcție de faciesul musterian specific din care au fost extrase mostrele respective.

Surprinde, față de impresia generală existentă până la aceste evaluări reale, cantitatea însemnată a coloranților în toate faciesurile musteriene evidențiate în Périgord. S-a constatat totuși o mai mare răspândire a sa în stratele atribuite musterianului de tradiție acheuleeană și poate în Musterianul de tip Quina. Mai exact, coloranții apar în Musterianul de tip Ferrassie, se dezvoltă în Musterianul de tip Quina și se răspândesc în Musterianul de tradiție aceleeană.

P. Y. Demars (1992) ajunge astfel la concluzia că spre 70.000 de ani apar în industriile musteriene din sud-vestul Franței, coloranți care pot fi interpretați ca mărturii ale unor practici spirituale. Probabil că nu este întâmplătoare apariția înmormântărilor musteriene cam în aceeași perioadă, așa cum au relevat cercetările de la Ferrassie, La

---

³ Couraud, Laming-Emperaire 1979.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Wreschner 1980.

Chapelle-aux-Saints, Roc de Marsal, Le Regourdou, Le Moustier etc. Din cele 10 cazuri de înmormântări umane musteriene, șase sunt copii și patru adulți. Nu încapе îndoială asupra existenței unor structuri amenajate pentru acest scop și că omul de Neandertal practica înhumarea⁶.

De altfel, F. Bordes a emis încă din 1952 ipoteza asupra obiceiului omului de Neandertal de a-și vopsi corpul, desigur în cadrul unor certe practici magice.

Nu trebuie, de asemenea, să omitem faptul că din așezarea Terra Amata s-au recuperat fragmente de ocră dintr-un nivel raportat la perioada glaciară Mindel. Părăsind Europa vestică, vom constata că în Orientul Apropiat s-a descoperit ocră în peștera de la Djebel Qafzeh⁷ și la Skul⁸ care atestă că omul îl întrebuița în diverse scopuri. În peștera Qafzeh s-au recuperat numeroase fragmente mici de ocră roșu și galben în stare brută alături de oseminte umane care atestă că ele au putut să fie întrebuițate în acest timp ca ofrande.

În ultima vreme este invocată de Francesco d'Errico⁹ prezența ocrului în strate datate destul de timpuriu în Africa, care de altfel menționează că „Il n'existe pas de société traditionnelle dans laquelle l'utilisation de colorants ait une valeur purement fonctionnelle, même si dans nombre de cas utilisations fonctionnelles et symboliques sont associées”¹⁰. Pe lângă descoperirile mai vechi de ocră roșu de la Kabwe în Zambia¹¹, sau de la Nooitgedacht din Africa de Sud făcute de P. Beaumont și D. Morris¹², din strate atribuite lui *Homo heidelbergensis* sau *Homo sapiens* arhaic¹³ sunt demne de menționat în acest sens descoperirile mai vechi de 200.000 de ani, din strate atribuite etapei de tranziție de la Acheulean la perioada, cunoscută în Africa, sub numele de Middle Stone Age (MSA), de la Kapthurin în Kenya, comunicate de S. McBrearty¹⁴ sau de la Twin Rivers din Zambia datorate lui L. S. Barham¹⁵. Cele peste 70 de eșantioane recuperate de la Kapthurin au fost datate la 285.000 de ani, iar cele 176 de mostre de la Twin Rivers, includ cinci nuanțe coloristice, prezintă evidente urme de utilizare și au vârste estimate între 260.000 și 400.000 de ani.

În peștera Cioarei, așa cum am menționat, se concentrează în stratul E contemporan cu *complexul de încălzire Boroșteni*. Datările C-14 din acest strat au relevat vârste între 51.900 + 5.300 / - 3.200 B.P. și > 45.000 B.P. Bînuim însă că datările menționate sunt inferioare vârstei reale, cea preconizată prin cercetările palinologice și paleofaunistice, probabil ca urmare a limitei metodei C-14. Nu este exclus, conform corelațiilor cronoclimatice ale *complexului de încălzire Boroșteni* cu ultimul interglaciuar, să existe în peștera Cioarei ocră mai vechi de 80.000 de ani. Chiar dacă am lua în considerare

---

⁶Vandermeersch 1976.

⁷Idem 1969.

⁸Demars 1992.

⁹D'Errico 2003.

¹⁰*Ibidem*, p. 35.

¹¹Clark *et alii* 1947.

¹²Beaumont, Morris 1990.

¹³D'Errico 2003.

¹⁴McBrearty 2001.

¹⁵Barham 1998; *Idem* 2000; *Idem* 2002.

numai datările C-14 menționate, în peștera Cioarei de la Boroșteni înseamnă că s-a descoperit cel mai vechi ocră cunoscut până acum în România.

Având în vedere că, pe lângă descoperirea cu deosebire a ocrului în stratul E (cantitativ 48,62%), s-au descoperit cantități semnificative, așa după cum vom vedea, în stratul F (1628%), contemporan cu primul stadiu glaciatic posterior ultimului interglaciatic, precum și în stratul J (11,06%) sedimentat în faza Nandru 3 din complexul interstadial Nandru și care încheie locuirea musteriană intensă a peșterii, putem spune că peste 75% din cantitatea de ocră a fost recuperată din stratele acestei perioade. În mod curios, din stratul O, specific paleoliticului superior, s-a recoltat doar 1,58% din întreaga cantitate de ocră din peștera Cioarei.

Nu excludem posibilitatea ca să fi existat ocră și în alte peșteri din România cu cultură musteriană și chiar din Paleoliticul superior, dar faptul că ele au fost cercetate cu mulți ani înainte, poate cu mai puțină atenție pentru recuperarea unor vestigii, a făcut ca să nu putem beneficia azi de comparații în acest sens cu situațiile întâlnite în peștera Cioarei.

Având în vedere modul în care se prezintă eșantioanele de ocră descoperite în stratul E și general în stratele peșterii Cioarei, considerăm că ele au fost folosite de omul paleolitic de regulă în stare naturală. Multe din ele reprezintă o argilă, altele au structură fibroasă asemănătoare goethitului. Totuși, într-un caz s-a observat că blocul de ocră roșu conținea un nisip destul de grosier și diseminat mică albă care ar fi putut să reprezinte liantul necesar într-o eventuală acțiune de preparare a colorantului respectiv. Din punct de vedere chimic (tab. 2, 3) multe mostre par a reprezenta alumino-silicați îmbogățiți în carbonat de calciu ca mediu al peșterii, după cum altele pot fi calificate ca fosfați, poate ca urmare a aportului de guano. Surprinde în eșantioanele analizate chimic din peștera Cioarei conținutul foarte scăzut de oxid și trioxid de fier, precum și a oxidului de mangan, elemente care imprimă de obicei culorile specifice pământurilor colorate. Menționăm că, prin săpăturile arheologice din peștera Cioarei, s-a cules în mod sistematic și cu atenția cuvenită ocră doar din secțiunile X-XIII, mai ales, după cum vom vedea în continuare, în urma descoperirii primelor recipiente care conservau evidente urme de culoare pe pereții lor¹⁶. Există, de asemenea, o corelație strânsă între cele mai ridicate cantități de ocră și stratele intens locuite de omul paleolitic, un exemplu în acest sens fiind chiar stratul E, fără însă ca ocră să lipsească cu desăvârșire din stratele în care nu a fost descoperit utilaj litic (tab. 1-3). Oricum, peștera Cioarei este singura de până acum în care, în urma săpăturilor arheologice, s-a prelevat ocră în mod sistematic din câteva secțiuni în vederea unei statistici mai riguroase și a unor prime analize chimice a câtorva eșantioane atribuite paleoliticului.

De aceea, având în vedere stadiul cercetărilor de acest fel din țara noastră, preferăm să ne rezumăm doar la aceste considerații, urmând ca în viitor, în măsura multiplicării acestor studii și în alte așezări paleolitice, să putem face eventuale analogii asupra structurii ocrului și întrebuințarea sa.

---

¹⁶Cârciumaru 2000b.

Strate geologice	Numărul eșantioanelor	
E	30	51,71
F	6	10,3
G	2	3,44
H	1	1,72
J	5	8,62
L	5	8,62
M	3	5,17
N	2	3,44
O	2	3,44
P	1	1,72

Tab. 2 – Frecvența eșantioanelor și procentele acestora în diferite strate geologice ale secțiunilor X-XIII (după M. Cârțumaru, 2000 a)

Strate geologice	Greutatea totală a ocrului în gr	Procentele calculate la suma totală
E	182,5	48,62%
F	61,14	16,28%
G	12,39	3,30%
H	3,33	0,88%
J	41,53	11,06%
L	2,28	5,93%
M	14,26	3,80%
N	25,60	6,82%
O	10,40	2,77%
P	5,95	1,58%

Tab. 3 – Greutatea ocrului în fiecare strat și procentele calculate la cantitatea totală din secțiunile X-XIII (după M. Cârțumaru, 2000 a)

Descoperirea ocrului cu diferite nuanțe în peștera Cioarei în general și în stratul E în special este în strânsă legătură cu descoperirea recipientelor pentru prepararea ocrului, ele fiind concentrate în cea mai mare parte în același strat.

Section-carré	Profondeur en	Couleur Munsell Soil Color	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	FeO	MnO	CaO	MgO	PiO ₅	TiO ₂	K ₂ O	H ₂ O	P.C.
V-3	230-240	Rougeâtre-jaunet 5YR 6/6	15,88	4,97	2,20	-	0,05	40,31	0,64	0,60	0,25	0,85	0,60	32,31
V-2	290-300	Rose 5YR 7/4	4,61	1,47	0,90	-	0,02	46,62	0,27	2,40	-	0,33	4,05	36,87
V-3	405-415	Rose-rougeâtre brun clair 5YR 7/4-6/4	6,06	3,10	1,40	0,23	0,04	47,30	0,40	0,90	0,04	0,47	0,90	38,54
XIII	375-395	Rougeâtre-jaunet 5YR 7/8	9,88	16,00	3,21	-	0,03	34,16	0,80	6,64	0,25	-	-	27,47
VI	425-440	Très pâle brun 10YR 8/4	4,65	31,02	0,35	-	0,02	14,00	0,70	30,83	0,25	-	-	12,43

XII	440-460	Rouge 2,5YR 5/8	15,10	2,24	3,14	-	0,03	39,48	0,50	3,37	0,60	-	-	32,67
XIII	460-480	Rougeâtre- jaunet 7,5YR 7/8	12,33	1,54	3,14	-	0,02	43,12	0,20	1,50	0,60	-	-	34,91
XIII	470-485	Jaune 10YR 7/6	20,84	10,93	3,21	-	0,02	28,98	0,90	8,46	0,60	-	-	23,52
XIII	500-515	Très pâle brun 10YR 8/4	12,20	15,06	2,86	-	0,02	22,40	2,20	20,78	1,20	-	-	15,30

Tabelul 4 - Analiza chimică a unor eşantioane de ocră din peștera Cioarei (după M. Cârciumar, 2000 c)

Deoarece prin cercetările asupra paleoliticului de pe teritoriul României, efectuate până acum, nu s-au făcut descoperiri similare, precum și pentru că majoritatea din aceste recipiente au fost recuperate din stratul E, considerăm util ca să facem o descriere a tuturor recipientelor, în sensul precizării unei tipologii și nomenclaturi lor în acord cu cele prezentate de Sophie A. de Beaume¹⁷ pentru „lămpile” paleolitice. Rațiunea adoptării nomenclaturii specifice lămpilor paleolitice pentru recipientele de ocră constă în faptul că se cunosc situații de folosire a unui același suport în ambele scopuri: iluminat și recipient pentru ocră. Așa sunt cele din peșterile Eulene și Les Trois-Freres¹⁸, ca să nu amintim decât pe cele mai sigure.

În funcție de nomenclatura pentru astfel de obiecte, elaborată de S. A. de Beaume¹⁹, au fost elaborate fișele descriptive pentru fiecare recipient descoperit în peștera Cioarei.

Fișele tipologice ale recipientelor de ocră din peștera Cioarei

Piesa nr. 1

Identificarea și proveniența recipientului

- Săpături arheologice sistematice din anul 1983. Locul descoperirii: secțiunea VI, adâncimea 370-390 cm (pl. I).

- Contextul stratigrafic, cultural și cronologic: stratul E, cultura musteriană, datare C-14: GrN 13.004: > 45.000 B.P. (deasupra stratului în care a fost descoperit recipientul), dar nu mai mult de 50.900 + 4.400/ - 2.800 B.P. (GrN 15.046), având în vedere că sub stratul în care a fost descoperit recipientul există această datare.

- Cronoclimatic – complexul de încălzire Borșteni: etapa temperată cu pădure de conifere și foioase.

Descrierea piesei:

Recipient prelucrat din partea superioară a unei stalagmite. Culoarea albă specifică calcitului. Piesa se prezintă întreagă, cu formă circulară. Cuveta este, de asemenea, cir-

¹⁷ Beaume 1987; *Idem* 1989.

¹⁸ *Idem* 1987.

¹⁹ *Ibidem*; *Idem* 1989.

culară închisă, destul de bine marcată și regulată. Versanții sunt oblici, iar la margelle convex. Reversul este ușor bombat, ceea ce îi conferă recipientului o bună stabilitate. Nu se remarcă pe revers nici o protuberanță bazală sau apendice de prindere. Piesa nu prezintă nici un decor.

Dimensiuni:

Lungimea = 5,8 cm; lățimea = 5,6 cm; diametrul maxim/minim = 4,9/4,8 cm; lățimea de margelle 6,0 mm; profunzimea 5,0 mm; înălțimea (grosimea maximă) = 1,7 cm.

Modul de obținere a recipientului

Decuparea părții superioare a stalagmitei și răzuirea stratelor succesive interne.

Urme de utilizare și localizarea lor

Urme masive de ocră galbenă și izolate de culoare roșu-brun. Cu totul izolat mici pete negre în interiorul cuvetei și pe margelle. Culoarea galbenă predomină pe întreaga suprafață a cuvetei, cea roșu-brun este mai răspândită pe revers, dar se poate sesiza și pe margelle sub stratul galben. La microscopul cu fibră optică Keyence VHX 600 s-au putut observa strate de vopsea suprapuse, combinații de diverse culori, în special negru și roșu, dar mai ales pigmenți izolați în stratul de vopsea din interiorul recipientului de diverse culori (pl. II).

Tipul morfologic și funcționalitate

Recipient amenajat pentru prepararea ocrului, probabil în vederea tatuajului corporal și/sau facial.

Piesa nr. 2

Identificarea și proveniența recipientului

- Săpături arheologice sistematice din anul 1983. Locul descoperirii: secțiunea VI, adâncimea 425-440 cm (pl. II).

- Contextul stratigrafic, cultural și cronologic: stratul E, cultura musteriană, datare C-14: GrN 15.046: 50.900 + 4.400/ - 2.800 B.P. – GrN 15.048: 51.900 + 5.300/ - 3.200 B.P.

- Cronoclimatic – complexul de încălzire Boroșteni: tranziția dintre etapa de stepă și etapa temperată cu pădure de conifere și foioase.

Descrierea piesei:

Recipient prelucrat din partea superioară a unei stalagmite. Culoarea albă specifică calcitului. Piesa este întregă și are formă ovală. Cuveta ovală, închisă bine marcată. Reversul ușor bombat, stabilitate bună. Versanții sunt oblici, la margelle inegal dezvoltat. Pe revers nu există protuberanțe bazale sau apendice de prindere. Lipsește orice urmă de decor.

Dimensiuni:

Lungimea = 5,7 cm; lățimea = 4,8 cm; diametrul maxim/minim = 4,5/3,8 cm; lățimea de margelle 3,8-7,0 mm; profunzimea 7,5 mm; înălțimea (grosimea maximă) = 3,2 cm.

Modul de obținere a recipientului

Decuparea părții superioare a stalagmitei și răzuirea stratelor succesive interne.

Urmel de utilizare și localizarea lor

Urme izolate de ocră galbenă în interiorul cuvetei și izolat pe margelle. Pe revers puținele pete de ocră galbenă sunt mai greu perceptibile. La microscop s-au putut observa urme de raclaj, suprapunere de culori, combinație între culoarea neagră și diverse nuanțe de ocră, pigmenți izolați de culori diferite care demonstrează utilizarea

succesivă a unor oxizi de diferite culori, sau simultană pentru a obține în final culoarea dorită (pl. III).

Tipul morfologic și funcționalitate

Recipient amenajat pentru prepararea ocrului, probabil în vederea tatuajului corporal și/sau facial.

Piesa nr. 3

Identificarea și proveniența recipientului

- Săpături arheologice sistematice din anul 1985. Locul descoperirii: secțiunea XI, adâncimea 415-430 cm (pl. IV).

- Contextul stratigrafic, cultural și cronologic: stratul E, cultura musteriană, datare C-14: GrN 15.046: 50.900 + 4.400/ - 2.800 B.P. - GrN 15.048: 51.900 + 5.300/ - 3.200 B.P.

- Cronoclimatic – complexul de încălzire Boroșteni: tranziția dintre etapa de stepă și etapa temperată cu pădure de conifere și foioase.

Descrierea piesei:

Recipient prelucrat din partea superioară a unei stalagmite. Culoarea albă specifică calcitului. Piesa se prezintă întregă, cu formă ușor ovală. Cuveta este, de asemenea, ovală și relativ închisă. Versanții sunt oblici, la margelle subțire, franjurat din cauza câtorva rupturi. Reversul este bombat. Cu toate acestea, având în vedere buna echilibrare, recipientul se menține într-o poziție favorabilă păstrării în el chiar și a substanțelor lichide. Pe revers nu există protuberanțe bazale sau apendice de prindere. Nu s-au constatat urme de decor.

Dimensiuni:

Lungimea = 4,3 cm; lățimea = 3,6 cm; diametrul maxim/minim = 4,1/3,3 cm; lățimea de margelle 3,0-5,0 mm; profunzimea 7,0 mm; înălțimea (grosimea maximă) = 2,9 cm.

Modul de obținere a recipientului

Prin decuparea părții superioare a stalagmitei și răzuirea stratelor succesive interne. În cazul acestui recipient se remarcă prelucrarea îngrijită și uniformă a cuvetei.

Urme de utilizare și localizarea lor

Urme vizibile de ocră cărămiziu în neregularitățile cuvetei, ca și pe întreaga suprafață a cuvetei în mod diseminat. Pe revers, aceeași nuanță de ocră este sesizabilă doar în mod cu totul izolat.

Tipul morfologic și funcționalitate

Recipient amenajat pentru prepararea ocrului, probabil în vederea tatuajului corporal și/sau facial.

Piesa nr. 4

Identificarea și proveniența recipientului

- Săpături arheologice sistematice din anul 1985. Locul descoperirii: secțiunea X, adâncimea 415-425 cm (pl. V).

- Contextul stratigrafic, cultural și cronologic: stratul E, cultura musteriană, datare C-14: GrN 15.048: 51.900 + 5.300/ - 3.200 B.P.

- Cronoclimatic – complexul de încălzire Boroșteni: etapa de stepă.

Descrierea piesei:

Recipient prelucrat din partea superioară a unei stalagmite. Culoarea albă specifică calcitului. Piesa este fragmentată, lipsind circa 1/3 din forma inițială. Cuveta ovală, desul de bine marcată. Reversul este convex. Versanții sunt oblici, iar margelle este bine

delimitat. Relieful reversului nu este uniform, prezentând unele neregularități. Protuberanțele bazale de prindere sau anumite apendice de prindere lipsesc, ca și urmele de decor.

Dimensiuni:

Lungimea = 5,8 cm; lățimea = 4,6 cm; diametrul maxim/minim = 4,8/3,5 cm; lățimea de margelle 7,0 mm; profunzimea 6,0 mm; înălțimea (grosimea maximă) = 2,8 cm.

Modul de obținere a recipientului

Decuparea părții superioare a stalagmitei și răzuirea stratelor succesive interne. Sunt vizibile la microscop urme de raclaj.

Urme de utilizare și localizarea lor

Urme de pigmenți de ocru repartizate relativ uniform în interiorul chiuvetei și foarte restrâns pe margelle.

Tipul morfologic și funcționalitate

Recipient amenajat pentru prepararea ocrului, probabil în vederea tatuajului corporal și/sau facial.

Piesa nr. 5

Identificarea și proveniența recipientului

- Săpături arheologice sistematice din anul 1985. Locul descoperirii: secțiunea XI, adâncimea 415-430 cm (pl. VI).

- Contextul stratigrafic, cultural și cronologic: stratul E, cultura musteriană, datare C-14: GrN 15.046: 50.900 + 4.400/ - 2.800 B.P. – GrN 15.048: 51.900 + 5.300/ - 3.200 B.P.

- Cronoclimatic – complexul de încălzire Boroșteni: etapa de stepă.

Descrierea piesei:

Recipientul pare prelucrat dintr-o crustă de calcit prin excavarea unei mici suprafețe prin raclaj și obținerea unei cuvette de dimensiuni reduse. Piesa prezintă un mic mâner de prindere care s-ar putea ca, inițial, să fi fost ceva mai mare. Nu este exclus totuși ca acest mâner să fi fost obținut accidental, prin ruperea de margelle recipientului. Cuveta este foarte bine marcată, de formă rotundă. Versanții sunt oblici spre abrupti, iar la margelle este în bună parte degradat. Reversul este plan-convex, iar relieful său prezintă mici neregularități. Nu s-a observat nici un decor.

Dimensiuni:

Lungimea = 3,5 cm; lățimea = 3,0 cm; diametrul maxim/minim = 2,0/1,8 cm; lățimea de margelle 6,0-9,0 mm; profunzimea 5,0 mm; înălțimea (grosimea maximă) = 1,5 cm. Dimensiunea mânușii de prindere: lungimea = 11,5 mm; lățimea = 11 mm.

Modul de obținere a recipientului

Dintr-o crustă de calcit prin răzuirea unei mici cuvette cu un raclor sau chiar prin răscucirea unui gratoar, care au avut ca rezultat îndepărtarea stratelor succesive caracterizate, după cum se știe, printr-o slabă densitate. Urmele de raclaj în interiorul cuvettei sunt vizibile la microscop.

Urme de utilizare și localizarea lor

Urme de ocru sub forma unui strat de culoare, relativ uniform repartizat în interiorul cuvettei și mai puțin uniform pe margelle. La microscop s-au identificat pigmenți de diverse nuanțe care împreună au determinat obținerea culorii respective.

Tipul morfologic și funcționalitate

Recipient amenajat pentru prepararea ocrului, probabil în vederea tatuajului corporal și/sau facial.

Piesa nr. 6

Identificarea și proveniența recipientului

- Săpături arheologice sistematice din anul 1985. Locul descoperirii: secțiunea X, adâncimea 385-395 cm (pl. VII).

- Contextul stratigrafic, cultural și cronologic: stratul E, cultura musteriană, datare C-14: GrN 15.056 > 49.000 B.P.

- Cronoclimatic – complexul de încălzire Boroșteni: etapa temperată cu pădure de conifere și foioase.

Descrierea piesei:

Recipient prelucrat probabil dintr-o crustă stalagmitică. Culoarea albă specifică calcitului. Piesa este fragmentată. Cuveta, în general ovală, nu mai este atât de bine marcată din cauza distrugerii suferite prin ruperea marginilor. Reversul este plan, ușor accidentat, dar cu multă stabilitate. Versanții sunt oblici, la margelle în parte degradat și inegal dezvoltat. Lipsește orice urmă de decor.

Dimensiuni:

Lungimea = 4,2 cm; lățimea = 3,5 cm; diametrul maxim/minim = 3,0/2,6 cm; lățimea de margelle 0,8 mm; profunzimea 0,8 mm; înălțimea (grosimea maximă) = 1,4 cm.

Modul de obținere a recipientului

Recipientul pare a fi fost obținut prin răzuirea crustei în vederea obținerii cuvetei.

Urme de utilizare și localizarea lor

Urme de ocră roșu-gălbui pe întreaga suprafață și de cărbune de lemn atât în cuvetă, cât și în afara ei.

Tipul morfologic și funcționalitate

Recipient amenajat pentru prepararea ochiului, probabil în vederea tatuajului corporal și/sau facial. Rămășițele de arsură par insuficiente pentru a presupune utilizarea sa ca lampă de iluminat. De altfel, nici dimensiunile nu sunt favorabile folosirii sale în acest sens.

Piesa nr. 7

Identificarea și proveniența recipientului

- Săpături arheologice sistematice din anul 1987. Locul descoperirii: secțiunea XIII, careul 3, adâncimea 340-350 cm (pl. VIII).

- Contextul stratigrafic, cultural și cronologic: stratul F, cultura musteriană, datare C-14: GrN 13.004: > 45.000 B.P. - GrN 15.055: > 54.000 B.P.

- Cronoclimatic – stadiul glaciatic care a premers complexul interstadial Nandru.

Descrierea piesei:

Recipient prelucrat din partea superioară a unei stalagmite. Culoarea albă specifică calcitului. Piesa este relativ întregă și are formă ovală. Cuveta este tot ovală și este bine închisă și marcată foarte clar. Reversul este relativ bombat conferind piesei totuși o bună stabilitate. Pe revers nu sunt protuberanțe bazale sau apendice de prindere. Suprafața reversului este uniform dezvoltată. Lipsește orice urmă de decor.

Dimensiuni:

Lungimea = 5,8 cm; lățimea = 4,2 cm; diametrul maxim/minim = 4,2/3,4 cm; lățimea de margelle 5,0-11,0 mm; profunzimea 1,1 mm; înălțimea (grosimea maximă) = 2,3 cm.

Modul de obținere a recipientului

Prin decuparea părții superioare a stalagmitei și răzuirea stratelor succesive interne.

Urme de utilizare și localizarea lor

Urme izolate de ocră roșcat-cărămiziu în interiorul cuvetei și cu totul diseminat pe revers; ceva mai intens pe margini. Pigmenți și strate de vopsea suprapuse au putut fi observate numai cu ajutorul microscopului Keyence VHX 600.

Tipul morfologic și funcționalitate

Recipient amenajat pentru prepararea ochiului, probabil în vederea tatuajului corporal și/sau facial.

Piesa nr. 8

Identificarea și proveniența recipientului

- Săpături arheologice sistematice din anul 1995. Locul descoperirii: secțiunea XVII, adâncimea 265-275 cm (pl. IX).

- Contextul stratigrafic, cultural și cronologic: stratul J, cultura musteriană, datare C-14: GrN 15.053: 48.900 + 2.100 / - 1.700 B.P.

- Cronoclimatic – oscilația climatică Nandru A, cu climat temperat răcoros.

Descrierea piesei:

Recipient prelucrat dintr-o crustă stalagmitică. Culoarea albă specifică calcitului. Piesa, prin forma ei, sugerează intenția artizanului de a obține un mâner de prindere. În general, conturul acestui recipient permite o prindere facilă cu mâna, având o formă ușor triunghiulară. Cuveta este relativ circulară, bine marcată, ușor neregulată. Versanții sunt oblici, iar la margelle este destul de abrupt. Reversul este ușor bombat, dar recipientul are totuși o stabilitate bună. Piesa nu prezintă nici un decor.

Dimensiuni:

Lungimea = 8,7 cm; lățimea = 6,5 cm; diametrul maxim/minim = 4,4/3,3 cm; lățimea de margelle 6,0-14,0 mm; profunzimea 0,8 mm; înălțimea (grosimea maximă) = 3,8 cm. Dimensiunea mânușii de prindere: lungimea 3,3 cm.

Modul de obținere a recipientului

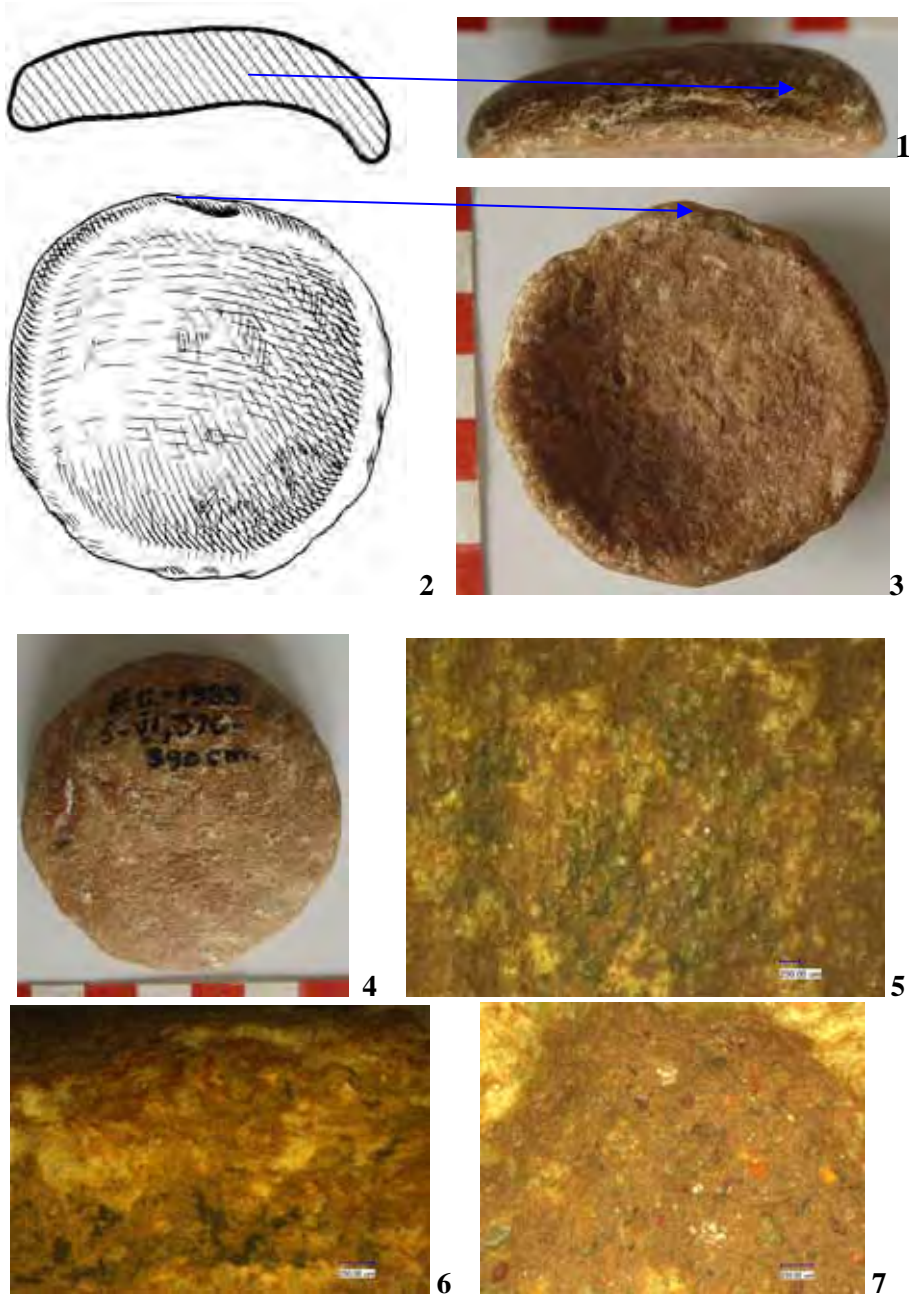
Recipientul este prelucrat dintr-o crustă de calcit, prin prepararea unei mici cuvette prin răzuire cu un racloar sau chiar prin răsucirea unui gratoar, ceea ce a permis îndepărtarea stratelor de calcit depuse succesiv.

Urme de utilizare și localizarea lor

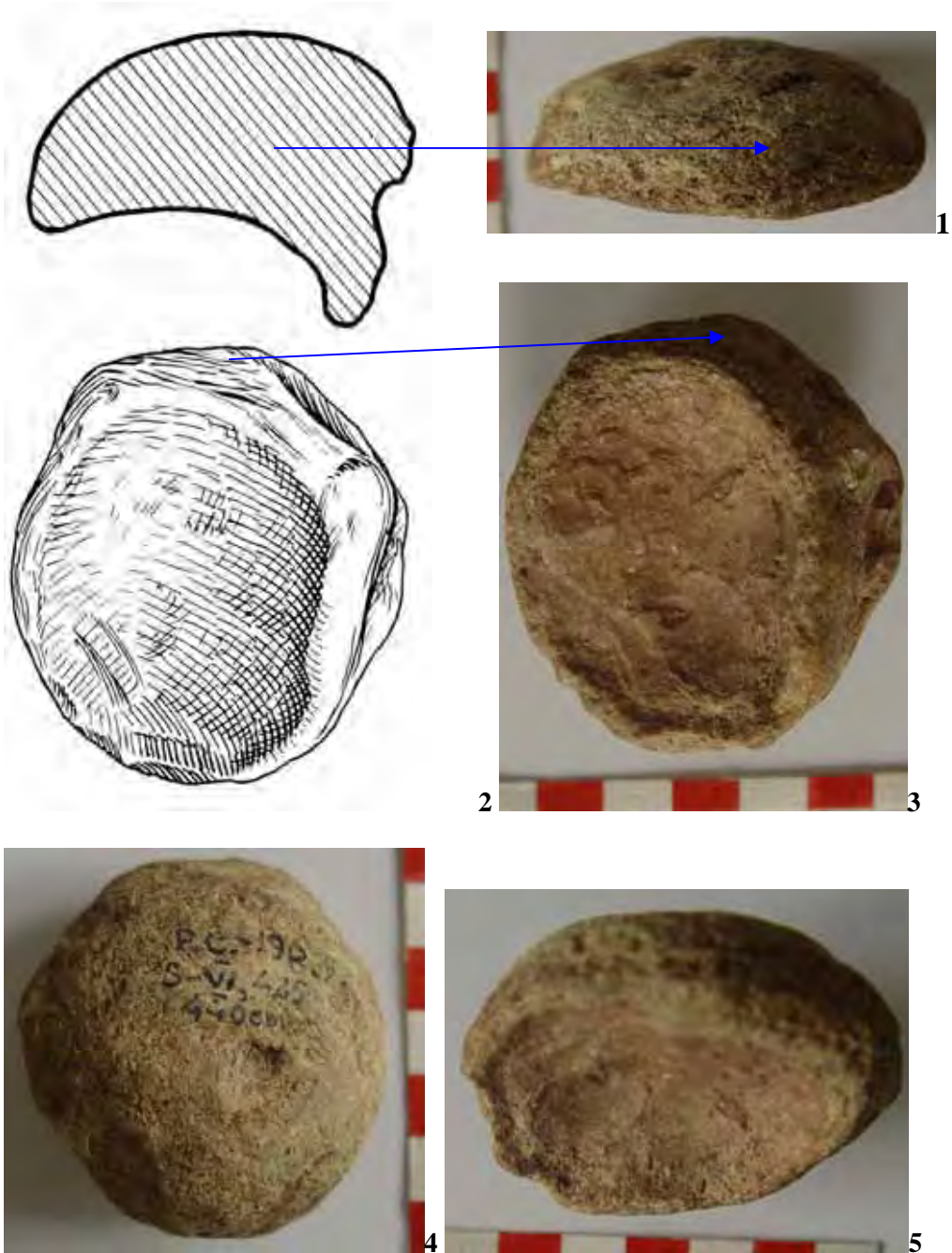
Urme de ocră de nuanță deschisă în interiorul cuvetei și foarte slab pe partea bazală a recipientului. Resturi izolate de pigmenți de ocră proveniți de la oxizi de fier.

Tipul morfologic și funcționalitate

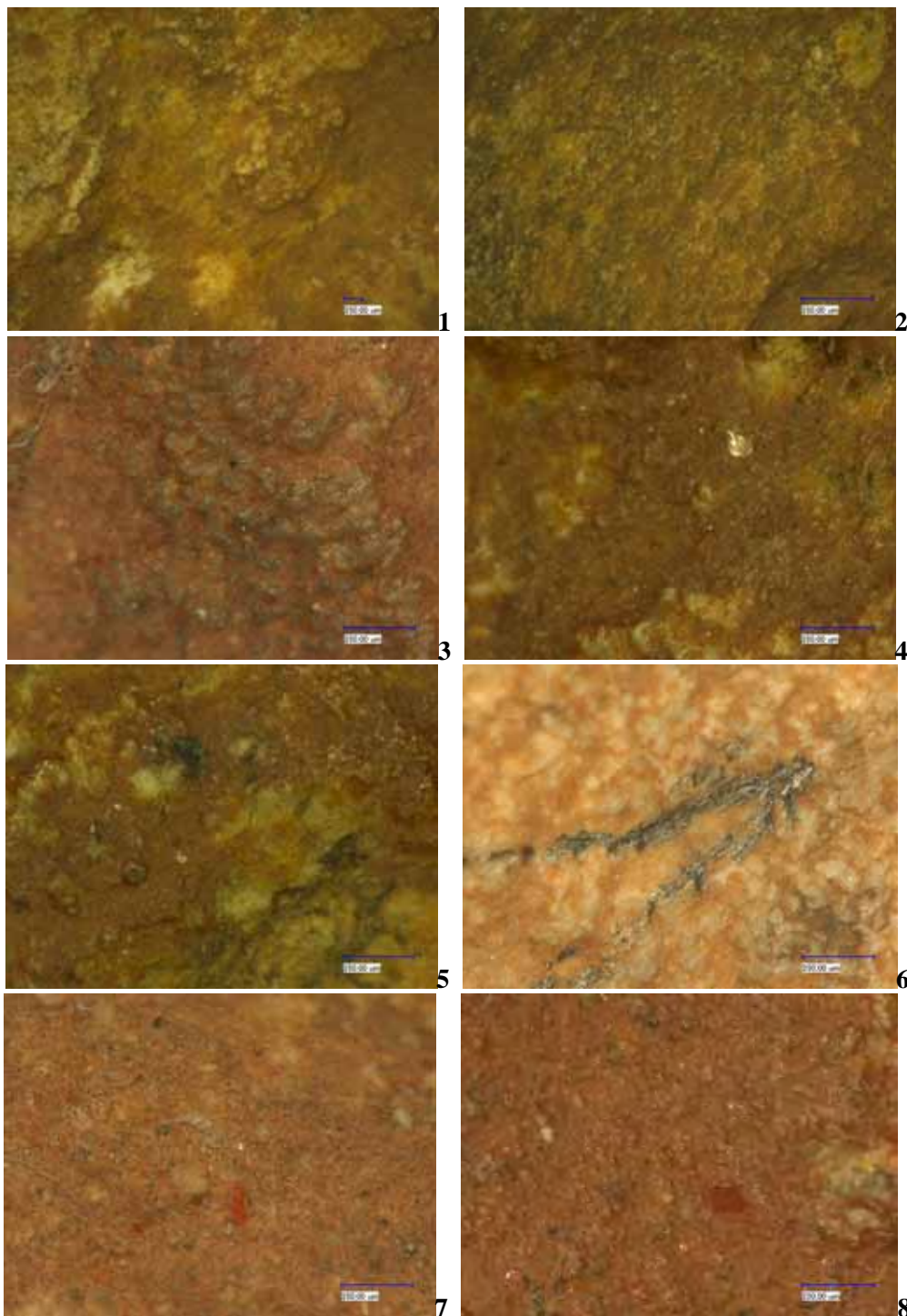
Recipient amenajat pentru prepararea ochiului, probabil în vederea tatuajului corporal și/sau facial.

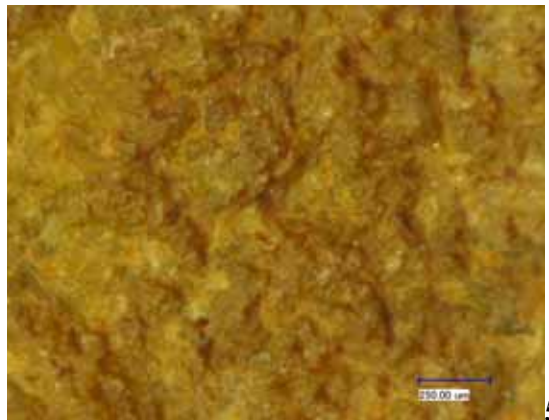
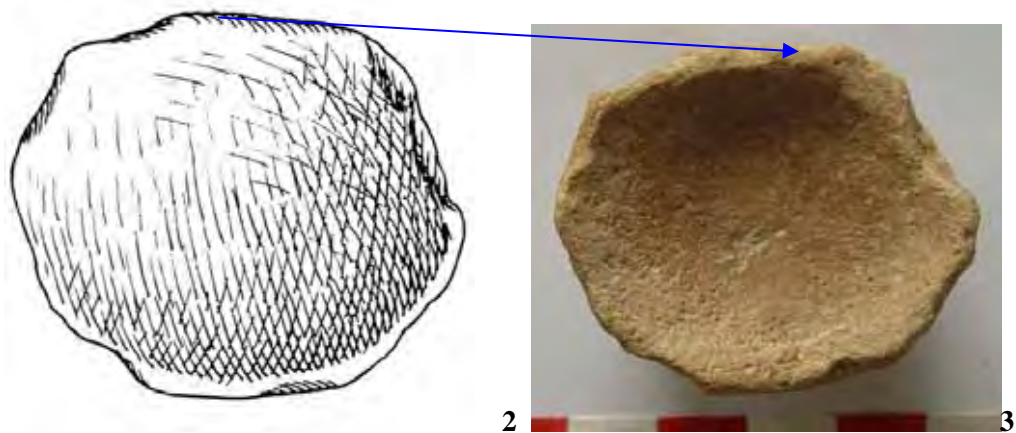
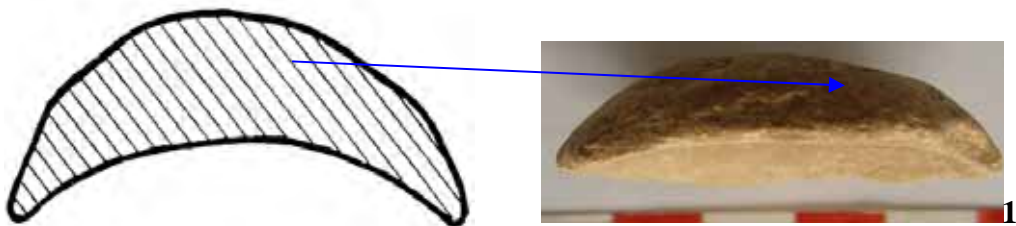
Pl. I - Recipient descoperit în anul 1983, Secțiunea VI, 370-390 cm, Stratul E, Complexul de încălzire Boroșteni, GrN 15.046: 50.900 + 4.400/ - 2.800, Musterian: 1 profil recipient; 2-3 recipient desen și foto cu ocră în interior; 4 avers recipient; 5 strate de vopsea suprapuse; 6 combinația de negur, roșu și alte nuanțe de culoare; 7 pigmenți diverși de culoare

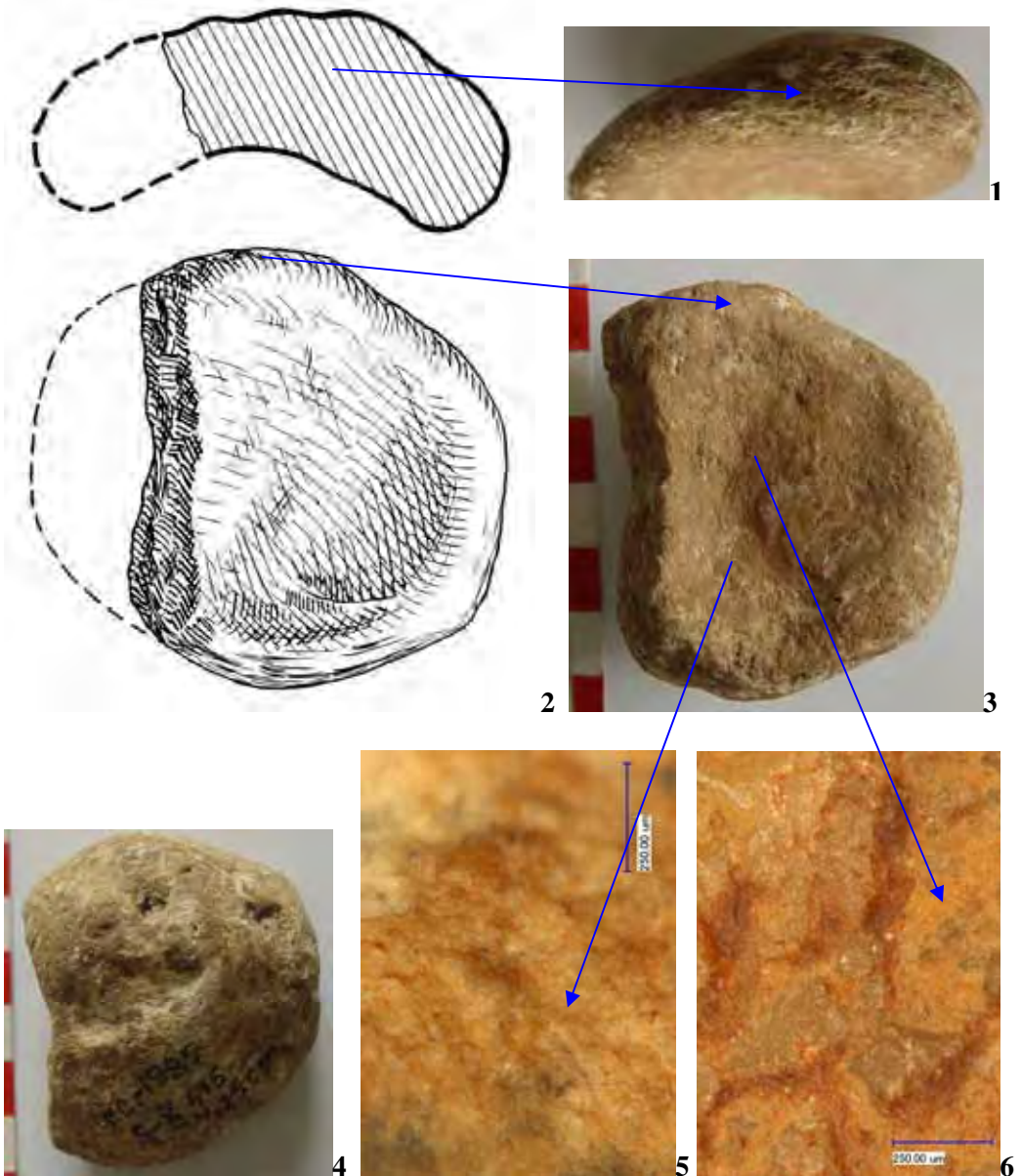
Pl. II - Recipient descoperit în anul 1983, Secțiunea VI, 425-440 cm, Stratul E, Complexul de încălzire Boroșteni, Datare GrN 15.046: 50.900 + 4.400/ - 2.800 - GrN 15.048: 51.900 + 5.300/ - 3.200 B.P., Musterian: 1 profil recipient; 2-3 desen și foto recipient cu ocrul în interior; 4 avers recipient; 5 profil

Pl. III -Imagini obținute la microscopul Keyence VHX 600 de pe recipientul precedent:
 1-2 raclaj; 3-4 suprapunere de culori; 5-6 combinație negru cu alte nuanțe; 7-8 pigmenți
 izolați (imagini cu microscopul Keyence VHX 600)

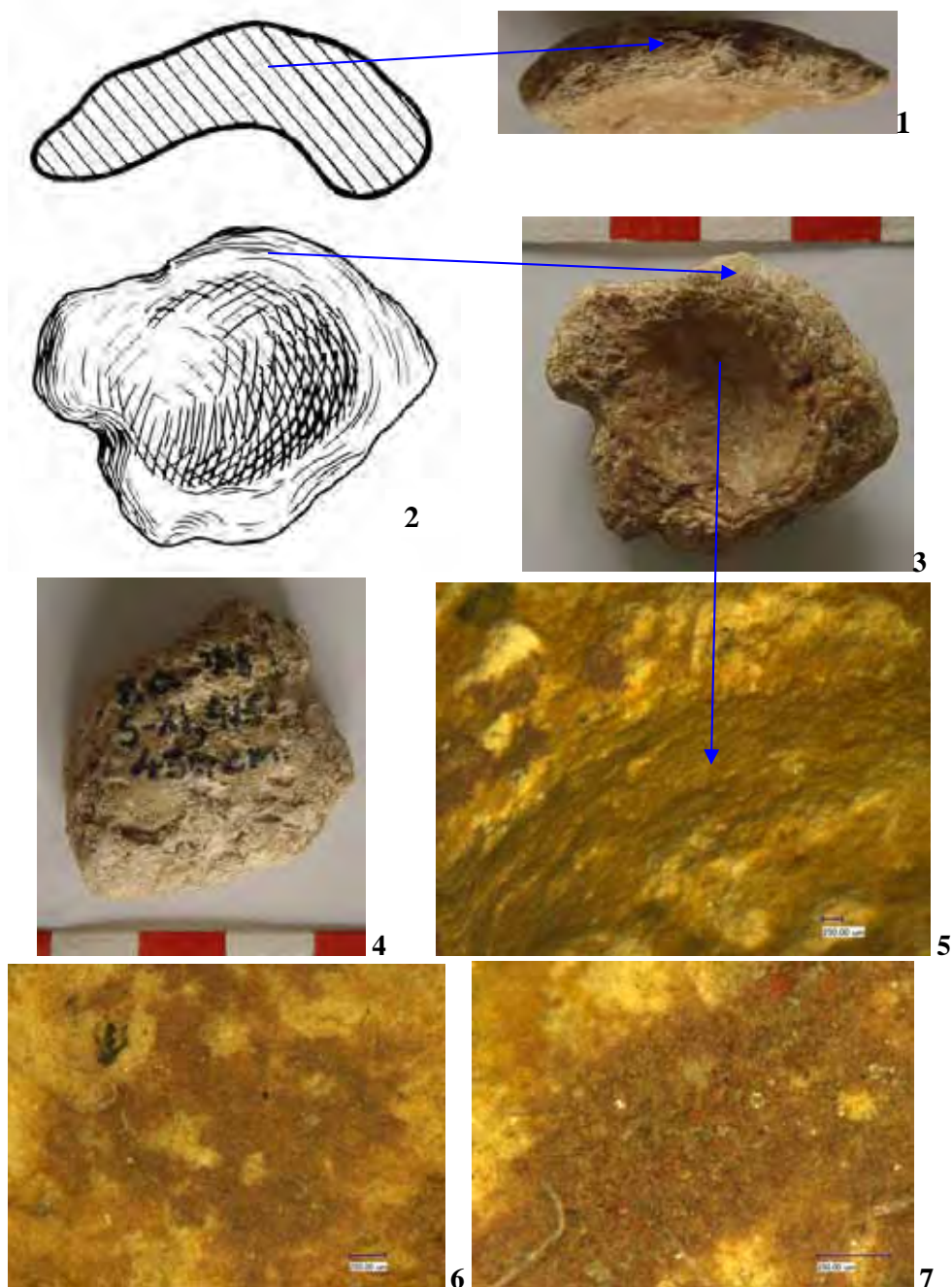

Pl. IV - Recipient descoperit în anul 1985, Secțiunea XI, 415-430 cm, Stratul E, Complexul de încălzire Boroșteni-etapa de stepă, GrN 15.046: 50.900 + 4.400/ - 2.800 - GrN 15.048: 51.048 + 5.300/ - 3.200 B.P., Musterian: 1 profilul recipientului; 2-3 desen și foto al recipientului cu ocră în interior; 4-5 nuanțe de culoare din recipient văzute la microscopul Keyence VHX 600

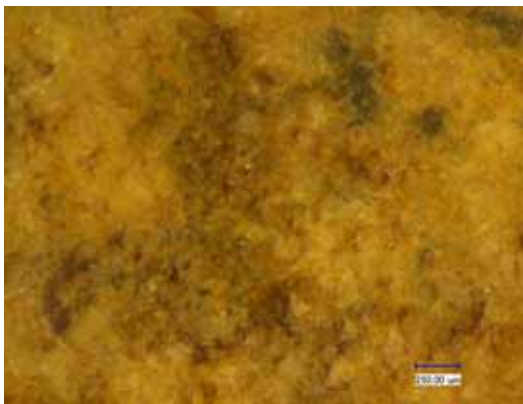
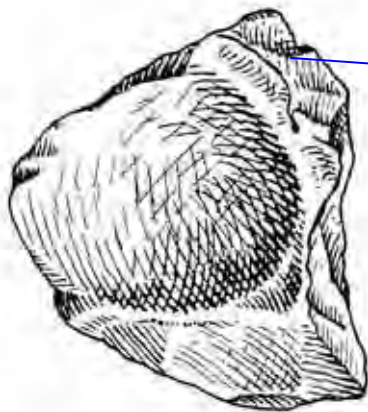

Pl. V - Recipient descoperit în anul 1985, Secțiunea X, Adâncimea 415-425 cm, Stratul E, Complexul de încălzire Boroșteni-etapa de stepă, Datare GrN 15.048: 51.900 + 5.300/ - 3.200 B.P., Musterian: 1 profilul recipientului; desen și foto cu ocră în interiorul recipientului; avers recipient; 5 urme de raclaj în interiorul recipientului; 6 pigmenți (5-6 imagini obținute la microscopul Keyence VHX 600)

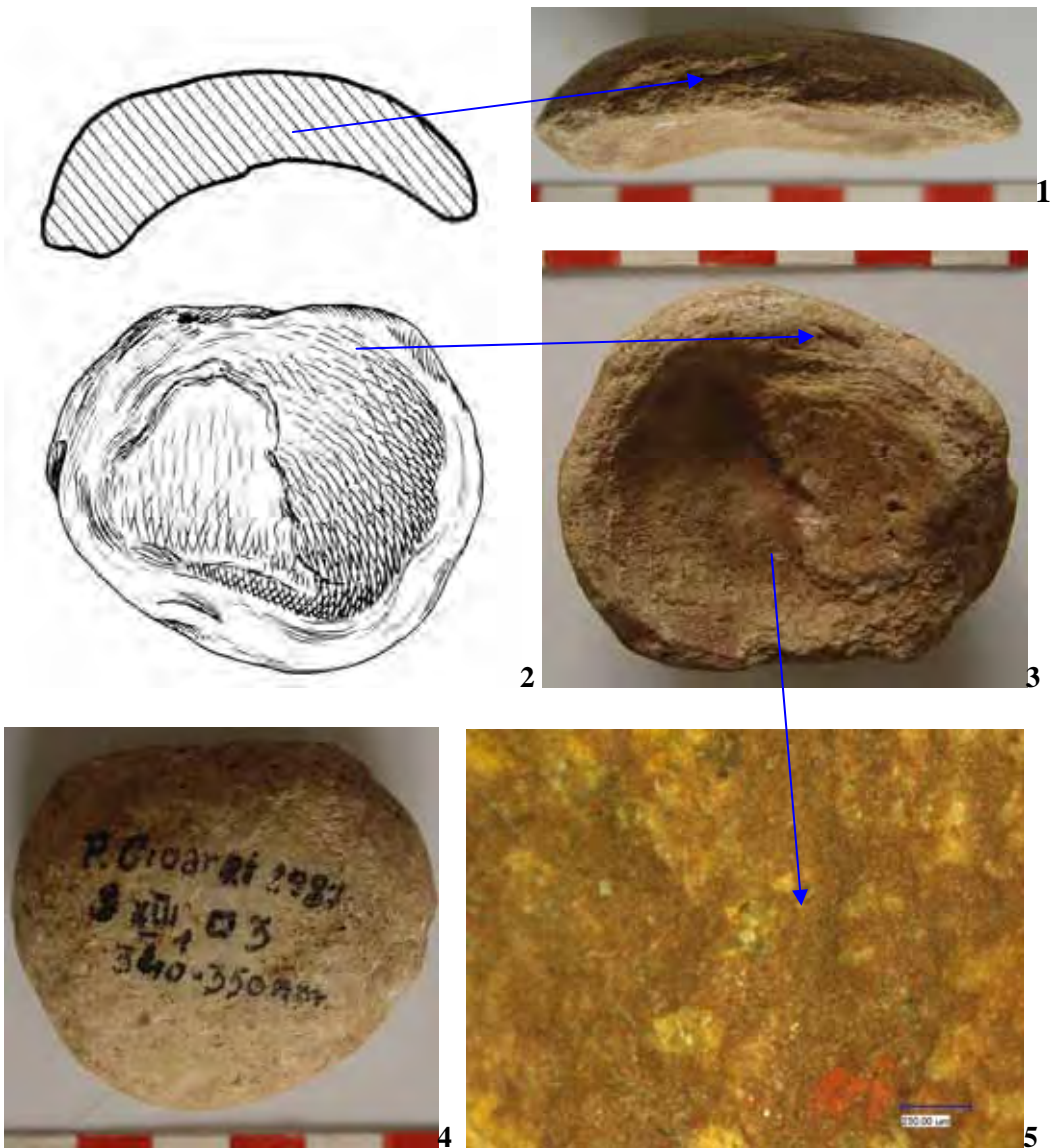

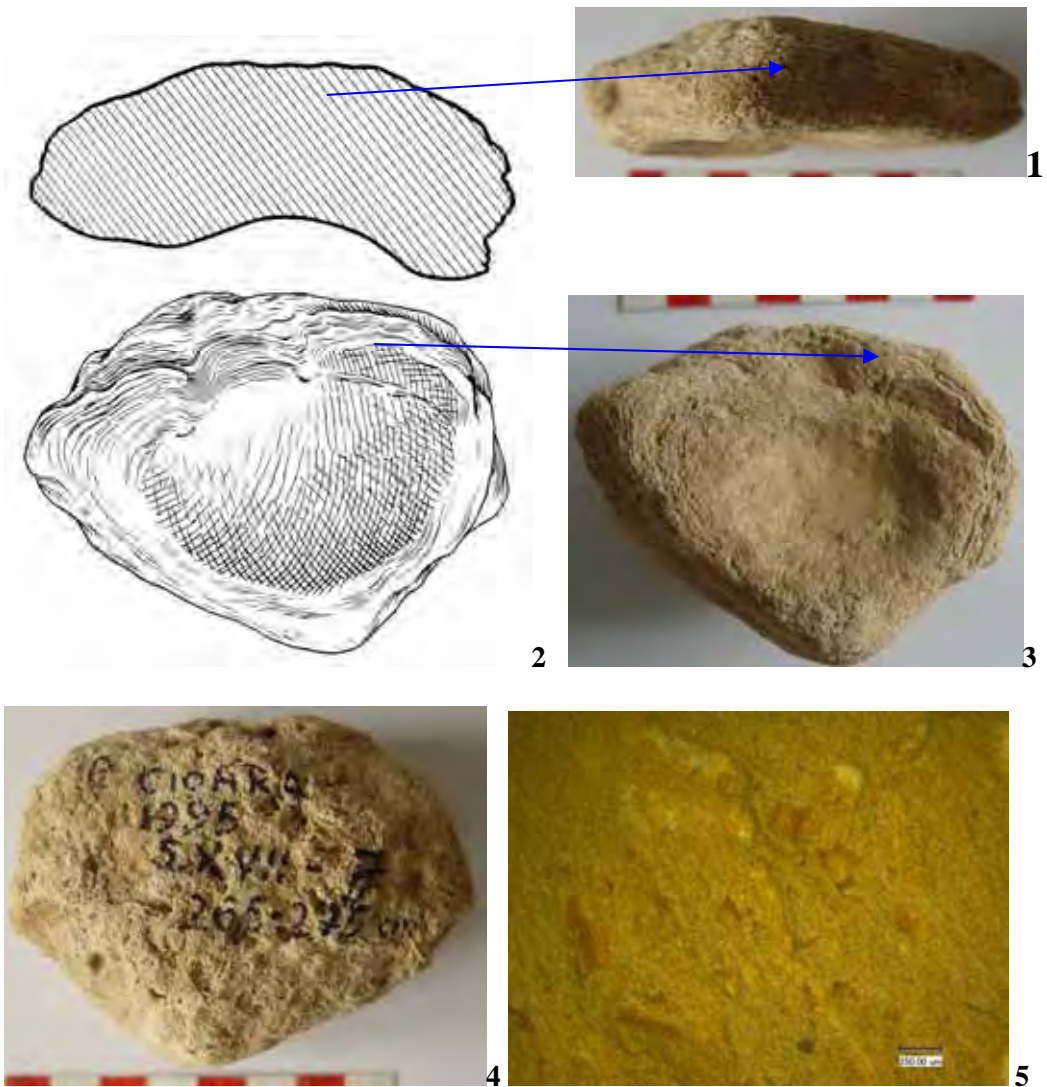
Pl. VI - Recipient descoperit în anul 1985, Secțiunea XI, 415-430, Stratul E, Complexul de încălzire Boroșteni-etapa de stepă, GrN 15.046: 50.900 + 4.400/ - 2.800 - GrN 15.048: 51.900 + 5.300/ - 3.200 B.P., Musterian: 1 profil recipient; 2-3 desen și foto recipient cu ocră în interior; 4 avers recipient; 5 urme de raclaj în interior; 6 strat de culoare; 7 concentrare de pigmenți diferiți ca nuanță, folosiți la prepararea culorilor (4-6 imagini obținute cu microscopul Keyence VHX 600)

Pl. VII - Recipient descoperit în anul 1985, Secțiunea X, 385-395 cm, Stratul E, Complexul de încălzire Boroșteni-etapa temperată cu pădure de conifere și foioase, Datare GrN 15.056: > 49.000 B.P., Musterian: 1 profil recipient; 2-3 desen și foto recipient cu ocră în interior; 4 avers recipient; 5 imagine culori obținute cu microscopul Keyence VHX 600

Pl. VIII - Recipient descoperit în anul 1987, Secțiunea XIII,
 Careul 3, 340-350 cm, Stratul F, GrN: >45.000 B.P.,
 Stadiu glaciari post Complexul de încălzire Boroșteni, Musterian:
 1 profil; 2-3 recipient desen și foto; 4 avers recipient; 5 pigmenți și strate de vopsea
 suprapuse (imagine la microscopul Keyence VHX 600)

Pl. IX - Recipient descoperit în anul 1995, Secțiunea XVII, 265-275 cm, Stratul J, Oscilația climatică Nandru A (climat temperat răcoros), Datare GrN 15.053: 48.900 + 2.100/ - 1.700 B.P., Musterian: 1 profil recipient; 2-3 desen și foto cu ocrul din interiorul recipientului; 4 revers recipient; 5 nuanță ocru cu resturi de pigmenți (imagini obținute cu microscopul Keyence VHX 600)

Pentru unitatea concluziilor desprinse din datele menționate în fișele recipientelor recuperate din peștera Cioarei am preferat să le prezentăm în cadrul caracterizării stratului E pentru ansamblul descoperirilor, în măsura în care marea lor majoritate provin din acest strat. O primă observație se poate face asupra materialului din care au fost prelucrate aceste recipiente. El este în cea mai mare parte constituit din partea superioară a stalagmitelor, obținut prin retezarea acestora²⁰. Tehnica aplicată în continuare de omul musterian era a raclajului stratelor succesive interne. În acest fel era obținută o cuvetă de dimensiuni și adâncimi diferite, dar în general asemănătoare, în care se prepara ocrul. Dovada unei astfel de utilități a recipientelor o reprezintă păstrarea pe toate din ele a resturilor de ocră de diferite nuanțe. Uneori s-au putut observa chiar resturi de pigmenți de diferite nuanțe în cadrul unei unice cuvette a recipientului, care proveneau probabil din utilizarea unor surse naturale diverse. Faptul că ocrul conservat de aceste recipiente se concentrează în proporție covârșitoare în cuvetă este un argument în plus în privința utilizării lor în scopuri similare, bine definite. Dacă ocrul s-ar fi găsit în cantitate mai mare pe revers, ne-am fi putut gândi că el provenea de la un substrat cu ocră pe care acestea eventual ar fi putut să zacă.

Toate recipientele au o bună stabilitate atunci când sunt așezate pe o suprafață orizontală.

Prelucrate în cea mai mare parte după retezarea receptaculului stalagmitelor, trei din ele sunt totuși realizate din crustă de calcit, folosind o tehnică asemănătoare pentru realizarea cuvettei, prin raclaj. Unul din aceste recipiente s-ar putea să fi fost prevăzut cu un mâner de prindere, care nu este exclus să fie totuși accidental sau natural.

Un alt element care conferă unitate recipientelor din peștera Cioarei este dimensiunea lor în general apropiată. Patru recipiente au o lungime cuprinsă între 5,7-5,8 cm, trei nu au o lungime mai mică de 3,5 cm și numai unul, din stratul J, stratul superior locuirii musteriene are dimensiuni mai mari: lungimea = 8,7 cm; lățimea = 6,5 cm; diametrul maxim/minim = 4,4/3,3 cm. Forma și funcționalitatea, asemănarea acestora, sunt tot atâtea elemente ale omogenității recipientelor din această peșteră.

Dar, poate și mai important în acest sens, este concentrarea lor cronologică, pentru că șase dintre recipiente au fost recuperate din același strat geologic (stratul E), după aceeași etapă climatică – complexul de încălzire Boroșteni. În timp absolut (cu limitele de rigoare ale metodei C-14) ele se plasează între 50.900 + 4.400 / - 2.800 (GrN 15.046) și 51.900 + 5.300 / - 3.200 B.P. (GrN 15.048). Toate aceste aspecte pledează pentru unitatea acestui obicei privind prepararea ocrului în vederea tatuajului corporal și/sau facial practicat de omul de Neandertal, a capacităților tehnice deosebite pentru realizarea recipientelor, iar ritualul vopsirii corpului ne permite să facem aprecieri asupra trăsăturilor spirituale care dominau populațiile respective și îi determinau să atribuie diverse valori simbolice fiecărei culori întrebuințate.

După cum se știe, acum există suficiente mărturii despre colectarea ocrului. Nu același lucru se poate spune despre dovezile materiale privind prelucrarea și utilizarea acestuia pentru tatuajul corporal și facial la nivelul musterianului.

Cu toate acestea, despre posibilitatea tatuării omului de Neandertal nu s-au sfiit să vorbească mulți autori. A. Leroi-Gourhan²¹ vedea ocrul, alături de alte fosile, ca printre primele mărturii care au avut o tradiție anterioară paleoliticului superior. El nu găsea totuși o explicație satisfăcătoare privind folosirea sa în Paleoliticul mijlociu, în măsura

---

²⁰ Cârciumar 2000.

²¹ Leroi-Gourhan 1964.

în care nu se cunoaște pictura neandertaliană. F. Bordes²² remarca, cu toate că picturile rupestre nu au fost descoperite în Paleoliticul mijlociu, frecvența în această perioadă a materiilor colorante, varietățile de ocru sau bioxidul de mangan negru care le recomandau sur l'usage probable de la peinture corporelle dans certains tribus moustériennes, desigur în cadrul unor certe practici magice.

Înseamnă că descoperirea în peștera Cioarei a recipientelor pentru prepararea ochiului reprezintă proba materială directă asupra practicării picturii corporale de către comunitățile musteriene. Ele sunt o mărturie pentru prepararea și folosirea ochiului într-un sens bine precizat, în mod conștient și cu semnificații dinainte cunoscute.

Desigur că nu putem elimina întru totul ipoteza preparării ochiului în alte scopuri, precum ar fi vopsitul unor unelte, arme sau piei folosite pentru protejarea corpului sau pentru așternut. Forma și dimensiunile recipientelor, ca și perioada climatică în care s-a depus stratul care le conține, ne îndeamnă însă să acordăm un plus de veridicitate supoziției tatuajului corporal și facial.

Recipientele pentru prepararea ochiului din peștera Cioarei sunt unice pentru Paleoliticul din România și probabil reprezintă una din cele mai importante descoperiri de acest fel din Paleoliticul mijlociu.

Pentru eventualele analogii din punct de vedere al materialului din care au fost realizate aceste recipiente, în special pentru cele din stalagmite, pot fi invocate cele descoperite în peștera Villars din Dordogne²³, atribuite însă paleoliticului superior, dar similare ca aspect cu cele din peștera Cioarei. Din aceleași materiale stalagmitice și cruste de calcit sunt și lămpile din peșterile Eulene și Labastide din Franța²⁴, dar ele nu ating nici pe departe nivelul tehnic al celor din peștera Cioarei, cu toate că aparțin unei perioade mai târzii.

Referitor la semnificația în sine a ochiului pentru omul paleolitic, E. Leach asimilează roșul atât cu primejdia (ce ar deriva din legătura roșu-sânge), cât și cu bucuria, iar Levi Strauss îl consideră sursă de excitații fizice și fiziologice²⁵, A. Leroi-Gourhan²⁶ se rezumă a asimila ochiul cu suflul vital sau cu vorbirea, considerând că o astfel de ipoteză este posibilă, ca și rolul cert jucat de culoarea sa într-o eventuală asemănare cu sângele sau viața.

Bănuim că locuitorii din Musterian ai peșterii Cioarei erau stăpâniți măcar în parte de sentimentele și capacitățile de exprimare simbolică, suficient de bine definite, încât să justifice semnificația întrebuițării ochiului în aceste vremuri atât de îndepărtate. Este un aspect de maximă importanță și profundă reflecție în înțelegerea vieții spirituale a comunităților care au locuit peștera Cioarei în Paleoliticul mijlociu. Recipientele de ocru din această peșteră trebuie interpretate cu prudența necesară, dar și cu aplombul cuvenit pentru întregirea imaginii asupra vieții și culturii materiale dintr-o perioadă foarte îndepărtată în care actorul era omul de Neandertal de care trebuie să încercăm să ne apropiem tot mai mult.

Stratul E poate să fie considerat primul în care omul de Neandertal își face simțită în mod semnificativ prezența în peștera Cioarei prin cantitatea însemnată de material litic descoperit.

---

²² Bordes 1952.

²³ Delluc, Delluc 1974.

²⁴ Bordes 1980.

²⁵ Wreschner 1980.

²⁶ Leroi-Gourhan 1964.

Bibliografie

- Barham 1998 Barham L. S., *Possible early pigment use in south-central Africa*, Current Anthropology, 39, p. 703-710.
- Barham 2000 Barham L. S., *The Middle Stone Age of Zambia, South Central Africa*, Bristol, Western Academic and Specialist Press, p. 122-128.
- Barham 2002 Barham L. S., *Systematic Pigment Use in the Middle Pleistocene of South-Central Africa*, Current Anthropology, 31, 1, p. 181-190.
- Beaume 1987 Beaume S. A. de, *Lampes et godets au Paléolithique*, Paris.
- Beaume 1989 Beaume S. A. de, *Essai d'une classification typologique des godets et plaquettes utilisée au Paléolithique*, Gallia préhistoire, Tome 31, p. 27-64.
- Beaumont, Morris 1990 Beaumont P., Morris D., *Guide to archaeological sites in the Northern Cape*, Kimberley, McGregor Museum.
- Bordes 1952 Bordes F., *Sur l'usage probable de la peinture corporelle dans certains tribus moustériennes*, Bull. Soc. Préhist. Française, Tome 49, p. 169-171.
- Bordes 1980 Bordes F., *Hommes et cultures du Paléolithique moyen*, Science et Vie, Numeros Hors Série, p. 90-102.
- Cârciumaru 1977 Cârciumaru M., *Interglaciularul Boroșteni (Eem=Riss-Würm=Mikulino) și unele considerații goecronologice privind începuturile musterianului în România pe baza rezultatelor palinologice din peștera Cioarei-Boroșteni (jud. Gorj) (L'intérglaciaire de Boroșteni (Eem=Riss-Würm=Mikulino) et quelques du Moustérien en Roumanie à la lumière des résultats palynologiques de la grotte « Peștera Cioarei » de Boroșteni (Département de Gorj)*, SCIVA, T. 28, nr. 1, p. 19-36.
- Cârciumaru 1980 Cârciumaru M., *Mediul geografic în Pleistocenul superior și culturile paleolitice din România (The geographic environment in the Upper Pleistocene and the palaeolithic cultures in Romania)*, Editura Academiei Române, București, 268 p., 85 fig., 22 tab.; C. Z. pentru biblioteci mari 551.791 (498): 571 (498: 119.714).
- Cârciumaru 2000a Cârciumaru M., *Ocrul-geneză și semnificații*, in Cârciumaru M., Anghelinu M., Bitiri-Ciortescu M., Cârciumaru D.-D., Cârciumaru R., Chaline J., Cîrstina O., Cosac M., Dincă R., Dobrescu R., Gál E., Kessler E., Mărgărit D. I., Moncel M.-H., Otte M., Pavel R., Sandu M., Șeclăman M., Terzea E., Ulrix-Closset M., Vasilescu P., 2000, *Peștera Cioarei-Boroșteni – Paleomediul, Cronologia și Activitățile umane în Paleolitic (La grotte Cioarei – Boroșteni. Paléoenvironnement, Chronologie et Activités humaines en Paléolithique)*, Editura Macarie, Târgoviște, p. 148-155.
- Cârciumaru 2000b Cârciumaru M., *Recipiente de ocr*, in Cârciumaru M., Anghelinu M., Bitiri-Ciortescu M., Cârciumaru D.-D., Cârciumaru R., Chaline J., Cîrstina O., Cosac M., Dincă R., Dobrescu R., Gál E., Kessler E., Mărgărit D. I., Moncel M.-H., Otte M., Pavel R.,

- Sandu M., Şeclăman M., Terzea E., Ulrix-Closset M., Vasilescu P., 2000, *Peștera Cioarei-Boroșteni – Paleomediul, Cronologia și Activitățile umane în Paleolitic (La grotte Cioarei – Boroșteni. Paléoenvironnement, Chronologie et Activités humaines en Paléolithique)*, Editura Macarie, Târgoviște, p. 155-164.
- Cârciumaru 2000c Cârciumaru M., *Analize chimice*, in Cârciumaru M., Anghelinu M., Bitiri-Ciortescu M., Cârciumaru D.-D., Cârciumaru R., Chaline J., Cîrstina O., Cosac M., Dincă R., Dobrescu R., Gál E., Kessler E., Mărgărit D. I., Moncel M.-H., Otte M., Pavel R., Sandu M., Şeclăman M., Terzea E., Ulrix-Closset M., Vasilescu P., 2000, *Peștera Cioarei-Boroșteni – Paleomediul, Cronologia și Activitățile umane în Paleolitic (La grotte Cioarei – Boroșteni. Paléoenvironnement, Chronologie et Activités humaines en Paléolithique)*, Editura Macarie, Târgoviște, p. 100-101.
- Cârciumaru et alii 2000 Cârciumaru M., Anghelinu M., Bitiri-Ciortescu M., Cârciumaru D.-D., Cârciumaru R., Chaline J., Cîrstina O., Cosac M., Dincă R., Dobrescu R., Gál E., Kessler E., Mărgărit D. I., Moncel M.-H., Otte M., Pavel R., Sandu M., Şeclăman M., Terzea E., Ulrix-Closset M., Vasilescu P., 2000, *Peștera Cioarei-Boroșteni – Paleomediul, Cronologia și Activitățile umane în Paleolitic (La grotte Cioarei – Boroșteni. Paléoenvironnement, Chronologie et Activités humaines en Paléolithique)*, Editura Macarie, Târgoviște, 226 pagini, 90 fig., 28 tab., ISBN 973-8153-15-X.
- Cârciumaru et alii 2007 Cârciumaru M., Anghelinu M., Nițu E.-C., Cosac M., Murătoareanu, G., *Geo-Archéologie du Paléolithique moyen, Paléolithique supérieur, Epipaléolithique et Mésolithique en Roumanie*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 187 p., 48 fig., ISBN 978-973-8966-38-3.
- Cârciumaru, Țuțuianu 1998 Cârciumaru Radu, Țuțuianu Minodora, *Paleoliticul superior din Peștera Cioarei, Boroșteni, jud. Gorj- privire generală interdisciplinară*, Lucrările Naționale de Comunicări a Cercurilor științifice studențești, Arheologie-Istorie 2, Târgoviște, 10-12 aprilie, p. 56-61.
- Clark et alii 1947 Clark J. D., Oakley K. P., Wells L.H., Mc Clelland J. A. C., 1947, *New studies on Rhodesian Man*, Journal of the Royal Anthropological Society, 77, p. 4-33.
- Courand, Laming-Emperaire 1979 Courand C., Laming-Emperaire A., , *Les colorants*, in Arl. Leroi-Gourhan, J. Allain, *Lascaux inconnu*, Paris, p. 153-170.
- Demars 1992 Demars P. Y., *Les colorants dans le Moustérien du Périgord. L'apport des fouilles de F. Bordes*, Préhistoire Ariégeoise, T. XLVII, p. 185-194.
- Delluc, Delluc 1974 Delluc B. et G., *La grotte ornée des Villars (Dordogne)*, Gallia Préhistoire, Tome 17, nr. 1, p. 1-67.
- Errico 2003 Errico F. de, *Néandertaliens et hommes anatomiquement modernes: des trajectoires parallèles vers la modernité culturelle*, Diplôme d'Habilitation à Diriger des Recherches, Ecole Doctorale des Sciences du Vivant, Géosciences, Sciences de

l'Environnement de l'Université Bordeaux 1.

- Leroi-Gourhan 1964
Leroi-Gourhan A., *Les religions de la préhistoire*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Martin 1923
Martin H., *Recherches sur l'évolution du Moustérien dans la gisement de la Quina (Charente)*, Tome II, Industries lithique, Mémoire Soc. Archéol. Hist., Charente, vol. XIV.
- McBrearty 2001
McBrearty S., *The Middle Pleistocene of East Africa*, in L. Barham, K. Robson-Brown (eds.), *Human roots: Africa and Asia in the Middle Pleistocene*, Bristol, Western Academic and Specialist Press, p. 81-92.
- Nicolăescu-Plopșor, Mateescu 1955
Nicolăescu-Plopșor C. S., Mateescu C. N., *Șantierul arheologic Cerna-Olt*, SCIV, T. VI, nr. 3-4, p. 391-409.
- Vandermeersch 1969
Vandermeersch B., *Découverte d'un objet en ocre avec traces d'utilisation dans la Moustérien de Qafzeh (Israel)*, Bulletin de la Société Préhistoire française, Tome 66, nr. 5, p. 157-158.
- Vandermeersch 1976
Vandermeersch B., *La sépultures néandertaliennes*, în H. Lumley, *La Préhistoire française*, Paris, Tome I, p. 725-727.
- Wreschnner 1980
Wreschnner E. E., *Red Ochre and Human Evolution: A Case for Discussion*, Curent Anthropology, Vol. 21, nr. 5, p. 631-644.

Câteva gânduri cu privire la „dansatorii” din Preistorie

Cristian Schuster¹
cristianschuster@yahoo.com

Schlüsselwörter: *Neolithikum, Keramik, Tanz, Ritual.*

Zusammenfassung: *Der Mensch tanzt seit den ältesten Zeiten. Dafür sprechen etliche Funde schon aus dem Paläolithikum. Der Verfasser setzt sich mit einigen neolithischen und bronzzeitlichen Entdeckungen aus Asien, Nordafrika und Europa auseinander. Diese, Darstellungen in Ton oder anderen Rohstoffen (Knochen, Horn, Geweih, Metall), aber auch Höhlen- und Felsmalereien, die alle tanzende Personen – Frauen, Männer, manchesmal auch Tiere -, nackt oder bekleidet, sind alles Beweise, dass unsere Vorfahren in verschiedenen Tätigkeit vom Tanz begleitet wurden.*

Fără a dori o detaliere prea adâncă a subiectului enunțat în titlul demersului nostru, precizăm că, nu puține dintre realizările artistice modelate din lut ars sau din sau pe alte materiale (piatră, os, corn, fildeș, metal etc.) din Preistorie, par a ne transmite imaginea unor personaje, care, în accepțiunea multora dintre specialiștii care le-au analizat, execută mișcări de „dans”.

Este bine cunoscut, că dansul nu este specific numai omului. El a fost documentat și pentru multe dintre animale, insecte și păsări. Omul, în oricare dintre regiunile Lumii pe care le-a locuit, a dansat din cele mai vechi timpuri. Unele dintre cele mai timpurii scene de dans ne-au parvenit din Paleoliticul european, exemple în acest sens sunt imaginile din peșterile Cala dei Genovesi și Addaura².

Y.Garfinkel³ este unul dintre învățații care au analizat în amănunt problema dansului în Preistorie. Făcând „disecția” diferitelor scene, a putut constata o serie de poziții ale corpului dansatorilor, ale mâinilor și picioarelor acestora. Un rol interesant îl juca și poziția capului, coafura, acoperămintelor de pe cap, măștile, nuditatea și îmbrăcăminte, încălțăminte, obiectele și animalele acompaniatoare.

Deloc de neglijat sunt și organizarea spațiului în care se regăsește dansul, curgerea mișcărilor (liniare sau în cerc), cuplurile sau grupurile ce dansează. Dansul se practica înspre direcții diferite, în sensul acelor de ceas sau, dimpotrivă, în direcția opusă. Garfinkel a constatat mai departe că, în general, dansul era executat de fiecare dintre sexe în parte. Rar apar scene cu dansatori femei și bărbați împreună. Dansul se derula în spații deschise, uneori lângă copaci sau vreo clădire (templu?). Probabil, cele mai multe dansuri se practica noaptea.

A. Nițu⁴ a fost de părere că imaginile cu dansatori ar reflecta divinitatea multiplicată. Valentina Voina⁵ pune sub semnul întrebării această ipoteză, considerând însă, în

---

¹ **Schuster Cristian**, profesor universitar doctor, directorul Centrului de Tracologie, București.

² Holloway 1991, fig. 4-5.

³ Garfinkel 2003.

⁴ Nițu 1970, p. 95.

⁵ Voina 2005a, p. 70; *Idem* 2005b, p. 389.

concordanță cu J.-C. Schmitt⁶, că prin dans se „înlătură orice individualizare”. Dansul, în opinia lui Voinea, se efectua în cadrul unor practici magico-religioase, depuneri de ofrande, ritualuri șamanice (a se vedea reprezentările rupestre de la Gabillou și Les Trois-Frères)⁷ sau de fertilitate.

La Nevali Çori din Nivelul 4, Casa 2, aparținând Neoliticului Aceramic B (cca. 7000 a.Chr.) din Anatolia⁸, a fost descoperită a plăcuță din piatră pe care sunt reprezentate trei personaje (fig. 1). Unii specialiști⁹ consideră că, prima persoană din stânga este un bărbat. Acesta este urmat de o broască țestoasă (?) și de o femeie cu abdomenul mai rotunjit. Lângă bărbat se găsește un corn de vită, iar lângă femeie un personaj fără cap. Chiar dacă plăcuța a fost parte probabil dintr-un obiect mai lung, se pare că avem de-a face cu scenă de celebrare a unei noi nașteri.

După J. Yakar¹⁰ este vorba de o femeie gravidă, asemănătoare cu o broască țestoasă. Iar Garfinkel¹¹ crede că nu putem vorbi de o broască țestoasă (despre acest animal în Preistorie, vezi, mai nou, Hansen¹²), ci de o femeie mai plină. Argumente în acest sens sunt imaginile unor femei corpulente care dansează ce sunt figurate pe ceramică neolitică (sfârșitul milen. 7 a.Chr.) de la Köşk Höyük (fig. 2)¹³. Dealtfel, toți dansatorii din acest sit sunt numai de sex feminin.

Tot din Anatolia, dar de la Tepecik, sit datat tot în milen. 7 a.Chr., provine un fragment ceramic¹⁴, pe care se pot desluși dansatori de sex masculin care se țin de mână, având pe chip un început de zâmbet. Personaje în mișcare au fost identificate și pe ceramica de milen. 7 a.Chr. de la Kuruçay Höyük (femei)¹⁵ și Hacilar¹⁶.

Astfel de scene de dansatori au fost identificate și în Siria. Este vorba, în primul rând, de pictura murală cu 23 de femei mișcându-se în jurul unei forme geometrice rectangulare hașurate (câmp arat?), descoperită pe peretele unei case din situl Neoliticului Aceramic B (milen. 8 a.Chr.) de la Tell Halula¹⁷. De la El Kown 2, datând din prima jumătate a milen. 7 a.Chr., provine un fragment ceramic pe care se poate vedea un bărbat cu un organ sexual apreciabil, executând mișcări de dans cu picioarele flexate și mâinile ridicate¹⁸. Pe stâncile de la Dhuweila (milen. 8 a.Chr.) se pot observa dansând mai multe personaje, foarte probabil masculine, purtând măști¹⁹.

Culturii Tell Halaf îi aparține o serie de imagini cu dansatori ce sunt figurate pe multe dintre recipiente din lut ars. Notabile sunt cele din situl eponim (fig. 3), dar și cele de la Chagar Bazar, Tell Brak, Tell Sabri Abyad, Tell Damishliyya, Khirbet Esh-Shenef, Tell Mountbateh, Yunus, Tell Halula, Tell Kosak Shamali, Shams Ed-Din

---

⁶ Schmitt 1998, p. 157.

⁷ Clottes, Lewis-Williams 2007, fig. 1/5.

⁸ Hauptmann 1993, fig. 27.

⁹ Uzunoğlu 1993, nr. cat. 13.

¹⁰ Yakar 1991.

¹¹ Garfinkel 2003.

¹² Hansen 2005.

¹³ Silistreli 1989, fig. III/1.

¹⁴ Garfinkel 2003, fig. 7.7:g.

¹⁵ *Ibidem*, fig. 7.8:e, 7.9:a.

¹⁶ *Ibidem*, fig. 7.9:b, 7.10.

¹⁷ *Ibidem*, fig. 7.4.

¹⁸ *Ibidem*, fig. 7.8:c.

¹⁹ *Ibidem*, fig. 7.5:a, 7.6:a.

Tannir, Tell Kurdu, Tell Judaidah, Tell Aajar, Hama, toate în Siria, Tülintepe, Norşuntepe, Korucutepe, Sakje Gözu, Tell Kazane Höyük, acestea din urmă în Turcia²⁰.

Dansatori neolitici sunt specifici și Mesopotamiei²¹, astfel de descoperiri fiind făcute la Tell Sotto, pe un fragment ceramic (o femeie), și Umm Dabaghiyah, pe mai multe cioburi (probabil bărbați). Așa numitului stil Samarra, specific unor situri de la sfârșitul milen. 7 a.Chr., precum Yarim Tepe II, Niniveh, Khirbet Garsour, Tell Gawra, Arpachiyah, Chogha Mami, Hassuna, Samarra, Tell Es-Sawwan, Serik, Matarrah, Shimshara, Baghouz din Irak sau Moussian din Iran, exprimat mai ales prin forme geometrice, îi aparține și castronul de la Samarra²², pe care apar patru siluete feminine cu șolduri mari și părul fluturând în vânt, însoțite de opt scorpioni. Astfel de reprezentări nu sunt singulare la Samarra, aici s-a găsit un fragment dintr-un vas pe care se văd cinci femei, dar și așezărilor din Orientul Apropiat, Siria, Iran: Khazineh (fig. 4), Tchechme Ali, Tell Halaf²³. Interesant este că, se pare, nu conta numărul celor care dansau, căci singura grijă era să se „umple” spațiile goale de pe recipiente. Dansatorii nu se priveau niciodată, figurile lor stilizate fiind arătate din față. Măinile erau întinse lateral; uneori personajele ținându-se de ele. Ceramică de tip Tell Halaf sau Samarra a fost găsită și în Israel, la 'Ein El-Jarba (fig. 5), și în Armenia, la Imiris Gora și Arukhlo²⁴.

De ce se practica acest dans? Era el unul cultic, executat exclusiv de femei? Sau era ceva domestic? Greu de spus și ce se întâmpla înaintea și după dans.

Am pomenit deja de descoperirea de la Moussian din Iran. Acestea i se alătură altele, tot neolitice, dar și chalcolitice. Din lista de peste 42 de puncte cu ceramică decorată cu dansatori întocmită de Y. Garfinkel²⁵, amintim numai unele. Este vorba de bărbații de la Khazineh și Djaffarabad, de femeile de la Tchechme Ali, de personajele îmbrăcate de la Chigha Sabz și Mehrgarh sau de cele realizate în manieră geometrizată: Tall-i Gap.

Pe o seamă de sigilii din Irak, Iran, Siria, Israel (Tepe Giyan, Tepe Gawra, Tell Eth-Thalathat V, Chagar Bazar, Nippur, Susa, Chogha Mish, Ur, Niniveh, Fara, Tell Brak, Bab Edh-Dhra), din milen. 5-3 a.Chr., apar scene cu dansatori. Aceștia, bărbați sau femei, erau reprezentați nud sau îmbrăcați²⁶. La fel și pe pereții unor construcții de la Teleilat Ghassul (a doua jumătate a milen. 5 – începutul milen. 4 a.Chr.), Megiddo (Stratul XIX, sfârșitul milen. 4 a.Chr.).

Din Bronzul Timpuriu I din Israel (a doua jumătate a milen. 4 a.Chr.) provin fragmente ceramice (importuri egiptene) cu dansatori. Altă piese ceramice cu astfel de imagini s-au găsit și la Kabri, Rosh Ha-Niqra (prima jumătate a milen. 3 a.Chr.), Beth Yerah, El-Karm, 'Ain Kuniyeh. Nici Libanul nu este străin de astfel de ceramică. Este vorba de așezarea din Bronzul Timpuriu II (începutul milen. 4 a.Chr.) de la Byblos și Megiddo. Iar de la sfârșitul milen. 3 a.Chr. datează fragmentele ceramice de la Hama, din Siria.

---

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, fig. 7.8:a-b, d.

²² Schmandt-Besserat 2005, fig. 1.

²³ *Ibidem*, fig. 1.

²⁴ Garfinkel 2003, fig. 8.29:b, 8.30:c, e-f.

²⁵ *Ibidem*, p.161.

²⁶ *Ibidem*, p. 269.

O pereche, redată cu „*capete solare*” sau, poate, „*soarele și luna*”, înconjurată de animale și dansatori, este reprezentată și în arta rupestră din Epoca Bronzului din Kazahstan, la Tamgaly IV²⁷. În acest caz trebuie să vorbim, foarte probabil, de un dans „*războinic*”.

Personaje dansând nu sunt o raritate nici în Egiptul Predinastic (milen. 5-4 a.Chr.²⁸. Femei pot fi recunoscute pe ceramica de la Naqada, Umm el Qaab, bărbați pe cea de la Naqada, femeii și bărbați pe aceea de la El 'Adaima (fig. 6) și Semaineh (fig. 7). Uneori dansatorii își exercită mișcărilor înconjurată de diferite animale (Abydos, Semaineh, Harageh) sau chiar pe ambarcațiuni ce plutesc pe Nil (incizii pe stânci: Wadi 'Abad, Wadi Abu Wasil, Wadi Menih, Wadi Gash, Qena-Qoser).

Dansul nu a fost numai apanajul populațiilor neolitice, eneolitice și din Epoca Bronzului din Asia sau Africa de Nord, ci el a fost practicat și de comunitățile de pe vechiul continent²⁹. În Grecia, ceramică cu decor cu astfel de scene incizat, dar și pictat sau în relief, a fost descoperită Nea Nikomedia, Argissa Magula, ambele de la începutul milen. 6 a.Chr., și Pefkakia (Neoliticul Târziu). De notat că pentru toate personajele, este greu a spune cărui sex le aparțin. Cu toate acestea, în situl de la Nea Nikomedeia, au fost recuperate câteva fragmente ceramice, care ne prezintă personaje feminine dansând³⁰.

Și în Bulgaria, la Gradešnitsa (milen. 6 a.Chr.) și Tell Azmak (milen. 5 a.Chr.) s-au găsit imagini cu dansatori. Ei sunt ori fără sex clar indicat, ori bărbați (fig. 8), cărora le este schițat organul genital. La Sarvas (cultura Starčevo, jumătatea a doua a milen. 6 a.Chr.), sit din Serbia, avem de-a face cu o femeie cu sâni și sex bine indicat. Neclar este în ceea ce privește sexul personajelor, situația de la Vinča (milen. 6 a.Chr.) și Gomolava (milen. 5 a.Chr.).

Dansatori au fost descoperiți în mai multe situri de pe teritoriul României. Amintim aici Turdaș (sex neclar; sfârșitul milen. 6 a.Chr.), Dudești (femeie; mijlocul milen. 6 a.Chr.), Târpești (probabil femeie, cu toate că „*sâni*” se găsesc sub mâinile personajului; cultura Pre-Cucuteni III, începutul milen. 5 a.Chr.), Gumelnița (două personaje, unul mai înalt decât celălalt; să fie vorba de un bărbat și o femeie?; sfârșitul milen. 5 a.Chr.), Slatina (femeie; milen. 5 a.Chr.), Vădastra (femeie; începutul milen. 5 a.Chr.), Hodoni (femeie purtând mască; sfârșitul milen. 5 a.Chr.), Traian (femeie văzută din spate; începutul milen. 5 a.Chr.), Bârlălești (femeie văzută din spate; a doua jumătate a milen. 5 a.Chr.), Trușești (bărbați; a doua jumătate a milen. 5 a.Chr.), Ghelăiești (bărbat; a doua jumătate a milen. 5 a.Chr.), Scânteia (bărbat; femeie cu bărbat sau androgin; sfârșitul milen. 5 a.Chr.), Dumești (fig. 9) (bărbat cu femeie; sfârșitul milen. 5 a.Chr.)³¹. La Trușești s-a descoperit și un vas unde se pot vedea două personaje „*lipite*”, fără picioare, probabil femeii (fig. 10). Iar la Berești, Frumușica, Larga Jijia, Traian, Trușești, Drăgușeni au fost găsite faimoasele „*vase-horă*”³². Dealtfel, acest tip de recipient este propriu și Ucrainei, el fiind identificat acolo în situl Pre-Cucuteni III de la Luka-Vrublevetskaya.

²⁷ Rafifar 2007, fig. 10.

²⁸ Garfinkel 2003.

²⁹ *Ibidem*, p. 105.

³⁰ Theochari 1989, fig. 14/1-2 de pe p. 53.

³¹ Lazarovici 2005; Lazarovici 2006.

³² Marinescu-Bîlcu 1974; *Idem* 2000, p. 138; Dumitrescu 1979.

În cazul dansatorilor din mediul culturii Gumelnița, aceștia sunt, cum bine s-a observat³³, personaje impersonale, schematice, însă cu sexul explicit exprimat: Ciolănești și Vitănești, situri din România; Azmaka Moghila și Plovdiv în Bulgaria³⁴.

Dincolo de sud-estul și estul Europei, scene cu dansatori au fost documentate și pentru Ungaria (Tiszavasvari, milen. 5 a.Chr.; Kotacpart, sfârșitul milen. 6 a.Chr.; Villanykovesd, bărbat, mijlocul milen. 5 a.Chr.; Borsod, începutul milen. 6 a.Chr.; Szegvár-Tüzköves, sfârșitul milen. 5 a.Chr.; Szajol-Felsőfold, a doua jumătate a milen. 6 a.Chr.; Hagykör, sfârșitul milen. 6 a.Chr.; Szentes-Jakorpart) și Cehia: Strelice (mijlocul milen. 5 a.Chr.), Kolesovice (începutul milen. 6 a.Chr.), Litomerice (prima jumătate a milen. 6 a.Chr.), Nova Ves (bărbat), Praga-Bubenec etc.

Așadar, dansul era o activitate importantă în cadrul comunităților. El a însoțit omul încă de la început, din stadiul de vânător și culegător, căpătând ulterior valențe mult mai ample odată cu practicarea agriculturii³⁵. Dansul devine o formă de afirmare socială, o punte de legătură între oameni și zei. El servește educației, învățării, aproprie oamenii între ei, fiind și o formă de terapie. Probabil dansului i s-a alăturat și muzica. În plastica Gumelnița s-au găsit dealtfel personaje cu gura deschisă (Vidra, Vodica), care sugerează gestul de a cânta³⁶.

Bibliografie

- Andreescu 2002 Andreescu R.R., *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, București.
- Clottes, Lewis-Williams 2007 Clottes J., Lewis-Williams D., *A handbook of Ancient Religions*, Cambridge, p. 7-46.
- Dumitrescu 1979 Dumitrescu Vl., *Arta culturii Cucuteni*, București.
- Hansen 2005 Hansen S., *Eine tönernerne Rassel in Schildkrötengestalt aus Măgura Gorgana bei Pietrele, Jud. Giurgiu, CCDJ XXII*, p. 337-349.
- Hauptmann 1993 Hauptmann H., *Ein Kultgebäude in Nevali Çori*, în M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink (ed.), *Between the Rivers and over the Mountains*, Roma, p. 37-69.
- Holloway 1991 Holloway R.R., *The Archaeology of Ancient Sicily*, London.
- Lazarovici 2005 Lazarovici C.M., *Anthropomorphic statuettes from Cucuteni-Tripolye: some signs and symbols*, DP 32, 145-154.
- Lazarovici 2006 Lazarovici C.M., *Semne și simboluri în cultura Cucuteni-Tripolie*, în N. Ursulescu, C.M. Lazarovici (coord.), *Cucuteni 120 – Valori Universale. Lucrările Simpozionului Național Iași, 30 septembrie 2004*, Iași, p. 57-92.

³³ Voinea 2005a, p. 70; *Idem* 2005b, p. 390.

³⁴ Raduceva 1976, pl. 52; Andreescu 2002, pl. 60/1, 5, 7.

³⁵ Garfinkel 2003.

³⁶ Voinea 2005b, p. 390 și fig. 19-20.

- Marinescu-Bîlcu 1974
 Nițu 1970
 Radunčeva 1976
 Rafifar 2007
 Schmandt-Besserat 2005
 Schmitt 1998
 Silistreli 1989
 Theochari 1989
 Uzunoğlu 1993
 Voinea 2005a
 Voinea 2005b
 Yakar 1991
- Marinescu-Bîlcu S., „*Dansul ritual*” în *reprezentările plastice neo-eneolitice din Moldova*, SCIV 25/2, p. 167-180.
 Nițu A., *Reprezentări feminine dorsale pe ceramica eneolitică carpato – balcanică*, MemAntiq II, p. 75-99.
 Radunčeva A., *Prehistoric Art in Bulgaria from the fifth to the second Millenium BC*, Oxford.
 Rafifar J., *Some indications of shamanism in Arasbaran rock carvings*, Documenta Praehistorica XXXIV, p. 203-213.
 Schmandt-Besserat D., *Art and the Human Figure: Before and After Writing*, în M. Perna (ed.), *Studi in Onore di Enrica Fiandra. Contributi di archeologia egea e vicinorientale*, Studi Egei Vicinorientale I, Paris, p. 357-368.
 Schmitt J.-C., *Rațiunea gesturilor*, București.
 Silistreli U., *Köşk Höyük'te Bulunan Kabartma İnsan ve Hayvan Figürleriyle Bezeli Vazolar*, TTKB 206, p. 361-374.
 Theochari D., *Neolithikos politismos*, Athina.
 Uzunoğlu E., *Women in Anatolia from prehistoric ages to the Iron Age*, în G. Renda (ed.), *Women in Anatolia. 9000 years of the Anatolian woman (Catalog)*, p.16-115.
 Voinea V.M., *Ceramica complexului cultural Gumelnița – Karanovo VI. Fazele A1 și A2*, Constanța.
 Voinea V.M., *Gesturi și semnificații în arta gumelnițeană*, CCDJ XXII, p. 383-398.
 Yakar J., *Prehistoric Anatolia: The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period*, Monograph Series 1, Tel Aviv.

Explicația figurilor

- Fig. 1. Nevali Çori. Apud Hauptmann 1993.
 Fig. 2. Köşk Höyük. Apud Silistreli 1989.
 Fig. 3. Tell Halaf. Apud Garfinkel 2003.
 Fig. 4. Khazineh. Apud Schmandt-Besserat 2005.
 Fig. 5. 'Ein El-Jarba. Apud Garfinkel 2003.
 Fig. 6. El 'Adaima. Apud Garfinkel 2003.
 Fig. 7. Semaineh. Apud Garfinkel 2003.
 Fig. 8. Tell Azmak. Apud Garfinkel 2003.
 Fig. 9. Dumești. Apud Lazarovici 2005.
 Fig. 10. Trușești. Apud Lazarovici 2005.

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5

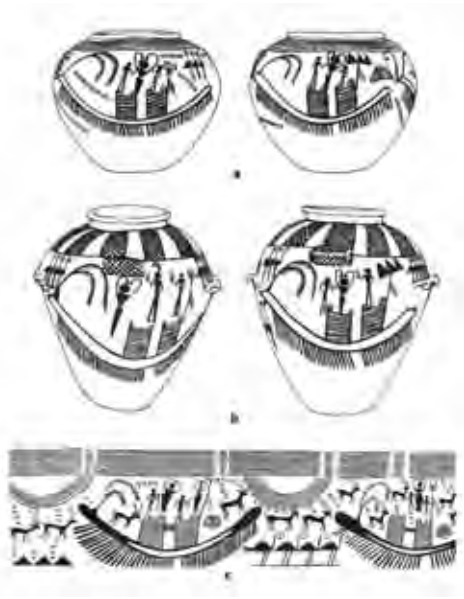

Fig. 6.

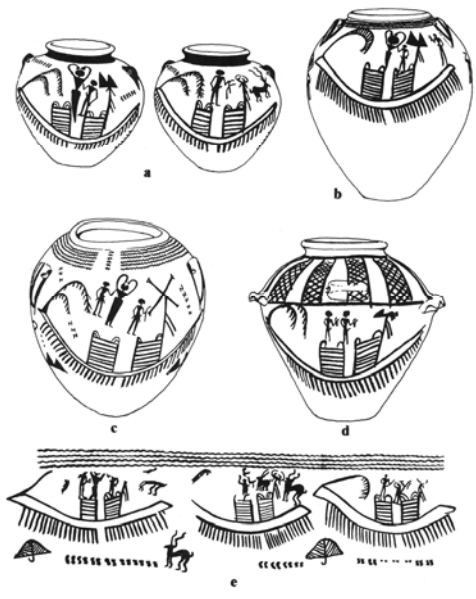

Fig. 7.

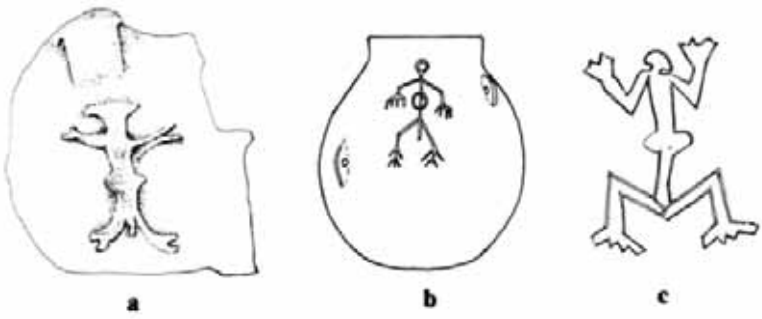

Fig. 8.

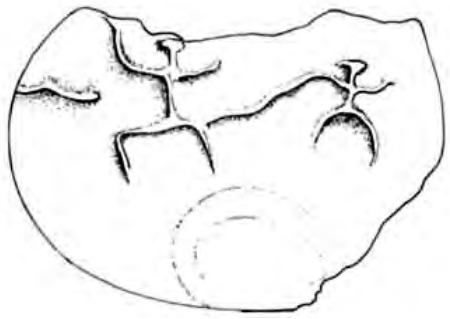

Fig. 9.

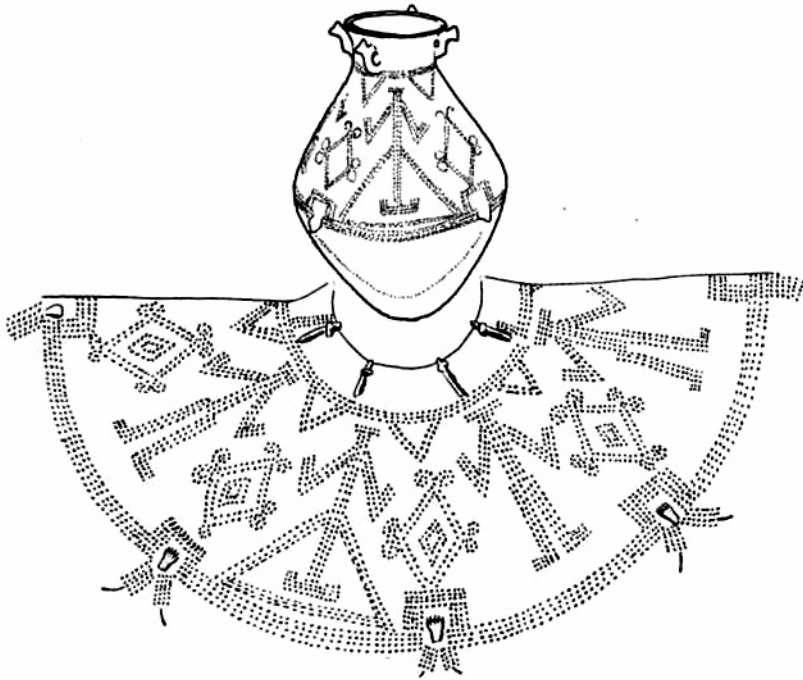

Fig. 10.

Analiza ansamblului litic cioplit din aşezarea Copăcelu-Valea Răii (judeţul Vâlcea, România)

Elena-Cristina Niţu¹

elenacristinanitu@yahoo.com

Claudiu Aurel Tulugea²

claudiutulugea@yahoo.com

Key-words: *Early Neolithic, knapped lithic industries, microscopic traces, sickle inserts.*

Summary:

New considerations on knapped lithic industry belongind to Early Neolithic (Starčevo-Criş culture) from Copăcelu-Valea Răii setting (Vâlcea County, Romania). In this paper, we will present a technological and techno-functional analysis of some knapped lithic industry of the settlement from Copăcelu-Valea Răii (Vâlcea County, Romania), attributed to the Starčevo-Criş (Körös) culture. The goal of our study is to determine the specific features of the lithic set, but also to try to impose a modern approach in the study of the lithic industries in Romania. In order to determine the traces of use, we have carried out a series of microscopic analyses. We hope that the results obtained will allow us to enrich the knowledge on the technical behaviors of the communities belonging to the Early Neolithic.

Introducere

Fără îndoială, studiul culturii Starčevo-Criş (Körös) reprezintă un element determinant în cunoaşterea începuturile neoliticului din Europa. În evoluţia acestei culturi, un rol aparte este reprezentat de aşezările din România. Printre siturile din sudul ţării se numără şi aşezarea de la Copăcelu-Valea Răii. Din punctul de vedere al repartiţiei spaţiale a siturilor Starčevo-Criş (Körös) în România, această aşezare este singura din regiunea subcarpatică a Olteniei, fiind destul de izolată faţă de celelalte situri. Din acest considerent, aşezarea poate oferi informaţii importante privind tipul de habitat şi exploatarea mediului de către comunităţile Starčevo-Criş (Körös).

Aşezarea de la Copăcelu-Valea Răii se află la 5 km sud-vest de oraşul Râmnicu Vâlcea, pe terasa aluvionară de pe partea stângă a pârâului Sărata, având la nord dealuri de tufuri vulcanice dacitice de vârstă Dendronian inferior, iar spre sud-est, lunca râului Olt (fig. 1).

Din punct de vedere al unităţii geologice, depresiunea getică se prezintă ca o zonă de molasă pericarpatică cu depozite cuaternare situate în albia majoră a râului Olt. În această regiune, predomină alternanţe de marne şi argile în care se găsesc şi straturi nisipoase-grezoase. Depozitele de sare, de vârstă Dendronian inferior, constituie marea bogăţie a subsolului. Sunt cunoscute zone de circulaţie a apelor la contactul dintre sare şi rocile acoperitoare care generează izvoare sărate în apropierea aşezării. Cele mai importante izvoare sărate sunt cunoscute şi astăzi mai ales pe valea pârâului Goruneilor.

---

¹ Niţu Elena Cristina, asistent doctor, Universitatea „Valahia” Târgovişte.

² Tulugea Claudiu-Aurel, arheolog, doctor, directorul Muzeului Judeţean „Aurelian Sacerdoţeanu” Vâlcea.

Prezența depozitelor de sare din această regiune probabil că a reprezentat o motivație importantă a alegerii zonei de către comunitățile preistorice.

Exceptând câteva categorii de materiale arheologice, descoperirile din așezarea Copăcelu-Valea Răii nu au fost publicate prea detaliat. Câțiva arheologi au făcut referiri în lucrările lor la acest sit³, iar mai recent, plastica a fost publicată de Claudiu Tulugea⁴. Materialul litic a fost analizat extrem de sumar din punct de vedere tipologic de către Al. Păunescu⁵, fără să evidențieze nici-o caracteristică particulară a acestuia. Din fericire, una dintre descoperirile importante, o seceră din corn care păstrează urmele inserțiilor din silex, a fost analizată detaliat după principii moderne de către Corneliu Beldiman⁶. Secera a fost descoperită în 1963, într-un mare vas de provizii, identificat într-un colț al unei locuințe. Secera se afla pe fundul vasului, iar în momentul descoperirii câteva fragmente de lame din silex se găseau încă în șanțul mânerului de corn (D. Berciu, 1966).

Având în vedere localizarea excepțională a așezării în raport cu siturile Starčevo-Criș de pe teritoriul României, dar și importanța materialelor arheologice descoperite la Copăcelu-Valea Răii, am considerat că este necesară o analiză tehnologică și tehnofuncțională (analiza uneltelor și a urmelor de utilizare) a materialului litic cioplit. Scopul studiului este determinarea caracteristicilor specifice ansamblului litic, dar și încercarea de a impune o abordare modernă în studiul industriilor litice din România, care, din nefericire, sunt tratate doar tipologic printr-o metodologie ancorată încă în modelele lansate în anii 60-70.

Scurt istoric al descoperirilor arheologice din situl de la Copăcelu-Valea Răii

Așezarea a fost descoperită de marele arheolog Dumitru Berciu, care realizează în 1960 un sondaj în curtea fostului SMT (Stațiunea de Mașini și Tractoare), pentru ca între anii 1962-1964 să efectueze cercetări arheologice sistematice.

D. Berciu publică în anul 1966 rezultatele sumare ale cercetării, precizând că la Valea Răii materialul arheologic descoperit aparține neoliticului timpuriu (cultura Starčevo-Criș, cu două nivele de locuire), suprapus de o ceramică aparținând culturii Boian (faza a II-a de început) din neoliticul dezvoltat.

Din cercetările arheologice de atunci, în colecția Muzeului Județean “Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea se păstrează 467 obiecte aparținând culturii Starčevo-Criș, singurul indiciu fiind doar marcajul de șantier care de cele mai multe ori lipsește. Tot din timpul cercetărilor de atunci, o parte dintre obiecte se află în colecția Gheorghe Petre-Govora.

Secera din corn cu dinți de silex descoperită în anul 1963 într-un mare vas de provizii, similară celor de la Karanovo (Bulgaria) sau celor din Natufianul Asiei Anterioare (cultură mezolitică răspândită în Palestina, Siria) și celor de la Haçilar, din Anatolia, precum și pictura cu alb (un singur fragment ceramic în colecția Gheorghe Petre-Govora) au fost elementele esențiale de includere în faza I a lui Milojević a descoperirilor de la Copăcelu-Valea Răii. Descoperirile de la Nova Vrsnik, Anzabegovo din Iugoslavia, Karanovo din Bulgaria și Valea Răii, i-au determinat pe mai mulți cercetători să precizeze legăturile dintre Starcevo I, Vrsnik I, Anzabegovo I, Nea Nikomedea,

---

³ Berciu 1966; Lazarovici 1979.

⁴ Tulugea 2008.

⁵ Păunescu 1970.

⁶ Beldiman 2007; Nica, Beldiman 1997.

Protosesklo, așa cum remarcă Gh. Lazarovici⁷.

Cercetătorul Gh. Lazarovici⁸ încadrează primul orizont neolitic cu ceramică pictată de la Valea Răii în faza I, etapa IC, alături de descoperirile de la Gura Baciului I, Cârcea I, Grădinile I, Ocna Sibiului. Începuturile legăturilor cu cultura Sesklo, care pornesc de la etapa a II-a, faza IIA sau la finele acesteia, îl determină pe același autor să înscrie descoperirile de la Valea Răii și în această fază alături de alte așezări: Beșenova, Cenad, Cârcea II, Cuina Turcului I, Grădinile I, Gura Baciului II, Ocna Sibiului, Uioara de Sus, Verbița. În faza a III-a, etapa IIIA a acestui orizont se înscriu stațiuni, materiale și nivele de la Arad-Grădiște I, Berghin, Beșenova, Buziaș, Dubova-Cuina Turcului III, Peștera Veterani (Maovăț), Cenad, Cârcea, Galda, Ghibom, Grădinile Fântâna lui Dușu, Giulvăz, Gornea Locurile Lungi, Căunița de Sus, Jupa, Sebeș, Lugoj Gomila, Simnic, Verbița și Valea Răii. Încadrarea cronologică a descoperirilor de la Copăcelu-Valea Răii, ca și toate referirile ulterioare, sunt datorate sistemului propus de cercetătorul Gh. Lazarovici, devenit practic un adevărat sistem de referință.

Marin Nica⁹ a realizat prima mare sinteză asupra culturii Starčevo-Criș de pe teritoriul Olteniei. Descoperirile de la Cârcea (Hanuri și Viaduct), Grădinile, Basarabi etc., au adus importante precizări privind evoluția fazelor timpurii și târzii ale culturii Starčevo-Criș, legăturile lor cu lumea balcanică și Orientul Apropiat. Referindu-se la așezarea de la Copăcelu - Valea Răii, acesta afirmă că ceramica pictată descoperită aici este caracteristică fazei Proto-Starčevo. Ceramica încadrată în faza Cârcea IV, își găsește analogii la Copăcelu-Valea Răii, Trestiana și Leț.

În ceea ce privește cronologia absolută, există doar o singură datare pentru această așezare, realizată pe un eșantion conținând cărbune, care provine din vechile săpături efectuate de D. Berciu: 5485 – 5334 BC în date calibrate, conform probei de laborator KN -102. Cornelia Magda Mantu¹⁰, care s-a ocupat de cronologia absolută a neoneoliticului, propune încadrarea descoperirilor neolitice timpurii de aici în fazele III-IV ale culturii Starčevo-Criș.

În anul 1969 D. Berciu¹¹, împreună cu M. Iosifaru și S. Purice, realizează o săpătură de salvare în curtea Căminului Cultural, unde descoperă atât nivelul de cultură aparținând neoliticului timpuriu cât și o locuință Verbicioara, faza finală.

Cercetările au fost reluate în anul 2002 de către M. Iosifaru și C. Fântâneau¹², care au făcut săpături la limita de S a așezării în punctele *Centrala Termică, Govil, Drumul 2-2' și Căminul Cultural*, ceea ce a permis realizarea unei stratigrafii. Pe suprafața cercetată s-a putut face delimitarea sitului spre sud. S-a constatat o locuire intensă pe loturile P1, P2, P7, sporadică pe loturile P3, P9, P8, pentru ca pe loturile P4, P5, P6, P10 și P11 să apară un strat de viitură având o grosime ce variază între 0,30 m și 1,90 m, ceea ce ne-a determinat să credem că probabil în vechime Oltul avea un braț paralel cu matca și forma o serie de insule, printre care se numără și Copăcelu.

Stratul de cultură neolitic are grosimea de aproximativ 0,90 m și două nivele de locuire cu bordeie de formă aproximativ rotundă, dispuse probabil în șiruri. Nivelul de

---

⁷ Lazarovici 1978.

⁸ *Idem* 1969; *Idem* 1971a; *Idem* 1979 b; *Idem* 1971 c; *Idem* 1972; *Idem* 1978; *Idem* 1984; *Idem* 1995.

⁹ Nica 1971; *Idem* 1977; *Idem* 1981.

¹⁰ Mantu 1955.

¹¹ Berciu 1976.

¹² Iosifaru, Fântâneau 2004.

cultură neolitic apare la adâncime de -1,60 m față de suprafața solului, deasupra sa fiind un strat masiv de viitură. Într-un singur punct, în secțiunea trasată pe *Drumul 2-2'* la o adâncime cuprinsă între -1,40-1,60 au fost descoperite câteva fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni, fără a se putea delimita un nivel de locuire propriu-zis.

În concluzie, din punct de vedere cronologic, descoperirile neolitice se încadrează în fazele IIIB și IVA ale culturii Starcevo-Criș (după cronologia propusă de Gh. Lazarovici) și Cârcea III-IV (Viaduct I-II) după M. Nica. În termeni de cronologie absolută aceasta înseamnă aproximativ 4530±75 B.C., fără însă a absolutiza această dată.

Cercetările arheologice au continuat în această zonă până în 2010 și au adus noi informații privind locuirea din neoliticul timpuriu până la începutul primei vârste a fierului.

În punctul *Căminul Cultural*, s-au găsit materiale din epoca bronzului aparținând culturii Verbicioara, fazele IV-V, dar și un strat de cultură neolitic timpuriu cu două nivele.

În anul 2003 - 2004 se efectuează cercetări arheologice sistematice de către M. Iosifaru și C. Fântâneau în mai multe puncte: *Curtea fostului SMT*, la cca. 20 m est de vechile săpături din anii 1962-1964; pe proprietatea *Govil*, la cca 10m nord de săpăturile din 2002 și proprietățile *Sârbu Ana*, *Colța Ilie*, *Colța Elisabeta*, *Nițișor Vasile și Dogaru Ilie*, situate la nord de drumul național Râmnicu-Vâlcea - Târgu Jiu, unde au fost făcute mai multe casete pentru a urmări locuirea din acest sit. S-au putut constata următoarele: așezarea neolitică aparținând culturii Starcevo Criș se întinde de o parte și de alta a drumului național Râmnicu Vâlcea – Târgu Jiu, până în apropierea pâraului Sărata, numai pe terasa joasă a acestuia; locuire sporadică Glina și Gornea –Orlești, a fost întâlnită doar la sud de drumului național Râmnicu Vâlcea – Târgu Jiu, în S XII/2003; un nivel de cultură Verbicioara, fazele I și IV-V, a fost întâlnit în S XII /2003, pe proprietățile *Sârbu Ana*, *Colța Ilie* și *Colța Elisabeta*.

Cercetările arheologice preventive din anii 2004-2007 (M. Iosifaru, C. Fântâneau) făcute pe mai multe proprietăți, grupate în jurul Căminului Cultural, de o parte și de alta a drumul național Râmnicu-Vâlcea-Târgul Jiu, au confirmat prezența nivelelor de cultură Starcevo-Criș din neoliticul timpuriu, dar și un nivel de locuire Glina și Verbicioara pe proprietățile *Gogiu Lucia*, *Marin Toma* și *Belbu Valerian*.

Materialele descoperite în ultimele campanii de săpături se încadrează în fazele III B –IV A ale culturii Starcevo-Criș.

În anul 2008 se fac cercetari arheologice preventive de către un colectiv format din M. Iosifaru, I. Tuțulescu și C. Tulugea pe *strada Ghiocilor*, ce face legătura între drumul național Râmnicu-Vâlcea-Târgul Jiu și Ocnele Mari, urmând baza dealurilor tufoase situate la N/E de Căminul Cultural. Cu această ocazie a fost descoperită parțial o locuință Sălcuța în fața locuinței cu nr. 62, resturile unei locuințe Verbicioara I, la 30m est de pâraul Valea Goruneilor și două locuințe cu material Verbicioara I și IV –V situate la aproximativ 6m vest de locuința amintită anterior. Se poate spune că terasa mijlocie a pâraului Sărata a fost locuită numai de comunități încadrate în cultura Sălcuța și Verbicioara.

În anul 2010, cercetarea arheologică preventivă de pe proprietatea d-nei Cocian Ștefănița, situată pe str. Ghiocilor, nr. 68, a dus la descoperirea unui nivel de cultură aparținând hallstattului timpuriu.

După cum se poate observa, cercetările arheologice din orașul Râmnicu-Vâlcea au dus la descoperirea unui număr impresionant de așezări preistorice. Dintre acestea, așezarea Copăcelu-Valea Răii ocupă un loc important atât în cadrul descoperirilor din

regiune, dar și din arealul culturii Starčevo-Criș (Körös).

Materialul litic cioplit analizat din așezarea de la Copăcelu-Valea Răii cuprinde 175 de piese. Acestea provin din săpăturile efectuate în perioada 1962-1964, 2002-2004. În afară de un număr mic de piese care au fost descoperite în două locuințe, celelalte nu au putut fi asociate cu structuri de locuire sau cu alte complexe. Din acest motiv, studiul a fost efectuat separat pentru cele două locuințe și global pentru restul materialului.

Materie prima

Materia primă majoritară utilizată este silexul (84%), urmată de obsidian (13%) și, într-o foarte mică măsură, jasp(3%).

Conform observațiilor macroscopice, majoritatea tipurilor de silex identificate au, cel mai probabil, o origine sudică (silex de Platformă Balcanică). Tipurile de silex cele mai folosite sunt silexul maroniu, maroniu deschis și așa zisul *silex miel* (*yellow-honey*), adeseori având în constituția rocii pete albicioase, caracteristici ale silexului balcanic (M. Gurova, 2005, 2008). Desigur, este necesară o verificare pe teren a surselor de materie primă, mai ales ca, adeseori, diferite varietăți de silex sunt asemănătoare, chiar dacă provin din regiuni foarte diferite. Fără analize microscopice detaliate nu se poate determina cu siguranță proveniența unei roci.

Impresionant este procentul de obsidian din așezate (13%). Din punct de vedere macroscopic (culoare, transparență, cortex), obsidianul se încadrează în patru categorii:

- obsidian negricios
- obsidian cenușiu-negricios, aproximativ translucid, cortex rulat de galet
- obsidian cenușiu-negricios, aproximativ translucid, cortex cretos (o singură piesă)
- obsidian fumuriu rubanat, translucid

Este posibil ca obsidianul să provină din sudul țării, de pe valea Dunării, dar, în lipsa altor informații, această ipoteză trebuie privită cu precauție.

Jaspul a fost folosit extrem de puțin și, fără îndoială, acesta este o rocă locală. Produsele de debitaj din jasp sunt așchiile simple sau corticale. Majoritatea pieselor nu par a fi debitate în așezare, acestea sunt produse colectate și aduse în sit. Spre deosebire de materialele din silex și obsidian care au o suprafață foarte proaspătă, unele așchii din jasp sunt patinate, iar peste patină se observă zone proaspete cu retușe. Probabil că acestea au fost colectate din contexte arheologice mai vechi (un racloar pare a fi paleolitic), ulterior fiind retușate și reutilizate în așezare.

Bordeiul 1/2002, 2004

În bordeiul 1 au fost descoperite nouă piese din silex (fig. 1/1). În afară de o așchie, restul sunt unelte pe fragmente de lame (două proximale, patru meziale și două distale).

Cele două fragmente proximale au aceeași lungime, iar lățimea și grosimea sunt similare (7 cm/2 cm/ 4mm; 7 cm/1,80 cm/5mm). Amândouă au o secțiune trapezoidală, profil rectiliniu, margini și nervuri paralele, fiind debitate prin presiune. Una dintre piese este arsă și provine dintr-un nucleul care a fost tratat termic înainte de debitare, pentru un mai bun control al percuției. Ambele laturi au urme de lustru vegetal, în special pe spatele piesei. Similitudini foarte frapante sunt observabile și în cazul celor două fragmente distale de lame. Ambele sunt retușate direct, abrupt, continuu, una dintre piese fiind modificată intens. Amândouă prezintă fracturi datorate folosirii, iar baza pieselor poartă urme de înmănușare. Din punct de vedere tehnofuncțional, uneltele au fost utilizate cel mai probabil ca piese tip *perçoirs*, una dintre unelte având vârful fracturat în urma utilizării. În afară de acestea, a mai fost identificată o unealtă cu troncatură dublă pe fragment mezial de lamă retușată fin, direct, prin presiune (E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011) .

După cum se poate observa, cu o singură excepție, materialul litic din Bordeiu 1 este reprezentat de unelte. Destul de interesantă este prezenta unui fragment proximal de lamă provenită dintr-un nucleu ars intenționat (tratament termic), care mai păstrează urme de lustru, ceea ce presupune utilizarea sa pentru tăierea cerealelor.

Bordeiu 2/2004

În bordeiu 2/2004 au fost descoperite 6 piese (fig. 1/2). Materia primă este reprezentată prin silex maroniu cu pete albe sau silex galben pal (5 piese) și obsidian (1 piesă).

Materialul din silex este alcătuit din trei fragmente de lame retușate, o așchie și o lamă. Lama este retușată pe ambele laturi, iar partea distală este vârfuită. Un fragment mezial de lamă cu retușe fine marginale pe o latură este arsă puternic (există pe suprafața sa urme puternice de *cupules thermiques*). Lama din obsidian este foarte tocită pe latura stângă. În comparație cu întregul ansamblu din obsidian descoperit în așezare, această piesă este singura lamă întregă, iar prezența sa într-o locuința este cu atât mai importantă¹³.

Materialul litic din obsidian

Un număr de 22 de piese sunt debitate din obsidian (fig. 1/3).

Întreg materialul este reprezentat de produse de dimensiuni reduse. Majoritatea sunt așchii și fragmente de așchii. În afară de acestea, au mai fost observate câteva fragmente de lame, un nucleu, o tabletă și câteva spărturi foarte mici.

Din punct de vedere tehnologic, piesele sunt ultimele produse ale unei exploatări maxime a materiei prime, ceea ce implică o importanță deosebită a obsidianului pentru comunitatea de la Copăcelu-Valea Răii. Un exemplu în acest sens este singurul nucleu din colecție. Acesta are ca suport un fragment de nucleu (mai păstrează încă două negative preluate de pe fostul nucleu). Dimensiunea extrem de redusă a nucleului a determinat debitarea unui număr restrâns de așchii mici, după care a fost abandonat. Evoluția lui se înscrie în următoarea schemă tehnică (E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011):

Nucleu laminar → percutor → fragmentare a nucleului printr-o lovitură transversală → fragment nucleu → nucleu din care au fost debitate așchii → abandon

Majoritatea produselor din obsidian descoperite pot proveni din acest sistem de debitaj. Acestea sunt așchii de dimensiuni reduse (sub 3 cm lungime), unele dintre ele având pe suprafață negative laminare și lamelare. Doar două produse au fost debitate în scopul amenajării nucleelor: o tabletă și o așchie de reamenajare a suprafeței de debitaj/plan lovire. Produsele laminare sunt slab reprezentate, doar patru fragmente de lame și un fragment de lamelă.

Tipurile de percuție utilizată sunt dura directă și într-un singur caz, moale. O singură piesă are două fracturi complexe rezultate în timpul debitajului (tip *languette*).

Câteva piese prezintă urme de utilizare. O parte dintre produse pot fi incluse în categoria uneltelor. O tabletă de dimensiuni reduse (32/26/10 mm) a fost transformată în racle. Aceasta a fost debitată dintr-un nucleu lamelar (negative cu lățimi mai mici de 1 cm). Câteva așchii și fragmente de așchii sunt retușate fin prin presiune, unele având *encoche*. Comportamentul tehnologic implică proveniența obsidianului de la distanțe foarte mari. De asemenea, observațiile tehnofuncționale pledează, ca și cele tehnologice, pentru utilizarea maximă a suporturilor debitate din obsidian, indiferent de dimensiunile reduse a acestora.

---

¹³ Nițu, Tulugea 2011.

Materialul litic din silex

Piesele cioplite din silex sunt reprezentate într-un procent covârșitor din unelte pe lame sau fragmente de lame (în această categorie fiind incluse atât materialul retușat, cât și cel cu lustru (fig. 3). Conform caracteristicilor tehnice, acestea sunt produse aduse în sit, utilizate și transformate în mai multe etape. Câteva nuclee, așchii de reamenajare și lame, ne oferă indicații asupra ultimei etape a debitajului realizat în așezare.

Sisteme de producție

Nucleele întregi se înscriu în următoarele categorii: un nucleu piramidal, două prismatice și unul epuizat din care s-au desprins așchii (fig. 4). Produsele de reamenajare sunt reprezentate doar printr-o singură tabletă și două așchii de reamenajare a suprafeței de debitaj.

Ținând cont de dimensiunile reduse ale nucleelor în raport cu produsele de debitaj, dar și de numărul infim de așchii corticale și de reamenajare, nucleele au fost aduse într-un stadiu evoluat al debitajului, eventual preformate.

Nucleul piramidal (56/25/25 mm) este cioplit din silex care a suferit un tratament termic în scopul ameliorării calităților rocii. Debitajul s-a realizat prin presiune, modalitate unipolară. Planul de lovire este amenajat prin desprinderi de așchii, dar și prin frecare. Negativele au o lățime de aproximativ 10 mm, deci sunt desprinderi de lame/lamele. Nucleul a fost abandonat din cauza unor impurități în masa blocului de materie primă.

Cele două nuclee prismatice sunt în stadii de abandon diferite. Unul păstrează pe suprafață negative robuste de lame scurte (cât lungimea nucleului, 6,50 cm), cu lățimi cuprinse între 20-25 mm. Extremitățile nucleului au fost utilizate intens ca percutor și frecător. Cel de-al doilea nucleu prismatic păstrează o parte cu negative laminare, restul fiind exploatat prin planuri ortogonale în scopul obținerii de așchii. Ultimele urme sunt de percutor și frecător.

Ultimul nucleu dovedește o exploatare maximă a materiei prime. Acesta mai păstrează câteva negative laminare peste care se suprapun negative de așchii. Dimensiunile lui sunt reduse, în special grosimea acestuia (4,70/4,20/2,50 cm), ceea ce a determinat abandonul lui. Ca și precedentele, în ciuda dimensiunilor mici, a fost utilizat ca percutor și frecător.

Nu am reușit să realizăm nici-un remontaj de lame sau așchii cu aceste nuclee, însă unele caracteristici ale lamelor din ansamblu ne îndeamnă să credem că o mică parte dintre ele pot proveni din nucleele prismatice: lame scurte cu nervuri paralele și profil drept.

Caracteristicile tehnologice ale lamelor

Așa cum am precizat, majoritatea lamelor sunt transformate în unelte. Lamele întregi sau uneltele pe lame întregi nu oferă o imagine fidelă asupra caracteristicilor tehnice. Cele patru lame neretușate întregi au o regularitate redusă a marginilor, negative unipolare convergente (probabil au fost debitate din nuclee piramidale), taloane aproape punctiforme. Percuția este indirectă cu *chasse-lame* (3 lames) și directă moale (1 lame). Cel mai mare produs este o lamă *ourepasse* (73 mm lungime).

Aproape 90% dintre lame au o secțiune trapezoidală, ceea ce implică proveniența lor dintr-o etapă evoluată a debitajului. Având în vedere că majoritatea lamelor sunt fragmente, profilul acestora nu este revelatoriu decât în cazul a 21 de piese. Lamele au profile curbate și drepte în procente egale. De asemenea, lungimea lamelor nu este edificatoare, de aceea ne-am axat pe calculul lățimilor, excluzând piesele care sunt foarte transformate prin retușe, și al grosimilor.

Majoritatea lamelor au lățimea cuprinsă între 10-20 mm, urmate de lame cu lățimea de 20-30 mm. Grosimile lor se înscriu în general în jurul valorii de 4-5 mm. Acestea au margini și nervuri de cele mai multe ori paralele. Caracteristicile morfo-metrice indică existența lamelor regularizate, obținute prin procedee tehnice care să permită debitajul de suporturi foarte uniforme. Taloanele lor sunt netede, de dimensiuni reduse, urmate de cele punctiforme.

Tehnica de percuție observată în majoritatea cazurilor este indirectă cu *chasse-lame*. A mai fost utilizată presiunea, percuția directă moale și într-o foarte mică măsură percuția directă dură. Existența procedeelelor de percuție indirectă cu *chasse-lame* sau presiune explică morfologia foarte regulată a suporturilor.

Uneltele

Conform analizei tehnologice, produselor de debitaj sunt aduse în sit deja retușate. Puținele lame neretușate prezintă lustru de cereale sau urme vizibile de uzură.

Uneltele reprezintă un procent însemnat din această industrie litică, aproape toate având ca suporturi lame. Din păcate, 55% sunt fragmentate. De asemenea, există un număr însemnat de unelte pe fragmente de lame, ceea ce implică o utilizare maximă a suporturilor.

Uneltele cel mai des întâlnite sunt lamele retușate, urmate de piesele cu troncatură dublă sau simplă (fig. 5). Foarte frecvent, lamele cu troncatură au ca suporturi lame sau fragmente de lame retușate (fig. 5/4, 5). De cele mai multe ori troncaturile erau amenajate pe fracturi. Multitudinea pieselor cu troncatură implică și o reamenajare a lamelor fragmentate, deci o utilizare la maxim a produselor de debitaj. În acest sens, câteva fracturi par a fi intenționate.

Retușele lamelor sunt de cele mai multe ori fine, marginale, realizate prin presiune. Pe câteva lame au fost observate retușe abrupte și semi-abrupte, *écailleuses*, relativ ample, care probează o reducere maximă a suporturilor. Uneori, lamele retușate sunt asociate cu *encoche* și zone denticulate. Cea mai mare piesă din ansamblu este o lamă retușată tip *poignard* fragmentată (10 cm lungime) (fig. 5/6).

Gratoarele (13 piese) au ca suporturi lame robuste, groase (fig. 6). Toate lamele pe care au fost retușate gratoarele au secțiuni trapezoidală. De asemenea, frontul lor este abrupt sau semi-abrupt.

Perçoir-ele, în sens tipologic clasic, sunt decât două, însă o serie de lame retușate *appointée* pot fi încadrate în această categorie.

Lamelele nu sunt retușate, dar un fragment mezial de lamă prezintă urme de lustru de cereale (fig. 7 a). Unele piese sunt arse și câteva păstrează pe suprafață urme de lustru, ceea ce poate presupune utilizarea acestora după ardere (fig. 7 b). În acest caz, probabil că arderea a fost intenționată în scopul ameliorării calității rocii pentru debitaj.

Unelte complexe

În această categorie am încadrat o serie de piese cu urme inedite de utilizare, printre care sunt incluse și fragmentele de lame cu lustru. Pentru analiza urmelor de utilizare a fost folosit un microscop electronic cu fibră optică și capacitate de mărire X200.

1. Urme de utilizare pe piese din obsidian

Un fragment proximal de lamă din obsidian prezintă urme complexe de înmănușare și utilizare (fig. 8). Pe fața piesei, mai ales pe partea proximală a fragmentului, se observă urme de zdrobire accentuată. Aceste urme sunt evidente doar pe mijlocul piesei, marginile nefiind afectate. Unealta pare a fi fost înmănușată astfel încât laturile

să rămână libere. Ambele laturi sunt puternic utilizate, urmele lăsate fiind inedite. Laturile au căpătat un aspect rotunjit și sunt total tocite. Unealta a fost folosită la lustruirea unui material semi-dur, care nu i-a distrus laturile, ci le-a modelat. Este posibil ca aceasta să fi fost întrebuințată un timp îndelungat pentru materiale similare¹⁴.

2. Piese cu urme de lustru

Urme de lustru au fost observate pe nouă piese : 1 fragment mezial de lamelă, 1 fragment distal de lamă, unul proximal și cinci meziale, o unealtă complexă. Analizând cu atenție amplasarea lăsată de lustru vegetal pe suprafața pieselor, am remarcat că acesta se poziționează diferit.

Două dintre piesele cu lustru sunt arse. Cel puțin în cazul uneia, lustrul s-a format după rasura (fig. 9). Aceasta este un fragment proximal de lamă debitată prin presiune, descoperit în bordeiul 1. Tipul de arsură, așa cum am mai precizat mai sus, ne determină să credem că provine dintr-un nucleu tratat termic pentru ameliorarea calităților rocii și controlul tehnicii de debitaj.

În cazul fragmentelor meziale, lustrul se poziționează oblic pe o jumătate din suprafața pieselor, dar este vizibil și pe latura opusă sub formă de urme marginale (fig. 9). Conform morfologiei lor, acestea sunt veritabile inserții de seceră. Două dintre ele au fost inserate în seceră descoperită de D. Berciu. Le-am putut recunoaște datorită descrierii amănunțite oferită de arheologul citat (fig. 10). Acestea au aceeași lungime, de unde putem presupune că unele fragmente meziale de lame erau fracturate intenționat. De altfel, în întreaga industrie am observat multe stigmatice de fracturi prin flexiune. Mai mult, majoritatea fragmentelor meziale au caracteristici morfo-tehnice similare. Pe unele fragmente meziale lustrul se observă foarte greu și este dispus sub forma unei benzi periferice pe ambele laturi (E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011).

Microscopic, lustrul vizibil pe aceste segmente de seceră este dispus sub formă de linii paralele, orientate foarte ordonat, conform direcției de mânăuire a secerii.

Una dintre piesele cele mai interesante cu lustru este o unealtă complexă care are ca suport un fragment mezial de lamă foarte robustă (fig. 11). Aceasta este retușată diferit pe ambele laturi: latura dreaptă prezintă retușe inverse abrupte și encoche, iar cea stângă este denticulată. Mai mult, piesa are o troncatură dublă. Urmele de lustru sunt observabile doar pe latura denticulată, ceea ce înseamnă că latura opusă a fost retușată abrupt în scopul inserării într-o manșă. Spre deosebire de inserțiile de seceră clasice, urmele de lustru microscopic se prezintă ca niște linii dispuse unele peste altele, oarecum haotic. Acest lucru poate presupune o utilizare a ei pentru alt tip de plante bogate în siliciu, nu neapărat pentru cereale (E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011).

Concluzii

Așezarea de la Copăcelu-Valea Răii, prin descoperirile făcute de-a lungul timpului, reprezintă un sit important pentru reliefarea caracteristicilor culturii Starcevo-Criș. Materialul litic cioplit ocupă o pondere însemnată printre descoperirile de aici. Analiza lui a reliefat o serie de comportamente tehnologice interesante. Materia primă majoritară este adusă în sit de la distanțe însemnate (probabil silex de platformă balcanică), în mare parte deja debitată. Ponderea cea mai însemnată este ocupată de unelte. De asemenea, au fost descoperite un număr însemnat de piese din obsidian care dovedește o exploatare maximă a acestei roci și o importanță deosebită pentru comunitatea neolitică de aici.

---

¹⁴ Nițu, Tulugea, 2011.

Tehnologic, nucleeele din silex au fost aduse în sit deja debitate, iar în faza lor maximă de epuizare, cele mai multe au fost transformate în frecătoare și percutoare. Lamele fragmentate accidental sau în timpul folosirii au fost reamenajate și transformate în alt tip de unelte (majoritatea piese cu troncatură). Unele produse dovedesc retușări succesive care au redus foarte mult uneltele. O pondere importantă este ocupată și de armăturile de seceră, mai ales că acestea pot fi puse în legătură cu secera de corn descoperită în acest sit. Acest lucru este o dovadă în plus a unei activități economice particulare de cultivare a cerealelor (E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011).

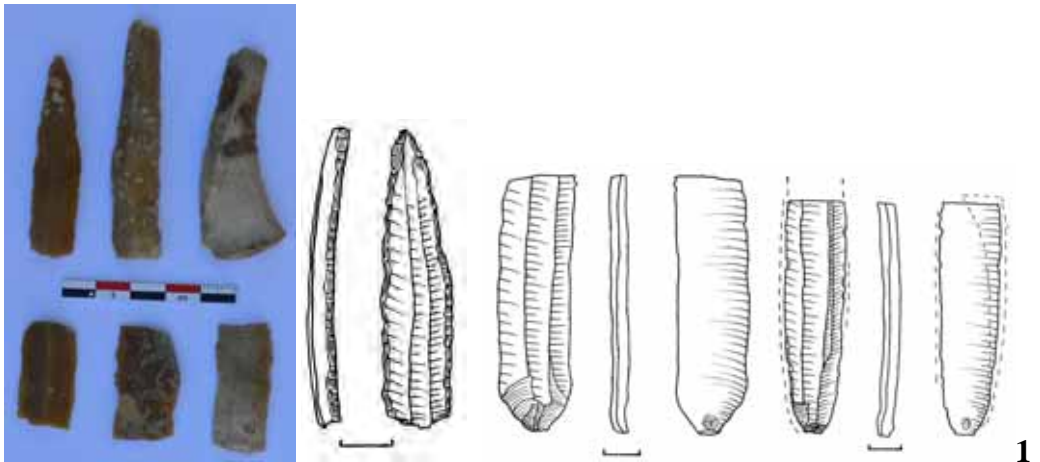
Toate indiciile duc spre încadrarea acestui sit într-o etapă dezvoltată a culturii Starcevo-Criș. Piesele microlitice lipsesc, iar dimensiunea redusă a unor unelte este datorată retușării acestora pe fragmente de lame. Producția de suporturi laminare de dimensiuni medii și mari (spre exemplu fragme ntul de *poignard* cu o lungime de 10 cm) implică existența unor sisteme de debitaj foarte evolute. Mai mult, există dovezi ale utilizării focului pentru controlul calităților silexului. Tehnica utilizată frecvent este percuția indirectă cu *chasse-lame* sau presiunea. Toate acestea dovedesc comportamente tehnice bine organizate și evolute ale comunității din așezarea de la Copăcelu-Valea Râii, care pot completa imaginea generală despre ansamblurile litice cioplite din neoliticul vechi.

Bibliografie

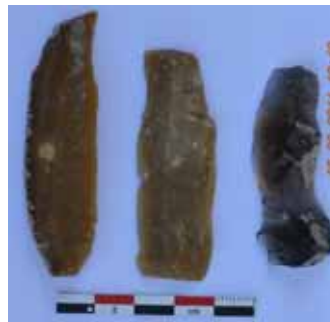
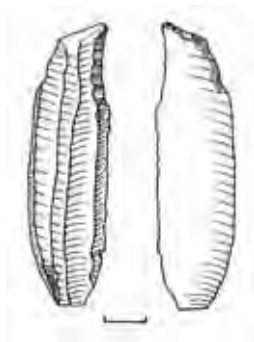
- Beldiman 2007 Beldiman Corneliu, *Industria materiilor dure animale în Preistoria României*, Studii de Preistorie, Supplementum 2, Ed. Pro Universitaria, București, 370 p.
- Berciu 1966 Berciu Dumitru *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București.
- Berciu 1967 Berciu Dumitru, *La izvoarele istoriei*, București.
- Gurova 2005 Gurova Maria, *Flint artifacts in the context of the diagnostic finds*, Annuary of New Bulgaria University, Department of Archaeology, VI, p. 88-103.
- Gurova 2008 Gurova Maria, *Toward an understanding of Early Neolithic populations: a flint perspective from Bulgaria*, Documenta Praehistorica XXX, p. 111-129.
- Iosifaru, Fântâneau 2003 Iosifaru Mariana, Fântâneau Cristinel, *Catalog expoziție: Copăcelu, importantă așezare neolitică din Nord-Estul Olteniei*, Râmnicu Vâlcea.
- Iosifaru, Fântâneau 2004 Iosifaru Mariana, Fântâneau Cristinel, *Catalog expoziție: Neoliticul Olteniei*, Râmnicu Vâlcea.
- Lazarovici 1969 Lazarovici Gheorghe, *Cultura Starčevo-Criș în Banat*, Acta Musei Napocensis, 6, p. 3-26.
- Lazarovici 1979 Lazarovici Gheorghe, *Neoliticul Banatului*, Ed. Bibliotheca Mvsei Napocensis, Cluj Napoca.
- Lazarovici 1984 Lazarovici Gheorghe, *Neoliticul timpuriu în România*, Acta Musei Napocensis, 8, p. 49-104.
- Lazarovici, Maxim 1995 Lazarovici Gheorghe, Maxim Zoia, *Gura Baciului: Monografie arheologică*, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca, 436 p.

- Mantu 1995 Mantu Cornelia-Magda, *Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului din România*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, 46, 3-4, p. 213-235.
- Nica 1971 Nica Marin, *O așezare de tip Starčevo-Criș lângă Basarabi (jud. Dolj)*, Studii și Cercetări de Istorie Veche, 22, 4, p. 547-556.
- Nica 1977 Nica Marin, *Nouvelles données sur le Néolithique ancien d'Olténie, Dacia, N. S.*, 21, p. 13-53.
- Nica 1981 Nica Marin, *Grădinile, o nouă așezare a neoliticului timpuriu în sud-estul Olteniei*, Arhivele Olteniei, S. N., 1, p. 27-37.
- Nica, Beldiman 1997 Nica Marin, Beldiman Corneliiu, *Asupra începuturilor agriculturii pe teritoriul României: seceri din corn de cerb descoperite în Oltenia*, Arhivele Olteniei, S. N, 12, p. 5-12.
- Nițu, Tulugea 2011 Elena-Cristina Nițu, Claudiu Aurel Tulugea, *Nouvelles considérations concernant l'industrie lithique taillée du Néolithique ancien (culture Starčevo-Criș) de l'établissement de Copăcelu-Valea Răii (département de Vâlcea, Roumanie)*, Annales d'Université Valahia Targoviste, Section d'Archeologie et d'Histoire, Tome XIII, Numéro 1, 2011, p. 25-54.
- Păunescu 1970 Păunescu Alexandru, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplita descoperite pe teritoriul României*, București, Editura Academiei R.S.R., 359 p.

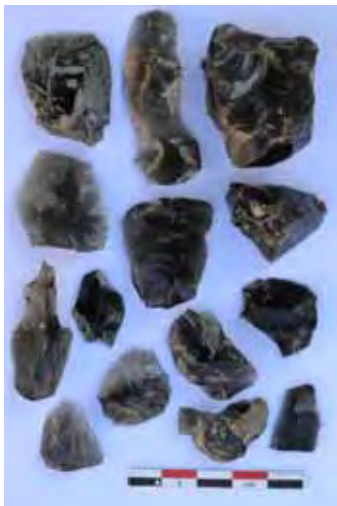

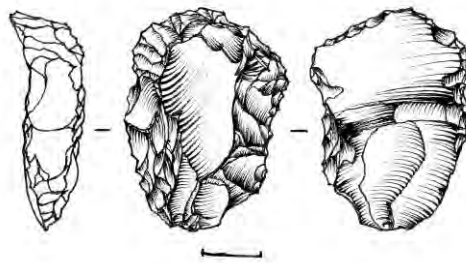
1

2

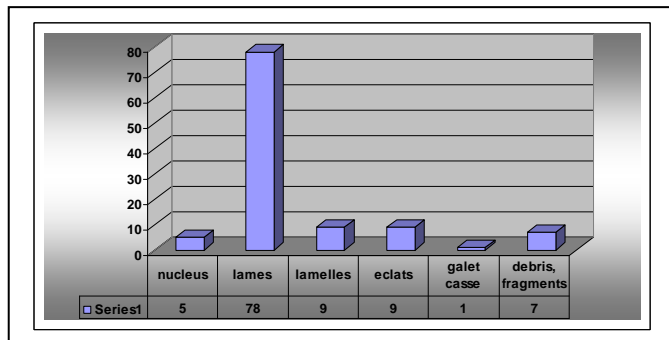
3a

3b

Fig. 2: 1-Fragmente de lame și unelte din bordeiul 1; 2- Piese litice din Bordeiu
2; Piese litice din obsidian (3a) și racloar pe tabletă (3b) (după E.-C. Nițu; C.
Tulugea, 2011; desene E.-C. Nițu)

Types	Nombre
Nucleus <i>- fragments</i>	5 1
Lames <i>- fragments</i>	78 64
Lamelles (fragments)	9
Eclats <i>- fragments</i>	9 2
Galets casse	1
Débris, fragments indéterminés	7

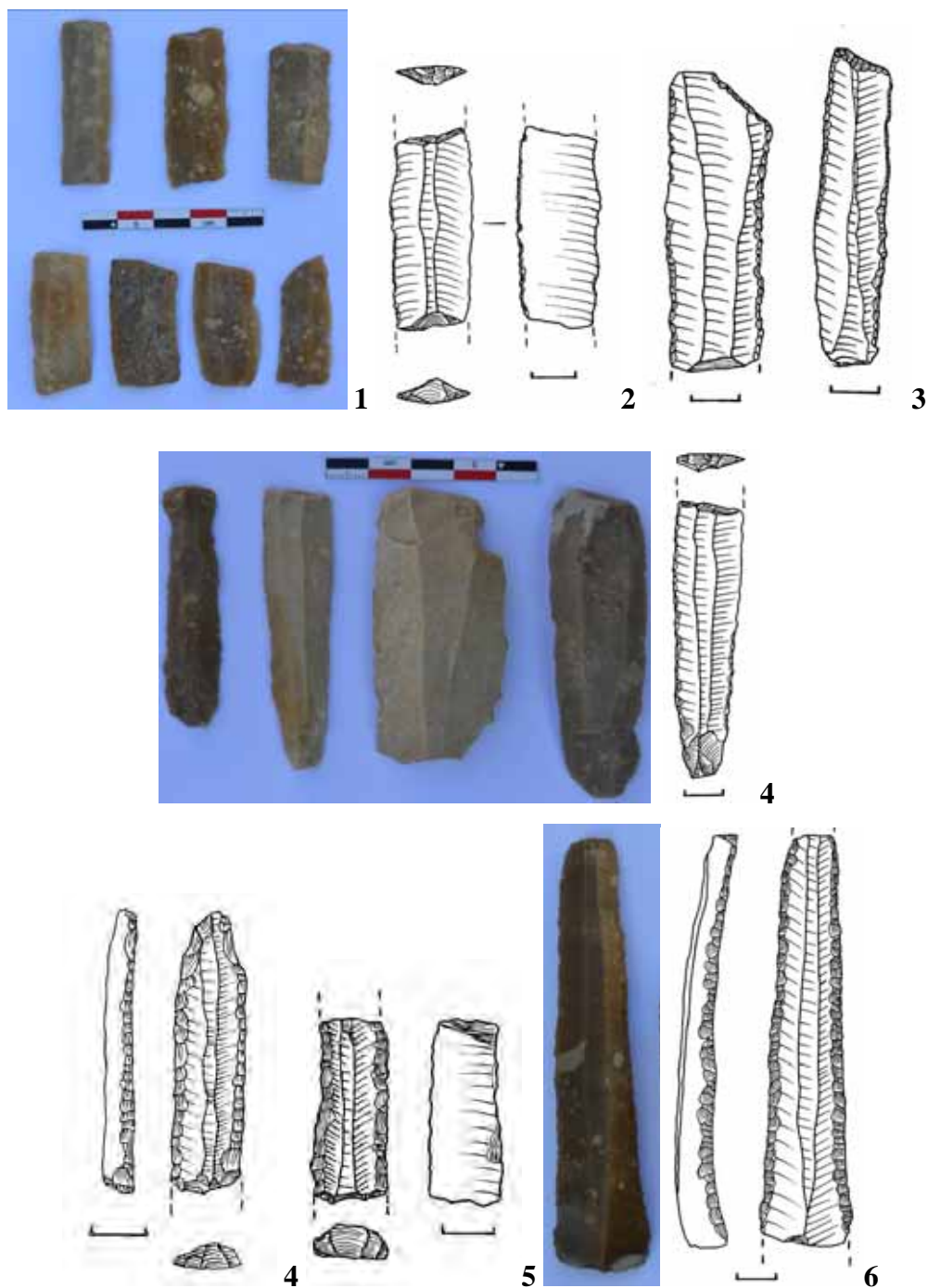

Fig. 3: Componența generală a ansamblului litic din silex (după E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011)

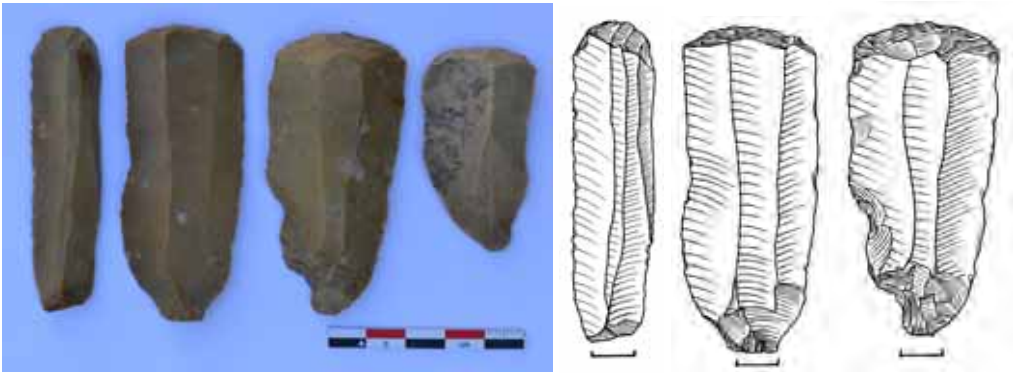

Fig. 4: Nuclee din silex (după E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011)

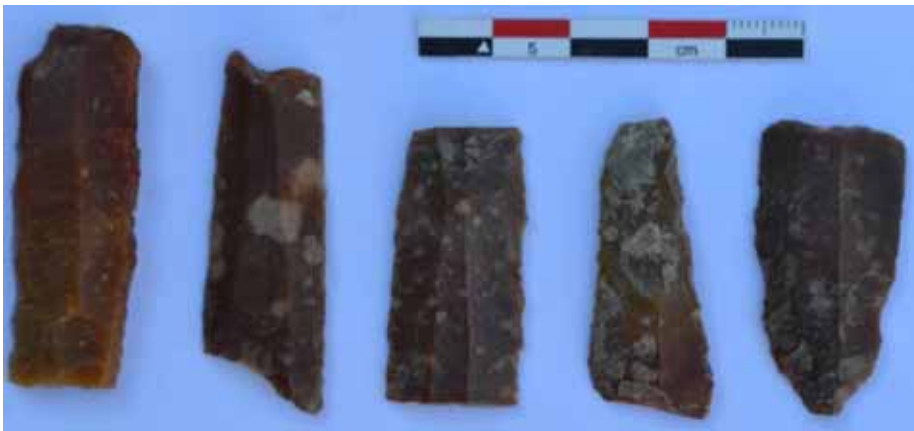
Fig. 5: 1 - Diverse fragmente de lame simple, retușate sau cu troncatură simplă; 2 – Piesă cu troncatură dublă; 3, 4 – Piese cu troncatură simplă; 4 – Fragment de lamă retușată convergent cu troncatură simplă; 5 – Fragment de lamă retușată cu troncatură simplă; 5 – Fragment de lamă retușată convergent (după E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011; desene E.-C. Nițu)

Fig. 6: Gratoare (după E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011; desene E.-C. Nițu)

a

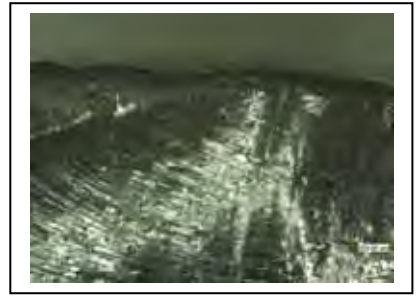
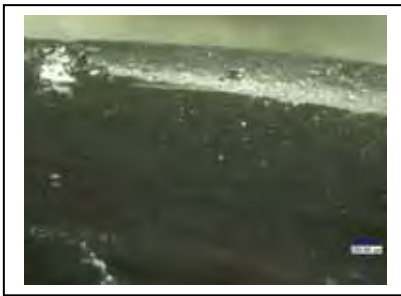

b

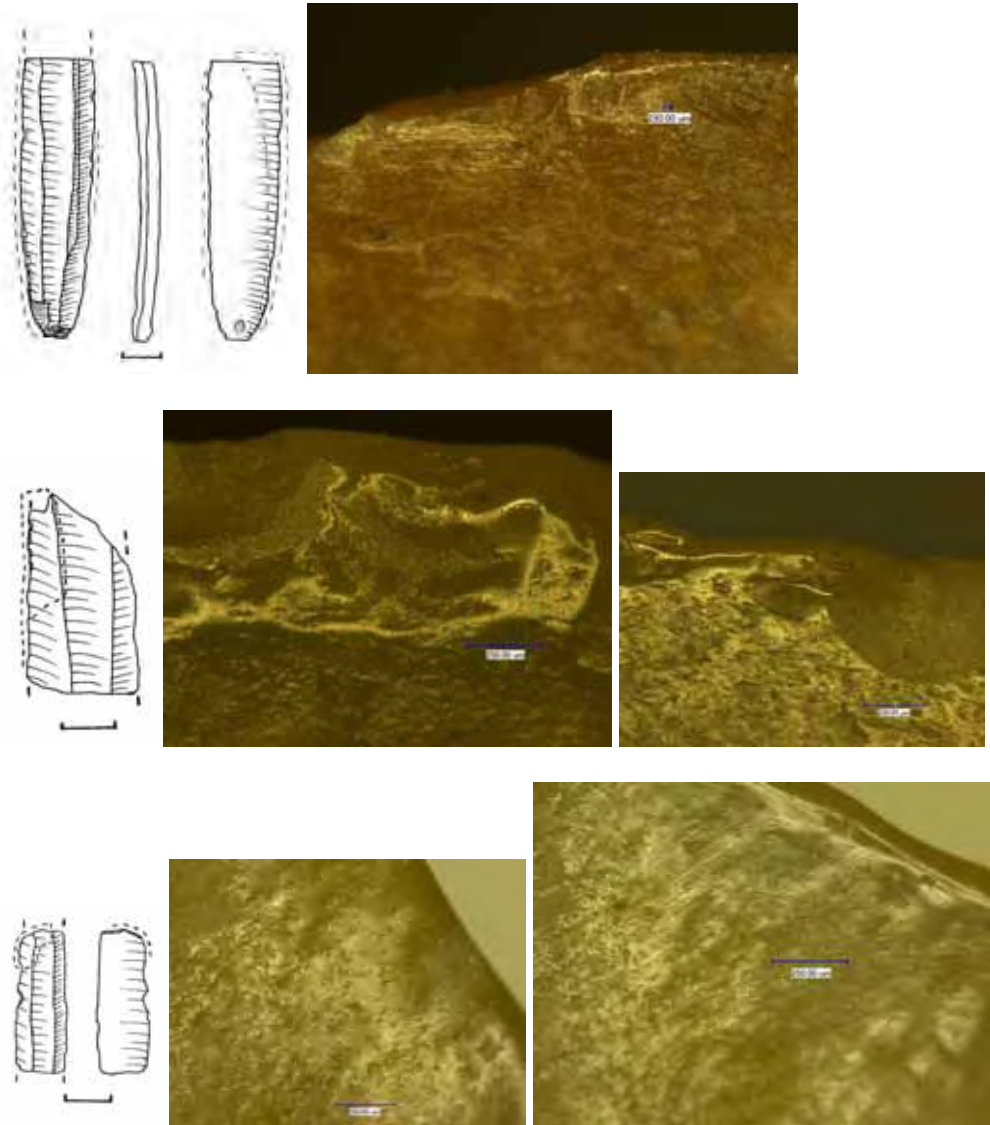
Fig. 7: Fragmente de lamele (a) și piese arse (b)
(după E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011)

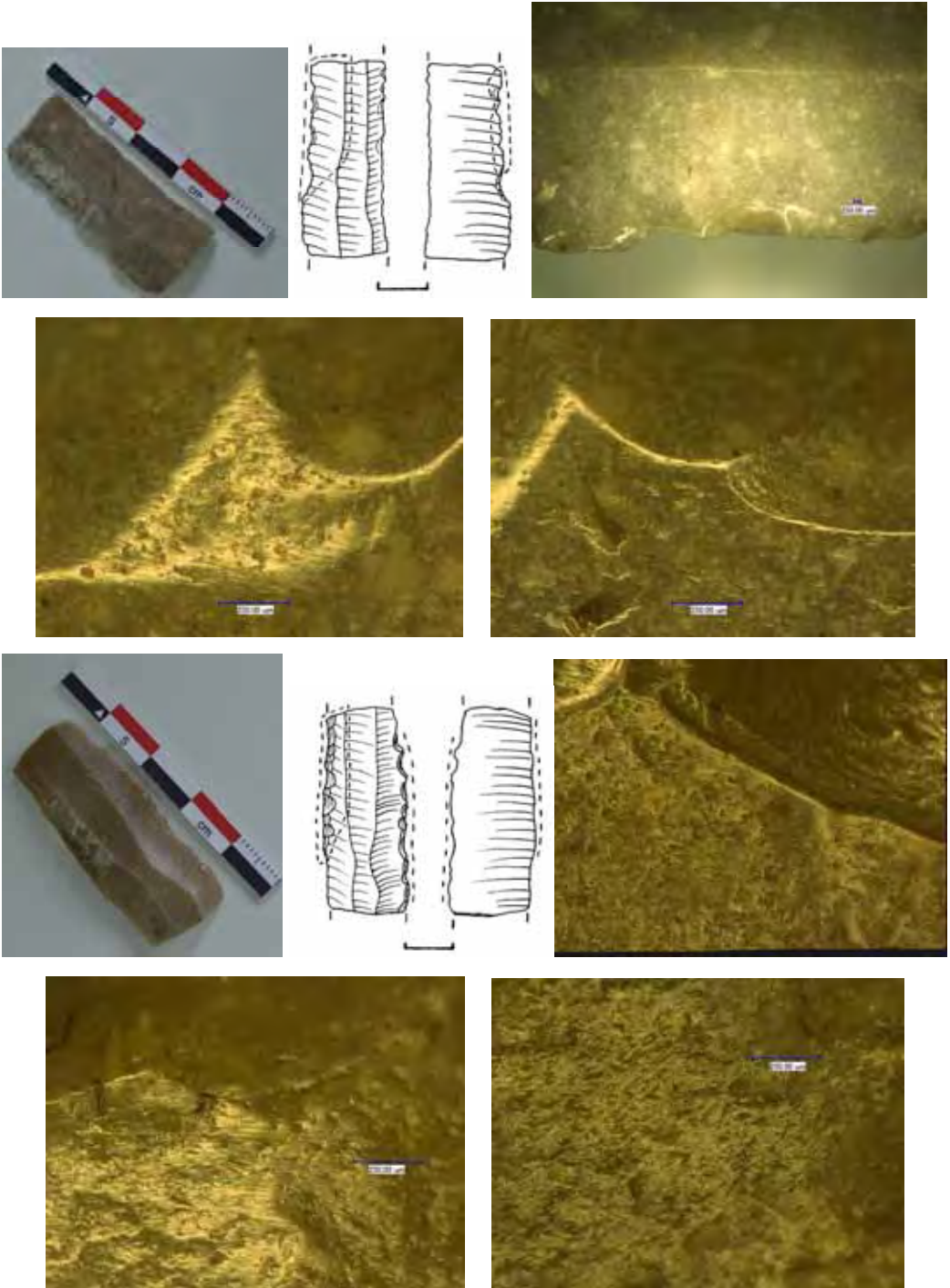
Urme de
înmănușare

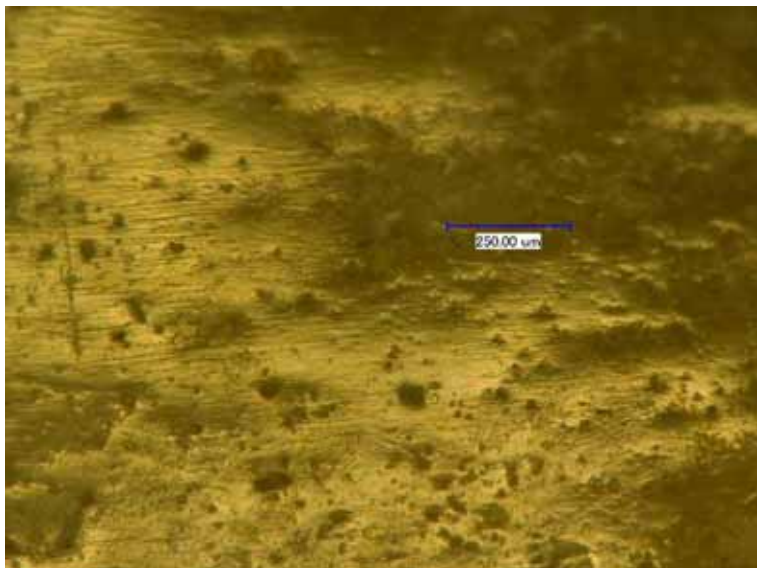
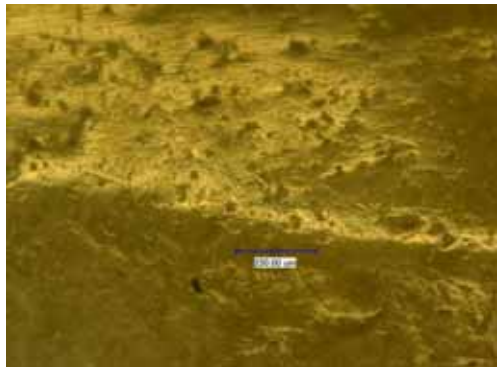
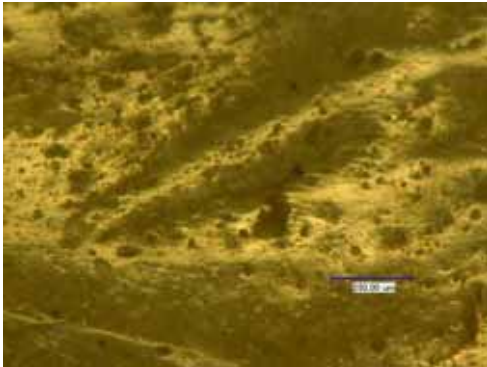
Fig. 8 – Fragment de lamă din obsidian cu urme de înmănușare și utilizare; detalii microscopice (după E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011)

Fig. 9: Fragmente de lame din silex cu urme de lucru de cereale (prima de sus este arsă); detalii microscopice (după E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011; desene E.-C. Nițu)

Fig. 10: Fragmente de lame din silex cu urme de lucru de cereale utilizate ca inserții de seceră; detalii microscopice (după E.-C. Nițu; C. Tulugea, 2011; desene E.-C. Nițu)

Fig. 11: Fragment mezial retușat cu troncatură dublă și detalii microscopice asupra urmelor de lustru (după E.C. Nițu; C. Tulugea, 2011)

New Data on Livestock and Hunting in the Settlement Vinča A3-B1 (Level IIB) at Miercurea Sibiului – “Petriș”, Sibiu County

Georgeta El Susi¹
getasusi@yahoo.com

Keywords: *Miercurea Sibiului, Vinča A, hunting, animal remains, kill-off patterns*

Summary: *We do not insist on bio-geographical location of the site, it is included in numerous articles. So far there have been published faunal samples from the level I, corresponding to Starčevo-Criș Culture² and level IIA, referring to Vinča A2-3³. This study aims to present the faunal remains from the level IIB, equivalent to Vinča A3-B1⁴, in order to ensure continuity in terms of paleoeconomy. The 1,174 bones were collected during 2000-2008 campaigns, they originate only in mammals. In addition to the 892 bones with definite assignment to five domestic and seven wild taxa, 282 fragments were partially determined. 45 ribs may belong to cattle or red deer, 79 are waste from small-sized mammals and 158 bones are from large-sized species, bovines, red deer (Table 1). The bones are quite well preserved, without signs of burning or cutting. Four ends of bones show signs of gnawing, mostly in sub-adults. As is common for Neolithic sites⁵ there are few complete bones, no complete skeletons, few bones attributable to the same skeleton. We note a single case of articulated bones. It is a metacarpal articulated with carpals, all of them from B. (dwelling) 22. About 30% of bones were collected from four houses and an oven closed to one of them, but most come from the culture layer.*

1. Distribution of bones within dwellings

A3-B1 stage is evidenced between 6350 and 6200 BP, the surface dwelling levels from Miercurea Sibiului-Petriș (level IIB) belonging to the end of this stage⁶ Dwelling – L. 3 was partially recovered in S. I⁷ provided three bones of cattle and two of red deer. The dwelling/platform – L. 11 located in S. II was fully excavated, about 271

Table 1 – Distribution of bones in level IIB at Miercurea Sibiului

Complex	L3	L. 11	L.13-14	B. 22	Oven 3	Layer	NISP	%	MNI	%
Bos taurus	3	129	33	77	2	284	528	59.19	25	29.41
Ovis/Capra		13	4	34	4	75	130	14.57	17	20
Sus s. domesticus		38	2	7	2	40	89	9.98	13	15.29
Canis familiaris				2	1	2	5	0.56	3	3.53

¹ El Susi Georgeta, arheozoolog, C.Ș.II, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

² El Susi 2011a, p. 47-56.

³ Idem 2011b, p. 17-47.

⁴ Luca, Diaconescu, Suciuc 2008, p. 7.

⁵ Dimitrijević 2006, p. 245.

⁶ Suciuc 2009, 306.

⁷ Ibidem, p. 123.

Domestic taxa	3	180	39	120	9	401	752	84.3	58	68.23
Cervus elaphus	2	24	5	6	1	36	74	8.3	11	12.94
Bos primigenius		6	1	3		17	27	3.03	5	5.88
Capreolus c.		7		1	2	10	20	2.24	4	4.71
Sus s. ferrus		4	1	2		9	16	1.79	4	4.71
Lynx lynx		1					1	0.11	1	1.17
Meles meles		1					1	0.11	1	1.17
Lepus sp.						1	1	0.11	1	1.17
Wild taxa	2	43	7	12	3	73	140	15.7	27	31.76
Identified	5	223	46	132	12	474	892	100	85	100
Big-sized frgm.		35	12	30		81	158			
Small-sized frgm.				40		39	79			
Ribs Bos/Cervus		13				32	45			
T O T A L	5	271	58	202	12	626	1,174			

remainders being collected. Cattle prevail by nearly 60%, followed by pig with 17.4% and red deer with 10%. Other species recorded less than 5% (Fig. 1). Distribution of cattle bones (Fig. 2) shows a slightly higher density of elements from distal part of the legs, namely phalanges, metapodials, lower teeth as well. Perhaps the large parts of the skeleton would have been thrown into garbage pits or elsewhere, after cleaning complex, reaching the deposit only smaller items. 129 bones are from at least seven cattle, aged five-six months (one), three-four years (two) and over four years (four individuals). Thirty-eight pig bones, mostly derived from skull and proximal parts of the forelimb (Fig. 3), from at least six animals, aged five-seven months (two individuals), 12-14 months (one), two-three years (two), mature and advanced (one). A metacarpal of 122 mm suggesting a withers' height of 122.4 cm was found.

Table 2- Cattle bones distribution in level IIb

Bone	L3	L11	L13	B22	Oven 3	Layer	Total	%NISP
Skull		7		8		11	26	4.92
Maxilla+teeth		6	3	2		12	23	4.36
Mandibula+teeth	1	9	6	10		35	61	11.55
Scapula		7	2	1		10	20	3.79
Humerus		8		3		26	37	7.01
Radius	1	8	2	4		11	26	4.92
Ulna	0	0	0			3	3	0.57
Metacarpus		8	1	7		20	36	6.82
Ossa metacarpi		4		1		6	11	2.08
Pelvis		6	3	4		8	21	3.98
Sacrum						1	1	0.19
Femur	1	6		3	1	7	18	3.41
Tibia		5	2	2		14	23	4.36
Patela				1		1	2	0.38

Bone	L3	L11	L13	B22	Oven 3	Layer	Total	%NISP
Astragalus		3	1	2		10	16	3.03
Calcaneus		4	2			6	12	2.27
Centroquartal			1			4	5	0.95
Metatarsus		13	1	5		22	41	7.77
Metapodials		9		4		9	22	4.17
Phalanges		14	8	4		34	60	11.35
Ribs		5		11	1	15	32	6.06
Vertebra		7	1	5		19	32	6.06
Total	3	129	33	77	2	284	528	100

It is a value of a female according shaft index (15.02). Thirteen remainders originate from a goat and a ram, three years old (distal radius, with sutures visible). With twenty-four bones meaning 10.76% red deer prevails in the wild mammals. The fragments of the head are better represented, the sample originating in one subadult and two adults. Seven roe deer bones from one adult and one juvenile and six aurochs bones from at least two adult individuals were also collected. Four bones belong to an adult boar. An ulna comes from lynx, and a fragment from the hip of a badger. The platform including L. 13 and L. 14, provided several bones, only the sixth part of the structure being investigated S. I⁸. Of fifty-eight animal bones spread between the platform stones, about 58% (thirty-three fragments) derived from cattle. We note again a majority share of teeth, phalanges, metatarsal bones meaning smaller items “scattered” among the other remnants of the stone platform (Fig. 2). At least four animals of 16-18 months, two-three years, and three-four years old and above have provided the sample. Four bones come from a goat in three-four years, and two from a sub-adult pig. Seven remainders of red deer, one from wild boar and one from aurochs completes the sample from that location. The dwelling - B. 22 appears as an oval pit with almost vertical walls. Pillar circular pits were found on the side of this complex, indicating a relatively light covering structure. By researching this complex was found an installation of fire appliances - oven C3 closed to that house⁹. Of sixty-one collected bones, thirty-six remains are also from cattle, among them vertebrae, metapodials and skull elements prevailing. Bones originate in a juvenile and three adults. One of them is a male, with a height of 126.8 cm based on a metacarpal of 200.3 mm, shaft index-18.22. Eight bones come from a ewe with a waist of 53.1 cm and a ram. A horn core belongs to the second individual (sizing in Annex). From a pig, aged over one year, come a proximal radius, a scapula and a rib. A broken bone in the frontal region of a dog completes domestic species group. A horn core and a distal metacarpus with Bd/ Dd - 69.5/43.4 mm were collected from the bottom of pit house. They originate maybe in an aurochs female. Twelve bones from at least seven taxa collected from the oven no 3. A snout portion of a dog was also found. Hypothetically, the rest of the frontal skull dog, found in B. 22 could come from the same individual who provided the mandible in the oven 3. If we consider the layer distribution of bones, 37% is the share of the distal limb elements,

⁸ Suciú 2009, p. 130.

⁹ Luca *et alii* 2007.

parts no food value, about 18% those of the skull and 30% of the fleshy part of the limbs. Perhaps these items will have been spread by movements in the level (Fig. 3).

2. Kill-off patterns

In terms of cattle management the data are as follows. According to fusing bones we find that, the survival rate is 75% up to one year, then decreased to 66% at two years and, around three-four years is placed at 62.5%. Statistics suggest a major share of bones from animals that have reached the adult stage and few young and sub-adults. Data on teeth confirm the mentioned- results. Specifically the survival rate is 92% up to six months, and then it is reduced to 88% at one year, it is 76% at two years and reaches 52% up to three-years (Fig. 4).

Table 3 – Cattle age estimation according dentition

Context	Element	L/R	Pd4/P4	M1	M2	M3	Age (months)
MANDIBULA/MWS							
L3/	M3	l				h	36+
Layer	M3	l				e	36+
Layer	M3	l				½	24-30
Layer	M3	l				l	36+
Layer	M3	l				l	36+
Layer	M3	l				k	36+
Layer	M3	r				c	24-36
Layer	M3	r				k	36+
Layer	M3	r				e	36+
L11/	M3	r				k	36+
L11/	M3	r				j	36+
L11/	M3	r				f	36+
L13/	M3	r				l	36+
Layer	M3	r				E	24-30
Layer	Mandibula	l			c	V	18-24
L11/	Mandibula	l	/c	j	g	f	36+
L11/	Mandibula	r		½			5-6
B22/	Mandibula	r		a			5-6
B22/	Mandibula	r			b	C	18-24
Layer	Mandibula	r	l/		a		18-24
B22/	Mandibula	r		h	j	k	36+
B22/	Mandibula	r		h	k	k	36+
MAXILLA							
Layer	M2	l				very worn	mature
L11/	M2	l				very worn	senile
Layer	M2	r			erupted	in crypt	18-22
L13/	M2	r			just erupted		16-18
B22/	M3	l				erupting	24-26

Context	Element	L/R	Pd4/P4	M1	M2	M3	Age (months)
L11/	M3	l				C3 not worn	30-32
L11/	M3	l				erupting	24-30
Layer	M3	l				C3 not worn	30-32
Layer	M3	l				erupting	28-30
Layer	M3	l				erupting	28-30
L11/	M3	r				erupting	24-30
Layer	M3	r				erupting	26-28
Layer	M3	r				very worn	senile
Layer	Maxilla	l				very worn	senile
Layer	Maxilla	l		erupting			5-7

According to dentition were assessed twenty-five individuals, of which 12% reached a year, as between 1-2 years, 36% up to 4 years and 40% over. The latter category includes mostly individuals kept by advanced age; there are even specimens with teeth much eroded. So, beef from immature specimens (2-4 years and fewer calves) was mainly used, dairy products as well. In the goats, there are bones of two individuals slaughtered between 2-3 and 4-6 years. Nine individuals are sheep. On dentition was established that, of seventeen individuals 20.17% is culled up to six months and 15.13% between six months and one year.

Table 4 – Sheep/goat age estimation according dentition

Context	Element	L/R	Pd4/P4	M1	M2	M3	Age	Payne MWS
B22/ sheep	M2	r			½		6-12 m	C
L11/sheep	M3	l				U	22-24 m	D
Layer/sheep	M3	l				b	22-24 m	D
Layer/sheep	M3	l				E	22-24 m	D
B22/sheep	Mandibula	l				½	22-24 m	D
B22/sheep	Mandibula	l				U	6-12 m	C
Layer/goat	Mandibula	l		g	e	d	24-36 m	E
Layer/sheep	Mandibula	l	/h	k	g	h	5-6 years	G
Layer/sheep	Mandibula	l		g	d	b	22-24 m	D
Layer/sheep	Mandibula	l				a	2-6 months	B
B22/goat	Mandibula	r			h	g	4-6 y	G
B22/sheep	Mandibula	r				E	22-24 m	D
B22/sheep	Mandibula	r	a/				0-2 m	A
Layer/sheep	Mandibula	r		l	h	g	4-6 y	G
Layer/sheep	Mandibula	r		j	g	f	4-6 y	G
Layer/sheep	Mandibula	r	U/				1 m	A
Layer/sheep	Mandibula	r				½	22-24 m	D
Layer/sheep	Mandibula	r				b	2-6 m	B
Layer/sheep	Mandibula	r				½	6-12 m	C
B22/	Mandibula	d		m	k	j	6-8 y	H

In case of individuals one-two years old, slaughtering is focused on the time span 22-24 months (29.41%). Few slaughters evidenced between two-four years, amounting to 6%. 23.53% is recorded between four-six years and 6% between six-eight years (Fig. 5). On a part, the exploitation focused on young and sub-adult category suggests mutton obtaining, meaning about 65% of individuals. On the other hand, about one third of specimens were exploited for many years, primarily for dairy products and breeding. The slaughtering season was established in case of eleven animals. According them, most of killings were starting from late fall, continuing during winter and early spring. In the warm season few exemplars were culled. It can therefore speak about a permanent dwelling, in winter as well, as in case of B 22. On the other hand, intensive exploitation in winter may suggest insufficient feeding reserves. The absence of slaughtering in the summer might suggest some movement of the flock, so a kind of transhumance. Or simply a preservation of the lambs, for breeding flock. Regarding the pig exploitation, the large number of jaws has led to appreciation of thirteen individuals. According to age-class distribution, 15.38% is killed up to six months and only 7.7% up to one year. Maximum cut off recorded between one-two years, about 54%, then the percentage decreasing to 23%. There is only one individual with much eroded dentition, probably a breeding animal. Regarding red deer hunting, there is a prevalence of adult and matures, about 60%, compared to 40% share of immature exemplars. If aurochs of five individuals, one is sub-adult, one is between three-four years and the rest beyond this limit. We note in case of roe deer two adult and two sub-adults. As for wild boar, there is an immature specimen and three reaching maturity. So, we might suggest a deliberate hunting of adult specimens.

3. Metric evaluations

Related to cattle cephalic skeleton, it is worth mentioning a female horn-core oval-shaped and GD/ SD/ base circumference of 55.1/ 46.6/ 158.2 mm, collected from the layer. Another piece has a base diameter of almost 80 mm. The core is damaged and it comes from a domestic bull. Appreciation is supported by the fact that, in the same complex - B 22 and at the same depth a metacarpus with GL- 200.3 mm, providing a withers' height of 126.8 cm was found. In Fig. 9 is well-observed the association between bones. Another piece with large diameter/ low of 88/ 71.5 mm (Fig. 11) may suggest a wild female. Outer curvature length is about 408 mm. The piece is slightly arched in front, twisted inward and upward, with deep grooves. A portion of the intercornual ridge is also preserved. It has an ascendant way and then flattened. It has common characters to "primigenius" type. So far, based on data from Vinča A-B sites in the Banat and Transylvania (Fig. 6), range of cattle horn-cores variation have been established: according them, the large diameter and the small diameter vary between 48-80 mm/ 35-65 mm. Those of aurochs are clearly separated from cattle. Dentition of cattle is massive, prevailing large data. Specifically, the length of the M3 shows a variation of 34 to 40.7 mm, averaging 39 mm in the level IIb at Miercurea Sibiului. In general, the measurements from Transylvanian site fall within the range size (Fig. 6) of Vinča A-B settlements or their analogues (see Parța-tell 1 – levels 7/a-c). As above mentioned, withers' heights of 122.4 and 126.8 cm were supposed. In both cases the sexual dimorphism is well expressed. Obviously, the two values do not entirely cover the range size of heights at the withers, larger dimensions may also exist. To remember

that a value of 116.9 cm was also estimated at Miercurea Sibiului, in the level IIa¹⁰. An average of 126.07 cm (122.8-129.2 cm) was found in case of Gornea sample¹¹. Several complete metapodii from cattle were identified at Parța - level 7/a-c equivalent to Vinča A¹². According them, values of 123.2 cm for females, 127-128 cm for males and 133.8 cm for geldings were supposed¹³. As the 6a level analogous to Vinča A₃-B₁¹⁴ there are no specifications over this parameter. Bones' width measurements show also large-sized cattle with more than 1.20 m height at the withers. Exemplify by metacarpal and talus scatter diagrams on Fig. 7. Such exemplars are common in the area of Vinča settlements¹⁵ outside the territory in question.

A robust horn from buck, slightly arched, flat-convex, with very sharp leading edge and rounded the poster comes from the cultural layer. It belongs to "aegagrus" type according its morphology. GD/SD is 68.7/44.5 mm, 195 mm preserved from its original length (Fig. 12). A goat metacarpus of B. 22 with GL 99.7 mm allowed an estimation of 57.32 mm, a reduced value even for the time. In the levels 7 b-c at Parța, we have also low values of 55.4 cm, 56.6 cm and 58 cm¹⁶. In contrast, an increased one of 71.3 cm was found at Gornea¹⁷. Concerning the morphology of ram horns, there are two incomplete pieces, of small-sized, with sharp nugal and frontal edges, rounded the third; two flat sides, convex the third. Diagram of GD versus SD suggests, on the one hand, a diversified morphology of male horns, and a wide variation, on the other. For example, a specimen with diameters of 52/22 is strongly flattened, the triangular shape weakly perceptible. A ewe with "goat type" horn appears on the diagram in Fig. 8; it is 26/22 mm in diameters and originates from Tărtăria-Vinča sample¹⁸. Overall the dimensions fall within the medium-size variation. A single massive horn (diameters of 69.5/ 50 mm) the Parța sanctuary¹⁹ make specific note, from all other Vinča sites. I have given this example, to draw the upper limit of the variation in the Neolithic of the Banat by now, even if the piece comes from a later level. On the horns of females, we identified at Miercurea Sibiului a piece of acorn front, with only two knobs instead of horns. Based on a metacarpus, with GL 108.6 mm from B. 22 was estimated a value of 53.1 cm (Fig. 10). Thus there were sheep less high than goats. Value of 53.1 cm is part of the lower range of variation, the species reached at that time. For instance a value of 51.66 cm was estimated at Miercurea Sibiului, in the IIa. A variation of 56.6 - 63.9 cm was found at Gornea and 55.4 - 58 cm at Parța. By and large, the goats were more robust than sheep, though belonging to the same value range. On the suids, pig measurements clearly distinguish from those of wild boar; the few data suggest small pig specimens. A withers' height of 65.5cm provided the pig sample from L. 11. Similar or slightly

---

¹⁰ El Susi 2011b, p. 19.

¹¹ *Idem*, p. 111.

¹² Lazarovici, Lazarovici 2006, Fig. IIIb.4b, p. 212.

¹³ El Susi 1995, p. 28.

¹⁴ Lazarovici-Mantu, Lazarovici 2006, p. 212.

¹⁵ Orton 2008, p. 136-140.

¹⁶ El Susi 1995, p. 32.

¹⁷ *Idem* 1996, p. 295.

¹⁸ Bindea 2008, p. 410.

¹⁹ Bolomey 1988, p. 214.

higher values recorded in Gornea²⁰ (68-76, average 65.2 cm), Liubcova (76.5 cm) and Parța (57-75 cm, average 68.22 cm). A dog mandible harvested from B 22 has a length of teeth row of 67.3 mm. The Dahr length of 151.2 suggests a medium-sized individual. In this case M_1 is 22 mm and P_1 and P_2 are straddled. Another M_1 is 19.5 mm. A fragment of mandible (P_1 - P_4 - 34.4 mm) was gathered inside the oven no. 3. There are no bones to calculate the height, but based on dentition it is assumed small to medium-sized animals. About eating dog cannot say anything, indeed the jaw remains are broken but not evidenced of its consumption. Red deer and roe deer material offered little metric data; they fit into the range of variation of species in the epoch. On a talus from boar was considered a waist size of 98.96 cm. Measurements of aurochs belong to the field of female variation, if referring to some existing data²¹.

4. About percentage ratios

A look at the frequency of managed species in the settlement highlights the following aspects: the prevalence of cattle in meat supplying and by-products. As fragments they reach 59.19% (Fig. 9), followed by ovicaprids with 14.57% and pig with 9.98%. Dog has a little contribution, about 0.56%. Overall, domestic taxa account for 84.3%. Of the 15.7% provided by hunting, red deer gives 8.3%, 3% aurochs, roe deer 2.24% and 1.79% boar. Occasionally, hare and some carnivores as badger, lynx were caught. Their share is placed under 1%. The presence of lynx, a taxon adapted to wooded areas, highlights the broad distribution of the taxon during Prehistory, also in the low altitude forests (300-500 m). Currently it is rarely met in the high hills, its area being limited to the south-west of the Sibiu County, in the mountains Cindrel (Posea et al 1982, p. 696-697). On a part, the hunting was focused on meat supplying, but then on the production of leather, fur and raw materials for manufacturing. Analysis of horn and bone tools²² shows the existence of a wide variety of tools obtained from wild species.

Grouping wild taxa depending on their biotope requirements, species adapted to a slightly wooded biotope represent about 10% (red deer, boar, lynx), up against 5%, the share of those adapted to steppe area (roe deer, aurochs, hare). Taking into account the MNI evaluation, there are some differences from the NISP assessment, as an effect of the share of different skeletal elements. It seems that in our case, the cattle are “disadvantaged” compared to small taxa, the latter being represented by numerous jaw bones, mainly in dwellings. Explicitly, cattle total only 30% as MNI versus 60% as NISP; suids rank the second by 15% (MNI) versus 10% (NISP) and small ruminants 20% (MNI) versus 14.5% (NISP). So pigs and small ruminants win in frequency by MNI evaluation. Red deer reaches more, about 13% versus 8.3% (NISP) and the boar, nearly 6%. The hunted mammals get to a significant quota, 32%. For comparison with other faunal assemblages we used the NISP estimation. In our case, the data from level II b did not significantly differ from those of the previous level (II a). To mention only an increase of 3% in cattle share, a declining of sheep/ goat frequency by the same percentage. Pigs increases by 4%.

---

²⁰ El Susi 1996, p. 125.

²¹ Kysely 2008, p. 20.

²² Beldiman, Sztancs 2007; Suciu 2009, p. 218-220.

Table 5 - Species frequencies in Vinca A-B settlements (NISP)

Site	MS-IIa	MS-IIb	Tărtăria	Pața-tell 1	Liubcova
Culture	<i>Vinča A2-3</i>	<i>Vinča A3-B1</i>	<i>Vinča B</i>	<i>Banat Culture</i>	<i>Vinča A-B</i>
<i>Bos taurus</i>	56.14	59.19	76.42	29.74	34.16
<i>Ovis/Capra</i>	17.82	14.57	6.42	6.89	11.55
<i>Sus s. domesticus</i>	5.71	9.98	5.71	8.69	6.01
<i>Canis familiaris</i>	0.5	0.56	1.42	0.28	1.24
<i>Cervus elaphus</i>	13.11	8.3	5	33.44	24.43
<i>Bos primigenius</i>	1.85	3.03	1.42	1.48	2.67
<i>Capreolus c.</i>	3.02	2.24	2.85	5.18	2.96
<i>Sus s. ferrus</i>	1.51	1.79		14.06	13.55
Other sp.	0.34	0.33	0.76	0.24	9.35
Wild taxa	19.83	15.7	10.03	54.4	47.04
Domestic taxa	80.17	84.3	89.97	45.6	52.96
Total sample	749	1,174	148	2,162	1,048

In terms of hunting, about the same species are captured, in fact common in local wildlife: red deer, roe deer, wild boar, aurochs and hare. The game is 5% lower in level IIb compared to the previous one, consequence of the increasing share of domestic segment. The only sample, belonging to this time span in S-W Transylvania comes from Turdaș- Vinča B level (Bindea 2008, p. 68-69). Unfortunately the 148 bones offer little information, however it is worth mentioning the largest share of cattle - 76.42%, pig and ovicaprids summing only 5-6%. Comparisons with data from Pața-tell 7/b-c levels (the Plain Banat) show no similarities in any case. Specifically the cattle do not exceed 30%, ovicaprids and pig reach up 7-9%. In contrast, red deer reaches about 33%; by and large the game exceeds the rate of domestic mammals, being at 54%. It is an economic model that does not “fit” with what we have in the settlements in south-eastern Transylvania. It is something different in terms of animal husbandry. To some extent, the level Vinča A-B from Liubcova-Ornița seems to approach to “economic pattern” from Miercurea Sibiului by the prevalence of bovines (not exceeding 35%). In contrast small ruminants do not exceed 1.5% and pig is insignificant in food (although living conditions in the Danube Valley facilitated an easy management). Hunting was focused on exploitation of red deer and wild boar, both taxa widespread on the terraces of the river that time, reaching 47%.

Rezumat

Acest articol se referă la rezultatele analizei a 1174 oase prelevate din nivelul IIb, echivalent cu Vinča A3-B1. Potrivit statisticilor bovinele prevalează cu cele 59,19%, urmate de ovicaprine cu 14,57% și suine cu 9,98%. Resturile canidelor sunt puține, însumând 0,56%. Per ansamblu, taxonii domestici însumează 84,3%. Dintre cele 15,7%, rata vânatului, cerbul reprezintă 9,3%, bourul 3%, căpriorul 2,24% și mistrețul 1,79%. Ocazional se vâna iepurele, râsul. Rata lor se plasează sub 1%. Datele metrice

ale vitelor se încadrează în domeniul de variație al speciei pe pentru așezări Vinča A-B sau cele aflate la același palier cronologic. Înălțimi la greabăn de 124,2 cm și 126,8 cm au fost estimate în cazul vitei domestice, existând, evident și valori mai mari. Pentru un individ caprin s-a estimat o talie de 57,32 cm, valoare mică pentru epocă. Pentru o femelă de ovine s-a estimat o talie de 53,1 cm, valoare normală pentru acele vremi. În cazul suinelor, dimensionările speciei domestice se detașează de cele ale mistrețului; puținele dimensionări sugerează exemplare mici și gracile. De pildă pe baza unui mc. IV s-a estimat o înălțime de 65,5 cm.

Bibliography

- Beldiman, Sztancs 2007 Beldiman C., Sztancs D. M., *Industria preistorică a materiilor dure animale* In: Luca S. A., Beldiman C., Biagi P., Ciută B., Ciută M., Diaconescu D., Georgescu A., Spataro M., *Miercurea Sibiului - Petriș. Campania 2006* In: *Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006*, www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2007/cd/index.htm
- Bindea 2008 Bindea D., *Arheozologia Transilvaniei în pre-și protoistorie*, Editura Teognost, Cluj-Napoca, 2008, 463 p.
- Bolomey 1988 Bolomey Al., *Preliminarii despre resturile de animale din stațiunea neo-eneolitică de la Parța* In: *SCIVA*, T. 39, 3, 1988, 207-221.
- Dimitrijević Dimitrijević V., *Vertebrate fauna of Vinča-Belo Brdo (excavation campaigns 1998-2003)* In: *Starinar*, LVI, 2006, p. 245-270.
- El Susi 1995 El Susi G., *Economia animalieră a comunităților neo-eneolitice de la Parța, jud. Timiș*, 1995 In: *Banatica*, 13/1, p. 23-51.
- El Susi 1996 El Susi G., *Vânători, pescari și crescători de animale în Banatul mileniilor VI î. Chr. I d. Chr. Studii arheozologice, Bibliotheca Historica et Arheologica*, T 3, Timișoara, Editura Mirton, 440 p.
- El Susi 2011a El Susi G., *The management of livestock in Early Neolithic settlements (Starčevo-Criș complex) from Transylvania and Banat*, S. A. Luca, C. Suci (eds.), *The First Neolithic Sites in Central/ South-East European Transect. Volume II: Early Neolithic (Starčevo-Criș) Sites on the Territory of Romania*, BAR IS 2188, p. 47-56
- El Susi 2011b El Susi G., *New data on livestock and hunting in the settlement Vinča A3-B1 (level IIB) at Miercurea Sibiului – Petriș, Sibiu County*, in *Acta Terrae Septemcastrensis*, X, 2011, p. 17-47.
- Kyselý 2008 Kyselý R., *Aurochs and potential crossbreeding with domestic cattle in Central Europe in the Eneolithic period. A metric analysis of bones from the archaeological site of Kutna Hora-Denemark (Czech Republic)* In: *Anthropozoologica* 43 (2), p. 7-37.
- Lazarovici, Lazarovici 2006 Lazarovici Magda Cornelia, Lazarovici Gheorghe, *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului în România, I, Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, IV, Iași, arheologie.ulbsibiu.ro*
- Luca et alii 2007 Luca S. A., Beldiman C., Biagi P., Ciută B., Ciută M., Diaconescu D., Georgescu A., Spataro M., *Miercurea Sibiului - Petriș. Campania 2006* In: *Cronica Cercetărilor Arheologice, campania*

2006,

www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2007/cd/index.htm

- Luca, Diaconescu, Luca S. A., Diaconescu D., Suciuc C., *Cercetările arheologice de la Suciuc 2008* Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu, România). Nivelul Starčevo-Criș în campaniile de cercetare din anii 1997-2005 (raport preliminar) In: *Brukenthal. Acta Musei*, III. 1, 2008, p. 7-46.
- Orton 2008 Orton D. C., *Beyond Hunting and Herding: Humans, animals, and the political economy of the Vinča period* In: Thesis Ph D, Faculty of Archaeology and Anthropology, University of Cambridge. cambridge.academia.edu
- Posea et alii 1982 *Posea Gr.. Enciclopedia geografică a României*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- Suciuc 2009 C. I. Suciuc, *Cultura Vinča în Transilvania, Bibliotheca Brukenthal, XLIV*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009. www.brukenthalmuseum.ro/publicatii

Measurements

Horn cores

Context	Taxon	GL	Gd	Sd	Circonf.
Layer	Cattle		55.1	46.6	158.2
B. 22	Cattle		79.8		
B. 22	Aurochs	408	88	71.5	255
Layer	Goat	195	68.7	44.5	174
B. 22	Sheep		46.9	34.6	
L. 11	Sheep		48.5	31	

Mandibula

Context	Taxon	P2-M3	M1-M3	LM3/M1	Maxilla			
					Context	Taxon	M1-M3	LM3
L. 13	Cattle			34	L. 11	Cattle		29.5
L. 11	Cattle			37.5	Layer	Cattle		30.2
L. 11	Cattle			38.5	Layer	Cattle		33.2
Layer	Cattle			39.3	Layer	Cattle		31
L. 11	Cattle			39.5	L. 11	Sheep		17
Layer	Cattle			40.1	Layer	Pig		24.5
Layer	Cattle			40.1				
Layer	Cattle		90.5	40.1				
B. 22	Cattle			40.3	Atlas			
B. 22	Cattle			40.7	Context	Taxon	GL	BFcr
Layer	Aurochs			42	B. 22	Cattle		79
B. 22	Dog	67.3	34.6	21.8	Layer	Cattle		78.2
Layer	Dog			19.5				
Layer	Sheep	67.2	46.7	23.3				
Layer	Sheep			23.3	Axis			

Layer	Sheep			22.8	Context	Taxon	BFcr
Layer	Ovicaprid	46.5		21.4	L. 11	Cattle	88
L. 11	Roe deer	42.5		17	Layer	Sheep	27

Scapula

Context	Taxon	SLC	GLP	LG
L. 11	Cattle	59.5		
L. 11	Cattle		67.5	
L. 11	Cattle	55	70	52
L. 11	Cattle	52.5		
L. 11	Cattle	50.5		
L. 11	Cattle		72.5	59.5
Layer	Cattle		75.5	64.5
B. 22	Sheep	21.6	35.2	27.8
Layer	Sheep	21.2	32.6	24.9
B. 22	Pig	21		
L. 11	Pig	21.5		
L. 14	Boar	26.5		
Layer	Red deer	34		
L. 11	Red deer	43	66	54

Calcaneus

Context	Taxon	GL	GB
Layer	Cattle	137.2	46.5
Layer	Cattle	139.8	48.6
L. 11	Cattle	157.5	60.5
Layer	Sheep	66.1	21.8
Layer	Sheep	67.3	18.9
Layer	Red deer	129.5	

Centroquartal

Context	Taxon	GL
L. 14	Cattle	66

Humerus

Context	Taxon	BT	Bd	Dd
Layer	Cattle	73.1	81.7	78
B. 22	Cattle	73.2	77.1	
L. 11	Cattle	74.5	81.5	82
Layer	Cattle	74.7	80	
L. 11	Goat	30.5	31	28
Layer	Pig			36.2
Layer	Pig	27.8	34.4	36.6
L. 11	Pig	28.5	38.5	35
L. 11	Pig	32		
B. 22	Boar			54.4
L. 11	Boar	38	49	48
L. 11	Red deer		56.4	58.5
Layer	Roe deer		29	

Pelvis

Context	Taxon	LA
Layer	Cattle	56.2
B. 22	Cattle	61.8
Layer	Cattle	64.3
Layer	Bos	77
B. 22	Bos	79.8
L. 11	Pig	28
L. 11	Pig	29.1
Layer	Pig	31

Radius

Context	Taxon	BFP	Bp	Dp	Bd	Dd
Layer	Cattle	71.3	75	38.5		
B. 22	Cattle	79.3	87.7			
L. 11	Cattle	79.5				
Layer	Cattle	83		45		
B. 22	Cattle	84.2		46.7		
B. 22	Cattle			37		
B. 22	Cattle			39.8		

L3	Cattle			47			
Layer	Cattle			47.3			
Layer	Cattle			49.8			
Layer	Cattle			52			
Layer	Aurochs			57.9			
L. 14	Goat				28.5		16.5
Layer	Sheep	25.8	29.1	14.1			
Layer	Sheep	28.8	30.3	15.3			
B. 22	Sheep				25		16.6
L. 11	Sheep				25.5		
Layer	Goat				26.7		12.9
Oven 3	Red deer	54.6	56.5	28.5			
Layer	Roe deer		28	16.3			

Metacarpus

Context	Taxon	GL	Bp	Dp	Sd	Bd	Dd
L. 11	Cattle		57.5	33.5			
L. 11	Cattle	203	58.5	35	30.5	61.5	34
L. 11	Cattle		58.5	35			
Layer	Cattle		59	41			
L. 14	Cattle		60.5	36			
B. 22	Cattle	200.3	64.2	39	36.4	65.1	34.7
Layer	Cattle		65.7	37.5			
B. 22	Cattle		66.6	37.3			
Layer	Cattle		69.8				
B. 22	Cattle						33.1
B. 22	Cattle					53.3	30.8
L. 11	Cattle			34.5			
Layer	Cattle			34.1			
Layer	Cattle						38
L. 11	Aurochs		69.5	44			
L. 11	Aurochs		72	48			
Layer	Aurochs		76.2	46.3			
B. 22	Aurochs					69.5	43.5
L. 11	Aurochs						43.5
L. 11	Aurochs						42
Layer	Goat	99.7	23.9	17.1	15.6	25.7	15.2
B. 22	Sheep	108.6	19.8	14.2	12.1	22.2	13.6
L. 11	Pig	Mc4-65					

Metatarsus

Context	Taxon	Bp	Dp	Bd	Dd
B. 22/	Cattle		31.5		
Layer	Cattle	44,8	46.7		
Layer	Cattle	46,4	46.6		
Layer	Cattle	48,8	44.9		

L. 11	Cattle	49	49.5		
Layer	Cattle	51,6	49.7		
L. 11	Cattle	54,5	55		
Layer	Cattle	55,2	59.9		
Layer	Cattle			53.7	31
L. 11	Cattle			53	30.5
Layer	Cattle			63,1	36.5
L. 11	Cattle			63	35.5
Layer	Cattle			69,3	38.8
Layer	Cattle			69,4	33.8

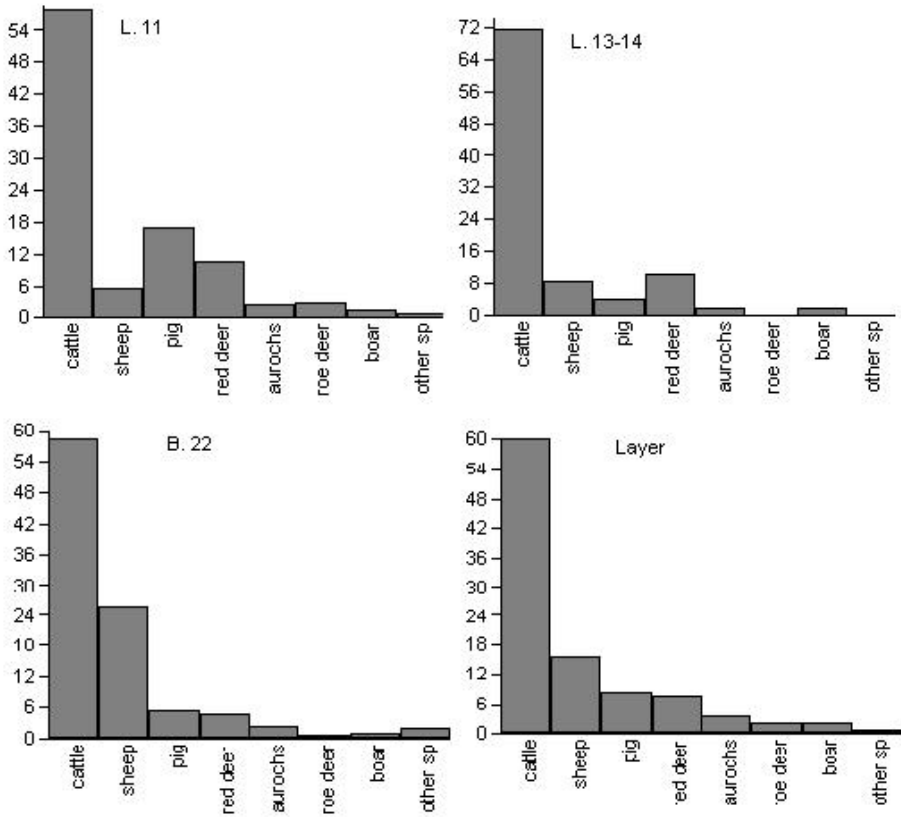
Tibia

Context	Taxon	Bd	Dd
Layer	Cattle	63.5	44.2
Layer	Cattle	63	44.6
L. 11	Cattle	65	47
Layer	Cattle	65	47.6
Layer	Cattle	68.2	49.1
L. 11	Cattle	71	54
L. 14	Aurochs	75.5	56.5
Layer	Aurochs	74.5	55.4
Layer	Pig	28.7	25.3
Layer	Roe deer	22.4	16.9

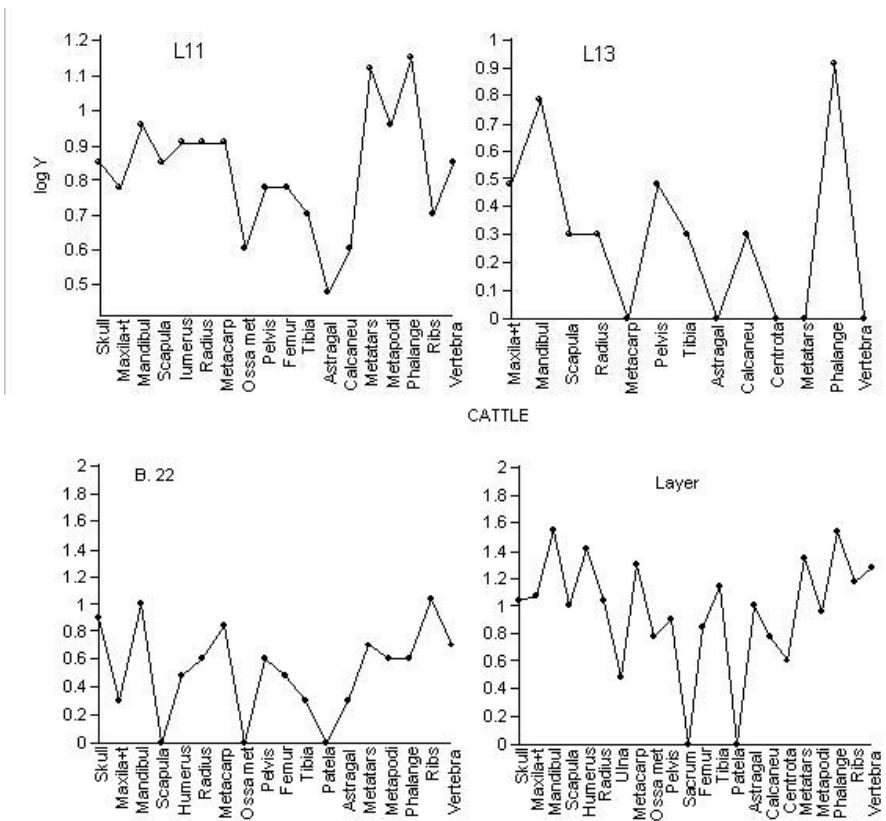
Talus

Context	Taxon	GLI	GLm	Bd
B. 22	Cattle	66.7	62.4	45
L. 11	Cattle	68	64	44.5
Layer	Cattle	69.3	62	43.7
Layer	Cattle	69.5	62.3	43.6
L. 11	Cattle	70.5	64.5	41
Layer	Cattle	71	64	
B. 22	Cattle	71.2	63.9	45.1
L. 11	Cattle	71.5	66	46.5
Layer	Cattle	72.1	66.5	48.3
Layer	Cattle	72.5	65	45.5
Layer	Cattle	72.7	67.2	
Layer	Cattle	75.3	68.8	44.3
Layer	Aurochs	77.8		48.8
Layer	Aurochs			51.8
Layer	Boar	54	47	31.2
L. 14	Red deer	62	61	38.5
Layer	Red deer	63.2	60.4	37.7

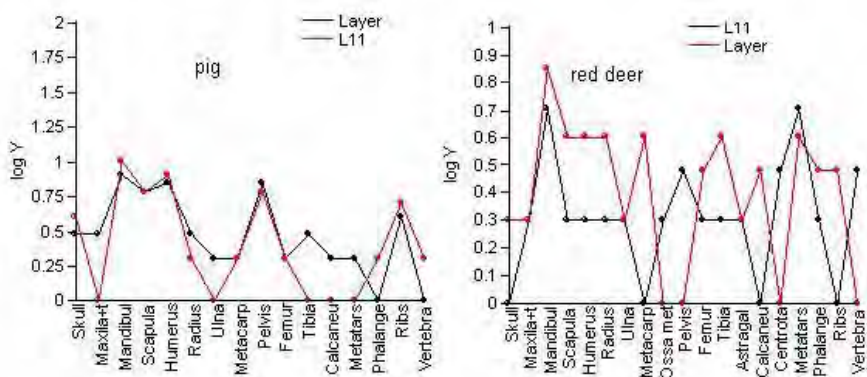
List of figures

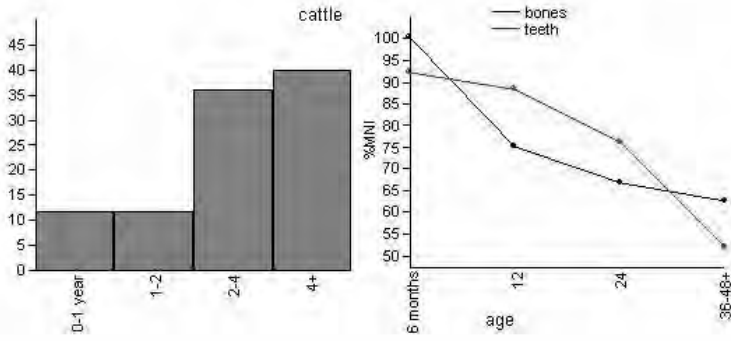
Fig. 1 – Taxa distribution in different contexts

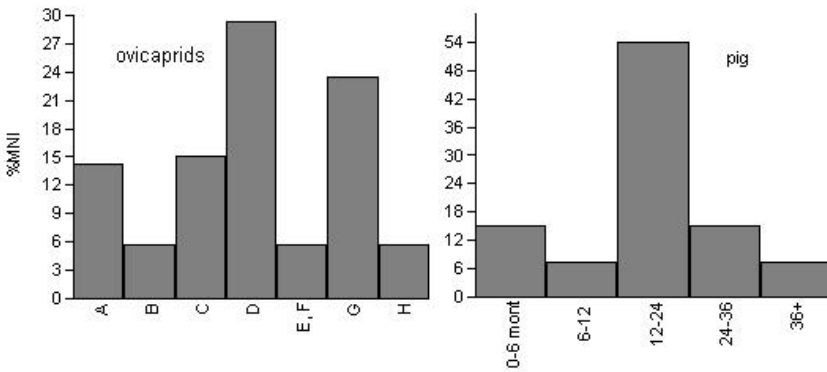
Fig. 2 – Cattle body parts distribution in different contexts

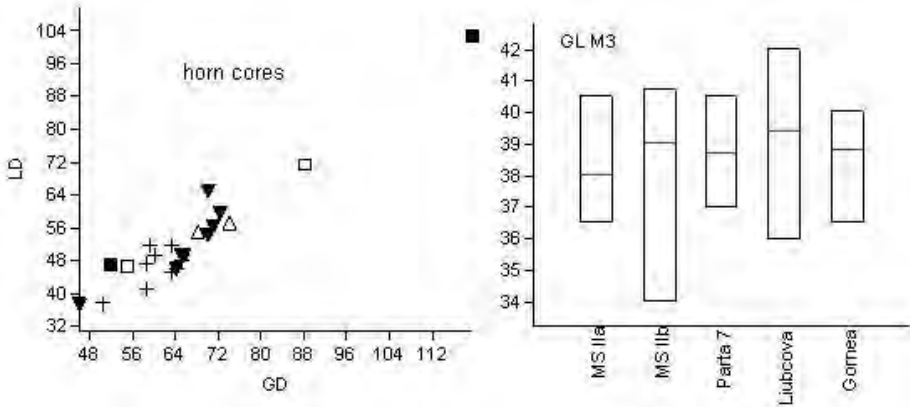
Fig. 3 – Pig, sheep/ goat body parts distribution in different contexts

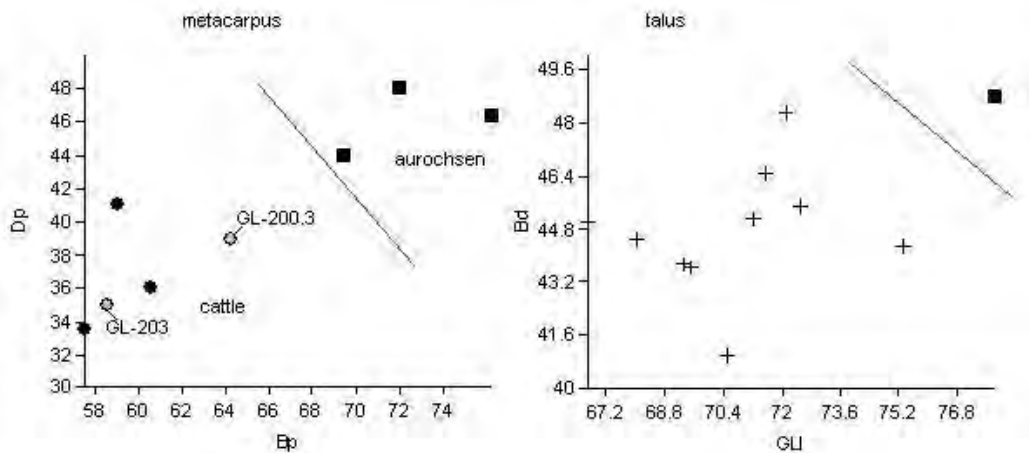
Fig. 4 – Cattle age estimations

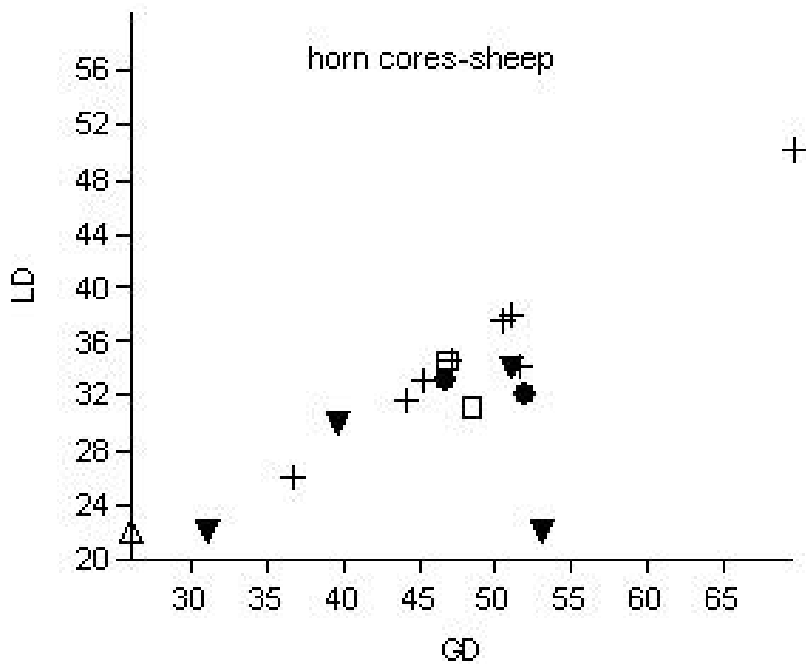
Fig. 5 – Pig, sheep/ goat age estimations

Fig. 6 – Scatter diagram of cattle horn cores (▼-Gornea-Căunița; + - Liubcova-Ornița; Δ- Parța; ■ – MS-IIa level; □- MS-IIb level) and M3 averages in Vinca A-B sites

Fig. 7 – Scatter diagram of cattle metacarpus and talus

Fig. 8 – Scatter diagram of horn core sheep:

□- MS-IIa level; ▼-Gornea-Căunița; ●- Liubcova-Ornița; + - Parța; Δ- Tărtăria

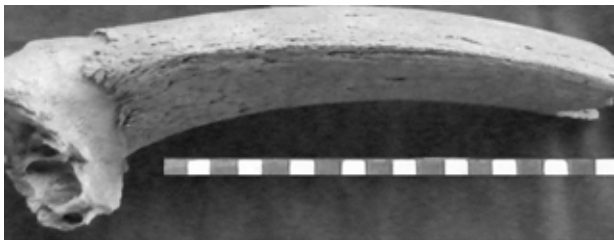
Fig. 9 – Articulated cattle bones in B. 22

Fig. 10 – Bones from cattle (broadened Ph.1) and sheep/goat metapodii

Fig. 11 – Wild cattle horn core

Fig. 12 – He-goat horn core

Situri arheologice din orașul Ocnele Mari, județul Vâlcea

Mariana Iosifaru¹

marianosifaru@yahoo.com

Keywords: *Neolithic, Daco-Roman, sites, archaeological research*

Summary: *Ocnele Mari town is located in the central part of Vâlcea County, at 6 km. from Rm. Vâlcea city center in a valley surrounded by hilly peaks at N and S, being crossed by the Sărata brook and its tributaries.*

The area is known for its subsoil wealth-the salt and it provided favorable conditions for the development of the human communities from ancient times.

The most extensive archaeological researches from Vâlcea County were made here, and the ancient Dacian fortress Buridava was identified in Cosota.

Numerous sites with materials from the final Neolithic to the Daco-Roman period were found here through field research, preventive archaeological research and accidental discoveries.

Orașul Ocnele Mari este situat în partea centrală a județul Vâlcea, la 6 km. de Rm. Vâlcea, pe DN 67 până la Copăcelu și de aici 8 km pe DJ 650 Ocnele Mari – Bunești, pe paralela de 45° latitudine nordică, într-o depresiune străjuită la Nord și Sud de două culmi de deal ce se unesc prin culmea Vorețu – Teiuș la Vest. Este străbătut de pârâul Sărata ce izvorăște din localitatea Lunca și se varsă în râul Olt, având de o parte și de alta dealuri subcarpatice cu altitudinea cuprinsă între 400-600 m și o înclinație de până la 45° (Morii, Licura, Buda, Căpățâna, Dealul Înalt în Nord; Fulgerișului, Castanului și Slătioarele în Vest; Făcăi, Coasta Grecilor, Cosota și Lacul Doamnei în Sud; Cărpiniș, Gânjulești, Coasta Ungurească și Cocenești în Est, etc. Afluenții acestuia sunt pâraie cu curg prin Valea Grădinilor, Valea Mărușca, Valea Cazărmii, Valea Grecului, Valea Mitutica, Valea Sărată, Valea Eforiei, Valea Coceneștilor, Valea Vărzăriei, Valea Gânjulești, Valea Licurei, Valea Cărpiniș pe partea stângă și Valea Bradului, Valea Poeniței, Valea Șolii, Valea Adâncă pe partea dreaptă.

Sunt cunoscute în zonă două lacuri cu apă dulce (Lacul Doamnei, pe dealul Poeniței și lacul Covoii, pe platoul Goruniș), lacuri cu apă sărată formate în zona masivului de sare prin acumularea apei în fostele guri de mină-saline sau mai recent prin prăbușirea câmpului de sonde II, dar și izvoare cu apă sărată. Cele mai cunoscute lacuri și izvoare cu apă sărată sunt: două lacuri în câmpul II de sonde; lacul de pe strada Lacurilor; izvorul sărat de la ștrandul Ocnița; izvorul sărat de pe strada Goruniș, proprietar Popa Radu Nicolae; o veche gură de ocnă pe strada Goruniș, proprietatea Merișel Constantin; o veche gură de ocnă cu nămol pe strada Lacurilor, proprietatea Carapancea Ion; lac format în craterul SOCON DEEP în 2004 ca urmare a prăbușirii celor șase sonde din câmpul II; lac format în 2009 în urma prăbușirii celor 10 sonde din câmpul I, ce comunică cu lacul SOCON DEEP și barajul de retenție de pe strada Livezilor; Balta Roșie (actualul ștrand Ocnele Mari); o gură de ocnă dispărută, din parcare ștrandului Ocnele Mari, acoperită în 1983; o fostă gură de mină pe dealul Eforiei; izvoare și lac

---

¹ Iosifaru Mariana, arheolog, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

sărat lângă proprietatea Câlea Gheorghe; izvoarele de pe *Valea Sărată*, sub pădurea *Vasileasca*, pe proprietățile Câlea și Nițescu unde erau trei izvoare îngrădite ce ocupau o suprafață de 10 m²; izvorul sărat *La Saramură* pe proprietatea Boroboc Constantin; izvorul sărat de pe Valea Gânjulești, proprietar Croitoru Gheorghe; izvorul sărat de pe Valea Gânjulești, pe proprietatea Rădulescu, la cca. 900 m Nord de actuala salină; izvorul sărat de pe Dealul Morii, în spatele proprietății Epure Ion; izvorul sărat de pe strada Pinilor situat la cca. 700 m N/V de actuala salină. Izvoare de apă sărată dispărute în urma schimbării configurației terenului datorate prăbușirii câmpului de sonde II au fost și pe proprietățile Pop Aurel și Cebuc. Izvoarele cu apă sărată se formează datorită circulației apei pe spinarea zăcământului de sare, în partea joasă a lentilei de sare.

Sunt cunoscute și numeroase izvoare cu apă dulce, fântâni cu o vechime apreciabilă: „Puțul lui Bogomolea”, „Cișmeua Bozdoc”, „Puțul Popii” (Slătioara), fântâna de la *Fagul Miului*, fântâna din Cosota, fântâna de pe Valea Cărbunarilor, pe proprietatea familiei Negoită Dumitru, etc.

Conform *Raportului de evaluare a factorilor de risc*, din 2005², zăcământul de sare ocupă flancul nordic al anticlinalului Ocnele Mari – Govora, cu orientare ENE – VSV. Formațiunile geologice din alcătuirea sa sunt traversate de văi în care apar depozite de roci neogene care înglobează zăcământul de sare de vârstă badenian inferior.

Badenianul este reprezentat la Ocnele Mari prin toate cele patru orizonturi ale sale:

- orizontul tufurilor și marnelor cu globigerine
- orizontul cu depozite de sare gemă
- orizontul șisturilor cu radiolari
- orizontul marnelor cu spiralis

Deasupra orizontului cu depozite de sare au fost interceptate și bancuri de gresii compacte, groase de 2-3 m, precum și lentile de anhidrit alb cu grosimea de până la 12 m.

Zona în care au fost amplasate principalele lucrări de exploatare a sării se află în partea centrală a zăcământului și ocupă o suprafață de cca. 12 km² (8 km. lungime și 1,5 km lățime). Grosimea sării se încadrează în limite variind de la câțiva metri până la 473 m în F 561, grosimea medie fiind situată între 250-300m.

Orașul Ocnele Mari, este situat într-o regiune care a oferit condiții prielnice dezvoltării comunităților omenești din cele mai vechi timpuri. Marea bogăție a subsolului, sarea, precum și pădurile care au oferit vânat, pășunile, terenurile arabile și grădinile au contribuit la înfiriparea unor așezări statornice având o continuitate neîntreruptă din neolitic până în zilele noastre.

Orașul are următoarele localități componente: Buda, Cosota, Făcăi, Gura Suhașului, Lunca, Ocnița, Slătioara, Țeica (harta 1). Ținând cont de împărțirea administrativă voi prezenta cele mai importante situri cunoscute prin cercetări arheologice sistematice, cercetări arheologice preventive cât și descoperiri întâmplătoare³.

Cosota, (harta 2) este situată pe malul drept al pârâului Sărata și este cunoscută mai ales prin cele mai importante cercetări arheologice sistematice și descoperiri din județul

---

² Zamfirescu 2005, p. 3-8.

³ Identificarea corectă a unor izvoare de apă sărată și fose guri de ocna a fost făcută împreună cu viceprimarul orașului Ocnele Mari, C. Lăzăroi, căruia îi mulțumim.

Vâlcea, aici fiind identificată antica cetate dacică Buridava.⁴ Cele mai importante puncte cercetate sunt:

- *Fundătura Cosotei*, este înconjurată pe trei laturi de dealul Cosota. Aici au început primele cercetări arheologice sistematice în anul 1961, de către prof. D. Berciu (Institutul de Arheologie București) și P. Purcărescu (directorul Muzeului Orășenesc Rm. Vâlcea), după ce punctul fusese semnalat de învățătorul Gh. Moșteanu în anul 1958. În anul 1959 prof. Petre Roman face o periegeză în zonă iar în 1960 Cornel Mirescu face primul sondaj pe cel mai înalt punct din zonă, cunoscut ulterior sub numele de Cetatea 1. Zona fiind împădurită, punctul ales nu a dat rezultate semnificative, ani de-a rândul cercetările fiind axate pe săpăturile de la baza dealului unde au fost descoperite numeroase locuințe, cu una sau două încăperi, cu un inventar deosebit ce constă din vase întregi și întregibile, lucrate cu mâna sau la roată, unelte (cuțițe, cosoare, topoare, seceri, coase), podoabe (mărgele, pandantive, inele), monede, dar și ceramică de import fragmentară. Se stabilește stratigrafia⁵ așezării fiind identificate trei nivele de locuire notate I-III, cu subnivele Ia, Ib, IIa, IIb și un orizont IV cu materiale amestecate din diferite epoci, rulate de pe pantele din apropiere, datate în sec. II a. Chr. – I p. Chr., perioada maximă de dezvoltare considerăm a fi de la Augustus până la cucerirea romană, când puternica uniune de triburi a buridavensilor intensifică contactele cu lumea romană, obținând venituri importante în urma exploatării sării din zonă și a comercializării ei la sud de Dunăre⁶.

M. Babeș⁷ consideră datarea făcută pe nivele puțin exagerată, bazată doar pe descoperiri monetare care au o circulație îndelungată fără să se țină cont de celelalte materiale descoperite (fibule, importurile și imitațiile acestora după ceramica grecească și romană, ceramica pictată), plasând începuturile așezării în primele decenii ale sec. I a. Chr., sfârșitul locuirii fiind în vremea confruntărilor daco-romane de la sfârșitul sec. I p. Chr, începutul sec. II p. Chr.

Cea mai importantă descoperire din așezare este făcută în anul 1967, când se descoperă un depozit cu 33 obiecte din fier și bronz⁸, datat în sec. I d. Chr., al cărui caracter cultic reiese și din diversitatea obiectelor descoperite, felul în care au fost depuse, locul ales, ușor retras, la marginea așezării, pe latura de N/E, într-o zonă în care locuirea este sporadică, la adâncimea de -1,40 m, probabil într-o groapă, deși acest lucru nu este menționat.

Tot aici, s-au descoperit sporadic fragmente ceramice aparținând culturilor Sălcuța, Coțofeni, Glina, Verbicioara, provenite mai ales din aluviunile aduse de pe latura de nord a dealului Cosota.

Dealul Cosota, cunoscut mai nou și sub denumirea de *La Cetate*, înconjoară așezarea civilă din punctul *Fundătura Cosotei* pe trei laturi având o deschidere la nord, spre pârâul Sărata.

Dealul are trei înălțimi ce coboară în trepte, toate fiind locuite în vechime și notate cu C1, C2 și C3.

---

⁴ Berciu 1981.

⁵ *Ibidem*, p. 17, fig. 4.

⁶ Glodariu 1974, p. 107.

⁷ Babeș 1982, p. 254-255.

⁸ Berciu 1981, p.42-47.

În 1967 Emil Moscalu face primele cercetări pe înălțimea C3. Înălțimea are un platou de cca. 200 m², împădurit și trei terase ce coboară până aproape de cimitirul Bozasca pe latura de est, iar spre nord închide ca într-o potcoavă așezarea din *Fundătura Cosotei*. A fost încă de la început considerată o cetate de refugiu.

Cercetările de pe înălțimea C1 sunt reluate în anul 1973. Se procedează inițial la trasarea unei secțiuni de sondaj, lată de 0,50 m, din așezarea civilă, până la cel mai înalt punct, pe panta dealului, pentru a urmări eventuala terasare a acestuia pe latura de nord. După o ploaie torențială, se renunță la acest sondaj și se trasează prima secțiune pe platoul înălțimii. Rezultatele sunt deosebite, cercetarea din acest punct, dar și pe cele șapte terase ce coboară în trepte până la strada Buridava fiind continuate an, de an până în 1993⁹. Pe C1, numită și *Colina Sacră*¹⁰ cât și pe cele șase terase (cercetate) dispuse în trepte pe direcția VNV – ESE, au fost descoperite numeroase gropi săpate în tuful dacitic. Acropola, care constituie în a doua jumătate a sec. I î. Chr. *Zona Sacră* a fost delimitată printr-un sistem de fortificație ce adăpostea cele trei camere subterane cu depuneri votive incluse într-un sanctuar¹¹ rectangular cu dimensiunile de 15,4 x 14 m și o mare vatră cu diametrul de peste 2 m, situată în colțul de nord-est al acropolei la cca. 7 m de sanctuar. Acest sanctuar a ars în urma unui incendiu de la sfârșitul sec. I a. Chr., tot materialul fiind depozitat în cele trei camere subterane (Gr.2, 3, 4), astfel ca toate piesele rămase după curățirea sanctuarului să ajungă în pământ, spre a fi ferite de profanare. Nivelul de arsură a fost sesizat numai pe acropolă. După incendiu se ridică un nou sanctuar cu dimensiunile: 14 x 10,5 m și o altă vatră, de data aceasta mult mai departe de sanctuar, pe Terasa 1, precum și numeroase gropi ce nu mai pot fi incluse în tipul celor amintite, doar o parte păstrându-și rolul cultic și o nouă fortificație în care sunt incluse Acropola și cele trei terase – T1, TII, TIII, ce aveau rol defensiv, dar și de delimitare a *Zonei Sacre*.

Exceptând marile centre religioase (Grădiștea de Munte județul Hunedoara¹², Augustin, județul Brașov¹³, Rudele și Meleia, județul Hunedoara¹⁴) există sanctuare și tipuri de complexe, care prin bogăția ofrandelor depuse în ele pot fi considerate centre ale unor comunități religioase zonale. V. Sârbu¹⁵ include Buridava în rândul centrelor religioase zonale în care sunt încinte cu o poziție dominantă și fortificate cum ar fi și *Măgura Moigradului*, județul Sălaj, Cârломănești, județul Buzău sau Pietroasa Mică, județul Buzău

Terasa V este despărțită de Terasa III de o suprafață de cca 150 m² notată Terasa IV, având lungimea de cca 50 m.

Pe T.V¹⁶ au fost descoperite peste 126 gropi săpate în tuful dacitic, grupate în general câte trei, fiind concentrate mai mult pe latura de nord a terasei dar și pe cea de sud (mai puține), fiind dispuse de o parte și de alta a *drumului antic* ce se afla aproape pe mijlocul terasei. Unele gropi erau umplute și cu bucăți mari de chirpic ars, provenit

⁹ *Ibidem*, p. 58-148; Berciu *et alii*, 1983-1993.

¹⁰ *Ibidem*, p. 66, fig. 1-2.

¹¹ *Ibidem*, p. 66.

¹² Glodariu *et alii*, 1996, p. 5-15, 89-91.

¹³ Glodariu, Costea 1991, p. 26-31.

¹⁴ Glodariu 1976, p. 256-257; Vulpe 1986, p. 101-111.

¹⁵ Sârbu 2006, p. 35-46.

¹⁶ Berciu, Iosifaru, Diaconescu 1992, p. 113-119; *Idem* 1993, p. 149-156.

probabil de la sanctuarele de pe acropolă, altele conțin fragmente ceramice sau vase întregi sau întregibile, oase de animale, etc. În proporție de 95% ceramica descoperită este lucrată cu mâna. Se remarcă în rândul acestora, groapa 105/1992, de formă rotundă, având pereții cuptoriți, diametrul 1,50 m. La adâncimea de - 0,90 m au fost descoperite 25 vase întregi sau întregibile, toate lucrate cu mâna (12 cești dacice, 12 vase – borcan și un castron), o fibulă de fier, o cutede gresie locală, un umbo de la un scut roman și o aplică de fier decorată, tot inventarul fiind așezat cu multă grijă, după un anumit ritual. Groapa a fost săpată în pământul depus pe latura de nord a terasei, fiind datată în sec. I p. Chr.

Descoperirile de pe Terasa V¹⁷ sunt considerate locuri de cult de tipul *câmpurilor de gropi*, cum sunt cele de la Zvoriștea-Suceava, Sighișoara – *Wietenberg*, Sf. Gheorghe *Bedehaza*, Moigrad *Măgura Moigradului*, deosebirea constând în faptul că acestea se aflau departe de așezări.

Înălțimea, dar și terasele au fost locuite și de purtătorii culturilor Sălcuța, Coțofeni, Glina, Verbicioara, dar și în prima epocă a fierului¹⁸. Geto-dacii au procedat la curățirea terenului, materialele aparținând acestor culturi fiind găsite întotdeauna în asociere cu cele dacice, mai ales pe latura de nord a înălțimii. Pe Acropolă și pe Terasa V a fost mărită suprafața inițială, cu cca. 9-10 m. Procedul curățirii ar putea sta în legătură cu *purificarea* terenului, înainte de folosire, atât în scop practic dar mai ales cultic.

Înălțimea C2, datorită alunecărilor de teren se prezintă ca un mic pînten. Ceea ce a mai rămas din această înălțime nu depășește suprafața de 10 m². În 1982¹⁹ au fost descoperite aici, într-o groapă de formă rotundă (Dg = 1,25 m, Df = 1,35 m, A = -1,25-1,40 m), săpată în tuful dacitic, două schelete umane: un schelet de femei de cca 35 ani descoperit la adâncimea de 0,80 m și un schelet de copil de cca. 3 ani la adâncimea de 1,20 m, fără legături de rudenie între ele²⁰. Groapa avea deasupra pietre de râu și a fost umplută cu pietre de râu și bucăți de tufit dacitic, în umplutură fiind și bucățele de vatră, bucățele rare de cărbune, oase de animale și puține fragmente ceramice, în general atipice.

- *Valea Bradului*, se află pe latura de sud a dealului Cosota, prin apropiere trecând pârâul cu același nume. Tot în 1961, se realizează aici un sondaj, punctul fiind abandonat pe parcursul derulării cercetărilor deoarece în zona cercetată atunci s-a constatat un strat masiv de alunecări de teren.

- *Râpa Corbului* sau *Dealul Evantai* este despărțit de dealul Cosota de o poiană. Înălțimea domină partea de sud a localității având o largă deschidere spre valea Oltului. În 1982, împreună cu studentul Gh. Modoianu, am făcut o perieghetă pe această înălțime, greu accesibilă, datorită plantațiilor de pin. De pe înălțime se observă cu ușurință intrarea spre Ocelele Mari, din DN67, dar și Valea Oltului de la Rm. Vâlcea până spre Drăgășani, fiind un punct de observație folosit, probabil, și de geto-daci.

¹⁷ Sârbu 2011, p. 445.

¹⁸ Berciu 1976, p. 176; *Idem* 1981, p. 13-14; Berciu *et alii* 1993, p. 149-151; Petre-Govora 1976, p. 15; *Idem* 1989, p. 255; *Idem* 1995, p. 30, 48; Morintz 1978, p. 68; Crăciunescu 1998, p. 119, IV; *Idem* 2004, p. 40; Ridiche 2001, p. 38; Calotiu 2002, p. 26-27, 68; Schuster *et alii* 2005, p. 43, 145.

¹⁹ Berciu 1983, p. 32-38.

²⁰ Necrasov, Bălțeanu 1983, p. 49-73; Sârbu 1993, p. 91.

Gura Suhaşului (hartă 3)

- Punct *Valea Adâncă*, este situat pe partea dreaptă a pârâului Sărata, la cca. 150 m Vest de biserica Trăistari. Printre doua dealuri curge un pârâiaş. În poieniţa ce exista în zonă, până la amenajarea din 1981, făcută de SNS Bucureşti – Exploatarea Sării Rm. Vâlcea, a punctului de lucru *Trăistari*, ce constă în exploatarea tufului dacitic folosit la fabricarea cimentului, filtrarea polieterilor şi şlefuirea sticlei au fost descoperite fragmente ceramice geto-dacice, ce aparţin sec. I d. Chr. Cercetarea a fost făcută în anul 1978²¹. Preotul Gh. Veţeleanu a descoperit materiale ceramice şi o râşniţă din piatră poroasă în malul săpat de excavator, la baza dealului, pe partea stângă a pârâiaşului Valea Adâncă, odată cu amenajarea punctului de lucru, aparţinând aceleiaş perioade. Nu au mai fost descoperite alte materiale, nivelul de cultură existent fiind distrus. Suprafaţa poieniţei nu depăşea 60m², locuirea fiind probabil sezonieră.

- Punct *Cărpiniş*, se află pe malul stâng al pârâului Sărata, la cca. 500 m sud-est de noua mină de sare. Aici au fost descoperite fragmente ceramice atribuite ultimei faze a culturii Verbicioara²², o aşezare de tip cenuşar şi un mormânt de de înhumatie²³, precum şi o vatră portativă de cult din sec. V a. Chr.²⁴

- Punct *Coasta Ungurească* sau *Coasta Ungurenilor*, se află pe dealul de la est de noua exploatare minieră. La mijlocul dealului de formă conică ce coboară spre sud-est, terminându-se la bază cu o poieniţă, au fost descoperite întâmplător fragmente ceramice aparţinând culturii Sălcuţa II-III,²⁵ şi fragmente ceramice atribuite culturii Coţofeni III.²⁶

- Punct *Zdup*²⁷, este situat la cca. 150 m N / E de ştrandul Ocnele Mari, pe partea dreaptă a drumului ce duce spre Buda, la baza dealului ce se termină cu o poieniţă, unde se află proprietatea dr. Dan Hurezeanu. Aici au fost făcute mai multe sondaje de Petre – Govora fiind descoperite materiale aparţinând Culturilor Coţofeni I-III, Glina III, orizontului cultural Gornea Orleşti şi culturii Verbicioara.

- Punct *Ştran*²⁸, se afla la cca. 50 m N/V de ştrandul Ocnele Mari şi se întindea pe terasa de pe partea dreaptă a Văii Sărata, până aproape de vărsarea acesteia în pârâul Sărata. Situl a fost distrus de amenajările din zonă. Aici au fost descoperite materiale aparţinând culturii Verbicioara I.

-Punct *Bozasca*²⁹. Trebuie precizat că sub numele de *Bozasca* este cunoscută doar partea dreaptă a pârâului Sărata(actuala str. N. Bălcescu) de la biserica *Adormirea Maicii Domnului*, până la baza dealului Cosota, partea de N /E, cunoscută din timpul cercetărilor arheologice, ca Cetatea 3. Autorul vorbeşte de o terasă pe partea stângă a

²¹ Cercetare de teren M. Iosifaru.

²² Schuster, Fântâneau, Crăciunescu 2005, p. 145.

²³ Petre-Govora 1995, p. 53.

²⁴ Petre-Govora, Vulpe 1994, p. 38-39; Calotoiu 2002, p. 82.

²⁵ Petre-Govora 1995, p.14; *Idem* 1982, p. 10.

²⁶ *Idem* 1982; *Idem* 1995, p. 19; Fântâneau 2007, p.16.

²⁷ *Idem* 1976, p. 16-17, 20; *Idem* 1982, p. 10-26, fig. 2 – 6; fig. 8/ 9-10; fig. 10 -11; *Idem* 1986, p. 160 *Idem* 1988, p. 137-142; *Idem* 1995, p. 38; Roman 1984, p. 271; Lazarovici 1998, p. 50-51; Ridiche 2001, p. 38; Crăciunescu 2004, p. 40; Schuster *et alii* 2005, p.145; Fântâneau 2007, p. 16-17.

²⁸ Petre-Govora 1995, p. 45; Crăciunescu 1998, p. 119, I; *Idem* 2004, p. 39; Ridiche 2001, p. 38; Fântâneau 2007, p. 16.

²⁹ Petre-Govora 1966, p. 171-173.

acestui pârâu, care nu ține de *Bozasca*. Cum terase joase se află pe ambele maluri ale pârâului și materiale arheologice de epocă romană am găsit în timpul periegezelor făcute în zonă, de-a lungul timpului, de o parte și de alta a acestuia, nu se poate preciza exact terasa unde a fost făcută descoperirea. Au fost descoperite fragmente ceramice dacice și romane, o șampilă fragmentară pe o țiglă, autorul vorbind de o așezare romană din sec. II – III p. Chr.

Lunca.

Câmp sonde III, se află pe terasa de la est de biserica *Sfântul Ioan Gură de Aur*, a fostei mănăstiri Titireci. Prin apropiere trece pârâul Cazărmi. Aici au fost descoperite întâmplător fragmente ceramice aparținând culturii Verbicioara³⁰, în apropierea sondei 407, pe proprietatea familia C. Tabacu.

Ocnița

- *Punct Salină*, se află pe strada Lacurilor, la N/V de locuința familiei Boțogan Gheorghe. Aici a fost făcut un sondaj în anul 1968³¹, fiind descoperit un nivel de cultură aparținând sec. I a. Chr. În poienița situată la cca. 100 m nord au fost descoperite și materiale de epoca bronzului, cultura Verbicioara, faza finală.

- *Punct Baraj aval* se află pe terasa de pe partea stângă a pârâului Sărata. Cercetări arheologice preventive în acest punct au fost făcute în anul 2009 de Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea³².

Construirea în regim de urgență a barajului *Buridava*, precum și excavarea pământului din zonă a contribuit la distrugerea parțială a sitului, nivelul superior de locuire fiind distrus.

După încheierea celui de-al doilea război împotriva dacilor în anul 106, o parte din vechiul regat dac este transformat în provincie romană, teritoriul de vest al Olteniei, cel cuprins între Olt și Jiu rămânând sub controlul guvernatorului provinciei sud-dunărene Moesia Inferior³³, pentru ca în 118 el să fie inclus în provincia Dacia Inferior, iar din anul 168, momentul reorganizării administrative a provinciei dacice din timpul domniei lui Marcus Aurelius, până în 271, la retragerea aureliană să fie în componența Daciei *Malvensis*, inclus deci în sistemul economic al statului roman. Transformarea *Buridavei* romane dintr-un centru militar într-unul economic s-a datorat mai ales exploatarea resurselor de sare din zona Ocnele Mari – Ocnița și a marelui comerț cu *aurul alb* de aici.

Amplasarea așezării civile romane de la Ocnița la cca. 300 m nord de cetate dacică - *Buridava* reprezintă o importantă verigă în angrenajul politico-economic dar mai ales comercial al imperiului.

Desfășurate pe o perioadă de șase luni³⁴, cercetările arheologice efectuate de specialiștii muzeului, au relevat existența a 12 locuințe, două ateliere de fierărie, două cuptoare de redus minereul de fier, trei cuptoare pentru pâine, patru vetre și nouă locuințe cu structură de lemn. Se remarcă prezența unei locuințe cu fundație de piatră (presupunem că la început edificiul a fost un turn-locuință care avea rolul de

---

³⁰ Ridiche 2001, p. 39; Schuster *et alii* 2005, p. 145.

³¹ Sondajul a fost făcut împreună cu Sergiu Purece.

³² Din colectivul de cercetare au făcut parte: M. Iosifaru (responsabil științific), I. Tuțulescu, Claudiu Tulugea, O. Părășanu, iar din cadrul laboratorului de conservare – restaurare Maria Râpan, Rotaru Rodica, Nicoleta Binder și Diana Mirea.

³³ Bichir *et alii* 1992, p. 255.

³⁴ Material în curs de publicare.

supraveghere a văii pârâului Sărata, la intrarea în fosta cetate dacică, transformată mai târziu în locuință cu scop pur economic).

Materialul arheologic descoperit este alcătuit din ceramică de factură romană (amfore, ulcioare, oale cu una sau două torți, cănițe, străchini, opaițe, etc.), importuri romane (terra sigillata, mortaria, vase decorate în tehnica barbotinei), unelte (cuțițe), podoabe (fibule, inele cu gemă), 18 monede de bronz (unele destul de deteriorate) și 4 de argint, un procentaj important deținându-l ceramica de factură dacică, etc. Inscripția descoperită într-o locuință, pe un fragment de ulcior roman *INONA*, (IUNONA), ocrotitoarea căsătoriei în mitologia romană, denotă adorarea unor zeități în așezare.

După inventarul numismatic descoperit așezarea poate fi datată³⁵ între împărații Traian-Commodus (106-180), perioada de maximă dezvoltare fiind cel mai probabil în timpul împăratului Hadrian.

Interesant este faptul că pe baza materialului numismatic și raportându-ne la stratiografia de la Stolniceni³⁶, la venirea pe tron a împăratului Commodus se observă un nivel puternic de arsură și distrugere. Existența unui conflict regional de mică amploare ar putea fi demonstrat de încetarea parțială a activității în așezarea de la Ocnița, dar și de ascunderea unor tezaure monetare, cum ar fi cel de la Flămânda-Cremenari³⁷ și Râmnicu Vâlcea³⁸. Activitatea este probabil reluată după acest conflict, cercetările viitoare urmând să confirme acest lucru, existența așezării continuând până la retragerea romană și după.

Nu a fost descoperit un nivel de cultură dacică propriu –zis, în schimb așezarea romană a distrus o locuire din perioada de tranziție spre epoca bronzului și din epoca bronzul timpuriu (culturile Coțofeni și Glina).

Slătioara

Pe partea dreaptă a pârâului Sărata, în satul Slătioara³⁹, în grădina Mariei Pârcioagă s-a descoperit un mormânt din prima epocă a fierului. Piatra a fost folosită la temelia casei, iar urna și alte vase au fost sparte și împrăștiate. Au fost recuperate doar câteva fragmente ceramice.

Țeica

Această localitate este momentan nelocuită, datorită prăbușirii câmpului de sonde II și mutării populației în cele două cartiere construite special pentru sinistrați la Copăcelu și Căzănești în Rm. Vâlcea. Aici a fost descoperită o vatră de foc aparținând culturii Glina⁴⁰. Pe panta dealului ce coboară spre satul Lunca a fost descoperită o așezare din epoca bronzului aparținând culturii Verbicioara.⁴¹ Pe latura de vest a bisericii *Sfântul Gheorghe* și *Sfântul Dumitru*, din Țeica, pe proprietatea familiei Stăpânioiu au fost descoperite fragmente ceramice din faza târzie a culturii Verbicioara⁴².

---

³⁵ Identificarea monedelor a fost făcută de Silviu Purece.

³⁶ Bichir 1982, p. 44-51.

³⁷ Mitrea 1957, p. 407-410; Tudor 1978, p. 126; Suciuc 2000, p. 37-38; Purece 2008, p. 94; *Idem* 2009, p. 65-66.

³⁸ Dumitrașcu 1996, p. 95-10; Purece 2008, p. 92-95; *Idem* 2009, p. 70-71.

³⁹ Petre-Govora 1995, p.60.

⁴⁰ Fântâneau 2007, p. 23.

⁴¹ Petre-Govora 1995, p. 30; Ridiche 2001, p. 49; Calotoiu 2002, p. 88; Crăciunescu 2004, p. 52; Schuster *et alii* 2005, p. 153.

⁴² Petre-Govora 1995, p. 51; Ridiche 2001, p. 39; Crăciunescu 2004, p. 40; Schuster *et alii* 2005, p. 145.

*Punct Bogdan*⁴³, a fost descoperit cu ocazia amplasării sondelor și a trasării drumurilor din câmpul de sonde II. Aici au fost descoperite vetre cu arsură și fragmente ceramice din categoria - uz comun aparținând culturii Glina, o groapă semi-ovală distrusă parțial, cu multă arsură și vase întregi sau întregibile din prima epocă a fierului și locuințe din a doua epocă a fierului. Așezarea a fost distrusă odată cu prăbușirea câmpului de sonde.

Nu este exclus să fie descoperite pe viitor și alte așezări. Se impune continuare cercetărilor în așezarea romană din punctul *Baraj aval*, pentru stabilirea stratigrafiei dar și continuarea cercetărilor în așezarea și cetatea dacică Buridava, situată în localitatea Cosota. Ținând cont de faptul că cele mai multe puncte sunt cunoscute mai ales prin descoperiri întâmplătoare, existând riscul prăbușirii în continuare a câmpurilor de sonde, o cercetare amănunțită a zonei ar fi benefică.

Notă: punctul *Valea Goruneilor*, menționat în literatura de specialitate ca aparținând de Ocele Mari, în conformitate cu prevederile Legii nr. 2/1968, privind organizarea administrativ - teritorială a României, intră în componența municipiului Râmnicu Vâlcea.

Abrevieri

AO - *Arhivele Olteniei*. Craiova.

Buridava - *Buridava*. Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea. Rm. Vâlcea.

BSNR - *Buletinul Informativ al Societății Numismatice Române*. București.

BT - *Bibliotheca Thracologica*. Institutul Român de Tracologie. București.

MCA - *Materiale și Cercetări Arheologice*. București.

Oltenia – *Oltenia*, Muzeul Olteniei. Craiova.

SCIV/ SCIVA - *Studii și cercetări de Istorie Veche / și Arheologie*. Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, București.

SCN - *Studii și cercetări numismatice*. București.

Symp.Thrac.- *Symposia Thracologica*, Institutul Național Român de Thracologie. București.

Thraco Dacica - *Thraco Dacica*. Institutul Național Român de Thracologie. București.

Bibliografie

- Babeș 1982 M. Babeș, D. Berciu, *Buridava dacică, București, 1981 (recenzii)*, SCIVA, 33, 2, 1982, p. 250-257.
- Berciu 1976 D. Berciu, *Date noi privind sfârșitul culturii Verbicioara*, SCIVA, 27/2, 1976, p. 171-180.
- Berciu 1981 D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981.
- Berciu 1983 D. Berciu, *Morminte de înhumație la Ocnița-Buridava*, Thraco-Dacica 4/1-2, 1983, p. 32-38.

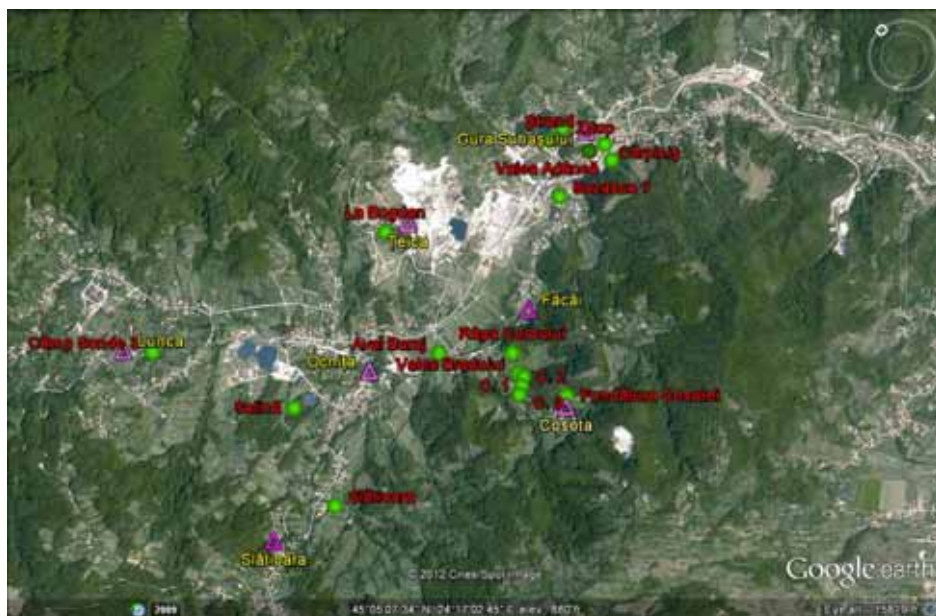
---

⁴³ Petre-Govora 1970, p. 471; *Idem* 1976, p. 16; *Idem* 1995, p. 30, 60; Schuster *et alii* 2005, p. 45.

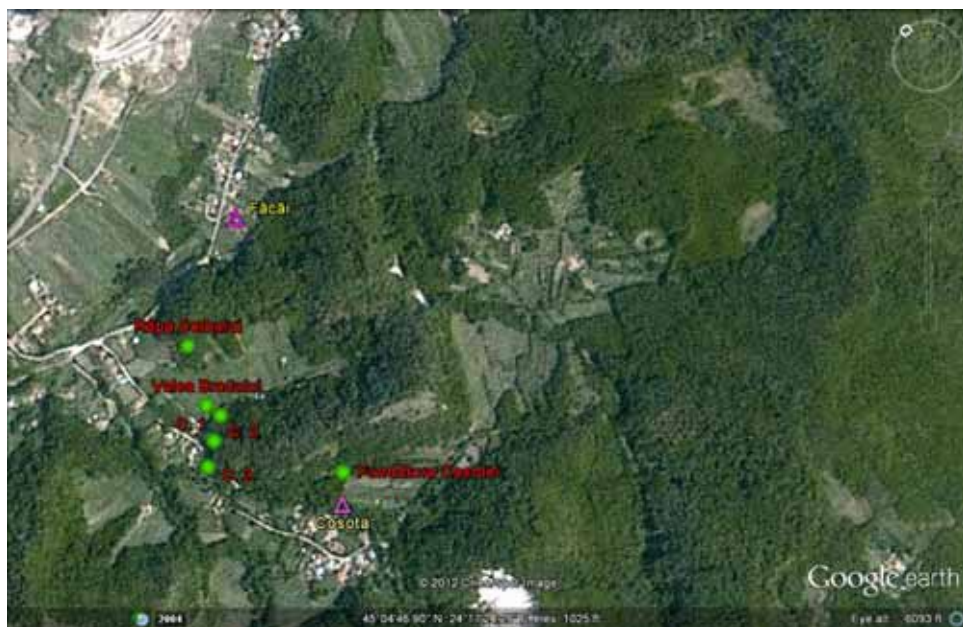
- Berciu *et alii* 1983-1993 D.Berciu, M.Iosifaru, Sergiu Purece, M. Diaconescu, Gh. Andreescu, P. Gherghe, *Descoperiri și însemnări de la Buridava Dacică*, Thraco-Dacica, I-XI, 1-2, București, 1983-1993.
- Berciu 1995 *Descoperiri și însemnări de la Buridava Dacică*, Thraco-Dacica, XIV, 1-2, 1995, p. 149-156.
- Bichir 1982 Gh. Bichir, *Cercețările arheologice de la Stolniceni-Râmnicu Vâlcea*, Buridava 4, Rm. Vâlcea, 1982, p. 43-54.
- Bichir *et alii* 1992 Gh. Bichir, A. Sion, P. Bardașu, *Așezarea de la Stolniceni-Buridava, județul Vâlcea*, MCA, XVII, 1992, p. 255.
- Calotoiu 2002 Gh. Calotoiu, *Prima epocă a fierului în nordul Olteniei*, Tg. Jiu, 2002.
- Crăciunescu 1998 G. Crăciunescu, *L'Age du Bronze mozen et final au nord du Danube, à l'est des Portes de Fer*, în: C.Schuster, *Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores. Kolloquium Drobeta- turnu Severin (22-24 november 1997)*, Rumänisch – Jugoslawische Kommission für die Erforschung der Region des Eisernen Tores, Abteilung Archäologie 2, Bukarest, 1998, p. 115-138.
- Crăciunescu 2004 G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, BT 41, 2004, Craiova.
- Dumitrașcu 1996 A. Dumitrașcu, *O pușculiță cu denari imperiali romani descoperită la Râmnicu Vâlcea*, în BSNR, 140-141 (1992-1993), 1996, p. 95-104.
- Fântâneau 2007 C. Fântâneau, *Impurii a epocii bronzului în bazinul Oltului inferior*, Buridava V, Rm. Vâlcea, 2007, p. 15-31.
- Glodariu 1974 I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974.
- Lazarovici 1998 Gh. Lazarovici, *Perioada Once again about the ceramics from Gornea-Vodneac, of the Early Bronze in Banat*, Die Kulturen der Bronzezeit in dem gebiet des Eisernen Tores. Kolloquium in Drobeta Turnu Severin, Bukarest, 1998, p. 47-70.
- Mitrea 1957 Bucur Mitrea, *Cu privire la tezaurul monetar de la Flămânda-Cremenari (Argeș)*, în SCN, I, 1957, p.407-410.
- Morintz 1978 S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I Epoca bronzului în spațiul carpato –balcanic*, București 1978.
- Necrasov, Bălțeanu 1983 O. Necrasov, C. Bălțeanu, *Caracteristicile antropologice a 2 schelete dacice, datate din La Tène (sec II î.e.n.) descoperite la Očnița (județul Vâlcea)*, Thraco-Dacica 4/1-2, 1983, 49-73.
- Petre-Govora 1966 Gh. Petre Govora, *Urme romane necunoscute la Ocnele Mari (r. Rm. Vâlcea)*, SCIV, I, 17, 1966, p. 171-173.
- Petre-Govora 1970 Gh. Petre-Govora, *Descoperiri arheologice din epoca fierului în județul Vâlcea*. MCA 9, 1970, p. 467-489.
- Petre-Govora 1976 Gh. Petre-Govora, *Aspecte ale începutului epocii bronzului în nord-estul Olteniei*, Buridava 2, 1976, p. 7-33.
- Petre-Govora 1982 Gh. Petre-Govora, *Noi descoperiri aparținând culturii Coțofeni în nord-estul Olteniei*, Buridava, 4, Rm. Vâlcea, 1982, p. 9-26.
- Petre-Govora 1983 Gh. Petre-Govora, *Un orizont hallstattian timpuriu în nord-estul Olteniei*, Thraco-Dacica 4, 1983, p. 85-95.
- Petre-Govora 1986 Gh. Petre-Govora, *Asupra problemelor culturii Glina în nord-estul Olteniei*, Thraco-Dacica 7/1-2, 1986, p. 154-166.

- Petre-Govora 1988 Gh. Petre-Govora, *Descoperiri arheologice privind epoca timpurie a bronzului*, Thraco-Dacica, 9/1-2, 1988, p. 137-147.
- Petre-Govora 1989 Gh. Petre-Govora, *Evoluția culturii Verbicioare (fazele III-IV-V)*, SympThrac7, Tulcea, 1989, p. 254-256.
- Petre-Govora 1995 Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 1995.
- Petre Govora, Vulpe1994 Gh. Petre Govora, Alex. Vulpe, *Depozitul de piese ceramice de la Bistrița-Vâlcea*, AO, SN, nr. 9, 1994, p. 25-41.
- Purece 2008 Silviu Purece, *Orizonturile de tezaure din zona de sud a provinciei Dacia – Discuții și ipoteze, în Monedă și comerț în sud-estul Europei*, II, Sibiu, 2008, p. 91-113.
- Purece 2009 Silviu Purece, *Tezaurele romane imperiale descoperite pe teritoriul județului Vâlcea*, Buridava VII, 2009, p. 63-78.
- Ridiche 2001 Florin Ridiche, *Noi date privind cunoașterea culturii Verbicioara (partea a II-a)*, Oltenia N. S, 13, 2001, p. 33-58.
- Sârbu 1993 Valeriu Sârbu, *Credințe și practici funerare religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Galați, 1993
- Sârbu 2006 Valeriu Sârbu *Oameni și zei în lumea geto-dacilor/Man and Gods in the Geto – Dacians World*, Brașov, 2006, p.44-46.
- Schuster et alii 2005 Cristian Schuster, Cristinel Fântâneau, Gabriel Crăciunescu, *Zur Bronzezeit in Südrumänien drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, bd. I, Târgoviște, 2005.
- Roman 1984 P. Roman, *Probleme în legătură cu perioada timpurie a epocii bronzului și începuturile culturii Otomani*, SCIVA, 35,4, 1984, p. 266-274.
- Suciu 2000 Viorica Suciu, *Tezaure monetare din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2000.
- Tudor 1978 D. Tudor, *Oltenia Romană*, București, 1978.
- Zamfirescu 2005 Florin Zamfirescu, *Condiții geologice și structurale în zona Ocnele Mari*, mai 2005, p. 3-8.

HĂRȚI

Harta 1 - Orașul Oc. Mari

Harta 2 - Cosota

Harta 3 - Gura Suhaşului

Legenda:

Localități componente
Puncte arheologice

Ceramica orizontului final al culturii Coțofeni în zona deluroasă și montană a Olteniei. Cu specială privire asupra arealului de nord-est

Ion Tuțulescu¹
iontutulescu@yahoo.com

Keywords: *Coțofeni, Kostolac, Vučedol, Yamnaya, influences, ceramics.*

Summary: *The final horizon of the Coțofeni culture in the hilly and mountainous area of Oltenia is present in several points, discoveries made in Vâlcea, Mehedinți and Gorj Counties. The ceramics is discussed in terms of typology, material and decoration. The author of the article, using the typological system of Petre Roman, identifies 14 forms that conserve the Coțofeni tradition. The pots for carrying the liquid which were considered specific to the Danube are found in the area of our study. Looking at the decoration, we find some influences coming from the Kostolac, Vučedol and Yamnaya cultures.*

Orizontul final al civilizație supuse acestui studiu, deficitar cercetat de altfel, implică în zona, unele transformări pe care le vom prezenta mai jos. Acestea se datorează unor influențe venite din partea a două mari arii culturale.

Cercetările arheologice identifică în zona deluroasă și montană a Olteniei așezările de la: Ocnele Mari-Zdup², Ocnița-Cosota³, Căzănești-Fabrica de Cărămidă⁴, Rogova⁵, Ostrovul Corbului⁶ și Baia de Fier⁷.

1. Factura

De-alungul celor trei faze evolutive, ceramica civilizației a fost grupată în două categorii⁸: ceramică fină și grosieră. Cristi Roman, studiind habitatul din peșterile din sud-vestul Transilvaniei, atribuie fazelor II-III ale culturii mai sus menționate trei categorii: grosieră, semifină și fină⁹. Catalogarea ceramicii în două sau trei categorii se datorează, după opinia noastră, dar și a altora¹⁰, caracterului cercetărilor arheologice.

Revenind la factura din orizontul final Coțofeni, asistăm la împărțirea pe trei categorii a materialelor ceramice de la Rogova-La Cazărmi¹¹ și două la Ocnele Mari-Zdup¹².

---

¹ **Tuțulescu Ion**, arheolog, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, doctorand la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

² Petre-Govora 1982, p. 9-10, 23-26; *Idem* 1995, p. 18-19.

³ Cercetări personale.

⁴ Petre-Govora 1970, p. 482, fig. 1/3. Nivelul culturii Coțofeni a fost surprins la adâncimea de -1,90-2,40 m, indentificându-se fazele II -III; *Ibidem* 1995, p. 20.

⁵ Crăciunescu 2002, p. 19-61.

⁶ Berciu, Roman, 1984, p. 19.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Roman 1976a, p. 18-19; Crișan 1988, 7; Ciugudean 2000, p. 22.

⁹ Roman 2008, p. 103, 107.

¹⁰ Schuster 1997, 59.

¹¹ Crăciunescu 2002, 21.

Cercetarea deficitară ne împiedică să apreciem o catalogare clară, bazată pe elemente (ardere și pastă), a lotului ceramic din zona aferentă, potrivit căreia aderăm la împărțirea duală a acesteia.

Astfel, ceramica grosieră este alcătuită din nisip micaceu cu pietricele și chiar scoică¹³, ceea ce din nisip micaceu, pietricele și cioburi pisate. Referitor la suprafețele vaselor observăm o diferențiere clară pe categorii, cea fină, atent prelucrată în detrimentul celei grosiere căreia i se acordă o atenție mai mică.

2. Repertoriul formelor

Tipul 1. Străchini

Tipul 1.1. Strachină tronconică adâncă cu marginea îngroșată în interior sub formă de manșetă, dreaptă sau bombată, prevăzută cu torți. Acesta este întâlnit la Rogova¹⁴ și Ostrovul Corbului¹⁵.

Tipul 1.2. Strachină bitronconică. Cu partea inferioară dreaptă, fund drept, maxima rotunjită, cu torți tubulare sau în bandă. Forma este tipică sudului Olteniei întâlnindu-se și la Ostrovul Corbului¹⁶ și Rogova¹⁷.

Tipul 1.2.a. Strachină bitronconică, aplecată spre interior, marginea rotunjită¹⁸.

Tipul 1.2.b. Strachină bitronconică, care derivă din predecesoarea, dar marginea e îngroșată, teșită scurt, oblic¹⁹.

Tipul 1.2.c. Strachină bitronconică asemănătoare cu primele două, diferența constând în marginea scurt îndoită spre exterior²⁰.

Tipul 1.3. Strachină semisferică cu fundul drept, marginea ușor îndoită spre exterior²¹ (fig. 14/5).

Tipul 2. Castroane

Sunt mai greu de separat de categoria străchinilor, singura diferențiere realizându-se prin dimensiuni²² și adâncimea mai mare²³ a recipientelor.

Tipul 2.1.a. Castron cu partea superioară rotunjită, buza teșită oblic în interior²⁴ (fig. 16/2, 4.).

Tipul 2.1.b. Castron cu partea superioară rotunjită, buza teșită oblic în interior cât și în exterior²⁵ (fig. fig. 2/3).

---

¹² Cercetări personale. Întreg lotul ceramic aparținând culturilor Sălcuța IV, Coțofeni, Glina și Gornea-Orlești din depozitul Muzeului de Arheologie și Carte Bisericească „Gheorghe Petre Govora” din Băile Govora a fost studiat de autorul acestei lucrări pe perioada a trei luni.

¹³ Roman 1976, p. 19; Alexandrov 1990; Ciugudean 2000, p. 22; Roman 2010, p. 159-160; Pentru ceramica de la Ostrovul Corbului, cercetătorul investigațiilor arheologice de aici avansează ipoteza că această comunitate este probabil de sorginte Cernavodă III, coțofenizată. Teoria mai sus semnalată se datorează cantității apreciabile a ceramicii de uz comun, care este lucrată printr-un procedeu similar culturilor Cernavodă III și Cernavodă I, având în amestec cochiliile de scoici pisate. Situația este similară la așezările din sudul Banatului și Bulgaria.

¹⁴ Crăciunescu 2002, Pl. 1/1, 2, 3; II/2, V, VIII/2.

¹⁵ Roman 1976a, Pl. 12/12, 14, 15.

¹⁶ *Idem*.

¹⁷ Crăciunescu 2002, Pl. 4/1; VI.

¹⁸ Roman 1976a, Pl. 12/17. Varianta se găsește la Ostrovul Corbului.

¹⁹ *Ibidem*, Pl. 12/18-19 – Ostrovul Corbului.

²⁰ *Ibidem*, Pl. 12/20-21 – Ostrovul Corbului.

²¹ *Ibidem*, Pl. 12/27 – Ostrovul Corbului; Crăciunescu 2002, Pl. II/2.

²² *Ibidem*, p. 20.

²³ Ciugudean 2000, p. 23.

²⁴ Crăciunescu 2002, Pl. VII, VIII/2.

Tipul 2.2. Castron cu marginea rotunjită, uniform îngroșată²⁶.

Tipul 2.3.a. Castron cu buza teșită oblic, partea superioară răsfrântă în exterior, iar partea interioară depășește cu puțin peretele²⁷ (fig. 1/2; 2/2, 3/2).

Tipul 2.3.b. Castron cu buza teșită oblic, partea superioară răsfrântă în exterior, iar partea interioară depășește vizibil peretele²⁸.

Tipul 2.3.c. Castron cu buza teșită oblic, partea superioară răsfrântă în exterior, iar partea interioară depășește substanțial peretele²⁹.

Tipul 2.4. Castron cu partea superioară rotunjită, buza profilată sub forma literei „T”³⁰.

Tipul 2.5. Castron cu piciorușe³¹.

Tipul 3. Ceștile

Probabil cel mai reprezentativ recipient al culturii Coțofeni, cunoaște o evoluție îndelungată, fiind sesizat și în perioada aferentă studiului nostru.

Tipul 3.1. Cească cu corpul semisferic, gât tronconic, gura în formă de pâlnie³².

Tipul 3.2. Cească cu corpul tronconic, buza dreaptă și ușor ridicată³³.

Tipul 3.3. Cească cu corpul sferic, fund drept și gât tronconic³⁴. În această categorie includem și căucul descoperit la Rogova³⁵.

Tipul 4. Cănila

Cercetarea deficitară cu referire la perioada de final al epocii de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului din zona deluroasă și montană a Olteniei ne relevă (publicațiile apărute până în ziua de azi) puține informații legate de forma acestui vas. Semnalăm apariția unor fragmente ceramice ce ar aparține acestui tip de recipient la Rogova, dar starea fragmentară, după opinia cercetătorului, nu permite punerea în evidență a acestora³⁶.

Tipul 5. Amforele

Sunt greu de reîntregit datorită dimensiunilor fiind găsite mai mult în stare fragmentară. Se regăsesc în toată perioada de evoluție a culturii Coțofeni. Cercetările arheologice atestă la Rogova-La Cazărmi un exemplar cu partea inferioară tronconică și înaltă, umerii bombați ce acordă vasului o formă pântecoasă³⁷.

O altă amforă fragmentară este întâlnită în același sit, prezența ei fiind semnalată și la Ocele Mari-Zdup (fig. 4/5).

---

²⁵ *Ibidem*, Pl. X.

²⁶ *Ibidem*, Pl. XII/2.

²⁷ *Ibidem*, Pl. XI/1. Rogova și Ocele Mari-Zdup.

²⁸ *Ibidem*, Pl. XI/2; 13/1.

²⁹ *Ibidem*, Pl. XII/1, XIII/2.

³⁰ Roman 1976a, Pl. 15/11.

³¹ Manea 2003, Pl. 2.

³² Crăciunescu 2002, Pl. XIV/1,2.

³³ *Ibidem*, Pl. XV/1.

³⁴ *Ibidem*, Pl. XVII/2.

³⁵ *Ibidem*, Pl. XV/2.

³⁶ *Ibidem*, p. 23.

³⁷ *Ibidem* fig. XVI/1.

Tipul 6. Vase de uz comun

Se presupune că recipientul de tip 6 ar avea cea mai mare pondere³⁸ într-o așezare Coțofeni, apărând de cele mai multe ori în stare fragmentară. Semnalăm prezența unui exemplar la Ocnele Mari-*Zdup* (fig. 3/1).

În articolul din 2002, dedicat cercetărilor de la Rogova, Gabriel Crăciunescu³⁹, prezintă un fragment de vas comun, desenul (forma și profilul) făcând referire cel mai probabil la un castron de tip 2.3.a.

Tipul 7. Pahare

Tipul 7.1. Pahare tronconice și cu fundul plat apar la Ostrovul Corbului-*Botul Pliscului*⁴⁰.

Tipul 7.2. Pahare tronconice cu gura în formă de pâlnie apar la Baia de Fier⁴¹.

Tipul 8. Vase de atârnat

Semnalate și sub numele de „oale de cărat lichide”⁴², considerate un timp caracteristice zonei de sud a Olteniei, sunt întâlnite și în Transilvania, la Boarta, Șincai și Meteș⁴³. Pentru zona deluroasă și montană a Olteniei, tipul 8 este menționat la Rogova⁴⁴, Ocnele Mari-*Zdup* (fig. 2/1). Caracteristica recipientului sunt urechile (torțile perforate vertical) cu una sau cu mai multe găuri pe unde se putea introduce sfoara sau șnurul.

Tipul 9. Borcane

Borcan cu corp tronconic, umeri bombați spre interior și gât tronconic. Două exemplare sunt semnalate la Rogova.

Tipul 10. Vase clopot

Cu sau fără proeminente, cu fund rotunjit sau drept, sunt semnalate la Ostrovul Corbului⁴⁵ sau la Ocnele Mari-*Zdup* (fig. 3/3).

Tipul 11. Vase cu dimensiuni reduse

Semnalate printr-un singur exemplar la Rogova, au corpul puternic curbat, fund drept, gât înalt și tronconic⁴⁶.

Tipul 12. Vase care imită formele metalice

Prezența tipului 12 se face atestată printr-un singur fragment ceramic ce reprezintă partea superioară a vasului la Rogova⁴⁷.

Tipul 13. Vase tronconice

Lucrate din pastă grosieră, sunt adânci iar sub buză unele exemplare au apucători late (fig. 21/1-2, 26/4).

Tipul 14. Strecurători

Semnalate la Rogova printr-un singur exemplar⁴⁸.

---

³⁸ Roman 1976a, p. 21.

³⁹ Crăciunescu 2002, fig. XVI/2.

⁴⁰ Roman 1976a, Pl. 26/1.

⁴¹ *Ibidem*, Pl. 26/7.

⁴² Roman 1976a, p. 23; Crăciunescu 2002, p. 23.

⁴³ Ciugudean 2000, p. 25.

⁴⁴ Crăciunescu 2002, Pl. XVII/1.

⁴⁵ Roman 1976a, Pl. 31/4.

⁴⁶ Crăciunescu 2002, p. 24, Pl. XXVI/5.

⁴⁷ *Ibidem*, Pl. XX.

3. Torțile

După funcționalitate, torțile orizontului final Coțofeni pot fi împărțite, ca și pentru întreaga evoluție a culturii, în două categorii:

I) de agățat; II) de apucat.

I. De agățat

I. 1. Torți tubulare. Specifice Olteniei și sudul Banatului, apar amplasate pe margine sau la baza gâtului vaselor⁴⁹ (fig. 4/5).

I. 2. Torți ce imită manșetele, perforate o singură dată sau de mai multe ori. La Rogova sunt perforate o singură dată, la Ocița-*Aval Baraj* de trei sau patru ori (fig. 7/5; 8/5), la Ocița-*Cosota* de patru ori⁵⁰, iar la Ocnele Mari-*Zdup* de două ori (fig. 2/1).

II. De apucat

II.1. Torți în bandă lată.

II.2. Torți sub formă de *ansă cornută*.

II. 3. Torți sub formă de *ansa lunată*.

II.4. Torți tubulare. La Ostrovul Corbului⁵¹ și la Ocnele Mari-*Zdup* (fig. 4/5).

II.5. Torți panglică.

II. 6. Pentru procedeul menționat sunt utilizate și proeminențele aplicate sau în formă de potcovă menționate la Rogova.

4. Ornamentarea

După modalitatea de realizare a decorului, semnalăm următoarele tehnici⁵²:

- I. Adâncire;

- II. Relief;

- III. Încrustație;

- IV. Pictură.

I. Adâncire. La rândul său, tehnica mai sus menționată este catalogată în două categorii: I.1. incizia; I.2. impresiunea.

I. 1. Incizia.

I.1.1 Triunghiul (Baia de Fier și Rogova)

I.1.2. Schelet de pește (Ostrovul Corbului și Rogova)

I.1.3. Ramuri de brad (Rogova)

I.1.4. Căpriori (Baia de Fier și Rogova)

I.1.5. Benzi verticale de linii incizate (Rogova)

I.1.6. Benzi în rețea dispuse vertical (Ostrovul Corbului și Rogova)

I.1.7. Benzi orizontale hașurate în rețea (fig.1/1-3; 2/2-3; 3/1, 3; 4/1, 6 Ornamentul apare și pe partea interioară a vaselor, dispus în metope (fig. 1/2-3; 2/3; 3/3). Pentru zona deluroasă și montană a Olteniei, ornamentul mai sus menționat este întâlnit la Ocnele Mari-*Zdup* și Căzănești-*Cărămidărie*⁵³.

I.1.8. Tablă de șah (fig. 5/5)

---

⁴⁸ *Ibidem*, Pl. XXV/1.

⁴⁹ Roman 1976a, Pl. 35/6; Crăciunescu 2002, pl. V,VI, XIX/1; Petre-Govora 1982, Pl. X/22.

⁵⁰ Berciu 1981, p.13.

⁵¹ Roman 1976a, Pl. 35/20.

⁵² Tehnica de ornamentare a culturii Coțofeni a fost dezbătută în două monografii și în ample articole de specialitate.

⁵³ Petre-Govora 1970, fig. 1/3.

I.2. Impresiunea.

I.2.1. Împunsături succesive „Furchenstich”, realizate cu ajutorul unui obiect ascuțit, motivele obținute fiind: șiruri paralele orizontale (fig. 1/3), benzi late verticale (Rogova).

I.2.2. Impresiuni punctiforme: linii verticale (Rogova și Ostrovul Corbului), triunghiuri (Rogova), dreptunghiuri (Rogova), benzi verticale (Rogova), benzi orizontale (Rogova), tablă de șah (Ostrovul Corbului, Rogova), romb (Ostrovul Corbului și Rogova).

I.2.3. Decorul șnurat. Cercetările arheologice relevă faptul că șnurul își face apariția în faza a II-b a culturii Coțofeni la Brăneț⁵⁴. Investigațiile din zona deluroasă și montană a Olteniei relevă existența ornamentului și la sfârșitul culturii, fiind utilizat șnurul răsucit (fig. 5/1,3; 6/1, 3, 4, 5) și șnurul înfășurat (fig. 5/4,7; 6/2, 6; 7/2). Din șnur răsucit sunt realizate motive ca: benzi orizontale hașurate oblic (fig. 6/1, 4), triunghiuri (fig. 5/ 1, 3; 6/3, 5; 7/3-4), motivul omizii⁵⁵ (fig. 7/5), benzi verticale. Cu ajutorul șnurului înfășurat sunt realizate cam aceleași motive: linii orizontale (fig. 6/6; fig. 7/2; fig. 8/1), triunghiuri (fig. 5/4,7; 6/2, 6, 7; 7/2;), linii verticale.

Inerent este faptul că decorul șnurat este dispus în registre, motivele mai sus menționate având o largă utilizare, fiind întâlnite în mai multe culturi.

I.2.4. Striurile. Se consideră că decorul striat este limitat geografic și cronologic, fiind întâlnit numai în sudul Banatului și la Dunăre⁵⁶. Ornamentul menționat este atestat în majoritatea așezărilor din Oltenia, inclusiv celor din zona de nord: Buleta⁵⁷, Ocnița-Cosota⁵⁸, etc. Spre sud-vest indentificăm striuri la Ostrovul Corbului și Rogova.

II. Relief

Decorul în relief a fost obținut cu ajutorul:

- II.1. brâurilor
- II.2. crestelor
- II.3. boabe de linte.
- II. 4 barbotina

II.1. Brâurile (fig. 8/4, 6, 7; 9/9). Sunt întâlnite trei tipuri: alveolate, crestate și simple, uneori grupate sub forma unei potcoave sau de rânduri orizontale ori verticale.

II. 2. Creste. Apar de regulă grupate în trei și sunt amplasate imediat sub buză (Rogova).

II. 3. Boabe de linte (Rogova, Ostrovul Corbului și Baia de Fier). Dispuse atât orizontal cât și vertical, pastilele de acest gen sunt întâlnite atât în cultura Cernavodă II⁵⁹, cât și în Glina⁶⁰.

II. 4. Barbotina este întâlnită la unele fragmente ceramice descoperite la Ocele Mari-Aval Baraj, amplasată la partea inferioară a vaselor (fig. 9/10).

⁵⁴ Ulanici 1975, fig. 2; *Idem* 1976, p. 29, Pl. 6/4-5; Petre-Govora, 1982, p. 25.

⁵⁵ Decorul sub formă de omidă apare pe un vas asemănător cu cel de la Milostea, acesta fiind intercalat de o bandă dispusă vertical.

⁵⁶ Ciugudean 2000, p. 28.

⁵⁷ Petre Govora 1967, fig. 4/1; 5/1.

⁵⁸ Cercetări personale.

⁵⁹ Morintz, Roman 1968, pl. 49/10; Crăciunescu 2002, p. 26.

⁶⁰ Petre-Govora 1986, fig. 9/2, 4, 7.

III. Încrustația

Utilizarea pe scară largă a tehnicii împunsăturilor succesive⁶¹, a decorului șnurat este legată de această tehnică de ornamentare a vaselor. Din studierea bibliografiei aferente sesizăm utilizarea pastei de culoare albă sau roșie⁶².

IV. Pictura

O situație destul de complexă, procedeul tehnic prezentat mai sus fiind întâlnit în zona supusă studiului nostru doar la Ostrovul Corbului. De altfel, aici și la Basarabi⁶³ este menționată pictura în cadrul culturii Coțofeni. La sud de Dunăre întâlnim aceeași situație⁶⁴.

Discuții pe baza materialului ceramic

După cum este cunoscut, în perioada clasică a culturii Coțofeni se observă un amplu proces de regionalizare. Astfel, există mai multe teorii cu privire la procesul semnalat mai sus: Dumitru Berciu menționează trei variante⁶⁵, la Petre Roman sunt atestate cinci variante,⁶⁶ iar Ștefan Alexandrov⁶⁷ separă descoperirile din Bulgaria de cele din zona de nord a Olteniei și Transilvania.

Referitor la evoluția Coțofeni din zona supusă studiului nostru, o ipoteză interesantă este susținută de Gheorghe Petre Govora, potrivit căreia, în partea de nord – est a Olteniei ar exista comunități întârziate ale acesteia⁶⁸. O situație similară ne este semnalată în Transilvania, autorul descoperirilor încadrând-le sub denumirea de epi-coțofeni⁶⁹.

Studierea materialului aparținând orizontului final implică observarea unor elemente și influențe venite din partea cercurilor vestice și estice.

O problemă importantă este apariția în zonă a decorului șnurat, considerat de S. Alexandrov ca import venit din partea mormintelor cu ocră „Yamnaya”⁷⁰. Cercetările arheologice de la Ocița-Aval Baraj din anul 2009 au dus la descoperirea parțială a unei

---

⁶¹ Cu predilecție în zona de nord a spațiului supus studiului nostru.

⁶² Roman 1976, p. 25.

⁶³ Ciugudean 2000, p. 28-29. Mai mult, autorul lucrării pune sub semnul întrebării încadrarea clară a sitului de aici.

⁶⁴ Alexandrov 1990.

⁶⁵ Berciu 1961, p. 134; Varianta din Oltenia, din Banat și Transilvania.

⁶⁶ Roman 1976a, p. 47-49; Varianta din sudul Olteniei, varianta din nordul Olteniei, varianta din Transilvania, varianta din sudul Banatului și varianta din nord-estul Banatului. Referitor la varianta din nordul Olteniei, autorul semnaleză continuitatea elementelor arhaice, dar și puternicele influențe venite din zona intracarpatică.

⁶⁷ Alexandrov 1995, p. 262; autorul include descoperirile din Bulgaria și pe cele din Oltenia de sud în varianta sudică.

⁶⁸ Petre-Govora 1983, p. 3-4; *Idem* 1986, p. 154; *Idem* 1995, p. 22-23; În faza a IV-a, la Petre Govora, este inclusă și necropola tumulară de la Milostea, decorul șnurat deținând un rol important în această „perioadă”. Pentru ultima, și anume a V-a, autorul semnaleză puternice influențe Glina în repertoriul formelor ceramice Coțofeni. Menționăm că, majoritatea materialelor descoperite de preot nu au fost publicate pe o situație stratigrafică, materialele de la Ocița-Cosota având aceeași situație, datorită nivelărilor (terasării) făcute de geto-daci. Referitor la materialele așa numitei faze a V-a, Roman sugerează ideea potrivit căreia avem de a face cu pătrunderea fragmentelor de tip Glina în nivelul Coțofeni.

⁶⁹ Rișcuță 2008.

⁷⁰ Alexandrov 1990.

colibe ovale, distrusă probabil de lucrările de terasare din perioada romană. Decorul utilizat pe materialul ceramic de aici aparține șnurului răsucit și înfășurat. O situație similară ne este menționată în anul 1982⁷¹ în timpul cercetărilor arheologice de la Ocnele Mari-Zdup, fragmente ornamentate în tehnica celor descoperite în punctul Aval Baraj fiind găsite în nivelul aparținând fazei a III-a.

În sprijinul acestei afirmații (încadrarea în faza IIIc), ne parvin și manșetele de pe marginea vaselor ceramice descoperite în necropola de la Milostea și în așezările de la Ocnele Mari-Zdup și Ocnele Mari-Aval Baraj. Pornind de la ipoteza susținută de H. Ciugudean⁷², manșeta își face apariția la sfârșitul culturii Coțofeni, de unde este preluată de Schechenberg B, Glina, faza a-III (IIb), Jigodin, Șoimuș, Livezile, Roșia sau în etapa Vučedol târzie. În concluzie, manșeta apare pe fondul interferențelor Coțofeni-Vučedol⁷³.

Cristian Schuster, tratând problematica funerară a epocii bronzului timpuriu de la sud de Carpați cataloghează necropola de la Milostea, ca fiind contemporană⁷⁴ cu Schechenberg B, Glina-faza Runcuri, fără a atribui necropola unui anumit orizont sau cultură⁷⁵, problemă asupra căreia revine în anul 2008⁷⁶.

Cercetată încă din perioada anilor '60⁷⁷, necropola de la Milostea aparține, după opinia noastră, acestui ultim orizont⁷⁸.

Lărgind zona de cercetare, asemănări avem în descoperirile din județul Bihor⁷⁹ (peșterile Igrîța și Izbândiș), încadrarea materialelor fiind dificil de realizat, autorul propunând două variante⁸⁰. O altă opinie despre încadrarea pieselor decorate cu șnurul din Bihor o are M. Rotea, care le atribuie grupului Copăceni⁸¹, iar F. Bertemes le atribuie unui orizont post Schechenberg B sau post Jigodin⁸².

După Petre Roman, ceramica ornamentată în tehnica mai sus menționată din cadrul acestei civilizații se încadrează în perioada a III-a a fenomenului șnurat⁸³. Același cercetător atribuie descoperirile din zona de nord a Olteniei în faza a III-a a culturii Coțofeni⁸⁴, reluând discuția problemelor prezentate încă din 1974⁸⁵.

---

⁷¹ Petre-Govora 1982, p. 25.

⁷² Ciugudean 1988, p. 20-21.

⁷³ *Ibidem*, p. 21.

⁷⁴ Schuster 2002, p. 117

⁷⁵ După ritual, groapă centrală, ring de piatră, înmormântări secundare, necropola de la Milostea ar tinde să aparțină culturii Yamnaya.

⁷⁶ Schuster et alii., 2008, p. 61.

⁷⁷ Popescu, Vulpe 1966, p. 148-155.

⁷⁸ Referitor la încadrarea acestei necropole ne-am referit și într-un recent articol aflat la tipar. Tuțulescu, Tulugea, *Cultural interferences at the end of the Transition Period in northeast Oltenia*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, 2011, Călărași.

⁷⁹ Emodi 1988, p. 485-505.

⁸⁰ Prima variantă, încadrarea lor la începutul fazei a III a culturii Coțofeni, a doua ca aparținând epocii bronzului timpuriu.

⁸¹ Rotea 1993, p. 84.

⁸² Bertemes 1998, p. 195.

⁸³ Roman 1986a, p. 15.

⁸⁴ Roman et alii 1992, p. 61-62.

⁸⁵ Roman 1974, p. 157-174.

Un punct important de observat în problematica decorului șnurat din așa numita „perioadă III” îl reprezintă apariția în zona dunăreană a culturii Yamnaya. După opinia lui Dergacev, ultima fază - „grupa Buceag” este puternic influențată de grupul subcarpatic al culturii șnurate din zona Nistrului Superior⁸⁶.

Interesante sunt depunerile funerare din cadrul acestor morminte, care constau din vase de diferite tipuri, des întâlnită fiind forma de cupă fără picior (pahare de tip Milostea, sau vase de cărat lichide la Petre Roman, ori cupe borcan⁸⁷). Vase asemănătoare celor de la Milostea, Ocnița-Cosota și Ocnița-Aval Baraj găsim în arealul culturii Yamnaya la: Ploiești-Triaș⁸⁸, Hârșova⁸⁹, Murighiol-Independența⁹⁰, Megidia-Cocoașe⁹¹, etc.

În arealul culturii Snechenberg, vase identice întâlnim la Mocșa⁹², catalogate ca aparținând fazei B.

Decorul șnurat apare în grupurile epocii bronzului timpuriu din Transilvania ca: Jigodin⁹³, Livezile⁹⁴, Copăceni⁹⁵, etc.

După opinia lui Burtănescu, cele mai timpurii pătrunderi ale culturii Yamnaya au loc undeva la perioada Orlea-Sadovec, Coțofeni I⁹⁶, așa putându-se explica apariția decorului șnurat pe cupele cu picior specifice grupului mai sus menționat⁹⁷, dar și continuitatea acestuia în faza a II-a a culturii Coțofeni.

Disponerea decorului în registre așa cum este cazul descoperirilor de la Ocele Mari-Cosota, Ocele Mari-Zdup și Ocele Mari-Aval Baraj, Milostea o regăsim și în cultura Glonckenbecher⁹⁸, aceasta fiind mai târzie decât descoperirile din zona noastră.

Influențele venite din partea cercului de vest sunt sesizabile datorită culturilor Kostolac și Vučedol. Motivul romburilor (fie punctat, fie realizat din linii incizate), cât și benzile în rețea aparțin după opinia lui Tasić⁹⁹ culturii Kostolac târziu și Vučedol timpuriu. Triunghiurile punctate sunt întâlnite în așezarea de la Basarabi¹⁰⁰, Băile

---

⁸⁶ Dergacev 1994, p. 127.

⁸⁷ Burtănescu 2002, p. 252.

⁸⁸ Comșa 1989, p. 185, fig. 6/1-2; vasele din mormintele cu nr. 15, 20.

⁸⁹ Morintz, Șerbănescu 1974, fig. 4/2.

⁹⁰ Simon 1991, pl. 5.

⁹¹ Irimia 2002, pl. 1/1-2.

⁹² Székely 1997, p. 42, pl. XL/2.

⁹³ Roman *et alii* 1973, p. 559-574; Decorul de tip Jigodin este considerat autohtonizat, unele motive regăsindu-se și în ceramica de la Ocele Mari-Aval Baraj; Interesant este faptul că, în lucrarea „Dacia înainte de Dromichete”, V. Dumitrescu și A. Vulpe sugerează ipoteza potrivit căreia, în nordul Olteniei, cultura Glina pătrunde mai târziu după grupul Milostea și după un grup decorat cu șnurul, acesta venind de la nord de Carpați. (vezi Dumitrescu, Vulpe 1988, p. 70).

⁹⁴ Ciugudean 1996, p. 90, pl. 6/10.

⁹⁵ Rotea 1993, p. 75.

⁹⁶ Burtănescu 2002, p. 267.

⁹⁷ Roman 1976 b, pl. 1/1.

⁹⁸ Emodi 1988, p. 487; Heyd 2000, p. 339, fig. 6.B.

⁹⁹ Tasić 1995, pl. 10/83; 26/6.

¹⁰⁰ Roman 1976a, pl. 93/1; 94/1; Crăciunescu 2002, p. 28.

Herculane¹⁰¹, în Serbia și Croația, acestea alături de liniile punctate fiind considerate de tip Kostolac¹⁰².

Petre Roman este cercetătorul de care se leagă problematica și legăturile culturii Kostolac cu Coțofeni, descoperirile de la Băile Herculane (Banat) încadrând cea mai timpurie influență în repertoriul ceramic aferent fazei a II-a. Același cercetător susține că în restul zonelor (aici include și zona supusă studiului nostru), elemente de tip Kostolac se răspândesc în faza a III-a a culturii Coțofeni. Având altă opinie, Cristi Popa sugerează declanșarea sincronismului Kostolac-Coțofeni cel mai devreme la nivelul fazei IIIa, precizând stratigrafia de la Băile Herculane¹⁰³ pe care o pune sub semnul întrebării.

Împunsăturile succesive dispuse orizontal le întâlnim și în mediul grupului Livezile¹⁰⁴; un fragment ceramic ce se aseamănă foarte mult cu piesa noastră de la Ocnele Mari-*Zdup* a fost descoperit în așezarea Baia.

În ultima lucrare monografică dedicată civilizației aferente studiului nostru, Horia Ciugudean stabilește sfârșitul Coțofeni pe baza apariției ca decor ceramic a benzilor orizontale hașurate în rețea, a romburilor sau triunghiurilor hașurate¹⁰⁵. Aceste forme de ornament sunt întâlnite pe o vastă arie central și vest pontică în situri ca: Ostricovac, nivelele Ib-Id¹⁰⁶, Dubene Sarovka, nivelul Iib¹⁰⁷, Radomir-Vahovo, nivelul II¹⁰⁸, Dikili Tash, nivelul IIIB¹⁰⁹, etc. De asemenea, benzile orizontale hașurate în rețea sunt atestate în mediul Kostolac¹¹⁰ și Vučedol timpuriu¹¹¹.

Menținerea decorului încrustat în repertoriul ceramic al culturii Glina¹¹² (catalogată ca faza III-a Runcuri) ridică problematica evoluției și coexistenței comunităților Coțofeni IIIc și Glina în același teritoriu.

Referitor la pictura crudă pe suprafața vaselor Coțofeni, tehnica poate fi o însușire a unor influențe venite din arealul culturii Baden¹¹³, fapt ce ne îndeamnă să considerăm debutul stabilirii comunităților la Ostrovul Corbului într-o fază mai timpurie¹¹⁴.

¹⁰¹ Roman 1977a, pl. 46/7; Crăciunescu 2002, p. 28.

¹⁰² Nikolić 2000, pl. XV/6; XVIII/11; XX/4; Crăciunescu 2002, p. 28; Balen 2005, fig/1,6, 2/3; Balen 2002, Taf. 1/2-7, 2/1-3, 5, 3/5, 6, 4/3, 6/1-5, 7/1-4, 8/1, 3, 9/1, 2, 4.

¹⁰³ Popa 2009.

¹⁰⁴ Ciugudean 1996, fig. 16/8; *Idem* 1997, fig. 5/1-2, 7/5, 16/8.

¹⁰⁵ Ciugudean 2000, p. 60-61.

¹⁰⁶ Stojić 1996, pl. 1/7-15; 2/6-9; pl. 10/5-7; 12-14, 19-20; Ciugudean 2000, 61.

¹⁰⁷ Nikolova 1996, fig. 10/1-4; 14/1-4; 6, 21; *Idem* 1999, fig. 9.2.1; 9.3.2/5-7; Ciugudean 2000, p. 61.

¹⁰⁸ Alexandrov 1994, pl. 5, 6/1-3, 6; Ciugudean 2000, p. 61.

¹⁰⁹ Sэфіriadés 1985, pl. 20/5-6, 21/6, 23/3-5; Ciugudean 2000, p.61.

¹¹⁰ Dimitrijević 1978, pl. 7/4; Ciugudean 2000, p. 61.

¹¹¹ Dimitrijević 1978, pl. 5/1-2; 5, 6/8; Tasić 1995, pl. 10, 26/5-6; Ciugudean 2000, p. 61.

¹¹² Roman 1985a, fig. 2/2, 3/1-2, 4, 9, 10, 12/3, 9; Petre Govora 1978, fig.4/2; *Idem* 1986a, fig. 4/2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 7/7, 8/6; *Idem* 1995, fig. 4/1-8, 7/7.

¹¹³ Roman, Némethi 1978, p. 30-31.

¹¹⁴ Ciugudean pune sub semnul întrebării dacă așezările de la Basarabi și Ostrovul Corbului unde apare decorul pictat nu cumva și-ar înceta evoluția anterior fazei III (Ciugudean 2000, p. 50); Considerăm că problematica așezării de la Ostrovul Corbului va fi rezolvată prin publicarea materialelor pe complexe stratigrafice.

Cât privește repertoriul formelor din finalul Coțofeni, observăm că o gamă largă de tipuri sunt atestate și în alte medii culturale ca¹¹⁵: Foltești I, Cernavodă II, Foltești II, Zimnicea, Livezile, Sneckenberg, Șoimuș, Jigodin etc.

Abrevieri

Acta M.N. - Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca
Buridava- Buridava. Studii și materiale. Rm. Vâlcea
CAMNI - Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie al României. București
Dacia, N.S. - Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire ancienne, Nouvelle Série. București
Drobeta - Drobeta. Turnu Severin
Jahresschr. Halle - Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte Halle/Saale
Peuce - Peuce. Tulcea
Pontica - Pontica. Muzeul de istorie națională și arheologie. Constanța
Rev. Muz. - Revista muzeelor (și monumentelor). București
RPRS - Reports of Prehistoric Research Projects. Sofia
Opvc. Archaeol - Opvscvla archaeologica. Zagreb
SCIVA - Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie. București
Sy. Th - Symposia Thracologica. București
Th-D. - Thraco-Dacica. București

Bibliografie

- Alexandrov 1990 S. Alexandrov, *Cultura Coțofeni în Bulgaria* (teză de doctorat, coord. D. Berciu), București, 1990, manuscris.
- Alexandrov 1994 S. Alexandrov, *The Prehistoric Site of Radomir Vahovo: Some Problems of the Early Bronze Age in South-Western Bulgaria (Northern Connections)*. Relations Thraco-Illyro-Hellenique. Actes du XIVe Symposium National de Thracologie, Băile Herculane 14-19, sep. 1992, București, 1994, p. 117-129.
- Alexandrov 1995 S. Alexandrov, *The Early Bronze Age in Western Bulgaria: Periodization and Cultural Definition*. Prehistoric Bulgaria, Prehistoric Press. 22, p. 253-270.
- Balen 2000 J. Balen, *Die Kostolac Kultur in Kroațien*, Th. D. XXIII, 1-2, p. 153-170.
- Balen 2005 J. Balen, *The Kostolac Horizont at Vučedol*, Opvc. Archaeol., 29, p. 25-40.
- Berciu 1961 D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*, București.
- Berciu 1981 D. Berciu, *Buridava Dacică*, București.
- Berciu, Roman 1984 D. Berciu, P. Roman, *Mormintele tumulare de la Verbița (jud. Dolj)*, Th-D, V, 1-2, p. 15-21.

¹¹⁵ Schuster 1997, p. 63.

- Bertemes 1998 F. Bertemes, *Überlegungen zur Datierung und Bedeutung der schnurverzierten Keramik im nordöstlichen Karpatenbecken und Siebenbürgen*, Das Karpatenbecken Und Die Osteuropäische Steppe, München-Rahden/Westf, p. 191-209.
- Burtănescu 2002 Fl. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut. Cu unele contribuții la problemele epocii bronzului în Moldova*, București.
- Ciugudean 1988 H. Ciugudean, *O așezare din epoca timpurie a bronzului la Alba Iulia*, Th-D, IX, 1-2, p. 15-22.
- Ciugudean 1996 H. Ciugudean, *Epoca bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, București.
- Ciugudean 1997 H. Ciugudean, *Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*, Alba Iulia.
- Ciugudean 2000 H. Ciugudean, *Eneoliticul Final în Transilvania și Banat: Cultura Coțofeni*, Timișoara.
- Crăciunescu 2002 Gr. Crăciunescu, *Locuirea Coțofeni de la Rogova, județul Mehedinți*, Drobeta, XI-XII, p. 19-61.
- Crișan 1998 I. Crișan, *Materiale arheologice din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului descoperite la Cefa-La Pădure, județul Bihor*, Crisia, XXVIII, p. 7-14.
- Comșa 1989 E. Comșa, *Mormintele cu ocru din movila II-1943 de la Ploiești Triaj*, Th-D, X, 1-2, p. 181-188.
- Dimitrijević 1978 S. Dimitrijević, *Zur Frage der Genese und Gliederung der Vučedol Kultur in den Zwischenstronlande Donau-Drau-Sawe*, Vjesnik, Zagreb, X-XI, p. 1-96.
- Dergacev 1994 V.A. Dergacev, *Epoca bronzului. Perioada timpurie*, Th-D, XV, 1-2, p. 121-140.
- Dumitrescu, Vulpe 1988 Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromichete*, București
- Emodi 1988 I. Emodi, *Descoperiri ale culturilor Coțofeni și Baden în peșterile Igrîța și Izbîndiș*, în Acta M.N, XXI, p. 485-505.
- Heyd 2000 V. Heyd, *On the earliest Bell Beakers along Danube*, Bell Becher Tou Day, Trento, vol. II, p. 387-409.
- Irimia 2003 M. Irimia, *Observații privind stadiul cercetărilor bronzului timpuriu Dobrogea*, în Pontica XXV-XXVI, p. 33-53.
- Manea 2003 Cr. Manea, *Locuirile sitului arheologic de la Rogova*, Drobeta, XIII, p. 48-54
- Morintz, Roman 1968 S. Morintz, P. Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*, Dacia, XII, p. 45-128.
- Morintz, Șerbănescu 1974 S. Morintz, D. Șerbănescu, *Cercetări arheologice la Hârșova și împrejurimi*, SCIVA, 25, 1, p. 47-69.
- Nikolić 2000 D. Nikolić, *The Kostolac Culture in the Territory of Serbia*, Center for Archaeological Research, 19, Belgrad
- Nikolova 1996 L. Nikolova, *Settlements and Ceramic: the Experience of Early Bronze Age in Bulgaria*, RPRS, 1/2-4, p. 145-186.
- Nicolova 1999 L. Nicolova, *The Balkans in Later Prehistory, Periodization*,

- Chronology, and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia B.C.)*, Bar. International Series, 791.
- Petre-Govora 1967 Gh. Petre-Govora, *Ceramica decorată prin împusături succesive din r. Rm. Vâlcea*, SCIVA, 4, p. 645-654.
- Petre-Govora 1970 Gh. Petre Govora, *Contribuții la cunoașterea culturii Coțofeni în nord-estul Olteniei*, SCIVA, 21, 3, p. 481-487.
- Petre-Govora, 1978 Gh. Petre-Govora, *Începuturile epocii bronzului în nord - estul Olteniei*, Buridava II, p. 7-34.
- Petre-Govora 1982 Gh. Petre-Govora, *Noi descoperiri aparținând culturii Coțofeni, în nord-estul Olteniei*, Buridava IV, p. 9-26.
- Petre-Govora 1983 Gh. Petre-Govora, *Asupra începuturilor epocii bronzului în nordul Olteniei*, Sy. Th., 1, p. 3-4.
- Petre-Govora, 1986 Gh. Petre-Govora, *Asupra problemelor culturii Glina în nord-estul Olteniei*, Th-D, VII, p. 154-166.
- Petre-Govora 1995 Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm. Vâlcea.
- Popa 2009 Cr. Popa, *Cultura Coțofeni. Cu specială privire asupra Transilvaniei*, rezumat teză doctorat- coordonator Iuliu Paul, Alba Iulia.
- Popescu, Vulpe 1966 E. Popescu, Al. Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, Rev. Muz, 2, p. 148-155.
- Rișcuță 2008 N. Rișcuță, *Bronzul Timpuriu de la Epi-Coțofeni până la Apariția Culturii Wietenberg între Valea Mureșului și Bazinul Superior al Crișului Alb* (rezumat teză de doctorat, coordonator Petre Roman), Constanța.
- Roman 1974 P. Roman, *Das Problem der „schnurverzierten” Keramik in Südosteuropa*, Jahresschr. Halle, 58, p. 157-174.
- Roman 1976a P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București.
- Roman 1976b P. Roman, *Complexul Orlea-Sadovec*, SCIVA, 27, 2, p. 147-170.
- Roman 1985 P. Roman, *Cercetările de la Govora Sat – „Runcuri” în 1977*, S.C.I.V.A., 36, 4, p. 279-297.
- Roman 1986 P. Roman, *Așezări cu ceramică șnurată din Thracia, Macedonia, Thesalia și raporturile lor cu evoluția culturală din regiunile carpato-danubiene*, Th-D, VII, 1-2, p. 14-30.
- Roman 2010 P. Roman, *Săpăturile arheologice în bazinul dunărean al Porților de Fier*, București.
- Roman et alii 1973 P. Roman, P. János, H. Csába, *Cultura Jigodin. O cultură cu ceramică șnurată în estul Transilvaniei*, SCIVA, 24, 4, p. 559-574.
- Roman et alii 1992 P. Roman, A. D. Oprețescu, P. János, *Beiträge Zur Problematik Der Schnurverzierten Keramik Südosteuropas*, Maintz am Rhein.
- Roman, Némethi 1978 P. Roman, I. Némethi, *Cultura Baden în România*, București.
- Roman 2008 Cr. Roman, *Habitatul uman în peșterile din sud-vestul Transilvaniei*, Sibiu.

- Rotea 1993 M. Rotea, *Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei*, Th-D, XIV, 1-2, p. 65-86.
- Simion 1991 G. Simion, *O nouă cultură de la începutul epocii bronzului pe teritoriul isto-pontic*, Peuce, 10, p. 33-39.
- Séfériadés 1985 M. Séfériadés, *Troie I: Matériaux pour l'études des sociétés du Nord-Est Egéen au début du Bronze Ancien*, Paris.
- Schuster 1997 Cr. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în Bazinele Argeșului și Ialomiței Superioare*, București.
- Schuster 2002 Cr. Schuster, *Zur bestattungsweise in sudrumänien in der bronzzeit*, Burial customs in the bronze and iron age, Čačak, 2002, p. 109-138.
- Schuster et alii 2008 Cr. Schuster, R. Kogălniceanu, Al. Morintz, *The Living and the Dead. An analysis of the relationship between the two worlds during Prehistory at the Lower Danube*, Târgoviște.
- Stojić 1996 M. Stojić, *L'énéolithique finale dans le centre des Balkans. Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans*, 3, RPRS, 1/2-4, p. 353-372.
- Székely 1997 Z. Székely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, București.
- Tasić 1995 N. Tasić, *Eneolithic Cultures of Central and West Balkans*, Belgrad.
- Ulanici 1975 A. Ulanici, *Așezarea de tip Coțofeni, de la Brăneț, județul Olt*, Muzeul Național II, p. 243-255.
- Ulanici 1976 A. Ulanici, *Noi cercetări arheologice la Brăneț*, CAMNI 2, p. 33-72.

1.

2.

3.

Fig. 1. Cultura Coțofeni. Ocelele Mari-Zdup

1.

2.

3.

Fig. 2. Cultura Coțofeni. Ocnele Mari-Zdup

1.

2.

3.

Fig. 3. Cultura Coțofeni. Ocele Mari-Zdup

Fig. 4. Cultura Coțofeni. Ocnele Mari-Zdup

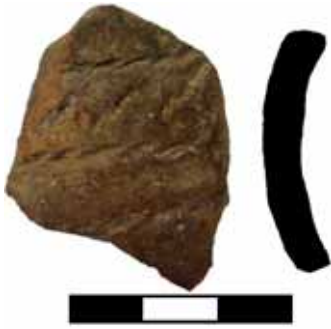
Fig. 5. Cultura Coțofeni. Ocnele Mari-Zdup

Fig. 6. Cultura Coțofeni.Ocnița-Aval Baraj

Fig. 7. Cultura Coțofeni. 1-5, Očnița-Aval Baraj; 6 -Očnița-Cosota

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

Fig. 8. Cultura Coțofeni. Ocnîța-Aval Baraj

Fig. 9. Cultura Coțofeni. *Ocnița-Aval Baraj*

Necropola tumulară de la Vârtopu-Ciuperceni, județul Gorj

Gheorghe Calotoiu¹

muzeulgorjului@gmail.com

Adina-Gabriela Cotorogea²

adinaadina84@yahoo.com

Keywords: *tumular necropolis, funerary rite, incineration, Early Bronze Age, Glina culture.*

Summary: *The necropolis from Vârtopu-Ciuperceni was discovered in the Vârtoapele' point and was studied between 2000 – 2006 by the Gorj County Museum (mostly by the archeologist Gh. Calotoiu). This necropolis is formed by 14 tumuli.*

The funerary rite used in the necropolis above is the cremation (incineration). The rite consists in the placement of the burnt bones, coals and vessels in the antic ground or at the base of some river boulders. In some cases, the big boulders represented the original grave, in others the ceramic fragments were encircled by a stone ring. The burning took place outside the necropolis. The tumular necropolis from Vârtopu Ciuperceni (Gorj County) belongs to the Early Bronze Age - Final Glina - Verbita - Ostrovul Corbului (Glina IV), Bela Crkva-Priboi.

Situată în satul Vârtopu, comuna Ciuperceni, în partea de nord-vest a județului Gorj, necropola tumulară de la Vârtopu-Ciuperceni³, (fig. 1; fig. 1.1) a fost descoperită în octombrie 1996⁴.

Începând cu anul 2000 și până în 2006, Muzeul Județean Gorj a efectuat cercetări arheologice coordonate de Gheorghe Calotoiu, fapt ce a dus la cercetarea a 14 tumuli.

Cadrul natural

Tumulii de la Ciuperceni sunt amplasați pe un platou situat într-o zonă deluroasă, la 3 km N-E de Dealul Bujorăscu⁵, (fig. 2).

Identificarea celor 14 tumuli (fig. 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13) în această zonă, ne face subliniem importanța geografică a zonei în care aceștia au fost descoperiți. Astfel, putem considera că în amplasarea tumulilor comunitățile din această zonă au preferat formele de relief relativ înalte.

Dimensiunea tumulilor

În privința tumulilor de la Ciuperceni, s-a constatat faptul că aveau o înălțime cuprinsă între 0,35 m și 12 m, o lățime cuprinsă între 3, 80 m și 10,20 m și lungime între 2,20 m și 10 m⁶.

Așadar, tumulii din bronzul timpuriu așezați în zona de nord a Olteniei sunt de dimensiuni mici și medii, puternic aplatizați, având în general o structură asemănătoare.

Faptul că unii tumuli prezintă înălțimi mai mari față de alții ne poate indica faptul că posibil membrii comunității erau înmormântați în funcție de statutul social.

¹ Calotoiu Gheorghe, doctor în arheologie, C.Ș. I, Muzeul „Alexandru Ștefulescu” Tg. Jiu.

² Cotorogea Adina Gabriela, muzeograf, Muzeul „Alexandru Ștefulescu” Tg. Jiu.

³ Calotoiu 2007, p. 9; fig. 1.

⁴ *Idem*, p. 233.

⁵ *Idem* 2003b, p. 5; fig. 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11.

⁶ *Idem* 2007, p. 9-20;

Inventarul funerar

În BT cele mai frecvente piese de „mobilier funerar” sunt vasele, urmate apoi de piese de podoabă, unelte, arme etc.

În cazul necropolei avute în discuție, acesta este în totalitate reprezentat de ceramică, numărul de vase întregi sau întregibile fiind relativ redus, predominând fragmentele.

Tipuri de vase

În ceea ce ne privește, considerăm că denumirea vaselor ceramice descoperite în necropola de la Ciuperceni poate fi făcută în primul rând după forma lor geometrică, care poate fi mai ușor definită, ținându-se cont de dimensiuni și accesorii.

Folosirea criteriilor de genul calității pastei (grosieră, semifină și fină), tehnica de modelare a vaselor (manuală, cu roata), arderea (oxidantă, inoxidantă), nu sunt tocmai potrivite, dat fiind faptul că se referă doar la una din componentele vaselor.

Astfel, în funcție de forma lor geometrică, dimensiunea lor, avem următoarele tipuri: vase identice ca formă, dar de mărimi și capacități diferite, pe care le denumim căni sau cănuțe /cești ori străchini sau castroane, pahare etc.

În cadrul necropolei de la Ciuperceni sunt cunoscute următoarele forme ceramice:

Căni și ceșcuțe funerare

Această categorie este cea mai bine reprezentată în cadrul necropolei de la Ciuperceni, atât cantitativ cât și prin numărul de tumuli în care apare (7 tumuli).

În centrul tumulului II, la adâncimea de - 68 m, s-au descoperit două astfel de vase, de formă bitronconică (fig. 14; 15)⁷.

Cât privește primul vas, avem de a face cu o cană, lucrată dintr-o pastă fină. Are fundul plat, corpul puternic bombat la partea superioară, gâtul tronconic și buza evazată⁸.

Pentru a elimina erorile datorate virgulei, în ceea ce privește dimensiunile vaselor, le vom da în milimetri (mm).

Astfel, cana nr. 1, prezintă următoarele dimensiuni: H - 146 mm; DB – 68 mm; DG – 118 mm.

Cea de-a doua cană, lucrată de această dată dintr-o pastă ce conține nisip granulos⁹, cu fundul plat, corpul ușor rotunjit, buza evazată, are dimensiuni relativ mai mici decât prima: H – 108 mm; DB – 42 mm; DG – 83 mm¹⁰.

În tumulul III, vorbim de o altă cană bitronconică, cu fundul plat și gâtul tronconic. Din buză coboară o toartă lată până la baza gâtului (fig. 16)¹¹.

Dimensiunile piesei: H – 182 mm; DB – 62 mm; DG – 112 mm¹².

În tumulul 9 au ieșit la iveală două căni, este vorba de o căniță ce prezintă pe pântec două proeminențe mici cu un diametru de 55 mm¹³ și o alta fragmentară, cu toarta în bandă, ușor supraînălțată¹⁴.

---

⁷ *Idem* 2003b, p. 7.

⁸ *Idem* 2003a, p. 29.

⁹ *Idem* 2007, p. 11.

¹⁰ *Idem* 2003b, p. 7.

¹¹ *Idem* 2007, p. 12; fig. 14.

¹² *Idem* 2003b, p. 7.

¹³ *Idem* 2006, p. 7.

¹⁴ *Idem* 2007, p. 17.

Cana din tumulul 8, lucrată dintr-o pastă de bună calitate, cu fundul plat, corpul sferic și gâtul tronconic, cu o toartă în bandă care coboară de sub buză până pe umărul acesteia, ce prezintă pe diametrul maxim trei proeminențe grupate se aseamănă cu cea din tumulul X, (fig. 17; fig. 17.1.)¹⁵.

Tot în tumulul 8, s-a descoperit baza plată (DB - 52 mm), ce se presupune că aparține unei cești de mici dimensiuni¹⁶.

În tumulul 14 s-a descoperit o căniță din care s-a păstrat doar partea inferioară, (fig. 18)¹⁷.

Străchini

Această categorie este reprezentată printr-o singură piesă descoperită în tumulul 9. Este vorba de o strachină, ce are în compoziție pasta fină, fiind prevăzută cu două toarte care pleacă de sub buză¹⁸.

Vase de formă bitronconică cu torți

Vasele identice ca formă cu toarte oale sau ulcele, etc., iar cele fără toarte sunt borcane.

Trebuie menționat că oalele mari, de tipul celor cunoscute sub denumirea de vase (sau urne) bitronconice, nu au apărut în necropola de la Vârtopu-Ciupereni. Forma bitronconică este însă reprezentată de câteva vase prevăzute cu una sau două torți.

Acestei categorii îi aparțin toate cele patru vase descoperite în tumulul I.

Primul vas bitronconic, lucrat dintr-o pastă în a cărei compoziție se regăsesc nisipul și pietricelele, are o buză evazată de pe care coboară o toartă lată. Dimensiunile: H - 173 mm; DB - 82 mm; DG - 48 mm, (fig. 19)¹⁹.

Un alt vas bitronconic, cu corpul bombat în zona mediană, buza evazată, ce prezintă o tortiță verticală. Are următoarele dimensiuni: H - 178 mm, DB - 95 mm, DG - 165 mm, (fig. 20)²⁰.

Păstrat în stare fragmentară, avem un alt vas care prezintă pe diametrul maxim o apucătoare în formă de șa. (fig. 21).

Vasul bitronconic descoperit în tumulul II, are fundul plat, corpul rotunjit în zona diametrului maxim, buza evazată sub care pornește până pe umărul vasului o toartă lată. Are următoarele dimensiuni: H - 143 mm, DB - 85 mm, DG - 148 mm, (fig. 22; 22.1)²¹.

Un vas de formă bitronconică de dimensiuni mai mari (H – 165 mm, DB – 125 mm, DG – 123 mm) s-a descoperit în tumulul VIII, la o adâncime de - 45 m. Pe diametrul maxim al acestuia fiind prezentă o toartă tubulară dispusă orizontal²².

Prezența torții tubulare o întâlnim și la unul din vasele descoperite în tumulul IX²³.

Vase bitronconice descoperite într-o stare fragmentară întâlnim și în cazul tumulilor III, IV, V, VI, VII²⁴.

---

¹⁵ *Ibidem*, p. 18; fig. 15.

¹⁶ *Idem* 2004a, p. 6.

¹⁷ *Idem* 2006, p. 9; fig. 16.

¹⁸ *Idem* 2003a, p. 32.

¹⁹ *Idem* 2003b, p. 6; fig. 17.

²⁰ *Idem* 2003a, p. 10; fig. 18; 19.

²¹ *Idem* 2003b, p. 6; fig. 20; 20.1.

²² *Idem* 2007, p. 15.

²³ *Idem* 2004a, p. 7.

²⁴ *Idem* 2007, p. 12 -17.

În tumulul XIV, a fost descoperit un vas tronconic ce prezintă pe diametrul maxim de rotunjime două apucători mici perforate, (fig. 23)²⁵.

În cadrul necropolei s-au descoperit o serie de vase bitronconice aflate într-o stare mai mult sau mai puțin fragmentară, care nu prezintă torți.

Pahare

Această categorie este reprezentată de paharul descoperit în tumulul II. Este vorba de un recipient circular aflat într-o stare fragmentară²⁶.

Castroane

La adâncimea de - 79 m, în tumulul 9 au fost descoperite două castroane cu torți tubulare. Unul dintre acestea are perforații circulare dispuse într-un șir orizontal²⁷.

Caracteristicile ceramicii din necropolă și analogiile ei

Materialul folosit

După calitatea pastei, ceramica descoperită la Vârtopu-Ciuperceni, poate fi împărțită în cele trei categorii: grosieră, semigrosieră și fină.

Vasele confecționate din pastă semigrosieră, au în compoziție o cantitate importantă de impurități, dar de dimensiuni mai mici, cum este exemplul primului vas descoperit din tumulul I, ce are ca degresant nisipul și pietricelele de mici dimensiuni.

Categoriei grosiere în aparțin vasele modelate dintr-o pastă puțin frământată, cu o cantitate mare de impurități în compoziție: nisip granulos (vasul din tumulul 7) și pietricele. Vasele ce-i aparțin ceramicii fine, sunt modelate dintr-un lut ales și frământat cu grijă, fără impurități.

Arderea-culoarea vaselor

Arderea primară

În ceea ce privește vasele confecționate dintr-o ceramică grosieră sau semigrosieră s-a constatat faptul că acestea s-au păstrat în timp într-o stare mai mult fragmentară, spre deosebire de ceramica fină.

Arderea secundară

Pe majoritatea ceramicii descoperite în necropola de la Vârtopu-Ciuperceni s-au constatat urme de ardere secundară, fapt ce-i îngăduie autorului să creadă că acestea au ars la un rug funerar împreună cu osemintele umane²⁸.

Cât privește aspectul legat de locul incinerării vom reveni în cele ce urmează.

Culoarea

Diversele culori sau nuanțe ale pereților vaselor provin, îndeosebi, de la intensitatea arderii, fie ea oxidantă sau inoxidantă, dar în unele cazuri de la tipul de argilă, ingredientii și degresanții incluși în ea.

Ceramica grosieră și semigrosieră descoperită în tumulii de la Ciuperceni are în general nuanțe de brun, cărămiziu și cenușiu. Vasele ce aparțin ceramicii de bună calitate au au o culoare galben-portocalie, dar și cenușie sau neagră.

Decorul ceramicii

Elementele de decor în cazul nostru sunt relativ puține. Vorbim aici de acele proeminente cu rol decorativ, de dimensiuni mici, dispuse pe pânțele vaselor.

---

²⁵ *Idem* 2006, p. 14. fig. 21.

²⁶ *Idem* 2003b, p. 7

²⁷ *Idem* 2004a, p. 7.

²⁸ *Idem* 2007, p. 21.

În ceea ce privește repertoriul de forme și, mai ales, ornamentica ceramicii descoperite în cei 14 tumuli putem spune că acestea își găsesc analogii în diferite zone.

În ce privește vasele cu corpul bombat și gâtul prevăzut cu două torți descoperite în necropola de la Vârtopu-Ciuperceni, autorul cercetărilor găsește analogii la București-Roșu²⁹, în descoperirile lui Aug. Ulanici și G. Trohani din 1975, de la Greci³⁰ și din 1979³¹.

În aria culturii Glina, vasele bitronconice de tip amforă, asemănătoare celor de la Vârtopu-Ciuperceni întâlnim la vasele descoperite în zona Gorjului la Călugăreni-Padeș³², Govora Sat-*Runcuri*³³, în tell-ul gumelnițeano-sălcuțean de la Drăgănești-Olt-Corboaița³⁴.

Cănilor cu corpul globular, gâtul cilindric, buza dreaptă ușor răsfrântă spre exterior, cu toarta în bandă, ce pornește din buza vasului, le sunt găsite analogii la București-Glina, Crivăț, Greci, Căscioarele – Cătăului, Odaia – Turcului, Zlatna³⁵.

Proeminențelor cu rol decorativ, dispuse pe vasele bitronconice, căni sau amforete îi sunt găsite analogii cu vase descoperite la Văcărești, Odaia Turcului, Varlaam.

Cât privește elementele de „ornamentație” întâlnite pe vasele de la Vârtopu – Ciuperceni, cele decorate cu doi butoni, torți tubulare sau în bandă, se întâlnesc asemănări cu descoperirile de la Govora Sat – *Runcuri*³⁶, Cetățuia – Râmnicu-Vâlcea³⁷.

Atât proeminențele cât și butonii în cazul de față au un rol decorativ, ci nu unul practic de manevrare a vasului.

Ornamentul în formă de potcoavă dispus în zona pântecului, întâlnit la vasul descoperit în Tumulul VIII, își găsește asemănare cu vasele descoperite de D. Berciu la Crivăț, Odaia Turcului³⁸, Greci³⁹.

Inventarul ceramic prezintă analogii cu descoperirile arheologice de la Verbița – Dolj și monumentele în ciste de la Cetățenii din Deal, Văleni, Nuceț, Albești⁴⁰.

Cronologia necropolei

Descoperirile arheologice din necropola tumulară de la Vârtopu-Ciuperceni sunt încadrate cronologic în perioada bronzului timpuriu, în etapa Glina final – Verbița-Ostrovlul Corbului (Glina IV), Bela Crkva-Priboi⁴¹.

Ritul și ritualul funerar

Ideologia funerară a unei comunități se reflectă în rituri și ritualuri, respectiv în modurile cum se procedează cu decedații, în funcție de categorie socială, de sex, de vârstă sau de modul cum s-a produs decesul⁴².

---

²⁹ *Ibidem* 2007, p. 20.

³⁰ Ulanici, Trohani 1975, p. 77.

³¹ Ulanici 1979, p. 9-26.

³² Chicideanu, Gherghe 1983, p. 103-107.

³³ Petre-Govora 1986 p. 147-158; 1995, p. 23.

³⁴ Nica *et alii* 1995, p. 9-45, fig. 20/3; 4/1.

³⁵ Calotoiu 2007, p. 22.

³⁶ Tudor 1983, p. 108-111.

³⁷ Roman 1976, p. 26.

³⁸ Tudor 1983, p. 108-111.

³⁹ Ulanici, Trohani 1975, p. 77-100.

⁴⁰ Schuster 1997, p. 126; *Idem* 2005, p. 80.

⁴¹ Calotoiu 2003a, p. 28-47.

⁴² Sîrbu 2003, p. 17.

În cazul tumulilor din necropola de la Vârtopu-Ciuperceni, ritul funerar folosit este unul unitar, anume incinerăția. Acesta a fost pusă în evidență în toți cei 14 tumuli cercetați.

Practicarea înhumației în cazul tumulilor de la Verbița, a incinerăției în cazul de față, conduc către concluzia existenței unei diversități de cutume funerare la începutul epocii bronzului din această zonă.

În lipsa rezultatelor investigațiilor antropologice, nu s-au putut avansa ipoteze privind sexul defuncțiilor.

Ritualul funerar consta în depunerea oaselor calcinate, a cărbunilor și a vaselor de ofrandă pe solul antic sau pe un postament de bolovani de râu.

În cazul primului tumul descoperit întâlnim următoarea situație: mai multe vase bitronconice așezate cu gura în sus, iar cele din margine erau dispuse oblic. În apropierea acestora, pe o suprafață de 0,23 x 0,10 m, s-au găsit oase calcinate, cenușă și cărbuni. au fost descoperite. Deasupra acestora era o manta de pământ⁴³.

În cazul tumulului V întâlnim o altă situație. Aici, la adâncimea de -44 m, s-a sesizat ca variantă de ritual, depunerea resturilor cremate și a inventarului funerar pe un postament din pietre de râu⁴⁴, sub forma unui dreptunghi, cu dimensiunile de 1,95 x 0,58 m⁴⁵.

Acest postament era format dintr-un singur rând de pietre mari dispuse N-S. La capătul de S-V al postamentului au fost puse două vase fragmentare cu gura în sus. În vasul cel mare a fost depus un alt vas mai mic. Lângă aceste vase fragmentare, pe „patul” de bolovani, pe o suprafață de 0,15 x 0,20 m, au fost găsite câteva oase calcinate, cărbuni și cenușă adusă de la rugul funerar.⁴⁶

În tumulul IX, întâlnim o situație mai complexă, dat fiind faptul că acesta este și unul dintre cei mai mari din necropolă. Sub movila de pământ s-au descoperit mai multe vase de forme și dimensiuni diferite. Într-un vas de dimensiuni mari, a ieșit la iveală o căniță, alături de oase calcinate și cărbuni. Aceeași variantă de ritual o întâlnim și în cazul tumulului VIII⁴⁷.

Tumulii X și XI, aveau mantalele de pământ cu pietre mari de râu, care marcau mormântul propriu-zis. În tumulul X, în martorul central E-V, la - 27, m au fost descoperite două vase: o cană cu toarta în bandă ce are pe diametrul maxim trei grupuri a câte trei proeminențe. La 10 cm de această cană a fost descoperit un vas tronconic fragmentar cu buza evazată și baza dreaptă. Lângă aceste vase de ofrandă au fost găsiți câțiva cărbuni și câteva oase de incinerăție aduse de la rugul funerar (ustrinum)⁴⁸.

Cât privește ritualul din tumulul XI, întâlnim morminte cu bolovani mari de râu care se aflau în apropierea oaselor, cărbunelui, vaselor și care marcau mormântul⁴⁹.

Așadar, putem spune că avem de a face cu două tipuri de morminte de incinerăție: de incinerăție în urnă și direct pe sol.

În toți cei 14 tumuli remarcăm faptul că majoritatea ceramicii prezintă urme de arderă secundară, datorate se pare arderii la rugul funerar împreună cu osemintele umane.

Cât despre locul în care se efectua arderea, este cert că acesta era undeva în afara necropolei.

---

⁴³ Calotoiu 2003b, p. 6-7.

⁴⁴ Schuster *et alii* 2005, p. 76.

⁴⁵ Calotoiu 2006, p. 9.

⁴⁶ *Idem* 2007, p. 21.

⁴⁷ *Ibidem* 2007, p. 20.

⁴⁸ *Idem* 2006, p. 7 - 8.

⁴⁹ *Idem* 2007, p. 21.

Bibliografie

- Calotoiu 2000 Gh. Calotoiu, *Tumular necropolies discovered in Gorj County. Résumés des travaux présentés au III-e Colloque International d'Archéologie Funéraire, (15-20 sept. 1997)*. In: *Pratiques funéraires dand l'Europe desc XIII-IV s. av. J.-C., 2000*. Publications de l'Institut de Recherches Eco-Muséologique.
- Calotoiu 2002 Gh. Calotoiu, *Prima epocă a fierului în Nordul Olteniei*, Ed. Alexandru Ștefulescu, Târgu-Jiu, 2002.
- Calotoiu 2003a Gh. Calotoiu, *Cercetări arheologice din epoca bronzului timpuriu în necropola tumulară de la Vârtoape-Vârtoapu-Ciuperceni, județul Gorj*, în *Drobeta* 13, 2003, p. 28-47.
- Calotoiu 2003b Gh. Calotoiu, *Cercetări arheologice din epoca bronzului timpuriu în necropola tumulară de la Vârtoapele-Vârtoapu-Ciuperceni, județul Gorj*, în *Litua* 9, 2003, p. 5-25.
- Calotoiu 2004a Gh. Calotoiu, *Cercetări arheologice din epoca bronzului timpuriu în necropola tumulară de la Vârtoapele-Vârtoapu-Ciuperceni, județul Gorj (II)*, în *Litua* 10, 2004, p. 5-18.
- Calotoiu 2004b Gh. Calotoiu, *Șantierul arheologic de la Vârtoapu, com. Ciuperceni*, în *CCA*, 2004, p. 364-365.
- Calotoiu 2005 Gh. Calotoiu, *Vârtoapu, comuna Ciuperceni, județul Gorj*, în *CCA*, 2006, p. 402-403.
- Calotoiu 2006 Gh. Calotoiu, *Cercetările arheologice din necropola de la Vârtoapu-Ciuperceni din perioada bronzului timpuriu (III)*, în *Litua* 11, 2006, p. 7-14.
- Calotoiu 2007 Gh. Calotoiu, *Necropole tumulare din Gorj, Vârtoapu-Ciuperceni, Telești-Drăgoiești*, Ed. Universtiaria, Craiova, 2007.
- Calotoiu, Mărgineanu 2006 Gh. Calotoiu, M. Mărgineanu *Vârtoapu, comuna Ciuperceni, județul Gorj*, în *CCA*, 2006, p. 392.
- Calotoiu et alii 1987 Gh. Calotoiu, I. Mocioi, V. Marinoiu, *Mărturii arheologice în Gorj, Târgu-Jiu*, 1987.
- Calotoiu et alii 2003 Gh. Calotoiu, M. Mărgineanu, D. Hortopan, *Vârtoapu, comuna Ciuperceni, județul Gorj*, în *CCA*, 2003, <http://www.cimec.ro/arheologie/cronicaca2003/eng/cd/index.htm>
- Chicideanu, Gherghe 1983 I. Chicideanu, P. Gherghe, *Săpăturile arheologice de la Călugăreni (jud. Gorj)*, în *MCA*, Brașov, 1983, p. 103-107, fig. 2/10.
- Petre-Govora 1986 Gh. Petre-Govora, *Asupra problemelor culturii Glina în nord-estul Olteniei*, în *Thraco-Dacica*, 7/1-2, p. 154-166.
- Petre-Govora 1995 Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm. Vâlcea, 1995.
- Nica et alii 1995 M. Nica, C. Schuster, T. Zorzoliu, *Cercetările arheologice în tell-ul gumelnițeano-sălcuten de la Drăgănești-Olt, punctul Corboaică – campanile din anii 1993-1994, CAANT I*, p. 9-45.
- Roman 1976 P. Roman, *Die Glina III-Kultur*, în *PZ*, 51, 1, 1976, p. 26-42
- Schuster et alii C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau, *Zur Bronzezeit in*

- 2005 *Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, Bd. I, 2005.
- Tudor 1983 E. Tudor, *Săpăturile arheologice de la Odaia Turcului (jud. Dâmbovița)*, în *MCA*, Brașov, 1983, p. 108-111.
- Ulanici 1979 Ulanici, *Săpăturile arheologice efectuate la Branef în anul 1974*, *CA* 3, 1979, p. 27 - 38.
- Ulanici, Trohani 1975 A. Ulanici, G. Trohani, *Săpăturile de la Greci, com. Grădiștea, jud. Ilfov*, în *CA* 1, 1975, p. 77.

Anexe

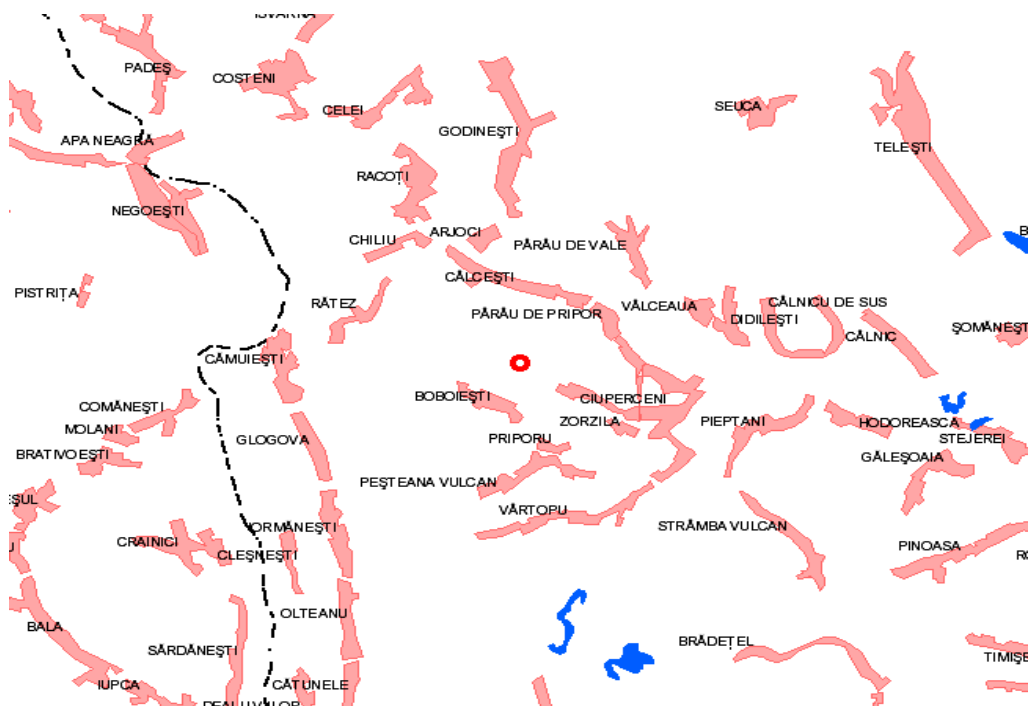
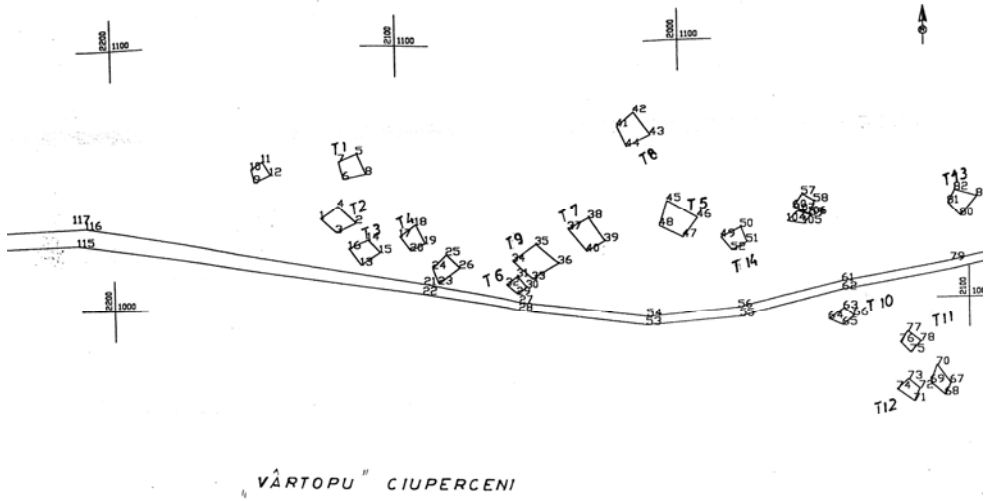
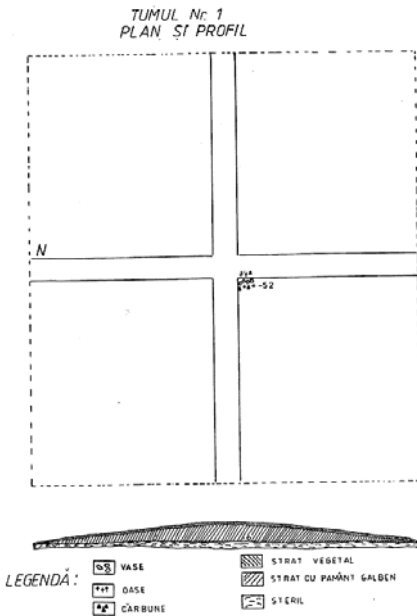

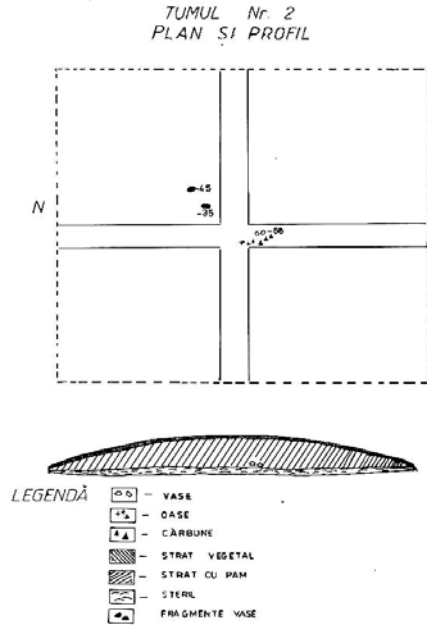
Fig. 1: Situația pe hartă a necropolei de la Vârtope-Ciuperceni (Cimec)

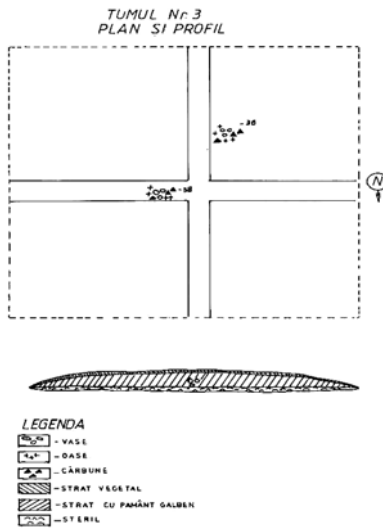
Fig. 2: Ridicarea topografică – necropola de la Vârtopu-Ciuperceni (după Calotiu 2006)

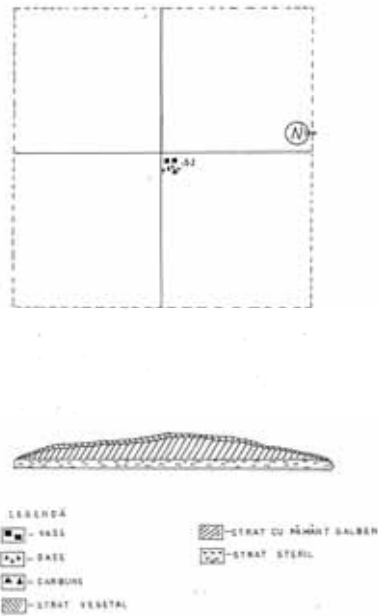
Fig. 3: Vârtopu-Ciuperceni (după Calotiu 2004b);

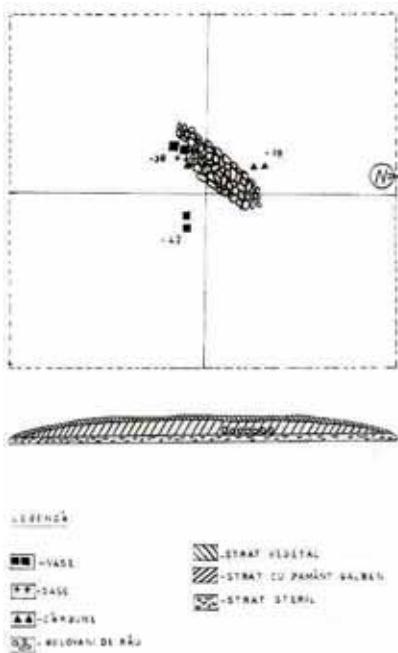
Fig. 4: Vârtopu-Ciuperceni (după Calotiu 2003b)

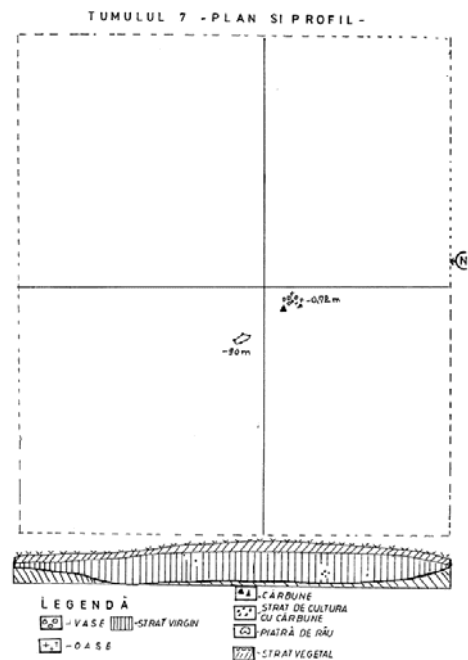
Fig. 5: Vârtopu-Ciuperceni
(după Calotiu 2003b);

Fig. 6: Vârtopu-Ciuperceni
(după Calotiu 2003b)

Fig. 7: Vârtopu-Ciuperceni
(după Calotiu 2007) ;

Fig. 8: Vârtopu-Ciuperceni
(după Calotiu 2007)

TUMULUL 8 PLAN SI PROFIL

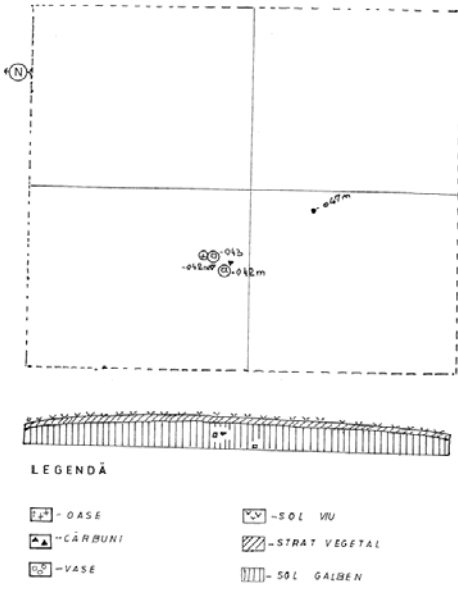

Fig. 9: Vârtope-Ciuperceni (după Calotoiu et alii 2003);

TUMULUL 9 - PLAN SI PROFIL -

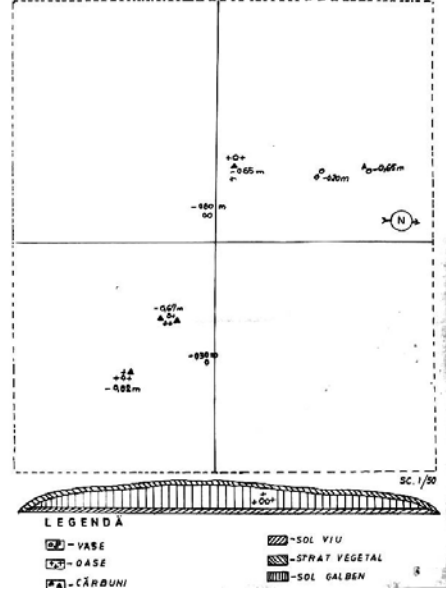

Fig. 10: Vârtope-Ciuperceni (după Calotoiu 2007)

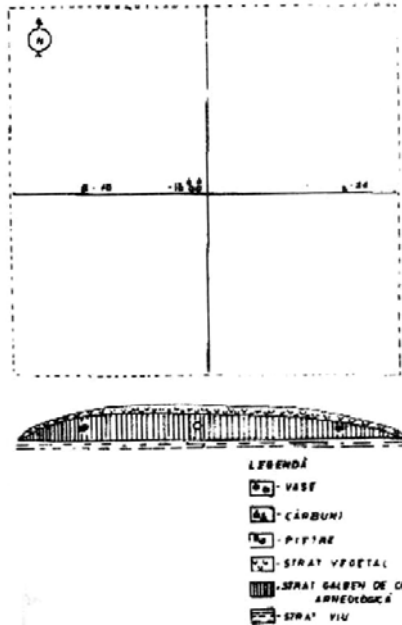

Fig. 11: Vârtope-Ciuperceni (după Calotoiu 2007)

TUMULUL - 44 - PLAN ȘI PROFIL -

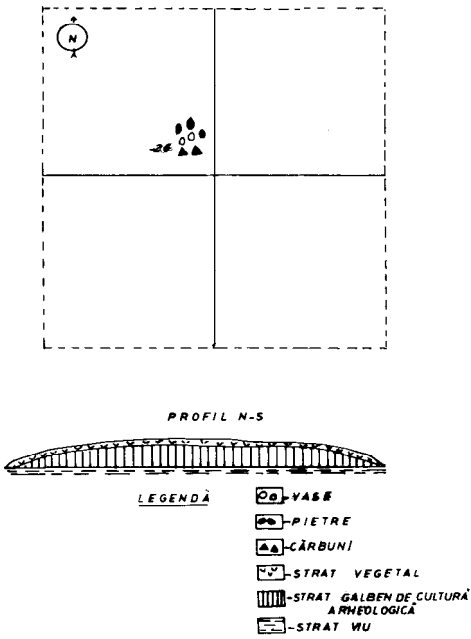

Fig. 12: Vârtopu-Ciuperцени (după Calotiu 2007);

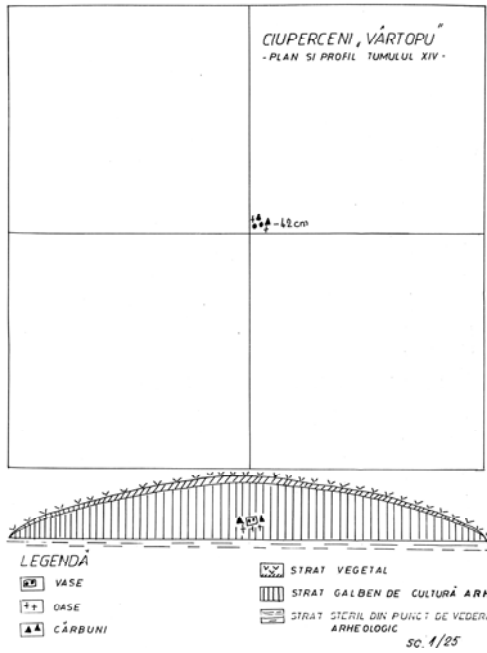

Fig. 13: Vârtopu-Ciuperцени (după Calotiu 2007)

Fig. 14./T. IV

Fig. 15./T. V

Fig. 16./T. VI

Fig. 17./T. VII

Fig. 18./T. VIII

Fig. 19./T. IX

Fig. 20./T.X

Fig. 21./ T.X

Fig. 22./T. XIII

Fig. 23./T. X

Fig. 24./T.II

Fig. 25./T. XIV

Fig. 26./T. X

Monede republicane descoperite izolat la Buridava (Ocnița, jud. Vâlcea), aflate în colecția Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea

Silviu Istrate Purece¹
silviu.purece@ulbsibiu.ro

Keywords: *researches, coins, Buridava, roman, II century.*

Summary: *The archaeological researches from Buridava (Ocnița, Vâlcea County) have brought to light 40 roman republican coins: 24 isolated finds and 1 hoard with 16 coins. Of those 24 coins we found 18 in Vâlcea County Museum numismatic collection, despite the lack of information from inventory register. From a typological point of view 2 of them are from the second half of II century B.C., 9 from the first half of I century B.C. and 7 from the second half of I century B.C. It is very probable that many of the earliest issues were still in use in the second half of I century B.C., which is one of the most prosperous periods of Buridava's existence.*

Cercetările arheologice desfășurate la Buridava au dus la descoperirea a 40 de monede romane republicane². Un procent semnificativ din totalul descoperirilor de monedă republicană, 40%, este ocupat de monedele depozitului monetar ce conține 16 piese³, restul de 60% fiind acoperit de cele 24 de descoperiri izolate. În urma studierii colecției numismatice a Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea am reușit să identificăm piesele conținute de tezaur, precum și 18 monede descoperite izolat, pentru care am reușit să reconstituim contextul arheologic din care provin emisiunile monetare. Reasocierea monedelor cu informația arheologică existentă a necesitat o extinsă analiză comparativă, în urma căreia am reușit extragerea datelor prezente în catalogul de mai jos. În cele ce urmează vom prezenta monedele romane republicane provenind din descoperiri izolate.

CATALOGUL MONEDELOR⁴

L. SAVFEIVS

1.	D	ROMA	Crawford 204/1	152 î. Hr.	6	2,4	16,6x18	13813
----	---	------	----------------	---------------	---	-----	---------	-------

Av. X; Rv. L·SAVF/ROMA

A fost descoperită în anul 1979 în așezarea civilă, nivelul I, S XXXIX⁵.

¹ **Purece Silviu**, lector universitar, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Patrimoniu a Universității „Lucian Blaga” Sibiu.

² Părpăuță 2003-2005, p. 90.

³ Berciu *et alii* 1987, p. 158-160.

⁴ Vezi planșa II.

⁵ Berciu 1981, p. 135.

L. SEMPRONIVS PITIO

2. D ROMA Crawford 148 î. Hr. 2 3,70 18,5x19 13769
216
Av. PITIO X; Rv. [L. SEMP]/ROMA
A fost descoperită în anul 1982 în depunerile de pe latura de nord a Cetății 1⁶.

Q. TITIVS

3. D ROMA Crawford 90 î. Hr. 10 3,07 14,4x19,7 4354
341/1
Av. Fără legendă; Rv. /Q. TITI
A fost descoperit în 1966. Nu este precizat contextul arheologic⁷.

4. D ROMA Crawford 90 î. Hr. 6 3,1 15,9x16,3 1670
341/2
Av. Fără legendă; Rv. /[Q. TITI]
Nu este precizat contextul arheologic și anul descoperirii⁸.

L. TITVRIVS L. f. SABINVS

5. D ROMA Crawford 89 î. Hr. 7 3,30 17,3x18,1 13804
344/1b
Av. SABIN; Rv. Q. /L. TI[TVRI]
A fost descoperită în anul 1978, S XXXVIII, nivelul IIa⁹.

L. RUBRIVS DOSENVS

6. D ROMA Crawford 87 î. Hr. 1 3,4 17x18,1 13840
348/3
Av. DOS; Rv. /[L. RV]BRI
A fost descoperită în anul 1987, S KL II, caroul 2, la adâncimea de 1m¹⁰.

L. IVLIVS BVRSIO

7. D ROMA Crawford 85 î. Hr. 6 3,30 18,1x19,1 4368
352/1a ?
Av. Fără legendă; Rv. /[L. IVLI BVRSIO] ?
A fost descoperită în anul 1974, S XXV D, nivelul II¹¹.

8. D ROMA Crawford 85 î. Hr. 12 3,51 17,7x20 4352
352/1 c
Av. Fără legendă; Rv. LVII/[L. IVL]I BVRSIO
A fost descoperită probabil în anul 1974, moneda a fost descoperită foarte probabil la Buridava, ea fiind menționată în registrul inventar la Muzeului Județean

⁶ Berciu *et alii* 1983, p. 112.

⁷ Berciu 1981, p. 132.

⁸ *Ibidem*, p. 132.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Berciu *et alii* 1988, p. 178.

¹¹ Berciu 1981, p. 132.

“Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea într-un grup de trei monede dintre care două au foarte bune referințe bibliografice ce permit asocierea lor cu așezarea dacică¹².

M. VOLTEIVS M. f.

9. D ROMA Crawford 385/4 78 î. Hr. 6 2,4 16,6x18 13810
Av. Fără legendă; Rv. /M VOLTEI M [F]
A fost descoperită în anul 1979 în așezarea civilă, nivelul IIA, S IX, Terasa II¹³.

C. CALPVRNIVS PISO L. f. FRUGI

10. D ROMA Sydeham 851 67 î. Hr. 5 3,3 17,7x18 13814
Av. Fără legendă; Rv. C-PISO L F [FRV]
A fost descoperită în anul 1979 în așezarea civilă, nivelul I?¹⁴, S XXXIX¹⁵.

Q. POMPEIVS RVFVS

11. D ROMA Crawford 434/1 54 î. Hr. 7 3,46 16,5x17,1 13801
Av. [SVLLA COS]; Rv. [RVFVS COS-Q POM RVFI]
A fost descoperită în anul 1977, S XIV A, L II, nivelul IIB¹⁶.

C. VIBIVS PANSA C. f. C. n. CAETRONIANVS

12. D ROMA Crawford 449/1a 48 î. Hr. 7 3,46 16,5x17,1 13805
Av. PANSA; Rv. C VIBIVS C F C N-[IOVIS] AXVR
A fost descoperită în anul 1978 pe Colina Sacră, groapa 21, în stratul de nisip fin¹⁷.

CAESAR

13. D ROMA Crawford 443 49-48 î. Hr. 2 2,35 17,2x17,9 13765
Av. CAESAR; Rv. Fără legendă
A fost descoperită în anul 1982 în așezarea civilă, S XII B/82, adâncimea 1,10m, caroul 15, nivelul IIA¹⁸.

MARCVS ANTONIVS

14. D Crawford 496/1a 42 î. Hr. 1 3,36 16,8x18,1 13802
Av. M ANTONI-IMP; Rv. [III] VIR R·P·C
A fost descoperită în anul 1977 în locuința L 3 din așezarea civilă, S XIV A, nivelul IIB¹⁹.

¹² Mitrea 1972, p. 367, nr. 42 menționează că moneda ar fi fragmentară; în mod cert piesa inclusă în catalogul nostru a fost descoperită la Buridava, ea fiind menționată în registrul inventar al Muzeului Județean Vâlcea într-un grup de trei monede, celelalte două fiind documentate cu referințe bibliografice ca fiind descoperite în așezarea dacică.

¹³ Berciu 1981, p. 135.

¹⁴ Este mai probabil să fi făcut parte din nivelul II.

¹⁵ Berciu 1981, p. 135.

¹⁶ *Ibidem*, p. 132.

¹⁷ *Ibidem*, p. 133.

¹⁸ Berciu *et alii* 1983, p. 112.

15. D ? 32-31 î. Hr. 10 3 18,5x19 4353
 Av. ANT AVG-[III VIR R P C]; Rv. ?
 A fost descoperită în „Orizontul IV de viitură”²⁰.
16. D ? 32-31 î. Hr. 12 3,14 18x20 4351
 Av. [ANT AVG]-III·VIR·R·P·C; Rv. LEG ?
 A fost descoperită în anul 1969 în așezarea civilă, nivelul IIB²¹.
17. D Crawford 32-31 î. Hr. 9 3,51 17x18,2 13806
 544/15
 Av. [ANT AVG]-III·VIR·R·P·C; Rv. LEG III
 A fost descoperită în anul 1978 pe Colina Sacră (C1), în groapa 23a (Gr. 23a)²².
18. D Crawford 544/10 32-31 î. Hr. 6 3 17,3x17,4 13770
 Av. ANT·AVG III·VIR·R·P·C; Rv. LEG·XVII [CLASSI] CAE, incizie în formă de X
 A fost descoperită în anul 1982 pe latura de nord a Cetății 1, în S A13, caroul 4,
 la 0,30 m adâncime, în amestec cu materiale arheologice din diverse perioade²³.

Datorită uzurii avansate constatate pentru cea mai mare parte a monedelor nu s-a putut distinge cu exactitate traiectul tuturor inciziilor prezente pe acestea. Trebuie să menționăm câteva intervenții mai vizibile care pot fi în legătură cu fenomenul contramarcării sau cu verificarea calității metalului.

ÎNSEMNE PE MONEDE

MONEDĂ   ÎNSEMN PE AVERS   ÎNSEMN PE REVERS

1

A.

3

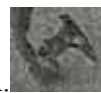
A.

B.

A.

4

A.

B.

8

A.

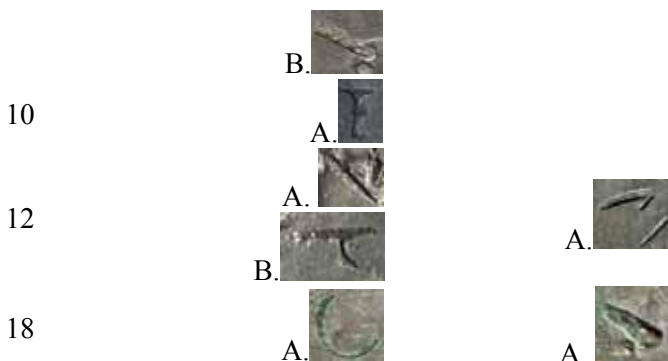
¹⁹ Berciu 1981, p. 133.

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*.

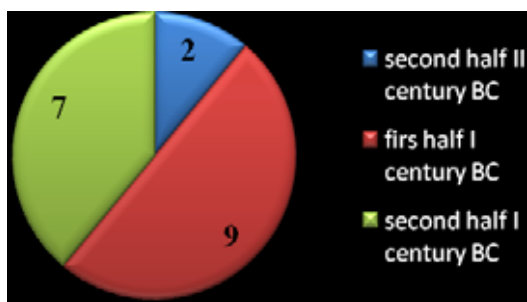
²² *Ibidem*.

²³ Berciu *et alii* 1983, p. 112.

Dintre cele 18 monede romane republicane 2 se încadrează din punct de vedere topologic în rândul emisiunilor din a doua jumătate a secolului II î. Hr., reprezentând 12% din total, 9 se datează în prima jumătate a secolului I î. Hr., ocupând un procent de 47%, iar 7 au fost emise în cea de-a doua jumătate a secolului I î. Hr. (41%).

DISTRIBUȚIA CRONOLOGICĂ A MONEDELOR

O problemă importantă legată de prezența monedei romane republicane în spațiul Daciei preromane este generată de copierea masivă a acestora²⁴. Lipsa, deocamdată, a unor mijloace de identificare a pieselor produse local poate crea probleme de ordin cronologic, monede emise la Roma la sfârșitul secolului II î. Hr. putând fi copiate în secolul I d. Hr.²⁵. Probleme cronologice creează și lunga circulație a monedelor romane republicane. Pentru corectarea acestor probleme cronologice este obligatorie asocierea lor cu alte obiecte ce permit o mai precisă încadrare.

La Buridava au fost identificate III nivele principale de locuire La Tène încadrate cronologic astfel: nivelul I - secolul II î. Hr., nivelul II - secolul I î. Hr. și nivelul III - secolul I d. Hr. Pentru 9 din cele 18 monede cunoaștem nivelul arheologic din care provin. Din nivelul I se menționează proveniența monedelor 1 și 10, credem că în cazul monedei 10 s-a făcut o eroare de tehnoredactare²⁶ datarea nivelului fiind anterioară momentului de batere, iar din nivelul II știm că provin 7 monede: 5, 7, 9, 13, 14 și 16.

²⁴ Preda 1998, p. 285-286.

²⁵ Lupu 1967, p. 102-121.

²⁶ Berciu 1981, p. 135.

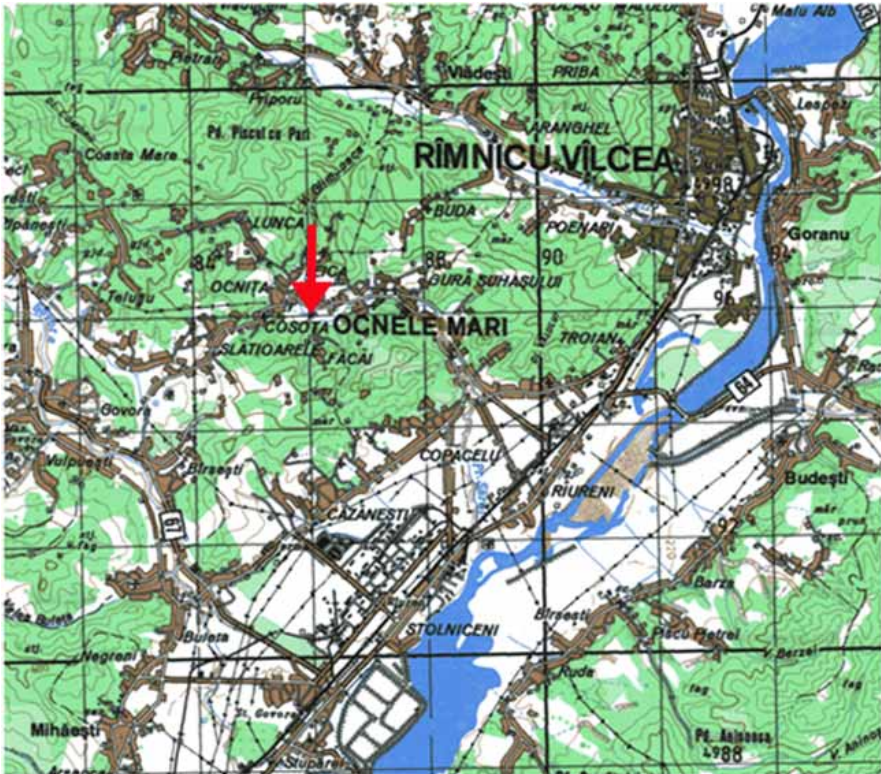
După cum am arătat 16 monede se încadrează tipologic în secolul I î. Hr. Este foarte posibil ca cea mai mare parte a lor să fi circulat după jumătatea secolului I, deși raportul este de 9 la 7 în favoarea celor grupate în prima jumătate a secolului. Trebuie să luăm în calcul această situație și datorită faptului că moneda romană republicană are, în general, o perioadă lungă de circulare în spațiul nord-dunărean, fapt confirmat și de intensa uzură constatată pentru o mare parte dintre piese. Credem că o prezență mai mare a monedei romane republicane după jumătatea secolului I î. Hr. poate fi explicată și de situația Buridavei după prăbușirea puterii lui Burebista, când acesta își reobține independența politică și economică.

Bibliografie

- Berciu 1981 Berciu Dumitru, *Buridava dacică* (1981), București.
- Berciu et alii 1983 Berciu Dumitru, Iosifaru Mariana, Purice Sergiu, Andreescu Gheorghe, *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. I*, În: *Thraco-Dacica* IV, 1-2 (1983) București, p. 109-113.
- Berciu et alii 1987 Berciu Dumitru, Mitrea Bucur, Purice Sergiu, Iosifaru Mariana, Andreescu Gheorghe, *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică, V*, În: *Thraco-Dacica* VIII, 1-2 (1987) București, p. 154-161.
- Berciu et alii 1988 Berciu Dumitru, Iosifaru Mariana, Purice Sergiu, Gheorghe Petre, *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. VI*, În: *Thraco-Dacica* IX, 1-2 (1988) București, p. 171-179.
- Lupu 1967 Lupu Nicolae, *Aspekte des Münzumschlages im vorrömischen Dakien*. În: *Jahrbuch f. Numismatik und Geldgeschichte* 17 (1967) München, p. 102-121.
- Mitrea 1972 Mitrea Bucur, *Découvertes de monnaies antiques et byzantines dans la République Socialiste de Roumanie. XV*. În: *Dacia NS* XV (1972) București, p. 359-374.
- Părpăuță 2003-2005 Părpăuță Tiberiu, *Câteva considerații privind prezența monedei în Dacia nord-dunăreană*. În: *Cercetări numismatice IX-XI* (2003-2005) București, p. 37-98.
- Preda 1998 Preda Constantin, *Istoria monedei în Dacia preromană* (1998), București.
- Purece 2010 Purece Silviu Istrate, *Preistoria, istoria antică și premedievală*. În: *Enciclopedia județului Vâlcea* (2010) Râmnicu Vâlcea, p. 99-118.

PLANȘA I

LOCALIZAREA BURIDAVEI

PLANȘA II.

CATALOGUL ILUSTRAT AL MONEDELOR

1. 13813

2. 13769

3. 4354

4. 1670

5. 13804

6. 13840

7. 4368

8. 4352

9. 13810

10. 13814

11.
13801

12.
13805

13. 13765

14. 13802

15. 4353

16. 4351

17. 13806

18. 13770

Materiale arheologice din Râmnicul medieval (I)

Carol Terteci¹

terteci.carol@yahoo.com

Keywords: *Râmnicu Vâlcea, Vâlcea county, archaeological discoveries, XIII-XV centuries, pottery.*

Summary: *Archaeological survey of the territory occupied today by the city Râmnicu Vâlcea and its surroundings favoured a period beginning with prehistory and ends with the Roman presence in the Vâlcea county. From now and until the moment when the city was mentioned in documents for the first time we have a white spot, although there are certified, in the Vâlcea county, earlier findings, such as the Ipotesti-Cândești type, Dridu or pottery from XI-XII centuries.*

The archaeological researches undertaken in 2007 in Rm. Vâlcea in "Mircea cel Bătrân" Park brought important information about the history of Rm. Vâlcea borough in the beginning of the 13th century to 18th century.

Cercetarea arheologică a teritoriului ocupat astăzi de municipiul Râmnicu Vâlcea și împrejurimi a favorizat (și nu degeaba) un interval ce începe cu preistoria și se termină cu prezența romanilor pe teritoriul județului Vâlcea. Din acest moment și până la primele mențiuni în documente ale orașului respectiv avem o pată albă, cu toate că sunt atestate, pe teritoriul județului, descoperiri mai timpurii, ca cele de tip Ipotesti-Cândești², Dridu³, sec. XI-XII⁴.

Pentru perioada medievală cuprinzând sec. XIII-XVIII, cercetări arheologice au întreprins Elena Busuioc⁵ în anii '60-'70 și, mai recent, Mariana Iosifaru⁶, vizând, mai ales, zona centrului istoric al municipiului Râmnicu Vâlcea.

Cu prilejul săpăturilor sistematice efectuate în Parcul Mircea cel Bătrân, în apropierea bisericii cu hramul Buna Vestire, s-au descoperit resturile unei locuințe de târgoveț, cu pivniță, cu dimensiunile de 6,25 x 5 m și adâncimea de 2,90 m. Pe latura de est, groapa pivniței a tăiat un strat de locuire mai vechi, datat cu o monedă de la Carol Robert de Anjou (1308-1342). S-au găsit peste 100 monede ungurești de aramă (quartingi) care au circulat între anii 1430-1437, puternic arse în urma unui incendiu care a distrus locuința, și o monedă de argint de la Sigismund de Luxemburg, care a circulat între 1427-1437. Locuința a fost datată, pe baza materialului numismatic, în prima jumătate a sec. al XV-lea⁷. Materialul arheologic descoperit constă în resturile sobei cu cahle-oală, monedele amintite, ceramică de uz casnic, cuie, lame de cuțit, inele, vârfuri de săgeți, rozete de pinteni⁸.

¹ Terteci Carol, muzeograf, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

² Terteci 2010, p. 103-110.

³ Cercetări personale de teren.

⁴ Petre-Govora 2001, p. 54.

⁵ Busuioc 1979, p. 24-29; Busuioc, Beșliu 1982, p. 37-40.

⁶ Iosifaru 2007.

⁷ Busuioc 1979, p. 24, 28.

⁸ *Ibidem*, p. 28.

Descoperirea respectivă s-a dovedit de o mare importanță, la nivelul de atunci al cercetărilor, în ceea ce privește modul de amenajare al locuințelor medievale, din punct de vedere estetic, arhitectural și al gradului de confort dar au ajutat și la realizarea de analogii având ca obiect sobele cu cahle-oală⁹.

În 2005 și 2007, Mariana Iosifaru a făcut cercetări arheologice preventive ce au dus la obținerea de date stratigrafice privind a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Cercetările din 2007, spre deosebire de cercetările din anul 1978, nu au dus la identificarea unui nivel aparținând evului mediu¹⁰.

Din cercetările sistematice făcute de Elena Busuioc în Parcul Mircea cel Bătrân a rezultat un bogat material arheologic care se află, momentan, în depozitele Muzeului „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea. Cu excepția unor fragmente de cahlă, cea mai mare parte a acestuia este încă material inedit, urmând să fie sistematizat și publicat. În cele ce urmează, am selectat, spre prezentare, o parte din materialul ceramic mai reprezentativ, cu toate că se prezintă sub o mare varietate a formelor și a ornamentelor, autoarea săpăturilor considerând că se aseamănă foarte mult cu ceramica descoperită în primul nivel al vechii vetre a orașului¹¹. Menționăm încă de la început că se pot produce erori în deosebirea fragmentelor ceramice de fragmentele cahlelor-oală, lucru sesizat și de Radu Popa¹².

Majoritatea descoperirilor constă în ceramică de la obiecte de uz casnic dar imposibilitatea de a restaura tot materialul descoperit ne împiedică să facem un studiu complet privind această ceramică. De aceea, intenționăm să o facem într-o comunicare ulterioară.

Observăm o uniformitate în ceea ce privește calitatea pastei, aceasta fiind compactă, de bună calitate și bine frământată, la care s-a folosit un degresant de bună calitate (nisip fin). Prin urmare, vasele nu au un aspect zgrunțuros și sunt destul de fine la pipăit iar în spărtura miezului se observă o ardere incompletă la un număr redus de piese. În schimb, aproape toate prezintă urme de ardere secundară ceea ce confirmă incendiul ce a distrus locuința din care provin¹³.

După decor, putem împărți ceramica în două categorii:

- de uz comun, nesmălțuită (Fig. 1/1-3; Fig. 2/2; Fig. 3/1-2);
- ceramică smălțuită prin sgrafittare și pictare (Fig. 2/1,3,4; Fig. 3/3).

După principalele forme de vase, avem:

- *oala*, cu variantele *cu toartă* și *fără toartă*. Atribuim câte un exemplar pentru fiecare variantă, cu o oarecare prudență.

Primul din aceste vase este o oală-strecurătoare (Fig. 1/1), care a fost reconstituită plecându-se de la ideea că avea o toartă, neidentificată printre materiale, din păcate. Vasul este de culoare roșie-cărămizie, lucrat din pastă fină, cu urme de ardere secundară. Are buza evazată, corp bombat, fund tăiat drept dar care prezintă un număr de 13 perforații realizate dinspre exterior spre interior, cu diametrul de 0,8X0,3 cm. Dimensiuni: grosime-0,58 cm, diametru gură-16,2 cm, diametru bază-9 cm, înălțime-21,6 cm. Proveniență: Râmnicu Vâlcea - *Parc*, 1970, din locuință, SA, -2,80 m. Număr de inventar: 68F.

---

⁹ Popa 1973, p. 672.

¹⁰ Iosifaru 2007.

¹¹ Busuioc, Beșliu 1982, p. 38.

¹² Popa 1973, p. 672.

¹³ Busuioc 1979, p. 28.

Al doilea exemplar este o oală-borcan (Fig. 2/2), în stare fragmentară, din pastă semifină, de culoare cafenie, cu ardere secundară. Este decorată la baza gâtului cu o bandă de caneluri ușor adâncită. Gâtul se continuă neregulat, provocând evazarea neuniformă a buzei. Buza este inelară, tăiată drept la bază dar cu marginea de sus rotunjită. Dimensiuni: grosime buză-1,1 cm, grosime perete-0,6 cm. Proveniență: Râmnicu Vâlcea - *Parc*, 1969, din locuință, SA, □7, -2,30 m. Număr de inventar: 73F.

- *cana cu toartă* este reprezentată de un exemplar (Fig. 1/2) dintr-o categorie superioară, nu numai cu pastă fină, de culoare roșie-cărămizie, ci și cu pereții lustruiți pe întreaga înălțime cu linii paralele dese care asigură un efect decorativ cât și practic. Din maxima rotunjire pornește o toartă în bandă ce se termină pe buză, unindu-se cu marginea acesteia. Are gât înalt, ce se lărgeste și este posibil să fi avut și cioc de scurgere. Fundul este tăiat drept, cu un mic umbo central, dinspre exterior spre interior dar care ar putea să fie și defect de fabricație. Urme de ardere secundară. Dimensiuni: lățime toartă-3 cm, grosime toartă-0,7 cm, grosime buză-0,8 cm, diametru bază-9,2 cm, înălțime-22,6 cm. Proveniență: Râmnicu Vâlcea - *Parc*, 1970, din locuință, SA, -2,80 m. Număr de inventar: 1028M.

Cana respectivă are analogii cu cele descoperite în primul nivel de locuire medievală din curtea „casei Vlad Dracul” din Sighișoara¹⁴, dar acestea din urmă au o culoare brun-roșcată. Relația lor cu ceramica roșie cu decor lustruit de la sud de Carpați și din secolele XIII-XIV este pusă sub semnul întrebării dar nu este exclus ca cele transilvănene să stea la originea celor sud-dunărene din categoria cărora face parte și exemplarul nostru¹⁵.

- *castronul*, în 2 variante, având ca și criteriu de diferențiere arcuirea pereților în raport cu baza.

Varianta I este reprezentată de exemplarele (Fig. 1/3; Fig. 2/1,3) care se sprijină pe o bază dreaptă, din care pereții se curbează spre exterior iar deschiderea lor crește proporțional cu înălțimea. Pasta este de factură semifină, de culoare cafenie (Fig. 1/3) sau cărămizie. Un exemplar (Fig. 1/3) este de mici dimensiuni: grosime-0,5 cm, înălțime-2,4 cm, diametru gură-8,4 cm, diametru bază-6,3 cm; prezintă urme de ardere secundară și gură de scurgere.

Celelalte 2 piese se caracterizează prin decorarea interiorului prin smălțuire cu un strat de culoare verde-închis (Fig. 2/1) sau smălțuire și pictare (Fig. 2/3). La primul vas se observă conservarea foarte bună a smălțului și aplicarea pe exterior a unei soluții albicioase ce lasă senzația de impregnare cu var. Castronul respectiv are următoarele dimensiuni și proveniență: înălțime-5 cm, diametru bază-6,8 cm, grosime buză-0,5 cm, diametru gură-14 cm, Râmnicu Vâlcea - *Parc*, 1968, SIV, □1,2, -1,80 m, nr. inv. 89F. La al doilea castron diferă tipul de decor care s-a aplicat pe interior, fiind vorba de aplicarea unui smălț de culoare galben-verzuie și a unor cercuri pictate cu roșu. Acest tip de decor s-a păstrat precar. Dimensiuni: diametru bază-7,1 cm, diametru gură-13,2 cm, înălțime-4,4 cm, grosime-0,5 cm.

Varianta II este evidențiată de un singur exemplar (Fig. 2/4) cu același tip de decor ca la vasul din Fig. 2/3 doar ca nu se mai regăsesc cercurile pictate cu roșu și se observă smălțuirea cu verde a buzei. La această variantă, pereții vasului se arcuiesc spre exterior după care se înalță drept. Se observă urme de ardere secundară. Dimensiuni: diametru gură-15,4 cm, diametru bază-11,4 cm, înălțime-5,7 cm, grosime-0,6 cm. Proveniență: Râmnicu Vâlcea - *Parc*, 1968, SIV, □1,2, -3 m (?).

¹⁴ Popa, Baltag 1980, p. 46-47.

¹⁵ *Ibidem*, p. 47.

- *strachina* apare și ea în 3 variante dintre care primele 2 se deosebesc doar prin evazarea mai mult sau mai puțin pronunțată a buzei. Vom prefera să înscriem fragmentele prezentate (Fig. 3/1-2) doar în 2 variante ale aceleiași tip.

Varianta I se caracterizează printr-o bază inelară dar scundă, tăiată drept, deschiderea pronunțată a profilului și curbura puternică a pereților în zona mijlocie a vaselor, urmată de înălțarea pereților și o ușoară profilare a buzei în exterior. Rezultă străchini late și destul de adânci, cu o înălțime medie de 7,5 cm. Pasta este semifină, de culoare cărămizie dar arsă incomplet, având miez negru în spărtură. Pe zona de maximă rotunjire a corpului a fost aplicat un decor constând într-un brâu crestă iar sub buză au fost trasate neglijent 2 rânduri de linii paralele, ușor adâncite. Grosimea vaselor este de 0,6 cm.

Varianta II este reprezentată de un singur fragment (Fig. 3/3) care se diferențiază de prima prin piciorul inelar, gol în interior. Fragmentul de mai sus a fost decorat prin smălțuire și pictare pe suprafața interioară, cu motive spiralate de culoare galben-crem pe fond cafeniu-închis. Pe picior se observă 2 perforații făcute înainte de ardere și care, probabil, aveau scopul de a permite agățarea vasului pe suprafețe verticale, cu ajutorul unei sfori. Pasta și arderea sunt asemănătoare cu cele întâlnite la tipul I. Dimensiuni: grosime-0,8 cm, diametru picior-7 cm. Proveniență: Râmnicu Vâlcea - *Parc*, 1970, din complex. Inventar 309F.

***

La o primă analiză a materialului ceramic, se poate observa preponderența vaselor de calitate, confirmând ipoteza că locuința ar fi aparținut unui orașean înstărit, care se ocupa cu schimbul de mărfuri între Ardeal și Țara Românească¹⁶. Pe plan local, de aici avem puținele informații materiale care să ne lărgescă cunoștințele privind cultura materială medievală râmniceană din secolul XV.

Abrevieri

Buridava	Buridava. Studii și materiale, Râmnicu Vâlcea
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
Studii Vâlcene	Studii Vâlcene, Râmnicu Vâlcea

Bibliografie

Busuioc 1979	Elena Busuioc – <i>Vestigii feudale de la Râmnicu Vâlcea</i> , în Buridava , 3, 1979, p. 24-29.
Busuioc, Beșliu 1982	Elena Busuioc, Petre Beșliu – <i>Descoperirea unei curți feudale românești la Hinătești</i> , în Studii Vâlcene , V, 1982, p. 37-40.
Iosifaru 2007	Mariana Iosifaru, CCA, 2007, nr.139.
Petre-Govora 2001	Gheorghe Petre-Govora – <i>Govora-de la primii oameni la contemporani</i> , Rm. Vâlcea, 2001.
Popa 1973	Radu Popa – <i>O sobă cu cahle-oală din secolul XIV la Cuhea-Maramureș</i> , în SCIV, 4, 24, 1961, p. 671-679.
Popa, Baltag 1980	Radu Popa, Gheorghe Baltag – <i>Documente de cultură materială orășenească în Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIII-lea</i> , în SCIVA, 1, 31, ianuarie-martie, 1980, p.33-52.
Terteci 2010	Carol Terteci – <i>Despre cultura Ipotești-Cândești în județul Vâlcea</i> , în Buridava , VIII, 2010, p. 103-110.

¹⁶ Busuioc 1979, p. 28.

Ilustrații

1

2

3

Figura 1. Ceramică de bucătărie. 1 – Oală-strecurătoare; 2 – Cană cu toartă; 3 – Castron

1

2

3

4

Figura 2. Ceramică de bucătărie. 1 – Castron; 2 – Oală; 3 – Castron; 4 – Castron

1

2

3

Figura 3. Ceramică de bucătărie. 1 – Strachină; 2 – Strachină; 3 – Strachină

Metoda rezistivității electrice a solului procedeu de investigare arheogeofizică

Ovidiu Părășanu¹
oparausanu@yahoo.com

Keywords: *dielectric method, geophysical techniques, non-destructive investigation, electricity, electromagnetism.*

Summary: *In recent years, archaeological sites under the encroachment of urbanization have been investigated on numerous occasions using non-invasive geophysical techniques, allowing parameters such as the depth, dimension and extension of targets to be clearly determined.*

Non-destructive investigation techniques, such as geophysics, which uses remote sensing, and is non-invasive, are of great importance. Geophysics deals with numerous physical variations such as electricity, electromagnetism, magnetic so there are numerous ways geophysics can be applied in archaeological and cultural heritage studies.

This study reviews the results of geophysical investigations using the dielectric method for soil investigation and carries out at important archaeological sites.

Scopul metodei este acela de a reda distribuția rezistivității solului în profunzimea lui prin efectuarea de măsurători la suprafața acestuia.

Rezistivitatea solului depinde de o multitudine de parametri geologici cum ar fi porozitatea rocilor, conținutul de minerale, concentrația de fluide, gradul de saturație al apei din roci.

J. Wenner pune în anul 1915, într-o formă incipientă, pentru prima dată în aplicare această metodă. Mai târziu, frații Schlumberger în 1920 perfecționează aparatura și tehnica de măsurare.

Inițial această metodă a fost inventată pentru a putea fi aplicată în cadrul explorărilor geologice și geofizice, pentru descoperirea zăcămintelor minerale, a straturilor de pietriș sau pungilor de apă freatică. Abia în anul 1946, R. Atkinson utilizează pentru prima oară această metodă într-un sit arheologic, la Dorchester în Marea Britanie, utilizând un aparat tester de sol de tip „Megger” (Fig. 6). Aparatul era constituit dintr-un generator electric acționat manual și electrozi, și fusese utilizat anterior în studiile de sol și geologie. În 1947, H. Lundberg utilizează metoda măsurării rezistivității electrice a solului la Tepexpan (Mexic), pentru identificarea resturilor umane fosile.

Mai târziu, în 1956, John Martin și Anthony Clark au perfecționat aparatul utilizat în scopul realizării prospectărilor electrice. Ei realizau astfel *rezistivimetrul Martin – Clark*, ale cărui circuite s-au diversificat și deveneau dedicate. Acest aparat a fost cel care a furnizat și primele rezultate relevante, fiind utilizat la prospectarea sitului arheologic de la Wiltshire (UK) într-un vechi oraș roman (Cunetio). În 1954, în Italia s-a înființat secțiunea de prospecții arheologice a Fundației C.M. Lerici, dedicată descoperirii, prin metoda rezistivității electrice, a mormintelor etrusce amenințate de jefuitorii de morminte (*tombarolli*). Cu această ocazie a fost „inventată” și metoda de prospecție cunoscută ca cea a periscopului Nistri. În 1958, au apărut primele procesări

---

¹ Părășanu Ovidiu, fizician investigator, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

computerizate ale datelor furnizate de prospecțiile de rezistivitate electrică a solului realizate de către specialistul german Irwin Scollar (Bonn). Prototipurile concepute de către acesta vor consacra metoda folosirii măsurătorilor bazate pe rezistivitate. Ulterior, metoda a cunoscut o generalizare deosebită, în diferite țări nenumărate obiective arheologice fiind prospectate prin intermediul și cu ajutorul unor aparate speciale, de multe ori cu adaptări artisanale, care să optimizeze tipul de răspuns pe care aceasta îl oferea.

Și pe teritoriul României metoda și-a găsit, încă de timpuriu, o largă aplicabilitate, în acest context fiind demne de amintit prospecțiile realizate în anii '80 de un colectiv interdisciplinar de la Muzeul Național al Transilvaniei din Cluj (D. Alicu, L. Daraban) în siturile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Iclod, Cluj-Napoca, precum și cele realizate sub egida Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” și a Muzeului din Zalău la Porolissum (Fl. Scurtu). Recent, metoda a fost utilizată în cadrul Proiectului *Apulum 2000*, de cercetare a Tempului lui *Liber Pater* din Partoș (Apulum) (de către dr. W. McCann). Baza de Cercetări cu Utilizatori Multipli din cadrul Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, posedă la ora actuală un rezistivimetru automatizat de înaltă performanță și de mare putere, cu largă aplicabilitate practică (*Scintrex-Saris*), cu ajutorul căruia s-au realizat, cu rezultate deosebite, o serie de prospecții în diferite situri arheologice (Partoș, Sultana, Orașul de Floci, Roșia Montană etc.)².

I. Noțiunile de bază ale rezistivității solului

Legea lui Ohm este legea fizică fundamentală ce stă la baza aplicării metodei rezistivității.

Curentul electric (I) este definit ca rată a unui flux de electroni liberi ce trece printr-un mediu conductibil într-o anumită unitate de timp. *Legea lui Ohm* pentru o porțiune de material conductor traversat de curent electric se poate scrie astfel:

$$I = \Delta V / R \text{ sau } \Delta V = I \times R \text{ unde:}$$

I – intensitatea curentului electric ce străbate materialul conductor

ΔV – diferența de potențial de la capetele materialului

R – rezistența materialului = voltaj/curent ($R = \Delta V / I$).

Această lege se poate scrie și sub formă vectorială pentru a putea fi aplicată în cadrul măsurătorilor prin metoda rezistivității.

Legea lui Ohm sub formă vectorială care la trecerea unui curent electric printr-un mediu este dată de formula:

$$\vec{J} = \sigma \cdot \vec{E} \quad (I.1)$$

Conductivitatea electrică (σ) este o constantă materială care poate caracteriza și artefactele/situațiile arheologice din sol. Acest parametru indică, de fapt, cât curent electric (măsurat în Amperi) poate să treacă printr-o cantitate de material dacă este aplicat la cele două capete un voltaj de 1 V (conductivitatea se măsoară în Amperi/m²).

În realitate, în practică se măsoară diferența de potențial a câmpului electric (ΔV), între diferitele puncte din sol. Se cunoaște faptul că în cadrul măsurătorilor geofizice, *rezistivitatea electrică a mediului* ρ , a cărei valoare numerică este inversul conductivității ($\rho = 1 / \sigma$) este mult mai frecvent folosită.

²Ciută 2003, p. 48-49.

Rezistivitatea se măsoară în Ohmi, voltajul în Volți (V) iar intensitatea curentului în Amperi (A). În cazul măsurării rezistivității pământului avem relația: $R = V/L/J$ (unde J este densitatea curentă a mediului prin care trece curentul electric)³.

Relația matematică dintre potențialul și intensitatea câmpului electric este:

$$E = -\nabla V \quad (I.2)$$

Combinând relațiile (1.1) și (1.2) obținem:

$$J = -\sigma \cdot \nabla V \quad (I.3)$$

În majoritatea măsurătorilor făcute, sursele de curent electric sunt sub formă punctuală, respectiv de *electrozi*, prin urmare le vom denumi în continuare *punct sursă*.

În acest caz, asupra unui element de volum $\Delta \mathcal{G}$ ce înconjoară o punct sursă de curent de intensitate I , având coordonatele (x_s, y_s, z_s) , relația dintre densitatea (J) a curentului electric și intensitatea (I) a acestuia este de forma:

$$\nabla \cdot J = \left(\frac{I}{\Delta \mathcal{G}} \right) \cdot \delta(x - x_s) \delta(y - y_s) \delta(z - z_s) \quad (I.4)$$

unde δ reprezintă funcția Dirac, bine cunoscută în fizică. Ecuația (I.4) poate fi rescrisă sub forma:

$$\nabla \cdot [\sigma(x, y, z) \nabla V(x, y, z)] = \left(\frac{I}{\Delta \mathcal{G}} \right) \cdot \delta(x - x_s) \delta(y - y_s) \delta(z - z_s) \quad (I.5)^4$$

Aceasta este ecuația de bază care ne dă distribuția de potențial electric (V) în interiorul solului, potențial datorat unei surse de curent electric, denumită anterior *punct sursă*, de intensitate I . Pe baza acestei ecuații, au fost dezvoltate o multitudine de tehnici și tehnologii ce au drept scop colectarea și interpretarea datelor obținute.

Pe baza tuturor acestor cunoștințe teoretice putem defini metoda în felul următor:

Metoda măsurării rezistivității electrice a solului se constituie ca o aplicație arheogeofizică, prin intermediul căreia, cu ajutorul unui aparat special (rezistivimetru), pot fi puse în evidență anomalii ale potențialului electric al structurilor pedologice, semnalându-se astfel potențiale intervenții (deranjamente) ce pot fi de natură antropică și/sau de interes arheologic⁵.

II. Proprietățile electrice ale solurilor

La penetrarea solului de către un curent electric la adâncimi mici și medii apar două fenomene principale:

- conducția electronică
- conducția electrolitică

În cazul *conducției electronice*, deplasarea curentului electric prin materiale se face prin intermediul electronilor liberi, similar ca în metale. Acest tip de conducție apare în cazul prezenței mineralelor, sulfidelor metalice și grafitului în straturile de sol.

Conducția electrolitică presupune apariția și deplasarea curentului electric datorită ionilor liberi din substanță, deplasarea acestora făcându-se prin apă în cazul în care materialele studiate au un anumit grad de hidratare, acesta fiind cel mai comun și des întâlnit fenomen în cadrul măsurătorilor.

Bazele fizice ale conductivității electrice în sol (în fapt, un proces de migrație ionică) sunt:

³ *Ibidem*, p. 50.

⁴ Loke, Dahlin 2002, p. 149-162.

⁵ Ciută 2003, p. 50.

- din componența mineralelor sau a altor componente de sol, atomii sau grupuri de atomi încărcăți de energie se dizolvă în apă;

- dacă este aplicat un câmp electric între doi electrozi artificiali (E), ionii componenți vor migra spre electrozi astfel: ionii pozitivi spre electrodul negativ și viceversa;

- diferite materiale sau situații din subsol pot fi detectate astfel (șanțurile umplute cu material secundar prezintă un conținut bogat ionic).

Mai des decât *conductivitatea electrică* (σ), este utilizată valoarea reciprocă, numită *rezistivitate electrică* (ρ), care se măsoară în Volți per m/A sau Ohm per m.

Rezistivitatea (ρ) diferă ca valoare în funcție de componența solului respectiv structurile arheologice și contextul lor geologic și este invers proporțională cu conductivitatea ($\rho = 1/\sigma$)⁶.

Rezistivitatea electrică (ρ) a solului este în mare măsură dependentă de cantitatea și distribuția umezelii/apoi în structura acestuia.

Structurile de ordin arheologic aflate în componența solului afectează distribuția apei în sol, făcându-l mai conductibil sau, din contră, mai rezistent la trecerea curentului electric, realitate ce poate fi detectată de instrumentele de măsură ale aparatului propriu-zis. Piatra, cărămida, ceramica, în general rocile fără elemente metalice, se caracterizează printr-o rezistență crescută la trecerea curentului electric, spre deosebire de argilă sau umpluturile unor șanțuri (care rețin în cantități mai mari apa, de regulă datorită texturii lor diferențiate, afânate, rarefiate), care favorizează conductivitatea. Dacă argila și solul normal pot avea valori de rezistivitate de 1 – 10 Ohm·metri iar cea a rocilor poroase se poate ridica până la 10^3 - 10^6 Ohm·metri, aceste diferențe putând fi sesizate prin măsurători ale rezistivității solului, permițând în final descoperirea și punerea în plan a situației arheologice întâlnite. Influența apei asupra structurilor aflate în sol poate fi observată în diagramele următoare (Fig. 1)⁷.

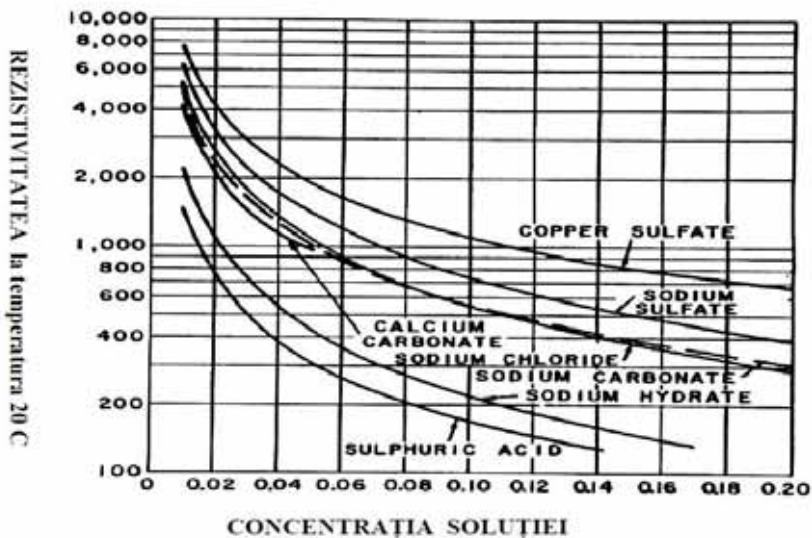
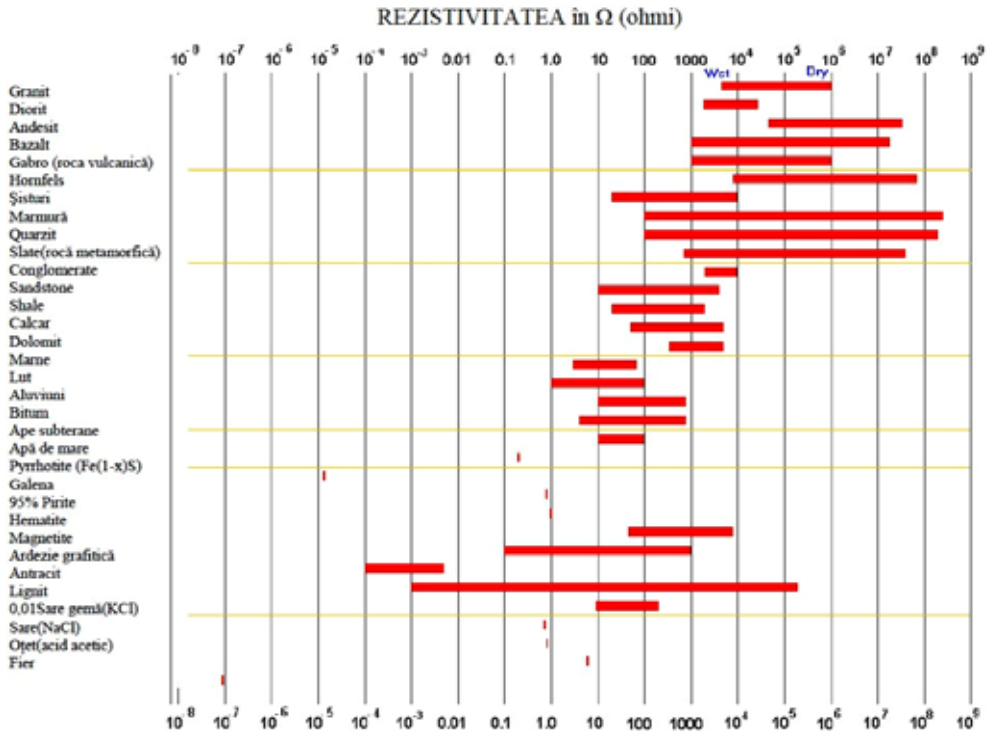

Fig. 1

⁶ Nyquist *et alii* 1999, p. 135-148.

⁷ Ciută 2003, p. 50.

Valorile rezistivității pentru majoritatea substanțelor care se găsesc în sol începând de la starea umidificată până la starea uscată, sunt redată în tabelul de mai jos (Tabelul 1)⁸:

Tabel 1

III. Dispozitive de colectare, vizualizare și interpretare a datelor

Având în vedere diversitatea proprietăților dielectrice ale straturilor din sol sau componentelor izolate ce pot fi întâlnite, problema devine destul de complicată la prima vedere, de aceea vom începe prin a analiza cel mai simplu caz de transmitere a curentului electric în sol și anume, considerăm un sol omogen și un singur punct sursă pe suprafața solului, respectiv un *electrod*.

Emiterea curentului electric de către punctul sursă în interiorul solului se face radial, iar potențialul electric (V) variază invers proporțional cu distanța de la sursă. Se obțin astfel *suprafețe echipotențiale* care au formă semisferică, cu centrul situat în punctul sursă (Fig. 2)⁹.

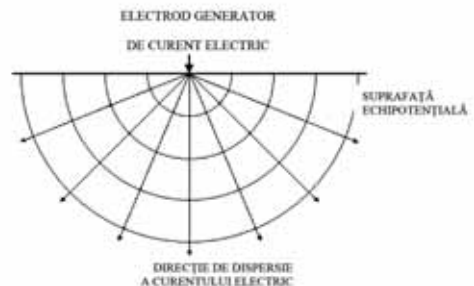

Fig. 2

⁸ Olivar *et alii* 1990, p. 1347-1356.

⁹ Summer 1976.

Potențialul electric V în acest caz este dat de relația:

$$V = \frac{\rho \cdot I}{2\pi r} \quad (\text{III.1})$$

unde r – distanța de la electrod la un punct de pe o suprafață echipotențială
 ρ - rezistivitatea electrică a mediului
 I – intensitatea curentului electric generat de punctul sursă (electrod).

În practică însă, se folosesc cel puțin doi electrozi, situați unul la polul pozitiv (+) al sursei de curent iar celălalt la polul negativ (-) (Fig. 3)¹⁰.

În acest caz, valorile potențialului electric au o dispunere simetrică în jurul unei axe imaginare situate la mijlocul distanței dintre cei doi electrozi (Fig. 4)¹¹.

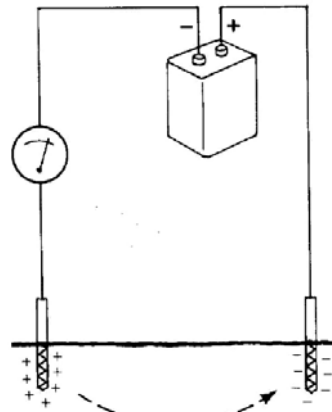

Fig. 3

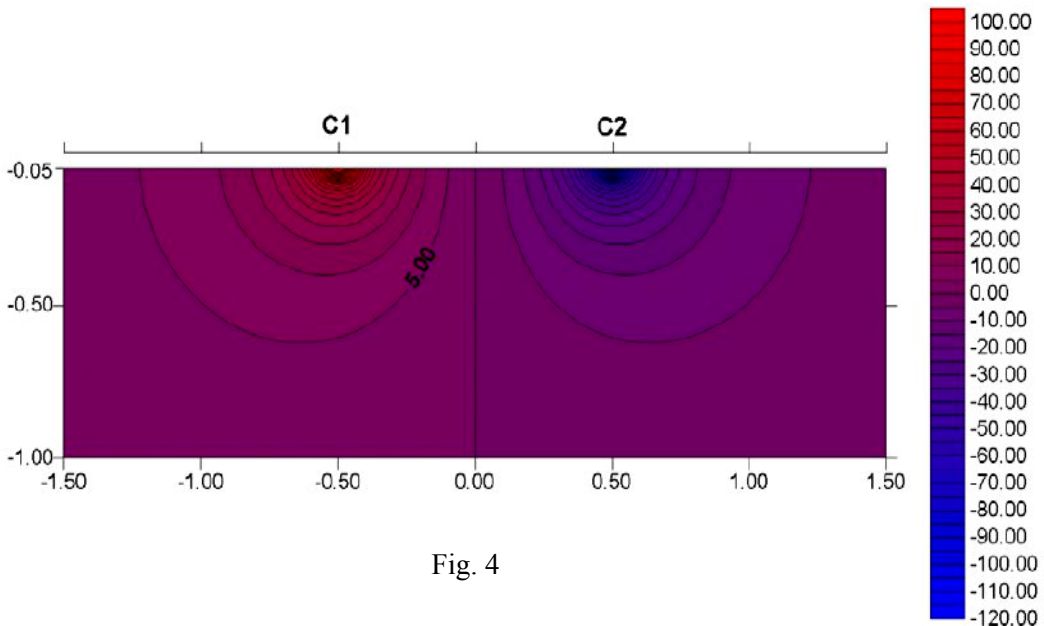

Fig. 4

Figura anterioară prezintă distribuția potențialului electric în cazul a doi electrozi situați la distanța de un metru (1m) depărtare unul față de celălalt, la o intensitate a curentului electric de un amper ($I = 1A$), curent ce este difuzat într-un spațiu omogen având rezistivitatea de un ohm-metru ($\rho = 1\Omega.m$).

¹⁰ Ciută 2003, p. 48.

¹¹ Summer 1976.

Valoarea potențialului în acest caz este dat de formula:

$$V = \frac{\rho \cdot I}{2\pi r} \left(\frac{1}{r_{C1}} - \frac{1}{r_{C2}} \right) \quad (\text{III.2})$$

unde r_{C1} și r_{C2} sunt distanțele de la punctul în care se măsoară potențialul la primul respectiv al doilea electrod.

Rezistivitatea pământului nu este altceva decât o rezistență specifică a materialelor specifice componente, un parametru ce permite standardizarea și compararea rezistenței electrice a diferitelor materiale studiate. Dacă este aplicat un curent artificial în sol, prin intermediul a doi electrozi, ionii vor migra fiecare către electrodul care îi atrage: cei pozitivi către electrodul negativ și cei negativi către electrodul pozitiv. Structurile arheologice, în aceeași manieră, sunt detectabile datorită conductivității electrice diferite a lor față de a solului, prin faptul că afectează procesul de migrație a ionilor încărcăți electric. În figura de mai jos sunt reprezentate grafic două modalități de trecere a curentului electric în sol atunci când întâlnește material arheologic (Fig. 5).

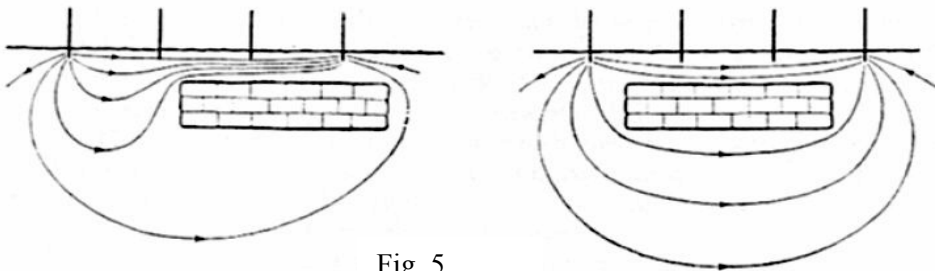
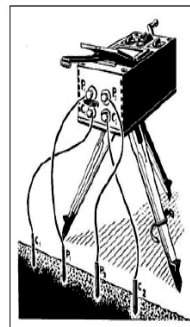

Fig. 5

Pentru a putea vizualiza efectele trecerii curentului electric în sol este nevoie să se cunoască diferența de potențial dintre anumite puncte (ΔV).

Pentru a se face măsurători cât mai precise este nevoie să se crească numărul de electrozi implementați în suprafața solului. Iată un aranjament tipic de patru electrozi (Fig. 6)¹².

Figura anterioară reprezintă *aparatură tester de sol de tip „Megger”* (Fig. 6), unul dintre primele dispozitive puse la punct de către R. Atkinson în anul 1946.

Formula care ne dă diferențele de potențial este:

$$V = \frac{\rho \cdot I}{2\pi r} \left(\frac{1}{r_{C1P1}} - \frac{1}{r_{C2P1}} - \frac{1}{r_{C1P2}} + \frac{1}{r_{C2P2}} \right) \quad (\text{III.3})$$

Fig. 6

¹² *Ibidem.*

În acest caz, măsurarea rezistivității (ρ) se face prin injectarea de curent electric în sol prin cei doi electrozi C1 și C2 și măsurarea diferențelor de potențial la ceilalți doi electrozi P1 și P2, denumiți și *electrozi de potențial*. Cunoscând valoarea intensității curentului electric (I) precum și valorile diferențelor de potențial (ΔV) se poate calcula valoarea aparentă a rezistivității solului conform relației:

$$\rho_a = k \frac{\Delta V}{I} \quad (\text{III.4})$$

unde

$$k = \frac{2\pi}{\left(\frac{1}{r_{C1P1}} - \frac{1}{r_{C2P1}} - \frac{1}{r_{C1P2}} + \frac{1}{r_{C2P2}} \right)} \quad (\text{III.5})$$

k - factor geometric ce depinde de aranjamentul celor 4 electrozi

În practică de obicei, aparatele de măsură calculează valori ale rezistenței electrice (R) care se cunoaște sub forma cea mai simplă a legii lui Ohm ca fiind $R = \frac{\Delta V}{I}$ așa că, valoarea rezistivității aparente va fi calculată după formula:

$$\rho_a = k \cdot R \quad (\text{III.6})$$

Factorul geometric k depinde de configurarea rețelei electrice din care fac parte cei patru electrozi (C1, C2, P1, P2). Există o multitudine de moduri de configurare, fiecare dintre acestea având propriile particularități¹³.

IV. Metoda de măsurare, vizualizare și interpretare 3-D

Metoda 3-D reprezintă cel mai perfecționat nivel de înregistrare, procesare și interpretare a datelor obținute în urma măsurătorilor rezistivității aparente a solului. Această metodă presupune nu numai determinarea valorilor rezistivității aparente (ρ_a) pe verticală în funcție de adâncimea în sol și pe orizontală determinând astfel variațiunile laterale dar și compilarea tuturor datelor în așa fel încât să se poată obține un model tridimensional al solului oferind astfel o imagine mult mai amplă și elevată asupra caracteristicilor dielectrice ale solului.

Această metodă necesită un număr mult mai mare de date prin urmare și un număr mai mare de electrozi precum și o desfășurare mult mai amplă a acestora pe suprafața de studiat. Electrozii în acest caz vor fi dispuși pe două direcții respectiv Ox și Oy (Fig. 7)¹⁴.

Dipozitivele de măsură sunt aceleași ca și în cazurile 1-D sau 2-D, de asemenea existând și o mare diversitate de moduri de legare a electrozilor în cadrul aceluiași dispozitiv cum ar fi *pol-pol*, *pol-dipol*, *dipol-dipol* sau combinații simultane ale acestora, în funcție de particularitățile suprafețelor cercetate.

¹³ Panissod *et alii* 1998, p. 1542-1550.

¹⁴ Loke, Barker 1996, p. 499-523.

Iată două posibilități de conectare ale electrozilor în urma unei astfel de desfășurări (Fig. 8):

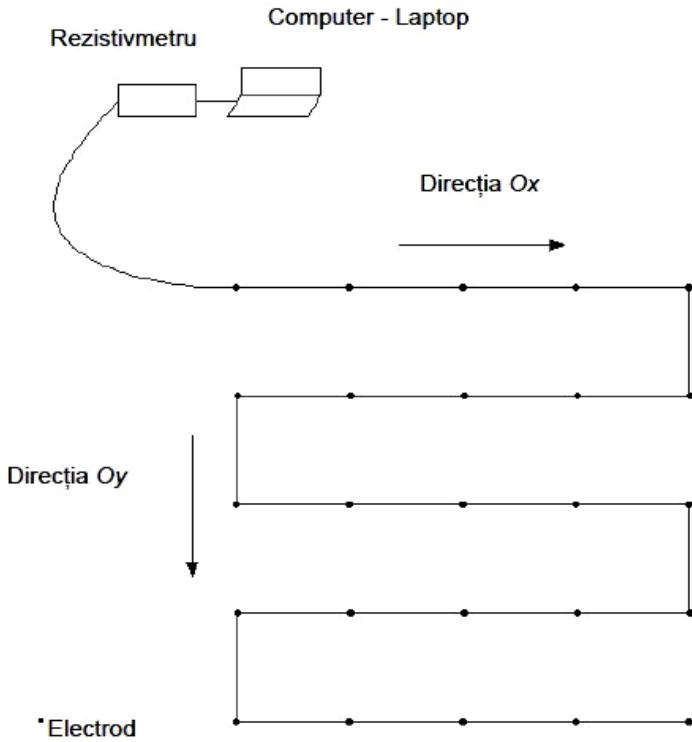

Fig. 7

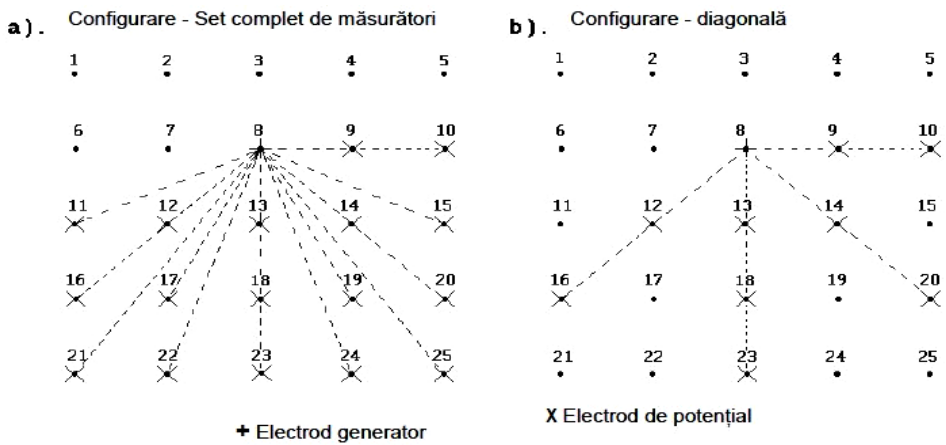

Fig. 8

Pentru fiecare set de măsurători fiecare electrod în parte devine *centru de potențial*, iar acesta se conectează în diverse moduri cu toți ceilalți electrozi rămași în schemă. Diferențele de potențial (ΔV) vor fi măsurate de la electrodul principal specific fiecărui set de măsurători la fiecare dintre ceilalți electrozi cu care este conectat. La punctul a) observăm o conectare cât mai completă a electrozilor astfel încât se va obține un număr maxim de date. Dacă particularitățile solului nu sunt foarte variate iar acesta nu prezintă multe neomogenități laterale de structură se va face o *conectare în diagonală* ca la punctul b)¹⁵.

Fiecare mod de aranjament al electrozilor precum și modul de conectare al acestora specific fiecarui set de măsurători are stabilite pentru compilarea datelor formule de calcul bine definite, de exemplu în cazul modului de conectare *pol-pol*, numărul maxim de măsurători ce pot fi efectuate n_{max} este dat de formula:

$$n_{max} = n_e(n_e - 1)/2 \quad (IV.1)$$

unde n_e - reprezintă numărul total al electrozilor utilizați

Astfel, pentru o desfășurare pe axa Ox a câte 5 electrozi, și 5 desfășurări pe axa Oy vor fi posibile 300 de măsurători. Dacă se mărește numărul electrozilor și al desfășurărilor, pentru 10 electrozi pe desfășurarea Ox și 7 desfășurări pe Oy , vom avea un număr de măsurători cuprins între 1176 și 4500, în funcție de modul de conectare pe fiecare set de măsurători în parte. Numărul de electrozi pe desfășurare precum și numărul de desfășurări este stabilit în funcție de dimensiunile suprafeței ce urmează a fi investigate. Nu are sens spre exemplu pentru o suprafață mică să se folosească prea mulți electrozi și de asemenea pentru o suprafață omogenă. În unele cazuri distanța dintre electrozii situați în linie pe o desfășurare de-a lungul axei Ox este semnificativ mai mică decât distanța dintre desfășurări pe axa Oy , de aceea pentru fiecare caz în parte trebuie să se stabilească și dimensiunile optime ale acestor distanțe.

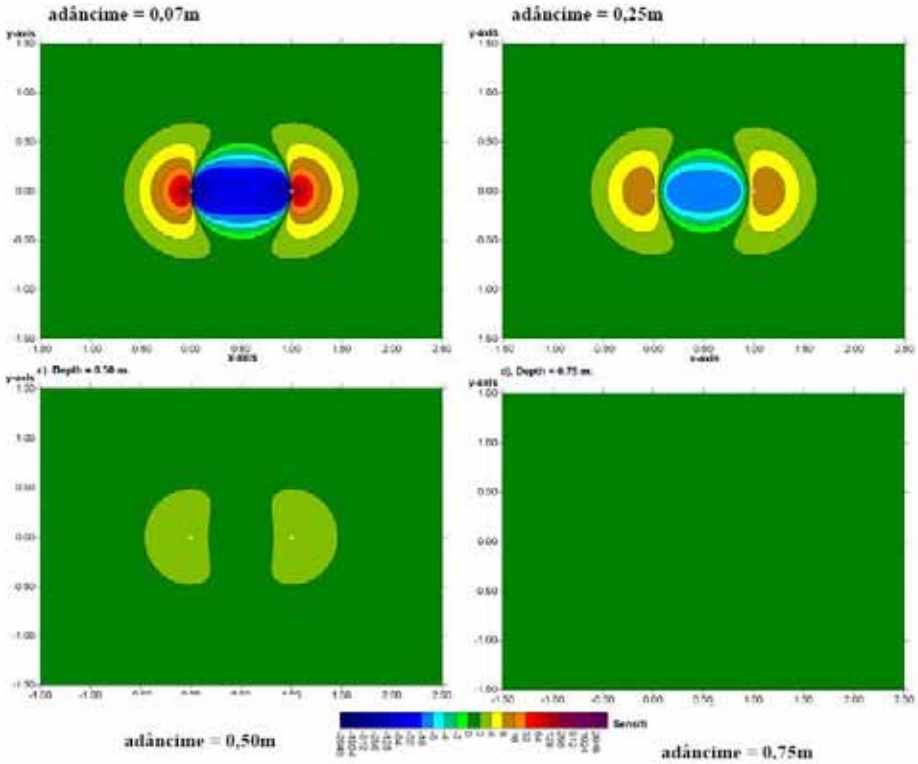
Indiferent de tipul dispozitivului folosit și de modul de conectare al electrozilor în cadrul dispozitivului, principiul de bază al metodei rezistivității electrice 3-D rămâne același: în urma compilării datelor de către computer, se obțin imagini bidimensionale 2-D pentru diferite adâncimi din sol, imagini ce constau în reprezentări grafice spectrale ale valorilor rezistivității aparente ale straturilor de sol și aceste imagini puse cap la cap pe verticală dau în final o reprezentare tridimensională 3-D a caracteristicilor dielectrice ale solului măsurate pe o anumită arie la suprafață (Fig. 9)¹⁶.

În figura următoare sunt reprezentate imagini spectrale obținute cu un dispozitiv Wenner dispus la modul pol-pol, avem patru cadre bidimensionale la diferite adâncimi. Se observă cum, odată cu creșterea în adâncime, de la 0,07m până la 0,75m caracteristicile dielectrice ale solului se omogenizează urmând ca de la 0,75m în jos solul să devină complet omogen, semn că s-a ajuns la solul viu sau steril.

---

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

Spectru rezistivitate

Fig. 9

Același lucru se poate observa și în cazul unui dispozitiv Wenner-Schlumberger dispus la modul *pol-dipol* (Fig. 10)¹⁷. Modul diferit de conectare al electrozilor duce la forme diferite de distribuție spectrală a culorilor în cadrul imaginilor. Important nu este însă forma imaginii obținute, deoarece aceasta este generată de modul de conectare al electrozilor, ci buna interpretare a acestor imagini.

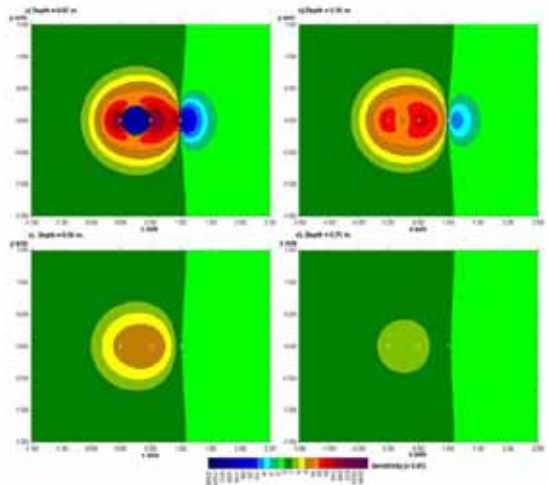

Fig. 10

¹⁷ *Ibidem*.

Punerea cap la cap a acestor „felii” de sol luate pe verticală presupune deținerea de programe informatice profesionale și perfecționiste. De asemenea contează foarte mult și puterea de procesare a computerului folosit în rularea acestor programe, deoarece parametrii necesari rulării acestora sunt mari și deci și efortul computațional aferent este foarte mare.

Unul dintre cele mai cunoscute programe informatice specializate pentru procesarea datelor și obținerea de imagini tridimensionale în adâncime a solului este RES3DMOD.EXE, capabil să calculeze valorile rezistivității aparente (ρ_a) și să redea practic o tomografie a solului pentru măsurători cu desfășurări rectangulare ale electrozilor. Acesta poate rula sub sisteme de operare Windows 98/ 2000/ XP/ NT/Vista. Acest program conține modele comparative de date pentru valorile rezistivității aparente în fișierul BLOCK11.MOD cu ajutorul cărora se atribuie cea mai apropiată valoare spectrală corespunzătoare valorii rezistivității într-un punct din sol. Se generează astfel imagini bidimensionale 2-D pentru diferite adâncimi (Fig. 11).

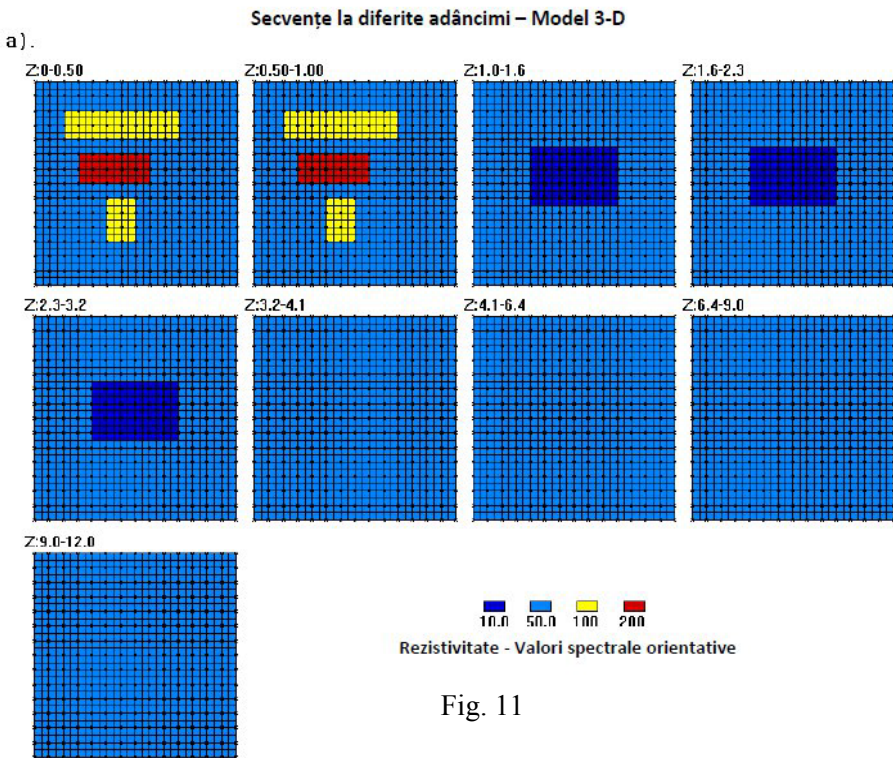

Fig. 11

De asemenea, programul RES3DMOD.EXE are setată o opțiune ce presupune salvarea datelor înregistrate și folosirea lor în cadrul programului de inversiune RES3DINV.

Programul de inversiune RES3DINV presupune refacerea în sens invers a drumului parcurs de curentul electric în sol, pe baza valorilor rezistivității aparente (ρ_a) și reconstituirea tridimensională a modelului 3-D rezultat în urma măsurătorilor efectuate.

În prima fază se reconstituie rețeaua tridimensională în funcție de coordonatele fiecărui punct situat pe grila bidimensională 2-D corespunzătoare fiecărei adâncimi în parte (Fig. 12)¹⁸.

În figura 12 avem 3 cazuri:

- a) modelul standard unde dimensiunile rectangulare orizontale (Ox , Oy) ale celulelor se stabilesc în funcție de distanțele dintre electrozi;
- b) etapa a doua, mai exact modelul în care celulele sunt divizate pe orizontală;
- c) ultima etapă a procesării, respectiv modelul în care celulele sunt divizate și pe verticală în vederea obținerii unor imagini cât mai clare.

După compilarea tuturor datelor, date corespunzătoare valorilor rezistivității aparente a solului (ρ_a) în fiecare punct al rețelei virtuale astfel obținută și atribuirea unei valori spectrale de o anumită intensitate pentru fiecare valoare discretă a rezistivității aparente în punctul respectiv, se va obține un model tridimensional 3-D complet (Fig. 13)¹⁹.

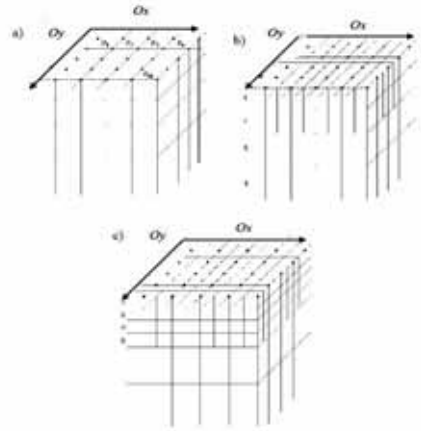

Fig. 12

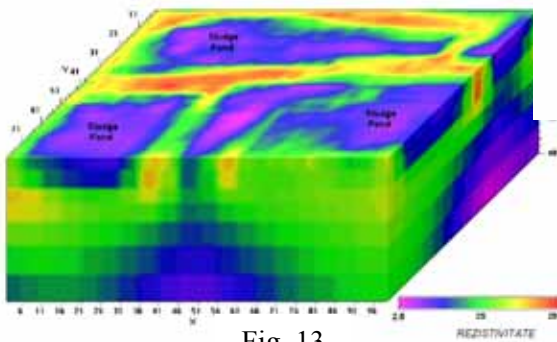

Fig. 13

Prin interpretarea corectă a imaginilor obținute se poate determina cea mai bună tehnică de abordare a săpăturii astfel încât vestigiile și artefactele ce urmează a fi descoperite vor fi afectate cât mai puțin.

Trebuie remarcat faptul că toate metodele de investigare arheogeofizice au caracter non-distructiv, amintim aici și alte metode respectiv georadarul (Ground Penetrating Radar) și magnetometrul, nepericlitând în cadrul cercetărilor făcute sub nici o formă integritatea zonelor de sit investigate.

Cu toate că nici una dintre ele nu poate oferi o certitudine de sută la sută în ceea ce privește descoperirile ce urmează a fi făcute, fiecare dintre ele crește semnificativ probabilitatea ca descoperirile arheologice să aibă loc și de asemenea înlătură un volum inutil imens de muncă pentru suprafețele ce nu prezintă interes de săpătură.

Iată numai câteva dintre avantajele deosebite pe care le conferă folosirea acestor metode.

¹⁸ McGillivray, Oldenburg 1990, p. 589-624.

¹⁹ Sasaki 1992, p. 453-464.

Bibliografie selectivă

- Ciută 2003 M. Ciută, *Metode și tehnici moderne de cercetare în arheologie*, în *Note de curs*, Alba Iulia 2003, p.48-50.
- Loke, Barker 1996 Loke M.H., Barker R.D., *Practical techniques for 3D resistivity surveys and data inversion*, în *Geophysical Prospecting*, 44, 1996, p. 499-523.
- Loke, Dahlin 2002 Loke, M.H, Dahlin, T, *A comparison of the Gauss-Newton and quasi-Newton methods in resistivity imaging inversion*, în *Journal of Applied Geophysics*, 49, 2002, p. 149-162.
- Nyquist *et alii* 1999 Nyquist, J.E., Bradley, J.C., Davis, R.K., *DC resistivity monitoring of potassium permanganate injected to oxidize TCE in situ*, în *Journal of Environmental & Engineering Geophysics*, 4, 1999, p. 135-148.
- McGillivray, Oldenburg 1990 McGillivray, P.R., Oldenburg, D.W., *Methods for calculating Frechet derivatives and sensitivities for the non-linear inverse problem: A comparative study*, în *Geophysical Prospecting*, 67, 1990. p. 589-624.
- Olivar *et alii* 1990 Olivar, A., de Lime, L. and Sharma, M.M., 1990 *A grain conductivity approach to shaly sandstones*, în *Geophysics*, 55, 1990, p. 1347-1356.
- Panissod *et alii* 1998 Panissod, C., Dabas, M., Hesse, A., Jolivet, A., Tabbagh, J. and Tabbagh, A. *Recent developments in shallow depth electrical and electrostatic prospecting using mobile arrays*, în *Geophysics*, 65, p. 1542-1550.
- Sasaki 1992 Sasaki, Y., *Resolution of resistivity tomography inferred from numerical simulation*, în *Geophysical Prospecting*, 40, 1992, p. 453-464.
- Summer 1976 Summer, J.S, *Principles of induced polarization for geophysical exploration*, în *Elsevier Scientific Publishing Company*, 1976.

ISTORIE

Unele considerații cu privire la etapa de debut a relațiilor româno-otomane în secolul al XIV-lea

Vasile Mărculeț¹

vasmarculet@yahoo.com
vasilemarculet@gmail.com

Mots clés: *le Despotat de la Dobroudja, la Valachie, l'Empire Ottoman, des relations roumaines-ottomanes, des relations dobroudjeannes-ottomanes, Dobrotiță, Nicolas Alexandre, Vladislav I, Radu I, Teter, Ivanco.*

Résumé: *Quelques considérations concernant l'étape de début des relations roumaines-ottomanes pendant le XIVe siècle. Le début des relations roumaines-turques s'est produit dans le contexte de l'offensive ottomane dans la Péninsule Balkanique de la deuxième moitié du XIVe siècle. Les protagonistes de cette étape, qui va se prolonger jusqu'aux les derniers ans de la 9e décennie du XIVe siècle, ont été le Despotat de la Dobroudja et la Valachie.*

Les premières possibles relations dobroudjeannes-ottomanes révélées des sources datent depuis l'automne de l'an 1360. Possibles mais pas certes, elles se sont produites dans le contexte des quelques actions militaires menées, autant de la flotte du despote Dobrotiță, mais aussi de la flotte ottomane contre les vaisseaux génoises du Pont Gauche. Pendant le règne de Dobrotiță, selon les options de politique externe, le Despotat de la Dobroudja et l'Empire Ottomane se sont situés quelques fois dans des camps adverses, autres fois dans le même camp. Les sources de cette période n'offrent aucune information qui pourrait permettre identifier un conflit dobroudjean-ottoman ou la vassalisation de l'état roumain ouest-pontique par l'Empire Ottoman.

La vassalisation du Despotat de la Dobroudja par les Turques, certe en 1387, s'est produite, très probablement, dans des conditions inconnues, au début du règne d'Ivanco, le fils et le successeur de Dobrotiță. Il n'est pas exclu ni le fait que, dans les conditions où Ivanco et le despote Terter de Dristra aurait été la même personne, celui-ci aurait accepté la suzeraineté ottomane déjà en 1377, en échange du secours militaire reçu pour consolider ses positions au Bas Danube. En 1387, Ivanco dénonce la suzeraineté ottomane prenant une position ferme dans la lutte antiottomane.

Le début des relations valaques-turques s'est produit, très probablement, environ 1363-1364, pendant les derniers ans du règne de Nicolas Alexandre, engagé, à côté d'autres souverains slaves de la Péninsule Balkanique dans l'action d'arrêt de l'offensive turque dans la vallée Marița. La même politique antiottomane est continuée par son fils, Vladislav I dans la première partie de son règne. Celui-ci porte des luttes avec les Turques et leurs alliés, les Bulgares de Târnovo, à Vidin en 1368 ou en 1369, et un contingent valaque participe à côté des forces d'une coalition balkanique, conduite par les despotes serbes-macédoines Jovan Uglješa et Vukašin, à la campagne antiottomane de 1371, achevée avec la défaite de Cirmen (25/26 septembre). À une date située entre septembre 1371 et mai 1373, Vladislav I, confronté avec l'hostilité de la Hongrie, régleme ses rapports avec les Turques, avec lesquels il se trouvera en

---

¹ Vasile Mărculeț, doctor în istorie, Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș.

bonnes relations jusqu'à la fin de son règne. La même politique, suivie aussi par son frère et son successeur Radu I, va montrer ses effets bénéfiques pendant l'été de l'an 1377, quand l'agression hongroise contre la Valachie est annihilée par le prince valaque à l'aide de ses alliés, Bulgares, Turques et Vénétiens (Traducerea: prof. Elena Jampa, Mediaș).

La mijlocul secolului al XIV-lea, o nouă putere transcontinentală – *turcii otomani* – își făcea apariția pe continentul european. Cucerirea cetății bizantine Tzympe (1352) a fost urmată de ocuparea fortăreței Gallipoli (martie 1354) și de fixarea solidă a turcilor pe continentul european. În decurs de doar câteva decenii viguroasa ofensivă otomană s-a soldat cu cucerirea sau cu vasalizarea majorității statelor balcanice.

În contextul ofensivei otomane în Peninsula Balcanică din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, se situează și debutul relațiilor româno-turcești. Protagonistii în această etapă, care se va prelungi până în ultimii ani ai deceniului 9 al secolului al XIV-lea, au fost Despotatul Dobrogean și Țara Românească. Absența masivă a informațiilor face însă ca atât momentul de debut al relațiilor româno-otomane, cât și evoluția lor în această fază să fie puțin cunoscute. Foarte probabil, din acest motiv istoriografia trece, în general, peste acest moment fără a-i acorda o atenție prea mare.

Debutul relațiilor dobrogeano-otomane (c.1360-c.1387). Poziția geografică deținută, pe malul drept al Dunării de Jos, în nord-estul Peninsulei Balcanice a făcut ca Despotatul Dobrogean să fie primul stat românesc despre care avem informații că ar fi avut legături cu turcii. Debutul relațiilor dobrogeano-otomane este, pe cât de puțin cunoscut, pe tot atât de controversat. Informațiile cu privire la acest moment, deosebit de laconice, provin din surse contemporane însă indirecte.

Primele informații care ne permit identificarea, cel puțin ipotetică a unui început al relațiilor dobrogeano-otomane provin dintr-un act genevez redactat la Chilia de notarul Antonio di Ponzò la 20 octombrie 1360. Actul înregistra faptul că genevezii din coloniile ligure de la gurile Dunării organizau convoaie de vase comerciale, protejate de galere de luptă „*de teama galerelor [...pi]raților domnului Dobrotiță și a vaselor turcilor*”².

Asocierea acțiunilor vaselor lui Dobrotiță cu cele ale turcilor făcută de notarul genevez poate fi una întâmplătoare, între cele două părți neexistând nicio colaborare. Ne punem însă întrebarea dacă nu cumva această asociere este una conjuncturală, dictată de interese comune, respectiv o colaborare a piraților care operau în numele despotului dobrogean cu pirații care acționau în numele sultanului? Un răspuns afirmativ este, în opinia noastră, unul cât se poate de plauzibil. O asemenea colaborare nu presupune însă, în mod obligatoriu, și existența unor raporturi interstatale instituționalizate, dar nici nu exclude o asemenea posibilitate. În consecință, considerăm că cel mai corect ar fi să vedem în această asociere o apropiere de interese, limitată a unor grupuri aparținând și acționând în numele unor state diferite, în cazul nostru, Despotatul Dobrogean și Imperiul Otoman.

După această dată, pentru o lungă perioadă de timp orice informații cu privire la relațiile dobrogeano-otomane lipsesc. În pofida acestor realități, unii istorici au postulat

---

² Balard 1980, p. 164, doc. 100: „*est propter timorem galearum [...pi]rratorum domini Dobrodicie ac eiam lignorum Turchorum*”.

vasalizarea statului dobrogean de către Imperiul Otoman după victoria turcilor de la Cirmen din 25/26 septembrie 1371 obținută asupra unei coaliții balcanice.

În opinia istoricului turc Halil Inalcik, victoria de la Cirmen ar fi afectat serios și statutul politico-juridic internațional al Despotatului Dobrogean. Reputatul otomanist afirma într-una din lucrările sale că „în 1372 despotul Dobrogei și regele Bulgariei au devenit vasali otomani”³.

Pe ce surse își fundamentează istoricul turc concluzia sa nu știm, dar, în opinia noastră, aceasta este mult prea categorică în raport cu succintele informații tardive pe care le deținem cu privire la acest aspect. Cu atât mai neverosimilă ni se pare această opinie cu cât nicio sursă contemporană sau tardivă nu face nici cea mai neînsemnată referire, nici la participarea despotului Dobrotiță la coaliția antiotomană condusă de despoții sârbo-macedoneni Jovan Uglješa și Vukašin din 1371, nici la stabilirea vreunor raporturi suzerano-vasalice între Imperiul Otoman și Despotatul Dobrogean în această epocă. Singura informație referitoare la existența unor asemenea raporturi, transmisă de cronicarul turc Mehmed Neșri (secolul XV) și preluată de Leunclavius se referă la situația existentă în anul 1387 și îl are ca protagonist pe Ivanco, fiul și urmașul lui Dobrotiță, ale cărui raporturi cu turcii se încadrează, în opinia noastră, într-o altă etapă de evoluție a acestora⁴.

După părerea noastră, neangajarea despotului Dobrotiță în coaliția antiotomană condusă de despoții Jovan Uglješa și Vukašin își are solide temeiuri de natură politică și militară. La data respectivă, suveranul dobrogean era angajat într-un greu și epuizant război cu Genova și cu coloniile sale din pontice și din levantine, care tocmai în prima parte a deceniului 8 al secolului al XIV-lea înregistra maxima sa amploare⁵. Angajarea în coaliția antiotomană ar fi însemnat pentru despotul Dobrotiță să atragă împotriva statului său încă a unui dușman, chiar mai redutabil decât Genova, cu consecințe dramatice pentru acesta.

Cu privire la evenimentele de la Dunărea de Jos de la mijlocul deceniului 8 al secolului al XIV-lea există unele informații care ar putea fi puse în relație cu raporturile dobrogeano-otomane în această etapă. Știri indirecte, acestea ne sunt furnizate de cronicarii turci Idris Bitlisi și Mehmed bin Mehmed. Primul relatează că „în anul 777 al Hegirei [2 iunie 1375-20 mai 1376] el a pornit din Brusa, reședința de vară, și, plecând cu gândul de a face o expediție sfântă (gaza), a trecut marea spre părțile Nicopolei și Silistrei din țara ghiaurului cu numele Șişman (Susmanos), care se numără printre căpeteniile mari (mülük-i izam) din ținuturile ghiaure, și s-a îndreptat spre țara celui mai-sus amintit”⁶. Informații asemănătoare ne oferă și cel de-al doilea cronicar, care datează însă evenimentele narate un an mai târziu. „În primăvara anului [7]78 [21 mai 1376-9 mai 1377] – scrie el – [turcii] au trecut în Rumelia pentru a supraveghea vilaietul Silistra și Nicopol. Țarul (hakim) acelei țări, Șişman (Susmanos), când a aflat despre aceasta, a ieșit în întâmpinarea lor cu urările cuvenite. Apoi, după fixarea gaziei și haraciului, el a fost menținut mai departe în stăpânirea țării sale”⁷.

³ Inalcik 1996, p. 52.

⁴ *Cronici turcești*, I, p. 110 / Mehmed Neșri; Leunclavius 1591, col. 265.

⁵ Mărculeț 2007, p. 384-387.

⁶ *Cronici turcești*, I, p. 154 / Idris Bitlisi.

⁷ *Ibidem*, p. 400 / Mehmed bin Mehmed.

Înainte de a trece la interpretarea propriu-zisă a informațiilor prezentate, se cuvine să facem câteva precizări privind statutul politico-juridic al cetăților amintite. Dacă Nicopole aparținea într-adevăr țarului Ivan Șišman de la Târnovo, Silistra nu mai făcea parte din Țaratul Bulgar, la data respectivă, cetatea dunăreană trecuse sub jurisdicția despotului Dobrotiță.

După 1367 sau, cel mai probabil, în 1369, în împrejurările disputelor pentru stăpânirea Vidinului⁸, Silistra (Dristra), aflată sub stăpânire bulgară, unde la 1360 rezida mitropolitul bulgar Zaharia, era cucerită de forțele despotului Dobrotiță, susținut, probabil, de contingente muntene și bizantine. Teritoriile smulse Bulgariei, formând așa-numita *Țară a Dristrei*, ce integra în hotarele sale importante porturi dunărene și puncte strategice, Dristra și Păcuiul lui Soare, primeau o organizare proprie și un statut autonom, fiind puse sub autoritatea unui dintre fiii lui Dobrotiță, Terter, identificat de unii specialiști români cu Ivenco, fiul și urmașul despotului dobrogean⁹.

Apartenența Silistrei (Dristrei) la Despotatul Dobrogean este confirmată de un act patriarhal din vara anului 1370. La 24 iulie 1370, patriarhul ecumenic Philotheos Kokkinos încredința spre administrare Mitropoliei de Varna, dependentă de Biserica bizantină nu de cea bulgară, posesiunile sale, Caliacra (*Γακιάκρας*), Tristria (*Τρίστρεας*), Carnava (*Κάρναβας*), Cranea (*Κρανέαας*) și Gerania (*Γερανίων*)¹⁰.

Ațiunea otomană la care fac referire cei doi cronicari otomani, dacă ea va fi avut loc cu adevărat, nu s-a putut derula decât în primăvara anului 1377. În cursul anului 1376 sursele, nu numai că nu amintesc vreun conflict al lui Dobrotiță cu turcii, ba mai mult ni-l arată pe despotul dobrogean angajat într-o acțiune comună cu Venetia, la care urma să fie cooptat și basileul Ioan V Paleologos, care viza impunerea ginerelui său, Mihail Paleologos, fiul împăratului bizantin pe tronul Marilor Comneni de la Trapezunt¹¹. Or, în cazul unui iminent conflict cu turcii, credem că o asemenea angajare politică și militară a despotului Dobrotiță în bazinul est-pontic și neglijarea propriei apărări ar fi fost o acțiune nu numai imposibilă, ci de-a dreptul iresponsabilă. Din acest motiv, credem că prezumtiva ofensivă otomană, nici pe departe o campanie sultanală, cum o prezintă Idris Bitlisi, ci una de o anvergură incomparabil mai redusă s-a consumat probabil pe fondul evenimentelor politico-militare desfășurate la Constantinopol și la Dunărea de Jos la sfârșitul anului 1376 și la începutul lui 1377.

În vara anului 1376, cu sprijin genovez și otoman, prințul Andronikos, fiul împăratului Ioan V, evada din închisoarea sa din insula Lemnos, unde era deținut în urma primei tentative de uzurpare din 1373, și declanșa revolta împotriva tatălui său. La 12 august, pretendentul ocupa Constantinopolul, Ioan V fiind depus și întemnițat¹². Noul basileu, Andronikos IV (1376-1379), se grăbea să cedeze susținătorilor săi genovezi insula Tenedos, iar turcilor cetatea Gallipoli (sfârșitul lui 1376-începutul lui 1377).

Evenimentele de la Constantinopol au generat atitudini și poziții diferite față de ele ale conducătorilor dobrogeni, materializate în opțiunile politice diferite. Asistăm acum

⁸ Pentru disputele pentru stăpânirea Vidinului, vezi: Iorga 1984, p. 116-140; Holban 1956, p. 7-62.

⁹ Diaconu 1978, p. 192-198.

¹⁰ Miklosich, Müller 1860, p. 528, doc. CLXXII.

¹¹ Iorga 1914, p. 1058-1059, doc. II; Thiriet 1958, p. 142-143, reg. 576.

¹² Schreiner 1975, p. 67.

la apariția unor grave divergențe chiar în sânul familiei domnitoare, care vor determina inclusiv sciziuni de natură teritorială.

În contextul politic tulbure al momentului, la sfârșitul anului 1376 sau la începutul anului 1377, Terter de la Dristra dispunea asupra cumnatului său, Mihail Paleologos, ginerele lui Dobrotiță. Asasinatul este consemnat, atât în *Chronicon Mesembriae*, care relatează că „în anul 6885, indictionul 15 [1 septembrie 1376-31 august 1377], despotul kyr Mihail a fost omorât la Tristria (Dristra, n.n.)”¹³, cât și în *Chronicon breve*, potrivit căreia, Mihail a fost ucis de Terter¹⁴.

Măsura radicală și reprobabilă luată de Terter împotriva lui Mihail Paleologos era expresia însăși a opțiunii sale politice. Ea venea să sancționeze o realitate constituită de facto: aderarea potentatului de la Dristra la tabăra lui Andronikos IV, în opoziție cu cumnatul și tatăl său, rămași fideli taberei fostului împărat Ioan V.

Concomitent, Terter proceda la desprinderea de sub autoritatea lui Dobrotiță a teritoriilor aflate sub guvernarea sa punând bazele unei seniorii proprii: Despotatul Dristrei. Titlurile de *despot* și *authentēs* de pe monedele care-i sunt atribuite, confirmă constituirea acestei entități politico-statale la Dunărea de Jos¹⁵.

Admițând, cu titlu de ipoteză, ca veridice informațiile transmise de cronicarii otomani cu privire la campania întreprinsă de forțele sultanului împotriva cetăților Nicopole și Silistra, considerăm că ele necesită câteva precizări. Întrucât nicio altă sursă nu înregistrează vreo confruntare dobrogeano-otomană în această perioadă, credem că prezența unui corp de oaste turcesc, deloc întâmplător tocmai la Silistra, poate fi pus în legătură cu evenimentele prezentate. Cu titlu de ipoteză considerăm că acțiunea sa a fost întreprinsă în sprijinul lui Terter, devenit aliat odată cu aderarea sa la tabăra lui Andronikos IV. Continuând șirul deducțiilor pe care le permit informațiile de mai sus, în cazul în care ipoteza noastră se confirmă, considerăm că nu este exclus ca în schimbul ajutorului militar primit în scopul consolidării pozițiilor sale la Dristra, Terter să fi acceptat, cel puțin formal, suzeranitatea sultanului.

La scurt timp, asistăm la o reconsiderare a alianțelor, urmate de noi răsturnări a situației politice de la Constantinopol. În vara anului 1379, Ioan V este restaurat pe tron cu concursul venețienilor, dar și cu susținerea turcilor (1 iulie)¹⁶. Conform opiniilor unor istorici români, neverificabile însă prin sursele de care dispunem, Dobrotiță ar fi acționat alături de venețieni pentru readucerea pe tron a fostului basileu, flota sa participând la blocada Constantinopolului¹⁷. Dacă aceste opinii se confirmă, suntem în măsură ca în vara anului 1379 să-l plasăm pe Dobrotiță în alianța cu Veneția, Imperiul Bizantin și Imperiul Otoman, ceea ce din punctul de vedere al demersului nostru face din el un prezumtiv colaborator al turcilor.

Alți istorici identifică în anii următori apariția unei stări conflictuale între Despotatul Dobrogean și Imperiul Bizantin, opinie de asemenea neverificabilă pe baza surselor cunoscute. Spre exemplu, Ștefan Ștefănescu susține că la îndemnul genovezilor și

---

¹³ *Ibidem*, p. 214.

¹⁴ *Ibidem*, p. 182.

¹⁵ Diaconu 1978, p. 185-201; Mărculeț 2002, p. 104-105.

¹⁶ Schreiner 1975, p. 182-183.

¹⁷ Ștefănescu 1967, p. 48; Ștefănescu 1971, p. 354; Columbeanu 1973, p. 88.

venețienilor, „în anul 1383, turcii au dezlănțuit o mare ofensivă de cuceriri în Peninsula Balcanică, lovind între alte state și pe cel dobrogean”¹⁸.

În opinia noastră, o asemenea concluzie, neconfirmată de nicio sursă, este complet lipsită de temei. Nici direcția ofensivei otomane la momentul respectiv nu o justifică, aceasta fiind îndreptată îndeosebi spre Macedonia, Albania și Serbia, ea ocolind în această etapă nord-estul Peninsulei Balcanice. Pe de altă parte, dacă Genova, aflată în conflict cu Despotatul Dobrogean încă din 1360, va fi putut complota cu turcii împotriva acestuia, Veneția, aliata statului românesc dintre Dunăre și Marea Neagră nu poate fi suspectată de așa ceva. De altfel, chiar în aceeași epocă, respectiv la 8 iunie 1383, la 14 aprilie 1384 și apoi la 15 februarie 1385, Serenissima republică făcea demersuri la Genova solicitând autorităților ligure ridicarea interdicțiilor impuse de genovezii din Levant navelor și negustorilor săi de a se deplasa „ad partes Dobrodice”, respectiv „ad partes del Zagora subditas Dobrodice”¹⁹.

Cu domnia lui Ivanco (c.1385/1386-c1399), pe fondul ofensivei turcești împotriva statelor creștine din Balcani, relațiile dobrogeano-otomane intră într-o nouă fază. Evoluând în direcția unui conflict ireconciliabil între cele două părți, ele se vor manifesta acum ca principala componentă a politicii externe a statului dobrogean. Amenința direct de turci, în 1387-1388 Despotatul Dobrogean se angajează deschis în lupta antiotomană, având ca obiectiv respingerea agresiunii otomane și conservarea statalității sale.

Etapă de debut a relațiilor munteano-otomane (c.1364-c.1386). Absența masivă a informațiilor, face ca momentul de debut al relațiilor munteano-otomane și evoluția lor în această fază să rămână obscure. Foarte probabil, din acest motiv, specialiștii trec peste acest moment fără a-i acorda o atenție prea mare.

În istoriografia românească s-a impus, în general, teza că primul domn al Țării Românești care a avut contacte cu turcii ar fi fost Vladislav I (1364-c.1376). Câteva informații sumare, provenite din unele cronicile otomane tardive, din secolele XV-XVII, par însă a contrazice această teorie.

Cea mai veche informație de acest tip provine din lucrarea cronicarului Idris Bitlisi (secolul XV-XVI), *Heşt Behişt (Cele opt paradisuri)*, care relatează: „De aceea, zelul ignoranței acestuia devenind un pretext de ocrotire și respect față de mai sus-amintitul [stăpân al Filipopolei], acesta s-a unit și s-a înțeles cu el și a făcut înțelegere și a jurat, cu toate căpeteniile și cu toți tiranii ghiaurilor din țările Bosniei și Țării Românești, precum și cu toți cei din ținuturile ungurești, să se apere de luptătorii musulmani și să le poarte dușmănie și, nimicindu-i de tot pe musulmani, să-și sprijine propria credință, care nu folosește la nimic, și să ajute datinile lor rătăcite. Încercându-se în puțința lor și bizuindu-se pe puterea lor ei au crezut că este un lucru ușor să-l înlăture pe Lâlâ Șâhin din Rumelia. Dar rătăciții aceia nu știau că marele sprijin al lui Allah și ocrotirea sa puternică sunt de partea luptătorilor și credincioșilor și că îi însoțesc și sunt cu ei. Pe scurt, în anul 766 al Hegirei [28 septembrie 1364-17 septembrie 1365], despotul cel mai sus-amintit i-a întâmpinat pe toți regii țărilor ghiaure și pe ostașii rătăciți și în număr mare și, pregătindu-i asemenea cerului rotitor, au pornit cu

¹⁸ Ștefănescu 1971, p. 354.

¹⁹ Iorga 1914, p. 1066, 1068, doc. XIII, XVII; Thiriet 1958, p. 159, 163, 167, reg. 653, 671, 689.

*gândurile de a-i nimici de tot pe credincioșii din Rumelia și de a face oastea sultanului să treacă în Anatolia*²⁰.

O informație asemănătoare ne oferă și cronicarul Sa'adeddin Mehmed (secolul XVI) în lucrarea sa *Tadj-ut-Tevarih (Coroana istoriilor)*: „Principele de Filipopol (guvernatorul bizantin, n.n.), cunoscut sub numele de Filisboli, [...] plecând din țara sa de baștină și ducându-se pe lângă despotul care era stăpânul Serbiei, s-a plâns împotriva lui Lâlâ Șâhin. Povestindu-i nenorocirea sa, a cerut ajutor ca să se răzbune pe musulmani. [...]. Nenorocitul despot, grăbindu-se să-l ajute pe umilul ghiaur și punând în mișcare zelul neștiinței sale, a făcut înțelegere cu craii din Bosnia, Ungaria și Țara Românească (Eflak) spre a-i îndepărta pe musulmani din ținuturile Rumeliei. Astfel, în scurt timp, adunând o oaste mare, au pornit în anul 766 [28 septembrie 1364-31 august 1365] cu oaste numeroasă spre Adrianopol. Lâlâ Șâhin, fiind înștiințat de atacul ghiaurilor, a trimis în grabă oameni la șahul cuceritor de țări și, făcându-i cunoscut acest fapt, l-a anunțat că, numărul ghiaurilor fiind nesfârșit de mare, oastea rumeliotă nu i se va putea împotrivi. Sultanul gaziu, punându-și în gând să facă o expediție, se pregătea să treacă spre părțile Gallipolei și ajungând la fortăreața Biga, [...] în timpul acela oștile sârbești și-au folosit toate forțele lor împotriva țării islamice, atacul lor nenorocit revărsându-se peste tot ca furia unei mări adânci. Vestea descinderii lor pe malul râului Marița, cale de două zile de Adrianopol, precum și vestea despre gândurile lor nesocotite îndreptate împotriva musulmanilor au ajuns la Lâlâ Șâhin, care a fost astfel înștiințat în amănunt despre mișcărilor lor²¹. La rândul său, Kodja Husein (secolele XVI-XVII), în lucrarea sa *Beda'i ul-veka'i (Evenimentele minunate)*, relatează: „Comandantul (tekfur) de Filibe (Philippopolis-Plovdiv, n.n.) mergând pe lângă stăpânul (hakim) despot al Serbiei, a cerut ajutor spre a se răzbuna pe musulmani. Despotul, de asemenea, încheind înțelegere cu craii Bosniei și Ungariei și Țării Românești (Eflak), în anul 766 [28 septembrie 1364-31 august 1365], aceștia s-au îndreptat asupra Adrianopolului²².

Mult mai cuprinzătoare sunt informațiile transmise de cronicarul Mehmed ibn Mehmed (secolul XVII), care, în lucrarea sa *Nuhbet-ut-tevarih ve'l-alhbar (Cronică aleasă și informativă)*, scrie: „În anul [7]65 [10 octombrie 1363-27 septembrie 1364] Lâlâ Șâhin era serdarul luptătorilor islamului. După ce a asediat un timp cetatea Filipopol, el a cucerit-o și s-a așezat acolo. I s-a făcut cunoscut lui Lâlâ Șâhin că domniile Serbiei, Ungariei și Țării Românești (Eflak), făcând înțelegere între ei, vor să-i atace pe musulmani cu un număr de 100.000 de ghiauri. Atunci, pentru a afla starea ghiaurilor celor demni de foc, [Lâlâ Șâhin] l-a trimis în întâmpinarea lor pe gaziul Hadj Ilbeki cu vreo 300 de ostași vestiți. În noaptea când s-au așezat pe malul râului numit Marița, în apropiere de Adrianopol, mai sus-numitul Hadji Ilbeki gaziul, cu ajutorul marelui Allah a bătut în inimile ghiaurilor o mare groază. Ghiaurii nedemni de laudă, sperându-se în bezna și întunericul nopții și îngrozindu-se, s-au împrăștiat. Unii din ei au fost făcuți prizonieri, iar alții au căzut pradă săbiilor victorioase. Până astăzi cel șes se numește «Sârbul Zdrobit» (Sîrb-Sîndîgi)²³.

²⁰ *Cronici turcești*, I, p. 153 / Idris Bitlisi.

²¹ *Ibidem*, p. 299-300 / Sa'adeddin Mehmed.

²² *Ibidem*, p. 440 / Kodja Husein.

²³ *Ibidem*, p. 400 / Mehmed ibn Mehmed.

Alți cronicari turci, cum este cazul lui Mehmed Neşri (secolul XV), preluat de Leunclavius, datează bătălia în anul 1365 și identifică *Sîrb Sîndîgi* (*Zirf Zunguni* sau *Zirf Zindugi*) cu Cirmen din 25/26 septembrie 1371, unde otomanii au zdrobit forțele coaliției balcanice conduse de despoții sârbo-macedoneni Jovan Uglješa și Vukašin²⁴. De remarcat faptul că aceste surse nu fac nicio referire la participarea românilor la bătălie, amintindu-i doar pe sârbi și bulgari²⁵.

Dintre diferitele probleme pe care le ridică informațiile cronicarilor otomani, două prezintă importanță din punctul nostru de vedere: clarificarea motivelor datării bătăliei de la Cirmen între 1363 și 1365 de către cronicarii otomani, și identificarea momentului angajării Țării Românești în lupta antiotomană dusă de popoarele creștine din Peninsula Balcanică.

În ceea ce privește primul aspect, considerăm că, din motive care ne scapă – probabil distanța în timp între consumarea evenimentelor și redactarea cronicilor; obscuritatea surselor folosite la realizarea lucrărilor etc. – cronicarii otomani au comasat într-o singură bătălie, cea de la Cirmen, două sau mai multe acțiuni militare derulate pe durata a aproape unui deceniu, între 1363 și 1371: luptele pentru cucerirea văii râului Marița și acelor două mari orașe ale Thraciei, Philippopolis și Adrianopolis, și confruntarea din septembrie 1371, desfășurată tot pe râul Marița²⁶.

Referitor la al doilea aspect, unii istorici consideră ca fiind în afara oricăror dubii participarea Țării Românești la luptele cu turcii din 1363²⁷. În ceea ce ne privește, aceleași informații ne permit să formulăm cu titlu de ipoteză, opinia că, foarte probabil, Țara Românească a susținut încă din faza lor de debut eforturile militare ale statelor sud-dunărene de stăvilire a ofensivei otomane în Peninsula Balcanică. În consecință, considerăm că este foarte posibil ca primul domn muntean angajat în lupta antiotomană a fost Nicolae Alexandru, în ultimul său an de domnie, politică urmată, cu certitudine, și de urmașul său Vladislav I, încă din momentul urcării pe tron.

Sub domnia lui Vladislav I, deși încă într-o fază incipientă, relațiile munteano-otomane înregistrează o evoluție complexă. În evoluția lor, distingem două etape: a) în perioada 1364-p. 1371 – continuarea angajării Țării Românești în lupta antiotomană; b) p.1371-c.1376/1377 – reglementarea raporturilor cu Imperiul Otoman.

În prima parte a domniei lui, până după 1371, urmând fidel politica balcanică a lui Nicolae Alexandru, angajarea domnului Țării Românești în lupta antiotomană este în afara oricărei discuții. Următoarea acțiune antiotomană a domnului muntean, după participarea la luptele cu turcii din valea Mariței din 1364-1365, o reprezintă respingerea, alături de forțele maghiare a unui atac întreprins de forțele țarilor bulgari de la Târnovo, Ivan Alexandru și Ivan Šišman, în alianță cu turcii, împotriva Vidinului, ocupa din 1365 de Ludovic I, care organizase aici un Banat al Bulgariei.

Informații despre prezența turcilor în zonă și despre intențiile lor agresive sunt foarte puține și sumare. Spre exemplu, la 4 iulie 1368, vice-banul Vidinului, Petru Himfy, îi

---

²⁴ Leunclavius 1591, col. 230.

²⁵ *Ibidem*, col. 230-234.

²⁶ Pentru diferite opinii exprimate de istorici, vezi: Ostrogorsky 1963, p. 443-446; Decei 1978, p. 39-41; Wirth 1989, p. 149-151; Inalcik 1996, p. 52; Diehl 1999, p. 184-185; Papacostea 1999, p. 272; Panaitescu 2000, p. 38-39; Todière 2001, p. 41.

²⁷ Todière 2001, p. 41.

semnala regelui Ludovic I faptul că la Târnovo și la turci se urzeau planuri de cucerire a cetății dunărene²⁸.

Se pare că planurile agresive ale bulgarilor și turcilor împotriva Vidinului s-au materializat foarte repede. În perioada imediat următoare, aliații balcanici au întreprins un puternic atac asupra cetății de la Dunăre, la anihilarea căruia oastea lui Vladislav I a avut un rol hotărâtor.

Asupra derulării atacului turco-bulgar asupra Vidinului nu avem informații. Anihilarea sa și rolul jucat de forțele sale sunt semnalate însă de Vladislav I într-o diplomă din 15 iulie 1372 prin care îi făcea danie magistrului Ladislau de Dopca satele Șercaia, Veneția, Cuciułata și Hoghiz, din ținutul Făgărașului, pentru că atunci „*când am poruncit să se ridice o oaste puternică împotriva necredincioșilor turci și a împăratului de la Târnovo în Bulgaria, acest magistru Ladislau de Dopca [...], năvălind cu noi și cu oastea noastră, s-a luptat vitejește împotriva preacruților și necredincioșilor turci și a împăratului de la Târnovo, săvârșind acolo isprăvi ostășești preastrălucite și vrednice de cinste*”²⁹.

Succesele înregistrate de Vladislav I în luptele cu turcii în această epocă sunt confirmate indirect și de unele documente emise de cancelaria Sfântului Scaun Apostolic al Romei. Astfel, în aprilie 1370 papa Urban V îi scria domnului muntean solicitându-i să revină la catolicism, asigurându-l în schimb, că astfel va obține noi victorii împotriva turcilor: „*nichilominusque credus forte te in statu salutis existere, impios Turchos catholic fidei hostei pro dei et prefate sedis reverentia persequeris et tuos reputas inimicos*”³⁰.

Datarea luptelor lui Vladislav I cu turcii la Vidin rămâne un aspect încă neelucidat cu desăvârșire al relațiilor munteano-otomane în această fază de debut a lor. Laconicele informații transmise de documentele cunoscute au făcut ca datele propuse de specialiști să fie deosebit de variate³¹.

În opinia noastră, fără a ne pronunța categoric, considerăm că două momente ale domniei lui Vladislav I ar putea fi luate în calcul pentru datarea luptelor cu turcii și bulgarii la Vidin. Primul dintre ele s-ar situa în vara anului 1368, între mijlocul lunii iulie și mijlocul lunii septembrie, când, așa cum se știe, relațiile munteano-maghiare au fost bune. Un al doilea moment ar putea fi cel propus de Nicolae Constantinescu, care consideră că această luptă a avut loc înainte de 29 august 1369, când țarul Ivan Stracimir era restaurat la Vidin, posibil chiar înainte de 24 iunie 1369³².

Din punctul nostru de vedere, cel mai plauzibil moment ar fi fost cel din vara anului 1368. El s-ar situa, în opinia noastră, în intervalul post 17 iulie 1368, când regele Ludovic I îl informa pe banul Bulgariei, Benedict Himfy, că în urma soliei magistrului Nicolae la curtea domnului muntean (primăvara-vara 1368), avea garanția că „*voievodul Vlaicu va împlini pe de-a întregul dorința noastră și [sarcinile] ce i s-au încredințat lui, și că va trimite destule merinde la Vidin, lăsând de o parte orice*

---

²⁸ Constantinescu 1979, p. 117.

²⁹ Hurmuzaki, I/2, p. 199, doc. CXLVIII; DRH, D, I, p. 103-104, doc. 60.

³⁰ *Ibidem*, p. 159, doc. CXXIII.

³¹ Holban 1956, p. 49; Cămpina 1973, p. 206; Iorga 1984, p. 128; Constantinescu 1989, p. 120, 132-135; Giurescu 2007, p. 322.

³² Constantinescu 1979, p. 120.

șovăire”³³ și toamna aceluiași an, ante 14 septembrie, când dintr-un act al capitalului bisericii din Cenad, aflăm că oastea regelui Ungariei era „*pornită împotriva voievodului Vlaicu*”³⁴, cu care intrase în conflict. Ne bazăm această opinie și pe faptul că este puțin probabil ca turcii și aliații lor, bulgarii de la Târnovo, să fi amânat pentru anul următor atacul împotriva Vidinului pe care îl pregăteau încă înainte de 4 iulie. O astfel de amânare, nu numai că ar fi eliminat surpriza atacului, dar ar fi asigurat adversarilor lor și un timp suficient de lung pentru a organiza întărirea apărării Vidinului.

Angajarea Țării Românești în lupta antiotomană avea să continue și în anii următori. În contextul în care presiunea otomană devenise deosebit de puternică la adresa statului său, împăratul bizantin Ioan V Paleologos a întreprins între anii 1369-1371 o călătorie diplomatică în Apus, în Italia, la Roma, în căutare disperată de ajutor politic și militar. În absența basileului, patriarhul ecumenic, Philotheos Kokkinos, a inițiat constituirea unei coaliții balcanice antiotomane, în frunte cu despoții sârbo-macedoneni Jovan Uglješa și Vukašin. Prin intermediul despotului Jovan Uglješa s-a solicitat și participarea Țării Românești la această coaliție, căreia domnul muntean i-a răspuns, se pare, favorabil³⁵.

Confruntarea decisiv între forțele coaliției balcanice comandate de cei doi despoți sârbi, care numărau în rândurile lor și un contingent trimis de domnul Țării Românești, și cele otomane, comandate de beglerbey-ul Rumeliei, Lâlâ Șâhin și de locotenentul acestuia, Hadji Ilbeki, a avut loc pe malurile râului Marița, la Cirmen (Cernomen). Soarta bătăliei a fost decisă de un viguros atac de noapte întreprins asupra creștine de un corp de oaste otoman, comandat de Hadji Ilbeki (25/26 septembrie 1371). Rezultatul confruntării a fost un dezastru pentru creștini, printre cei căzuți pe câmpul de luptă numărându-se și despoții sârbo-macedoneni. Care a fost situația corpului de oaste muntean participant la campanie nu știm, dar probabil că el a împărțit soarta forțelor aliate.

Participarea Țării Românești la coaliția balcanică antiotomană din 1371, soldată cu nefericita înfrângere de la Cirmen, este confirmată și de unele acte papale. În noiembrie 1372, papa Grigore XI, scriindu-i regelui Ungariei Ludovic I pentru a-i solicita să participe la consfătuirea de la Theba, convocată cu scopul organizării unei noi cruciade antiotomane, preciza în scrisoarea sa că „*necredincioșii turci, dușmanii sfântului nume creștin, au obținut o mare victorie împotriva câtorva magnați și popoare din părțile Greciei, Valahiei și a Regatului Rasciei* (Serbiei, n.n.)”³⁶.

După momentul Cirmen, în cadrul relațiilor munteano-otomane constatăm o considerabilă îmbunătățire. Contextul în care s-a produs acest fapt și care a determinat, de altfel, o asemenea evoluție, l-a reprezentat tensionarea raporturilor cu Ungaria. Foarte probabil, în perspectiva viitoarelor confruntări militare cu Ludovic I, Vladislav I a optat pentru reglementarea raporturilor cu cel mai puțin periculos dintre adversari, care la data respectivă era Imperiul Otoman.

---

³³ DRH, D, I, p. 90-91, doc. 50.

³⁴ *Ibidem*, p. 91, doc. 51.

³⁵ Constantinescu 1979, p. 134.

³⁶ Hurmuzaki, I/2, p. 194, doc. CXLIII: „*quod impii Turchi hostes sacri nominis christiani contra nonnullos magnate et populos partium Grecie, Walachie et Regni Rascie obtinuerant grandem victoria et terris fidelium nimium apropinquabant*”.

Când și cum s-a produs acest lucru nu știm cu exactitate. Într-un studiu realizat în 1909, istoricul Augustin Bunea considera că „*Vladislav I crezu că este bine să încheie pace cu turcii în 1372*”³⁷, care lăsa să se înțeleagă că la data respectivă raporturile munteano-otomane erau reglementate.

Spre aceeași concluzie conduce și conținutul unui document papal din mai 1373. Prin actul respectiv, suveranul pontif, Grigore XI, le cerea arhiepiscopului de Strigoni și episcopului Transilvaniei să-i excomunică pe toți cei care vindeau „*arme, fier și altele, atât cruzilor și necredincioșilor sarraceni numiți turci sau valahilor schismatici*”, care le foloseau împotriva creștinilor³⁸.

Un an mai târziu, la curtea regală a Ungariei circulau chiar zvonuri despre o alianță a lui Vladislav I cu turcii. Într-o scrisoare din 6 iulie 1374, adresată comitelui de Timiș, magistrul Benedict, în care îl informa despre fuga din Țara Românească a unor boieri ostili lui Vladislav I, Ludovic I îi preciza demnitarului său că „*ni se povestesc multe vești despre vpievodul Vlaicu și despre turci, care se spune că sunt uniți. Se spune chiar că voievodul Vlaicu s-a așezat la Nicopole*”³⁹. Deși colportate în scop propagandistic de adversarii lui Vladislav I cu scopul de a-l denigra pe domnul muntean, acuzat de încheierea unei alianțe cu turcii, aceste zvonuri confirmau, totuși, o realitate: reglementarea raporturilor dintre Țara Românească și Imperiul Otoman.

În ceea ce ne privește, fără a fi atât de categorici în fixarea datei încheierii păcii munteano-otomane, considerăm că acest eveniment poate fi datat între post septembrie 1371 și ante ianuarie 1373. Mai exact, putem admite septembrie 1371 drept un *terminus post quem*, iar mai 1373 un *terminus ante quem* al reglementării relațiilor dintre Țara Românească și Imperiul Otoman. Precizăm, că pe baza informațiilor pe care le deținem, putem afirma categoric că reglementarea raporturilor cu turcii nu a însemnat și acceptarea suzeranității otomane de către statul muntean.

După această dată, până la sfârșitul domniei lui Vladislav I nu mai avem informații cu privire la evoluția relațiilor munteano-otomane. Se pare însă că bunele raporturi realizate cu turcii de Vladislav I în ultimii ani ai domniei sale au continuat și sub fratele și urmașul său, Radu I, coregent încă de prin 1372.

Foarte probabil, Radu I, care participase la luarea deciziilor politice de către Vladislav I și care moștenise de la fratele său relații conflictuale cu Ungaria, a perpetuat bunele raporturi cu statele sud-dunărene, inclusiv cu Imperiul Otoman. De altfel, ele își vor arăta efectele benefice tocmai în contextul confruntării militare cu Ludovic I.

Încă din primul an de domnie, Radu I are de făcut față unei noi agresiuni angevine împotriva Țării Românești. Conform relatării cronicii lui Andrea Gataro, care înregistrează o scrisoare a lui Ludovic I către Francesco da Carrara, seniorul Padovei, aliatul său, în care regele Ungariei susține că în septembrie 1377 că a înregistrat o mare victorie asupra lui „*Radome, Turco e re di Bulgheria*”⁴⁰.

---

³⁷ Bunea 2010, p. 44.

³⁸ Hurmuzaki, I/2, p. 207, doc. CLII: „*ac favendo hostibus detestabiliter impugnantes, arma, ferrum et alia, quibus crudele et infideles Sarraceni appellati Turchi Christianos impugnant, ipsis Turchis seu Wlachis scismaticis, aut deferre et destinare presument in animarum suarum et eorundem fidelium gravissimum detrimentum*”.

³⁹ DRH, D, I, p. 107-108, doc. 63; Cf. Constantinescu 1979, p. 135.

⁴⁰ *Apud* Brătianu 1925, p. 76.

Cine sunt cele trei personaje menționate în scrisoarea regelui Ungariei nu credem că este dificil de identificat: *Radome*, este Radu I, *Turco*, nimeni altul decât sultanul, iar *re di Bulgheria*, foarte probabil, țarul Ivan Stracimir de la Vidin, cumnatul și aliatul domnului Țării Românești. Cu concursul aliaților săi, la care s-a adăugat sprijinul Veneției, care în conformitate cu consemnarea din *Cronaca Carrarense*, i-a pus la dispoziție „*Xm armadure da cavallo*”⁴¹, Radu I a anihilat agresiunea angevină, astfel că mult trâmbițata victorie a lui Ludovic I nu este altceva decât o propagandă ieftină în fața Apusului.

Din acest moment, pentru o lungă perioadă de timp, informațiile referitoare la relațiile munteano-otomane încetează. Ele vor reapărea abia odată cu angajarea Țării Românești în lupta antiotomană în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, dar în această etapă intrăm într-o nouă fază de evoluție a lor, care nu se încadrează însă în subiectul studiului prezent.

Considerații finale. Finalizarea prezentului studiu ne permite să conchidem că debutul relațiilor româno-turcești s-a produs în contextul ofensivei otomane în Peninsula Balcanică din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Protagoniștii în această etapă, care se va prelungii până în ultimii ani ai deceniului 9 al secolului al XIV-lea, au fost Despotatul Dobrogean și Țara Românească.

Primele posibile contacte dobrogeano-otomane, atestate de surse, datează din toamna anului 1360. Posibile dar nu certe, ele s-au produs în contextul unor acțiuni militare duse, atât de flota despotului Dobrotiță, cât și de flota otomană împotriva vaselor genoveze din Pontul Stâng. În timpul domniei lui Dobrotiță, în funcție de opțiunile de politică externă făcute, Despotatul Dobrogean și Imperiul Otoman s-au situat uneori în tabere adverse, alteori în aceeași tabără. În această epocă nicio o sursă nu oferă vreo informație care să permită identificarea vreunui conflict dobrogeano-otoman sau vasalizarea statului românesc vest-pontic de către Imperiul Otoman.

Vasalizarea Despotatului Dobrogean de către turci, certă în 1387, s-a produs, foarte probabil, în condiții pe care nu le cunoaștem, la începutul domniei lui Ivanco, fiul și urmașul lui Dobrotiță. Nu este exclus nici faptul că în condițiile în care Ivanco și despotul Terter de la Dristra vor fi fost una și aceeași persoană, acesta să fi acceptat suzeranitatea otomană încă din 1377 în schimbul ajutorului militar primit pentru consolidarea pozițiilor sale la Dunărea de Jos. În 1387, Ivanco denunță suzeranitatea otomană angajându-se ferm în lupta antiotomană.

Debutul relațiilor munteano-otomane s-a produs, foarte probabil, prin 1363-1364 în ultimii ani de domnie ai lui Nicolae Alexandru, angajat, alături de unii suverani slavi din Peninsula Balcanică în acțiunea de stopare a ofensivei turcești în valea Mariței. Aceeași politică antiotomană este continuată și de fiul și urmașul său, Vladislav I în prima parte a domniei. Acesta poartă lupte cu turcii și cu aliații acestora bulgarii de la Târnovo, la Vidin în 1368 sau 1369, iar un contingent muntean participă alături de forțele unei coaliții balcanice, conduse de despoții sârbo-macedoneni Jovan Uglješa și Vukašin, la campania antiotomană din 1371, încheiată grava înfrângere de la Cirmen (25/26 septembrie).

La o dată cuprinsă între septembrie 1371 și mai 1373, Vladislav I, confruntat cu ostilitatea Ungariei, își reglementează raporturile cu turcii, cu care se va afla în bune

---

⁴¹ Apud *Ibidem*, p. 82.

relații până la sfârșitul domniei. Aceeași politică, urmată și de fratele și urmașul său Radu I, își va arăta efectele benefice în vara anului 1377, când agresiunea maghiară împotriva Țării Românești este anihilată de domnul muntean cu concursul aliaților săi, bulgari, turci și venețieni.

Bibliografie

- Balard 1980 M. Balard, *Gênes et l'outre-mer*, tome II: *Actes de Kilia du notaire Antonoi di Ponzò 1360*, Paris-La Haye-New York.
- Brătianu 1925 Gh. I. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre de prince de Valachie Radu I-er Basarab en 1377*, în «Revue Historique du Sud-Est Européen», II, 4-6, p. 73-82.
- Bunea 2010 A. Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, Cluj-Napoca.
- Câmpina 1973 B. Câmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, București.
- Columbeanu 1973 S. Columbeanu, *Cnezate și voievodate românești*, București.
- Constantinescu 1979 N. Constantinescu, *Vladislav I*, București.
- Cronici turcești, I, 1966 *Cronici turcești privind Țările Române*. Extrase, vol. I: *Sec. XV-mijlocul sec. XVII*, îngrijit de M. Guboglu și M. Mehmet, București.
- Decei 1978 A. Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, București.
- Diaconu 1978 P. Diaconu, *O formațiune statală la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al XIV-lea, necunoscută până în prezent*, în «Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie», 29, 2, p. 185-201.
- Diehl 1999 Ch. Diehl, *Istoria Imperiului Bizantin*, Craiova.
- DRH, D, I, 1977 *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456), București.
- Giurescu 2007 C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, 1 vol. I, București.
- Holban 1956 Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, în «Studii și Materiale de Istorie Medie», I, p. 7-62.
- Hurmuzaki, I/2, 1890 *Documente privitoare la istoria românilor* culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. I, partea 2, București.
- Iorga 1914 N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, în «Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice», s. II, t. XXXVI, p. 1043-1070.
- Iorga 1984 N. Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369 și politica lui Vladislav-vodă față de unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de turci*, în Idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, București, p. 116-140.
- Inalcik 1996 H. Inalcik, *Istoria Imperiului Otoman. Epoca clasică 1300-1600*, București.
- Leunclavius 1591 J. Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII*, Francofurti.

- Mărculeț 2002 V. Mărculeț, *Relațiile Imperiului Bizantin și ale republicilor maritime italiene cu Țările Române până în secolul al XV-lea*, Sibiu.
- Mărculaț 2007 V. Mărculeț, *Conflictul dobrogeano-genovez (1360-1387) – componentă a luptei pentru supremație în bazinul vest-pontic din a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în «Pontica», XL, p. 371-398.
- Miklosich,
Müller 1860 Fr. Miklosich, I. Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV-MCCCCII*, Vindobonae.
- Ostrogorsky
1963 G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen staates*, München.
- Panaitescu 2000 P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București.
- Papacostea
1999 Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, București.
- Schreiner 1975 P. Schreiner, *Die Byzantinischen kleinchroniken*, 1. Teil, Wien.
- Ștefănescu 1967 Șt. Ștefănescu, *Despotatul Dobrogean de la Dobrotici la Mircea cel Bătrân*, în «Magazin Istoric», I, 9, p. 46-48, 53.
- Ștefănescu 1971 Șt. Ștefănescu, *Formarea statului feudal Dobrogea*, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București.
- Thiriet 1958 Fr. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, vol. I: *1329-1399*, Paris-La Haye.
- Todière 2001 L. Todière, *Ultimii cezari ai Bizanțului*, București.
- Wirth 1989 P. Wirth, *Grundzüge der byzantinischen Geschichte*, Darmstadt.

Spiritualitate, cultură și artă în Râmnicul medieval și premodern - încercare de sinteză -

Ioan St. Lazăr¹
antimivireanul@hotmail.com

Keywords: *medieval and modern Râmnicu Vâlcea, Vâlcea county, spirituality, religious art and culture.*

Summary: *In a “trial to synthesize”, the author proposes to present the spirituality, culture, and art from Râmnicu Vâlcea city, during the medieval and pre-modern period. In this respect, he firstly evokes a series of arguments that prove, together with concrete documents, the antique age and medieval continuity of Râmnic; the economic, politic, and administrative functions of the city that have been designated by King Mircea the Great, denominating the place as “the city of my reign”. A meeting place between rural and urban medieval civilisation, between oral and written culture, the Râmnic obtains a special spiritual and cultural role, once with the establishment of the Episcopate of Râmnic of the New Severin, in 1503.*

The XVII-th century is, for the this prestigious episcopate who included entire Oltenia, a time of personalisation and consecration of its own spiritual and cultural life leaving a mark in the Romanian culture. The next century XVIII-th, also called by historian Nicolae Bănica-Ologu “the golden age of Râmnic”, is the time of great contributions to the history of Romanian culture and spirituality. These achievements (analysed by the author) realised through:

I. involvement of the Episcopate and the Bishop in the public life;

II. establishment of new worship places and “renewal”/ (the author presents the necessary examples);

III. establishment of new monastery schools at the Episcopate and at nearby monasteries: Cozia, Bistrița, Govora, etc; schools for copyists, secretaries, logothetes (senior administrators), church painters and singers (again, the author presents the necessary examples);

IV. stimulation and development of the Romanian religious art, in regards to the architecture, mural painting, Byzantine music, as well as promoting publishing; the author presents elements of the traditional Muntenian architectural style and the Brâncovenian style, with exceptional achievements in Vâlcea county, to whom Râmnic belongs. A great historical and cultural role played the Episcopal Publishing House of Râmnic, in promoting religious prints in Romanian language and their distribution amongst Romanians of different historical provinces, in the XVIII-th century, reason why historian Nicolae Iorga named Râmnic as the capital of publishing in this century. (The author presents significant examples of works and their makers: bishops-promoters, scholars-editors and printers that transmitted their craft from father to son.)

The author concludes, that all these were due, in part, to the great scholars bishops and good administrators of Râmnic, amongst which many were elected as

---

¹ **Lazăr Ioan Șt.**, conferențiar universitar doctor, Facultatea de Litere Rm. Vâlcea.

Metropolitans of Wallachia; in their turn, there were other local scholars, that imposed themselves in the Romanian culture and literature of the time, in the pre-modern period 1750 – 1830 (here the author presents a “portraits gallery” of these scholars).

Așezat ceva mai jos de ieșirea Oltului dintre munți, între cele două vechi vaduri (de la Olteni și Râureni) ale marelui râu și unde acesta primește, venită din munții Căpățânei, apa Râmnicului, la întretăierea drumurilor sării (pe apă și pe uscat) și a altor drumuri comerciale, Râmnicu-Vâlcea atestă una din cele mai vechi locuiri din nord-estul Olteniei (conform cu descoperirile arheologice de la Căzănești, Valea Răii, Cetățuia ș.a., localități aflate pe teritoriul său ori în imediata apropiere); el a fost din cele mai îndepărtate vremi un mic târg.

În perioada daco-romană, a devenit un orașel. Situat între râul Olt și arcul închipuit de dealul Capela, în apropiere de cetatea dacică Buridava și de castrul roman de la Stolniceni, de marele zăcământ de sare de la Ocele Mari și de vestitul târg antic de la Râureni (unde se încărca pe plute sare pentru Balcani și Orient), a putut fi atunci și un sediu administrativ, cu o minimă viață culturală locală specifică (v. și tezaurul numismatic din timpul împăratului Commodus, 180-192 e.n.).

În epoca marilor migrații cu care începe evul mediu românesc și în care se produce ruralizarea totală a civilizației daco-romane, localitatea nu a dispărut ci și-a menținut (desigur, diminuat) rolul economic și cultural tradițional în zonă (v. diferite tezaur de monede bizantine, ca și necropolele din secolele IX-XI, descoperite aici și în jur). Slavii, așezați între timp, transpun în limba lor numele vechi locale; de acum, probabil, și numele Râmnicului (sl. rîba = pește;> rîbnic> rîmnic>râmnic) provenit de la apa Râmnicului, ca râu de mori (de unde, până de curând, și numele de Râul morilor), la vărsarea căruia se formau multe heleștee de pești.

Existența sa ca un mic oraș în poziție strategică, economică, dar și spirituală importantă înainte de întemeierea statului feudal Țara Românească este deductibilă din următoarele referințe concertate:

a) localizarea (și) în zona Vâlcii a cnezatului lui Farcaș, menționat în Diploma Cavalerilor Ioaniți (1247);

b) consemnarea – în aceeași Diplomă – a faptului că bisericile și ierarhii (arhiepiscopii și episcopii) [din țările/cnezatele menționate] vor fi păstrate „în cinste și drepturi”, care nu le vor fi știrbite nici de către regalitatea ungară, nici de către cavalerii ioaniți – ceea ce, desigur, este un mod de a recunoaște consistența vieții spirituale de pe aceste locuri (inclusiv la Râmnic);

c) ipoteza existenței unei cetăți fortificate în aceste locuri, distrusă de tătari în secolele XIII-XIV, ipoteză rezultată din analiza tezaurului de la Goranu, descoperit recent, cu două diademe aurite și ornamente reproducând floarea de crin (model bizantin), iar în vârful inflorescenței, o cruce (motiv creștin), tezaur care atestă și o viață cultural-spirituală locală;

d) păstrarea în tradiția folclorică a amintirii unei căpetenii locale aflate în conflict cu primul Basarab: „Olea face o [a] le, / Basarab I le sparge; / Olea oale o mai face, / Basarab i le-o mai sparge”.

Cel mai vechi document cert privitor la Râmnicul medieval este din 20 mai 1388, un hrisov prin care domnitorul Mircea cel Mare dăruiește mănăstirii Cozia, între altele, „o moară la Râmnic” și „curtea Hinăteștilor” de peste apa Râmnicului. În anul următor, la

4 septembrie 1389, Mircea cel Mare atesta Râmnicul drept „orașul domniei mele” – marcând statutul acestuia de a fi oraș domnesc, scaun de judecată, sediu (parțial) al cancelariei și administrației domnești, cu privilegii, dar și obligații speciale față de curtea voievodală.

Cu toate acestea, *Râmnicul trebuie să fi avut un trecut mai mult decât secular* – sublinia și istoricul Aureliu Sacerdoțeanu, afirmație întărită de unele documente săsești, ungurești, franciscane sau de unele legende locale. Amintim în acest sens, evocarea, în spațiul Râmnicului, a unui așezământ monahal existent înainte de 1372 (data ctitoririi primei mânăstiri oltenești, Vodița, de către sfântul Nicodim), așezământ care, corelativ cu acela de la Cozia veche (după unii, datat la începutul secolului XIV), a constituit, în arealul Olteniei, un al doilea pol de viață spirituală încheagată; aceasta ar fi îndreptățit mutarea aici, după 1418 (data morții lui Mircea cel Mare), a Mitropoliei Severinului (cucerit acum de către regatul ungar). Va fi având așezământul monahal din Râmnic biserică de zid pe aceea, cu hramul „Sfântul Nicolae”, ctitorită în anii 1384-1386, de către Dan I, fratele lui Mircea cel Mare (aceasta fiind menționată într-o catagrafie austriacă din 1731)?

Sediu al administrației domnești ocupate cu exploatarea, depozitarea și comercializarea produselor minerale și agrozootehnice din zonă, scaun de judecată și, în curând, scaun episcopal, dar mai ales spațiu pentru schimbul curent între sat și oraș, Râmnicul medieval și-a îndeplinit, la proporții relativ modeste, rolul de a fi loc de întâlnire între civilizația rurală și cea urbană de tipul epocii, între cultura orală și cea scrisă; locuitorii săi, în raport de potențialul economic și cultural propriu, au preluat și ridicat la o scară mai înaltă elemente din arealul etnografic vâlcean.

Arhitectura caselor a folosit cu predilecție câteva din modelele locale – casa cu pridvor lateral sau central, casa înălțată pe soclu; ocupațiile râmnicenilor erau cele specifice zonei (agricultura, pomicultura, viticultura, creșterea animalelor), precum și meșteșugurile și, mai ales, comerțul; meșterii, provenind dintre cei ce și-au epuizat rostul în sat sau la curtea feudală s-au așezat la oraș, pe ulițe cu profil profesional (tăbăcari, cizmari, cojocari, croitori, zăbunari ș.a., la care se pot adăuga și zugravi), produsele lor fiind destinate uzului local dar și comerțului; portul râmnicenilor a avut, preponderent, compozițiile și ornamentele de factură locală. Printre toate acestea, au apărut și elemente de influență orientală sau occidentală, datorate specificului epocii și faptului că aici s-au așezat și alogeni: greci, aromâni, armeni, sași. Acestui probabil „tablou” medieval al locuitorilor Râmnicului i se adaugă și purtătorii culturii scrise: copişti, socotitori, grămăticii, logofeți, dascăli, tahigrafi ș.a., care se formau în cadrul administrației domnești sau la sediul episcopiei Râmnicului.

Viața și traiul Sfinției Sale Părintele nostru Nifon, patriarhul Constantinopolului, scrisă de cărturarul grec Gavriil Protul, este documentul în care se evocă hotărârea sinodului Mitropoliei Ungrovlahiei și a domnitorului Radu cel Mare de a înființa, în anul 1503, Episcopia Râmnicului, consfințită ca o continuatoare a Mitropoliei Severinului – ceea ce va face ca, din același secol XVI, să fie numită Episcopia Râmnicului-Noul Severin. Penuria de documente a făcut ca, timp de două decenii, să nu se cunoască primii episcopi râmniceni. O parte dintre istoricii bisericești îl consideră ca prim episcop al Râmnicului pe monahul sârb Maxim Brancovici (chemat, probabil, de către Radu cel Mare în baza bunelor sale relații cu cnezatul Serbiei); alți istorici, între care, cel mai recent, arhim. Veniamin Micle (de la mânăstirea Bistrița), opinează că primul

episcop al Râmnicului a fost Macarie, egumenul ctitoriei de la Bistrița a boierilor Craiovești, aceștia fiind interesați ca, în scaunul de la Râmnic să așeze un apropiat al lor (Neagoe Basarab, fost învățăcel la Bistrița, îl va ridica la rangul de mitropolit al țării și de duhovnic personal, instituind astfel o tradiție care va face ca mitropolitul Țării Românești să fie ales, cu predilecție, din scaunul de la Râmnic).

Odată înființată, Episcopia Râmnicului va deveni centrul în jurul căruia va constela viața cultural-spirituală din Râmnic, atât și așa cum putea să aibă aceasta o consistență în evul nostru mediu. Dat fiind întregul areal oltenesc pe care îl cuprindea nou înființata episcopie, viața cultural-spirituală ce se va desfășura sub auspiciile acesteia va avea o anvergură largă și se va realiza în strânsă conlucrare cu așezămintele de cult din Oltenia (Valahia mică), iar, mai aproape, cu lavrele Cozia și Bistrița, din rândul cărora i-au fost aleși cei mai mulți și destoinici ierarhi (episcopi, apoi mitropoliți). În activitatea sa, Episcopia Râmnicului a sprijinit politica cultural-spirituală a domnitorilor din răstimpul secolelor XVI-XVIII, dintre care mulți au fost legați în mod special de Râmnic (prin scaune de judecată, prin ctitorii, acordare de privilegii, dar și campanii militare): Radu cel Mare, Radu de la Afumați, Mircea Ciobanul, Pătrașcu cel Bun, Mihai Viteazul, Radu Șerban Basarab, Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu.

Privitor la etapele devenirii Episcopiei Râmnicului, se poate spune că: secolul XVI a fost secolul *înființării și consolidării*, secolul XVII – *cel al personalizării și al consacării contribuției sale la viața cultural-spirituală a țării*, în timp ce secolul XVIII a fost *secolul marilor sale contribuții la istoria culturii și spiritualității românești*, pentru care Râmnicul a fost supranumit, de către Nicolae Iorga, *capitala tipografilor. Veacul de aur al Râmnicului* – sintagma pusă în circulație de către istoricul vâlcean Nicolae Bănică-Ologu pentru secolul al XVIII-lea, va fi îndeosebi „veacul de aur” al Episcopiei Râmnicului, cu atât mai semnificativ cu cât, ca o pasăre phönix, sub conducerea marelui episcop Climent, se va ridica din cenușa distrugerilor provocate de războiul turco-austriac din 1737. Cu deosebire, acest veac al XVIII-lea, marcând personalizarea Râmnicului în viața cultural-spirituală a românilor, a fost bogat în înfăptuiri, ceea ce permite secționarea sa (analitică) în patru perioade inegale ca intensitate, dar nu mai puțin semnificative: 1. *perioada brâncovenească*; 2. *perioada postbrâncovenească*; 3. *epoca lui Chesarie* (apud Nicolae Iorga); 4. *perioada premodernă*.

Îmbunătățirea vieții spirituale și culturale în Râmnic, în Oltenia și la nivelul țării, cu aportul Episcopiei Râmnicului-Noului Severin, s-a realizat prin:

I. *Implicarea Episcopiei și a Episcopului în viața publică* (la scaunele de judecată, în oficierea de slujbe speciale dar și prin prezența în delegații diplomatice; pentru acestea din urmă, exemplificăm ca memorabile: a) conducerea delegației din Oltenia de către Episcopul râmnician Damaschin Voinescu în 1717, la Curtea Imperială din Viena, care l-a și decorat; b) inițiativa de „făcător de pace” între turci și austrieci, luată de Episcopul Climent al Râmnicului, în 1738, apreciată de ambele părți; c) prezența Episcopului Chesarie Râmnicianul în delegația românească, din 1776, la Țarina Rusiei (după ce tipărise o carte despre războaiele ruso-turce);

II. *Ctitorire de noi lăcașuri de cult și preînnoirea (renovarea) altora*, cu concursul ctitorilor – domnitori, ierarhi, dregători, monahi, negustori ș.a. Astfel, în răstimpul în care, în arealul Vâlcei, au fost ctitorite mănăstirile Cozia (și Bolnița ei), Govora, Dintr-un Lemn, Iezer, Arnota, Turnu, Hurezi, Surpatele, Sărăcinești ș.a., în Râmnicul medieval s-au construit:

• *Biserica episcopală* (cu hramul „Sfântul Nicolae”): mai întâi, la 1384-1386, ctitor Dan I; apoi la mijlocul secolului al XVI-lea, de către episcopii Eftimie și Mihail; distrusă de turci în 1737; refăcută din nou de către episcopul Climent, în 1737-1745; distrusă din nou de incendiul din 1847; clădirea de azi – reconstruită de către episcopul Calinic la mijlocul secolului al XIX-lea;

• *Biserica „Buna Vestire” a schitului Hinătești*: menționată în 1388, în hrisovul lui Mircea cel Mare pentru mânăstirea Cozia; actuala clădire: din 1751, ctitori: starețul Rafail și călugărul Vasile de la mânăstirea Cozia;

• *Biserica „Sfântul Dumitru”*: datare secolul al XV-lea; refăcută în secolul al XVII-lea și în 1783-1784, de către dregători și monahi locali; în 1804, după stricăciunile produse de oștiri otomane, refăcută și zugrăvită de către Dionisie Eclesiarhul;

• *Biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”* de la Schitul Aranghel; datare 1489-1490; refăcută în 1521-1522 de către Stoica paharnic, apoi în 1725, de către doi egumeni, și în 1811, de către negustori aromâni, un dregător, un egumen ș.a.;

• *Biserica „Buna Vestire”*: ctitor, în 1509-1510, voievodul Mircea Pretendentul; arsă de turci în războaiele cu austriei, 1737, și refăcută la 1747 de către dregători râmniceni și sibieni, sub oblăduirea episcopului Climent;

• *Biserica „Cuvioasa Paraschiva”*, cunoscută și sub numele de biserică *domnească*: ctitor, în 1554-1557, Pătrașcu Vodă cel Bun (pe locul unei alte biserici mai vechi, poate aceea construită de episcopii Eftimie și Mihail; există ipoteza că aceasta a fost părăsită după ce aici ar fi fost ucis domnitorul Radu de la Afumați, în 1529); adaosuri și refaceri în secolul al XVIII-lea de către negustori aromâni din Chiprovaț stabiliți în Râmnic și de către proprietari râmniceni;

• *Biserica „Sfinții Voievozi”* a schitului Cetățuia: ctitor, în 1677-1680, mitropolitul Teodosie (Cozianul), originar din Râmnic; refăcută integral în secolul al XIX-lea de către mitropolitul Nifon (care a girat și scaunul episcopal de la Râmnic); e probabil că, pe locul ei, să fi fost, în secolul al XVI-lea, o altă biserică (în care, la 1529, după alți cercetători, ar fi fost ucis domnitorul Radu de la Afumați, împreună cu fiul său);

• *Biserica „Sfântul Gheorghe”*: ctitor, la sfârșitul secolului al XVII-lea, mitropolitul Teodosie; refăcută, după distrugerile din războiul turco-austriac, în 1737, de către nepotul său Mihail, starețul Mânăstirii Cozia, nepot al mitropolitului;

• *Biserica „Toți Sfinții”*: ctitor, în 1726-1764, episcopul Grigorie Socoteanu, împreună cu starețul Theodor (Dobrușa) și negustorul Hagî Constantin Malake; s-a păstrat prin timp; aici, la 1848, s-au sfințit steagurile revoluției pentru oastea română condusă de generalul Gheorghe Magheru și cantonată la Răureni;

Dintre aceste construcții de biserici, cele ridicate în secolele al XV-lea – al XVI-lea, dacă nu au avut forma simplă de navă, fără turlă (pe care o amintesc azi „Biserica Cuvioasa Parascheva și, mai ales, biserică bolniță de la Arhiepiscopia Râmnicului), au adoptat modelul cozian al planului cruciform trilobat; cele ridicate în secolul al XVII-lea au putut urma stilul autohton muntenesc configurat în epoca lui Matei Basarab; în sfârșit, cele ridicate sau refăcute în secolul al XVIII-lea păstrează multe caracteristici ale stilului brâncovenesc (cu pridvor);

III. *Înființarea și susținerea de școli mânăstirești* – la Cozia, Bistrița, Govora, dar și la Episcopia Râmnicului, și anume: *școli de copiști, grămățici, logofeți, dascăli, de zugrăvi, de cântăreți bisericești*; mulți dintre aceștia erau destinați integrării în viața publică, în cancelaria și administrația domnească.

În fiecare secol sunt menționați o seamă de copiiști, logofeți, grămăticii sau zugravi, dar reținem, de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea pe logofeții Rudeni (neamul boierilor din Ruda, la 10 km de Râmnic), dintre care unul, Teodosie Rudeanu, va ajunge mare logofăt al domnitorului Mihai Viteazul, căruia îi va scrie cronică domniei pentru anii 1593-1597 (nu s-a păstrat decât într-o copie în limba latină). De asemenea, de la sfârșitul secolului al XVII-lea, trebuie menționați Vlad Grămăticul și Alexandru Dascălușul, aduși de la Bistrița la Episcopie de către episcopul Ilarion, sub oblăduirea căruia au copiat câteva cărți importante și au condus școala episcopală. Cei mai mulți și importanți cărturari reprezentând școlile mănăstirești ca și școala episcopală de la Râmnic s-au ilustrat în secolul al XVIII-lea: Rafail (Hurezeanul), Anatolie ierodiaconul, Grigore Râmniceanul (viitor episcop al Argeșului), Ioan Râmniceanul, Naum Râmniceanul, Niță Logofețelul, Dionisie Eclesiarhul, care a copiat în 1786, după originale, documentele episcopiei („azi în mare parte pierdute” – cf. Atanasie Mironescu), Chiriac Râmniceanul (personalitate complexă, pusă recent în evidență de către arhim. Veniamin Micle).

În privința zugravilor râmniceni, aceștia erau organizați, în secolul al XVIII-lea, într-o breaslă proprie, având în frunte pe „dascăluș școlii de pictură”, Ioniță.

Cercetări recente (ale pr. prof. dr. Ion Gavrilă) au elucidat evoluția învățământului bisericesc (și cultural), din secolul al XVI-lea până în prima parte a secolului al XIX-lea, la Râmnic, unde au funcționat:

- în secolul al XVI-lea: **școala episcopală de cântăreți bisericești** (cu textele muzicale în limba slavonă), dar și de copiiști, grămăticii și logofeți, care învățau să citească și să scrie în limba română (cu alfabet chirilic);

- în secolul al XVII-lea: **școala episcopală**, la care se învățau: a) citirea și scrierea în limba slavonă (după *Gramatica* lui Meleție Smotrițki, *Lexiconul* slavo-român din 1649 al lui Mardarie Cozianul ș.a.); b) aritmetica, geometria, noțiuni de cronologie și administrație; c) cântările bisericești (în slavonă) după cărțile de strană copiate (*Octoih*, *Triod*, *Penticostarion*, *Ceaslov*, *Psaltire*, *Minee* – care vor intra, în secolul următor și în producția tipografică);

- în secolul al XVIII-lea:

1. **Școala în limba română** – înființată de către episcopul Antim Ivireanul (1705-1708), cu caracter gratuit, pentru clerici, cântăreți și grămăticii, cu învățăceii din eparhia Râmnicului, dar și din Transilvania, având ca dascăl pe Ioan Făgărășanul; în baza aprobării stăpânilor austrieci asupra Olteniei, a fost reluată din 1719, în vremea episcopului Damaschin (1708-1725), căruia, în 1726, i-a fost tipărit, postum, manualul *Întâia învățatură pentru tineri* (cu rugăciuni, texte liturgice, cântări bisericești); acestui manual i se va adăuga, în 1749, în timpul episcopului Grigorie Socoteanu, *Bucoavna* (alfabetar), „pentru învățătura pruncilor întru care se cuprind buchile și slovele”, manual cu o structură bogată, luată drept model în edițiile ulterioare de la Iași, Viena, Blaj, Sibiu, Buda, Cernăuți;

2. **Școala domnească de limbă slavonă** (1741-1755), inițiată pentru a contracara influența grecească în cultul ortodox românesc, dar transformată apoi în:

3. **Școala românească și grecească** (1746 ...) – în care s-au format și apoi au revenit ca dascăli: Rafail ieromonahul, Grigorie Râmniceanul, Ioan Râmniceanul, Dionisie Eclesiarhul, Naum Râmniceanu, ultimii ilustrându-se și ca autori în perioada premodernă a literaturii române;

4. **Școala românească** – în răstimpul 1800-1831 - cunoscând o anume fluctuație în programa de învățământ, ca și în plata dascălilor – fenomen inerent acestei perioade de tranziție.

IV. *Contribuție proprie a Episcopiei Râmnicului la stimularea și dezvoltarea artei religioase românești în perioada medievală și în cea premodernă* – contribuție care, dacă adoptăm considerentele că aici a fost, în secolele XIV-XV, sediul Mitropoliei Severinului, se întinde pe parcursul a cel puțin patru veacuri, cu realizări deosebite marcate prin:

a) *construcția de lăcașuri de cult, cu adoptarea succesivă a unor formule de arhitectură religioasă* sugerând evoluția de la arhitectura țărănească la aceea aulică propriu-zisă, de la *însușirea inițială a stilului athonit* (biserica cu plan cruciform, trilobat – cf. Cozia) și propagarea lui în forme creative locale până la *configurarea unui stil autohton* (în vremea lui Matei Basarab) și apoi, la *constituirea stilului brâncovenesc* și, în secolul al XVIII-lea, la extensia acestuia mai mult sau mai puțin barocă, manieristă ori ruralizantă. Pentru acest „traseu”, în Râmnicu-Vâlcea, cu toate prefacerile survenite în timp, mai sunt mărturiile (parțiale) următoarele lăcașuri:

- *biserica „domnească” „Cuvioasa Parascheva”*, începută de Pătrașcu Vodă cel Bun, la 1554-1557 și târnosită, după legendă, de Mihai Viteazul, la 1587, în Râmnicul din Deal, după modelul tradițional rural în formă de navă și fără turlă; astăzi, după multe prefaceri, are adăugate o turlă pe naos și un turn – clopotnița peste pridvorul închis, adăugat și el între timp;

- *biserica bolniță „Adormirea Maicii Domnului”*, construită la Episcopia Râmnicului, în 1745, de către episcopul Climent și care perpetuează modelul bisericilor rurale în formă de navă și fără turlă;

- *paraclisul „Sfântul Grigorie Teologul”*, ridicat la Episcopia Râmnicului, în 1750-1751, de către episcopul Grigorie Socoteanu, cu o construcție înaltă (amintind de tipul vâlcean al casei înălțate pe soclu), compusă din absida altarului și naos, cu o turlă pa aceasta din urmă;

- *biserica „Buna Vestire” (în Râmnicul din Deal)*, ctitorită la 1509-1510, de către voievodul Mircea Pretendentul (confundat de unii, în calitate de ctitor, cu Mircea cel Mare sau Mihnea Ciobanul); forma actuală este cea refăcută în intervalul 1747-1751, folosind modelul brâncovenesc al bisericii cu două turlle (pe naos și pe pronaos) și cu pridvor deschis;

- *biserica „Buna Vestire” a fostului schit Hinățești*, care, în forma actuală, a fost construită în 1751, în perioada postbrâncovenismului; deși este de mici dimensiuni, ca un paraclis, are un plan original și pitoresc, cuprinzând altar, naos și un pridvor, cu două turlle poligonale mici peste cele două absidiolate ale altarului și cu o turlă mai înaltă peste naosul cu două abside; planul aduce cu cel cozian, cruciform, trilobat și împodobit cu pridvor, constructorii înșiși fiind de la mănăstirea Cozia;

- *biserica „Toți Sfinții” (în Râmnicul din Deal)*, construită în anii 1762-1764, sub păstorirea episcopului Grigorie Socoteanu, în răstimpul extinderii stilului brâncovenesc, cu elemente creative particulare; aici, biserica, înălțată pe verticală, are, ca și la biserica mănăstirii Hurezi, o turlă pe naos și două turlle pe pronaos, acestea din urmă, însă, imitând stângaci, dar pitoresc, turllele în torsadă de la biserica din Curtea de Argeș, construită la începutul secolului al XVI-lea.

Altor biserici din Râmnicu-Vâlcea, respectiv „Sfântul Dumitru” (datată în secolul al XV-lea), apoi „Sfinții Voievozi” a fostului schit Cetățuia (datată în secolul al XVII-lea), datorită multelor prefaceri, nu li se cunoaște nimic din forma inițială.

b) *Stimularea funcționării de școli de zugravi în așezămintele mânăstirești importante, precum și la Episcopia Râmnicului*, pentru asimilarea codului erminic (teologic) al **picturilor murale** din biserici, precum și a stilurilor diferite de la secol la secol. În acest din urmă sens, s-a realizat treptat un proces de trecere de la pictura simbolică (spiritualizată) de tip bizantin din secolul al XIV-lea, la una tot mai realistă, mai ales în secolul al XVIII-lea; se poate remarca faptul că pictura din naos rămâne canonică (conservatoare), în timp ce aceea din pronaos, unde apar ctitorii succesivi, este mai deschisă perspectivei realiste. Printre realizările picturale semnificative din bisericile râmnicene, menționăm:

- *în biserică „Cuvioasa Parascheva” (secolul al XVI-lea)*, sfinții anahoreți de pe peretele de nord al pronaosului, unde se folosește modelul cretan-bizantin de la biserică mare a mânăstirii Cozia (secolul al XIV-lea); tot aici în pronaos, chipurile realiste ale lui Pătrașcu cel Bun și Mihai Viteazul, precum și ale altor ctitori ulterioari, realizate în timpul prefacerilor de mai târziu;

- *pictura interioară din biserică „Buna Vestire” (a Râmnicului din Deal)*, 1747, împreună cu pictura din pridvor – în care este predominant modelul canonic bizantin al lui Constantin de la mânăstirea Hurezi, cu unele inovații realiste în fresca din pridvor a judecății de Apoi; în pronaos, chipurile episcopilor Climent și Grigorie Socoteanu, precum și ale altor ctitori (dregători, negustori) din secolul al XVIII-lea, evident mai realiste;

- *pictura interioară și aceea din pridvorul bisericii bolniță de la Arhiepiscopia Râmnicului*, realizată în anii 1747-1748, în stil postbrâncovenesc și păstrată intactă până azi;

- *pictura interioară și cea exterioară de la paraclisul „Sfântul Grigorie Teologul”* de la Episcopia Râmnicului, executate în 1753 de către zugravul postbrâncovenesc Grigorie Ranite din școala hurezeană; se remarcă în mod deosebit frescele exterioare cu Filozofi și Sibile, motiv cultural cuprinzând prevestitori ai cultului creștin, folosit aici pentru a face joncțiunea cu sfântul de hram, precum și pentru a „prevesti” victoria creștinilor asupra păgânilor otomani asupritori; un portret interior al episcopului Antim Ivireanul poate fi un argument pentru ipoteza că acesta a început construcția paraclisului;

- *pictura interioară și aceea din pridvor de la biserică „Toți Sfinții”* (1762-1764), realizate în stil postbrâncovenesc; în pronaos, alături de episcopul Grigorie Socoteanu, apar și alți ctitori dintre cei ce l-au sprijinit efectiv, precum și dintre cei ce au contribuit ulterior la preînnoirea lăcașului, evident, realiste;

- *pictura interioară din biserică „Sfântul Gheorghe”* (secolul al XVII-lea), realizată în secolul al XVIII-lea de către un zugrav din Pitești, marcând tendințele realiste din epocă; menționăm, în pronaos, chipurile lui Oprea și Sofronie de la Cioara, conducători ai răscoalei țăranilor ortodocși din Transilvania din același secol împotriva prozelitismului catolic oficial, imagine explicabilă prin aceea că Sofronie de la Cioara și-a găsit refugiul la Râmnic, sub protecția Episcopului Grigorie Socoteanu (care l-a și ajutat, după înfrângerea răscoalei, cu o egumenie în Vâlcea, la Robaia).

Încheiem amintind că în secolul al XVIII-lea, zugravii formați în diferite centre, dar locuind în Râmnic, s-au organizat într-o breaslă proprie, apărându-și demnitatea și drepturile în fața unor abuzuri administrative la care erau expuși. Pe de altă parte, episcopul Filaret le cerea zugravilor să dovedească respectarea canoanelor erminice bisericești.

c) *Stimularea funcționării de școli de cântăreți bisericești în așezămintele mânăstirești importante (Cozia, Bistrița, Dintr-un Lemn, Govora), precum și la Episcopia Râmnicului*, unde se pregăteau pentru a sluji în biserică (ca preoți și diaconi) și tineri din Transilvania; aceste școli au avut importanța lor în dezvoltarea muzicii medievale pe teritoriul românesc, în speță, muzica liturgică, ajungându-se la românizarea ei, precum și la creații muzicale (inițiate la noi, încă de la începutul secolului al XV-lea, de către Filothei, monahul de la Cozia, fost logofăt al lui Mircea cel Mare).

Până în vremea păstoririi lui Antim Ivireanul, cântările bisericești se învățau în limba slavonă, dar de atunci – mai ales după 1713, când Filothei sin Aga Jipei, fost monah la Hurezi, a reușit să le românezeze (adaptând tâlmăcirile la specificul muzical al limbii române), în lucrările *Psaltichia rumânească* (1713) și *Catavasierul* (1714), tipărite la Târgoviște de către Antim, slujbele serviciului divin s-au învățat în românește, fiind tipărite de mai multe ori și de către tipografii râmniceni. Sunt mărturii că acest proces începuse mai înainte; astfel, la „școala de pomană” (gratuită) de la Episcopia Râmnicului, înființată de către Antim Ivireanul, tinerii învățau, în 1706-1708, *slujba praznicelor în românește și Octoiul (...), slujba văscreseniei cu canoane cu tot românește (...), adică se inițiau în rânduiala serviciului divin ortodox și a cântărilor bisericești pe cele opt glasuri, în limba română* (pr. prof. dr. Ion Gavrilă).

Episcopii râmniceni ulteriori, fără excepție, vor stimula tipărirea cărților de cult cu cântările în limba română: *Catavasierul, Ceaslovul, Antologhionul, Psaltirea, Triodul, Penticostarul, Octoiul și Mineele*, difuzându-le și la românii din Transilvania, din Moldova și la cei din sudul Dunării.

Dascălii școlilor muzicale din Eparhia Râmnicului au fost cărturari de seamă, psalți care s-au preocupat ei înșiși de copierea sau, în secolul al XVIII-lea, de tipărirea manuscriselor muzicale în limba slavonă (până la Filothei sin Aga Jipei) și în limba română (după el). Dintre aceștia au funcționat la Râmnic: Arsenie Cozianul, Vlad Grămăticul, Alexandru Dascălul (în secolul al XVII-lea), Ioan (Ivan) Făgărășanul, Clement Grădișteanul, Petru Papavici Râmniceanu, Dumitru dascălul, dascălul Constantin, Lavrentie Dimitrievici, Constantin „ftori psalt”, Mihalache dascălul, Rafail ieromonahul, Grigorie Râmniceanu, Ioan Râmniceanu, Chiru dascălul, Naum Râmniceanu (în secolul al XVIII-lea) și Dionisie Ecclesiarhul (la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea). O parte dintre aceștia au avut și preocupări de creație muzicală originală în genul psaltic, rămase, de regulă, în manuscrise. Astfel, de la Vlad Grămăticul ne-a rămas un *irmologhion*; Clement Grădișteanul a compus un *polihroniu* pentru domnitorul Nicolae Mavrocordat și este autorul unei *Psaltikii* în limba greacă și al unui alt manuscris muzical tot în limba greacă.

V. *Promovarea tiparului* ca strategie de influențare spirituală și culturală a publicului într-o perioadă de ieșire din evul mediu și ca strategie de cristalizare, identificare și unitate confesională ortodoxă, în confruntarea cu prozelitismul catolic și protestant. În acest sens, tradiția tiparului românesc consemnează câteva momente semnificative petrecute în arealul Episcopiei Râmnicului:

• **1508-1512**: primele trei tipărituri românești (*Liturghierul, Octoihul, Evangheliarul*) realizate în vremea domnitorilor Radu cel Mare, Mihnea cel Rău și Neagoe Basarab, la mânăstirea Bistrița, de către ieromonahul Macarie, român de origine – conform cu ipoteza și demonstrația ei recentă de către Arhim. Veniamin Micle (mânăstirea Bistrița), ipoteză ce urmează a fi validată;

• **1636-1642**: șase tipărituri religioase, între care și *Pravila mică*, la tiparnița de la mânăstirea Govora, unde a funcționat și o „școală înaltă” de profil religios și cultural, care pregătea și tipografi – promotor al acestora fiind Mitropolitul Teofil (fost episcop la Râmnic), cu sprijinul domnitorului Matei Basarab și al logofătului Udriște Năsturel.

• În 1705, odată cu venirea ca episcop al Râmnicului, Antim Ivireanul, aducându-și tipografia proprie de la mânăstirea Snagov, ctitorește centrul tipografic al Râmnicului, tipărind în trei ani (**1705-1707**) nouă (zece) cărți de profil religios, cu sprijinul ucenicului său Mihail Iștvanovici; importanța celor mai multe din acestea (*Antologhionul* sau *Floarea cuvintelor*, 1705, *Octoihul, Evhologhion* [*Molitvenic* și *Liturghier*], *Adunarea slujbei a Născătoarei de Dumnezeu*, 1706 ș.a.) constă în aceea că reprezintă treapta superioară spre desăvârșirea transpunerii în limba română a slujbelor de cult ortodox, *recte* spre autohtonizarea limbajului liturgic și integrarea limbii române între limbile sacre – proces început de înaintașii săi, Coresi, Dosoftei și Mitrofan și care va fi continuat, printr-o nouă serie de tălmăciri, de către succesorul său, episcopul Damaschin. Potrivit strategiei politice și culturale a domnitorului Constantin Brâncoveanu și a mitropolitului Teodosie, tipăriturile râmnicene ale lui Antim Ivireanul au fost răspândite și la românii din Transilvania, expuși prozelitismului oficial de sorginte catolică sau protestantă.

Subliniem că **episcopii** râmniceni din secolul al XVIII-lea, care au cunoscut direct două decenii de asupraire austriacă și mai multe confruntări militare între austrieci și turci pe pământul Olteniei, au dobândit acut conștiința identitară și sentimentul de unitate națională cu frații de neam, de limbă și credință și de aceea, la Râmnicul de peste Olt, mai departe de capitala politică, București, unde presiunea otomană și interesele spoliatoare ale multor domnitori și demnitari fanarioți nu erau favorabile, și-au profilat producția tipografică în limba română spre *folosul de obște* și, în ciuda dificultăților, spre păstrarea legăturilor cultural-spirituale tradiționale cu ținuturile locuite de români. În acest scop, ei s-au îngrijit să tipărească cele mai necesare și mai bune tălmăciri ale cărților de cult ortodox, să le prezinte și comenteze în precuvântări memorabile, să promoveze idei de coeziune sufltească, religioasă, culturală și politică, să cultive limba română literară (cu baza ei în limba bisericească) Fiecare dintre acești episcopi (Antim, Damaschin, Ștefan, Inochentie, Climent, Grigorie Socoteanu, Partenie, Chesarie, Filaret, Nectarie și, dincolo de anul 1800, Galaction) are, în condițiile cultural-istorice proprii, meritele sale speciale în acest sens; în timp ce tipăriturile lui Antim, cel martirizat de turci și caterisit de Patriarhia Ecumenică, erau prohibite, ei au folosit cu predilecție tipografia și tălmăcirile lui Damaschin, „certificate” de prestigiul său cărturăresc și eclezial; un merit aparte are episcopul Chesarie Râmnicenul, care, într-o scurtă perioadă de păstorire, s-a dovedit un cărturar cu viziune originală asupra istoriei românilor, marcând, la nivel de țară, după opinia lui Nicolae Iorga, „epoca lui Chesarie”, iar, în planul istoriografiei, *Școala râmnicenă* de cultură, ale cărei particularități se constituie predilect prin intermediul tipăriturilor.

În bună măsură, activitatea episcopilor râmniceni din secolul al XVIII-lea (Antim, Damaschin, Inochentie, Climent, Grigorie Socoteanu, Partenie, Chesarie, Filaret, Nectarie) s-a sprijinit pe conlucrarea cu importanți **cărturari** ai vremii, dintre care s-au ilustrat, ca tâlmăcitori și diortositori de cărți, la Râmnic: Mitrofan Gregoras, Gheorghe Maiota (colaboratori ai lui Antim), Samoil ierodiaconul, Radu logofețelul (colaboratori ai lui Damaschin), Ștefan, Mihalcea Litterati, Constantin dascălul, Lavrentie ieromonahul, Anatolie ierodiaconul, Rafail Hurezeanu, Grigorie Râmnicianul, Dionisie Ecclesiarhul, Naum Râmnicianul ș.a.

Acestor cărturari, trebuie, de asemenea, să le alăturăm pe marii **tipografi** ai aceluiași secol râmnician: Mihail Ișvanovici (colaboratorul lui Antim Ivireanu), Ilie Cernavodeanu, Athanasie Popovici Râmnicianul (fondatorul primei familii de tipografi râmniceni) cu fiii lui: Mihail, Constantin și Gheorghe Athanasievici, Constantin și Dimitrie Mihailovici Popovici (fiii lui Mihail Athanasievici), Dimitrie Papavici Râmnicianul și Gheorghe sin Constantin Râmnicianul (tiparnicii *Gramaticii* lui Ienăchiță Văcărescu); sunt de menționat și Dimitrie Pandovici, Vasile Constantin Râmnicianul, Ioan Râmnicianul, Petru Papavici Râmnicianul („cel mai mare dintre tipografii râmniceni ai veacului al XVIII-lea” – cf. Nicolae Bănică-Ologu), Papa Constantin Tipograful, Vladul Gheorghievici, Radu Râmnicianul, care au lucrat și în tipografiile de la Blaj, Sibiu și București.

Prin cantitatea, dar și calitatea tipăriturilor, îndeosebi cărți de cult, dar și cărți didactice, prin larga lor difuziune în cele trei provincii istorice românești, dar și în sudul Dunării și în Orient (la muntele Athos), prin numărul mare de cărturari-diortositori, dar mai ales de tipografi valoroși, care-și transmiteau meșteșugul din tată în fiu și erau solicitați să lucreze și în alte centre (Blaj, Sibiu, București), Râmnicul a binemeritat defnirea de către marele istoric Nicolae Iorga drept *capitala tipografilor* români în secolul al XVIII-lea. Este de menționat faptul că aici Ienăchiță Văcărescu și-a publicat pentru prima dată, în 1787, lucrarea lui capitală *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor gramaticii românești*, adăugând, după modelul lucrărilor baroce de acest fel, și un capitol despre prozodie (ediția a doua, la Viena). Tot în acest centru s-au tipărit cărți didactice (*Întâia învățătură pentru tineri și Bucoavna*) și pentru școli sârbești de limba slavonă organizate de Mitropolia din Karlovitz, la mijlocul secolului al XVIII-lea, iar, în 1806, o carte de cult (*Chiriadromion*) în limba bulgară modernă, la comanda mitropolitului bulgar (în exil) Sofronie Vraccanski.

VI. Printr-o tradiție inaugurată de domnitorul Neagoe Basarab, care a determinat sinodul mitropolitan al Țării Românești ca să-l aleagă în fruntea ierarhiei bisericești pe episcopul Râmnicului, Macarie (dacă argumentele aduse recent de către arhim. Veniamin Micle vor fi validate de istorici), episcopul Râmnicului-Noul Severin era considerat al doilea în sfântul sinod și, ca atare, primul candidat (voluntar sau nu) la scaunul de mitropolit, în care de multe ori chiar a fost ales. Astfel, dintre *episcopii Râmnicului*, au fost *aleși* – desigur, în primul rând datorită calităților lor duhovnicești, cărturărești și gospodărești – *ca mitropoliți*: Macarie (!), Eftimie și Mihail I (în secolul al XV-lea), Teofil II, Ignatie Sârbul, Varlaam (în secolul al XVII-lea), Antim Ivireanu, Grigorie Socoteanu, Filaret, Nectarie (în secolul al XVIII-lea).

O seamă de ierarhi, episcopi ai Râmnicului sau nu, dar formați în mediul mănăstirilor oltene și al Episcopiei Râmnicului, merită să fie reliefați (măcar concis), în prezentul context evocator, pentru activitatea lor cultural-spirituală remarcabilă. Astfel:

• **Teofil I** (1594-1601?): episcop la Râmnic, devotat lui Mihai Viteazul, care-l trimite în misiune diplomatică la Sigismund Bathory; acordă domnitorului sprijin material pentru câmpurile militare vizând prima unire istorică a celor trei provincii românești;

• **Teofil al II-lea**: fost egumen la Bistrița, unde și-a format o cultură aleasă și i-a sprijinit pe cărturarii Matei al Mirelor și Mihail Moxa, păstorește la Râmnic aproape 20 de ani (1618-1636), timp în care, printre altele, supraveghează ridicarea bisericii-necropolă de la Arnota a lui Matei Basarab; ales mitropolit al Ungrovlahiei, este colaborator principal al domnitorului Matei Basarab și al logofătului Udriște Năsturel în opera cultural-spirituală de întărire a statului cu sprijinul Bisericii, fiind promotor al tiparului românesc (la Câmpulung, Govora, Dealu), al cărții în limba română nu numai pentru Țara Românească, dar și pentru Transilvania (vezi *Pravila cea Mică de la Govora*, cu o ediție specială pentru Transilvania); este, de asemenea, promotor al școlii (vezi *școala înaltă* de la mănăstirea Govora) și, mai ales, al legislației civile pe baza dreptului canonic bisericesc (vezi *Pravila cea Mică* de la Govora ș.a.). Nicolae Iorga îl caracteriza drept *unul dintre cei dintâi ctitori ai limbii românești în biserică și începătorul tipăriturilor în această limbă pe pământ românesc de ortodoxie*. Cu Teofil al II-lea începe la episcopia Râmnicului ceea ce s-ar putea numi *vocația cărții și a tiparului*;

• **Mitropolitul Ștefan**, originar din Vâlcea (sat. Râmești-Beica), format la mănăstirea Bistrița, apoi egumen la Tismana, episcop de Buzău și, după decesul lui Teofil (1648), ales mitropolit, a fost și el un colaborator apropiat al lui Matei Basarab, îndeosebi pentru contracararea influenței elementului grecesc alogen în viața Bisericii și a Țării Românești, precum și pentru reducerea drastică a numărului de mănăstiri închinat așezămintelor din Sfântul Munte Athos. *Principalul merit al acestui ierarh cărturar* – arată un istoric vâlcean al Bisericii, Ioan V. Dură – *constă în publicarea unui mare număr de «cărți parentice și îndrumătoare în românește», precum și în redarea în limba poporului a rugăciunilor și rânduielilor de tipic, pentru prima dată*.

• **Varlaam**: deși nu era vâlcean, poate fi socotit un fiu sufletesc al lavrei Cozia, de unde a fost ales ca episcop al Râmnicului (numai pentru doi ani), apoi ca mitropolit, într-un context politic în care n-a vrut să se implice, dar a fost obligat de către domnitor (Grigore Ghica Vodă); a făcut până la capăt figura onorabilă a unui ierarh onest și smerit. Este considerat părintele tipografiei bucureștene a Mitropoliei, unde a adus utilaje și „dascăli de tipografie” și a tipărit mai multe cărți, între care *Cheia înțelesului*, culegere de omilii (predici) a unui mare retor ucrainean, Ioannikie Galeatovski. După retragerea sa din scaun, a trăit mai mult la Cozia, a ctitorit mănăstirea Turnu, iar o parte dintre cărturarii aduși de el la București l-au urmat în mănăstirile din Vâlcea, unde se vor ilustra prin tălmăciri și copieri de opere medievale importante.

• Blandul mitropolit **Teodosie Veștemeanul**, râmnicean de origine, format duhovnițește în lavra Coziei, nu a fost și episcop la Râmnic, ci mitropolit în două rânduri, fiind atașat boierilor Cantacuzini și lui Constantin Brâncoveanu; sub oblăduirea primilor (a lui Șerban Cantacuzino), a repus în funcțiune tipografia bucureșteană a lui Varlaam și a patronat colectivul ce a editat și apoi a tipărit Sfânta Scriptură în limba română, cunoscută ca *Biblia de la București* (1688); a conlucrat în activitatea culturală cu stolnicul Constantin Cantacuzino, cu ierarhii și cărturarii greci de la Academia Domnească a lui Brâncoveanu; a supravegheat, de la rangul său, ctitoriile brâncovenești de la

Hurezi; l-a integrat pe Antim Ivireanul în cinul monahal, în egumenie la Snagov, i-a „girat” activitatea tipografică și l-a recomandat, prin testament, ca să fie ales mitropolit. La Râmnic a ctitorit două lăcașuri de cult: Schitul Cetățuia și Biserica „Sfântul Gheorghe”;

• **Episcopul Ilarion** (1693-1705), fost egumen la Bistrița, unde-l găzduia pe Constantin Brâncoveanu pe când supraveghea construirea bisericii și a palatului domnesc de la Hurezi, aduce la Râmnic doi cărturari de la Bistrița, pe Vlad Grămăticul și Alexandru Rusu (Dascălul); aceștia vor copia importante cărți de cult și vor dezvolta aici școala de copiiști și grămăticii. El s-a dovedit inspirat (de Sus) când l-a determinat pe un fost negustor aromân să renunțe, bătrân fiind, la o călătorie în Sfântul Munte și să se călugărească la Iezer, unde a reconstruit biserica de zid, trăindu-și viața într-o chilie săpată în piatră; acest sihastru va fi canonizat în 1992 cu numele Sfântul Cuvios Antonie de la Iezer. Ilarion a fost protagonistul unui gest ecumenic neobișnuit (a acordat locuri de veci puștinilor catolici din Râmnic, în cimitirul Episcopiei), pentru care a fost considerat schismatic și scos din scaun de către sinodul mitropolitan dominat de către Dosithei, patriarhul Ierusalimului, campionul contraofensivei ortodoxe împotriva prozelitismului catolic; l-a salvat de caterisire domnitorul Constantin Brâncoveanu, care l-a luat pe Ilarion lângă el, ca egumen de Snagov.

• În scurta sa păstorire ca episcop la Râmnic (martie 1705-febr. 1708), **Antim Ivireanul** s-a dovedit un bun continuator al celor dinaintea lui, dar și un inovator față de ei. A sprijinit firesc școlile mănăstirești și a înființat la Râmnic o școală gratuită / „de pomană”, cu predare preponderent în limba română (chiar și pentru cântările bisericești), aducându-i ca năstavnîc, un dascăl vestit, Ioan (Ivan) Făgărășanul. A sprijinit în continuare pe artiștii formați la Hurezi, în școala lui Constantinos, și i-a folosit la pictarea unor importante așezăminte de cult: Surpatele (ctitoria doamnei Marica Brâncoveanu), Cozia (naosul din biserica mare), Bistrița (pridvorul) ș.a., extinzând spațiul de exprimare a stilului brâncovenesc în arhitectura, pictura, sculptura (chiar și la ctitoria lui din București, biserica „Toți Sfinții”/”Antim”, unde a luat ca zugrav pe Preda, din echipa hurezeană). Opera sa de căpătâi: ctitorirea centrului tipografic de la Râmnic, unde a tipărit, în tiparnița proprie, primele 9 (10) tipărituri râmnicene dintre care cele mai importante au marcat finalizarea procesului de transpunere în românește a cărților de cult ortodox și răspândirea lor la românii de pretutindeni. Ca mitropolit (1708-1716), Antim Ivireanul va fi un mare apărător al Bisericii Ortodoxe Române și un luptător pentru demnitatea și emanciparea țării sale adoptive, pentru care a fost martirizat; în 1992 a fost trecut în rândul sfinților, iar în 1999, a fost ales drept ocrotitor spiritual al Râmnicului;

• **Damaschin Voinescu** „Dascălul” (1707-1725), mare cărturar al vremii, succesorul lui Antim la Râmnic, nu va beneficia de tipografia acestuia (luată la Târgoviște), dar, cu eforturi mari, în condițiile ocupației austriece (1716-1739), va lăsa Episcopiei Râmnicului o tipografie, precum și tălmăcirii proprii la majoritatea cărților de cult ortodox, care vor fi tipărite (unele, de două-trei ori) de către urmașii săi, în timp ce el nu și-a văzut tipărite decât două cărți: *Ceaslov* (1724), *Psaltire* (1725), iar manualul *Întâia Învățătură pentru tineri* (o tălmăcire din limba rusă) va fi publicat postum, în 1726, de către succesorul său Ștefan, cunoscând ulterior mai multe reeditări și pentru școlile slavone din Serbia;

• **Climent**, episcop la Râmnic (1735-1749), originar din Pietrari-Vâlcea, a suportat, asemeni credincioșilor din eparhia olteană, condițiile aspre ale stăpânirii austriece, apoi pe acelea ale războaielor turco-austriece, soldate cu multe distrugerii, între care și aceea a Episcopiei și multor biserici din Râmnic, la 1737. Se va dedica apoi refacerii așezămintelor afectate, va construi la Episcopie o nouă biserică pentru slujbe și biserica bolniță, va fi ctitor al schiturilor Pietrari, Pătrunsa, Colnicul, Comanca de Munte, precum și al bisericilor din Bărbătești, Bodești, Folești, Bârzești și Budești. A colaborat cu mari tipografi și diortositori de carte ai vremii: Lavrentie ieromonahul, Mihail Athanasievici, Dimitrie Pandovici, Arsenie Cozianul, cu care, în intervalul 1737-1748, va tipări, după manuscrisele episcopului Damaschin, 12 lucrări de cult, între care: *Acatistier*, *Antologhion*, *Apostolul*, *Cazania*, *Ceaslovul*, *Evangheliarul* ș.a.;

• **Chesarie**, „unul dintre cei mai luminați și mai activi dintre prelații munteni ai secolului al XVIII-lea”, cu al cărui nume Nicolae Iorga i-a definit epoca drept „Epoca lui Chesarie”. Cunoscător de greacă, latină, franceză și rusă, autor al unei *Istории a războiului dintre Rusia și Poarta Otomană*, iubitor al cărții (a dat la Veneția o ediție a operei lui Grigorie Dialogul), Chesarie manifesta *raționalismul ortodox* al intelectualilor sud-europeni din acest secol și, deși teolog, era interesat de cunoașterea științifică a lumii și a istoriei; episcop la Râmnic (1773-1780), era abonat la publicațiile enciclopedice de la Paris, își procurase fascicule din *Encyclopédie*, din care și traduce, primul la noi. Cu concursul lui Rafail ieromonahul și al altor diortositori și tipografi râmniceni, tipărește mai multe cărți de cult ortodox (dintre cele tălmăcite de Damaschin) și ia inițiativa tipăririi celor 12 *Minee*, dintre care, înainte de sfârșitul prematur, reușește să dea la iveală șase (pentru lunile octombrie-martie), pe care le „înzestrea” cu prefețe de mare însemnătate culturală; în ele își exprimă viziunea proprie privind istoria românilor; aflând *linia neamului rumanesc din vechi trăgându-se, din slăvit neam al românilor*, așadar de la descălecatul lui Traian în Dacia – se arată promotor al acelorași idei istorice pe care le promova și Școala Ardeleană; pe de altă parte, în mod personal, el împarte istoria românilor în „trei epohas”, la care adaugă și perioada contemporană, a *prefacerilor* – ceea ce marchează aportul original în plan istoric al *școlii râmnicene* de cultură și spiritualitate din secolul XVIII.

În ce privește **perioada premodernă** (1780-1830), aceasta, la nivelul Episcopiei Râmnicului, poate fi caracterizată prin câteva trăsături:

a) continuarea tradiției vieții spirituale, culturale și artistice, prin refacerea așezămintelor de cult afectate de evenimentele istorice și de cele culturale, precum și construirea de noi lăcașuri, în care *postbrâncovenismul* se îmbină armonios cu inovația de factură populară;

b) continuarea performantă a școlilor de caligrafi și miniaturisti, de pictură și de muzică din mănăstirile vâlcene și din Episcopia Râmnicului. Între copiii și caligrafii de seamă ai perioadei trebuie să-i menționăm pe: Dionisie Ecclesiarhul, care copiază, în 1786, documentele Episcopiei după originale „care sunt astăzi în mare parte pierdute” (Athanasie Mironescu, 1906), Naum Râmnicianul, Grigorie Râmnicianul, Chiriac Râmnicianul. Între zugravii râmniceni, Ioniță, „dascălul școlii de pictură”. Între muzicienii ce au activat la Râmnic: Naum Râmnicianul, autor al unei *Psaltichii* (rămasă în manuscris), Chesarie ierodiaconul, autorul unui *Antologhion – Liturghier* (1827), ucenic al lui Anton Pann și apoi profesor la seminarul din Râmnic;

c) continuarea – cu dificultăți, întreruperi, dar și cu stăruințe – a activității tipografiei episcopale. Episcopul Filaret, ales mitropolit, ia cu el „toate strumentele tipografiei ... pentru trebuința sfintei Mitropolii”, dar succesorul său la Episcopie, Nectarie, o reface și scoate, la rândul lui, 20 de cărți de cult, între care și *Chiriadromionul* (culegere de cazanii) în limba bulgară modernă, pentru frații creștini din Bulgaria; din 1812, a fost ales mitropolit. Galaction, în scaunul de la Râmnic (1812-1824), scoate puține, dar însemnate lucrări: *Bucoavna* (1814) – o nouă reeditare, *Minunile Fecioarei Maria* de Agapie Criteanul (1820) ș.a. Noul episcop din 1824, Neofit, vinde tipografia episcopală unor mireni;

d) ieșirea cărțurilor vâlceni de seamă din spațiul autarhic local, abordarea de către ei a unor subiecte de interes național și impunerea personală în cultura și literatura română de atunci. Performeri, în acest sens, cu lucrări originale rezonante:

- **Grigorie Râmnicianul**, „cărțurar iluminist, care ține să întocmească arborele genealogic al centrului (cultural-spiritual) de la Râmnic” (cf. Al. Duțu); el sesizează „deplasarea centrului de greutate culturală din mănăstiri la orașe” (cf. Al. Duțu). Ajuns episcop al Argeșului (1823-1828), exprima, în prefețele la cărțile tipărite de el, un spirit novator în epocă; el a definit Țara Românească drept „Grădina Maicii Domnului”. A realizat și un tratat de *Logică*, primul de acest fel în cultura română;

- **Dionisie Eclesiarhul**, cărțurar și artist polivalent, scrie, din 1814, *Cronograful Țării Românești* (de la prima domnie a lui Alexandru Ipsilanti până la 1814), în care „darul de povestitor și evocator ... se aseamăna cu acela al lui Neculce” (cf. Al Piru);

- **Naum Râmnicianul** – autor al lucrărilor: *Hronologia domnitorilor Țării Rumânești* (de la 1290 până la 1834), *Istoricul Zaveriei în Valahia* – în grecește, *Tânguirea Valahiei asupra jafului și dărăpănării ce i-au făcut tâlharii greci* ș.a.;

- **Chiriac Râmnicianul**, născut în Râmnic, nepot al Sfântului Cuvios Antonie de la Iezer, căruia îi scrie o *jitie* (hagiografie); duhovnic al lui Tudor Vladimirescu scrie, deopotrivă cu multe pomelnice ale mănăstirilor oltene, și un pomelnic al conducătorului pandurilor, o *Cronică* a vremii prin care a trecut, mai mult o autobiografie; alte lucrări ale sale: *Proschinatarul Sfântului Munte Athos*, *Lexicon de numele Sfinților* ... (1824), *Rânduiala cea bună a vieții de sine* (1818), „renumitul text isihast, care îl va consacra în Filocalia românească” (cf. Veniamin Micle).

Așadar, cu numai aportul Episcopiei Râmnicului și al școlilor mănăstirești patronate de ea, fără nicio altă instituție culturală specializată, Râmnicul reușește să fie – în evul mediu, ca și în perioada premodernă – nu doar un oraș domnesc, ci și un centru cultural-spiritual și artistic rezonant în viața românilor de pretutindeni.

Bibliografie

- *** *Episcopia Râmnicului – 500 de ani de la înființare (1503-2003)*. Râmnicu-Vâlcea, 2005.
- Anania 1998 Valeriu Anania, *Cerurile Oltului. Scolile arhimandritului Bartolomeu*, Râmnicu-Vâlcea, ediția I, 1990; ediția a II-a, 1998.
- Bădără 1998 Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, 1998.
- Bănică-Ologu 2000 Nicolae Bănică-Ologu, *Veacul de aur al Râmnicului*. București, 2000.
- Cristea 2009 Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului*. Râmnicu-Vâlcea, 2009.
- Dobrescu 2006 Nicolae Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriece (1716-1739)*, ediția a II-a, Slatina, 2006.
- Dumitrașcu, Tamaș 1995 Gheorghe Dumitrașcu, Corneliu Tamaș, *Râmnicul medieval. Studii și documente*. Râmnicu-Vâlcea, 1995.
- Gavrilă 2010 Ion Gavrilă, *Muzica bisericească în ținutul Vâlciei. Studiu monografic*. București, 2010.
- Lazăr 2003 Ioan St. Lazăr, *Vâlcea al fresco*, Râmnicu-Vâlcea, 2003.
- Lazăr 2010 Ioan St. Lazăr, *Cultura Medievală*, în *Enciclopedia Județului Vâlcea*, vol. I. Râmnicu-Vâlcea, 2010, p. 470-526.
- Marinoiu 2008 Costea Marinoiu, *Istoria cărții vâlcene, Școala de la Râmnic (1705-1830)*. Râmnicu-Vâlcea, 2008.
- Mateescu 1979 Constantin Mateescu, *Memoria Râmnicului*. București, 1979.
- Micle 2008 Veniamin Micle, *Ieromonahul Macarie, tipograf român (1508-1512)*. Mănăstirea Bistrița Olteană, 2008.
- Mironescu 1906 Athanasie Mironescu, *Sfânta Eparhie a Râmnicului-Noul Severin, în trecut și în prezent*, București, 1906.
- Păcurariu 2005 Mircea Păcurariu, *500 de ani de la înființarea Episcopiei Râmnicului (1503-2003)*, în vol. *Episcopia Râmnicului, 500 de ani de la înființare (1503-2003)*. Râmnicu-Vâlcea, 2005.
- Rizea, Ene 2007 Ligia Rizea, Ioana Ene, *Monumente istorice din Județul Vâlcea. Repertoriu și cronologie*, Râmnicu-Vâlcea, 2007.
- Sacerdoțeanu 1960 Aurelian Sacerdoțeanu, *Tipografia Episcopiei Râmnicului*, în *Mitropolia Olteniei*, anul XII, nr. 5-6, Craiova, 1960, p. 291-349.
- Sandu et alii 1976 Sandu Dumitru (coord.), *Eparhia Râmnicului și Argeșului*, Râmnicu-Vâlcea, 1976.
- Tamaș 1994 Corneliu Tamaș, *Istoria Râmnicului*. Râmnicu-Vâlcea, 1994.
- Theodorescu 2001 Răzvan Theodorescu, *Spiritul Vâlcei în cultura română*. Râmnicu-Vâlcea, 2001.
- Theodorescu 2009 Răzvan Theodorescu, *Episcopi și ctitori în Vâlcea secolului al XVIII-lea*. Râmnicu-Vâlcea, 2009.

Comerțul în Râmnicul Vâlcea între 1821-1900

Dan Mihai Moroianu¹
mihaimoroianu5@yahoo.com

Keywords: *trade, Râmnicu Vâlcea, 19th century, commodities, contracts.*

Summary: *This article is an overview of the trade in Râmnicu Vâlcea in the period 1821-1900. If at the beginning of the 18th century, this work is carried out with some difficulty due to the Ottoman monopoly, after 1830 the trade begins to develop slowly. The trade in Râmnicu Vâlcea starts to have a bloom, firstly with the reforms of Cuza, then with the accession to the throne of Charles I.*

I insisted on the trade in commodities: meat, bread, candles and spirits, for which the City Hall contracts with the traders. Unfortunately, those agreements were not always respected, and those who were affected were the residents of the city.

Comerțul a fost și este una dintre activitățile cele mai importante ale economiei unei țări; cu cât acesta este mai dezvoltat, cu atât aceasta este mai puternică.

La începutul secolului al XIX-lea, Țara Românească suferea din pricina dependenței sale față de Imperiul otoman; multe din produsele sale fiind cumpărate la prețuri de dumping de otomani. Astfel, untul, seul, brânza, sarea erau exportate numai în Turcia, iar oile erau cerute de Turci, cumpărate de gealep-bașa și gealepii lui².

După ce mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu va fi înăbușită, cei care se vor gândi la punerea economiei Țării Românești pe baze noi vor fi boierii. Aceștia trimit memorii atât puterii protectoare cât și puterii suzerane arătând situația în care se găsea țara și propunând măsuri pentru îndreptarea ei. Astfel în memoriul trimis către Rusia din Brașov, la punctul referitor la negoț era stipulat: „Negoțul să ne fie slobod, adecă din tot venitul ce agonisim din pământul nostru și din dobitoacele noastre și din alte mijloace de lucrări ce ne-am putea îndemna, să nu fim popriți de nimeni a scoate peste granițe, în orice parte vom putea găsi folos alișverişului nostru”³. În cel trimis la Istanbul în 1822, referitor negoț, boierii scriau: „Neguțătorii pământenilor să fie slobodă a trece veriunde, plătind vama după vechiul obicei”⁴.

În 1831, în urma războiului ruso-turc din 1828- 1829, se elaborează pentru Țara Românească Regulamentul Organic. Acesta a desființat vămile interne, a favorizat crearea de bălciuri și a îngăduit abuzul pe care îl practicau proprietarii moșiiilor cu taxele percepute de la cei care veneau să-și desfacă mărfurile aici⁵.

Tot pe baza acestui act, negustorii erau organizați în trei categorii de plătitori de impozit fix și anume: în prima categorie intrau negustorii care făceau negoț atât en-gros cât și cu amănuntul în țară și în afara ei, ei plăteau 240 lei; în a doua categorie intrau cei care făceau comerț atât en-gros, dar și cu amănuntul însă numai în țară, ei plăteau 120

---

¹ Moroianu Dan-Mihai, muzeograf, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

² Filiti 1934, p. 169.

³ Vârtosu 1932, p. 125.

⁴ *Ibidem*, p. 157.

⁵ *** 1979, p. 63.

lei; din a treia categorie făceau parte negustorii care aveau dreptul să țină prăvălii prin orașe și făceau comerț cu amănuntul, ei plăteau 60 lei⁶.

În urma catagrafiei din 1831, la Râmnicu Vâlcea erau 15 negustori de categoria a doua și 77 de categoria a treia⁷.

Un nou organism care ia ființă prin Regulamentul Organic este Sfatul Orășenesc condus de Magistratul orășenesc alcătuit din prezident, secretar și casier și doi supleanți. Pe lângă atribuțiile de ordin administrativ Magistratul avea și atribuții de ordin economic: el verifica măsurile cu care negustorii își vindeau mărfurile, cu ajutorul măsurilor standard trimise de la București, în cazul în care erau depistați negustori care înșelau populația folosind măsuri false magistratul cerea polițaiului aplicarea unei amenzi de 50 lei, bani ce se vărsau în visteria orașului. De asemenea, magistratul se ocupa de buna aprovizionarea a orașului cu carne, pâine și lumânări prin încheierea de contracte și stabilirea listele cu prețul produselor agroalimentare⁸.

La 1 ianuarie 1848 în urma convenției economice dintre Țara Românească și Moldova sunt desființate taxele vamale dintre cele două țări instituindu-se un sistem vamal unic⁹.

În perioada de după revoluția de la 1848, un rol important în economia orașului l-au avut târgurile și în special cel de la Râureni ce se deschidea de Sfânta Maria-Mică. Atenția edililor a fost acordată aprovizionării orașului cu produse de bază alimentare și nealimentare și cu întocmirea de liste de prețuri maxime pentru combaterea speculei ca și înainte¹⁰.

În perioada 1859-1866, comerțul începe să se dezvolte la acest lucru contribuind și reformele lui A. I. Cuza: unificarea serviciului vamal, unificarea administrativă, reforma agrară, unificarea cursului monedelor și înființarea camerelor de comerț și industrie.

În Râmnicu Vâlcea continuă cu succes activitatea bâlciului de la Râureni, pentru ca în anul 1863 să se organizeze o expoziție anuală a județului, cu statut propriu.

Din 1865, piața orașului se va muta de pe terasa orașului în centrul său pe un teren special amenajat în acest scop¹¹.

Venirea pe tronul Principatelor a lui Carol de Hohenzollern a produs importante modificări și în viața economică. Mărirea numărului de kilometri de cale ferată de la 172 km, în 1869 la 3588 km în 1911, a numărului de locomotive de la 83 în 1873 la 939 în 1915, de vagoane de călători de la 383 în 1873 la 1499 în 1915 și de vagoane de marfă de la 1376 în 1873 la 24138 în 1915, a dus la dezvoltarea comerțului intern și extern, cantitatea de marfă crescând de la 1335t în 1883 la 809000t în 1914¹².

O serie întregă de legi contribuie și ele la dezvoltarea comerțului: Codul comercial adoptat într-o primă formă în 1875 și definitiv în 1887, Legea pentru înființarea siste-

---

⁶ Diclescu 1973, p. 42.

⁷ Tamaș 2006, p. 195.

⁸ *Ibidem*, p. 189.

⁹ *** 1979, p. 63.

¹⁰ Tamaș 2006, p. 232.

¹¹ *Ibidem*, p. 245.

¹² Platon *et alii* 2003, p. 120.

mului monetar național și pentru baterea monedelor românești în 1867 și Legea pentru introducerea sistemului monometalist (sistem aur) adoptată în 1889¹³.

Un interesant aspect caracteristic sfârșitului secolului al XIX-lea îl constituie apariția societăților anonime comerciale. Prima a fost înființată în 1894, iar până la primul război mondial numărul lor va ajunge la 60¹⁴.

În această perioadă și comerțul din Râmnicu Vâlcea face pași importanți în dezvoltarea sa. Numărul bâlciurilor se va mări cu încă două, ce se deschideau la 29 iunie și 14 octombrie, târgul săptămânal era marțea, iar numărul piețelor comerciale din oraș se ridică acum la două. Tot ca un semn al dezvoltării comerțului în oraș, îl reprezintă și ridicarea în anul 1902 a Halei, ca loc de depozitare și comercializare a produselor agroalimentare.

Am amintit mai sus că una dintre atribuțiile edililor era aceea de a fixa lista cu prețurile maximale pentru a împiedica specula; iată mai jos o listă cu produsele și prețurile lor pe luna martie a anului 1866¹⁵:

Nr. crt.	Numirea produselor	Prețurile					
		Cele mari		De mijloc		Cele mici	
		Lei	Parale	Lei	Parale	Lei	Parale
1	Carne vacă oca						36
2	Carne porc oca						
3	Carne miel oca						
4	Mălai (făină porumb) oca				16		14
5	Fasole oca				32		28
6	Brânză oca					3	20
7	Pesce oca			3	20	3	
8	Cepă oca						28
9	Varză acră oca					1	
10	Pătrunjel						3
11	Sare oca						10
12	Oțet oca			2		1	32
13	Lumânări seu oca					4	10
14	Săpun					4	
15	Mături pae					1	20
16	Rășină oca					5	
17	Ață cânepă oca					12	
18	Sfeșnice pământ				22		

Tot primarul trebuia de asemenea să organizeze aprovizionarea orașului cu pâine. În acest scop se organiza la sediul primăriei orașului o licitație; brutarii participanți la licitație trebuiau să prezinte dinainte o scrisoare de garanție, deoarece în caz de nerespectarea contractului statul trebuia despăgubit de cineva. Aceasta era teoria; în practică lucrurile stăteau altfel: primarii erau destul de neglijenți și nu le cereau

¹³ *Ibidem*, p. 125.

¹⁴ *** 1979, p. 182.

¹⁵ D.J.V.A.N., dos. 15/1866, fila 8.

participanților la licitație garanțiile. Într-o scrisoare din 24 august 1868, prefectul de atunci al județului, C. Gollescu, îi atrăgea atenția primarului orașului, G. Mironescu, că: „pentru orice întâmplare răspunderea va privi direct pe dvs. cât timp n-ați avut grijă a lua aceste garanții chiar asupra licitației”¹⁶.

Din cauza acestei probleme, calitatea pâinii era foarte proastă, lucru care îl determină pe prefect să-i atragă primarului orașului atenția asupra acestui fapt și să-l roage să-i prezinte contractul dintre primărie și brutari¹⁷. La ordinul primarului, polițaiul orașului ia unele măsuri, dar din păcate acestea sunt cam dure, violare de domiciliu și bătaie; acest lucru îi indignează pe comercianții de pâine însărcinați cu îndestularea orașului cu produse de panificație, care într-o scrisoare adresată primarului, solicită o copie a contractului pentru a vedea unde se prevedeau astfel de corecții în cazul nerespectării contractului.

Situația părea că se va remedia în anul următor, când se încheie un nou contract între Primărie și brutarii Marin Marinovici, Tănase Brutaru, Ghiță Anghelescu, Mihalache Alexiu și Dimitrie Nicolau, prin care aceștia din urmă se angajau ca pe timp de un an, de la 18 septembrie 1869 la 18 septembrie 1870, să vândă pâine la 20 parale ocaua și jimblă la 32 parale ocaua¹⁸. Din păcate, această situație nu durează mult, deoarece în urma unei inspecții la 25 ianuarie 1870 în piața orașului în locul unde se vindea pâine, comisarii Ștefan Popescu, Marcu Stoenescu și Gheorghe Periețu constată că brutarii mai sus numiți nu-și respectau angajamentul luat prin contractul încheiat cu primăria.

Și comercializarea cărnii era una dintre problemele delicate ale orașului. Consiliul comunal întrunit la 20 aprilie 1870 în urma solicitării primarului S. Carabatach ajunge la concluzia că singura soluție este vânzarea liberă către locuitori, prețul maxim fiind de 72 parale ocaua. Acest lucru nu era însă în favoarea orășenilor, deoarece comercianții nu aprovizionau orașul în permanență cu carne și în plus ofereau marfă de proastă calitate la prețuri mari, lucru semnalat și de prefect. Problema se rezolvă prin încheierea unui contract pe un an, între primărie și comercianții C. Săndulescu, Ioniță Nicolaie și Grigore Nicolau, care se angajau ca în perioada iulie 1870- iulie 1871 să vândă carnea astfel: cu 60 parale ocaua de carne bou sau vacă în zilele de dulce și șaizeci și șase pe zilele de post, iar cea de berbece sau capră se vindea cu 52 de parale ocaua în toate zilele¹⁹.

Nici comerțul cu lumânări nu se desfășura astfel încât orășenii se fie mulțumiți. La sesizarea polițaiului orașului cum că „se vând lumânări de seu în truo calitate fo`arte proastă”, primarul este rugat să-i spună numele celui care se ocupa cu îndestularea orașului cu acest articol pentru a putea fi tras la răspundere. Pentru a rezolva problema, se încheie un contract între Primărie și Nicolae Ionescu, la 21 iunie 1871, prin care acesta se angaja printre altele:

- să fabrice lumânări bune și să le vândă la 4 parale 30 pe lei vechi ocaua de 400 g;
- dacă orașul nu avea lumânări destule, autoritățile puteau cumpăra în socoteala sa și a garantului său lumânări pentru orășeni;
- numai el putea face și vinde lumânări;
- în orice zi, chiar și în cele solemne, prețul la lumânări era același;

---

¹⁶ *Idem*, dos 33/1868, fila 31.

¹⁷ *Ibidem*, dos 33/1868, fila 37.

¹⁸ *Idem*, dos 7/1869, fila 35.

¹⁹ *Idem*, dos 20/1870, filele 21-22.

▪ în caz când lumânările nu erau destule sau erau proaste, toată paguba era plătită de el și garanții săi²⁰.

Câteodată, deși erau încheiate contracte ferme între Primărie și comercianți, mai aveau loc și abuzuri. Astfel Constantin Dumitrescu îi face cunoscut primarului printr-o scrisoare că: este tăietor și vânzător de carne cu contract, dar în urma ploilor a fost silit să-și mute scaunul de tăiere de la capul podului în gangul caselor lui Ioniță Tabacu. Problema era presiunea pe care polițaiul Alecu Dumitrescu o exercita asupra sa, impunându-i să-și mute scaunul deoarece pretindea acesta că intrase cu el în oraș, aici tăierea fiind interzisă²¹.

Pentru comercializarea de băuturi spirtoase, fiecare comerciant trebuia să dea declarații pe propria răspundere, petițiuni ce erau supuse la plata taxei timbrului de 25 bani, altfel ele erau refuzate, iar autoritatea care le primea era amendată. Datorită acestui fapt, unii dintre comercianți se retrag din afacerea cu băuturi spirtoase, fie devenind brutari cum este cazul lui Costache Dimitrescu, fie renunță de tot la comerț cum a fost Grigore Popescu²². Cu toate acestea, unii comercianți achita taxele impuse de lege: atât cea de 10%, cât și cea fixă.

Încă de pe vremea lui A. I. Cuza existau tribunale comerciale; cei care puteau fi judecători în aceste tribunale trebuiau să îndeplinească următoarele condiții: să aibă cel puțin 30 de ani, să fie negustori pământeni, să fie negustori de cel puțin cinci ani și să locuiască în oraș²³.

De asemenea, Primăria orașului elibera o serie de autorizații provizorii de reparații diversilor comercianți, cu condiția ca aceștia, în câțiva ani, să aducă la linie prin dărâmare și apoi reconstrucție prăvăliile lor. Majoritatea prăvăliilor care necesitau reparații grabnice erau cumpărate de la Mânăstirea catolică, prăvălii care erau situate pe strada Târgului (Mihai Bravul). Deoarece niciuna dintre aceste autorizații nu a ajuns la Comitetul Permanent al județului Vâlcea condus de prefectul Dimitrie Simulescu, primarul orașului Râmnicu Vâlcea, este invitat să înainteze spre aprobare acestui comitet orice proiect de construcție și reparații de clădiri ar fi existat în oraș până acum.

Recensământul din decembrie 1899 arăta că orașul Râmnicu Vâlcea avea următoarea componență: 4125 bărbați și 3129 femei dintre care 49 bărbați și 5 femei erau debitanți de băuturi spirtoase, iar alți 860 bărbați și 147 femei practicau alte comerțuri sau industrii²⁴.

În concluzie, putem remarca o dezvoltare a comerțului vâlcean, lucru realizat atât prin mărirea numărului de negustori, cât mai ales prin legile care au dus la acest lucru, legi adoptate, majoritatea dintre ele, după venirea lui Carol I pe tronul României.

---

²⁰ *Idem*, dos 8/1871, fila 13.

²¹ *Idem*, dos 23/1871, fila 32.

²² *Idem*, dos 29/1873, fila 49.

²³ *Idem*, dos 35/1875, fila 1.

²⁴ *Idem*, dos 8/1900, fila 20.

Abrevieri

D.J.V.A.N. - Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale, fond Primăria Orașului Râmnicu Vâlcea.

Bibliografie

- *** 1979   ***, *Istoria economică*, București.
- Diculescu 1973   Vladimir Diculescu, *Bresle, Negustori și Meseriași în Țara Românească (1830-1848)*, București.
- Filliti 1934   I. C. Filliti, *Principatele Române de la 1828 la 1834: ocupația rusească și Regulamentul organic*, București.
- Platon *et alii* 2003   Gh. Platon (coord.), *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, București.
- Tamaș 2006   Corneliu Tamaș, *Istoria municipiului Râmnicu Vâlcea*, Rm. Vâlcea.
- Vârtosu 1932   Vârtosu Emil, *1821-Date și fapte noi*, București.

Aspecte referitoare la sistematizarea orașului Râmnic în perioada regulamentară

Aleca Bogdan Dumitru¹
aleca.bogdan@gmail.com

Mots clés: *Le Règlement Organique, Râmnicu Vâlcea, 19th century, systématisation, contracts.*

Résumé: *Le Règlement Organique a organisé une vie municipale moderne dans les villes et bourgs de Valachie. Les nouvelles autorités municipales ont implémenté les mesures édilitaires de la période qui ont visé une systématisation plus rigoureuse des villes et des bourgs des Principautés Roumaines. Les nouvelles règles concernant la construction des bâtiments, l'élargissement des rues, leur pavage, l'alignement des maisons, l'éclairage publique, l'adduction des eaux dans la ville, l'aménagement des jardins publiques ont représenté autant des épreuves pour les autorités. L'étude surprend les efforts de la communauté locale pour améliorer les conditions de vie en accord avec les réalités du siècle et la transformation de la ville pendant cette période historique caractérisée par un changement profond de la société roumaine.*

Reformele impuse de Regulamentul Organic au fost de natură a crea cadrul favorabil dezvoltării vieții urbane în Principatele Române. Înființarea sfaturilor orășenești a creat instituțiile locale care au transpus în realitate măsurile edilitare adoptate în perioadă, normele de conviețuire a profesiunilor, sistematizarea mai riguroasă a orașelor și târgurilor. În acest sens, au fost adoptate norme referitoare la construcția imobilelor, lărgirea ulițelor, pavarea lor, alinierea proprietăților, au fost adoptate măsuri moderne privind igiena publică, iluminatul străzilor, captarea apelor și construcția unor fântâni publice, amenajarea unor locuri de agrement, delimitarea sectoarelor orașelor. Documentele de arhivă atestă faptul că Râmnicul a cunoscut tot acest proces de transformare specific perioadei, circumscriindu-se fenomenului intern de transformare a noilor funcții ale orașului, în contextul complicării profilului societății.

Aspectul orașului la începutul perioadei Regulamentare.

În primii ani ai perioadei regulamentare Râmnicul era descris, într-un raport de inspecție al cârmuitorului județului, ca fiind „plin de murdalâc și cu ulițele stricate foarte, de nu poți trece pă acolo cu picioarele și cu trăsurile”. În același context, oficialul era uimit de „mulțimea de ziduri slabe ce stau să cază” și punea în vedere Magistratului să ia măsuri pentru dărâmarea lor și transportul resturilor în afara orașului². „Toate ulițele din coprinsul politiei erau strâmtorate”³, iar orașul era „cuprins de feluri de mortăciuni și alte nesuferite murdalâcuri înpuțite și aruncate pă uliți, precum și pă alte asemenea, care aduc vătămare la sănătate”. Apele adunate de pe Valea Episcopiei și de la fântânile publice din oraș creau, în opinia doctorului de ocrug, toate „circonstanțele ce amerință bolire”⁴. Împreună cu gunoaiele aruncate pe ulițe și pe locurile slobode din oraș, ele „înfundă de noroi și putoare” căile de comunicație și

¹ Aleca Bogdan, arhivist, Arhivele Naționale – Serviciul Județean Vâlcea.

² P.O.R.V., dos. 14/1833, f. 219.

³ *Ibidem*, dos. 13/1833, f. 5.

⁴ *Idem*, dos. 9/1831, f. 41.

piețele orașului, „*de nu putem umbla, nici ieși duprin casele noastre*”⁵, cum se arăta într-o petiție adresată Magistratului de locuitorii mahalalei Sf. Gheorghe. Ulițele erau înguste, pline de noroi și praf, cu caldarâmul scufundat și plin de băltoace, străbătute ziua și noaptea de râmători și de alte păsări de casă și pe care zăceau azvârlite, fără vreun control, felurite murdării. Pe locul țișăniei de lângă Episcopie se ridicau, în forme ciudate, șatre și bordeie țișănești acoperite cu „*paie și coceni ... care case sunt cu apropiere de târg*”⁶.

Orașul a cunoscut o dezvoltare susținută de-a lungul întregii perioade regulamentare. Documentele anului 1840 consemnau existența Râmnic a 302 case (123 de case în vopsea de roșu și 179 case în vopsea de negru⁷). În numai 14 ani, o catagrafie de la nivelul anului 1854 consemna 442 de clădiri în cuprinsul orașului, o creștere netă cu peste o treime.

Toate aceste realități au forțat autoritățile să implementeze o legislație de inspirație europeană referitoare la sistematizarea orașelor, pentru a crea premisele unei armonioase dezvoltări a lor.

Norme referitoare la regimul construcțiilor

Anul 1833 aducea cu sine obligația tuturor „*hălăduitorilor orășeni care de acum înainte va clădi binale la uliță*”⁸ să anunțe acest lucru Magistratului orășenesc. Porunca nr. 6856 din același an a Departamentului Treburilor din Lăuntru impunea tuturor celor care doreau să-și închidă curțile sau grădinile cu garduri „*despre uliță*” obligativitatea de a „*lăsa la uliți patru palme domnești din locul său sau mai multe, după trebuință, până când ulițele atât cele mici cât și cele mari din mahalale vor fi în lărgime de 6 stânjeni*”⁹, astfel încât să ofere condiții optime de circulație a cărelor. Din 4 martie 1837, cei care doreau să construiască „*binale*” noi, să reconstruiască case vechi sau să refacă garduri erau obligați să ceară Magistratului, cu cel puțin trei zile înainte de începerea lucrărilor, eliberarea unui „*bilet*” de construire, echivalent cu autorizația de construcție din prezent. Celor care nu respectau regulamentul li se puneă în vedere că „*le va fi acea lucrare zadarnică și neîngăduită*”¹⁰. În urma cererii, un membru al Magistratului se deplasa la locul construcției, împreună cu un reprezentant al poliției orășenești, „*spre a chibzui și a hotărî lucrarea după poziția locului și ființa trebuinții*”¹¹. Obiectivele legislației erau „*zidirea caselor după un plan regulat și așternerea ulițelor cu piatră*”.

Respectarea legii cădea în sarcina cinovnicului Magistratului, printre îndatoririle sale numărându-se și aceea de a „*fi cu priveghere în tot coprinsul orașului, ca nimeni să nu fie slobod a face vreo clădire în fața ulițelor până nu va lua bilet de la cinstitul Magistrat*”. În momentul în care identifica un proprietar care construise fără „*bilet*”, anunța Magistratul. Acesta delega poliția orășenească să investigheze abaterea respectivă, de cele mai multe ori construcția nelegală fiind desființată. În luna mai a anului 1834, autoritățile „*au tăiat*” gardul unei siliști a visterului Iordache Olănescu, pentru că astupa o fereastră a vecinului său și nu luase aprobare de construcție de la

⁵ *Ibidem*, f. 96.

⁶ P.J.V., dos. 86/1831, f. 51.

⁷ P.O.R.V., dos. 16/1832, f. 82v și 94v.

⁸ *Idem*, dos. 13/1833, f. 1.

⁹ *Idem*, dos. 9/1851, f. 85.

¹⁰ *Idem*, dos. 13/1833, f. 108.

¹¹ *Ibidem*.

Magistrat¹². Dacă lucrarea realizată nu aducea atingere lățimii de șase stânjeni a uliței, proprietarul primea numai „*biletul*” de la autorități, fiind liber a continua lucrările începute.

Normele de construcție a clădirilor au fost completate în anul 1855 cu ordinul Ministerul de Interne referitor la dimensiunile „*cărămizilor mari de clădiri: lungimea de 0,145 stânjeni -26,5 cm; lățimea de 0,070 stânjeni-15,5 cm; grosimea de 0,030-6cm*”.

Pavarea ulițelor orașului

Noroiul de pe ulițele orașului și pietrele ieșite din caldarâm puneau serioase probleme circulației în cuprinsul orașului. Pavarea acestora era singura cale de eliminare a neajunsurilor în această privință. Lucrările de „*așternere cu caldarâm a ulițelor*” au fost precedate însă de regularizarea Văii Episcopiei, a cărei revărsare periodică provoca „*o mare înecăciune orașului*” și, implicit, prejudicii locuitorilor săi. În anul 1837, polcovnicul Nicolae Lipoveanu și Ioan Popovici Zugravul arătau Magistratului „*nenorocirile aduse orașului din pricina văii ce curge cu atâta grăbire, mai cu seamă primăvara și toamna, din proprietatea Sfintei Episcopii*”¹³: *râul din vârtejură de lângă Episcopie ce curgea pe lângă casele dumnealor medelnicerul Costache Sterian și ale ceașului Gheorghe Capeleanul, din revărsarea ploilor, intrau pe ulițele mahalalei Sf. Dimitrie și mergeau cu stricăciunea prin curți și grădini, intrând și prin pivnițe*”. Apele treceau prin mahalaua Maicii Domnului, măturau mahalaua Sf. Gheorghe și „*mergeau cu scurgerea de la vale de moara dumnealui Stolnicului Lahovari*”¹⁴, până la Olt. Ploile din acel an au determinat o viitură ce a distrus două ulițe ale orașului, fiind aproape a surpa casele lui Ghiță Capelanul și a lui Costache Sterian. La 22 decembrie 1839, în urma demersurilor Ocârmuirii Județului Vâlcea, Departamentul Treburilor din Lăuntru a aprobat investițiile pentru „*îmbunătățirea drumului ce vine de la Sfânta Episcopie în drumul Râmnicului*”¹⁵, comunicând autorităților locale soluția tehnică pentru regularizarea Văii Episcopiei: „*facerea unui șanț cu țarași ciopliți și ghizduit cu tălpașe lăturile și fundul întocmai după navigația repeziciunii ce are poziția locului de la Episcopie până la livezile care sânt aproape de râul Olt, iar de la livezi să se sape un șanț până în apa Oltului; asemenea mai trebuie la răspântiile ulițelor celor mari și poduri peste șanțul în lărgime de 6 stânjeni*”. Regularizarea văii era capitală pentru oraș, căci „*în alt chip orașul niciodată nu se va putea înfrumuseța nici cu caldarâm, nici cu o altă îmbunătățire din pricina acestor văi ce să curg prin acest drum în câte treile ulițele orașului. Nisipul ce vine după văile Episcopii să revarsă pe toate treile ulițele și nămolind; asemenea și apa vine de la munte mai mult de o palmă, cu mare primejdie*”. Era și motivul pentru care lucrarea „*a fost pusă supt direcția arhitectului Harten, care să va orându-i cu îngrijirea de stăpânire*”. Canalul urma să aibă o lungime de 750 de stânjeni, plecând din dreptul grajdurilor Sfintei Episcopii până în marginea grădinilor orașenilor (250 de stânjeni), iar de acolo spre apa Oltului (500 de stânjeni). Se pare că rezultatele proiectului nu au fost satisfăcătoare, de vreme ce, în anul 1853, „*stârpirea văii ce curge din proprietatea Sfintei Episcopii Râmnicu, ce pricinuieste atât rău orașenilor*” era una din lucrările publice considerate de către autoritățile locale de

¹² *Ibidem*, f. 9.

¹³ *Idem*, dos. 8/1853, f. 8.

¹⁴ *Idem*, dos. 9/1831, f. 139.

¹⁵ P.J.V., dos. 30/1839, f. 16.

maximă importanță pentru oraș. În acel an, „*planurile nivelăției și devizul*” acestei investiții publice „*s-au înaintat inginerului Vairah*”¹⁶.

Anul 1840 consemnează debutul primului proiect important de pavare cu piatră a ulițelor mari ale orașului. La 5 aprilie 1840, Magistratul orașului Râmnic semna cu 4 „*meșteri caldaramgii și cu alți zece tovarăși ai lor*” un contract pentru „*așternerea a toate ulițele cu piatră*”. Materialele - piatra și nisipul necesare – trebuiau să fie „*făcute teslim*”¹⁷ de către dumnealor proprietari ce vor cădea în fața ulițelor”, în schimb Magistratul orașului obligându-se să pună la dispoziția fiecărui „*meșter caldaramgiu de la trei până la patru salahori*” necesari „*pentru săparea ulițelor, îndreptarea și potrivirea lor*”. Contractul cuprindea detaliile tehnice ale investiției: „*ulițele să fie întocmite după cea mai plăcută lucrare și cu chenaruri pă mărgini, pentru preumblătorii pă jos*”. Toate ulițele orașului „*strâmtorate și colțuroase*” urmau a fi îndreptate „*pe cât va fi cu putință, ca să se lărgească lumina în linia lor*”. Meșterii se obligau a face „*nivelăție cu cea mai bună cumpănire și potrivită ca să-și aibă apele slobode curgerea lor în râu, atât cele du prin fântânile orașului cât și cele în vremi de ploi, sau pe unde va arăta cinstitul Magistrat*”. Prima plată a contractului urma a fi făcută de Magistrat după săvârșirea a 1000 stânjeni de caldarâm. Meșterii se obligau ca pe „*curs de doi ani să meremetisească pe unde va fi stricat, fără a mai face vreo pretenție*”¹⁸. Documentele de arhivă surprind eforturile foarte mari implicate de această lucrare, atât umane cât și logistice. Programul de lucru era unul foarte solicitant, „*din revărsatul zorilor și până în sfârșitul soarelui*”, fiind folosiți salahori din satele apropiate Râmnicului – Bujoreni, Bogdănești, Păușești și Vlădești – precum și deținuți din arestul orașului. Implementarea proiectului a determinat și demolarea „*unor clădiri cât și șandramalele ce sânt eșite afară*”, precum cele ale Monahului Iasaia, căruia i s-a dăruit, în lipsa sa, o casă la drum, a pierdut toate lucrurile personale și, în plus, a trebuit să plătească manopera pentru caldarâmul din fața fostei proprietăți¹⁹. În fapt, pavarea ulițelor și întreținerea caldarâmului reprezenta o „*orășenească îndatorire*”²⁰, fiecare proprietar de casă fiind responsabil de drumul din fața proprietății sale. Astfel, proiectul început în anul 1840 a presupus cheltuieli importante impuse comunității locale, locuitorii ale căror proprietăți aveau ieșire la ulițele principale ale orașului fiind obligați să asigure plata muncitorilor și materialele necesare derulării proiectului. Este, poate, și motivul pentru care Departamentul Treburilor din Lăuntru a lăudat „*râvna și silința ce vede din partea Ocârmuirii*” în implementarea lui, dar a cerut ca „*să fie mai întâi încunoștințat și obștea orășenilor, ca să se cunoască mai cu seamă și a lor părere*”. În anul 1840 se reușise pavarea Uliței Mari a orașului – actuala Calea lui Traian –, „*din râu și până în Valea Episcopii*”²¹, Ulița Mahalei Sf. Dumitru, iar în anul 1841 a fost pietruită Ulița Pieței Târgului.

Sumele cheltuite de municipalitate pentru plata lucrărilor executate de meșteri au atârnat greu asupra bugetului orașului. La 26 septembrie 1842, Magistratul orașului a primit acceptul Departamentului Treburilor din Lăuntru pentru a acoperi, cu suma de

¹⁶ P.O.R.V., dos. 8/1853, f. 3.

¹⁷ Predat, furnizate.

¹⁸ P.J.V., dos. 30/1839, f. 27.

¹⁹ *Ibidem*, f. 77.

²⁰ P.O.R.V., dos. 12/1855, f. 5.

²¹ P.J.V., dos. 30/1838, f. 102.

2000 de lei, o parte a cheltuielilor inițiate cu pietruirea Uliței Târgului²², iar în anul 1846 Magistratul încă plătea „rămășișurile caldarâmului care să străgănesc încă din leat 1840”²³.

Nu toți locuitorii orașului dispuneau de puterea financiară necesară pentru „toate câte se cer pentru întreținerea și înfrumusețarea urbei”, iar alții refuzau pur și simplu să ia parte la aceste îndatoriri obștești. Este motivul pentru care în cuprinsul orașului existau bucăți de drum nepietruite, în dreptul unor proprietăți. La 4 iulie 1839, Florea Marinovici cerea Cărmuirii Județului Vâlcea să oblige pe vecinii săi „întru facerea caldarâmului din dreptul proprietăților lor, căci dinpotrivă mă cunosc prea nenorocit la cheltuiala ce am făcut, pricinuindu-să sfărâmare caldarâmului ce am făcut pă partea uliții din dreptul proprietății caselor mele”²⁴. Documentele anului 1855 consemnează faptul că lucrările de pavare a ulițelor orașului erau realizate în funcție de modul în care proprietarii se achitau de obligațiile financiare, motiv pentru care caldarâmul era „tot numai petece și pă de o parte se face și strâmb”²⁵. În același an, Magistratul acorda, prin licitație, lui Sterie Sârbul, lucrările de pavare cu piatră a unor „petece nesăvârșite de caldarâm” din dreptul proprietăților lui Alecu Bujoreanu, Ioan Bunescu, Ștefan Davidescu și Costache Pleșoianu.

Documentele anului 1860 consemnează o nouă acțiune de pietruire a unor străzi ale orașului. Au fost vizate străzile mai mici din cuprinsul mahalalelor, precum ulița din Mahalaua Tuturor Sfinților, strada Mihai Vodă²⁶, Ulița Boilor, ulița din spatele hanului stolnicului Ioan Lahovari.

Aducțiunea apei în oraș

În primii ani ai perioadei regulamentare, locuitorii Râmnicului s-au confruntat cu lipsa apei la fântânile publice ale orașului. Olanele „răsuflau”, iar apa scursă înnămolea ulițele orașului, împiedicând circulația și reprezentând posibile focare de boală. Nu de puține ori, apa cauza atât de mari neajunsuri încât autoritățile au închis cișmelele publice, stârnind nemulțumirea celor direct afectați. În anul 1837, „văduvele din mahalaua Sf. Dumitru” arătau Magistratului că „fântâna din această mahala a fost făcută de toți orășanii pentru ca să ne putem ajuta cu apa lor la trebuințele casei ce avem, precum și la vreo întâmplare de foc” și cereau redeschiderea ei din cauza lipsei mari de apă din Mahala. Pe de altă parte, locuitorii mahalalei Sf. Gheorghe erau direct afectați de apa scursă din fântâna din centrul orașului. Aceasta intra pe proprietatea lui Iancu Lahovari, de aici „în eleșteu și din eleșteu pe uliță, din care pricină este înfundată de noroi și putoare de nu putem umbla, nici eși duprin casele noastre”²⁷. Însuși episcopul de Vâlcea a intervenit și a cerut Magistratului „ca de va fi ceva stricat la dânselle să puie a să drege ca să nu stea în nelucrare”.

Aceasta a fost și cauza pentru care Departamentul Treburilor din Lăuntru a hotărât ca întreaga sumă necesară lucrărilor de reabilitare a sistemului să fie suportată de bugetul central. În sarcina autorităților locale a căzut alegerea celui mai potrivit antreprenor pentru executarea lucrării. În acest context, Radu Chiovici, negustor din

---

²² *Ibidem*, f. 235.

²³ P.O.R.V., dos. 16/1843, f. 78.

²⁴ P.J.V., dos. 30/1838, f. 2.

²⁵ P.O.R.V., dos. 12/1855, f. 19.

²⁶ Mihai Vodă este prima denumire modernă a unei artere din Râmnic, consemnată într-un document din februarie 1860.

²⁷ P.O.R.V., dos. 9/1831, f. 96.

Râmnic, a înaintat o ofertă Ocârmuirii Județene pentru „aducerea apei la fântânile din oraș” contra unei sume de 7000 lei, față de oferta „unor sârbi care sânt aici”, de 8500 de lei. Apa urma să fie adusă prin olane de lemn de brad, „cum se obicinuieste în țara nemțească, sau cu olane zmlțuite”. Antreprenorul se obliga să realizeze proiectul cu forță de muncă calificată, și anume „meșteri sau acești sârbi ce să află aici, sau chiar meșteri nemți cositori”²⁸. Radu Chiovici propunea a suporta orice cheltuială ce ar fi trecut de suma de 7000 de lei cerută pentru lucrare. Semnarea contractului nu a fost posibilă din cauza refuzului antreprenorului de a accepta clauza prin care acorda lucrărilor un termen de garanție de 5 ani de zile. În aceste condiții, Magistratul orașului a încredințat contractul lui Ioan și Vasilie Naum, fântânari din Craiova, care au acceptat executarea lucrării tot contra sumei de 7000 lei. Un rol hotărâtor pentru alegerea celor doi l-a avut cheazășia pe care Ioan Lahovari le-a dat-o „pentru temeinica lor lucrare și ținare pe mai multă vreme”²⁹. Prin această cheazășie, cel în cauză se obliga a suporta orice cheltuială „dacă se vor strica în vreme de 5 ani”. Contractul a fost semnat la 30 aprilie 1838 și cuprindea următoarele obligații: captarea izvoarelor de sub Capela astfel încât să se asigure un debit de „până la optzeci dramuri de apă bun măsurate”; „apa să o aducă prin olane de lemn de brad sau de plop până unde să vor găsi olanele cele vechi de zid zdravene prin care are a curge apa la câteștrele cișmele”; „olanele să fie bine lucrate și încheiate unul cu altul, spre a nu se strica și a nu se pricinui curgerii apei vreo împutinare”; „apa ce va cădea din șuruburile țuțuroaielor cișmelelor să curgă într-o visterie, făcută într-adins în pământ, spre a nu pricinui câtuși de puțin noroi pă ulițe”; contractul cuprindea obligația reparării fântânii din curtea lui Ion Lahovari și acoperirea cișmelei din Ulița Târgului cu piatră cioplită, pentru a o feri de stricăciunile cauzate de ploii³⁰. Apa captată din izvoare urma a fi adunată într-o „visterie” situată la poarta hanului lui Ghiță Capeleanul și distribuită celor trei cișmele ale orașului.

Contractul a fost derulat într-un mod necorespunzător pentru oraș, locuitorii confruntându-se și după terminarea lucrărilor cu aceleași probleme: noroi pe ulițe din cauza apei scurse din olanele sparte, lipsa debitului necesar, mai ales în zilele de vară, o stare permanentă de mizerie în Piața Târgului. O inspecție realizată în luna august a anului 1840 arăta că izvoarele nu au fost captate în totalitate și „au răsuflat apa, nefiind temeinic lucrate și necurmat să află murdalâc prin oraș”; olanele nu au fost lucrate bine „și încheiate unul cu altul cu asigurare spre a nu se strica și a cerca curgerii apei vreo împutinare, din care cauză mai totdeauna au fost cișmelele lipsite de apă”; cișmeaua din Ulița Târgului nu a fost acoperită cu piatră cioplită, pentru a o feri de stricăciunile cauzate de ploii³¹. Demersurile Magistratului de a-l obliga pe Naum Fântânarul să respecte clauza privind garanția lucrării au rămas fără rezultat și numai amenințarea Departamentului Treburilor din Lăuntru referitoare la executarea garanției oferită lui de Ioan Lahovari l-au determinat pe acesta să-l trimită la Râmnic pe antreprenorul lucrării. În luna septembrie a anului 1842, stolnicul Ioan Lahovari cerea Ocârmuirii județului „a nu-l slobozi până nu va săvârși dregerea fântânilor, căci în urmă nu mai poate pune

²⁸ *Idem*, dos. 14/1833, f. 9.

²⁹ *Ibidem*, f. 26.

³⁰ *Ibidem*, f. 119.

³¹ *Ibidem*, f. 95-95v.

*mâna nimeni pe dânsul, precum și eu nu mai poci fi sub nici un fel de răspundere, căci datoria mea mi-am îndeplinit*³²

Sosirea iernii a determinat amânarea lucrărilor pentru primăvara anului 1843, dar între timp Naum Fântânarul se stingea din viață, motiv pentru care Departamentul Treburilor din Lăuntru l-a obligat pe Ioan Lahovari să termine lucrările pentru care s-a pus chezaș în anul 1838. În primăvara aceluiași an, stolnicul angaja pe vătaful fântânarilor, Hristea Sfetcul, pentru a realiza lucrările necesare la matca izvoarelor din dealul Capela. În luna mai a anului 1843, fântânile erau lipsite de apă, Ioan Lahovari arătând Magistratului orașenesc că *„stârpirea venitului apii la fântâni nu este din pricina meșteșugului fântânilor, ci este din putearia dumnezeiască, căci la ploaia cea mare și repede ce s-a întâmplat atunci când s-au stricat fântânile, viind valea mare, au surpat malul întreg, cu izvoarele cu matcă cu tot, încât nu mai e puțință a să face altă matcă*”³³.

„Lipsa de apă de care pătimește acest oraș”, după cum se exprimau documentele vremii, a reprezentat una din neajunsurile cu care s-a confruntat comunitatea locală în epocă. Ea a devenit atât de stringentă, încât s-a numărat printre cele trei doleanțe adresate domnului Barbu Știrbei comunitate, cu ocazia vizitei sale în orașul de sub Capela în anul 1850, alături de regularizarea Văii Episcopiei și reconstruirea localului de școală, mistuit de incendiul din 1847. În luna septembrie a anului 1850, Barbu Știrbei aproba raportul Magistratului orașenesc referitor la stabilirea unor impozite pe cârciumile din oraș pentru strângerea sumei de opt mii opt sute șaptezeci și cinci lei, costul devizului realizării în oraș a trei fântâni publice. Concomitent, a fost numită o Comisie pentru organizarea și supravegherea lucrărilor, compusă din paharnicul Alecu Bujoreanu, serdarul Vlădescu și Pitarul Orumolu³⁴. La 20 iulie 1851, Comisia a inspectat cele trei izvoare care puteau alimenta cu apă orașul: izvorul de la Inătești, izvoarele de pe Valea Episcopiei și cel din spatele Bolniței Sf. Episcopii. Dificultățile tehnice de trecere a apei peste râul cel mare din oraș, în primul caz, și viiturile create pe Valea Episcopiei în *„vremile ploioase”*, care distrugeau sistematic întregul sistem de aducțiune al apei, au determinat membrii comisiei să se oprească la soluția captării celui de al treilea izvor³⁵. Olanele de brad au fost livrate de Ioan Bratovescu, *„negustor de la Lotru, care au și adus din Austria mașina trebuincioasă pentru făuritul lor”*³⁶. Proiectul nu a fost implementat, de vreme ce suma de 4571 de lei strânsă de la proprietarii de cârciumi și hanuri din oraș în anul 1851, a fost inclusă în bugetul unui nou proiect ce avea în vedere aducțiunea apei potabile în oraș de la izvoarele din Inătești. În anul 1855 se adunau încă banii pentru *„aducerea apii de la Inătești în numitul oraș”* de la proprietarii de cârciumi și de la diferiți donatori din cuprinsul județului. În acel an, Magistratul dispunea de *„un fond al fântânilor”* în valoare de 5963 lei, cuprins în bugetul de venituri și cheltuieli al orașului, de 12.982 de lei *„subscriși de mei multe persoane la facerea fântânilor”* și de 4751 de lei *„ce urmau a se împlini de la cârciumari pe un an”*. Contribuția benevolă a locuitorilor orașului, în valoare de 6303 lei ridica fondurile pentru implementarea proiectului la suma de aproximativ 30.000 lei. Contractul a fost încredințat aceluiași Ioan Bratovescu, *„ce a primit a încheia contract*

³² *Ibidem*, f. 127.

³³ *Ibidem*, f. 135.

³⁴ *Idem*, dos. 6/1850, f. 2.

³⁵ *Ibidem*, f. 24-24v.

³⁶ *Ibidem*, f. 30v.

pe 56.000 lei, după mai multe stăruinți” ale cârmuitorului de Vâlcea. În vara aceluiași an, autoritățile județului făceau diligențe către Măria Sa, domnul Țării Râmânești, aflat la mănăstirea Bistrița, „ca să chibzuiască sumele ce va bine voi a slobozi spre completarea acelor 26.000 lei ce vor mai lipsi până la împlinirea de lei 56.000”, valoarea contractului. „Condițiile de contract și chipul după care a fost executată lucrăria fântânilor” erau opera inginerului Vairah³⁷. Documentele vremii consemnează și donațiile substanțiale făcute particulari și de mănăstirile din cuprinsul județului, dintre care se remarcă cea a egumenului Ioanichie al Sfintei Mănăstiri Horezu, în valoare de 10.000 „pentru pomenirea sfinților fondatori”³⁸ ai lăcașului de cult.

Contractul, încheiat în toamna anului 1855, prevedea captarea izvoarelor de la Înătești, realizarea unor rezervoare de apă în număr de patru, aducerea apei în Râmnic pe o distanță de 1620 stâneni, folosirea „unor materialuri de cea mai bună calitate” și o garanție de un an de zile pentru lucrări.

Derularea contractului a fost împiedicată de imposibilitatea în care s-a aflat antreprenorul Bratovescu de a aduce garanții imobiliare pentru asigurarea lucrării în favoarea statului în valoare de 112 mii lei, dublul sumei contractuale, conform legislației vremii. La 28 aprilie 1856, Magistratul primea oferta lui Riza Sotir „cu tovarășii săi” pentru încredințarea aceluiași contract, sub chezașia lui Mihalache Orumolu. Complexitatea lucrărilor a determinat pe antreprenorii lucrării să solicite ajutorul inginerului statului Vairah, care la 18 iunie 1856 sosea la Râmnic în acest scop³⁹. Exigențele tehnice ale inginerului Vairah și punctele de vedere diferite asupra modului de realizare a lor au dus, în scurt timp, la izbucnirea unui conflict între cele două părți. La 5 iulie 1856, Rizea Sotir se plângea că municipalitatea „nu ne-au lăsat să lucrăm după știința noastră și ne-au dat sub povața și știința dumnealui inginer, care, făcând de iznoavă câteva măsurători, n-au luat nici o săvârșire ca să fim slobozi să lucrăm, ba încă dumnealui conductor m-au și bătut”. În aceste condiții, „materialurile pregătite de la fabricanți, cât și meșterii lucrători și salahorii stăteau pe cheltuială și li să apropiau soroacele”, iar contraccii cereau Magistratului suma de 6063 de lei cheltuiți, „căci nu mai putem lucra prin astfel de urmări săvârșite de domnul inginer”⁴⁰. Intervenția autorităților a aplanat conflictul, obligând „meșterii să facă această lucrare sub inspecția dumnealui Vairah inginerul, conformându-se întru toate povețelor ce le va da”, acesta fiind singurul mod prin care „lucrarea poate fi sigură și dispozițiile contractuale aduse la îndeplinire”.

Proiectul a presupus construcția unor noi „case ale cișmelelor” în cuprinsul orașului, în număr de patru: „una în colțul grădinii dumnealui Gheorghe Râmniceanu; a doua în colțul grădinii și caselor serdarului Ioan Bunescu de lângă biserica Sf. Dumitru; a treia în piața orașului, în locul celeilalte care se găsește clădită încă din anul 1833; cea de-a patra este numai dintr-un stâlp de piatră în fața închisorii”⁴¹.

Grădina publică a orașului

Grădina publică a Râmnicului a luat naștere în urma vizitei în orașul de sub Capela a domnitorului Barbu Știrbei. „Luând în băgare de seamă că singura natură a voit să-l

³⁷ *Idem*, dos. 7/1855, f. 13v.

³⁸ *Ibidem*, f. 24.

³⁹ *Ibidem*, f. 171.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 179v-180.

⁴¹ *Ibidem*, f. 215v.

înzestreze și cu înfrumusețarea locului numit la Zăvoiu”, domnitorul muntean a considerat că acestui loc nu-i lipsea „decât puțină îmbunătățire și regulare spre a sluji de preumblare obștească”. Prin Ofisul domnesc din 9 august 1850, a fost numită o comisie alcătuită din paharnicul Alecu Bujoreanu, serdarul Constantin Vlădescu (casier) și pitarul Mihalache Orumolu cu „însărcinare de a se îndeletnici îndată întru formarea aceluia loc prin împărțire cu drumuri regulate și alte naturale îmbunătățiri”. Prin același document a fost stabilit un buget anual de 500 de lei din casa Magistratului pentru „a ei ținere în stare bună”⁴², iar domnul țării a donat suma de 1225 de lei⁴³. Primele lucrări de amenajare a Zăvoiuului – împrejmuirea lui – au debutat sub auspicii nefaste. Cele 1000 de scânduri puse la dispoziție fără plată de Mihalache Orumolu și Ioan Bratovescu, „care țin joagăre pe apa Lotrului”, „fiind făcute plute și gata de a se porni, din venirea apelor mari s-au înecat”⁴⁴. A fost motivul pentru care autoritățile au luat hotărârea de a înconjura Zăvoiuul cu un șanț lung de 200 de stânjeni „în tot jurul lui, pentru a se închide zăvoiuul și pentru a nu fi bântuit de vitele orașenilor”. Tot în acest prim an de existență a grădinii publice, a fost realizată o punte „în lungime de 30 de stânjeni peste apa râului curgător prin oraș și a fi pentru trecerea la grădină”.

În aprilie 1853, Magistratul orașenesc, „spre a trage folos anual de la zăvoiuul destinat pentru grădină publică”, a făcut demersuri către Departamentul din Lăuntru pentru autorizarea neguțătorului Niță Nicolau „de a face bufet și a vinde băuturi și lucruri de mâncare pă vară în acel zăvoiu” în schimbul unui impozit de 160 de lei pe an. Contractul cuprindea obligația ca arendașul să „îngrijească de acel zăvoiu a nu să strica iarba de vite sau să să taie opritura până la 1 ghenarie viitor”. În acest fel, municipalitatea era scutită și de plata simbriei „ce să plătea unui însărcinat pentru paza aceluia zăvoiu”⁴⁵. Bufetul a devenit în scurt timp o afacere profitabilă. Astfel, în anul 1856 a fost adjudecat pentru suma de 224 lei⁴⁶, pentru ca la licitația din anul 1857 să participe nu mai puțin de 13 „mușterii”, competiția acerbă fiind câștigată de asocierea dintre Ion Stavrinescu și Gheorghe Popescu, contra unei sume de 450 de lei.

Zăvoiuul a devenit repede un loc de promenadă și relaxare pentru râmnicieni. În luna mai a anului 1856, Magistratul orașenesc încheia un contract cu o „companie” muzicală din oraș pentru reprezentații în grădina publică a orașului, pe timpul verii. Spectacolele aveau loc de două ori pe săptămână, „adică joia și duminica, precum și în celelalte sărbători ce să va mai întâmpla, începând cântarea de la șase ceasuri după prânz și până la cea din urmă plecare a adunării ce să va face”. În schimbul acestor servicii, municipalitatea plătea muzicanților 30 de galbeni kesaro-crăiești⁴⁷.

În primii săi ani de existență, Zăvoiuul a funcționat având buget de venituri și cheltuieli propriu. Municipalitatea vindea prin licitație iarba din parc, dreptul de arendare a bufetului, primele donații de la notabilități ale orașului pentru amenajarea lui. Astfel, la nivelul anului 1855 veniturile se ridicau la suma de 1206 lei. Acești bani și alte fonduri din bugetul orașului au făcut posibile investiții precum cele din 1856: au fost montate bănci pentru odihna vizitatorilor, au fost ridicate „o ceșmea de piatră cioplită în izvorul din mijlocul aceștii grădini”, un pod „peste izvoarele minerale ce

⁴² *Idem*, dos. 5/1852, f. 1.

⁴³ *Idem*, dos. 6/1850, f. 30

⁴⁴ *Ibidem*, f. 31.

⁴⁵ *Idem*, dos. 5/1852, f. 5.

⁴⁶ *Idem*, dos. 4/1856, f. 69.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 90.

sânt alături cu cișmeaua”, „un bufet și închisoarea cu parmaci a aceștii grădini”. Costurile de 6861 lei parale 20 au fost aprobate chiar de domnul Țării Românești⁴⁸, iar fântâna, care există și astăzi, a fost opera lui „Sterie Tănăsie de aici, meșter zidar”⁴⁹.

Inundații

Numeroase zone ale Râmnicului au stat sub amenințarea apelor în această perioadă istorică a dezvoltării sale. Șuvoaiele ce luau naștere pe Valea Episcopiei măturau ulițele orașului, intrau în curțile și pivnițele orașenilor. La 8 ianuarie 1836 polițaiul orașului Râmnic făcea cunoscut Magistratului că Iazul Morilor „*au ieșit din matcă și a inundat ulițele și curțile celor ce hălăduiesc pe margine*”. Cerea rezolvarea rapidă a situației pentru ca orașenii „*să nu cerce lipsă de pâine când brutarii nu vor putea măcina*”⁵⁰. În iarna grea a aceluiași an au căzut cantități mari de zăpadă în oraș, iar Magistratul cerea „*negustorilor cu prăvălie să sparga ghița adunată pe uliți și să o care în afara orașului, la câmp*”, pentru a preveni noi inundații. O petiție a locuitorilor orașului, din anul 1850, arată pagubele pricinuite orașului de râul Râmnic: „*cunoscut este cinstitului Magistrat stricăciunea ce face apa râului de câte ori vine mare din vărsătura ploilor. Și acum au făcut o mare stricăciune de la capul grădinii răposatului Teodorică Vameșu până în capul podului, unde puțin au rămas de nu au luat două – trei case care sunt aproape de apă, precum și capul podului; asemenea și din pod la vale până la capul grădinii Borănescului, încât puțin stă să se împreune cu Iazul Morilor*”. Unele situații erau de-a dreptul periculoase: „*se nevoiește apa de ese și pă Ulița Mare în sus și împiedică cu totul trecerea tuturor drumașilor, încât și primejdie poate să să întâmple*”.

Dar inundațiile nu au fost cauzate exclusiv de natura dezlănțuită. Un rol important îl aveau oamenii, precum arată un raport de inspecție al funcționarilor municipalității: „*morarii care sânt la morile iazului acestui oraș, vara, când să împuținează apa, nu îngrijesc ca să adune apa să nu să răspândească din iaz afară, ci s-au dus și să duc totdeauna vara și abat apa râului din dreptului morii (...), care apă făcându-și loc și mănăcătura, s-au pornit apă multă și vine în iazul din jos de moara Schitului Fedeleșoiu și face mare stricăciune orașului*”⁵¹. Mai mult, unii locuitori ai orașului obișnuiau să-și mărească suprafața curților prin colmatarea albiei Iazului Morilor: „*unii din locuitori, cu casele lor ce să află pă marginea iazului, cu adăogirile ce fac spre apă ca să-și mărească săliștile și grădinile, cu circulare afară din închisoarea curților ce au avut din vechime, au înstrâmtorat Iazul Morilor, încât totdeauna pricinuieste spargere zăgazului*”⁵². Lucrările neautorizate realizate în matca râului de către logofătul Preda, „*epistat al metohului Mănăstirii Cozia de peste râu*”, a determinat nici mai mult, nici mai puțin decât devierea cursului râului Râmnic: apa nu mai curgea prin „*matca sa, ci prin Iazul Morilor, pricinuind pagube unor case și grădini dinspre apa râului*”⁵³ ale locuitorilor orașului. Aceste practici și efectele lor nefaste pentru oraș au determinat Magistratul, în august 1839, să ceară Poliției orașului „*distrugerea acestor țarcuri aflate pă marginea iazului*” pentru ca iazul „*să să statorniceze de la zăgazul lui și până*

⁴⁸ *Ibidem*, f. 10.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 131.

⁵⁰ *Idem*, dos. 9/1831, f. 74.

⁵¹ *Idem*, dos. 11/1833, f. 136.

⁵² *Ibidem*, f. 137.

⁵³ *Idem*, dos. 13/1833, f. 159.

din jos de moara Sfintei Episcopii într-o lărgime potrivită trebuinței, a nu se aduce vătămare nici locuitorilor vecini, nici brutarilor osteneli”⁵⁴.

Problema stabilimentelor industriale din cuprinsul orașului

La 3 decembrie 1831, Marea Dvornicie din Lăuntru cerea Ocârmuitorului județului Vâlcea strămutarea în afara orașului a tuturor povernelor din Râmnic, acestea „fiind cu totul necuviincioase de a mai fi statornice prin orașe”. Pericolul de incendiu și impactul negativ asupra sănătății locuitorilor, din cauza „putorii ce naște din a lor fumegare”, erau două din motivele acestui demers. Instalațiile urmau a fi amplasate la marginea orașelor, unde „vor lucra fără de nici o oprire”⁵⁵. Ancheta poliției orășenești referitoare la aceste stabilimente în cuprinsul orașului cuprindea un număr de 12 astfel de „fabrici”⁵⁶. Printre acestea se numărau și trei poverne ale lui Ene Povarnagiu, Florea Marinovici și Stancu Pop, ultimii doi reconstruindu-le „la marginea orașului, pă râu la deal”.

În ciuda interdicției, în anul 1837 existau în oraș două poverne, Departamentul Treburilor din Lăuntru fixând un termen de trei luni pentru ca proprietarii să le scoată afară din oraș „și să le clădească cu atâta depărtare încât cu mirosul lor să nu poată aduce nici un fel de supărare la sănătatea lăcuitorilor orășeni”. În anul 1844 s-a reiterat interdicția construirii de fabrici de băuturi spirtoase în orașe, precum și a magaziiilor de depozitare⁵⁷.

Locuitorii se puteau opune construcției în oraș a unui stabiliment industrial care putea aduce vătămare sănătății publice. În primăvara anului 1838, Ioniță Tabacul închiria de la Sultana Văduva un loc al acesteia „din Mahalaua Sf. Gheorghe, peste Iazul Morilor, ce se învecinează cu dumnealui Popa Petrică, în drumul cel mare ce vine despre Craiova, pentru a-și face meșteșugul său de tăbăcărie”. Planurile sale au atras însă opoziția deputaților mahalalei Sf. Gheorghe în Sfatul Orășenesc, care s-au opus acordării de către Magistrat a avizului pentru construcția clădirii tăbăcăriei din motive de sănătate publică⁵⁸.

La 28 februarie 1842, a venit rândul pescăriilor să mutate din piața orașului. Magistratul orășenesc cerea scoaterea în afara „politiei” a pescăriilor aflate în mijlocul orașului, acestea „aducând putoare și murdalâc”. Proprietarii de pescării din oraș aveau „slobozenie a aduce pă locul unde s-au orânduie numai atât sumă cât a să vinde pă fieșcare zi”⁵⁹.

Abrevieri bibliografice

P.J.V. – Arhivele Naționale–Serviciul Județean Vâlcea, fond Prefectura Județului Vâlcea;

P.O.R.V. – Arhivele Naționale–Serviciul Județean Vâlcea, fond Primăria Orașului Rm. Vâlcea.

---

⁵⁴ *Idem*, dos. 5/1838, f.128.

⁵⁵ P.J.V., dos. 72/1832, f. 1.

⁵⁶ P.O.R.V., dos. 14/1832, f. 1.

⁵⁷ *Idem*, dos. 9/1851, f. 9.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 172.

⁵⁹ *Idem*, dos. 11/1833, f. 140.

Comanda de foc a Râmnicului în perioada regulamentară

Aleca Doina Petruța¹
trofimdoina@yahoo.com

Mots clés: *Le Règlement Organique, vie municipale, Râmnicu Vâlcea, feu, service publique de prévention.*

Résumé: *Le Règlement Organique a organisé une vie municipale moderne dans les villes et bourgs de Valachie. La nouvelle législation donnait aux villes le droit de s'administrer librement et d'élire leurs maires et échevins. On a constitué dans chaque ville des services publique qui ont contribué au développement des communautés. Le feu a toujours été un ennemi des agglomérations urbaines les incendies provoquant des dégâts et semant de la panique parmi les habitants. Cette réalité de la période a obligé les nouvelles autorités municipales de Râmnicu Vâlcea de constituer une formation de pompiers qui puisse intervenir promptement en cas d'incendie. L'étude présent les commencements de cette activité dans notre ville: l'évolution du personnel et ses attributions, les efforts matériels de la communauté pour équiper la formation, les dispositions de prévention prises par les autorités et d'autres aspects qui ont défini ce service publique dans les premières années de son existence.*

Focul a reprezentat o mare primejdie pentru comunitățile aglomerate ale Țării Românești la începutul secolului XIX. Spaima de incendii era atât de mare, încât orice mențiune a acestei primejdii în corespondența oficială dintre autorități era invariabil urmată de sintagma „*Ferească Dumnezeu!*”. A fost și motivul pentru care Regulamentele Organice au instituționalizat primele forme organizate de luptă împotriva incendiilor în orașele țării. Ele au devenit, până la jumătatea secolului, adevărate servicii specializate de stingere a incendiilor, sub denumirea de *Comenzi de foc*.

Primele reglementări au vizat organizarea întregii populații pentru o reacție promptă în cazul apariției unui focar de incendiu în cuprinsul orașului. La 16 mai 1835, Poliția orășenească cerea Magistratului listă cu numele „*hălăduitorilor ce are a ținea instrumenturi de foc, în toată vremea în bună stare ca la întâmplare de aprindere (ferească Dumnezeu!) unde va să fie datori fieșcare a sări*”². Instrumentele despre care se făcea vorbire erau: o scară lungă, puțină mare cu apă, chingi și topoare.

Din anul 1836 datează primele demersuri ce vizau înzestrarea Comenzii cu o tulumbă necesară „*pentru apărare nenădăjduită la vreo întâmplare de foc*”³. În acest scop Marea Dvornicie din Lăuntru a cerut Magistratului 50 de galbeni împărătești, iar suma a fost scăzută din împrumutul pe care Râmnicul îl acordase Sfatului Orășenesc din București, în valoare de 3000 lei. Mașina a ajuns în Râmnic abia în anul 1838, dată de la care se poate vorbi de existența unei Comenzi de foc în orașul de sub Capela. Paralel, au continuat eforturile administrative de prevenire a incendiilor. Un astfel de demers a fost angajarea a doi coșari, puși sub supravegherea Poliției orășenești și însărcinați cu „*măturatul*” coșurilor orășenilor de două ori pe săptămână, miercurea și vinerea⁴. Au existat numeroase sincope în activitatea acestor coșari din cauza lipsei

¹ Aleca Doina Petruța, arhivist, Arhivele Naționale – Serviciul Județean Vâlcea.

² P.O.R.V., dos. 16/1832, f. 1.

³ *Ibidem*, f. 5.

⁴ *Idem*, dos. 11/1833, f. 27.

banilor pentru retribuirea lor. La 29 ianuarie 1836, polițaiul orașului arăta Magistratului că în oraș exista „o slabă îngrijire pentru orânduiala coșarilor, ca lucru cel mai trebuincios pentru paza primejdiei de foc” tocmai în apropierea anotimpului primăvărat, când primejdia de incendii creștea „din cauză că vânturile se iuțesc”⁵. Numai „aprinderile de coșuri”, precum cel din 24 ianuarie 1840 al Mânăstirii Franciscane, impulsionau autoritățile să se aplece asupra prevenirii acestui risc de incendiu.

În august 1840, la solicitarea Poliției orașenești, Magistratul Râmnicului pune la dispoziție fondurile necesare pentru suplimentarea inventarului necesar la intervențiile împotriva incendiilor, prin achiziționarea a șase căngi de fier și a șase topoare⁶. La 29 mai 1841 era realizat un nou deviz pentru îmbunătățirea activității Comenzii de foc a orașului. Acesta prevedea achiziționarea unui dric pentru tulumbă „ce urmează pă patru roate”, două dricuri „pe două roate” pentru două sacale „de 20 vedre una” ce urma „a să purta de către un cal”, cumpărarea a doi cai pentru „purtarea sacalelor”, a unei țevi de piele pentru tulumbă - „nefiind îndemănatică cea de alamă care o are” - și a unui cerdac umblător „pentru apărarea tulumbei despre ploii și soare”. Investiția se ridica la suma de 1500 de lei și urma să „înlesnească mișcările ei (ale Comenzii de foc) cu întreprinderile cu care să poate sluji la întâmplările primejdiosului foc”⁷. Apar și primele informații despre angajarea a doi sacagii pentru manipularea sacalelor și îngrijirea cailor serviciului de pompieri, diferiți de acei sacagii pe seama cărora era lăsată alimentarea cu apă a orașelor și târgurilor, imortalizați, ca o prezență pitorească, în numeroase stampe și picturi de epocă, alături de patronul pompierilor, „Florian”. Documentele au păstrat amintirea numelor a trei dintre primii angajați ai acestui serviciu public: tulumbagiul Dumitrache Broșoveanu (din septembrie 1848 înlocuit cu Anghel Nicolau) și sacagii Niță *sin* Dimitrașcu și Luță *sin* Machidon⁸.

Au fost redactate și implementate (ianuarie 1843) regulamente cuprinzătoare referitoare la obligațiile locuitorilor pentru paza împotriva incendiilor: fiecare negustor trebuia să aibă în fața prăvăliei o butie cu apă, un topor și o cange; toți proprietarii de case urmau a respecta obligația de a curăța coșurile caselor de două ori pe săptămână; nici o slugă sau țigan „nu era liber a umbla pă uliță ziua și noaptea cu luleaua aprinsă sau prin grajduri”. Poliția era „îndatorată cu paza celor hotărâte”.

La 3 februarie 1843, în urma incendiului ce a mistuit „câteva case în orașul Pitești”, Ocârmuirea Județului porunca Magistratului să predea, „în soroc de 24 de ceasuri, în primirea Poliției, enstrumenturile de foc în trebuința orașului, precum tulumba, sacalele și celelalte”. Măsura avea în vedere „regularisirea acestei trebuinți odată pentru totdeauna”, neajunsurile serviciului de pompieri râmnicean decurgând din „lenevirea acestui Magistrat”⁹. A fost momentul în care administrarea Comenzii de foc a orașului a trecut definitiv în sarcina Poliției locale. Inițial aceasta achiziționa din fonduri proprii hrana cailor, iar Departamentul Treburilor din Lăuntru plătea salariile angajaților acestei Comenzi. Treptat, Magistratul a fost obligat să asigure întreaga bază materială necesară pentru desfășurarea activității: plata chiriei pentru sediu, a salariilor personalului angajat, repararea și completarea inventarului, hrana cailor, potcovirea lor. În acest context, pentru a face față acestor cheltuieli, Magistratul a cerut desființarea postului de moașe „pe seama orașului”, plătită cu 1200 lei pe an și folosirea banilor

⁵ *Idem*, dos. 16/1832, f. 3.

⁶ *Ibidem*, f.23.

⁷ *Ibidem*, f. 29.

⁸ *Idem*, dos. 12/1848, f. 5.

⁹ *Idem*, dos. 16/1832, f. 51.

pentru Comanda de foc a orașului¹⁰. Începând din 19 mai 1843, serviciul de pompieri și-a desfășurat activitatea cu 2 sacagii și un angajat „însărcinat cu purtarea tulumii”, plătiți cu câte 10 de lei pe lună¹¹. În luna iunie a anului 1844, aceștia au renunțat pur și simplu la slujbe din cauza salariilor foarte mici, Magistratul fiind nevoit a lua „măsurile trebuincioase de cea ce se atinge de înființarea altora în locul pomeniților”¹². Creșterea simbriei de la 10 la 15 lei pe lună i-a determinat pe vechii slujbași să ceară a fi reîncadrați. Cu această ocazie a avut loc și o repartizare a atribuțiilor, tumbașul devenind șeful formațiunii de pompieri. Prin contract, semnat pe durată de un an de zile, cei trei se angajau a se „îngriji atât de caii cât și de enstrumenturile ce alcătuiesc Comanda, a să afla în toată vremea în calitate bună”¹³. De-a lungul timpului, numărul angajaților Comenzii de foc s-a situat între 3 (1843) și 6 persoane (1857).

O relatare despre intervenția la incendiul care cuprinsese în 1843 grajdurile Sfintei Episcopii arată că „atât sacalele cât și tumba s-au purtat cu mâinile, iar nu cu caii”, lucru ce a dus la mărirea efectelor negative ale incendiului.

În acest prim an de existență al Comenzii de foc, instrumentele de care se foloseau angajații precum și caii stăteau sub cerul liber, „fără niciun acoperiș”, fiind supuși acțiunii degradante a intemperiei. De aceea, în iulie 1844, polițaiul orașului intervenea pe lângă Magistrat pentru ridicarea unui sediu care să adăpostească Comanda de foc a orașului, însă lipsa fondurilor a dus la „închirierea unei încăperi pentru păstrarea enstrumenturilor de foc și lăcuința slujbașilor orânduși la dânsese, cu plată de lei una sută douăzeci pe an” de la Ioan Albușescu¹⁴.

Animalele erau supuse la eforturi foarte mari, iar hrana lor lăsa de dorit. În anul 1844 unul din cai moare din cauza efortului depus, cercetările Magistratului scoțând la iveală că el fusese folosit, fără întrerupere, la căratul apei necesară construcției caselor fostului polițai orășenesc, Ioan Radovici, precum și la alți particulari din oraș. În februarie 1845 Comanda rămânea și fără cel de al doilea cal. În plus, personalul a cunoscut o mare fluctuație, în ciuda creșterii salariului lunar de la 11 la 15 lei în 1844. Mulți dintre sacagii se angajau pe timpul iernii, dar în momentul în care începeau muncile agricole, sub pretextul salariului mic, părăseau slujba. Se căutau angajați chiar și în satele județului, astfel că în anul 1846 a fost angajat un sacagiu originar din satul Nisipi, lipsa personalului determinând să nu se poată pune în aplicare o hotărâre a Cărmuirii Județene de concediere a căpitanului Comenzii de foc, Petru Pau¹⁵, acuzat de numeroase nereguli în slujbă. În plus, personalul, în afara salariilor foarte mici, era obligat să plătească pagubele produse la materialele aflate pe inventar sau chiar cele făcute de către caii Comenzii recoltelor cetățenilor Râmnicului.

O „revizie” a Comenzii de foc, efectuată de Cărmuitorul Județului Vâlcea în luna decembrie a anului 1845, găsea acest serviciu public „într-o stare proastă”: caii necesari pentru cele două sacale și tumba nu existau, sacalele aveau nevoie urgentă de „meremet” (reparație), iar instrumentarul trebuia completat.

Anul 1846 a adus cu sine o schimbare în numărul și atribuțiile personalului: numărul angajaților crește de la 3 la 4 persoane și apar noi atribuții - „strejuirea târgului,

¹⁰ *Ibidem*, f. 53v.

¹¹ *Ibidem*, f. 69.

¹² *Idem*, dos. 10/1843, f. 30.

¹³ *Ibidem*, f. 41.

¹⁴ *Ibidem*, f. 53.

¹⁵ Sârb de naționalitate, Petre Pau a început în anul 1826 a carieră de 32 de ani de funcționar local, fiind, pe rând, paznic al orașului, aprod al Judecătoriei și căpitan al Comenzii de Foc.

aprinzători de felinare și paza lor". Salariul unui angajat a crescut astfel la suma de 30 de lei pe luna (15 lei pentru atribuțiile în cadrul Comenzii de foc, 10 lei pentru strejuirea de noapte și 5 lei pentru aprinderea și paza felinarelor)¹⁶.

În luna martie a anului 1847, Comanda de foc înregistra un eșec major, în prezența Cărmuitorului județului și a polițaiului orașului Râmnic. În timpul unor exerciții demonstrative, în care se dorea încercarea noului furtun achiziționat de la București pentru tulumba serviciului de pompieri, aceasta cedează datorită ruperii „*tălpilor patului*” care făceau legătura cu osiile tulumbei, mașinăria fiind trimisă Magistratului orășenesc pentru reparațiile necesare¹⁷. În același an, incendiul din 7 aprilie a mistuit două ulițe ale orașului și a pus la grea încercare personalul și mașinile Comenzii de foc a orașului, în timpul intervenției tulumba suferind stricăciuni majore: „*s-au stricat tablele de fier ce au fost puse pe tulumă și strecurătoarea ei prin care se trage apa în furtun, încât nu mai este în stare a mai ținea apă întrînsa*”. A fost reparată de Johan Mochael Mott tâmparul¹⁸.

În anul 1850 a avut loc o „revizie” a Comenzii de foc și arestului din Râmnic de către maiorul Solomon, prilej cu care autoritățile centrale au fost informate de starea de „*desăvârșită mizerie*” în care se afla acest serviciu public al orașului. În urma unor astfel de semnale, a fost „*orânduită o comisie pentru organizarea Comenzilor de foc pe la toate orașele Prințipatului, treptat și potrivit mijloacelor fiecăruia oraș*”. Se avea în vedere completarea bazei materiale și „*a oamenilor trebuincioși care urmează a fi de prima calitate, și după un model, aduse de la un loc, mai ales tulumbele*”¹⁹. Noua lege prevedea ca toate posturile să fie ocupate de „*oameni tineri și sănătoși, tocmiți nu mai puțin decât pã doi ani, bine chezășuiți că vor păzi legătura lor*”. Noile reglementări dădeau posibilitatea folosirii slujbașilor Comenzii de foc la „*slujbe ale Poliției, însă nu toți, nici odată, ci numai două părți dintrânsii, numai înăuntru orașului și numai ziua, ca să poată alerga la slujba Comenzii îndată ce s-ar vesti că este undevași foc (...), iar a treia parte din trânsii trebuie să stea totdeauna pe lângă instrumente, fără a putea lipsi niciun minut măcar*”²⁰. În timpul intervențiilor, dorobanții poliției și ai Cărmuirii județene erau obligați a participa la stingerea focului, primind topoare, cangi și scări de la angajatul Comenzii însărcinat cu „*speșiala lor îngrijire*”. Cu acest prilej, a fost reafirmată obligația fiecărui proprietar de casă de a avea la îndemână un „*instrument de foc și o puțină plină cu apă*” și a fost realizat un inventar al înzestrării. Serviciul de pompieri al orașului beneficia de serviciile unei tulumbe, a 2 cai, a un tulumbagiu, a 2 sacagii și a două sacale. El a fost completat, conform noilor prevederi legale, cu patru scări ușoare, cinci topoare și cinci cangi, o saca, patru donițe legate cu cercuri de fier, investiția ridicându-se la suma de 1016 lei și 10 parale. Suma totală necesară funcționării acestui serviciu, în structura impusă de noile reglementări (salarii, chiria localului, hrana animalelor, reparația instrumentelor etc.) era estimată, în anul 1851, la suma de 12.120 lei, mult peste posibilitățile orașului.

În ciuda sumelor de bani cheltuite, situația Comenzii era atât de precară la sfârșitul anului 1851, încât Magistratul orășenesc a luat hotărârea să își asume administrarea acestui serviciu, începând cu luna ianuarie a anului 1852²¹. Întreg inventarul a fost

¹⁶ P.O.R.V., dos. 10/1843, f. 137.

¹⁷ *Idem*, dos. 4/1846, f. 30.

¹⁸ *Ibidem*, f. 40.

¹⁹ *Idem*, dos. 12/1848, f. 154 v.

²⁰ *Ibidem*, f. 155v.

²¹ *Idem*, dos. 2/1852, f. 5.

mutat „în curtea și casele pitarului Zisu Dumitrescu”, unde se aflau „grajduri pentru cai, șopru pentru tulumă și sacale și două osăbite odăi pentru locuința slujbașilor”²². În sarcina polițaiului orașenesc rămânea doar organizarea activității curente a slujbașilor Comenzii de foc. Au fost introduse noi norme privind combaterea incendiilor. Fiecare casă urma să fie identificată printr-un număr înscris pe o „*tăblie de tablă de culoarea vopselei*” din care face parte (anterior aceste tăblițe erau din lemn și supuse degradărilor cauzate de vreme). Pe această tăblie erau trecute date despre „*felurimea instrumenturilor de foc ce fiecare proprietar de casă se îndatorează a ține – topor, cange sau puțină*”²³. Contractul pentru realizarea tăblițelor a fost câștigat de Frantz Konigsdorfer - tapițerul din Râmnic, cu preț de un leu pe tăbliță. Numărul ustensilelor au fost repartizate, pe fiecare casă, astfel: 122 topoare, 122 căngi, 122 scări și 121 putini cu apă, în total 487 obiecte împărțite la 487 case ale orașului²⁴. Fiecare proprietar era dator să plătească câte un leu pentru tăblița primită și să achiziționeze instrumentul ce i s-a repartizat de către autorități. S-a stabilit un răgaz de 6 zile pentru ca fiecare proprietar „*să aibă atârnat în vederea obștii instrumentul de foc ce i s-a însemnat prin tăbliță*”. În final, numărul proprietăților a diferit față de catagrafia autorităților, fiind realizate 516 tăblițe, pentru tot atâtea proprietăți din oraș. Pentru responsabilizarea cetățenilor, au fost introduse amenzi ce se aplicau celor din cauza cărora izbucnea vreun incendiu în cuprinsul orașului. În februarie 1859, Constantin Capeleanu a fost amendat cu 25 de lei „*pentru neîngrijire și paza de foc*”. Raportul autorităților arăta că din cauza neatentei, în ziua 15 februarie „*s-au aprins în prăvălia sa niște rufe de la sobă, din care pricină a fost să se primejduiască tot orașul*”²⁵.

Noul polițai al orașului, K. Deșliu, numit în octombrie 1852, a întreprins demersuri energice pentru revenirea Comenzii de foc în subordinea Poliției, „*pentru că asemenea instrumenturi sunt de neapărată trebuință a fi în tot minutul la Poliție, iar nu supt protecția cinstitului Magistrat*”²⁶. S-a revenit astfel la situația anterioară și au fost remise în custodia Poliției toate obiectele Comenzii de foc: două sacale de culoare verde, o tulumă pe patru roți, „*tot verde*”, 2 furtunuri ale tulumbei, 5 topoare, 5 căngi, 4 scări, 3 funii, 2 cai, 2 hățuri „*cu zăbalele lor ponosite*”. Noul polițist orașenesc a dat dovadă de o deosebită grijă pentru menținerea în stare funcțională a acestui serviciu de pompieri și a făcut demersuri către Magistrat pentru închirierea unui sediu comun pentru această instituție și Comanda de foc a orașului, completarea inventarului cu noi obiecte, înlocuirea instrumentelor vechi și angajarea unui nou slujbaș pentru ce-a de a treia saca. A existat mereu o rivalitate fățișă între Magistratul orașenesc, obligat să asigure fondurile necesare funcționării Comenzii de foc, și polițaiul orașului, în subordinea căruia funcționa efectiv acest serviciu. Acest conflict atingea uneori cote atât de înalte, încât, pentru aplanarea rivalităților intervenea chiar Departamentul Treburilor din Lăuntru: „*trebuință este ca între autoritățile de acolo să fie totdeauna bună înțelegere fără de care niciodată nu pot ajunge la rezultatele la care se așteaptă înalta stăpânire*”²⁷.

Legea pentru organizarea Comenzilor de foc din 1851 a introdus obligativitatea purtării unei uniforme de angajații acestui serviciu public. Aceasta era compusă „*dintr-*

²² *Idem*, dos. 12/1848, f. 253.

²³ *Idem*, dos. 2/1852, f. 13.

²⁴ *Ibidem*, f. 33v.

²⁵ *Idem*, dos. 2/1859, f. 1.

²⁶ *Idem*, dos. 2/1852, f. 38.

²⁷ *Idem*, dos. 4/1854, f. 155.

un spențer²⁸ și pantaloni căzăcești și de o șapcă, toate de postav gros, adică sur, cu vipușcă de postav galben la guler, la pantalon și la șapcă”. Uniforma căpitanului se deosebea printr-un „galon de fier albu la guler și la mânecile spențerului”²⁹. O situație deosebită apare în anul 1857, când epistatul despărțituri de roșu cerea îngăduință de la Magistrat pentru sacagiul Constantin Vulpe, ca acesta „să se îmbrace tot țărănește, fiind bătrân” și neacceptând „cu nici un chip a să înbrăca după reformă”.

Începând cu data de 1 ianuarie 1853, Magistratul a închiriat grajdul, șoprul și două odăi „pentru locuința slujbașilor” în hanul Stăncuței Capelanu, pentru amenajarea aici numai a sediului Comenzii de foc a orașului, în schimbul unei chirii de 135 de lei pe an³⁰. Au fost adoptate norme pentru hrana celor doi cai ai Comenzii de Foc - o oacă de grăunțe de porumb pe zi de cal în iarna anului 1853. Cârmuirea județului și Poliția orașului s-au opus însă demersului Magistratului orașenesc: Comanda de foc „nu se poate ridica de la Poliție, fiind însuși răspunzătoare pentru dânsa la vreo întâmplare (ferească Dumnezeu!) de foc”, și cereau Magistratului să închirieze încăperi atât pentru cancelaria Poliției cât și pentru locuința personalului Comenzii și anexe pentru depozitarea instrumentelor și adăpostirea cailor.

În ciuda acestor neînțelegeri, au continuat eforturile pentru dotarea Comenzii de foc a orașului. La nivelul anului 1853 inventarul acesteia cuprindea o tulumă, 3 sacale, „din care una nouă și două reparate”, patru cai și alte mici obiecte (cângi, topoare, scări, funii). Tot din acest an, 1853, administrarea Comenzii a fost încredințată unui epistat „îndatorat a priveghea pă slujitorii Comenzii de foc ca ei să își îndeplinească datoriile, să facă de două ori pe săptămână cercările cuvenite cailor și tulumii și să îngrijească ca aceste instrumente să se întrebuințeze fără ecsepție numai asupra sfârșitului despre care s-au întocmit”³¹. Continuă însă conflictul dintre Poliția orașenească și Magistratul Râmnicului. În timpul intervenției la incendiul ce cuprinsese casele clucerului Ioan Lahovari, doi membrii ai municipalității au adus grave acuzații referitoare la întrebuințarea sacalelor „prin oraș pe la particulari”³². Într-un raport către Ocârmuirea județeană, polițistul orașului nega acuzațiile celor doi, arătând că intervenția întârziată a pompierilor s-a datorat exclusiv celor doi cai „neînvățați la trăsura și nărăvași”, care au „pricinuit sfârâmarea sacalelor”. De cele mai multe ori chiar comportamentul angajaților compromitea intervențiile în caz de incendiu, băutura fiind unul din inamicii cei mai de temut. Un astfel de eveniment, „aprinderea coșului la cazarma din oraș”, în februarie 1856, l-a găsit beat pe Ion Pudul, unul dintre slujbașii Comenzii de foc, acțiunea autorităților fiind energică, în sensul concedierii sale și angajării unui slujbaș de încredere³³.

În anul 1851 Râmnicul se număra printre orașele pentru care autoritățile centrale doreau achiziționarea a câte o „tulumă mică de mână”, dar aceasta nu a fost livrată din motive ce țineau de resursele financiare ale ministerului. În aceste condiții, la 9 septembrie 1854, râmnicenii au hotărât să cumpere, prin subscripție publică voluntară, o tulumă mare și un cal pentru serviciul de pompieri al orașului. A fost scrisă suma de 6624 lei, parale 20. Condiția pusă de cetățenii orașului a fost ca această tulumă să fie achiziționată direct de Magistratul Râmnicului de la Sibiu, „unde să găsesc cei mai

²⁸ Haină scurtă, ca o vestă.

²⁹ P.O.R.V., dos. 12/1848, f. 155.

³⁰ *Idem*, dos. 4/1854, f. 95.

³¹ *Ibidem*, f. 14v.

³² *Idem*, dos. 2/1852, f. 229.

³³ *Idem*, dos. 6/1856, f. 135.

buni fabricanți, temându-se de meșterii din capitala București, ca să nu să trimească una de calitate celii în ființă, că nu s-au putut sluji de nici un fel de trebuință”. La 20 octombrie 1854, Magistratul orașului Sibiu făcea cunoscută oferta lui Georg Graf pentru construcția unei tulumbe „pentru doi cai, cu mașina ei, din alamă turnată, în care intră 40 de vedre transilvănene (8 oca), pă osie de fier, după forma cea din urmă a chesarului Kreascki”. Prețul ajungea la 600 fiorini de argint (1800 de sfanți), iar termenul de execuție era sfârșitul lunii ianuarie 1855. În acest preț intra transportul utilajului până la Căineni. În luna iunie a anului 1855, noua mașină intra în folosința serviciului de pompieri local³⁴. Din luna august a anului 1856, Comanda de foc a orașului a fost utilată cu un car cu boi prevăzut cu un butoi ferecat cu cercuri de fier, pentru căratul apei la intervenții³⁵.

La 6 noiembrie 1854, Take Borănescu închiria casele părintești, cu toate anexele, pentru sediul Poliției și Comenzii de Foc din Râmnic, pe o durată de trei ani. Localul era într-o stare atât de proastă, încât odăile nu puteau fi nici măcar încălzite în iarna anului 1855-1856. Din această cauză, Poliția orașului a amânat mutarea sediului celor două servicii publice în casele închiriate, iar în primăvara anului 1855, goale fiind, casele au fost ocupate de soldații armatelor austriece încartiruiți în Râmnic. În ianuarie 1856 Magistratul cheltuia suma de 338 lei parale 20, pentru reparațiile necesare ca Poliția și Comanda de Foc să se poată muta în noul sediu. Problemele cu găsirea unui sediu adecvat pentru cele două instituții l-au determinat pe Costache Olănescu să propună Magistratului Râmnicului, ca din fonduri proprii, să construiască, „pe locul cel am în oraș, alături de casele mele, o bina, într-adins pentru Comanda de Foc a orașului și cancelaria cinstitei Poliții, adică o odaie pentru presudvie, altă odaie pentru oamenii Poliției și o a treia pentru slujbașii Comenzii de foc, cu un grajd încăpător pentru patru cai și doi boi și un șopron (...) pentru două tulumbe, trei sacale și un car cu boi”. Condiția pusă de antreprenor era garantarea de către municipalitate a unui contract de închiriere pe cinci ani cu plata sumei de 1600 lei pe an³⁶. Suma prea mare cerută pentru chirie a determinat forul orașenesc să aleagă oferta Marghioalei Chioivici pentru închirierea caselor ce le deținea în Râmnic pentru sediul Poliției și al Comenzii de foc, „în preț de 20 de galbeni pe an”.

Anul 1859 a adus în fruntea pompierilor vâlceni un profesionist, al cărui nume documentele însă nu l-au păstrat. Prezentându-se „ca unul ce a fost în slujba pompierilor”, respectivul se obliga să „ecserseze pă tulumbașii acestei Comenzi spre a nu face greșeli la întâmplare de vreun foc”³⁷.

Abrevieri bibliografice

P.O.R.V. – Arhivele Naționale–Serviciul Județean Vâlcea, fond Primăria Orașului Rm. Vâlcea.

³⁴ *Idem*, dos. 4/1854, f. 156.

³⁵ *Idem*, dos. 6/1856, f. 65.

³⁶ *Ibidem*, f. 212.

³⁷ *Ibidem*, f. 329.

Activitatea de arhivă la principalii creatori de documente din administrația județului Vâlcea în perioada regulamentară (1831-1858*)

Dumitru Garoafă¹
valcea.an@mai.gov.ro

Keywords: *The Organic Regulation, Romanian Country, Vâlcea county, chancelleries, registry, archive, administration.*

Summary: *The modernization of the old institutions and the creation of new ones - according to the Organic Regulation of the Romanian Country – determined the necessity to reorganize and modernize the working system in their chancelleries and the organization of archival storage from the central and local creators of documents.*

The implementation of the chancelleries of the rulers and sub-rulers of the counties of the new working system - registry and archive - is due, on the one hand, to the fact that these institutions had the most important tasks in the administration of that territory, including tax, and on the other hand, they were subordinated, in exercising these powers, to the two ministries with share in the administration of the country: the Departments (Ministries) of the Works in the Inner (Interior) and Treasury (Finance).

Therefore, the importance of these local institutions also reflects on the archival material created by them, for which the central supervisory bodies have not spared their efforts, materialized in time, human and financial resources, in order to organize them, from the beginning, in a optimally way. They were the eyes of the rule in the territory and the main source of the state revenues.

Through the normative documents issued by the Administrative Council and the two ministries: journals, projects, instructions, regulations, etc.. but also the specialized assistance provided by their officials sent periodically on the ground, the premises of the crystallization of some working unitary rules have been created in the chancelleries of the main creators of the archive - central and local - some of them proving their viability even today.

The research of the existing documentary material in the deposits of the Archives of Vâlcea, provides us unpublished information on how this complex activity at the Ruling of Vâlcea County and of the administrative subdivisions of the territory was implemented, including “monitored”.

Modernizarea vechilor instituții și crearea altora noi - conform prevederilor Regulamentului Organic din Țara Românească - au determinat necesitatea de reorganizare și modernizare a sistemului de lucru din cancelariile acestora, precum și organizarea depozitelor de arhivă de la creatorii de documente centrali și teritoriale.

Implementarea în cancelariile cârmuirilor și subcârmuirilor din județe a noului sistem de lucru – registratură și arhivistică – se datorează, pe de o parte, faptului că aceste instituții aveau atribuții dintre cele mai importante în administrarea teritoriului

---

*A doua parte a lucrării, structurată pe trei capitole: *Organizare administrativ-teritorială(I), Locații și mobilier (II) și Personalul deservent (III)* va fi prezentată în numărul viitor al revistei.

¹ **Dumitru Garoafă**, arhivist, Arhivele Naționale – Serviciul Județean Vâlcea.

respectiv, inclusiv fiscale, iar, pe de alta, erau subordonate în exercitarea acestor atribuții celor două ministere cu pondere în administrația țării: Departamentele (Ministerele) Treb(ur)ilor din Lăuntru (de Interne) și Vistieriei (Finanțelor)².

De aceea, importanța acestor instituții locale se răsfrânge și asupra materialului arhivistic creat de ele, pentru care organele tutelare centrale n-au precupețit eforturile lor, concretizate în timp, resurse umane și financiare, pentru a le organiza încă de la început într-un mod optim. Ele constituiau ochiul stăpânirii în teritoriu și izvorul principal al veniturilor statului³.

Prin actele cu caracter normativ emise de Sfatul Administrativ și cele două ministere: jurnale, proiecte, instrucțiuni, dispoziții, etc., precum și asistența de specialitate acordată prin funcționarii lor trimiși periodic în teritoriu⁴, *au fost create premisele cristalizării unor norme unitare de lucru* în cancelariile principalilor creatori de arhivă – centrali și teritoriale – unele din acestea dovedindu-și viabilitatea și în zilele noastre.

Sub acest aspect, putem distinge în acest proces de implementare a noului sistem de lucru în cancelarii, în general, trei etape:

A) 8 mai⁵ – 3 octombrie 1831 – este etapa reglementării *modului de constituire* a unităților arhivistice de sine-stătătoare, cu trimitere specială la cele create *înainte de 1 iulie 1831* – dată oficială a intrării în vigoare a Regulamentului Organic în Țara Românească – pentru a fi predate la Arhiva Statului;

B) 3 octombrie 1831 - 4 decembrie 1840, când sunt vizate activitatea arhivistică – cu tot corolarul ei – și cea de registratură, cât și „corijările”, unele aduse „din mers” de autorii lor, acelor măsuri luate în pripă;

C) 4 decembrie 1840 – 1862, când sunt emise *primele reglementări* de „selecționare” a documentelor și este îmbunătățită evidența acestora.

Cercetarea materialului documentar existent în depozitele Arhivelor Vâlcele, ne oferă, în mare măsură, informații inedite asupra modului *cum s-au implementat, inclusiv „monitorizat”, această complexă activitate la Cărmuirea județului Vâlcea și a subunităților administrative din teritoriu (subocârmuiri).*

A) Urmărind ca introducerea noului sistem de lucru în cancelarii să debuteze în condiții corespunzătoare, Departamentul Vistieriei (3 iulie 1831) și, apoi, Vorniciei Trebilor din Lăuntru (11 septembrie 1831), trimite dispoziții cărmuirilor județene ca documentele să fie separate de celelelalte și cele considerate ca „săvârșite”, grupate în „osebite dele de fiecare madea (= pricină, problemă)”⁶ iar, în interiorul acestora, în ordine cronologică, după data primirii, urmată de conceptul de răspuns sau alte înscrisuri, și, în final, inventariate conform formatului anexat⁷.

² R.O. 1832, p. 95 (cap. IV, S I, art. 147).

³ Regleanu 1968, p. 67.

⁴ Pentru județele Romanați, Dolj și Vâlcea, Departamentul Vistieriei îl delegă pe slugerul Nicolae Vlădescu în calitate de „comisar povățuitor și îndreptător pentru organizația căutării trebilor ..., după noul întocmire” (P.J.V., dos. 111/1831-1833, f. 22).

⁵ Regleanu 1968, p. 56.

⁶ P.J.V., dos. 111/1831-1833, f. 20.

⁷ Rubricațiile acestui formular erau următoarele: numărul de lele, luna și ziua, înscurtarea coprinderii de lele și numărul foilor. (Regleanu 1968, p. 68). Din păcate, formularul s-a dovedit a fi incomplet, deoarece atunci când au fost efectuate primele preluări la Arhiva Statului s-a constatat că îi lipsește rubrica esențială în care trebuia consemnată cota primirii dosarelor, care devenea *cota definitivă* a unității de păstrare.

Celelalte dosare rămase „nesăvârșite” își vor urma cursul firesc până la finalizarea „pricinii”, ordonate și inventariate după aceleași norme metodologice, apoi, alături de celelalte, să fie cusute „după meșteșugul legătorilor de cărți”⁸, la care se atașează o copertă pe care să fie inscripționate toate elementele de identificare a lor (natura problemei, data începerii acțiunii și numărul de ordine), numerotate filele și certificate, și, în final, șnuruite și pecetluite cu sigiliul creatorului de documente⁹.

După finalizarea acestor operațiuni de constituire a dosarelor, cele „săvârșite” urmau să fie predate la Arhiva Statului, însoțite de opisele lor – în două exemplare, din care unul era semnat de creatorul documentelor, iar celălalt de instituția păstrătoare centrală, care-l va returna cu cotele definitive ale unităților arhivistice preluate¹⁰.

Se poate afirma că ideea constituirii dosarelor, potrivit unui instrument similar nomenclatorului arhivistic de astăzi¹¹, a fost prezentă chiar de la înființarea instituției Arhivelor Statului, impunându-se necesitatea asigurării unei informări operative sau comunicării periodice a rezultatelor activității desfășurate la principalii creatori de arhivă¹². De regulă, opisul era folosit după încheierea unui an și ca *inventar arhivistic*, iar predarea dosarelor la Arhiva Statului – așa cum s-a observat mai sus – se efectua pe baza acestuia¹³.

B) În etapa a doua sunt elaborate și implementate *veritabile norme metodologice*¹⁴, prin care se urmărea *introducerea unei ordini unitare* în lucrările de cancelarie.

Potrivit Instrucțiunilor Visteriei din 3 octombrie 1831, comisarii erau însărcinați să lase copii de pe ele la cancelariile cârmuirilor județene la care au fost delegați, acestea devenind instrumente de lucru obligatorii pentru respectivele cancelarii. Astfel, comisarul pentru județul Vâlcea – slugerul N. Vlădescu, consemnează următoarele la finalul copieii: „După coprirea mai sus pomenitei porunci, arătând și pă lucrare înființată câte s-au cuvenit spre povățuire, s-au lăsat izvoade ce să văd trecute înainte, *spre a să face urmare întocmai*” <subl. ns.: D.G.>¹⁵.

Sarcinile prioritare ale comisarilor trimiși în teritoriu să acorde asistență de specialitate în lucrările de cancelarie, au constat în:

---

⁸ P.J.V., dos. 111/1831-1833, f. 20.

⁹ Referitor la ultimele două operațiuni de finalizare a dosarului, în dispozițiile Vorniciei erau consemnate următoarele: „Și câte dintr-ânsele vor fi săvârșite, să vor petrece prin toate foile, un șnur de mătase galben cu albastru prin două găuri ce să vor face cu sula, aproape una de alta, și căpătâile șnurului aducându-să amândoaă la fața din dos a deli, să vor pecetlui cu ceară mare roșie și cu pecetea acele*le* Otcârmuiri și ca să nu să împiedice nici cum deschiderea deli la toate foile, să va lăsa șnurul mai slabu” (*Ibidem*).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Pentru edificare redăm în Anexa 1 opisul dosarelor pe anii 1833-1834 inaintat de subocârmuitorul plășii Oltului Cârmuirii județului Vâlcea, cu raportul nr. 1582 din 12 mai 1836. (P.P.O., dos. 18/1836, f. 2-3v, 5-5v).

¹² Cohn 1979, p.17-18; Dinu, Niculae 1978, p. 444-445.

¹³ Mera 2001, p. 91.

¹⁴ Printre acestea amintim: Instrucțiunile Visteriei din 3 octombrie 1831, ale Vorniciei Trebilor din Lăuntru (iunie 1832), precum și alte acte normative care le completează (P.J.V., dos. 111/1831-1833, f. 22-22v, 199-199v).

¹⁵ *Ibidem*, f. 22v.

a) stabilirea *stadiului de pregătire* a materialului documentar creat înainte de 1 iulie 1831, în vederea preluării acestuia la Arhiva Statului, conform dispozițiilor anterioare date de ambele ministere;

b) introducerea *noului sistem de registratură*.

Referitor la *prima însărcinare*, cea mai dificilă operațiune de constituire a dosarelor pe probleme, se datora faptului că la majoritatea isprăvnicatelor nu s-au păstrat conceptele ordinelor, rapoartelor și adreselor emise și expediate de titularii lor, acestea găsindu-se „în prescurtare” în condicile cancelariilor¹⁶.

Situația este similară și la Cârmuirea județului Vâlcea, care prin raportul din 16 decembrie 1831, informa Marea Dvornicie din Lăuntru, că au fost identificate 161 de dosare, cărora făcându-li-se „cu de-amăruntul băgare de seamă”, au fost reținute „câte s-au găsit cu înclinare dă cele ce să află acum în cancelaria Ocârmuirii”, iar un număr de 133 de dosare, însoțite de două opise, sunt înaintate forului tutelar, „cu arătare dă prescurta coprindere a fieșcării, *neputând a să întocmi după orânduiala Regulamentului, avându-și lucrarea lor trecută în condicile ce să trimit*”¹⁷ <subl. ns.: D.G.>.

Volumul relativ mare al documentelor care intră și ies de la astfel de dregătorii, au determinat pe factorii centrali care s-au implicat în implementarea noului sistem de lucru în cancelarii, să reglementeze și organizarea riguroasă a circulației documentelor, acordând *o atenție specială operațiunii de înregistrare a acestora*.

Astfel, prin noua formularistică prevăzută în instrucțiunile celor două ministere: *registru de intrare, registru de ieșire și jurnalul (registrul) mesii*¹⁸, se puteau asigura nu numai atestarea existenței și oficializării documentelor, dar și a altor elemente ce țin de evidența circulației lor, a locului și stadiului de rezolvare, precum și a modului de soluționare a acestora.

Totodată, prin aceste instrucțiuni sunt stabilite modul de organizare a cancelariilor, repartizarea responsabilităților pentru personalul deservent pe linie de registratură și arhivistică și a circulației documentelor¹⁹.

În acest context, sameșului (secretarul cancelariei) îi revin sarcini importante privind *modul de constituire a dosarelor și gestionarea depozitului de arhivă* (format din mai multe dulapuri situate în cancelariile dregătoriilor, ale căror polițe erau prevăzute cu despărțituri – numite și „ochiuri” –, de mărimea unui pachet obișnuit de dosar). Acesta avea obligația ca să separe dosarele „săvârșite” de cele „nesăvârșite”, inscripționând pe coperta primelor toate elementele de identificare a lor, iar, pe partea interioară a ușii din dreapta dulapurilor în care se păstrează dosarele, se va aplica o schemă pe care vor fi înscrise numerele dosarelor și „despărțirea” în care se află repartizate, pentru a facilita identificarea acestora²⁰.

---

¹⁶ Regleanu 1968, p. 58.

¹⁷ P.J.V., dos. 111/1831-1833, f.48.

¹⁸ În *registrele de intrare și ieșire* (separate), prima rubrică cuprinde: *numărul registrului*, a doua – *luna și ziua*, a treia *numărul hârtiilor intrate*, a patra *cuprinderea în scurt a intrării/ieșirii* și a cincea – *primitorii hârtiilor/ciornelor*. *Jurnalul (registrul) mesii* cuprinde: la prima rubrică *numărul jurnalului*, a doua – *luna și ziua primirii*, la a treia *numărul hârtiilor intrate*, a patra – *cuprinderea hârtii în scurt*, a cincea – *numărul hârtiilor ieșite*, a șasea – *cuprinderea hârtii în scurt și ultima – de au venit răspuns* (*Ibidem*, f. 23v-28).

¹⁹ *Ibidem*, f. 22-22v.

²⁰ *Ibidem*, f. 22v.

Ca atare, se poate afirma, fără putință de tăgadă, că, încă de la începuturile înființării instituției Arhivelor Statului, s-au pus bazele unui important instrument de evidență în depozite, fără de care nu se poate identifica în timp util unitatea arhivistică vizată – *ghidul topografic al depozitului de arhivă*²¹.

În cursul aplicării instrucțiunilor, dar și cu ocazia acțiunilor de îndrumare și control desfășurate în teritoriu, s-au constatat unele neajunsuri care au fost „corijate” printr-o serie de circulare ale ministerelor respective.

Legat de *modul de constituire a dosarelor în unități arhivistice de sine-stătătoare*, a fost adoptat un ansamblu de măsuri.

Astfel, prin ordinul circular al Vistieriei din 25 aprilie 1832, cărmuirile județene erau atenționate că dosarele nu sunt cusute după sistemul legătoarelor de cărți „și fiindcă acestea să înnumără într-o rândul elile cancelariilor, iar datoria cusutului este a scriitorilor, mai vârtos că nu este vreun meșteșug însemnător, ci lucrul care fiecare poate să-l învețe într-o zi”²².

La astfel de remarcă, răspunsul Cărmuirii județului Vâlcea nu s-a lăsat așteptat, raportând, la 30 aprilie 1832, că dosarele instituției sunt cusute după acest sistem, iar scriitorii cancelariei „vor depune toată silința ca să să îndeletnicească singuri într-o această lucrare, deprinzându-se de la un legător de cărți ce să află aici”²³.

Iar, prin ordinul circular al Departamentului Vorniciei din Lăuntru din 30 ianuarie 1833, s-au dat dispoziție cărmuirilor județene ca „între alte osebite reguli” instituite la cancelaria acestuia, să fie pusă în aplicare regula conform căreia numerele de ieșire ale documentelor să fie însoțite obligatoriu de cele ale secției și biroului (masa) care le-au emis²⁴.

Totodată, pentru facilitarea constituirii dosarelor pe probleme, s-a decis, tot prin același ordin, ca rapoartele cărmuirilor să se facă numai la o singură problemă, ci nu la mai multe, deoarece „de aceasta să întâmpină multe împiedicări <subl. ns.: D. G.> întru depunerea și așăzarea hârtiilor pă la delele lor”²⁵.

Tot acest departament, prin dispoziția din 3 februarie 1833, aduce noi precizări metodologice referitoare la *terminologia arhivistică utilizată și inventarierea dosarelor*.

Astfel, conform definiției date, prin „delă săvârșită” trebuie să se înțeleagă „acea care nu se mai întrebuințează, adică pricina care săvârșindu-se odată, numai este trebuință de a să afla hârtiile ei în lucrările acele cancelarii”²⁶. În același timp, trimite și un formular de opis pentru inventarierea dosarelor, la care prima rubrică rămânea nescrisă, fiind completată cu numărul dat de Arhiva Statului și care va reprezenta *cota definitivă* a unității de păstrare²⁷.

Rezultatele introducerii noului sistem de lucru în cancelariile din teritoriu nefiind la înălțimea așteptărilor, determină Departamentul Vistieriei, ca, prin ordinul circular din 23 iunie 1833, să semnaleze „că pă la unele județe, cele mai multe hârtii sânt fără rezoluții, necusute în dele, nepetrecute prin reghistruri și aruncate în nelucrare, iar

---

²¹ Regleanu 1968, p. 57.

²² P.J.V., dos. 111/1831-1833, f. 60.

²³ *Ibidem*, f. 67.

²⁴ *Ibidem*, f. 88.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, f. 83.

²⁷ *Ibidem*, f. 84. Pentru acest lucru vezi și nota 6.

suptocârmuitorii n-au nici un fel dă reghistru, precum nici hârtiile împărțite în dele după firea pricini<i>”²⁸. Pentru îmbunătățirea acestei situații, forul tutelar amenință cu trimiterea în teritoriu de „întradinși comisari spre revizuire și de să va găsi neorându<i>eli împotriva instrucțiilor, atunci cârmuirea va fi în răspundere, iar sameși<i> să va depărta de slujbă”²⁹.

Situația semnalată de forul central, determină Cârmuirea județului Vâlcea, ca prin circulara din 26 iunie 1833, trimisă subocârmuitorilor din județ, să le solicite ca „luând cele mai de aproape măsuri...să-ți regularisești toate hârtiile și până atunci să ți le îndreptezi, împărțindu-le pe dele și trecându-le toate după orânduiala lor”³⁰.

Din rapoartele subocârmuitorilor se confirmă în mare parte situația reală din teritoriu, fapt ce dovedește că noul sistem de lucru în cancelarii *se implementează greoi și sinuos*, factorii responsabili invocând o serie de dificultăți obiective și subiective.

Dacă majoritatea subocârmuitorilor asigură formal Cârmuirea că documentele au fost „regularisite” conform noilor reglementări în vigoare³¹, totuși, o parte din acestea scot în evidență greutățile cu care se confruntă: *insuficiența și, uneori, fluctuația în posturi a personalului încadrat – un „pomojnic” fiind plătit cu modica sumă de de 60 lei lunar și aceasta din salariul subocârmuitorului –, lipsa asistenței de specialitate în teritoriu și, nu în ultimul rând, multitudinea problemelor pe care le ridică administrarea teritoriului din subordine.*

Astfel, subocârmuitorul plășii Oltețului – Ioan Tetoianu, prin raportul din 2 iulie 1833, arată că „pe cât puțința au stătut și singur știința mea m-au povățuit, silindu-mă... am păzit și păzesc această regulă <care>, întru a însumi părere, socotesc a fi cu orânduială pă măsura greutății lucrărilor ce poartă această plasă”³² <subl. ns.: D. G.>.

Ulterior, același subocârmuitor raporta Cârmuirii, la 4 august 1833, părăsirea postului de pomojnic de către Dumitrache Oculescu, care a lăsat „toate lucrările poruncilor ce i-am fost încredințat batalisite (= părăsite, abandonate) și fără a-mi paradosi (= a preda) toate câte au fost date asupra-i ..., fără a îndeplini lucrarea așazări<i> delor cu rânduiala lor..., din a căruia pricină nu puțină zătignire (recte: zăticnire = a stânjeni, a stingheri, a împiedica) s-au adus lucrărilor aceștii plăși”, solicitând aducerea acestuia „spre săvârșirea lucrării ce au fost însărcinat”. Cârmuirea, ca urmare a acestei sesizări, deși va emite „osebită poruncă”³³, la 14 octombrie 1833, subocârmuitorul plășii raporta neprezentarea la post a fostului pomojnic, cu toate că acesta „au dat în scris că în soroc de zece zile va veni spre desfacere”, fapt pentru care cârmuirea va emite, la 23 octombrie, o „volnicie (= împuternicire echivalentă mandatului de aducere)”³⁴.

---

²⁸ *Ibidem*, f. 136.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, f. 137.

³¹ A se vedea rapoartele subocârmuitorilor plășilor Râmnicului, Cernei, Otăsăului și plaiurilor Horezu și Cozia (*Ibidem*, f. 139-142bis). O notă nuanțată conțin, totuși, rapoartele subocârmuitorilor plaiului Horezu – Gheorghe Străchinescu și plășii Râmnicului – Ștefan Davidescu, în care se menționează că foștii „pomojnici” – șetrarul Nicolae Predescu, respectiv logofătul Dincă, își lăsaseră dosarele „neășezate”, pentru ultimul solicitându-se aducerea acestuia pentru „ca să le îndrepteze după cuviință” (*Ibidem*, f. 142-142 bis).

³² *Ibidem*, f. 140bis.

³³ *Ibidem*, f. 152-153.

³⁴ *Ibidem*, f. 187, 189.

O situație mult mai gravă se înregistrează la plasa Oltului, unde subocârmuitorul acesteia - Gheorghe Bocșenescu, prin raportul din 3 iulie 1833, invocând „...că nu am avut mai din <î>nainte de slujire în ce chip mai bine să se regularisească <delele: subl. ns.- D.G.>, iar după mustrarea cugetului meu și după oarecare știință-mi, sunt așăzate precât m-am priceput”, solicită, în acest scop, acordarea asistenței de specialitate³⁵. Reacția Cârmuirii la aceste afirmații ale subocârmuitorului este promptă, caracterizându-le drept „foarte fără socotință” și atrăgându-i-se serios atenția că i-au fost puse la dispoziție de cancelaria forului județean nu numai documentația necesară, dar și „povățuiri” corespunzătoare, iar îndeplinirea unor asemenea sarcini ține exclusiv de responsabilitățile dregătoriei respective³⁶.

Ca urmare a unor asemenea semnale venite din teritoriu, deloc încurajatoare, Cârmuirea, printr-o nouă circulară din 14 august 1833, solicită subocârmuitorilor să întocmească opise pentru toate dosarele ce se află în cancelariile acestora și să le înainteze la județ, „cât mai în grab, fiind trebuință”³⁷.

În acest context, o centralizare a datelor furnizate de subocârmuitori, permite să ne formăm o imagine aproximativ reală asupra materialului arhivistic existent în cancelariile lor (numărul unităților arhivistice și datele extreme ale acestora):

✓ plasa Râmnicului	= 92 dosare (1 octombrie 1831-iunie 1833) ³⁸ ;
✓ plasa Cerna	= 69 dosare (1 octombrie 1831-28 iulie 1833) ³⁹ ;
✓ plasa Otăsăului	= 104 dosare (1 august 1831- iunie 1833) ⁴⁰ ;
✓ plasa Olteșului	= 81 dosare (1 august 1831-ianuarie 1833) ⁴¹ ;
✓ plasa Oltului	= 44 dosare (1833) ⁴² ;
✓ plaiul Horezului	= 111 dosare (1 octombrie 1831-iulie 1833) ⁴³ ;
✓ <u>plaiul Cozia</u>	= <u>73 dosare (16 mai 1831 – 11 mai 1833)⁴⁴.</u>
Total u.a.	= 574 (6 mai 1831- 28 iulie 1833)

Unul din efectele imediate ale controalelor efectuate de funcționarii Departamentului Vistieriei la cârmuirile și subocârmuirile din județe – la cererea expresă a Departamentului Vorniciei din Lăuntru⁴⁵ – a fost intrarea în vigoare a „Proiectului pentru întemeierea suptocârmuitorilor și a bunii orându<i>eli du prin sate” (10 noiembrie 1833), prin care erau reglementate competențele acestor dregători în raza lor teritorială⁴⁶.

³⁵ *Ibidem*, f. 143.

³⁶ *Ibidem*, f. 144.

³⁷ *Ibidem*, f. 150.

³⁸ *Ibidem*, f. 183-186v.

³⁹ *Ibidem*, f. 155-160.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 161-164v.

⁴¹ *Ibidem*, f. 180-182.

⁴² *Ibidem*, f. 178-179.

⁴³ *Ibidem*, f. 175 -177 bis v.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 165 -170v.

⁴⁵ Regleanu 1968, p. 63.

⁴⁶ Ordinul circular din 10 noiembrie 1833 al Departamentului Dvorniciei din Lăuntru menționa că actul normativ a fost adoptat de Adunarea Obștească (ordinară) în anul precedent și întărit prin ofis de grl. Pavel Kiseleff, la 9 februarie 1833. (P.J.V.,dos. 111/1831-1833, f. 198-199v, 203).

Printre alte atribuții era și aceea de „a păstra hârtiile canțelarii sale în cea mai bună orânduială, împărțite în dele, după firea pricini<i>””, fiind ajutat în acest scop de un scriitor – angajat de la 1 ianuarie 1834, cu un salariu de 60 lei lunar – care „va fi *mai cu osăbire însărcinat* <subl. ns.: D.G.> cu păstrarea hârtiilor și ținerea reghistrului”⁴⁷.

Cârmuirea județului Vâlcea, pentru a urmări modul de aplicare a actelor normative care reglementează activitatea în cancelariile subocârmuirilor, recurge, periodic, la practica ordinelor circulare, asociată, uneori, cu cea a chestionarelor, așa cum este și cel din 4 mai 1836, prin care se solicită următoarele:

„1- *iu*. Listă în prescurtare dă numărul hârtiilor ce va fi ieșit și va fi înțrat în această canțelarie de la deschiderea organizați<ii> Regulamentului și până la întâi ghenarie;

al 2 <-lea>. Opis de câte dele sunt săvârșite în canțalarii ei, despărțite pă firea fieșcăruia pricini, cu însămnarea numerații filelor și câte sunt încă nesăvârșite;

al 3<-lea>. Formă după jurnalul ei a să cunoaște că se ține după formele trimise de această ocârmuire”⁴⁸.

Din păcate, la Subocârmuirea plășii Oltului se perpetuează aceeași situație de crasă neglijență în lucrările de cancelarie, atrăgând, încă o dată, atenționarea severă din partea titularului dregătoriei județene: „în zadar te săleşti a te îndrepta asupra regularisiri<i> hârtiilor canțelarii ace<le>i suptocârmuiri din anul 1831 și 1832, în vreme ce după *osăbite povățuiri și instrucții* <subl. ns.: D. G.> ce ai avut de la cârmuire întru aceasta..., ți s-au deslușit îndestul cum trebuie a-ți regularisi hârtiile până în vremea de atunci.... Asemenea, și jurnalurile mesii să le ți după chipul urmat în leat 1833, iar nu precum să văzu preschimbant cel după leat 1835, în care lipsește regula trebuincioasă, după urma unde se arată pricina să trimit lucrările hârtiilor înțrate în acea canțelarie”⁴⁹.

C) Numărul sporit al dosarelor și îngroșarea lor cu documente fără a fi absolut necesare, cantitățile mari de dosare aflate în depozitele Arhivelor Statului (Țării) și la principalii creatori de documente și insuficiența spațiilor pentru depozitarea lor, determină Sfatul Administrativ (Guvernul) să instituie o comisie (octombrie 1839) în vederea elaborării unui proiect de măsuri prin care să se reglementeze reducerea numărului dosarelor, a grosimii lor, precum și la completarea sau amendarea acelor instrucțiuni care vizau astfel de probleme⁵⁰.

Activitatea comisiei se materializează prin elaborarea *Proiectului de Regulament pentru Arhiva Statului* (4 decembrie 1840)⁵¹, document care va sta la baza *Jurnalului Sfatului Administrativ cu privire la măsurile luate pentru înpușinarea numărului hârtiilor și împărțirea dosarelor în trebuincioase și netrebuincioase* (4 noiembrie 1843)⁵².

Prin acest act normativ, se introducea *pentru prima dată* în practica arhivistică – în scopul desconggestionării spațiilor din depozitele de arhivă– a **operațiunii de selecționare** a documentelor, bazată *nu pe criteriile științifice, ci pe cel al utilizării practice, imediate, a acestora*.

Privind **primul aspect**–„înpușinarea” numărului documentelor–erau reglementate următoarele: a) instituțiile subordonate să nu mai răspundă de primirea ordinelor

⁴⁷ *Ibidem*, f. 199.

⁴⁸ P.P.O., dos. 18/1836, f. 1.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 12-12v.

⁵⁰ Regleanu 1968, p. 63-66.

⁵¹ D.G.A.S. 1957, Anexa 22, p. 171-176.

⁵² *Idem*, Anexa 23, p. 176-180.

primite de la forurile tutelare centrale – așa cum se obișnuise până atunci – decât în cazuri speciale, cum ar fi confirmarea pentru primirea unor valori bănești, a unor documente etc.⁵³; b) documentele întocmite să cuprindă toate datele necesare problemei tratate pentru a se evita anexarea altora irelevante⁵⁴; c) în toate cancelariile să fie utilizat același format și calitate de suport, pentru ca dosarele să aibă dimensiuni unitare⁵⁵, etc.

Aplicarea acestei ultime măsuri *s-a dovedit nerealistă*, determinând nemulțumiri, pe de o parte, mai ales la nivelul subocârmuirilor, în condițiile când acestea nu aveau alocate fonduri pentru astfel de cheltuieli ale cancelariei, iar, pe de alta, nu contribuia cu nimic scopului propus de inițiatorii actului normativ.

Ilustrativ în acest sens îl constituie raportul, detaliat și solid argumentat, al subocârmuitorului plășii Oltețului, din 20 martie 1844- pitarul Nicu Vlădescu, din care redăm câteva pasaje semnificative: „Așadar, și aceștia <subocârmuitorii: n. ns.- D. G.> nu urmează a avea întâmpinarea stăpânirii privitoare numai și numai la sarcina postului, care cheltuiala canțelarii, hârtie, lumânări, bulinuri, ață, ace și ceară pă fieșcare lună (dacă să cere a să păzi regula...,cu a fi tot pă câte o coală de hârtie lucrarea canțelariei), precum și scriitorii trebuincioși.

Oare cu un scriitori să poate ținea o canțelarie de la care *iese*, precum dovadă de la aceștii despărțiri, *pă curs de un an bucăți scrise până la 18 000 și pă jumătate de atăt sau mai mult întră?* <subl. ns.: D. G.>. Înverdat, că să lucrează dă mai mulți scriitori ce să țin cu chiar din cunoscuta leafă a suptocârmuitorului <!>⁵⁶,

Urmare acestor nemulțumiri, o constituie adresa Departamentului din Lăuntru, din 3 iulie 1844, prin care face cunoscut Cârmuirii județului Vâlcea că „vâzându-să a fi înpovărătoare pentru suptocârmuiri, neavând acestea fonduri hotărâte pentru cheltuielile canțelariilor..., *vor putea urma și pă viitorime*” <subl. ns.: D. G.> corespondența cu cârmuirea județeană pe jumătăți de coală și vor primi petițiile locuitorilor tot pe un asemenea format⁵⁷. Totodată, se precizează și un detaliu de ordin tehnic legat de așezarea filelor la cusutul dosarelor, să se facă în așa manieră „încât să figureze potrivit cu măsura” unei coli întregi⁵⁸.

La cel de-al doilea aspect al problemei, se prevedea selecționarea dosarelor permanente („trebuincioase”) de cele „netrebuincioase”, primele urmând a fi depuse la Arhiva Statului, iar ultimele făcând obiectul preluării și depozitării la un lăcaș de cult destinat în acest scop, iar după 30 de ani de la expirarea termenului de păstrare, guvernul urma să decidă soarta lor⁵⁹.

Din fericire pentru cercetarea istorică, acest act normativ, cât și cel similar din Moldova (1855), *n-au avut și efecte practice*⁶⁰, fiind salvate de la distrugere sigură aceste arhive, care constituie astăzi aproape singura sursă de informare asupra administrației Principatelor Române din această perioadă.

Concludentă în acest sens este și *atitudinea consecventă* a Cârmuirii județului Vâlcea, căreia, deși i se raportează din teritoriu că fondul arhivistic al unor

⁵³ *Ibidem*, f. 176-177.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 177.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ P.J.V., dos. 6/1844, f. 15.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 31.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ D.G.A.S. 1957, p. 178.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 108.

subocârmuirii se află, parțial, într-un avansat stadiu de degradare fizică și chimico-biologică (umiditate, prezența rozătoarelor etc.), aceasta atrage serios atenția factorilor responsabili *de a reface elementele de identificare ale unităților arhivistice în cauză, precum și de a le asigura condiții de conservare și protejare corespunzătoare.*

Astfel, la 8 iulie 1847, subocârmitorul plășii Oltețului de Jos- Ștefan Dobriceanu, raporta cârmuirii că, pentru perioada 1838-1843, dosarele „sînt rău stricate, roase de șoareci și, ca <sic!> când ar fi fost plo<u>ate, neputînd a să înțālege nimic”⁶¹, i se răspunde „să le reguleze de iznoavă (= din nou) pe cāt ele vor sta în fi<i>nța lor, așezāndu-le la margine hārtie curatā (alonjā- termen arhivistic) și *pāstrāndu-le cu un chip mai sigur*”⁶² <subl. ns.: D. G.>.

Într-o atare situație se afla și subadministratorul plaiului Cozia-Dimitrie Dobriceanu, care raporta, la 8 august 1857, aceluiași for tutelar despre existența în arhiva instituției a mai multor „dele vechi care nu mai sînt de nicio trebuință” și datorită spațiului insuficient de depozitare, „s-au așezat într-o cămară și după observația ce li s-au făcut în mai multe rānduri, s-au văzut că s-au ros de șoareci...”⁶³. Și de data aceasta, cârmuirea recomandā titularului dregătoriei „a le avea în bunā îngrijire”⁶⁴ pānā la adoptarea de noi māsuri din partea guvernului în această problemā spinoasā.

Totodatā, experiența acumulatā în *activitatea de registraturā* a permis, încă din anul 1843, să fie operate, pe formularele tipizate, o serie de modificāri, unele din acestea nu lipsite de importanță.

Astfel, în registrele de intrare și ieșire, la prima rubricā se trec luna și ziua, la a doua, numārul de înregistrare, iar, la a treia, pentru cele de intrare, și numārul de înregistrare de la emitent, restul rubricațiilor rāmānānd același. Totodatā, Jurnalul mesii devine mai complet și lucru de noutate - pentru prima datā este înființatā rubrica ***Numārul dosarului la care este repartizat actul***⁶⁵, ceea ce echivaleazā, în terminologia arhivisticā actualā, cu *Indicativul dosarului dupā nomenclator*.

Sistemul acesta de registraturā, totuși sofisticat – cu triplā înregistrare a documentelor – se va menține, în linii generale, pānā la desāvārșirea unitāții politico-administrative a Principatelor Unite, act consfințit oficial în ziua de 24 ianuarie 1862.

În concluzie, se poate afirma, fără putință de tăgadā, că în această perioadā a fost creat acel cadru legal, care – cu toate imperfecțiunile semnalate – a contribuit la implementarea unor norme unitare de lucru în cancelariile principalilor creatori de arhivā, centrali și teritoriale, ce își dovedesc și astāzi viabilitatea în teoria și practica arhivisticā romāneascā.

---

⁶¹ P.J.V., dos. 12/1847, f. 44.

⁶² *Ibidem*, f. 44-44v.

⁶³ *Idem*, dos. 42/1857, f. 164.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Regleanu 1968, p. 67.

1836 mai 12, <Drăgășani>. Opisul dosarelor create de către Subocârmuirea plășii
Oltului în perioada 1833-1834*

1	capitație	27	pricini bisericești
2	publicații de pripasuri	28	buletinuri <oficiale>
3	publicații de fugiți	29	o<i>erit și cornărit
4	raporturile satelor de mortalitate<a animalelor>	30	indemnizație, compa<n>sație și pe<n>siie
5	pogoanele de rezervă	31	plata produselor
6	socotelile cuti<i> satelor>	32	regularizarea hârtiilor
7	militari	33	iarba de pușcă
8	dorobanți	34	lumânări de seu
9	liniștea satelor	35	bâlciuri
10	consumație și sămănături	36	<pricini> ecstraordinare
11	raporturile <Comisiei> Târgului Drăgășani	37	jurați și pârclăbi
12	curățenie și pricini carantinești	38	vânzarea magazi<i> de proviiantul (= provizii) Drăgășani
13	comisia revizii	39	morile de <pe> apa Oltului
14	ștreafuri (= amenzi)	40	surugii<i> poștelor
15	politipsirea (= stabilirea) prețurilor <produselor>câmpului	41	vânzarea fânurilor oștirilor <rusești> rămase la Gârdești
16	orice mișcare a vremii	42	statistica tăblașilor Târgului Drăgășani
17	făcători<i> de rele și pricini cremenale	43	articolul de comerți
18	bubat (= rujeolă)	44	școala Târgului Drăgășani
19	patentari	45	arăturile de toamnă
20	poduri și dregerea drumurilor	46	porumbul magaziilor de rezervă
21	<datoriile> reciproce <proprietărești>	47	îndreptarea <numelor> satelor greșite după hartă
22	pricini judecătorești	48	vânarea lupilor
23	ocnele din Prințipat	49	liniia (= sistematizarea) satelor
24	zurbagii, băți și necinste	50	converturi (= adrese oficiale)
25	publicații de secfestruiri și altele	51	fântâni
26	chezășii și arme		

S.J.A.N.V., Pretura plășii Oltul, dos. 18/1836, f. 2-3v.; 5-5v, Orig.

* A fost omisă formularea invariabilă “delă (= dosar) pentru...”

Abrevieri și bibliografie

D.G.A.S. – Direcția Generală a Arhivelor Statului, București.

P.J.V. – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Vâlcea, fond Prefectura Județului Vâlcea, Rm. Vâlcea.

P.P.O. – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Vâlcea, fond Pretura Plășii Oltului, Rm. Vâlcea.

R.O. – Regulamentul Organic.

S.J.A.N.V. – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Vâlcea, Rm. Vâlcea.

- Cohn 1979   Emilia Cohn, *Nomenclatorul de dosare și indicatorul de termene de păstrare- instrumente de bază în activitatea arhivistică*, în *Revista Arhivelor*, LVI, nr. 1, p. 17-18.
- D.G.A.S. 1957   D.G.A.S., *Arhivele Statului: 125 ani de activitate. 1831-1856*, București.
- Dinu, Nicolae 1978   Cristina Dinu, Vasile Nicolae, *Constituirea dosarelor pe termene de păstrare*, în *Revista Arhivelor*, LV, nr. 4, p. 444-445.
- Mera 2001   Laurențiu Mera, *Îndreptar Arhivistic pentru personalul care creează, păstrează și folosește documente*, Cluj-Napoca.
- Regleanu 1968   M. Regleanu, *Introducerea sistemului de registratură în instituțiile din țara noastră*, în *Revista Arhivelor*, XI, nr. 1, p. 53-72.

Andrei Șaguna și episcopul Calinic de la Râmnic*

Nicolae Bocșan¹

hiphi@hiphi.ubbcluj.ro

Keywords: *Andrei Șaguna, bishops, Calinic, correspondence, collaboration, Sibiu county, Vâlcea county.*

Summary: *A relevant exemple of co-operation between Andrei Șaguna with the Orthodox priests from the Danube countries, for the concept of the high priest of Sibiu on the need for the Romanian Orthodox unity, on the canon law and on the liturgical books.*

The study values the unique correspondence of bishop Andrei Șaguna with bishop Calinic of Vâlcea, two bishops who shepherded two neighboring dioceses and have maintained an ongoing collaboration through the exchange of books, clothes, through the exchange of views in the church pattern.

Andrei Șaguna a întreținut relații epistolare cu arhierii contemporani din Țara Românească și Moldova, cunoscuți, unii dintre ei, cu ocazia călătoriei în Principatele Române de la sfârșitul anului 1848 și începutul anului 1849.

Cele mai multe schimburi de scrisori le-a avut cu episcopul Calinic de la Râmnic. Cunoaștem 16 scrisori schimbate între cei doi ierarhi în perioada 1854-1865. Relațiile dintre cei doi arhierii au fost directe sau mijlocite de autoritățile județului Vâlcea, de colonelul Ion Solomon, de serdarul Ștefan Uziano, cârmuitorul județului Vâlcea, de maiorul Pojorean sau de marele logofăt al credinței Dimitrie Haralamb, dintre care unii l-au vizitat personal la Sibiu în 1854 și 1855. De cele mai multe ori corespondența s-a purtat prin intermediul ofițerilor români de la granița cu Transilvania², folosiți de cârmuitorul județului și de episcopul Calinic pentru schimbul epistolar, evitând astfel cenzura, întărită într-o situație internațională complicată, determinată de evoluția crizei orientale și de prezența trupelor străine în Principate. „Nu numai din aceea privință că Eparhiile noastre sânt megiane – scria Șaguna – dar cu deosebire din aceea privință că cu un gând mărturisim pre Tatăl și pre Fiul și spre Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită, am avut dor a vă cerceta pre Frăția Ta cu această epistolie frățască, fiind aici la noi fiul nostru duhovnicesc și boier, preacinstitul domn Haralampie, cu a cărui ortodoxie prea mult m-am îndulcit”³.

Andrei Șaguna a folosit aceste legături pentru a obține o serie de favoruri de la autoritățile din București, cum a fost recunoașterea stăpânirii unui munte din Țara Românească, dăruit Episcopiei sibiene⁴ sau trecerea unor vite prin vama de la Căineni în beneficiul eparhiei transilvănene⁵.

---

*Cercetarea a fost sprijinită prin grantul UEFISCDI Idei nr. PN-II-ID-PCE-2011-3-0040 „The Political Elite from Transylvania (1867-1918)”.

¹ **Bocșan Nicolae**, profesor universitar doctor, Facultatea de Istorie și Filosofie Cluj-Napoca.

² ABMS, doc. 1067, 1076-1077.

³ ABMS, doc. 1067 (concept).

⁴ ABMS, doc. 1067.

⁵ Maiorul Pojorean scria episcopului Șaguna, în 20 octombrie 1855, de la Râul Vadu: “Către aceste vă aduc în cunoștință că pentru vitele ce mi s-au scris de colonelul Haralambie ca să

Andrei Șaguna a profitat de vecinătatea diecezei vâlcene și a trimis regulat la Râmnic cărțile editate la Tipografia diecezană din Sibiu. În acest mod a difuzat în episcopia „megiană” **Elementele dreptului canonic, Cartea cântărilor bisericești, Catihismul bogat, Mineiele, Acatistul bogat, calendarele sibiene și „Telegraful Român”**. Episcopul Calinic observa că prețul **Mineielor** tipărite la Sibiu era mai mare decât cel al **Mineielor** tipărite la Mitropolia din București. Șaguna a explicat că nu poate vinde cărțile la prețul dorit, ci a trebuit să-și acomodeze prețul după numărul prenumerațiilor pentru a acoperi cheltuielile tiparului. **Mineiele** tipărite la Sibiu - remarca Șaguna - aveau numai 200 de prenumerații și din acest motiv nu a putut tipări decât 500 de exemplare, în timp ce pentru **Mineiele** de la București existau 1000 de prenumerații, iar prețul hârtiei era dublu la Sibiu față de București⁶. În urma schimbului de scrisori, episcopul Calinic a răspuns la darurile oferite din fiecare titlu tipărit la Sibiu prin abonarea „**Telegrafului Român**” anual și prin achiziționarea unui număr însemnat de exemplare din cărțile tipografiei diecezane. Până în anul 1856, el a comandat episcopului Șaguna 40 exemplare din **Cahinis**, un set complet din **Mineie**, un exemplar din **Cartea cântărilor bisericești**. Pe de altă parte, Șaguna l-a consultat tot timpul pe arhiepiscopul vâlcean asupra conținutului cărților tipărite. „*Eu după bunul Dumnezeu – scria Șaguna – care ne este tăriia și mângâierea noastră, nu am alt liman, unde aş putea alerga pentru un sfat bun sau pentru alinarea durerilor mele sufletești, fără numai către Frăția Ta, căci în duh te-am cunoscut de îndreptător credință...*”⁷. De exemplu, episcopul Calinic a caracterizat drept „*cuviincioase*” îndreptările făcute de Șaguna la **Catihis**⁸.

Cu toate acestea, episcopul Calinic nu a acceptat difuzarea cărții **Elementele dreptului canonic** în eparhia sa, „*pentru cuvântul cuprins în Tăierea 8, despre Presbiteri, §66, unde se zice că «a doua nuntă le este iertată, pierzând atunci numai activitatea de preot, iar taina și cinstea preoțească îi rămâne», fiindcă un astfel de obicei nici a fost în țara noastră, nici putem îngădui să se introducă*”. În aceeași scrisoare din 16 septembrie 1854, episcopul Calinic făcea și următoarea observație: „*Osebit vă mai aducem la cunoștință pentru cele cuprinse în par. 90, că și de se arată că sânt oprite călugărițele a intra, nici a aprinde lumânările sau a da preotului slujitor cădelnița, dar prin canonul al 15-lea al Sfântului Nichifor Mărturisitorul și patriarhul Constantinopolei li se dă voie a intra în altar și a face slujbă de paracliser, precum se vede acest canon, foaia 476 din bisericescul Pidalion*”.

La 1 noiembrie 1854, Andrei Șaguna a răspuns obiecțiilor episcopului vecin în termeni polemici: „*cu durere am înțeles că Frăția Ta nu numai nu ai aflat plăcerea în cartea mea, ci încă aceea o oprești în eparhia-ți, aducând de pricină paragrafele 66 și 90 din zisa carte*”. Polemica declanșată între cei doi arhiepiscopi pe tema interpretării respectivelor paragrafe a fost semnalată și analizată în literatura teologică. Argumentele invocate de Andrei Șaguna în susținerea afirmațiilor sale din carte sunt cunoscute. Între altele, Șaguna a replicat spunând „*că eu nu am compus cartea mea despre și după*

---

trimit Excelenței Voastre, făcând raport ștabului militar, au venit dezlegare ca să se-ngăduie trecerea lor”, ABMS, doc. 1077 (original și în copie cu litere latine).

⁶ „*împrejurările în care ne aflăm noi pe aici nu se pot niciodată asemăna cu cele de acolo, care totdeauna au fost și sânt mai favorizatoare în toată privința*” ABMS, doc. 1117 (concept).

⁷ AEORV, dosar 96/1857, f.2.

⁸ ABMS, doc. 941.

obiceiurile care ici-colea pe la bisericile noastre localnice se află, ci despre și după canoanele cele așezate de la Sfinții Părinți, care biserica întregă de a toată lumea le primește și le cinstește”. Apoi a replicat episcopului vecin: „Frăția Ta vatămi așezămintele canonice ale Sfinților Părinți când oprești cartea mea pentru aceea că am zis în par. 55 așa ceva, ce nu s-a obișnuit în Țara Românească. Când ar fi drept ce zici Frăția Ta, atunci ar trebui să se oprească și **Pidalionul** în Țara Românească, pentru că cuprinde canonul al 3-lea al Soborului ecumenic VI, care dă voie preoților văduvi de a pași la a doua nuntă. Și fiindcă **Pidalionul** nu se oprește la Frăția Ta, așa dară te rog ca să nu oprești nici cartea mea, care este bazată pe Pidalion”. Referitor la par. 90, Andrei Șaguna spune „aici Prea Sfinția Ta ai drept în parte, totodată mi se pare că am drept și eu în parte și că nu meritez așa o osândire aspră, căci treaba de care Te-ai scandalizat nu e potrivită cu măsura care ai luat-o asupra cărții mele”. Canonul 15 al Sf. Nichifor din **Pidalion** admitea intrarea călugărițelor în Sfântul Altar, dar în celelalte „cărți canonicești” sau nu se amintea nimic despre acest subiect, ca în **Pravila cea Mare**, sau era interzisă intrarea călugărițelor în altar „nici a aprinde lumânări, nici a da preotului slujitor cădelnița”, așa cum este precizat în **Kormciaia**. Canonul 15 al Sf. Nichifor din **Pidalion** admitea intrarea călugărițelor în Sfântul Altar, dar nu la toate bisericile de obște, ci numai în altarele de la mănăstirile lor. „Toată greșeala mea - scria Șaguna – este împrejurarea că nu am lămurit treaba din însămnarea potrivită tâlcului din Pidalion, care o voi face la a doua ediție”. El a încheiat scrisoarea către episcopul Calinic, scriind: „Te poți convinge Frăția Ta că cartea mea pe nedrept și în iuțeala firii omenеști o ai osândit. Când ai ști râvna mea cea neobosită pentru ortodoxia noastră, altmintrelea ai judeca despre mine”⁹.

Într-adevăr, Andrei Șaguna a tipărit la Sibiu, în aprilie 1855, ediția a II-a a a cărții **Elementele dreptului canonic**. În lucrare face publică polemica angajată prin reproducerea celor două scrisori. Finalul din **Inainte cuvântare** preciza „Cetitorul ... va ști a precunoaște pe a cui parte stă dreptatea. De aceea închei și această Înainte cuvântare la ediția a II-a cu aceea că îmi pare rău că nu am fost silit a o face până ce nu am prelucrat tot opul meu din nou și până ce nu l-am îmbogățit cu adaosuri folositoare... ci trag nădejde că cu alt prilej și în privința aceasta mă va ajuta Dumnezeu”. Profesorul Iorgu Ivan a susținut că a doua ediție a cărții nu s-a mai difuzat integral, deoarece Andrei Șaguna a acceptat observațiile episcopului vâlcean, modificându-și opiniile într-o lucrare ulterioară, **Compendiu de drept canonic**, publicat în 1868¹⁰.

Polemica pe teme ale dreptului canonic nu a afectat relațiile dintre cei doi ierarhi. În 18 septembrie 1855, Andrei Șaguna a reluat schimbul epistolar cu episcopul Calinic scriindu-i: „Nu numai din această privință că eparhiile noastre sunt megiane, dar cu deosebire din acea privință că cu un gând mărturisim pre Tatăl și pre Fiul și pre Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită, am avut dar a vă cerceta pre Frăția Ta în această epistolă frățească”. Cu acel prilej, Șaguna dăruia episcopului Calinic cărțile menționate, mărturisindu-i: „mult m-aș bucura dacă aceste cărți ar dobândi plăcerea voastră”¹¹. În termeni asemănători episcopul Calinic scria la Sibiu, în octombrie 1855, „nu puțin rămânem datori dragostei frăției voastre”, cerând un număr

⁹ *Idem*, doc. 1001.

¹⁰ Ivan 1975, p. 278-290.

¹¹ ABMS, doc. 1067.

suplimentar din cărțile primite în dar de la Șaguna, **Chiriadromion adică cuvântări bisericești pentru fiecare duminică a anului**, Sibiu, 1855, **Catihis bogat creștinesc**, Sibiu, 1854, **Calendar pe anul 1855**. De asemenea anunța pe episcopul sibian că a început să primească „Telegraful Român”, confirmând abonamentul făcut până la sfârșitul anului. Episcopul Calinic aprecia „îndreptările” făcute de Șaguna la Catihis drept „cuvincioase”, oferindu-i în dar un potcap „de calitatea ce se fabrichează în sfânta mănăstire Cernica” mult apreciate de arhiepiscopul sibian¹². De asemenea, a cerut prenumerarea **Mineiilor** tipărite la Sibiu, din care în perioada 1853-1855 au apărut **Mineitul** pe lunile ianuarie – octombrie. Cele 8 exemplare din Minei trimise la Vâlcea nu au ajuns la episcopul Calinic, ceea ce l-a determinat, în 29 decembrie 1855, să reclame trimiterea celor 40 catihise bogate, 2 exemplare din cuvântările bisericești, 8 Mineie, dar și abonarea „Telegrafului Român” pe anul 1856¹³.

Întârzierea s-a datorat faptului că episcopul de la Sibiu obișnuia să trimită cărțile peste munți prin intermediul ofițerilor din Țara Românească și al negustorilor care făceau comerț în cele două țări, în cazul menționat transmiterea cărților la destinatarul lor a avut de suferit din cauza confuziei dintre un ofițer român și unul austriac. Este semnificativ faptul că cele mai multe cărți transmise de-o parte sau alta a munților s-a făcut prin intermediul unor persoane de încredere sau cu complicitatea slujbașilor de la vama românească¹⁴.

Exprimând „dragostea” și „prețuirea” ce o avea pentru episcopul Calinic, Șaguna evoca episcopului vâlcean nevoile mari cu care se confrunta eparhia sa: „*mă nevoiesc și eu din toate puterile a susține sfânta maica noastră biserică în întregimea și sfințenia sa, dar cu durere silit sănt a mărturisi că vrăjmașii Pravoslaviei noastre prea mult se înmulțesc și se întăresc, căci au ajutorința din mai multe părți, dar noi am rămas nescotiți ca și glasul cel din pustie*”. Cu această ocazie mărturisea episcopului vâlcean: „*nu am alt liman, unde aș putea alerga pentru un sfat bun sau pentru alinarea durerilor mele sufletești, fără numai către Frăția Ta, căci în duh te-am cunoscut de îndreptător credinței și de chipul blândețelor și ca pe un arhiepiscop carele pune sufletul său pentru oile sale cuvântătoare*”.

Pentru a îmbunătăți starea materială a eparhiei, Andrei Șaguna l-a rugat pe episcopul Calinic să intervină pe lângă Alexandru Ghica să reînnoiască dania moșiei Merișani, făcută de Constantin Brâncoveanu pe seama mitropoliei ardeleni¹⁵. Calinic a răspuns în 6 februarie 1857, explicând că nu mai era posibilă dobândirea moșiei din județul Argeș, deoarece – spunea el – „*cu legiuirile cu care se guvernează astăzi țara, chiar și mitropolia noastră de aici și episcopiiile cu mănăstirile nu mai au în desăvârșita a lor dispoziție veniturile cu care au fost și sănt înzestrate*”. A fost o bună ocazie pentru episcopul Calinic ca să se plângă de greutatea materiale ale Episcopiei vâlcene la urcarea sa în scaunul arhiepiscop, datorate incendiului devastator care a distrus reședința episcopală. Deși au fost depășite în cea mai mare parte prin repararea bisericii, a

---

¹² *Idem*, doc. 1079.

¹³ *Idem*, doc. 1098.

¹⁴ *Idem*, doc. 1099 (concept).

¹⁵ Lupăș 1990, p. 461-464.

seminarului și prin construirea unor edificii noi¹⁶. Calinic s-a arătat nemulțumit de slaba activitate editorială de la episcopia vâlceană. Pentru a întemeia o tipografie, „precum a fost cea din vechime”, scria Calinic, a cerut lui Șaguna informații dacă poate găsi la Sibiu, „două teascuri cu toate trebuințioase pentru o tipografie în calitate cu aceea din tipografia Frăției Voastre și cu ce preț se pot cumpăra”. Andrei Șaguna a recomandat achiziționarea tipografiei vâlcene de la Viena și în 13 martie 1857 a trimis la Vâlcea „însemnarea de cheltuieli și un model de teasc”¹⁷.

Un subiect favorit din corespondența celor doi arhierii în anul 1853 a fost editarea Bibliiei. Șaguna a ținut la curent ierarhul de la Vâlcea în legătură cu progresele tipăririi Sfintei Scripturi, a expediat la Râmnic colile editoriale pe măsură ce se tipăreau, a cerut episcopului Calinic să-și exprime opiniile în legătură cu noua ediție. Aneta Niculescu a remarcat faptul că în scrisorile adresate episcopului Calinic, în care a explicat motivele tipăririi noii ediții, ierarhul sibian a utilizat frecvent expresii existente și în **Predoslovia Bibliiei** tipărite: vechile ediții ale Bibliiei au reprezentat „monumente nepieritoare ale limbii moralității și peste tot ale vieții noastre naționale și românești”; noua ediție era necesară „deoarece limba noastră e pom viu, toată primăvara se schimbă: ramurile bătrâne și fără suc cad, mlădițele tinere ies și cresc; frunza veștejește și se scutură, dar alta nouă curând împodobește, toate ale lui se fac și se prefac, numai tulpina rămâne aceeași. În acest context Șaguna l-a rugat pe Calinic să intervină la Departamentul cultelor pentru a interzice **Biblia** tipărită la Buzău, deoarece era identică cu **Biblia** de la Blaj din 1795, „cuibul uniației”. Într-o altă scrisoare din 1858 către episcopul Calinic, Șaguna s-a referit la „**Biblicele**” Ion Heliade Rădulescu, tipărite la Paris în 1858 și îl ruga să le combată¹⁸.

În anii care au urmat relațiile dintre cei doi ierarhi s-au consolidat. În ianuarie 1858, Șaguna a cerut sprijinul episcopului Calinic la construirea bisericii catedrale de la Sibiu și a cerut permisiunea trimiterii unui om de încredere în episcopia vâlceană pentru a aduna ajutoare, ceea ce Calinic a aprobat. A promis chiar să contribuie cu un ajutor bănesc, atât cât îi permiteau mijloacele, deoarece a avut multe cheltuieli la Râmnic¹⁹.

În semn de mulțumire, Șaguna a elogiast gestul episcopului vecin ca „dovadă proaspătă despre duhul cel apostolesc, care Te deosebește pre Frăția Ta întră noi Frații în Hristos”. A numit acest gest nu numai filantropic, ci și creștinesc, „câci creștinătatea este un trup mare al lui Hristos, carele îi este capul lui și numai ca o organizație pentru buna orânduială și ocârmuire a acestui trup duhovnicesc s-au chibzuit episcopiile, care sânt încă laolaltă legate prin una și aceeași credință, prin unul și același botez și prin împărțășire cu unul și același timp și sânge al răscumpărătorului nostru”. Deși a cunoscut starea eparhiei vâlcene, Șaguna a îndrăznit să ceară ajutor ierarhului vecin din cauza marilor nevoi ale eparhiei sale, „care ne apasă și din care nu ne putem mântui fără ajutorința fraților noștri de o lege și o națiune”²⁰.

La rândul său, episcopul Calinic a dăruit lui Andrei Șaguna cărți tipărite la Vâlcea,

¹⁶ Biserica episcopală, seminarul și reședința au fost mistuite de incendiul cel mare din 1847. După ce a fost ales episcop (1850), Calinic a început reconstrucția reședinței episcopale și a bisericii, după ce o perioadă (1850-1853) a rezidat la Craiova. Vezi. Baldovin 1999, p. 162.

¹⁷ Niculescu 1991, p. 156.

¹⁸ ABMS, doc. 1289, 19 februarie 1858.

¹⁹ *Idem*, doc. 1290, 13 martie 1858.

²⁰ *Ibidem*.

A trimis la Sibiu un **Aghiazmatar**, o **Carte de rugăciuni** și o scriere cu caracter teologic-pastoral, **Datorințele** preoților, „cărți curat bisericesti și religioase, care, însă, au fost sechestrate la vama de la Turnu Roșu pentru a fi trecute prin cenzura polițiană. Ca răspuns la acest act abuziv, în 7/19 octombrie 1861 Andrei Șaguna a înaintat un protest energic guvernului Transilvaniei, unde a declarat că măsura era anticonstituțională și antiliberală, „cu atât mai vârtos căci astăzi Biserica greco-orientală, ce o reprezintă eu, este o biserică creștină și autonomă și asemenea îndreptățită ca toate celelalte biserici creștine din această patrie”. Spre deosebire de celelalte biserici – spunea Șaguna – care aveau libertate deplină să stea în legătură spirituală cu țările vecine și importau fără nici o greutate toate cărțile de care aveau nevoie, numai „bisericii noastre și în privința aceasta i se pun piedici în cale și i se leagă mâinile”. Pentru ca autonomia bisericească să nu devină un sunet gol și o literă fără spirit, Șaguna a cerut autorităților principatului nu numai restituirea cărților trimise de la Vâlcea, „cât mai curând și fără de a mai face îndelunga cale a cenzurii polițiane, ci ca această cenzură, ca una ce vatămă și știrbește libertatea și autonomia bisericii mele și ca una ce lovește de-a dreptul în constituționalismul patriei mele, în privința cărților noastre bisericești și religioase să înceteze pentru totdeauna”²¹.

Cele două episcopii au colaborat îndeaproape pentru îmbunătățirea calității tiparului. În anul 1861, protosinghelul Orest, economistul Episcopiei Râmnicului, a fost la Sibiu pentru a cumpăra „câte ceva în trebuințele tipografiei”²². În anul 1865 episcopul Calinic a cerut sprijinul mitropolitului sibian pentru a edita **Evanghelia** la tipografia din Râmnic. Ierarhul vâlcean era interesat să folosească figurile evangheliștilor existente la tipografia din Sibiu și a cerut cu împrumut matrițele acestora sau tipărirea lor la Sibiu în numărul necesar de exemplare.

Legăturile îndelungate ale lui Șaguna cu Calinic al Râmnicului și varietatea domeniilor abordate în corespondența acestora, aduc mărturii suplimentare pentru viziunea globală asupra ortodoxiei, pe care a împărtășit-o Șaguna, a unității acesteia întemeiată pe canoane și pe scrierile Sfinților Părinți. El a înțeles Biserica ortodoxă română din Transilvania ca o parte a întregii Biserici ortodoxe, chiar dacă administrațiile bisericești erau diferite. Șaguna a conceput biserica sa deasupra alcătuirilor politice, adaptată nevoilor spirituale și morale ale națiunii, cu care Biserica ortodoxă română trebuia să fie în permanentă armonie. Șaguna a subliniat legătura organică dintre ortodoxie și națiune, a susținut ideea că biserica a fost unul din factorii supraviețuirii românilor ca popor, că cele două erau legate ca „sufletul de trup”. A mers până la a susține că ritualul și practicile ortodoxiei românești, că progresul intelectual al națiunii depinde de forța și afirmarea Bisericii ortodoxe²³.

A difuzat scrierile bisericești editate în Transilvania episcopia Vâlceană, ca de altfel în toate eparhiile din Principatele Române, contribuind astfel la realizarea unității de credință, la unitatea gândirii teologice. A apărat canonicitatea și eclesiologia Bisericii ortodoxe de câte ori a fost necesar, a promovat coordonarea bisericilor de aceeași credință, integrarea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în ansamblul ortodoxiei românești și a celei răsăritene.

---

²¹ ABMS, doc. 1558.

²² *Idem*, doc. 1593, 3 noiembrie 1861.

²³ Hitchins 1995, p. 249.

Abrevieri

ABMS – Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Române din Sibiu, fond Șaguna, Sibiu.

AEORV – Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Vâlcea, Rm. Vâlcea.

Bibliografie

- Baldovin 1999 A. Baldovin, *Viața și nevoințele cele monahale ale Prea Cuviosului Episcop al Râmnicului Noul Severin. D. D. Calinic*, în vol. *Viețile, povăuirile și testamentele sfinților stareți Gheorghe și Calinic de la Cernica*, Sibiu.
- Hitchins 1995 Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, București.
- Ivan 1975 Iorgu D. Ivan, *Aspecte canonice în discuția a doi mari ierarhi ortodocși români*, în *Glasul bisericii*, XXXIV, nr.3-4, p. 278-290.
- Lupaș 1990 Ioan Lupaș, *Documente istorice transilvănene*, vol. I, Cluj.
- Niculescu 1991 Aneta Niculescu, *Legăturile dintre Andrei Șaguna, Mitropolitul Ardealului și Sfântul Calinic de la Cernica, episcopul Râmnicului*, în vol. *Astra 1861-1991. 130 de ani de la înființare*, Sibiu.

Unirea Dobrogei cu România (14 noiembrie 1878)

Dumitru-Valentin Pătrașcu¹
valentinpatrascu83@yahoo.com
Daniela-Liliana Manea²

Keywords: *Dobrogea, proclamation, Black Sea, Snake's Island, Danube Delta.*

Summary: *The study presents the circumstances regarding the unification of the province situated between the Danube and Black Sea with Romania as a consequence to the victory of the Romanian army in the war against the Ottoman Empire in the years 1877 – 1878. Moreover, there are presented the administrative measures taken by the Romanian government in November 1878, as well as the conclusions belonging to civil and military commissions sent in Dobrogea after signing the peace treaty of Berlin.*

It is also presented the demographic situation of Dobrogea in the years 1878 – 1879, as well as the Romanian – Bulgarian border line in the southern part of Dobrogea.

Dobrogea, pământul dintre Dunăre și Marea Neagră, este singurul teritoriu al României situat, din punct de vedere geografic, în cadrul peninsulei Balcanice. Locuit în antichitate de către geți, a fost locul unde s-au întâlnit civilizațiile elenă și romană, precum și primul teritoriu locuit de către daco-romani unde a pătruns creștinismul propovăduit de către apostolul Andrei.

La sfârșitul secolului al XIV-lea teritoriul a intrat pentru scurt timp sub autoritatea domnitorului Țării Românești, Mircea cel Bătrân (1386-1418), a cărui titulatură includea printre teritoriile stăpânite „amândouă părțile peste toată Podunavia până la Marea cea Mare”³. De altfel, în Dobrogea exista un sistem de fortificații, incluzând „cetatea Dârstorului” (Silistra) și cetatea de zid de la Enisala, realizat în scopul apărării în fața unui eventual atac otoman îndreptat împotriva Țării Românești.

Acesta s-a produs la scurt timp după dispariția marelui domn, în timpul domniei fiului său Mihail I (1418-1420), context în care Dobrogea a intrat pentru mai mult de 4 secole sub dominație otomană.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Dobrogea s-a alăturat statului național român în condițiile înfrângerii Imperiului Otoman în războiul ruso-româno-otoman din anii 1877-1878.

Astfel, conform prevederilor teritoriale ale tratatului de pace de la Berlin din 1/13 iulie 1878, Dobrogea, incluzând Delta Dunării și Insula Șerpilor urma să revină României după retragerea autorităților militare ruse ce se aflau la acea dată în provincie.

Anterior anunțului oficial al guvernului rus din ziua de 12 noiembrie 1878 privind retragerea autorităților ruse din Dobrogea, încă din data de 10 noiembrie 1878, Domnitorul Carol a semnat decretele de numire a primilor funcționari administrativi în Dobrogea. Astfel, Nicolae Catargi a fost numit guvernator al Dobrogei, în timp ce

¹ Pătrașcu Dumitru-Valentin, muzeograf, Muzeul „Alexandru Ștefulescu” Tg. Jiu, doctorand la Facultatea de Istorie din cadrul Universității din Craiova.

² Manea Daniela Liliana, muzeograf, Muzeul „Alexandru Ștefulescu” Tg. Jiu.

³ Coman, Dobrotă, Turcitu 2008, doc. 1, p. 3-4.

Remus Opreanu și George Mihail Ghica au devenit prefecți ai județelor Constanța și Tulcea⁴.

Încă de la începutul anului 1878, guvernul român a trimis în Dobrogea două comisii, una civilă și alta militară, în scopul unei temeinice documentări privind: regimul politic și juridic, serviciile publice, instituțiile, starea generală și nevoile imediate ale populației⁵.

Comisia civilă formată din: G. Cantacuzino, M. Poenaru-Bordea și Remus Opreanu a vizitat: Tulcea, Constanța, Mangalia și Cernavodă, a fost primită peste tot cu bucurie de către localnici⁶.

Constituită în iulie 1878, comisia civilă trimisă de către guvernul român în Dobrogea a întocmit, o lună mai târziu, un raport referitor la populația Dobrogei ce reliefa faptul că aceasta avea o atitudine favorabilă unirii cu România, raport ce conținea referiri la organizarea învățământului public, la sistemul de taxe și impozite, precum și la starea căilor de comunicație din provincie⁷.

După semnarea tratatului de pace de la Berlin, comisia militară compusă din: colonelul Fălcoianu, căpitanul Șerbănescu a vizitat toată Dobrogea timp de 28 de zile⁸. În onoarea membrilor acesteia, directorul societății engleze ce administra calea ferată Constanța-Cernavodă a oferit un mare banchet la Cernavodă⁹.

Locotenent-colonelul Ioan Murgescu, membru în comisia militară nota: „*Toate populațiunile române, grece, turce și tătare așteaptă cu nerăbdare ocupațiunea Dobrogei de către români și în toate locurile unde am fost mi-au mărturisit că se găsesc fericiți că Dobrogea și Marea s-au dat României*”¹⁰.

Comisia pentru instalarea administrației civile, condusă de Nicolae Catargi, s-a întrunit pe 9 noiembrie 1878, după ce se constituise la Pitești încă din vara aceluia an.

Divizia activă, comandată de către generalul Gheorghe Anghelescu era însărcinată cu preluarea administrației militare a Dobrogei. Aceasta se deplasează de la Pitești spre Brăila, unde sosește la 14 noiembrie 1878.

În seara zilei de 13 noiembrie 1878, Domnitorul Carol al României, însoțit de suita sa militară, s-a îndreptat cu un tren special spre Brăila, unde a ajuns în dimineața zilei de 14 noiembrie, la orele 9¹¹.

Domnitorul a fost primit cu mult entuziasm de către populație și cu cele mai înalte onoruri de către autoritățile locale din Brăila. Astfel, primarul orașului a ținut un discurs în care afirma: „*Steagul României, care a fost purtat victorios dincolo de Dunăre, pe câmpiile de bătălie ale Bulgariei, va fâlfâi acum asupra mării provincii, spre a o cucerii și moralicește prin cele două principii ale civilizației, pe care le reprezintă: libertate și justiție! Să fâlfâie dar mândru pe malurile Mării Negre o nouă eră de libertate și de prosperitate!*”¹².

---

⁴ Seișanu 1928, p. 186.

⁵ Rădulescu, Bitoleanu 1998, p. 278; Colcer, Măgureanu 1998, p. 118.

⁶ Gligor 1974, p. 223.

⁷ Stanciu 1984, p. 8.

⁸ Colcer, Măgureanu 1998, p. 118-119.

⁹ Voicu, Cotovu, Constantinescu 1928, p. 21-22.

¹⁰ *Apud* Maravela 2008, p. 5.

¹¹ Seișanu 1928, p. 186.

¹² *Ibidem*.

La acest discurs, Domnitorul a răspuns că „*anexarea Dobrogei va deschide țării un nou izvor de bunăstare și mai cu seamă va da comerțului Brăilei un nou avânt*”¹³.

După acest moment, Carol a trecut în revistă trupele de operațiuni compuse din: regimentele 4, 5 și 7 de infanterie, un regiment de artilerie și regimentul 2 roșiori, aflate sub comanda generalului Gheorghe Anghelescu, după care a dat citire unei Proclamații către armată.

După citirea proclamației de către Domnitorul Carol, episcopul Melchisedec al Dunării de Jos a celebrat un *Te-Deum*.

Ulterior, Domnitorul Carol, aflat în fruntea trupelor se îndreaptă spre centrul orașului unde are loc defilarea în onoarea sa. Odată încheiată defilarea, trupele se îndreaptă spre portul orașului Brăila, unde fusese ridicat un arc de triumf în cinstea solemnității unirii Dobrogei cu România.

La orele 12, Domnitorul s-a îmbarcat pe iahtul princiar *Ștefan cel Mare* însoțit de către Ion C. Brătianu, primul ministru al României, de episcopul Melchisedec al Dunării de Jos și de către reprezentanți ai autorităților civile¹⁴. Pe malul dobrogean, la Ghecet (Smârdanul Nou), îi aștepta o mulțime de oameni cu drapele românești.

La orele 13 au trecut Dunărea: un detașament de roșiori, o companie de vânători, o baterie de artilerie și regimentul 5 infanterie de linie. În momentul debarcării în Dobrogea, atât Domnitorul Carol, cât și trupele române au primit uralele de bucurie ale celor prezenți¹⁵. Fanfara militară a intonat imnul național, după care Episcopul Melchisedec al Dunării de Jos a binecuvântat noul pământ al țării¹⁶.

În seara aceleiași zile, Domnitorul a revenit la Brăila și de aici a plecat spre București.

În Dobrogea pregătirile pentru primirea autorităților române începuseră cu câteva săptămâni înainte de 14 noiembrie 1878¹⁷. Marea majoritate a populației din Dobrogea nutrea sentimente de satisfacție față de unirea provinciei cu România.

La 14 noiembrie 1878 Domnitorul Carol I dăduse citire la Brăila și unei *Proclamații către dobrogeni*. Acest document a fost multiplicat pe foi volante în limbile: română, turcă, greacă și bulgară și a fost răspândit pe întreg teritoriul Dobrogei¹⁸.

Proclamația îi anunța pe locuitorii Dobrogei că „*cele mai sfinte și mai scumpe bunuri ale omenirii – viața, onoarea și proprietatea – sunt puse sub scutul noii constituții*”¹⁹. Totodată, textul proclamației asigură că „*Religiunea voastră, familia voastră, pragul casei voastre vor fi apărate de legile noastre și nimeni nu le va putea lovi fără a-și primi legitima pedeapsă*”²⁰.

În această atmosferă de sărbătoare a fost organizat la Cernavodă un mare banchet în cadrul căruia s-au rostit discursuri solemne în cinstea evenimentului. Acesta a fost organizat de către societatea engleză ce administra calea ferată Constanța-Cernavodă și

---

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Seișanu 1928, p. 189.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Maravela 2008, p. 5.

¹⁷ Rădulescu, Bitoleanu 1998, p. 348.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ M.O., nr. 236/1878, p. 7161 – 7162.

²⁰ *Ibidem*.

de către reprezentanții naționalităților din Dobrogea²¹. La Tulcea, principalul centru administrativ al Dobrogei în 1878, s-a constituit un comitet format din notabili ai orașului, avându-l ca lider pe institutorul Constantin Andrian²². Acest comitet a organizat festivitățile prilejuite de unirea Dobrogei cu România, beneficiind de sprijinul consulului Franței, Emile Langle, cel care a conceput planul de decorare a orașului în cinstea acestui eveniment.

Astfel, au fost ridicate trei arcuri de triumf decorate de către pictorul Enache Cardaș și tapițerul german Johan Jung. Este semnificativ faptul că au fost construite arcuri de triumf chiar și de către comunitățile: greacă, bulgară și evreiască din oraș²³.

În ziua de 18 noiembrie 1878 au avut loc la Tulcea festivități prilejuite de sosirea primelor unități ale armatei române. La orele 14 navele armatei române au sosit în fața portului, iar în momentul când primii ostași români au pus piciorul pe pământul dobrogean „o numeroasă poporațiune cu mult entusiasm” i-a întâmpinat²⁴.

În dreptul primului arc de triumf, Costache Boambă, cel mai în vârstă dintre notabilii români din oraș a oferit comandantului trupelor române pâine și sare și a rostit în numele locuitorilor Tulcei un discurs de bun venit²⁵.

Printre fruntașii comunității românești din Tulcea ce au participat la festivitățile organizate la 18 noiembrie 1878 în onoarea trupelor române sosite în oraș se aflau, pe lângă Costache Boambă, și: Nedelcea Gâscă, Petre Uzumtoma, Mihalache Petrescu, Vasile și Mihalache Sotirescu²⁶.

La încheierea războiului, conform celor constatate de către autoritățile militare și civile românești instalate în Dobrogea la 14 noiembrie 1878, aceasta era o regiune pustiită cu vaste întinderi de terenuri nelucrate și fără niciun fel de industrie. Așezările erau puține și slab dezvoltate. Drumurile lipseau aproape cu desăvârșire²⁷.

În aceste condiții, dezvoltarea economiei și restabilirea ordinii publice au devenit unele dintre cele mai importante obiective ale autorităților române din Dobrogea²⁸.

Înainte de unirea Dobrogei cu România, la 28 și 30 septembrie 1878, guvernul român a solicitat și a obținut de la Camera Deputaților și Senat dreptul de a administra noua provincie prin „*regulamente ad-hoc*”, până la organizarea definitivă a acesteia²⁹. Astfel, a existat în Dobrogea un regim administrativ excepțional divizat în două perioade.

Prima perioadă a fost caracterizată de adoptarea unor regulamente administrative privitoare la Dobrogea și este cunoscută ca *perioada regulamentară* (noiembrie 1878-martie 1880)³⁰.

În primii doi ani de administrație în Dobrogea au fost create structuri administrative compatibile cu cele din restul țării. Acest efort de organizare este ilustrat de adoptarea

---

²¹ Rădulescu, Bitoleanu 1998, p. 348.

²² *Ibidem*; Maravela 2008, p. 5.

²³ Maravela 2008, p. 349.

²⁴ AMAE, vol. 101, dosar 71, D4 1878, f. 356.

²⁵ Rădulescu, Bitoleanu 1998, p. 350.

²⁶ Cotovu, p. 338.

²⁷ *Ibidem*, p. 339.

²⁸ Rădulescu, Bitoleanu 1998, p. 352.

²⁹ *Ibidem*, p. 353; Roman, p. 23.

³⁰ Platon *et alii* 2003, p. 41.

„Regulamentului de administrație publică asupra organizațiunii judecătorești, competenței și procedurii autorităților judecătorești” (11 noiembrie 1878), a „Regulamentului pentru împărțirea și organizarea administrativă” (13 noiembrie 1878), a regulamentului referitor la stabilirea și perceperea impozitelor (14 noiembrie 1878), a regulamentelor privind serviciile vamale și administrarea domeniilor și pădurilor statului (18 noiembrie 1878)³¹.

Astfel, prin „Regulamentul pentru împărțirea și organizarea administrativă a Dobrogei” comunele urmau a fi conduse de către un primar asistat de către un consiliu format din 4 notabili aleși de către locuitori³².

Același regulament administrativ prevedea organizarea administrativ-teritorială a Dobrogei în 3 județe: Kustendge (Constanța), Tulcea și Silistra Nouă³³.

Între 14 și 23 noiembrie 1878 au sosit unități ale armatei române atât la Tulcea cât și la Babadag și Constanța³⁴.

În acest context, toate comunitățile etnice din Dobrogea au adresat guvernului României telegrame de felicitare, exprimându-și adevărată faună de actul istoric al unirii Dobrogei cu România³⁵.

La 23 noiembrie 1878 au fost organizate la Constanța festivități în cinstea sosirii trupelor române, la acestea participând peste 5 000 de oameni.

În ciuda faptului că autoritățile române au preluat în mod oficial administrația Dobrogei, trupele ruse au continuat să staționeze în provincie până la începutul anului 1879.

Astfel, abia la 4 aprilie 1879 prefectul județului Constanța, Remus Opreanu, anunța la București plecarea unităților de artilerie și infanterie ruse din orașul Constanța. Ulterior, la 22 aprilie 1879, prefectul județului Tulcea, George Mihail Ghica, anunța retragerea flotei ruse din portul orașului Tulcea³⁶.

În privința populației Dobrogei, conform statisticii realizate de către guvernatorul rus Belotercovici în perioada ocupației rusești, dintr-un total de 15 719 familii, 5 542 erau familii românești (35%) și doar 4 750 erau familii bulgărești, reprezentând 30% din totalul populației.

Astfel, statistica rusă realizată în anii 1877-1878 în districtele: Tulcea, Măcin, Hârșova, Babadag, Kustendge, Medgidia și Sulina, dar care nu include districtele: Mangalia, Cernavodă și Silistra³⁷, menționează că românii erau cei mai numeroși locuitori ai Dobrogei. Aceeași statistică rusă menționează o populație totală de 79 357 de locuitori din care 24 167 români și 21 916 bulgari³⁸.

Cu toate că această statistică nu este completă, deoarece nu prezintă situația demografică din cazalele: Mangalia, Cernavodă și Silistra, ea relevă faptul că românii erau

---

³¹ *Ibidem*; Seișanu 1928, p. 202.

³² Rădulescu, Bitoleanu 1998, p. 353.

³³ Ionescu Dobrogeanu 1904, p. 357.

³⁴ Rădulescu, Bitoleanu 1998, p. 350.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 351.

³⁷ Angelesco 1907, p. 39.

³⁸ Roman 1922, p. 458-459.

mai numeroși decât bulgarii chiar și în cazalele din nordul Dobrogei, unde sunt menționate 3 973 de familii românești (32%) față de 3 691 de familii bulgărești (29,7%)³⁹.

La puțin timp după unirea Dobrogei cu România și instalarea administrației românești în provincie au fost realizate statistici privind populația județelor Constanța și Tulcea. Necesitatea realizării acestor recensăminte era enunțată astfel de către prefectul județului Tulcea, George Mihail Ghica: „(...) *un recensământ exact al populației din Tulcea n-a fost încă făcut. (...) După tabelul statistic al administrației ruse, care se găsește la prefectură, există 2 575 de familii (...)*”⁴⁰.

Astfel, statistica realizată de către prefectul județului Constanța, Remus Opreanu menționa 14 884 familii de români și 8 429 familii de bulgari, în timp ce statistica pentru județul Tulcea, realizată de către prefectul George Mihail Ghica, menționa 4 082 de familii românești și doar 3 347 de familii bulgărești⁴¹.

În concluzie, la 14 noiembrie 1878, momentul unirii cu România, Dobrogea, incluzând Delta Dunării și Insula Șerpilor, avea o suprafață de 15 776 km² și o populație menționată de către o serie de statistici ca variind între 80-100 000 de locuitori⁴², asigurând României controlul sectorului fluvial Galați-Tulcea-Sulina, a gurilor de vărsare ale Dunării, precum și accesul la Marea Neagră de la vărsarea brațului Chilia până la 5 km sud de Mangalia.

Traseul definitiv al frontierei româno-bulgare a fost fixat după o serie de tratative internaționale desfășurate în perioada octombrie 1878-decembrie 1879⁴³. Acesta pornea de pe malul Dunării, la est de orașul Silistra, și ajungea pe malul Mării Negre, la 5 km sud de Mangalia, având 148 de km lungime.

Abrevieri

AMAE – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București.
M.O. – Monitorul Oficial.

Bibliografie

Angelesco 1907	Georges G. Angelesco, <i>Etude sur la Dobrogea au point de vue de l'organisation des Pouvoirs publics</i> , Paris.
Colcer, Măgureanu 1998	Iosif Colcer, Viorel Măgureanu, <i>File din istoria Dobrogei</i> , Tulcea.
Coman, Dobrotă, Turcitu 2008	Virgil Coman, Carmen Dobrotă, Claudiu Turcitu, <i>Dobrogea între medieval și modern: 1406-1918</i> , Constanța, 2008.

---

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Angelesco 1907, p. 41.

⁴¹ Roman 1922, p. 458-459.

⁴² Ionescu Dobrogeanu 1904, *passim*.

⁴³ Damean 2009, p. 363-366.

- Cotovu Brutus Cotovu, *Dobrogea în preajma războiului pentru neatârnare. Întâmplări din cei 50 ani de la anexarea ei. 1878-1928*, în *Analele Dobrogei*, Constanța.
- Damean 2009 Sorin Liviu Damean, *Delimitarea frontierei de sud a Dobrogei (1878-1881) în Analele Universității din Craiova*, XV, nr. 1 (15), p. 363-366.
- Gligor 1974 Gligor Stan, *Particularități ale organizării administrative și judecătorești a Dobrogei la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în Culegere de referate*, vol. II, București.
- Ionescu Dobrogeanu 1904 Mihai Ionescu Dobrogeanu 1904, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, 1904.
- Maravela 2008 Petre Maravela, *1878 – Reinstalarea administrației românești în Dobrogea*, în *Marea Noastră*, XVIII, nr. 3 (68)/aprilie-iunie.
- Platon *et alli* 2003 *Românilor*, (coord. Gh. Platon), vol. VII, tom II, București.
- Rădulescu, Bitoleanu 1998 Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța.
- Roman 1905 Ioan N. Roman, *Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei*, Constanța.
- Seișanu 1928 Romulus Seișanu, *Dobrogea. Gurile Dunării și Insula Șerpilor. Schiță monografică. Studii și documente*, București.
- Stanciu 1984 Marin Stanciu, *Dezvoltarea economică și social-politică a Dobrogei în perioada 1878-1912*, București.
- Voicu, Cotovu, Constantinescu 1928 T. Voicu, B. Cotovu, P. Constantinescu, *Monografia orașului Tulcea. Trecutul, prezentul și viitorul său*, Constanța.

Parcul Central din Băile-Govora, județul Vâlcea (Scurt istoric)

Dragoș-Ionuț Ecaterinescu¹
muzeuljudeteanvalcea@gmail.com
Radu-Gabriel Geiculescu²

Keywords: *The Central Park, Băile Govora town, Vâlcea county, 19th century, monuments.*

Summary: *This article presents The Central Park from Băile Govora, Vâlcea.*

This park covers an area of 20.5 hectares; it emerged at the end of the 19th century, and represented the cure of the Govora resort.

At the beginning of the 20 th century it was arranged by the French architect A. Pinard. Govora's park includes an architectural ensemble made of several hotels: the most important are „Palace hotel”, is considered to be the „emblem” of the Govora resort, the „Physiotherapy Institute”, the „Power station”, the cinema, the „Ferdinand spring” end the „Terrace with angels”; it also has monuments built for important figures, that contributed to the founding and development of the Govora resort: I.C. Brătianu's statue, doctor Nicolae Popescu Zorileanu, and doctor Haralambie Botescu.

The buildings are architectural monuments which reunite the styles: baroque, classic, renaissance with the Romanian classical style. Even today the park is a large tourist attraction.

Parcul Băilor se întinde pe o suprafață de 20,5 hectare, teren care a fost răscumpărat de la localnicii din comuna Păușești Otăsău prin achitarea unor sume de bani sau prin schimburi.

Terenuri în schimb au primit 6 localnici din comuna Păușești Otăsău, consemnați într-un tabel întocmit de subprefectul plasei Cozia, la 3 decembrie 1881³: Ion Teodorescu, Nae Păușescu, N. C. Cumpănașu, Ion Constantinescu, preot N. Nicolăescu, Dumitru Ionescu. În tabelul amintit se menționează faptul că *doar pe proprietățile ultimilor doi* se găseau izvoare de ape minerale.

Primul locuitor nominalizat, Ion Teodorescu, poreclit Ciurea, a fost amintit în documentele apărute după 1949, ca fiind descoperitorul apelor minerale de la Govora, mențiunea fiind făcută la indicația autorităților vremii și a fost preluată de majoritatea scrierilor apărute după acea dată.

Această operațiune s-a încheiat în anul 1889, când a fost achitată ultima tranșă în valoare de 1103 lei⁴.

Perimetrul terenului era delimitat de: șoseaua care făcea legătura între comunele Govora și Păușești Otăsău (actuala stradă Tudor Vladimirescu), de la albia pârâului Hința până în dreptul proprietății preotului I. Georgescu în sus și după aceea în jos către

---

¹ **Ecaterinescu Ionuț-Dragoș**, muzeograf, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

² **Geiculescu Radu-Gabriel**, inginer, Govora.

³ PJV, dosar nr. 18/1881, fila 71.

⁴ *Idem*, dosar nr. 21/1888, fila 3.

valea pârâului Hința, coborând pe actuala stradă Vasile Alecsandri până în albia pârâului Hința și se închidea la confluența pârâului Hința cu Valea lui Țigănilă.

Această suprafață era acoperită în totalitate cu vegetație forestieră și a aparținut de moșia Hința a Mănăstirii Govora, până la legea secularizării din anul 1864.

Acest perimetru a constituit leagănul stațiunii balneare Govora, deoarece aici s-a ridicat în perioada 1882-1894, primul stabiliment de băi și primele spații pentru cazarea pacienților, constituite într-un număr de trei hoteluri numerotate de la 1 la 3: „*Hotelul Statului nr. 1*”, „*Hotelul Statului nr. 2*”, „*Hotelul Statului nr. 3*”, dintre care în prezent mai există două, „*Hotelul Statului nr. 1*”, care se păstrează sub înfățișarea originală și „*Hotelul Statului nr. 2*” (actuala *Vilă nr. 9*).

În zona parcului a fost amplasată, de doctorul colonel Nicolae Popescu-Zorileanu, o „*ambulanță militară rurală*”, constituită dintr-o companie de veterani ai Războiului de Independență din anul 1877, care au urmat tratamente cu apele minerale de la Govora.

Vegetația forestieră din perimetru a fost defrișată și s-au executat lucrări de captare și înmagazinare a apelor minerale, lucrări conduse de inginerul de mine *Hiranlic Bochet*, de origine francez, în funcția de inginer șef fiind C. M. Mironescu.

În apropiere de aceste izvoare a fost ridicat un prim stabiliment de băi, rezervoare pentru apele minerale extrase. Concomitent au fost construite cele 3 hoteluri ale Statului.

Mobilierul încăperilor, a fost confecționat la „*Școala de Meserii de la Bistrița*”⁵.

La ridicarea construcțiilor a fost folosită piatră provenită din cariera din localitatea „*Buzdugan*”⁶, aflată la câțiva kilometri distantă iar transportul se făcea prin care trase de boi.

La început, amenajarea parcului a fost sumară, fiind trasate doar câteva alei care făceau legătura între hoteluri, stabilimentul de băi și șoseaua către comuna Păușești.

Aleile erau acoperite cu piatră mărunță de râu și din loc în loc erau plantate bănci din lemn de mesteacăn alb. Intrarea în parc se făcea printr-un portal confecționat din același material pe care erau inscripționate cuvintele „*Băile Govora*”.

Acest portal a fost menținut timp de aproape 30 de ani și a fost înlocuit cu un altul din fier.

Același lemn de mesteacăn a fost folosit la executarea unor pergole, construcții ornamentale amplasate din loc în loc.

În anul 1923, au fost înlocuite gardurile din lemn de mesteacăn cu altele din stejar și fag, pe o lungime de 530 m⁷.

Imediat după intrare, în partea stângă, se afla sonda nr. 2, una dintre primele sonde săpate pentru extragerea iodului. A fost forată în zona unde „*Societatea Johann Klauss & Company*” a săpat puțurile în căutarea petrolului, în anul 1878, puțuri care au fost abandonate și predate primăriei comunei Govora.

De la început și până în prezent această sondă a extras iod care uneori era însoțit de un țitei deosebit, cu proprietăți curative și care era supranumit „*Govorină*”⁸. Extracția inițială s-a făcut la o adâncime mică de 22-25m.

---

⁵ *Ibidem*, fila 18.

⁶ *Ibidem*, fila 9.

⁷ Govora-Călimănești, 1923, din 29 martie 1924, p. 8.

⁸ Simionescu 1936, p. 4.

În anul 1922, lucrările de forare au atins nivelul de 96 m, de unde se exploatau straturi abundente de apă iodată, cu un debit zilnic de 15 m.c.

În urma acestor lucrări a fost modificată și turla sondei, ultima modificare și reparație capitală fiind cea din anul 1923, s-a menținut până în anul 1978, când a fost demolată, deoarece a fost puternic afectată de cutremurul din anul 1977.

Sonda nr. 3 era amplasată în curtea „*Uzinei electrice*”, exploatarea acesteia a încetat din cauza unei explozii în care și-a pierdut viața lucrătorul de origine italiană, Carol Pelerini⁹ și încă din deceniul al patrulea al secolului trecut această sondă nu mai există.

Exploatarea și întreținerea sondelor era suportată de „*Societatea Govora-Călimănești*” și pentru aceasta se cheltuiiau importante sume de bani: 35105 lei în 1917¹⁰, 131240 în 1919¹¹, 2.064939 în 1923¹²,

Volumul mare de muncă și banii „*Societății Govora-Călimănești*” au stat la baza constituirii „*Societății de Petrol Govora*”, unde au lucrat specialiști veniți din „*Valea Prahovei*”.

Aceste trei sonde extrăgeau iodul prin procedeul folosit la acea dată numit „*lăcărit*”.

După anul 1910, când a fost înființată „*Societatea Govora-Călimănești*”, parcul a cunoscut o puternică revigorare, fiind amenajat de specialistul francez A. Pinard.

Imaginile din ilustratele de epocă prezintă noua înfățișare a parcului cu alei redesenat, aranjamente florale în care se putea citi cuvântul „*Govora*”, agave și multe specii de arbuști și arbori ornamentali, plantați după criteriile științifice.

Pentru a putea înnoi anual florile și pentru depozitarea în anotimpul rece a speciilor sensibile, „*Societatea Govora-Călimănești*” a amenajat o seră de flori în amplasamentul existent.

Pentru întreținerea parcului și a serelor aceasta făcea însemnate eforturi financiare care au culminat în perioada 1918-1919, când s-a depășit suma de 111000, fiind necesară refacerea acestora, distruse în timpul ocupației germane¹³.

După anul 1929, când s-a început construcția „*Cinematografului*”, în parc s-a făcut o redesenare a aleilor, avându-se în vedere și efectul terapeutic binefăcător al vegetației. Construcția noului cinematograful fiind insistent solicitată de public și în special datorită dispariției vechiului teatru și cinematograful, o construcție din lemn, care a fost distrusă de un incendiu provocat de un scurt circuit în anul 1920¹⁴.

Două din aleile principale care străbăteau parcul au fost clasificate ca străzi de către Primărie și anume strada Carol al II-lea și strada Vasile Alecsandri, cea din urmă există și în prezent, conform deciziei nr.47 din 24 mai 1933 a Consiliului Comunal al Orașului Băile Govora¹⁵.

Până în anul 1912, iluminatul principalelor zone din vecinătatea construcțiilor se făcea cu lămpi de gaz petrolier, amplasate pe stâlpii din lemn.

⁹ Govora-Călimănești, 1922, din 24 martie 1923, p. 9.

¹⁰ *Idem*, 1917, din 29 martie 1918, p. 14.

¹¹ *Idem*, 1919, din 25 aprilie 1920, p. 16.

¹² *Idem*, 1923, din 29 martie 1924, p. 12.

¹³ *Idem*, 1922, din 24 martie 1923, p. 12-14.

¹⁴ *Idem*, 1920, din 6 martie 1921, p. 9.

¹⁵ PJV, dosar nr. 56/1933, fila 291.

După darea în funcțiune în anul 1912, a „*Uzinei electrice*”, construită de nou înființata „*Societate Govora-Călimănești*”, iluminatul a fost asigurat de lămpi electrice amplasate pe stâlpi de lemn sau suspendate pe cabluri.

În anul 1927, douăzeci dintre acești stâlpi au fost înlocuiți cu stâlpi de fier, model „*grinzi cu zăbrele*” din care doi mai există și astăzi, aflați la dreapta și la stânga intrării principale în parc.

În zona centrală a parcului stâlpii de lemn au fost înlocuiți cu stâlpi metalici din fontă turnată cu o înălțime mai mică, mult mai bine adaptați scopului.

Aceștia aveau forma unui lujer de floare, ornamentați cu frunze și cu ramificații în formă de inflorescență din care se mai păstrează un singur exemplar și astăzi în fața „*Izvorului Ferdinand*”.

În perioada de după anul 1955, parcul a fost întreținut de câțiva muncitori sezonieri care erau conduși de specialistul horticol Constantin Gogâlea. Acesta a studiat în Franța și a continuat ideea precursorului francez.

În perioada 1930-1950, în colaborare cu specialiști de la „*Societatea Progresul Silvic*” au fost plantate și aclimatizate specii florale de arbuști și arbori special selecționate ca pe lângă aspectul estetic să contribuie la ionizarea microclimatului și crearea unui mediu sanogen, adjuvant al tratamentului. Cele mai numeroase sunt speciile de conifere: molid, pin (*Picea excelsa*), larice (*Larix deciduas*), ienupăr, sădite în zona hotelurilor și din abundență castani (*Aesculum hippocastanum*) în zona fostului și actualului „*Stabiliment de Băi*”.

În zona de agrement, lângă chioșcul de muzică și „*Cinematograf*” se aflau agave, chiparoși de baltă (*Taxodium disticum*), salcâm japonez (*sophora japonica*) și salcâm galben (*Caragana arborescens*), din care astăzi mai există doar un exemplar. Climatul blând a permis adaptarea și altor specii de arbuști ornamentali ca liliacul (*Syringa Vulgaris*), trâmbița sau „*luleaua turcului*” (*Tecoma radicans*), la intrarea în parc glicină (*Wisteria sinensis*) și mai multe exemplare de magnolii (*Magnolia Stelata*), în vecinătatea „*Hotelului Pallace*”.

Aleile erau străjuite de un gard viu din arbuști ornamentali iar cele abrupte erau prevăzute cu trepte de lemn și mână curentă inițial confecționată din mesteacăn alb.

Tot în această perioadă, în parc au fost amplasate elemente decorative cu specific local: mai multe vase din lut ars de diferite mărimi, cărora pe parcurs li s-au adăugat alte vase și ghivece din beton, ornamentate cu plăcuțe din mozaic în diferite culori.

După cum rezultă din fișele medicale în anii 1955-1975, aleile au fost marcate și numerotate, iar medicii indicau parcurgerea anumitor trasee în scop terapeutic (cura de teren).

În zona parcului au fost construite, încă de la începutul existenței stațiunii cele mai importante clădiri: „*Stabilimentul Băilor*” (cel vechi și cel nou), cele 3 hoteluri ale Statului, „*Clădirea Administrației*”, „*Hotelul Pallace*” și „*Cinematograful*”. Tot aici au fost amplasate monumentele ridicate în memoria personalităților marcante care au contribuit la înființarea și dezvoltarea stațiunii balneare Govora: bustul lui „*I.C. Brătianu*”, bustul doctorului „*Nicolae Popescu-Zorileanu*”, bustul doctorului „*Haralambie Botescu*”.

*

Dintre acestea cea mai scurtă existență a avut-o **Hotelul Statului nr. 2**.

Ridicat în perioada 1882-1888, a fost demolat în anul 1911, imediat după înființarea Societății Govora-Călimănești, în scopul edificării noului „*Hotel Palace*”.

Din puținele imagini de epocă se observă că acesta avea o arhitectură simplă, specifică zonei, iar ca mărime era cel mai mic dintre cele trei, și avea un număr de aproximativ douăzeci de camere.

*

Hotelul Statului nr. 3 (actuala *Vilă nr. 9*) a fost construit în aceeași perioadă, 1882-1888, cu celelalte clădiri, dar nu își mai păstrează înfățișarea originală, deoarece a fost modernizat în anul 1980.

Arhitectura acestui edificiu era diferită de cea a „*Hotelului Statului nr. 1*”, având un singur element comun, foișorul central care adăpostea intrarea principală și cele două holuri ale celor două nivele pe care erau dispuse încăperile în număr de 24.

Este amplasat la aproximativ 100 m de Hotelul Palace, în vecinătatea terenului de sport. A fost folosit ca hotel până în timpul celui de-al doilea război mondial, când a fost rechiziționat.

Din anul 1950 a fost preluat de „*Consiliul Central al Sindicatelor*” (fostul C.C.S.), iar din anul 1953 a fost predat „*Direcției Balneoclimatice*” din Ministerul Sănătății.

Cu această ocazie s-a introdus încălzirea centrală, s-a dispus amenajarea la parter a unor cabinete medicale de fizioterapie, iar la etaj funcționau cabinetele medicale de consultații și birourile administrative.

În urma reorganizării din anul 1972, cabinetele medicale au fost mutate în alte clădiri ca și birourile administrative, iar încăperile au fost reamenajate pentru oamenii veniți la odihnă și tratament.

*

Hotelul Statului nr. 1 este cel mai vechi imobil din parc, construit la sfârșitul secolului al XIX-lea, care își păstrează aproape nealterată înfățișarea inițială.

Are o arhitectură simplă și sobră cu puține elemente decorative, dar bine alese și cu gust amplasate.

Clădirea are două aripi delimitate de treptele de la intrare și scara interioară care duce la singurul etaj.

Accesul la cele 24 de încăperi înalte, spațioase și luminoase se face prin două coridoare largi, dispuse la cele două nivele pe aproape întreaga lungime a clădirii la capătul cărora se află grupurile sanitare. Deoarece hotelul era prevăzut să funcționeze doar în perioada verii, încăperile nu erau prevăzute cu sisteme de încălzire.

După preluarea de către „*Societatea Govora-Călimănești*”, hotelul a fost renovat, iar vechiul mobilier de fier confecționat la „*Școala de Meserii de la Bistrița*” a fost înlocuit cu mobilier confecționat din lemn.

În spatele clădirii a fost ridicată o construcție anexă, cuprinzând două apartamente cu destinația de locuință pentru personalul din conducerea stațiunii. Această destinație a fost menținută și după anul 1950, până în 1971, când ultimii locatari (medicul șef V. Geiculescu și șeful serviciului administrativ V. Drăguț), au fost siliți de autoritățile locale să elibereze cele două apartamente.

În aceste spații au fost amenajate: un cabinet de stomatologie (dr. Maria Boskoff), un cabinet de radiologie (dr. V. Mărmureanu), o farmacie cu circuit închis, un cabinet de probe funcționale (dr. I. Năstasie, dr. E. Spulber) și un laborator de analize (dr. C. Geiculescu, dr. E. Mustățea).

Un eveniment important în trecutul acestui imobil îl reprezintă adăpostirea, în perioada octombrie 1939 - aprilie 1940, a 120 de refugiați polonezi.¹⁶

În acest scop „*Societatea Govora-Călimănești*” a dispus executarea unor sobe de cărămidă pentru încălzirea spațiilor¹⁷.

În timpul celui de-al doilea război mondial clădirea a fost rechiziționată și amenajată ca spital.

După anul 1950, hotelul a fost igienizat și a fost dotat cu încălzire centrală, pentru a putea funcționa și în anotimpul rece.

Începând cu 1970 în încăperile de la parter au fost amenajate cabinete medicale de fizioterapie care au fost dotate cu aparatură modernă de producție germană. Pe lângă aceste aparate, au fost puse în funcțiune și exploatate aparate electromedicale realizate în regie proprie de un talentat grup de tehnicieni (S. Molnar, R. Vânturescu, L. Gorlescu, S. Sorescu, N. Gheorghe).

Printre remarcabilele lor realizări (aparate pentru curenți diadinamici, galvanici, interferențiali), un loc deosebit îl reprezintă experimentarea și exploatarea pentru prima dată în Europa a invenției maestrului militar Vasile Robescu, a aparatului numit în literatura de specialitate „*Magnetodiaflux*”.

În urma acestor amenajări hotelul a purtat denumirea de „*Policlinică balneară*”, iar după 1980 în memoria marelui savant a fost numit *Policlinica „dr. Sturza*”, denumire păstrată până în prezent.

*

Vechiul Stabiliment de Băi, ridicat în anul 1888¹⁸, este o construcție simplă, de formă dreptunghiulară, din lemn și cărămidă pe o temelie din piatră cioplită care adăpostea 24 de cabine așezate pe un singur nivel.

Fațada principală, care cuprindea intrarea, era pe latura estică, orientată către intrarea în parc și era bogat ornamentată cu figuri geometrice susținute de o amplă arcadă deasupra intrării principale.

În cabine se aflau căzi din lemn lustruit sau tablă, în care se făceau băile și un mobilier rudimentar, de asemenea, din lemn.

Construcția era așezată pe locul unde a fost ridicat actualul „*Pavilion de Băi*”, apropierea de sursele de ape minerale fiind principalul criteriu de amplasare.

În spatele clădirii, către pârâul Hința, a fost ridicată o construcție anexă, care depășea ca înălțime Stabilimentul, adăpostea instalațiile tehnice și câteva birouri.

Încălzirea apelor și acționarea pompelor se făcea cu ajutorul unor cazane cu abur, mobile, care foloseau drept combustibil lemnul, sistem care a fost folosit până în anul 1914.

De-a lungul celor trei decenii de existență clădirea a suferit unele modificări impuse de creșterea neîncetată a numărului de pacienți. Intrarea în stabiliment a fost mutată pe latura nordică, fiind orientată către terasa parcului și cele trei hoteluri, a fost mărit numărul de cabine cu încă patru și a fost reparat acoperișul.

¹⁶ Ecaterinescu, Geiculescu 2010, p. 269.

¹⁷ A.N.- S.J.C., *Raport al Inspectoratului General Sanitar al ținutului Olt* din 12 octombrie 1939, documentul a fost prezentat de profesorul Victor Boștinăru la conferința „*Solidaritate în Europa*” de la Bruxelles, din 15 octombrie 2009.

¹⁸ Petre-Govora 2001, p. 140.

După concesionarea din anul 1910 a tuturor construcțiilor și instalațiilor către „Societatea Govora-Călimănești”, datorită numărului tot mai mare de pacienți care solicitau tratament la Govora, capacitatea „*Vechiului Stabiliment*” a devenit total insuficientă.

În consecință, „*Consiliul de Administrație al Societății Govora-Călimănești*” a hotărât construirea unui nou Stabiliment de Băi, a unui hotel și a unei Uzine care să asigure utilitățile pentru funcționarea acestora.

Fondurile bănești au fost obținute prin subscripție publică și emisiuni de acțiuni puse pe piață, care au fost în număr de cinci, pe toată durata existenței „*Societății Govora-Călimănești*”.

*

Uzina electromecanică și de încălzire, livra energia electrică și termică sub formă de abur, către stabilimentele societății și furniza energie electrică hotelurilor sau vilelor particulare aducând venituri din contravaloarea serviciilor prestate.

A fost prima clădire ridicată și finalizată de „*Societatea Govora-Călimănești*”, între anii 1911-1912 și care păstrează înfățișarea inițială.

Imobilul are o arhitectură tipică a construcțiilor industriale de la finalul secolului al XIX-lea; se compune din două hale aproape identice lipite una de alta, așezate perpendicular pe albia pârâului Hința și se află pe malul stâng al acestuia, în apropierea izvorului Ferdinand.

Halele au o înălțime apreciabilă (peste 10 m), acoperișuri în „2 ape”, iar pe toată lungimea cornișelor se află luminatoare care asigurau iluminatul în timpul zilei. Erau prevăzute cu ferestre ce aveau ramă metalică, care se ridicau pe aproape întreaga înălțime a peretelui.

Ușile de acces, de asemenea metalice sunt de dimensiuni mari pentru a putea permite introducerea pieselor, ansamblelor și utilajelor.

Grinzile interioare susțineau căile de rulare pentru macaralele de tip „*pod rulant*”.

Hala din stânga adăpostea sala mașinilor, unde erau amplasate o mașină cu abur de 250C.P., un motor diesel de 60C.P., pompele, încălzitoarele, generatoarele electrice și bateriile de acumulare de 520Ah. Bateriile, cu plăci de plumb în cuve de sticlă, în timpul zilei asigurau funcționarea lifturilor, a aparatelor de fizioterapie și a motoarelor din atelierul mecanic și erau adăpostite într-o încăpere separată.

Generatoarele de curent erau pornite seara pentru reîncărcarea bateriilor și asigurarea iluminatului hotelurilor și a celui public.

Lângă cele 2 hale într-o clădire anexă, funcționa spălătoria mecanică și atelierul mecanic de întreținere. Acestea erau dotate cu utilaje de proveniență germană care au fost menținute în funcție până în anul 1960.

În a doua hală erau amplasate cazanele cu abur de 450m.p. care foloseau drept combustibil „*păcurină*”.

Pentru evacuarea fumului produs în cazanele mari s-a construit un coș din zidărie de cărămidă înalt de 35m.

Acest coș a fost puternic afectat de cutremurul din noaptea de 10 noiembrie 1940, astfel încât s-a impus dărâmarea a 7m din partea superioară, deoarece punea în pericol uzina și atelierul de fierărie¹⁹.

---

¹⁹ Govora-Călimănești, 1940, din 14 martie 1941, p.7.

În anul 1914, motoarele cu abur care acționau generatoarele electrice (dinamuri), au fost înlocuite cu motoare Diessel alimentate cu motorină, de producție germană.

În timpul ocupației germane din 1917 un motor a fost rechiziționat și a fost înlocuit în anul 1923 cu cel adus de la Călimănești și care a funcționat până în anul 1957. După racordarea localității la sistemul energetic național motoarele și generatoarele au fost casate, iar în hala eliberată a fost amenajat un nou atelier mecanic de întreținere.

Energia electrică și cea termică era trimisă către principalii consumatori („*Hotelul Pallace*” și „*Pavilionul de Băi*”) printr-un tunel subteran lung de aproape 300 m. Tunelul adăpostea conductele de apă și abur și o linie de vagoaneți care transportau lenjeria între hotel, băi și spălătorie, transport care se făcea în condiții de siguranță și cu cheltuieli minime.

În perioada 1960-1970, vechile generatoare de abur au fost înlocuite cu altele moderne fabricate la uzinele „*Vulcan*” din București. Acestea au fost modernizate pe parcurs și produceau aburul necesar încălzirii spațiilor și al apelor folosite în tratamentul balnear.

După anul 2000, Uzina termică și-a redus activitatea deoarece pentru încălzire și prepararea băilor au fost instalate centrale termice individuale care funcționează cu gaze naturale.

*

Pavilionul de băi, este amplasat pe o terasă largă, mărginită la sud de pâraul Hința și la nord de restul parcului și alea ce urcă spre Policlinică („*Hotelul Statului nr. 1*”).

A fost construit în perioada 1911-1912 după planurile arhitectului *Ernest Doneaud*, sub conducerea inginerilor *Puklicky* și *Brătescu* fiind dat în folosință în anul 1914. Finalizarea clădirii s-a desfășurat etapizat din cauza războiului și a distrugerilor din timpul ocupației germane.

Pavilionul are forma literei E. Fațada principală are un turn central și două secundare care îl flanchează și care scot edificiul din plan cca 10 m, încadrând acoperișul scărilor. Turnul central depășește cu mult șarpanta, având, sub acoperișul său tronconic, un brâu, o friză din cărămidă roșie zidită drept și pe înălțime, urmată de o cornișă prelungită cu o grindă ce acoperă golurile ferestrelor. Peste acoperișul abrupt, întrerupt de lucarne, se înalță un al doilea turn, de dimensiuni mai reduse cu oculus-uri, în loc de ferestre, și cu un element de vârf, specific stilului rococo. Încărcătura decorativă arhitecturale împrumută ansamblului, în partea lui centrală, ceva din înfățișarea unui templu budist. Particularitățile arhitecturale, între care frapantă este încărcătura decorativă, negeneralizată, însă, indică apartenența edificiului la stilul rococo, ce reprezintă ultima fază de evoluție a arhitecturii baroce. Primul din cele trei nivele ale Pavilionului, ridicat la cca 1 m de sol, e prevăzut într-o jumătate a fațadei cu ferestre de dimensiuni reduse, iar în cealaltă jumătate, cu guri de aerisire, pentru diferite tratamente. La acest nivel, în locul central din mijlocul literei E, se înalță cele opt picioare de susținere a turnului și se află căile de acces în tunel.

Inițial *Stabilimentul de Băi* avea 145 de cabine iar în 1914 sub conducerea doctorului H. Botescu a fost înființat „*Institutul de Fizioterapie*”. Aici pe lângă cunoscutele aparate de tratament cu electricitate statică au fost instalate aparate de electroterapie de construcție germană și chiar o instalație „*Roentgen*”.

În perioada 1919-1921 au fost instalate 19 cabine de băi de clasa I rămase neterminate din cauza războiului iar în perioada 1923-1924 s-a refăcut instalația „*Roentgen*”, au fost puse în funcțiune cabinele de aer comprimat și au fost instalate aparate de

diatermie la care s-au adăugat aparate cu raze ultraviolete în anul 1927. Cabinele de aer comprimat erau constituite din chesoane din fier asamblate prin nituire în care pacienții respirau un aer la o presiune suprabarică fiind o noutate pe plan european.

Aceste proceduri au constituit începutul tratamentului afecțiunilor căilor respiratorii superioare, tratament în care Băile-Govora a căpătat o binemeritată reputație.

În anii 1921-1923, în acest stabiliment, prin grija Ministerului de Război, s-a tratat și Constantin Țurcanu veteran al Războiului de Independență devenit celebru prin poezia „*Peneș Curcanul*” scrisă de V. Alecsandri²⁰.

Un alt pas în modernizarea dotărilor l-a constituit instalarea de ceasuri electrice în „*Stabilimentul de Băi*”, „*Hotelul Pallace*” și la „*Uzina electrică*”, iar în 1928 au fost înlocuite cele 31 putini de lemn de la băile de clasa III cu putini de beton, iar țevile din fier au fost înlocuite cu țevi de fontă mult mai rezistente²¹.

La nivelul cel mai de jos se făceau tratamentele cu nămol mineral și sapropelic, hidroterapie și băi hidroelectrice. Tot aici au fost amenajate ateliere de întreținere și reparații pentru aparatura electromedicală în care în perioada 1960-1980 au lucrat specialiști și tehnicieni care au constituit nucleul de bază al „*Atelierului Județean de Întreținere și Reparații Aparatură Medicală*” din Rm. Vâlcea.

În holul de la intrarea principală au fost amenajate cabinetele de consultații medicale ale medicilor șefi în care și-au desfășurat activitatea: dr. V. Teodoru-Govora, autorul primei monografii a stațiunii, prof. dr. D. Danielopol, dr. Haralambie Botescu, întemeietorul Institutelor de Fizioterapie de la Govora și Călimănești, dr. Fl. Sărățeanu, dr. Ștefan Cărciumărescu, dr. Virginia Dobjanski, dr. Emil Cociașu, dr. Ion Cismărescu, dr. Virgil Geiculescu, dr. Leonida Ciunganu, dr. Emil Jianu, dr. Eduard Spulber.

*

Hotelul Palace, a fost construit în perioada 1911-1914 după planurile arhitectul E. Doneaud sub conducerea acelorași ingineri. Arhitectura îmbină armonios stilul rococo, baroc, clasic, renescentist cu elemente decorative ale stilului popular românesc.

Stilurile ce se întrepătrund și se armonizează se încadrează în academismul francez (eclectism), care se va manifesta în arhitectura românească până la primul război mondial. Are șapte nivele: primul nivel zidit în piatră cioplită, puțin ridicat deasupra solului, este înălțat pe o placă de plumb, așezată pe o rețea de rulouri metalice pentru amortizarea mișcărilor seismice. Nivelul doi este cel mai înalt, fiind despărțit de celelalte de un brâu, care se repetă sub al șaselea nivel, divizând fațada principală în trei registre diferite prin dispunerea ușilor și ferestrelor.

La parter ușile și ferestrele au partea superioară semicirculară, cu ancadrame din profiluri executate în tencuială. La turnul central și în partea estică, ferestrele devin uși lucrate în linii curbe.

Registrul doi se distinge printr-o succesiune de lintouri, balcoane deschise cu balustrade din fier forjat, în formă de liră, și galerii suspendate sprijinite pe console, un element nou al stilului rococo. Alt element decorativ, consolele, care, în succesiunea nivelelor dobândesc aspectul unor stâlpi cuprinși în masa zidăriei (la nivelul teraselor superioare). Al doilea brâu-friză încadrează partea superioară a ferestrelor și ușilor la al cincilea nivel și devine punct de sprijin pentru consolele grupate câte două. Pe acestea

²⁰ La Direcția Județeană a Arhivelor Gorj, se află un lot de 11 cărți poștale ilustrate expediate de C. Țurcanu, camarazilor de arme.

²¹ Govora-Călimănești, 1930, din 29 martie 1931, p. 10-12.

se sprijină galeria de la nivelul șase, mărginită de colonete de lemn sculptat, grupate câte două pe fiecare stâlp de sprijin.

Pe orizontală edificiul este delimitat în cinci travei: turnul central, flancat de alte două turnulețe, corespunde intrării principale cu câte un tronson de fiecare parte, pe șapte nivele (al șaselea și al șaptelea fiind complicate cu loggia, cu lucarne și ferestre de redusă dimensiune).Ultimele două tronsoane ieșite din plan printr-un ușor decroș au câte cinci nivele, încheindu-se cu terase mărginite de balustrade pe colonete și stâlpi de cărămidă.

Stilul renaștivist se remarcă prin largă terasă cu scări ce înconjoară edificiul de la intrarea principală spre latura estică și o parte din latura nordică, unde ferestrele au devenit uși largi și înalte. Peronul acoperit de la fațada nordică este tot în stil renaștivist, cu balustrade, coloane și stâlpi pe care se sprijină antablamente fragmentate de colț, cu console suprapuse, sprijinite pe contrafise în arc. Intrarea și ieșirea sunt delimitate de balustrade pline în arc.

Stilul baroc abundă prin bogăția ornamentației interioare²².

Amplasamentul clădirii și dispunerea încăperilor au fost astfel gândite încât fiecare cameră beneficia cel puțin 2 ore zilnic de iluminatul direct al soarelui, astfel încât în perioada respectivă se spunea că la „*Govora soarele se închiriază cu ora*”²³.

Dotările hotelului erau la nivelul celor mai pretențioase solicitări din acel timp. Existau lifturi pentru persoane și lifturi de serviciu pentru bucătărie între demisol și etajul al IV-lea. Camerele de lux și categoria I aveau baie, apă caldă, apă rece, semnalizare pentru cameristă și aparate de radio.

La nivelul inferior se afla bucătăria, magaziile de alimente, camera frigorifică, cazanele, încălzitoarele pentru apă și o mică bază de tratament care cuprindea un număr de 17 cabine de băi terminate în anul 1922.

La parterul clădirii exista un restaurant luxos, câteva saloane pentru muzică și lectură.

La primul etaj unde se aflau camerele de lux au fost găzduite de-a lungul timpului personalități ale vremii, oameni de știință și cultură, mari interpreți ai scenei lirice românești, mari interpreți de muzică populară: M. Sadoveanu, acad. Radu Voinea, acad. prof. Gr. Benetato, Rudolf Schweitzer-Cumpăna, Elena Zamora, Ion Dacian, Iolanda Mărculescu, Dan Iordăchescu, Ioana Radu, Maria Ciobanu, Tudor Gheorghie, Elisabeta Polihroniade.

A funcționat prima bibliotecă din Băile-Govora, care și-a desfășurat activitatea până în 1947, aceasta fiind o sucursală a „*Ligii Culturale Române*”, sub patronajul Casei Regale.

După 1950 hotelul a fost preluat de „*Consiliul Central al Sindicatelor*”

(fostul C.C.S.) și a fost redenumit „*Sanatoriul dr. Pavlov*”, nume purtat până la retragerea trupelor sovietice din țara noastră.

*

Terasa cu pergole este o construcție ridicată în anul 1927 în imediata vecinătate a hotelului Palace și adăpostea 2 rezervoare de beton pentru apă minerală iodată de câte 400m.c. fiecare.

---

²² Deaconu 1999, p. 43.

²³ Simionescu 1936, p 7.

În anul următor s-a amenajat o grădină-terasă deasupra bazinelor sporind utilitatea construcției.

Arhitectura edificiului este în perfectă armonie cu cea a hotelului Palace. Accesul pe terasă se face pe 2 scări gemene în formă de evantai prevăzute cu parapete și balustrade din stâlpi turnați din beton. Stâlpii sprijină vase de flori din beton, bogat ornamentate cu imagini alegorice și motive florale. Între cele 2 scări se află un mic bazin în centrul căruia se afla un nimfeu și un amoraș care a fost vandalizat și în cele din urmă a dispărut cu desăvârșire.

*

Izvorul Ferdinand se găsește în apropierea Uzinei electrice, pe malul drept al pârâului Hința, în zona cea mai bogată în ape minerale sulfuroase.

Băile Govora este a doua stațiune din Europa unde coexistă 2 tipuri de ape minerale: ape minerale iodate de zăcământ și ape minerale sulfuroase de mică adâncime provenite prin mineralizare.

Primele analize, sumare, ale apelor minerale le-a făcut chiar medicul Nicolae Popescu-Zorileanu în perioada 1888-1889.

În anul 1882, acestea au fost trimise chimistului *Alfred Nicolaus Bernath de Lendway*²⁴, care era șeful laboratorului de chimie al armatei.

Câțiva ani mai târziu, în 1886, chimistul *Alfonso O. Saligny*²⁵, profesor de chimie industrială, la Școala de Poduri Șosele și Mine²⁶, face un nou set de analize complete ale acestor ape, analize care au certificat calitățile terapeutice ale acestora.

Proprietățile terapeutice ale „*Izvorului Ferdinand*” au fost descrise în 1904, de medicul Nicolae Popescu-Zorileanu în lucrarea: „*Govora, băi de iod și pucioasă, sărate și ferobromurate*”.

Un studiu mult mai amănunțit, al acestui izvor a fost făcut de dr. Fl. Sărățeanu²⁷ în 1914-1915, care arată pentru prima dată că fântâna „*Regina Elisabeta*” era formată din sorgintea *Maria* și sorgintea *Ferdinand*.

Prima amenajare a acestui izvor se poate vedea într-o carte poștală ilustrată, de la începutul secolului XX și era constituită dintr-o cupolă hexagonală susținută de 6 stâlpi de lemn, acoperită cu șindrilă.

După anul 1911 „*Societatea Govora-Călimănești*” ridică o nouă construcție menită să adăpostească izvorul denumit acum „*Ferdinand*”.

Construcția se menține și astăzi sub formă de edicol pe 4 bipode care susțin un acoperiș octogonal din țiglă în solzi sprijinit de căpriori și console care se încheie la vârful cu un ornament asemănător celor de la „*Pavilionul de Băi*”.

În 1922 „*Societatea Govora-Călimănești*” a ridicat un pavilion arcuit pentru adăpostirea pacienților care fac cură cu apa izvorului.²⁸ Șarpanta acestuia având un foișor la mijloc, acoperită cu țiglă este susținută de stâlpi de lemn grupați câte 2 și sculptați în stil popular românesc.

Pavilionul adăpotea un mic mobilier de grădină menit să asigure relaxarea și odihna pacienților.

²⁴ Carata 2007, p. 59 .

²⁵ În lucrările publicate până în prezent a fost confundat cu ing. Anghel Saligny.

²⁶ Decretul nr. 1346 din 17 aprilie 1880.

²⁷ Sărățeanu 1915, p.24.

²⁸ Govora-Călimănești, 1922, din 24 martie 1923, p. 8.

Iluminatul din zona izvoarelor, inițial cu lămpi Kinsen, funcționând cu petrol a fost înlocuit cu cel electric, cu lămpi susținute de stâlpi din fontă în formă de lujer de floare.

După 1960 s-a introdus iluminatul cu lămpi fluorescente montate pe stâlpi din beton armat.

După 1950 izvorul Ferdinand a purtat numele de izvorul „30 decembrie” până după 1989 când și-a redobândit vechiul nume.

După 1970 izvorul inițial unic a fost divizat în 3, în funcție de compoziția chimică și efectele terapeutice. Izvorul nr.2 a fost captat separat și dirijat într-o nouă construcție aflată la 150m în aval pe malul drept al pâraului Hința. Această amenajare a fost o nerezită și s-a revenit la vechiul amplasament.

*

Parcul stațiunii este cea mai spiritualizată zonă a localității, aici fiind amplasate cele mai multe monumente arhitectonice și comemorative, trăind într-o perfectă simbioză cu cele ale naturii. Cele mai reprezentative monumente de sculptură sunt ale medicilor Nicolae Popescu-Zorileanu și Haralambie Botescu precum și bustul lui I. C. Brătianu.

*

Monumentul comemorativ al generalului dr. Nicolae Popescu-Zorileanu a fost construit în anul 1930.

Operă a sculptorului *Spiridon Georgescu*, bustul realizat din bronz se înalță pe un pedestal din piatră. În față, pe soclu are o placă pe care este scris: „*Primul cercetător și întemeietor medical al Băilor Govora*”, iar în spate: „*Ridicat în 1930 prin subscripția camarazilor și suferinșilor recunoscători*”.

*

Monumentul comemorativ al lui Haralambie Botescu, este opera sculptorului *D. Mățăoanu*, realizat în anul 1920. Bustul din bronz a dispărut în 2005, se pare că a fost topit, astăzi se păstrează doar soclul de piatră.

A fost membru în consiliul de administrație al „*Societății Govora-Călimănești*” și în anul 1919 a deținut funcția de administrator delegat. A întemeiat „*Institutul de Fizioterapie*” din Călimănești, (1912) și Băile Govora (1914).

*

Monumentul comemorativ al lui I.C. Brătianu, este amplasat pe aceeași terasă cu Pavilionul de Băi, în fața intrării principale a acestuia.

Pe soclul de marmură a fost dezvelit bustul din bronz al lui I.C. Brătianu, în vara anul 1905, eveniment consemnat în presa vremii, la care au participat prefectul județului dr. Gh. Sabin și episcopul de Vâlcea acad. Anastasie Mironescu²⁹. Imaginea originală a monumentului se află la Arhivele Naționale Centrale Istorice, fondul „*Cantacuzino-Râfoveanu Cazimir*”.

Consiliul de Administrație al „*Societății Govora-Călimănești*”, în ședința din 2 ianuarie 1931³⁰ a hotărât așezarea bustului lui Vintilă Brătianu în parcul băilor în semn de recunoștință pentru activitatea acestuia. Cu această ocazie soclul și bustul lui I. C. Brătianu au fost mutate în holul central al Pavilionului de Băi. Această situație a durat până în anul 1950, când busturile din bronz au fost demontate, depozitate temporar în podul Pavilionului de Băi, de unde au dispărut.

---

²⁹ Petria 2001, p. 61.

³⁰ Govora-Călimănești, 1930, din 29 martie 1931, p. 14.

După 1991, prin grija autorităților locale și județene, a fost reamplasat un nou bust executat din gips.

Concluzii

Parcul central din Govora-Băi este o *bijuterie* a stațiunii, încă de la început fiind amenajat după un plan la care și-a adus contribuția renumitul specialist francez în domeniu Apinard.

Înzestrat cu construcții arhitectonice emblematice, adevărate monumente de arhitectură (Hotel Palace), precum și monumente de artă (Bustul generalului medic N. Zorilescu), alei, spații verzi cu numeroase specii de arbuști și arbori ornamentali, Parcul constituie o adevărată *oază* de sănătate pentru localnici, cât și pentru cei care vin la tratament.

Abrevieri

AN-SJC – Arhivele Naționale-Serviciul Județean Craiova.

Buridava – Buridava. Studii și materiale, Rm. Vâlcea.

PJV – Arhivele Naționale-Serviciul Județean Vâlcea, fond Prefectura Județului Vâlcea, Rm. Vâlcea.

Bibliografie

Carata 2007	Ana Carata, <i>Noema</i> , vol. VI.
Deaconu 1999	Constantin Deaconu, <i>Govora Arhitectură în peisaj</i> , București.
Ecaterinescu, Geiculescu 2010	D.I. Ecaterinescu, R.G. Geiculescu, <i>Vila Ștefănescu și cinematograful din Băile-Govora, județul Vâlcea (Scurt istoric) în Buridava</i> , VIII, p. 267-273.
Govora-Călimănești	Govora-Călimănești, Societatea pentru exploatarea Băilor Govora, Călimănești-Căciulata, <i>Darea de seamă a Consiliului de Administrație pe anul 1917-1940</i> , București.
Petre-Govora 2001	Gh. Petre-Govora, <i>Govora de la primii oameni la contemporani</i> .
Petria 2001	Petre Petria, <i>Pagini din istoria presei scrise vâlcene</i> , Ed. Conphys.
Sărățeanu 1915	Fl. Sărățeanu, <i>Apele stațiunii Govora</i> , București.
Simionescu 1936	Ion Simionescu, <i>Govora</i> , București.

Lista ilustrațiilor

Parcul 1915

Intrarea în parc-1911

Hotelul Statului nr. 2 – 1905 dreapta

Hotelul Statului nr. 3 - 1912

Hotelul Statului nr. 1– 1909 dreapta

Vechiul Stabiliment de Băi-1907

Uzina Electrică - 1924

Pavilionul Băi - 1912

Hotelul Palace-1920

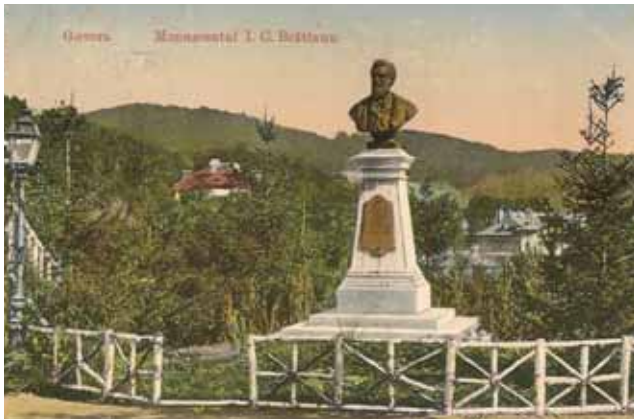
Terasa cu pergole-1931

Izvorul Ferdinand
Prima amenajare-1906

dr. N. Popescu -Zorileanu - 1930

I. C. Brătianu - 1905

Un proces de răsunet la început de secol XX: doi înalți ierarhi ajunși în fața justiției*

Liliana Beu¹
lilianabeu@yahoo.com

Keywords: *the beginning of the twentieth century, the Orthodox Church, media scandal, bishops, Atanasie Mironescu, Gherasim Safirim.*

Summary: *In the beginning of the twentieth century the Orthodox Church in our country was the scene of a media scandal since those who were subjected to the trial of the Holy Synod occupied the highest positions in the hierarchy of the Church: the main bishop Atanasie Mironescu and the bishop of Roman Gherasim Safirim.*

In fact, the reason of the conflict was caused by the contradictory attitude of the two on the approval of the law from 1909 on the establishing of the Superior Church Consistory, which was considered to undermine the powers of the Holy Synod at the expense of the new body.

But soon after the outbreak of the conflict this aspect will be passed into shadow, and especially through the media, the public opinion will attend to an unprecedented scandal in which those involved will accuse each other both of violating the religious dogmas by voting for this law and other more serious offenses such as heresy, immorality and plagiarism.

Finally, after more than a year of disputes and complaints, the verdict of the Holy Synod has satisfied none of the parties and the suspicion that the decision was driven by political influence has been increasingly taking place in the public opinion.

În urmă cu exact un secol, prima pagină a ziarelor vremii a fost ținută pentru mai mult timp de două subiecte care, prin natura acuzațiilor și prin ecurile avute în rândul populației, s-au constituit în două adevărate scandaluri cu repercusiuni directe în evoluția vieții politice și nu numai. Este vorba de ceea ce s-a numit în epocă „*Afacerea Tramvaielor*”, scandal ce a dus la căderea guvernului conservator condus de P.P. Carp și de conflictul din sânul bisericii, avându-i ca protagoniști pe doi dintre cei mai înalți ierarhi: episcopul de Roman, Gherasim Safirin și mitropolitul primat, Atanasie Mironescu, asupra căruia ne vom opri în rândurile ce urmează.

Înainte de a intra în amănuntele conflictului care îi adusesese pe cei doi înalți ierarhi în această tristă situație, să facem o scurtă prezentare a acestora.

Mitropolitul Atanasie Mironescu (pe numele de botez Alexandru Mironescu) s-a născut în 12 august 1856 la Tohan, în județul Vaslui. După absolvirea Seminarului Veniamin Costachi din Socola (1877) a urmat cursurile Facultății de Teologie mai întâi la București (1881-1882) și apoi la Cernăuți (1882-1886) unde a și obținut doctoratul în teologie. A fost director al Internatului teologic din București și apoi profesor suplینitor la Seminarul Central și profesor de Morală la Facultatea de Teologie din București (1887-1897). La 27 iunie 1895 este ales arhiepiscop titular și călugărit la mănăstirea

---

* Articol în curs de editare pentru *Anuarul Muzeului de Istorie Națională*.

¹ **Beu Liliana-Marinela**, doctor în istorie, director adjunct, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

Cernica sub numele de Atanasie, iar trei ani mai târziu va fi numit episcop al Râmnicului Noului Severin. La 5 februarie 1909 este ales mitropolit primat. A scris și tradus numeroase cărți de istorie bisericească și morală și a colaborat la diverse publicații. Între cele mai cunoscute lucrări ale sale menționăm: *Etica evoluționistă și etica creștină. Studiu critic asupra eticei lui Herbert Spencer*(1893), *Manual de Teologie Morală* (1895), *Morala pentru copii* (1899), *Sfânta Eparhie a Râmnicului Noului Severin în trecut și acum* (1906). Membru de onoare al Academiei Române din 25 mai 1909.

Episcopul Gherasim Safirin (pe numele de botez Gheorghe Safirin) s-a născut în luna octombrie 1849 la Izvoarele, județul Romanați. Urmează clasele primare și liceul la Craiova, iar în 1870 este numit profesor de franceză și director al gimnaziului din Târgu Jiu. În 25 decembrie 1873 se călugărește sub numele de Gherasim la mănăstirea Tismana. Un an mai târziu este hirotonit diacon pe numele Episcopiei Râmnicului, și mai apoi, în 1874, chiar Atanasie Mironescu, în calitate de episcop, îl ridică la gradul de arhidiacon.

În perioada cât a activat la Râmnic, a fost profesor la catedra de Morală, Liturgică și Pastorală de la Seminarul Teologic iar apoi, începând cu 1878, timp de opt ani, a fost și directorul acestei instituții. A studiat în Grecia unde a obținut titlul de licențiat în teologie (1890-1894). În 1899 devine arhieru vicar al Eparhiei Râmnicului și, rămânând vacant scaunul de la Roman, la 17 februarie 1900, este numit episcop. A tradus din franceză și greacă numeroase lucrări (între care amintim *Papalitatea eretică - 1885 și Catehismul creștin - 1900*) și a publicat studii și materiale de morală și liturgică.

Mărul discordiei: adoptare unei legi bisericești

Premisele conflictului s-au conturat încă din anul 1909 când, prin lege, se înființa Consistoriul Superior Bisericesc, cu atribuții care până atunci fuseseră doar de competența Sfântului Sinod. Potrivit acestei legi noul organism urma să fie compus, pe lângă cei 17 episcopi, membri în Sf. Sinod, din doi preoți profesori la Seminar și, respectiv, Facultatea de Teologie, doi stareți ieromonahi precum și din alți 17 clerici numiți din toate eparhiile.

Cum era de presupus că în desemnarea ultimilor, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice avea ultimul cuvânt, sub pretextul democratizării, se iniția astfel un amestec politic la nivelul conducerii bisericești, lucru care contravenea tuturor dogmelor și canoanelor. În plus, pe lângă faptul că acest Consistoriu căpăta dreptul de a decide în toate problemele materiale și administrative, ceea ce însemna o restrângere a autorității Sf. Sinod, toate actele emise trebuiau să fie semnate și de ministru.

Referindu-se la importanța legii, marele istoric Nicolae Iorga aprecia că: „Menținându-se toate drepturile pe care și le arogase Statul, se scădea încă și mai mult autoritatea episcopilor, cari rămâneau să fie aleși și de acum înainte de Camerele reunite, creștini și heterodocși fiind primiți la vot la un loc cu ceilalți, și se dădea, pe lângă Sinod, atribuții întinse unui Consistoriu bisericesc, din care făceau parte și preoți și diaconi și care hotăria cărți de slujbă, programe, judecăți, administrație, finanțe”².

Încă din timpul discuțiilor de la Senat legate de adoptarea legii, episcopul de Roman combătuse cu multă energie proiectul inițiat, pe motiv că legea era necanonică și propusese ca noul organism să aibă doar rol consultativ. Cu toate acestea, legea fusese votată și aplicată trecându-se chiar la alegerea membrilor Consistoriului.

---

² Iorga 1930, p. 301.

O lege adoptată sub afurisenia unui înalt ierarh

La deschiderea sesiunii Sfântului Sinod din toamna anului 1909, disputa a fost reluată încă de la prima ședință tot de episcopul de Roman, Gherasim Safirin. Acesta, consecvent celor susținute atât în Sinod cât și în Senat, a dat citire unui memoriu de protest în care arăta că respectiva lege făcea ca: „drepturile Dumnezeuiești date episcopilor să fie luate de autoritatea civilă și trecute asupra preoților și diaconilor care au puterea lor numai de la episcopi”. Mai mult, el adăuga că, dacă membrii Sinodului aprobă legea, se fac părtași la încălcarea canoanelor, canoane în virtutea cărora el arunca afurisenia asupra acelor înalți ierarhi care aprobaseră legea în Senat: „Iar celor care voiesc să slujească biserica Domnului în contra legilor de temelie ale bisericii creștine ortodoxe, eu, Episcopul Gherasim al Romanului îi afurisesc în temeiul canoanelor”³.

După pronunțarea acestor cuvinte episcopul Gherasim Safirin părăsise sala și refuzase să mai participe la vreo ședință a Sinodului.

În ședințele următoare, la intervenția mitropolitului, s-a votat de către toți membrii respingerea afuriseniei pe motiv că episcopul nu putea afurisi pe cei mai mari în grad decât el și nici pe cei egali, autoritatea sa în acest sens restrângându-se doar la eparhia pe care era chemat s-o păstorească. De asemenea, s-a hotărât alegerea unei comisii care să meargă la episcop pentru a-l convinge să revină la ședințe pentru că, în caz contrar, conform regulamentului, scaunul episcopiei de Roman se declara vacant.⁴

În urma a numeroase dispute, acuzații și presiuni de care nici ministrul Cultelor, Spiru Haret, se pare că nu era străin, se ajunge, în 13 ianuarie 1910, la o înțelegere: episcopul acceptă să revină la ședințe și să reia raporturile cu cei trei ierarhi afurisiți care se făcuseră vinovați de susținerea legii în Senat: mitropolitul primat, episcopul Moldovei și Sucevei și cel al Hușilor, cu condiția ca Sf. Sinod să intervină la guvern pentru a modifica dispozițiile din lege care erau antidogmatice și anticanonice.

Cum cererea fusese acceptată în unanimitate de Sinod, Gherasim Safirin s-a conformat celor decise. Însă, apropiindu-se sfârșitul sesiunii și neexistând nici o tentativă de modificare, episcopul de Roman face, în 3 februarie 1910, o interpelare în Senat pe această temă în care arată că atunci când a fost adusă prima dată în discuția Sf. Sinod această lege, doar doi au fost episcopii care s-au opus: el și, pe atunci, episcopul de Râmnic, Atanasie Mironescu. Între timp, după alegerea sa ca mitropolit primat, la 5 februarie 1909, Atanasie Mironescu își schimbase părerea, așa încât, în martie 1909, când proiectul ajunsese în discuția Senatului, acesta s-a declarat pentru aprobarea lui. Și, deși acceptase o înțelegere pentru a se ieși din această tristă situație, mitropolitul nu făcuse nimic pentru a o respecta. Ba mai mult, pornind de la interpelarea făcută de el, la cererea ministrului, mitropolitul Atanasie Mironescu a înaintat o adresă din care rezulta că modificarea cerută cu rugămintele de episcopul de Roman urma să se facă „când acesta va crede de cuviință (ministrul – n.n)”. Din această declarație reiese clar că Î.P.S. a nesocotit votul Sf. Sinod și „a încercat să denatureze caracterul păcii puse la cale la 13 ianuarie 1910”. De altfel, contrar celor convenite, mitropolitul afirmase în Senat că deja Consistoriul Superior Bisericesc se întrunise și începutul fusese cât se poate de promițător, ceea ce-l determinase pe ministrul Cultelor, Spiru Haret, să susțină

³ *Minerva*, anul I, nr. 300/ 14 octombrie 1909.

⁴ *Dimineața*, anul VI, nr. 2031/ 17 octombrie 1909.

că nu va aduce nici o modificare legii până nu va fi aplicată o vreme, „ca să i se cunoască defectele de aplicațiune”⁵.

Prin urmare, pornind de la aceste considerente, episcopul de Roman, Gherasim Safirin, cerea ca mitropolitul primat să fie judecat de Sf. Sinod deoarece nesocotise și încălcase dogmele și canoanele bisericești și, deși votase în cadrul Sf. Sinod modificarea legii, nu a susținut-o și nici n-a inițiat-o așa cum se angajase. De asemenea, pentru a nu exista nici un fel de dubii, episcopul se punea și el la dispoziția judecății Sinodului în situația în care cele afirmate se dovedeau a fi neadevărate: „*Cer să se facă lumină și dacă este de trebuință voi contribui și eu la facerea ei, rugând pe Sfântul Sinod să mă considere ca pârâș, și la vremea ce mi se va indica, voi prezenta mărturiile trebuincioase, cerute de canonul 75 apostolesc și canonul 118 cartaginean. În asemenea caz, potrivit canonului al șaselea, al Sinodului al doilea icumenic voi primi să fiu certat cu întocmai primejdie, dacă se va dovedi că clevetesc pe pârât, adică pe I.P.S. mitropolit Atanasie Mironescu.*”⁶.

În consecință, în opinia lui Gherasim Safirin adeziunea și susținerea legii de reformă sinodală a fost un element de șantaj pentru mitropolit care, știindu-se plin de păcate și ambiție, și-a vândut credința și a mers până la susținerea în Senat a legii pe care, când nu era mitropolit, o combătuse⁷.

Episcopul Gherasim Safirin versus mitropolitul Atanasie Mironescu

Gestul episcopului era de natură să aprindă spiritele și, potrivit informațiilor vremii, să contribuie în timpul care a urmat la scindarea clerului în două tabere rivale, avându-i în frunte pe episcop și pe mitropolitul primat. Nu trebuie să neglijăm faptul că de această luptă nu a fost străină nici clasa politică, cele două grupări acuzându-se reciproc că fac jocul unui partid sau altul. Astfel, în timp ce episcopul de Roman era susținut de către conservatorii aflați, la momentul aprobării legii, în opoziție, mitropolitul era susținut de liberali cărora, așa cum sunau unele acuze, le datora numirea în fruntea înaltei ierarhii bisericești⁸.

Între timp, se ajunge la o amplificare a conflictului prin implicarea în dispută și a clerului din teritoriu, dar și a cadrelor Facultății de Teologie, a studenților și a altor persoane din anturajul înalțelor fețe bisericești. Trecutul și activitatea ambilor ierarhi devin intens mediatizate și ambele tabere scot la iveală amănunte cât mai picante, atât în ceea ce privea viața particulară și pregătirea profesională, cât și modalitatea în care cei doi dobândiseră înaltele dregătorii.

---

⁵ *Minerva*, anul II, nr. 507/ 16 mai 1910.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *România creștină*, anul I, nr. 22/20 mai 1911.

⁸ Diplomatul Alexandru Telemaque confirmă acest lucru într-o lucrare cu valoare autobiografică: « ...Curând după aceea, Corpurile Legiuitoare fură întrunite într-o singură adunare spre a proceda la alegerea noului Mitropolit Primat. Candidatul guvernului fusese Episcopul de Argeș, Atanasie Mironescu, pe baza recomandării ministrului Cultelor [și Instrucțiunii Publice] de pe acele vremuri, Spiru Haret. Ministrul se oprise la această candidatură în urma acordului ce intervenise între el și Atanasie Mironescu în privința proiectului noii Legii a Clerului. Haret propuse Sfântului Părinte, care acceptă, ca în schimbul renunțării la combaterea proiectului în chestiune, guvernul să-i susțină candidatura. În virtutea acestui acord, Atanasie Mironescu fu ales Mitropolit Primat în ziua de 5 februarie 1909. », cf. Telemaque 2007, p.81-82.

Revista *România creștină*, încă de la sfârșitul anului 1909, face o amplă mediatizare a scandalului anunțând difuzarea contra sumei de 70 bani în plus la abonament și a broșurii „*Vinovăția Mitropolitului Atanasie și preoții acuzatori. Acte, documente și fapte.*” Apoi, în numeroase numere ale revistei, cu litere de-o șchioapă, apărea în mod repetat citatul: „*Pe scaunul păstorit cu cinste și vrednicie de marii ierarhi Grigore și Antim, tronează azi, din pomana politicii liberale, „berbantul” Atanasie, plagiatorul, imoralul și ereticul Atanasie. Până când marele vinovat din fruntea Bisericii nu-și va da socoteală în fața judecății, orce încercări de moralizare, de regenerare în Biserică sunt cu desăvârșire imposibile și absurde. Câtă vreme vinovatul cel mai responsabil stă nepe-depsit în fruntea Bisericei, orice pedeapsă s’ar aplica altor vinovați este nedreaptă și ineficace*”⁹.

Redacția ziarului declara că așteaptă de la guvernul conservator, recent instalat, o rezolvare imparțială a conflictului în Sinod unde, mitropolitul, al cărui președinte era, după ce combătuse o lege și o declarase eretică, se făcuse susținătorul ei. În continuare, se arăta că același mitropolit, primind acuzări formale și canonice, în loc de a se disculpa de ele în fața judecății arhieresti a Sinodului, terorizase acest Sinod cu ajutorul unui ministru laic, „*a prezidat el însuși ședințele în care i se dezbătea pricina, pedep-sind pe cei care-l chemaseră la răspundere*”¹⁰. Și pentru ca atacul să fie și mai acid, revista iniția oferirea unui premiu de 100 lei pentru cititorul care va putea să dovedească și să argumenteze că „*o persoană care e călugăr, a plagiat, este imoral, a sfințit o biserică suferind, e eretic, poate să ajungă și să se mențină mitropolii*”¹¹.

Acuzat și acuzator în același proces

Cum niciuna dintre părți nu dădea semne că ar fi dispusă la o reconciliere și cum acuzele continuau să curgă, atrăgând interesul întregii prese și al opiniei publice, s-a creat o adevărată presiune pentru judecarea celor implicați, întrucât, se susținea că, dacă acuzațiile aduse nu erau dezmințite, însemna că ele erau adevărate și atunci se impunea luarea unor măsuri cât mai urgente.

Prin urmare, în ședința din 20 mai 1911 a Sf. Sinod, după numeroase deliberări, s-a decis să se treacă la darea în judecată a ambilor ierarhi și conexarea proceselor într-unul singur.

Timp de peste aproape o lună de zile cât a durat procesul dezbaterile au fost incendiare. Amănunte picante și numeroase incidente din trecut au fost aduse la lumină. Presa, care și ea a fost divizată în două tabere, a contribuit la amplificarea scandalului. Conexarea proceselor aducea în discuție existența a doi acuzați și a doi acuzatori și presupunea necesitatea unui cortegiu de martori care să probeze fie în favoarea, fie împotriva înalților ierarhi. Pentru a se elimina tot felul de suspiciuni privind capacitatea acestora de a depune s-a mers până acolo încât li s-au cerut certificate de moralitate și acte de spovedanie.

Potrivit acuzelor episcopului Gherasim Safirin, căruia i s-au alăturat ulterior și alți clerici, Atanasie Mironescu se făcea vinovat de erezie, de plagiat, de faptul că făcuse concesii unor papistași pentru a scăpa de un proces literar, că era legat de poftă trupești și că, pe vremea când fusese episcop de Râmnic, participase la sfințirea unei biserici în stare de necurățenie.

⁹ *România creștină*, anul I, nr. 11/10 ianuarie 1911.

¹⁰ *Idem*, nr. 14/10 februarie 1911.

¹¹ *Idem*, nr. 13/1 februarie 1911.

Trebuie spus că importa și ordinea în care se judecau aceste acuze întrucât, așa cum arătase episcopul de Roman în timpul ședințelor, potrivit Canonului 134 Carthagian, dacă la adresa unui episcop sau cleric se aduc mai multe învinuiri și cea dintâi dintre ele nu este dovedită, toate celelalte nu se mai primesc. Prin urmare, Gherasim Safirin ceruse în mod insistent să fie judecată mai întâi învinuirea de plagiat și abia apoi să se facă lumină în ceea ce privea viața particulară și acuza de erezie¹². În mod voit însă, membrii Sinodului schimbaseră ordinea punând în discuție la început învinuirea de imoralitate. Aceasta, atât din cauza faptului că se făcuse mult mai multă agitație pe această temă, cât și pentru a nu se crede că se favoriza vreuna dintre părți, întrucât mitropolitul ceruse să se judece doar învinuirea de erezie care, dacă se dovedea a nu fi întemeiată, celelalte nu-și mai aveau rostul¹³.

Imoralitate, erezie și plagiat: trei învinuiri grave pentru un mitropolit primat

Referindu-ne la acuza de imoralitate, trebuie să menționăm că îndoiala care plana asupra mitropolitului Atanasie Mironescu fusese alimentată din plin de numeroase dezvăluiri în presă și de citirea în fața Sf. Sinod a unor petiții incriminatoare prin care unii clerici afirmau că au fost martori la discuții sau că dețin informații conform cărora Atanasie Mironescu se făcea vinovat de a nu fi respectat jurământul de castitate. Potrivit acestora, învinuirea de imoralitate viza pe de-o parte, faptul că în 1899 acesta ar fi suferit de o boală compromițătoare (lucru probat și de existența unei scrisori în care se făcea referire la procurarea medicației pentru tratarea acestei boli), iar pe de altă parte că, deși se știa în stare de necurățenie trupească, participase în acea perioadă la sfințirea unei biserici din localitatea Tulburea.

Dar subiectul cel mai mediatizat a fost de departe o pretinsă legătură pe care Atanasie Mironescu ar fi avut-o înainte de 1906, pe vremea când era episcop de Râmnic, cu soția preotului Vasilescu de la mănăstirea Govora. În petițiile adresate Sf. Sinod de preoții St. C. Păunescu și Florea Drăghici, care se solidarizau cu cele făcute publice de preotul Vasilescu din Ploiești (o simplă coincidență de nume), în 18 martie 1910 se arăta că, încă de când preotul Vasilescu era în viață, vlădica obișnuia să meargă deseori la Govora, unde acesta era primit în casele superiorului și că, deși se știa că preotul era suferind de mai mulți ani, soția sa Olimpia Vasilescu, a dat naștere unei fetițe care la scurt timp a decedat într-un sanatoriu din București. Motivul real al decesului se specula a fi boala de care suferea episcopul. Acuzațiile nu se opreau aici. Chemați să depună în fața Sf. Sinod, unii martori susțineau că pe timpul verii, când episcopul se afla la mănăstirea Cozia, fusese văzut în compania Olimpiei Vasilescu, că după moartea soțului, au călătorit împreună chiar și în străinătate, că ulterior ar fi intervenit ca aceasta să urmeze cursurile unui institut de asistență socială din Sinaia, unde a fost recomandată ca fiindu-i nepoată, că au existat împrejurări în care chiar Olimpia Vasilescu s-ar fi lăudat cu această legătură în fața soțiilor unor preoți, chemați apoi și ei să probeze în acest sens.

Trebuie însă precizat că episcopul de Roman se distanțase de aceste acuze calomnioase chiar de la început, dar considera necesar ca cel aflat în culpă să facă publică o dezmințire a acestora pentru ca, în rândul clerului, să nu se răspândească bănuiala de necinste la adresa înaltului ierarh: „*Este netăgăduit, că eu nu mi-am luat răspunderea pentru acuzațiile de imoralitate împotriva I.P.S. Mitropolit Primat D.D. Athanasie*

¹² *Minerva*, anul III, nr. 877/ 29 mai 1911.

¹³ *Epoca*, anul XVII, nr. 145/ 22 iunie 1911.

*Mironescu, pe cari acuzațiuni nu le-am formulat eu; dar ca episcop și membru al Sf. Sinod sunt dator, pentru cinstea Sfintei Biserici căreia slujesc, să nu permit ca asupra vre unui Ierarh al Ei, Frate al meu în domnul, să planeze acuzațiuni și să nu se ia nici o măsură pentru spulberarea lor*¹⁴.

Vii dezbateri a stărnit și judecarea pricinii prin care mitropolitul se făcea vinovat de plagiat. Cele două lucrări vizate de episcopul Gherasim Safirin erau „*Morală pentru copii*” și „*Etica evoluționistă*”. Referitor la cea dintâi lucrare se arată că ea a fost reprodusă după un studiu din limba germană „*Sittenbüchlein für die Jugend in dem Städten*”, tradus în românește și tipărit la Craiova încă din 1856 de G. Panoitescu sub titlul de „*Moralul Copiilor*”, compus de Kampe¹⁵.

În apărare, mitropolitul susținea că încă din 1907 aceste suspiciuni de plagiat făcuseră obiectul unor scrisori de șantaj la adresa sa și, faptul că nu se lăsase intimidat de amenințări, l-a determinat pe cel care-l șantajase atunci să reia acuzele în fața Sf. Sinod tocmai acum, pe fondul acelor tensiuni. El aprecia că învinuirea i-a fost adusă pentru a da mai multă gravitate celei dintâi acuzații. Considera că în spatele acestei acuzații stăteau resentimentele preotului Cernăianu căruia, pe când era episcop la Râmnic și făcuse parte dintr-o comisie care analiza conținutul cărților didactice religioase, îi refuzase tipărirea a două lucrări. Apoi, doi ani mai târziu, în 1905, cu ocazia unei inspecții, din cauza neregulilor întâlnite, împreună cu membrii comisiei el ceruse să i se retragă acestuia conducerea de la Tipografia Cărților Bisericești. Și atunci preotul Cernăianu încercase să-l șantajeze și, cum nu avusese câștig de cauză, publicase în mod anonim o broșură denigratoare la adresa sa intitulată *Omagiul unui înalt prelat*, ce fusese distribuită gratuit tuturor preoților din eparhia Râmnicului cu scopul de a-l discredita¹⁶.

Deși cerută cu insistență de Gherasim Safirin acuzația de erezie s-a dovedit a fi și cea mai greu de probat. Celebrul avocat Constantin Dissescu, la care înaltul prelat făcuse apel și cu alt prilej, chemat să-și spună punctul de vedere declara în presă că Legea Consistoriului, așa cum fusese adusă în discuție era anticonstituțională (întrucât cf. art. 21 al.5 singura autoritate centrală pentru reglarea afacerilor spirituale, canonice și disciplinare ale B.O.R. este Sf. Sinod), dar nu era antidogmatică pentru că nici un canon sau dogmă n-a stabilit organizarea Sinodului din anumite persoane¹⁷.

Nici faptul că mitropolitul primat era acuzat că încuraja propaganda catolică nu a fost de natură să susțină învinuirea de erezie, cu atât mai mult cu cât pretinsa propagandă se rezuma la o simplă corespondență cu avocatul Marius Theodorian. Acesta, după ce publicase o lucrare asupra dreptului bisericesc oriental și se manifestase ca fervent ortodox, fiind episcop la biserica Sf. Nicolae din Prund, trecuse la greco-catolicism. Odată convertit, având o proprietate în apropierea schitului de maici de la Nămăiești, a reușit să determine pe două maici de acolo să treacă la uniți și să le trimită în Occident la pregătire. Apoi, la întoarcerea acestora, a pus bazele unei comunități unite la București și, cu sprijinul publicității ce făcea prin ziarul propriu „*Vestitorul*”, a început colectarea fondurilor pentru ridicarea unei biserici greco-catolice.

¹⁴ Gherasim 1911.

¹⁵ *Epoca*, anul XVII, nr. 131/ 5 iunie 1911.

¹⁶ *Viitorul*, anul IV, nr. 1225/ 16 iunie 1911 și 1226/ 17 iunie 1911.

¹⁷ *Idem*, nr. 1222/ 12 iunie 1911.

Faptul că în paginile acestui ziar au fost publicate și articole denigratoare la adresa bisericii ortodoxe l-a determinat pe mitropolit să inițieze o corespondență spre a sublinia cum cele scrise se reflectau în mod negativ asupra bisericii și, dacă așa cum susținea Marius Theodorian, era nemulțumit de atitudinea unor clerici, corect ar fi fost să-i nominalizeze pe cei în cauză și nu să arunce oprobriu asupra întregii instituții. Gestul însă îi fusese interpretat ca fiind un act de toleranță față de catolicism, iar el catalogat drept agent al propagandei catolice, lucru ce nu putea fi probat în nici un fel de cei care-l acuzau.

De cealaltă parte, cei care-l atacau susțineau că atitudinea îngăduitoare a mitropolitului față de cineva care denigrase credința și biserica ortodoxă prin vorbă și faptă era modalitatea prin care înaltul prelat răsplătea ajutorul pe care Marius Theodorian, în calitate de reprezentant al Creditului Rural, îl acordase acestuia la ocuparea scaunului în februarie 1909¹⁸.

Episcop nebun și imoral sau doar un motiv de șantaj?

Pe parcursul procesului nu numai mitropolitul Atanasie Mironescu fusese ținta atacurilor și calomniilor. Așa cum spuneam mai sus, clerul se împărțise în două tabere. Existau mulți ierarhi care luau apărarea primatului și se lansau în tot felul de afirmații sau simple speculații la adresa episcopului de Roman, doar pentru a înclina balanța în ochii opiniei publice și ai celor chemați să judece această dispută. Trecutul devenea și în cazul lui Gherasim Safirin o sursă de inspirație. Trimiterile erau dintre cele mai variate și greu de dovedit mai ales că ele vizau anumite aspecte ori fapte a căror autenticitate fusese pusă la îndoială încă de la momentul pretinsei învinuiri. Așa de exemplu, se spunea că episcopul ar fi nebun, deoarece la admiterea în Seminar declarase că ar suferi de teomanie, că ar avea o origine îndoielnică și că „*mama sa l'a născut pe acesta dintr'o împreunare necinstită cu un grec*”¹⁹, că pe vremea când fusese director al Seminarului din Râmnic se făcuse vinovat de numeroase abateri și suspectat că ar fi hărțuit o femeie ce venise la locuința sa să-i ceară milostenie, etc.

În ciuda faptului că acuzele vizau lucruri care se petrecuseră cu mulți ani în urmă, episcopul, punându-se la dispoziția judecății Sinodului, a încercat să-și probeze nevinovăția făcând apel atât la depozițiile unor martori, cât și la acte doveditoare. Astfel, el a prezentat certificatul de naștere al părinților din care reieșea că este copil legitim al părinților săi, apoi a arătat că, declarația că suferă de teomanie i-a facilitat accesul în viața monahală întrucât, fiind mult prea tânăr și neabsolvind un seminar, ci liceul din Craiova, nu întrunea condițiile de admitere în monahism prevăzute de un Regulament rămas în vigoare din vremea lui Al. I. Cuza.

În ceea ce privea ultima acuză, episcopul mărturisea că aceasta este rodul răzbunării profesorilor destituiți prin venirea sa la conducerea Seminarului din Râmnic și că învinuirea nu avea la bază decât o jalnică tentativă de înscenare asupra căreia fusese prevenit de doi dintre seminariști în timp util. Dincolo de această tentativă, cum atunci se dorise cu orice chip alungarea lui din Seminar, episcopul susținea că s-a mers până acolo încât, cu ocazia anchetei întreprinse atunci de inspectorul Al. Vintzu, s-a susținut

---

¹⁸ *Dimineața*, anul VIII, nr. 2617/ 18 iunie 1911.

¹⁹ *Minerva*, anul III, nr. 877/ 29 mai 1911.

de către unii profesori, că în cadrul internatului au fost identificate cazuri de homosexualitate în rândul elevilor de care el ar avea cunoștință și de care nu era străin²⁰.

În apărarea sa, episcopul de Roman susținea că la data respectivă, știindu-se nevinovat, chiar el făcuse publice toate aceste lucruri prin intermediul unei broșuri²¹, ceruse să vină la București pentru a fi expertizat medical și solicitase ministrului acuzarea și judecarea sa în fața Sf. Sinod. Dar, în ciuda insistențelor sale, întrucât nici unul dintre cei implicați în conflict nu dorise să îl acuze oficial, scandalul se încheiase fără a fi judecat.

Referindu-se la acest aspect, același celebrul avocat Constantin Disescu (în general, favorabil mitropolitului), reliefa faptul că atât învinuirea de teomanie cât și cea de imoralitate la adresa episcopului de Roman erau nedrepte. În opinia sa, toți călugării și misticii sunt teomani, adică „*nebuni după Hristos*”, iar asupra pretensei imoralității a episcopului învinuirea nu-și avea temei, deoarece presupusele abateri erau petrecute cu mult timp în urmă și nu fuseseră date spre judecare²².

Ultima tentativă de aplanare a conflictului

Spațiul redus nu ne permite să insistăm aici asupra conținutului depozițiilor numeroșilor martori și nici asupra presiunilor care s-au exercitat pentru ca cei chemați să infirme sau să confirme cele declarate, având în vedere că au fost citați în fața Sf. Sinod nu mai puțin de 28 de persoane. Totuși, poate nu ar fi lipsit de interes să amintim că au existat intimidări și amenințări la adresa acestora, schimbări de depoziții, caterisiri în rândul preoților, arestări abuzive, tentative de asasinat și încercări de sinucidere. Timp de o lună de zile până la pronunțarea sentinței, opinia publică a asistat la un „spectacol de zile mari” în sânul uneia dintre cele mai creditate instituții ale țării. Clasa politică, direct implicată în conflict, a fost și spectator și actor al acestui eveniment. Astfel, chiar înainte de finalizarea procesului, surse din mediul politic anticipau deznodământul conflictului.

Înainte de pronunțarea sentinței, în ședința din 20 iunie, membrii Sf. Sinod au făcut o ultimă tentativă de soluționare amiabilă, acordându-le ambilor ierarhi două zile timp de gândire pentru depunerea demisiei și retragerea de bunăvoie²³. Refuzul ferm al amândurora a determinat Sf. Sinod să decidă soarta procesului. Deși așteptată cu suflul la gură de întreaga opinie publică, decizia finală nu a mai uimit pe nimeni. Suspicțiunea amestecului politic pe tot parcursul procesului a devenit evidentă cu ocazia pronunțării sentinței, lucru anticipat prin numeroase articole din presă. Părerea generală că mitropolitul își va păstra scaunul circulase în toate mediile. Cum o demisie comună fusese respinsă, episcopul Gherasim Saffirin se părea că va plăti pentru toate oalele sparte. Astfel, încă din 15 iunie 1911 ziarul *Dimineața* se grăbea să aducă la cunoștința cititorilor soluția agreată de unii prelați din cadrul Sinodului: absolvirea primatului Atanasie Mironescu, ca unul care era curat la trup și la suflet și caterisirea episcopului

---

²⁰ *Întâmpinare protest a protosyncelului Gherasim Saffirin - Pentru ce domnu ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice au scosu din directoratul Seminarului eparhiei Râmnicu pre Ieromonachu Protosyncellu Gherasim Saffirinu*, Tipografia Gh. Nicolantin, Râmnicu Vâlci, 1885.

²¹ *Ibidem*.

²² *Viitorul*, anul IV, nr. 1222/ 12 iunie 1911.

²³ *Epoca*, anul XVII, nr. 147./ 24 iunie 1911.

de Roman, ca unul care a dus pâra contra unui nevinovat și, declarându-l nebun, să fie oprit de la păstorire²⁴.

O sentință controversată și intens contestată

Prin urmare, așa cum era de așteptat, în 24 iunie 1911, era adusă la cunoștința opiniei publice sentința de achitare a mitropolitului Atanasie Mironescu pe motiv că acuzația de erezie „nu se poate sprijini pe nimic neexistând nici o erezie în legea pentru înființarea Consistoriului superior bisericesc”, acuzația de plagiat era „neserioasă”, iar învinuirile de imoralitate „cu desăvârșire neîntemeiate și neserioase”²⁵. În schimb, în decizia Sf. Sinod se arată că, potrivit canonului 6, acela care ridică acuzații nedrepte contra unui arhiereu urmează să fie pedepsit cu pedeapsa ce ar fi suferit arhiereul dacă acuzațiile ar fi fost adevărate. Prin urmare, episcopul Gherasim Safirin se făcea vinovat de răzvrătire împotriva Sf. Sinod și de faptul că, timp de doi ani, tulburase pacea din biserică, lucru pentru care era depus din demnitatea de episcop cu unanimitate de voturi²⁶.

Hotărârea Sf. Sinod, deși anticipată, a stârnit vii nemulțumiri: „A fost o parodie de proces, o comedie de forme cu cari o parodie de sinod a jucat de-a poarca o parodie de Mitropolit (...) Un singur om a fost întreg și onorabil printre personagiile principale din proces și acela-i episcopul descalificat: Minoritatea pierde totdeauna”. Gestul acuzator se îndrepta tot mai clar spre clasa politică: „Felul cum s'a procedat în sinod atât cu episcopul necaterisit, dar depus, cât și cu Mitropolitul achitat, dar depus e prezentat ca o mare abilitate guvernamentală”²⁷.

Cum era și firesc, episcopul de Roman a fost primul care a contestat decizia susținând că, potrivit canoanelor, Sf. Sinod avea dreptul să-l caterisească dacă-l găsea vinovat, dar nu să-l depună, fără însă a-l caterisi. Cel mult putea fi suspendat pentru o perioadă de timp. Prin urmare, sentința a fost dată cu violarea tuturor principiilor de drept și a sfintelor canoane, uitându-se de calitatea sa de senator și inamovibilitatea indusă, calitate pe care Sf. Sinod nu o putea ridica în mod direct, ci prin caterisire (lucru care atrăgea după sine atât pierderea demnității de episcop pe viață, cât și a calității de senator inamovibil)²⁸.

Dar, în ciuda deciziei de achitare, nici mitropolitul nu s-a bucurat pentru multă vreme de această victorie. Încă dinaintea pronunțării se zvonea că ar fi existat o înțelegere la nivelul clasei politice (cu care suveranul ar fi fost la curent) potrivit căreia, Atanasie Mironescu ar fi fost de acord să-și depună demisia cu condiția să poată face uz de ea doar după anunțarea sentinței²⁹. Cert este că, la doar câteva zile de la pronunțarea acesteia, primatul își făcea publică hotărârea de a renunța la scaunul de mitropolit.

Au existat și unii pentru care demisia era explicată nu ca fiind rezultatul unui acord, ci ca rodul unei neînțelegeri. Astfel, cu ocazia unei audiențe cerute regelui, în drum spre palat, mitropolitul se întâlnește cu ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Constantin Arion. Acesta îi sugerase că, având în vedere numeroasele reacții din presă stârnite de condamnarea episcopului, ar fi fost bine să se folosească de prilej pentru a-și depune

²⁴ *Dimineața*, anul VIII; nr. 2614/ 15 iunie 1911.

²⁵ *Idem*, nr. 2747/ 26 octombrie 1911.

²⁶ *Viitorul*, anul IV; nr. 1234/ 26 iunie 1911.

²⁷ *Facla*, anul II, nr. 27/ 2 iulie 1911.

²⁸ *Dimineața*, anul VIII; 2747/ 26 octombrie 1911.

²⁹ *Epoca*, anul XVII, nr. 149/ 26 iunie 1911.

demisia în mâna suveranului. Gestul ar fi fost de natură să pună capăt tuturor speculațiilor legate de un amestec politic la nivelul deciziei Sinodului.

Mitropolitul, fără să știe că această sugestie nu avea în spate și acordul suveranului, ar fi făcut cale înapoi, ar fi redactat demisia și, în timpul audienței, ar fi înaintat-o regelui care a acceptat-o fără însă a o fi solicitat³⁰.

Atanasie Mironescu susținea însă că decizia îi aparținuse în totalitate. În Pastorală adresată credincioșilor în ultima sa zi de păstorie, arăta că a luat această hotărâre întristat și amărât de cele petrecute în timpul din urmă și-i îndeamnă pe toți cei care i-au fost aproape la credință și liniște³¹.

Pentru omul de rând, apărător al celor sfinte și supus față de ierarhia bisericească, scandalul fusese un prilej de poticneală sufletească. La capătul procesului demnitatea celor două scaune și a bisericii în general ieșise grav știrbită. Doi înalți ierarhi, ambii respectați pentru cinstea și evlavia duhovnicească, fuseseră subiectul unui penibil scandal care le pune sub semnul întrebării tocmai această cinste și evlavie. De aceea, am ales ca în finalul acestui material, să redăm mărturia unui contemporan al vremii, un om care avusese privilegiul de a-i cunoaște pe ambii protagoniști ai dramei încă de pe vremea când se aflau în eparhia Râmnicului: „*Epilogul procesului a fost cât se poate de trist. Cu toate că a izbutit să fie achitat de Sinod, în urma unei apărări dârze, la câteva zile, mitropolitul a fost silit să demisioneze. N-a căzut singur, ci, ca o stâncă care se prăbușește, a prins sub dărâmturi pe cei care-l săpaseră. Episcopul de Roman s-a văzut și el caterisit și supus unor neobișnuite vexațiuni, fiind ridicat cu poliția și expedit cu automobilul de la reședința episcopală(...). Acum, când procesul se terminase, ne întrebam care este adevărul. Deși Sinodul îl achitase, din lipsă de probe, retragerea fostului mitropolit primat prea urmasse imediat, pentru ca să nu se vadă clar că soluția acestui proces fusese aranjată dinainte, spre a se salva prestigiul Bisericii. Cu toate că Atanasie Mironescu fusese scos basma curată, iar Gherasim Safirin caterisit, convingerea noastră, a tuturor, era că a trebuit să se găsească un țap ispășitor, ca să se salveze aparențele și să creze o astfel de diversiune pentru opinia publică, adânc tulburată de faptul că, în ultimii ani, scandalurile cu înaltele fețe bisericești se ținuseră lanț*”³².

Bibliografie

Angelescu 2005	Nicolae Angelescu, <i>Memoriile unui om obscur</i> , Rm. Vâlcea.
Gherasim 1991	Gherasim episcopul Romanului, <i>Răspuns la Enciclica Sfântului Sinod din 24 mai 1910</i> , Roman.
Iorga 1930	Nicolae Iorga, <i>Istoria Bisericii Românești</i> , vol. II, ediția a II-a, București.
Romanescu 1942	V. Romanescu, <i>Mitropolitul Atanasie Mironescu</i> , București.
Telemaque 2007	Alexandru Telemaque, <i>Efemeride diplomatice. Pagini dintr-un început de veac XX .1906-1912</i> , București.

---

³⁰ Romanescu 1942.

³¹ *Viitorul*, anul IV, nr. 1238/ 1 iulie 1911.

³² Angelescu 2005, p. 87-88.

Evoluția insignei Organizației Pionierilor din România (1949 - 1989)

Radu Tabără¹
radutabara@yahoo.com

Keywords: *communist children and youth organizations, Pioneers' Organization, Socialist Republic of Romania, Popular Republic of Romania, pioneer's insignia, exonomia/phaleristics.*

Summary: *Pioneers Organization was established in 1949 as a mass political organization for school children, under the control of the Romanian Workers' Party (later renamed the Romanian Communist Party). Prior to 1966 the organization's members were children aged between 9 and 14 years old, and since 1966 the age at which children became pioneers was lowered to 7 years, addressing the school children from the 2nd to the 8th grades.*

Similarly to other mass organizations the Pioneers Organization adopted an insignia that was considered to be representative for the purposes of the Organization. It also had the role to acknowledge the bearer's membership to the Organization. We have to bear in mind that the situation with the Pioneers Organization was slightly atypical as the central element that certified the membership was not the badge, but the red pioneer's scarf. Badges used by the Pioneers Organization over the time can be divided into two categories, depending on the time they were used and the model used. The first category includes the two pins used in the period 1949-1966 and the second the badge used during the Socialist Republic of Romania (1966-1989).

All three types of badges used by the Pioneers Organization over the years have sought to play by the model adopted, the ideals that were to inspire and guide the pioneers, but also the political developments. The strong connection between the Organization and the political climate inside Romania can be traced through the evolution of the badge, which was marked by three major events.

The badge used between 1949 and 1957 (fig. 1-3) was marked by a strong Soviet influence both in terms of appearance and symbolism, the Soviet influence being very strong in all areas in the period following the establishment of communism in Romania.

The badge brought together a number of communist ideals which were considered that should be learned by the children. These ideals were represented by industrialization and the working class (the gear wheel), increased productivity in agriculture and peasants (the ears of wheat) and communism (the crossed hammer and sickle). The inscription "Always forward" was the answer to the motto of the pioneers used in this period "For the cause of Lenin and Stalin forward!" It should be noted that although the badge was addressed to pupils there is no item on it that mind remind us of school.

The insignia used between 1957 and 1966 (fig. 5-6) is similar to the previous model the only change being the replacement of the text "Always forward" with "I am always ready", which was the response to the new slogan of the pioneers "To fighting for the

---

¹ **Tabără Radu**, locotenent în cadrul MAPN, doctorand la Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București.

cause of the Romanian Workers' Party, be ready!" The badge was adopted in the process of de-Stalinization of the country and adaptation of the Pioneers Organization to this trend.

The inclusion of the pioneer's response to the Organizations motto on the badge that was supposed to be worn daily was a propaganda mean that aimed at keeping the communist ideals in the attention of the children. This was also a mean to facilitate their political-ideological indoctrination.

The third version of the badge (fig. 7-22), used between 1966 and 1989, was a reflection of the cooling of relations between Romania and the USSR and the adoption of a more nationalist orientation. There is a certain depolitization of the badge by removing the communist symbols and replacing them with an open book in order to suggest that the pioneers were school children and the main task of the Pioneers Organization was to guide and help them during their first school years. Another important change is the inclusion on the Romanian national flag on the badge, which may be interpreted as a statement that the organization acted in order to defend national interests and values, without being influenced by foreign factors (namely the Soviet model). The large existing variety for this type of badge was generated by the long period it was in use (23 years) and that it was issued in large numbers in different workshops, each workshop making their own molds.

Badge was awarded to all the pioneers after entering the Organization and was worn on the left side of the chest. In the early years of the Organization there were numerous problems in supplying the pioneers with badges because reduced production. To compensate for this deficiency local organizations have tried to produce badges by their own means (fig. 2-3). Over time the situation has improved considerably, the insignia being produced in sufficient numbers.

Considerații introductive

Organizația Pionierilor a fost înființată în 1949, ca organizație politică de masă a școlărilor, subordonată Partidului Muncitoresc Român și coordonată direct de Uniunea Tineretului Muncitor. Statutele organizației din perioada Republicii Populare Române prevedeau că organizația avea rolul de a ajuta Partidul Muncitoresc Român și Uniunea Tineretului Muncitor la „educarea copiilor pentru a deveni constructori de nădejde ai societății socialiste (...) în spiritual dragostei fierbinți și a devotamentului față de patria noastră – Republica Populară Română și harnicul nostru popor muncitor”². Pe lângă încurajarea obținerii de rezultate școlare bune, Organizația mai avea și rolul de a organiza timpul liber al pionierilor și de a atrage școlarii spre cercurile pionierești, inițierea de competiții și excursii. O altă sarcină importantă consta în pregătirea pionierilor pentru a deveni membri ai Uniunii Tineretului Muncitor.

Regulamentele și statutele organizației emise după 1966, când Organizația Pionierilor a fost trecută în subordinea nemijlocită a Partidului Comunist Român, au suferit modificări, accentul fiind pus pe pregătirea școlară și patriotică a membrilor, aspectele referitoare la Partidul Comunist Român fiind mai puține. Un argument este și faptul că referirile politice nu mai apar în primele articole ale statutelor, cum se întâmpla în perioada anterioară, ci spre finalul părții introductive. De asemenea sintagma „organizație politică de masă” este înlocuită cu cea de „organizație revoluționară de masă”, prin-

---

² Regulamentul 1959, p. 4-5.

cipalul său rol fiind de a „contribui alături de școală și familie, la educarea și formarea tinerei generații”³.

Anterior anului 1966, din organizație făceau parte copii cu vârste cuprinse între 9 și 14 ani, iar după 1966 vârsta la care copii erau primiți în rândurile pionierilor a fost coborâtă la 7 ani, adresându-se școlarii din clasele II–VIII. În cursul clasei a VIII-a, de regulă în trimestrul II, ieșeau din pionierat și deveneau membri ai Uniunii Tineretului Muncitor (sau Comunist, în funcție de denumirea purtată de această organizație). Școlarii care doreau să devină pionieri trebuiau să se adreseze verbal conducerii detașamentului sau unității de pionieri din care urmau să facă parte. Primirea în organizație se făcea în mod festiv, după un ceremonial stabilit prin regulamente. Evenimentul se recomanda să se desfășoare la monumente istorice, fabrici considerate reprezentative pentru industria socialistă, muzee, unități militare, etc., dar, în practică, erau frecvente cazurile în care ceremonia se desfășura în sălile de clasă. În cursul ceremoniei, după primirea cravatei și a insignei de pionier, copiii trebuiau să rostească și un angajament, care a suferit unele modificări de-a lungul timpului. În perioada Republicii Populare Române angajamentul avea următorul conținut „eu tânăr pionier al Republicii Populare Române mă angajez în fața tovarășilor mei să fiu credincios popoului roman și cauzei Partidului Muncitoresc Român, să fiu un luptător dârz, cinstit și curajos pentru victoria socialismului. Făgăduiesc să învăț și să mă comport în așa fel încât să devin un cetățean demn al patriei mele – Republica Populară Română”⁴.

În intervalul 1966-1975 angajamentul pionierului a avut următoarea formă: „voi învăța și voi munci pentru a deveni fiu de nădejde al patriei mele Republica Socialistă România; voi fi credincios popoului și Partidului Comunist Român; voi respecta neabătut îndatoririle pionierești”⁵. În 1975 este introdusă o diferențiere pe categorii de vârstă a pionierilor, în prima grupă intrând cei din clasele II-IV, iar în cea de-a doua pionierii din clasele V-VIII. Angajamentul pionierului, rostit și semnat la intrarea în organizație de pionierii din prima categorie era „eu, intrând în rândurile Organizației Pionierilor, mă angajez să-mi iubesc patria, să fiu harnic și să disciplinat, să cinstesc cravata roșie cu tricolor”⁶. Pentru pionierii din clasa a V-a este introdus „legământul pionierului”, care avea un conținut identic cu cel al „angajamentului pionierului” folosit în perioada 1966-1975.

În mod asemănător organizațiilor de masă, dar nu numai, și Organizația Pionierilor a adoptat o emblemă, considerată reprezentativă, transpusă și într-o insignă cu rol de recunoaștere a membrilor organizației. Purtare insignei avea un dublu rol: de afirmare a statutului de membru față de persoanele din afara organizației, iar în plan intern, înmânarea insignei reprezenta acceptul de apartenență la organizație. În cazul Organizației Pionierilor situația este ușor atipică având în vedere că elementul central care atesta calitatea de pionier nu era insigna, ci cravata roșie de pionier. Emblemele adoptate de Organizația Pionierilor de-a lungul timpului pot fi împărțite în două categorii, în funcție de perioada în care au fost utilizate și de modelul folosit. În prima categorie sunt incluse cele două embleme din perioada 1949-1966 iar în cea de-a doua, insigna folosită în timpul Republicii Socialiste România (1966-1989).

³ Statutul 1971, p. 5.

⁴ Regulamentul 1959, p. 11-12.

⁵ Statutul 1971, p. 14.

⁶ Statutul 1975, p. 17-18.

1. Insigna Organizației Pionierilor din Republica Populară Română folosită în perioada 1949-1957

Emitent: Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor

Atelier: Monetăria Statului, IPMS Arad și ateliere locale.

Caracteristici tehnice: insigna are lungimea de 2,3 cm și lățimea de 2 cm (**fig. 1**). Aceasta a fost confecționată din alamă cu email cald și oțel cu email cald, varianta din oțel (**fig. 2**) fiind însă foarte rară. Sistemul de prindere consta într-o agrafă atașată pe revers. Insigna confecționată din oțel are un aspect mai rudimentar decât celelalte, fiind posibil ca ea să reprezinte o variantă inițială, sau o insignă emisă într-un atelier local. Posibilitatea ca insigna să fi fost emisă pe plan local este destul de mare dacă avem în vedere că în perioada de început insigna organizației a fost emisă de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor în serii mici. În acest context, nu putem exclude ipoteza că pentru a suplini dificultățile în aprovizionarea cu insigne, unele organizații locale să fi emis propriile insigne prin mijloace proprii în ateliere locale (posibil cu ajutorul părinților care lucrau în fabrici de specialitate). Un indiciu ar putea fi și faptul că piesa este realizată din oțel, în condițiile în care insignele realizate de „IPMS Arad” pentru Organizația Pionierilor au fost confecționate din alamă. Aspectul diferit se datorează, probabil, faptului că insigna nu a fost realizată după o schemă pusă la dispoziție de IPMS Arad, matrița fiind realizată după desene ale emblemei organizației. Posibilitatea ca insigna să fi fost realizată de pionieri, în cadrul unor cercuri sau vizite la fabrici ni se pare destul de puțin probabilă, având în vedere că realizarea unei matrițe presupune un proces laborios și cunoștințe de specialitate. Și la varianta din alamă există o versiune a insignei cu un aspect rudimentar (**fig. 3**), apărută probabil în condiții similare (aspectul este, însă, diferit față de cel al insignei din oțel, fiind produse în centre diferite, sau reprezentând emisiuni diferite).

Descriere: insigna are formă aproximativ ovală. În partea de jos este reprezentată o jumătate de roată dințată, care se continuă pe fiecare parte cu câte un spic de grâu, toate din alamă nepictată, sau oțel la varianta confecționată din acest material. Interiorul insignei este realizat din email cald de culoare roșie și este împărțit orizontal, aproximativ la jumătate, printr-o eșarfă roșie (realizată tot din email cald) pe care este scris cu majuscule „TOT ÎNAINTE”, reprezentând răspunsul la deviza pionierilor din această perioadă „Pentru cauza lui Lenin și Stalin înainte”. Sub eșarfă sunt reprezentate simbolurile comunismului, secera și ciocanul încrucișate (realizate din alamă), iar deasupra eșarfei o flacăra din email roșu cu baza din alamă. Cele trei vârfuri ale flăcării depășesc înălțimea spicelor de grâu.

Insigna era de inspirație sovietică având în vedere modelul și culorile utilizate, alături de ideea de a marca și răspunsul la deviza pionierilor români „Tot înainte”. Menționăm că deviza pionierilor din URSS era „Gata întotdeauna”. De asemenea, insigna reunește o serie de idealuri comuniste din perioada respectivă, care se considera că trebuie insulfate și copiilor, reprezentate de industrializare și clasa muncitoare (roata dințată); creșterea productivității în agricultură, incluzând țaranii (cele două spice) și comunismul (secera și ciocanul), considerat un factor de progres și creatorul unei societăți ideale. Instructorii de pionieri erau constant instruiți ca în activitatea cu pionierii să încerce prin toate mijloacele „să educe copiii în spiritul dragostei față de munca productivă și al dorinței ca după terminarea școlii să învețe meserii ca: lăcătuș, electrician,

strungar, sudor, tractorist, miner etc. [...] și să dezvolte în rândul copiilor dragostea față de clasa muncitoare și țărâniea muncitoare”⁷. De asemenea, în anul școlar 1955-1956 a fost introdusă prima dată, experimental, practica agricolă pentru pionierii din clasele V-VIII⁸, iar organizarea de vizite ale unităților de pionieri la GAZ-uri (gospodării agro-zootehnice) și SMT-uri (stații de mașini și tractoare), concomitent cu încercările de a promova avantajele colectivizării în agricultură, constituiau elemente de bază și cotidiene din viața organizației. Nu este de mirare că numărul pionierilor care după terminarea școlii generale decideau să urmeze cursurile unor școli tehnice de mecanici agricoli și alte specializări conexe reprezenta un motiv de mândrie pentru instructori.⁹ Aceștia țineau chiar și evidența pionierilor care declarau că intenționează să urmeze astfel de meserii (ex. tractoriști)¹⁰.

Reunirea simbolurilor respective pe insigna Organizației Pionierilor din Republica Populară Română reprezenta o enumerare a idealurilor spre care trebuiau să tindă pionierii și care aveau rolul să le călăuzească pașii în pregătirea școlară și mai târziu în viață.

Asemănarea cu insigna folosită de organizația pionierilor „I. V. Lenin” din URSS (**fig. 4**) era un efect al influenței puternice exercitată de acest stat asupra Republicii Populare Române în toate domeniile și un îndemn de a urma îndeaproape exemplul pionierilor sovietici. Legătura strânsă care se dorea să existe între organizațiile de pionieri din Republica Populară Română și URSS erau explicit stipulate în regulamentele și statutele Organizației Pionierilor din Republica Populară Română, care prevedeau că: „Organizația pionierilor educă școlarii în spiritul prieteniei și frăției cu pionierii Uniunii Sovietice și ai celorlalte țări prietene patriei noastre [...]”¹¹ și faptul că „întreaga activitate a organizației pionierilor din Republica Populară Română ține seama [...] și se călăuzește permanent în munca sa de bogata experiență a organizației pionierilor I.V. Lenin din Uniunea Sovietică”¹². Aceste prevederi au fost păstrate până în 1966, când au fost operate unele modificări.

2. Insigna Organizației Pionierilor din Republica Populară România folosită în perioada 1957-1966

Emitent: Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor.

Atelier: Monetăria Statului și IPMS Arad.

Caracteristici tehnice: insigna există în două variante cu model identic, dar diferențiate prin dimensiune: varianta mare (**fig. 5**) are lungimea de 2,5 cm și lățimea de 2,15 cm, iar cea mică (**fig. 6**) lungimea de 2,4 cm și lățimea de 2 cm. Ambele variante sunt confecționate din alamă cu email cald. Sistemul de prindere consta într-o agrafă atașată pe revers.

Descriere: insigna este similară celei folosite în perioada anterioară, singura modificare constând în înlocuirea textului „TOT INAINTE” cu „SINT GATA INTOTDEAUNA”, care reprezenta răspunsul la noua deviză a pionierilor „La luptă pentru cauza

⁷ Lucrările 1957, p. 36.

⁸ *Ibidem*, p. 17.

⁹ *Ibidem*, p. 27.

¹⁰ *Ibidem* 1957, p. 28.

¹¹ Regulamentul 1959, p. 5; Regulamentul 1964, p. 5.

¹² Regulamentul 1959, p. 7; Regulamentul 1964, p. 7.

Partidului Muncitoresc Român fii gata”¹³. În mod ironic, noua deviză era asemănătoare cu cea folosită de organizația cercetașilor din români în intervalul 1915-1936 „Gata oricând”¹⁴. Dimensiunea literelor poate varia, existând o variantă cu litere mici și alta cu litere mai mari.

La varianta mare a insignei și literele folosite pentru a scrie deviza sunt mai mari, iar secera și ciocanul sunt, și ele, mai masive decât cele care apar pe varianta mai mică a insignei. Având în vedere aspectul și modalitatea de realizare putem presupune că insigna mai mare este anterioară celeilalte.

Insigna a fost adoptată în cadrul procesului de destalinizare a țării și modificării statutului Organizației Pionierilor din Republica Populară Română în mod corespunzător. Trecerea la această insignă a fost făcută în intervalul iulie 1957 – noiembrie 1957. La această concluzie s-a ajuns prin studierea emblemei Organizației Pionierilor folosită pe materialele de propagandă, în special reviste și alte publicații destinate pionierilor și instructorilor de pionieri.

3. Insigna Organizației Pionierilor din Republica Socialistă România folosită în perioada 1966-1989

Emitent: Consiliul Național al Organizației Pionierilor.

Atelier: Monetăria Statului și întreprinderea Arădeanca.

Descriere: insigna are formă aproximativ ovală (**fig. 7**). În partea de jos este reprezentată o jumătate de roată dințată, care se continuă pe fiecare parte cu câte un spic de grâu, realizate din alamă, sau aluminiu, în funcție de variantă. În cazul variantei din aluminiu, acesta poate fi vopsit auriu (**fig. 13**), sau lăsat ca atare (**fig. 14**). În spațiul din interiorul roții dințate apare steagul Republicii Socialiste România (albastru stânga, galben la mijloc și roșu în dreapta) cu o stemă marcată în mijlocul culorii galbene. Deasupra steagului este desenată o carte albă deschisă, deasupra căreia pornește o flacără roșie cu baza aurie, cele trei vârfuri ale flăcării depășind înălțimea spicelor de grâu. Spațiul dintre flacără și spice este de culoare albă.

Noua versiune a insignei a fost adoptată după plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din aprilie 1966, pe durata căreia s-a stabilit ca Organizația Pionierilor din Republica Socialistă România să fie condusă nemijlocit de partid, adică prin eliminarea Uniunii Tineretului Comunist ca element intermediar. După acest moment, art. 53 din statutul Partidului Comunist Român preciza că partidul conduce nemijlocit Organizația Pionierilor din Republica Socialistă România dar încredința „sarcina îndrumării unităților și detașamentelor de pionieri cadrelor didactice, în calitate de comandanți-instructori”¹⁵.

Inaugurarea noii insigne a avut loc pe 11 noiembrie 1966, în incinta Palatului Marii Adunări Naționale din București, când primele exemplare au fost acordate în cadru

---

¹³ Regulamentul 1959, p. 12.

¹⁴ În intervalul 1936-1937 cercetașii români au folosit deviza „Credință și muncă pentru țară și rege, gata la datorie!”. După desființarea Organizației Cercetașilor români, în 1937, și crearea organizației Straja Țării, aceasta din urmă a folosit până în 1940, când a fost la rândul său desființată, deviza „Credință și muncă pentru țară și rege”. După 1989, cercetașii români au adoptat vechea deviză „Gata oricând”.

¹⁵ Statutul PCR, art. 53.

festiv, conducerii Partidului Comunist Român, în frunte cu Nicolae Ceaușescu¹⁶. Aspectul insignei reprezintă o schimbare semnificativă față de cele două modele anterioare de inspirație sovietică. Totuși, o serie de elemente au fost păstrate (flacăra, roata dințată, spicele de grâu și forma insignei), dar într-o formă modificată. Noua formă a insignei dorea să sugereze atât continuitatea, prin păstrarea formei și a unor elemente considerate utile din punct de vedere simbolic, cât și trecerea într-o nouă etapă. Un alt aspect care se remarcă la o analiză comparativă a insinelor Organizației Pionierilor din România este faptul că cea folosită în intervalul 1966-1989 are un aspect mai vesel ca urmare a folosirii mai multor culori decât variantele anterioare, care au mai degrabă un aspect sobru, în realizarea lor fiind folosite doar culorile alb și roșu.

În mod similar perioadei anterioare insigna s-a dorit o reunire a idealurilor comuniste referitoare la clasele sociale și ramurile de activitate economică, combinate cu elemente naționale:

- roata dințată reprezenta industria și prin extensie persoanele angrenate în această ramură de activitate. Incluziunea sa era un imbold adresat pionierilor ca în viitor să se orienteze spre acest domeniu, deosebit de apreciat și bine-văzut în perioada comunistă, indiferent dacă ajungeau acolo ca muncitori sau ingineri;

- spicele simbolizau agricultura și țăranii, un alt domeniu de activitate important, cu care pionierii luau contact în perioada practicii obligatorii în agricultură, pe durata căreia erau trimiși să ajute la diverse munci agricole;

- cartea deschisă reprezenta școala, dorința de a învăța și faptul că organizația pionierilor era destinată școlărilor, iar într-o abordare extinsă intelectualii;

- flacăra este posibil să reprezinte o îmbinare între „făclia cunoașterii”, ca simbol al instituției școlare și flacăra comunistă.

Apariția steagului Republicii Socialiste România pe insignă, în locul rezervat anterior simbolurilor comunismului, secera și ciocanul încrucișate, a reprezentat o declarație puternică în sensul imprimării unui caracter național mult mai pronunțat organizației. De asemenea, pe noua insignă nu mai apare nici un text, spre deosebire de o mare parte a insinelor folosite de organizațiile pionierilor din statele socialiste pe care apărea scrisă deviza pionierilor din țara respectivă (de obicei „Tot înainte” sau „Sunt gata”), sau numele persoanei care patrona organizația din țara respectivă (ex. José Martí, în cazul organizației din Cuba). Menționăm că deviza pionierilor folosită în perioada 1966-1989 era „Pentru gloria poporului și înflorirea României socialiste, pentru cauza partidului – înainte!”, iar răspunsul la ea „Tot înainte”¹⁷. Deși se constată o revenire la deviza inițială, folosită în intervalul 1949-1957, referirile sunt clar diferite (România, poporul român și Partidul Comunist Român, adică elemente naționale) comparativ cu cele anterioare (cauza lui Lenin și Stalin, care reprezentau o trimitere la elemente și factori externi).

După 1966 sunt eliminate din statutul Organizației Pionierilor prevederile explicite referitoare la colaborarea strânsă care trebuie să existe între pionierii români și cei sovietici, precum și faptul că organizația pionierilor „I.V. Lenin” din URSS trebuia să constituie un model demn de urmat. Locul lor este luat de unele cu un caracter mai general referitoare la „educarea școlărilor în spiritul internaționalismului socialist, al

---

¹⁶ *Scânteia*, anul XXXVI, nr. 7060 din 12 noiembrie 1966, *Consfătuirea de constituire a Consiliului Național al Organizației Pionierilor*.

¹⁷ Ghidul 1985, p. 37.

prieteniei cu copiii din țările socialiste sub semnul păcii și prieteniei între popoare”. De asemenea, organizației îi sunt trasate o serie de sarcini referitoare la stimularea dialogului interetnic, în interiorul Republicii Socialiste România, „contribuie la întărirea prieteniei și frăției dintre copiii români și cei din rândul naționalităților conlocuitoare”.¹⁸ Acest paragraf este înlocuit în edițiile ulterioare cu „contribuie la întărirea prieteniei și frăției dintre copiii români, maghiari, germani și de alte naționalități din țara noastră”.¹⁹ Evidențierea distinctă a acestor două minorități avea la bază statutul aparte de care se bucurau pionierii membrii ai acestor etnii, Consiliul Național al Organizației Pionierilor editând pentru ei reviste în limbile maghiară și germană (*Jóbarát, Napsugár* etc.).

Din punct de vedere funcțional, insignele utilizate în intervalul 1966-1989 pot fi împărțite în trei categorii: insigna purtată la uniformă și bască, insignele pentru rever și insigna purtată pe paftaua centurii de pionier. Toate insignele, indiferent de destinație, aveau același desen, diferențele fiind reprezentate de dimensiuni, modalitatea de fabricare și sistemul de prindere.

a. Insigna pentru uniformă și bască

Insignele din această categorie sunt variate din punct de vedere al dimensiunilor și modalității de realizare putând fi confecționate din alamă, oțel sau aluminiu, cu email cald sau rece, plastificate sau doar vopsite. De asemenea, varianta mare a insignei apare atât într-o varianta plată, cât și într-una convexă. Varietatea mare a fost generată de perioada lungă de întrebuințare (23 ani) și faptul că au fost emise în tiraje mari și în ateliere diferite, fiecare atelier realizând propriile matrite. Un element important a fost reprezentat și de circumstanțele economice din perioada comunistă, după 1985 insignele fiind realizate și din aluminiu pentru a economisi metalele feroase. Mai jos redăm o listă a variantelor insignei în această perioadă (diferențele avute în vedere sunt legate de dimensiunile și materialul folosit la realizarea lor; dimensiunile sunt indicate folosind cotele maxime):

- varianta mare, alamă cu email cald, 2,55x2,05 cm (**fig. 7**);
- varianta mare bombată, alamă cu email cald, 2,55x2,05 cm (**fig. 8**);
- varianta mare, alamă vopsită și plastifiată, 2,55x2,05 cm (**fig. 9**);
- varianta mare, oțel cu email cald, 2,55x2,05 cm (**fig. 10**);
- varianta mică, alamă vopsită și plastifiată, 2,2x1,8 cm (**fig. 11**);
- varianta mică, aluminiu vopsit, 2,25x1,8 cm (**fig. 12**);
- varianta mică, aluminiu vopsit galben și plastifiat, 2,25x1,8 cm (**fig. 13**);
- varianta mică, aluminiu lăsat în culoarea sa naturală, neplastifiat, 2,25x1,8 cm (**fig. 14**).

Toate insignele, indiferent de dimensiune și materialul folosit, aveau ca sistem de prindere o agrafă atașată pe revers.

Referitor la diferența de dimensiune care apare între insigne, este posibil ca varianta mai mare să fi fost concepută pentru a fi purtată pe piept iar cea mică pe bască, dar, cu timpul, această diferențiere nu a mai fost luată în considerare, insignele fiind folosite aleator. O altă posibilitate este ca varianta mică să fi apărut după 1980, odată cu cea din aluminiu, când în industrie începuse să se pună accent pe economisirea maximă a metalelor feroase. De asemenea, trebuie luat în considerare și faptul că numeroase

¹⁸ Statutul 1971, p. 7-8.

¹⁹ Statutul 1975, p. 7. Prevederile sunt menținute și în edițiile următoare (1980 și 1985).

insigne emise de Organizația Pionierilor au trecut printr-un proces similar de reducere a dimensiunilor (ex. *Meritul pionieresc*, *Patrula școlară de circulație*, *Pionier de frunte etc.*)²⁰. Un indiciu în sprijinul ipotezei formulate ar putea fi faptul că varianta mică a insignei apare doar plastifiată, nu și cu email cald, situație care sugerează că este mai recentă.

b. Insigna pentru rever

Și aceste insigne sunt variabile ca dimensiune și aspect din motive similare. Toate au ca sistem de prindere un ac. Mai jos redăm o listă a variantelor de insignă existente:

- varianta mare, alamă cu email cald, = 1,8 cm, l = 1,4 cm, ac de prindere 4 cm (fig. 15);

- varianta mijlocie, alamă vopsită și plastifiată, 1,2x0,95 cm, ac de prindere 3,3 cm (fig. 16);

- varianta mică, alamă vopsită, neplastifiată, 0,9x0,75 cm, ac de prindere 3,5 cm (fig. 17);

- varianta mică, alamă vopsită, plastifiată, 0,9x0,75 cm, ac de prindere 3,5 cm (fig. 18).

Prezența flăcării de culoare galbenă pe varianta mare (fig. 15) reprezintă o eroare apărută în timpul procesul tehnologic care a afectat întreaga serie. În general, inconsecvența în folosirea culorilor este destul de frecventă la insignele emise de Organizația Pionierilor, producătorii neacordând o atenție prea mare în sensul folosirii aceleiași nuanțe de culoare pentru diferitele emisiuni ale aceleiași insigne. Aspectul este ușor de observat în cazul culorii albastre (mai ales la variantele din alamă vopsită și plastifiată), care variază de la albastru intens la albastru-verzui, sau chiar verde foarte închis și la culoarea roșie, care poate avea diverse nuanțe și intensități.

Au existat și situații când, în absența pigmentului necesar, s-a recurs la utilizarea unui pigment cât mai apropiat sau chiar complet diferit, fără a se ține cont că rezultatul final va fi o insignă neconformă cu normele și celelalte insigne aflate deja în circulație și un aspect ciudat (ex. albastru în loc de maro, maro în loc de gri etc.). În cazul de față având în vedere că este vorba de o insignă a Organizației Pionierilor, emisă într-o variantă mai puțin întâlnită, folosirea unei culori greșite poate părea surprinzătoare. Există două scenarii posibile pentru a explica folosirea unei culori greșite: a) atelierul producător nu a avut în stoc suficient pigment de culoare roșie și în consecință a preferat să îl folosească pe cel existent pentru realizarea steagului de pe insignă, iar pentru flăcără a fost aleasă culoarea galbenă, sperându-se că eroarea nu va fi prea evidentă; b) alegerea culorii greșite s-a făcut ca urmare a faptului că muncitorii au lucrat după o schemă de culori greșită sau pur și simplu au încurcat pigmenții. Emiterea unei insigne cu erori de culoare nu reprezintă o noutate în cazul insinelor realizate pentru organizația pionierilor existând și alte cazuri similare, când au fost puse în circulație insigne cu defecte de fabricație: text greșit sau incomplet, culori greșite sau medalii care aveau atașat discul de baretă într-o direcție greșită. De cele mai multe ori insignele cu aceste defecte erau puse în circulație pentru a nu rămâne cu ele în stoc sau a reface întreaga comandă, considerându-se că ele nu prezintă o importanță deosebită.

c. Insigna pentru paftaua centurii de pionier

La fel ca în cazul celorlate insigne din această perioadă și aceasta prezintă numeroase variații. Ca sistem de prindere erau folosite două piciorușe atașate pe revers,

---

²⁰ Tabără 2011, p. 102.

care erau introduse într-un spațiu anume rezervat de pe pafta. Redăm mai jos o listă a variantelor întâlnite:

- 1,9x1,6 cm, alamă cu email cald (**fig. 19**);
- 1,9x1,6 cm, alamă vopsită și plastifiată (**fig. 20**);
- 1,8x1,4 cm, alamă cu email cald (**fig. 21**);
- 1,8x1,4 cm, alamă vopsită (**fig. 22**).

Menționăm că acest tip de insignă a fost emis și după 1989 (în special după 2005), cu scopul de a valorifica interesul populației pentru perioada comunistă și obiceiul marilor companii de a organiza petreceri tematice pentru angajați (sub forma unor carnavaluri), unele dintre ele având ca subiect pionierii (în acest context organizatorilor li s-a părut mai comod și eficient din punct de vedere al timpului și resurselor alocate să creeze noi articole de pionier decât să le achiziționeze de la târgurile de antichități). În paralel au fost create și numeroase cravate de pionier. Insignele emise după 1989 au un aspect neîngrijit (**fig.23**) fiind realizate din alamă vopsită, dar fără a se acorda atenție detaliilor sau rezultatului final (ca urmare a faptului că se dorea un produs ieftin, adresat unor necunosători). La o analiză comparativă se observă, pe lângă vopsirea inestetică și faptul că nici modelul original nu a fost urmat cu strictețe, insigna fiind realizată după o matriță aproximativă.

Criterii de acordare

Conform statutelor și regulamentelor Organizației Pionierilor, insigna era purtată de toți membrii organizației. Aceasta le era acordată în cadrul ceremonialului prin care deveneau pionieri²¹. Cele două insigne folosite în intervalul 1949-1966 nu au fost foarte larg răspândite în rândul pionierilor, aspect care reiese destul de evident din studierea materialului fotografic din perioada respectivă în care apar pionieri și din discuțiile purtate cu persoane care au fost membre ale Organizației Pionierilor în intervalul respectiv. Situația a fost generată de numărul relativ mic de insigne produse în raport cu numărul pionierilor și distribuția lor neuniformă la nivelul țării, insignele fiind cu atât mai rare cu cât unitatea școlară era mai departe de centru, pionierii din mediul rural fiind cei mai vitregiți. Deficiențele în aprovizionarea elevilor cu articole pionierești au fost recunoscute și de conducerea organizației care, în directivele sale, recomanda adoptarea unor măsuri mai energice pentru ca toți pionierii să aibă uniforma completă. În această perioadă au existat cazuri când instructorii de pionieri au anunțat că nu mai pot primi noi școlari în organizație din cauza lipsei cravatelor²².

Faptul că în primii ani de existență ai Organizației Pionierilor insigna de apartenență nu era acordată pe scară largă și nici nu i se acorda prea multă atenție reiese și din studiul fotografiilor din perioada de început a pionierilor români, în care aceștia apar foarte rar purtând insigna organizației. O situație similară reiese și din studiul revistelor pentru pionieri (*Cravata roșie, Licurici, Pogonici, Scânteia pionierului, Instructorul de pionieri etc.*) în care benzile desenate care redau întâmplări cu pionieri puneau accent doar pe portul cravatei roșii, nu și pe cel al insignei care nu era reprezentată. Și în cazul emisiunilor filatelice care marcau un an (1950), doi ani (1951) și trei ani (1952) de la crearea Organizației Pionierilor din Republica Populară Română, doar pe timbrele emise în 1952 pionierii sunt înfățișați purtând insigna organizației, însă și în acest caz doar pe un timbru din cele trei ale seriei. De asemenea, în cadrul ceremoniei de creare a primelor detașamente pionierești din România (29 aprilie 1949, București), copiilor le-

²¹ Regulamentul 1959, p. 11; Statutul 1971, p. 11.

²² Lucrările 1957, p. 37.

au fost înmânate doar cravate roșii, nu și insigne²³. Ulterior, numărul insinelor distribuite a început să crească, odată cu instituționalizarea în statut a faptului că insigna trebuia acordată la intrarea în organizație.

Situația s-a îmbunătățit considerabil după 1970, când Monetăria Statului a început să emită tiraje mai mari. Insigna era acordată în cadrul ceremonialului de primire în organizație, însă ea trebuia achiziționată individual de fiecare viitor pionier²⁴. Anterior ceremonialului insigna era predată comandantului unității de pionieri care conducea festivitatea (de cele mai multe ori reprezentat de învățătorul care preda la clasa respectivă), fiindu-le ulterior returnată alături de cravată.

Modalitate de purtare. Toate insignele organizației, indiferent de perioadă, erau purtate pe partea stângă a pieptului²⁵, în mod normal central, deasupra buzunarului. Conducerea organizației pionierilor nu a emis niciodată un regulament sau instrucțiuni precise referitoare la modul în care trebuiau purtate insignele și medaliile, în sensul precizării unor repere exacte în funcție de care trebuiau prinse pe piept și stabilirii unei ierarhii asemănătoare celei din sistemul național de decorații între diferitele insigne și medalii, limitându-se la a menționa dacă trebuiau purtate pe partea stângă sau cea dreaptă. Din acest motiv și regulamentele organizației sau alte materiale tipărite s-au limitat constant la precizarea relativ vagă că insigna organizației trebuia purtată pe partea stângă a pieptului.

Singurul loc în care este precizat clar modul de purtare al insinelor este Regulamentul de aplicare al Hotărârii nr. 820 privind uniforma pentru comandanții de pionieri și pentru activiștii Organizației Pionierilor din Republica Socialistă România, în care se precizează că „însemnele și distincțiile primite se poartă în partea stângă a uniformei, la mijlocul și deasupra buzunarului”²⁶. Totuși, nu ne putem pronunța dacă prevederile menționate ar fi trebuit aplicate și pionierilor, teoretic el fiind destinat doar cadrelor care lucrau cu pionierii nu și acestora explicit. Materialul fotografic în care sunt reprezentați pionieri arată că cea mai mare parte a copiilor purta insigna pe partea stângă a pieptului, însă neuniform, în funcție de propriile gusturi, sau după cum li se părea potrivit. Pentru a accentua ideea lipsei de uniformitate în domeniu, menționăm că au fost identificate și cazuri în care insigna era purtată pe partea dreaptă a pieptului.

Pionierii purtau insigna organizației și cravata de pionier zilnic²⁷ (inclusiv la uniformă școlară), nu doar cu ocazia ceremonialului pionieresc, sau când îmbrăcau uniforma de pionier, care era folosită la adunările și manifestațiile pionierești, demonstrații, parade și serbări școlare²⁸.

---

²³ ANR-CC-PCR, dosar 83/1949.

²⁴ Regulamentele apărute după 1975, inclusiv, nu mai menționează faptul că pionierii primeau insigna și cravata în cursul ceremonialului de intrare în organizație, însă precizau că „pionierii poartă uniformă, cravată roșie cu tricolor, insigna și însemne pionierești (Regulamentul 1975, p. 61, Regulamentul 1980, p. 57). Chiar dacă insigna nu era acordată în timpul ceremonialului de intrare în organizație, accentul fiind pus pe înmânarea cravatei de pionier, pionierii primeau dreptul să o poarte după acest moment.

²⁵ Regulamentul 1959, p. 11.

²⁶ Hotărârea nr. 820 privind uniforma pentru comandanții de pionieri și pentru activiștii Organizației Pionierilor din Republica Socialistă România, publicată în Buletinul Oficial nr. 116 din 1 octombrie 1970, Regulamentul de aplicare, cap. I, pct. 5.

²⁷ Regulamentul 1959, p. 13; Regulamentul 1964, p. 13. Prevederea este menținută și în edițiile următoare ale regulamentului, chiar dacă sub o formă diferită sau inclusă la alte capitole.

²⁸ Regulamentul 1964, p. 16.

Uniforma de pionier consta din cămașă albă și pantaloni lungi sau scurți (în general erau folosiți pantalonii de la uniforma școlară) pentru băieți și cămașă albă, fustă plisată și ciorapi trei sferturi albi pentru fete. Ciorapii trei sferturi albi erau purtați și de băieți dacă foloseau pantaloni scurți. La pantaloni și fustă era purtată o centură de piele (sau imitație) crem, pe paftaua căreia era prinsă o emblemă a Organizației Pionierilor. Cămașa avea mânecă lungă, epoleți și două buzunare cu clapă aplicate pe piept și închise cu un nasture. Pe mâneca stângă a cămășii era cusută o emblemă a Organizației Pionierilor, diferențiată pe categorii de vârstă (fond albastru pentru pionierii din clasele II-IV, respectiv fond galben pentru cei din clasele V-VIII). Pe cap pionierii din ciclul primar purtau o bască de culoare albă, iar cei din ciclul gimnazial una de culoare bleumarin. Basca se purta înclinată spre partea dreaptă. Regulamentele nu făceau referire la încălțăminte care trebuiau purtată la uniforma de pionier. Cravata avea forma unui triunghi isoscel, dimensiunea laturii lungi putând varia între 83 și 90 cm, cele două laturi egale având o lungime de 53 cm. De-a lungul laturilor egale era cusută o panglică tricoloră, lată de 2 cm²⁹. Cravata se prindea la gât prin intermediul unui inel din plastic transparent, cu diametrul de 0,8 cm sau cu ajutorul unui nod.

Ulterior, este introdusă explicit și noțiunea de „uniformă pentru timp răcoros”, care pentru băieți consta din uniforma școlară, iar pentru fete dintr-o jachetă adaptată uniformei școlare la care erau purtate cravata și celelalte însemne³⁰. Prevederile referitoare la portul însemnelor pionierești la uniforma pentru timp răcoros sunt eliminate din statutele organizației apărute după 1975. Decizie a fost adoptată, probabil, în contextul diversificării accesoriilor și însemnelor pionierești prin introducerea șnururilor pentru diferențierea funcțiilor deținute³¹ în cadrul organizației și a treselor pentru rezultate școlare bune³², care nu mai puteau fi purtate din cauza lipsei epoleților la vestonul uniformei școlare. Totuși, uniforma școlară a continuat să fie folosită în condiții de vreme nefavorabilă.

---

²⁹ Până în 1972 cravata de pionier era doar roșie, fără banda tricoloră pe laturile sale egale. Decizia de a adăuga tricolorul a fost adoptată în 1972, în cadrul primului Forum Național al Organizației Pionierilor desfășurat la Breaza. După acest moment, până în 1989, în toate referirile oficiale (reviste pentru copii, comunicări, cărți etc.) va fi folosită exclusiv sintagma „cravata roșie cu tricolor”, folosită inclusiv sub forma „purtătorii cravatelor roșii cu tricolor”, iar cea de „cravata roșie” va dispărea. Decizia de a adăuga tricolorul pe cravată de pionier a fost adoptată în cadrul procesului de afirmare națională pentru a evidenția suplimentar caracterul național al Organizației Pionierilor și a insulfa patriotismul la nivelul pionierilor.

³⁰ Statutul 1971, p. 35-36.

³¹ Roșu pentru comandanții de grupă, galben pentru cei de detașament, albastru pentru comandanții de unități și albastru deschis pentru locțiitorii comandanților de unități. Șnururile se purtau fixate cu un capat de epoletul sting, iar cu celalalt de nasturele de la buzunarul de pe aceeași parte a pieptului.

³² Tresele reprezentau distincții individuale acordate anual pionierilor care se implicau activ în activitatea pionierească, obțineau la sfârșitul anului școlar cel puțin media 9 la toate materiile și 10 la purtare și obțineau cel puțin o insignă pe genuri de activități. Tresele aveau culoare albastră pentru pionierii din clasele II-IV și galbenă pentru cei din clasele V-VIII. Acestea erau purtate pe epoleți și puteau fi primite timp de mai mulți ani, chiar și consecutivi, dacă pionierul îndeplinea cerințele.

Pe bască insigna era purtată deasupra axului central al feței³³. Pe catarama centurii de pionier, insigna era prinsă în mijlocul acesteia. Insignele cu ac erau purtate fie la reverul stâng al hainei, fie la buzunarul stâng al cămășii sau hainei. Insignele pentru rever erau purtate, probabil, de activiștii Organizației Pionierilor la hainele civile (când nu purtau uniforma de instructori sau ca semn distinctiv pentru cei care nu îndeplineau funcții de instructori dar erau angajați ai organizației). Insignele ar fi putut fi acordate și invitaților care participau la diversele acțiuni și evenimente organizate de pionieri sau la care participau și aceștia.

Concluzii

Toate cele trei variante de insigne folosite de Organizația Pionierilor de-a lungul timpului au urmărit să redea, prin modelul adoptat, atât idealurile care trebuiau insuflate pionierilor, cât și unele realități și evoluții politice. Legătura strânsă dintre Organizația Pionierilor și situația politică, poate fi urmărită prin evoluția insignei, care a fost marcată de trei evenimente importante. Prima fază corespunde perioadei care a urmat instaurării regimului comunist în România, în timpul căreia URSS și Stalin constituiau principalele surse de inspirație, promovate și urmate. Situația este evidențiată de aspectul tipic comunist al insignei, în modelul său fiind incluse și simbolurile comuniste, secera și ciocanul încrucișat, în detrimentul unor însemne școlare, deși Organizația Pionierilor se adresa elevilor din ciclul primar și gimnazial.

Cel de-al doilea model al insignei folosit de Organizația Pionierilor corespunde perioadei de destalinizare. Deși, la o primă privire insigna nu a suferit modificări importante, fiind schimbat doar textul, la o analiză mai atentă reiese că schimbarea este una majoră, dacă luăm în considerare că textul scris pe insignă reprezenta răspunsul la deviza pionierilor, iar aceasta fusese schimbată. Noua deviză se înscria în „normele destalinizării”, marcând o abordare mai națională, dar cu pronunțat accent politic (cauza Partidului Muncitoresc Român). Totuș putem considera că noua abordare reprezenta un progres real, deviza anterioară îndemnând pionierii să lupte „pentru cauza lui Lenin și Stalin”, o noțiune care nu avea nimic în comun cu valorile naționale, dar reflecta puternica influență sovietică și cultul personalității lui Stalin.

Înscrierea răspunsului la deviză pe insigna purtată zilnic de pionieri avea un scop propagandistic, considerându-se că în acest mod ideile politice care stăteau în spatele Organizației Pionierilor erau mereu în atenția copiilor, facilitând procesul de îndoctrinare politico-ideologică.

Ultima insignă, adoptată de Organizația Pionierilor în 1966 s-a înscris în procesul de răcire al relațiilor dintre România și URSS și imprimării unui caracter național mult mai pronunțat. Se constată o anumită depolitizare a insignei prin eliminarea simbolurilor comunismului și înlocuirea lor cu o carte deschisă, pentru a evidenția că membrii organizației erau școlari iar principală sarcină a Organizației Pionierilor era de a-i sprijini în cursul evoluției școlare, aspecte precizate și în statutul. O altă modificare importantă consta în includerea drapelului național pe insignă, situație care poate fi interpretată ca o declarație în sensul că organizația urmărea interesele naționale și își urma propriul curs, fără a mai fi influențată din exterior (în speță de modelul sovietic).

---

³³ Hotărârea nr. 820 privind uniforma pentru comandantii de pionieri și pentru activiștii Organizației Pionierilor din Republica Socialistă România, publicată în Buletinul Oficial nr. 116 din 1 octombrie 1970, Regulamentul de aplicare, cap. II, pct. 10.

Procesul de afirmare a ideii naționale a fost întărit în 1972, când pe cravata de pionier a fost adăugată și o bandă tricoloră.

Din punct de vedere al frecvenței cu care cele trei modele ale insignei folosite de Organizația Pionierilor de-a lungul timpului pot fi găsite în prezent (în cadrul târgurilor de antichități, situ-rilor specializate în vânzări pe Internet, magazinelor de antichități etc.) toate sunt foarte comune și ușor de găsit (aspect logic, având în vedere tirajele mari emise). Excepție fac variantele insignei realizate din oțel (**fig. 2 și 10**), care sunt printre cele mai rare insigne din categoria celor de pionieri și cea confecționată din aluminiu lăsat în culoarea sa naturală (negalvanizat) (**fig. 14**). La fel de rară este și varianta locală a insignei din perioada 1949-1957 (**fig. 3**).

Lista ilustrațiilor / Illustration List

- Fig. 1 – Insigna Organizației Pionierilor (1949-1957), alamă cu email cald, scara 1,5:1;
Fig. 2³⁴ – Insigna Organizației Pionierilor (1949-1957), oțel cu email cald, scara 1:1;
Fig. 3. – Insigna Organizației Pionierilor (1949-1957), alamă cu email cald - variantă, scara 1:1;
Fig. 4 – Insigna Organizației Pionierilor din URSS, scara 1:1;
Fig. 5 – Insigna Organizației Pionierilor (1957-1966), alamă cu email cald, varianta cu scris mic, scara 1,5:1;
Fig. 6 – Insigna Organizației Pionierilor (1957-1966), alamă cu email cald, varianta cu scris mare, scara 1:1;
Fig. 7 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989), alamă cu email cald, varianta mare, alamă cu email cald, scara 1:1;
Fig. 8 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989), alamă cu email cald, varianta mare, bombată, alamă cu email cald, scara 1:1;
Fig. 9 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989), varianta mare, alamă vopsită și plastifiată, scara 1:1;
Fig. 10 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989), varianta mare, oțel cu email cald, scara 1:1;
Fig. 11 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989), varianta mică, alamă vopsită și plastifiată, scara 1:1;
Fig. 12 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989), varianta mică, aluminiu vopsit, scara 1:1;
Fig. 13³⁵ – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989), varianta mică, aluminiu vopsit galben și plastifiat, scara 1:1;
Fig. 14 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989), varianta mică, aluminiu lăsat în culoarea sa naturală, neplastifiat, scara 1:1;
Fig. 15 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru rever, varianta mare, alamă cu email cald, scara 1:1;
Fig. 16 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru rever, varianta mijlocie, alamă vopsită și plastifiată, scara 1:1;

³⁴ Insignele care apar în fig. 2, 10 și 14 se află în colecția domnului Marin Crișu.

³⁵ Insignele care apar în fig. 13 și 22 se află în colecția domnului Iulian Lipovanu.

- Fig. 17 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru rever, varianta mică, alamă vopsită, neplastifiată, scara 1:1;
- Fig. 18 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru rever, varianta mică, alamă vopsită, plastifiată, scara 1:1;
- Fig. 19 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru catarama centurii, alamă cu email cald, scara 1:1;
- Fig. 20 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru catarama centurii, alamă vopsită și plastifiată, scara 1:1;
- Fig. 21 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru catarama centurii, alamă cu email cald, scara 1:1;
- Fig. 22 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru catarama centurii, alamă vopsită, scara 1:1;
- Fig. 23 – Insigna Organizației Pionierilor (1966-1989) pentru catarama centurii, produsă după 1989, scara 1:1;
- Fig. 24 – Ceremonie de primire în Organizația Pionierilor desfășurată într-o sală de clasă. Majoritatea pionierilor poartă insigna folosită în intervalul 1957-1966 în mod corect, pe partea stângă a pieptului. De remarcat că de pe cravate lipsește panglica tricoloră și steagul Organizației Pionierilor din fundal. Steagul era de culoare roșie, pe el fiind scrisă devisa pionierilor, răspunsul la aceasta și desenată o emblemă a organizației³⁶.
- Fig. 25 – Elevă purtând insigna Organizației Pionierilor (modelul 1966-1989) pe uniforma școlară. De remarcat că aceasta este purtată greșit, pe partea dreaptă a pieptului³⁷.
- Fig. 26 – Doi pionieri din ciclul gimnazial (pot fi recunoscuți după basca bleumarin și emblema galbenă de pe mâneca stângă). Fata are un șnur de comandant de grupă (roșu), două trese albastre, titlul „Pionier de frunte” (purtat corect pe partea dreaptă a pieptului) și insigna „Pionier sportiv” (posibil clasa a II-a, purtat greșit pe partea dreaptă). Băiatul are un șnur de comandant de detașament (galben), titlul „Pionier de frunte” (purtat greșit) și două trese albastre. La ambii este vizibile insignele organizației (modelul 1966-1989) de pe bască și catarama centurii de pionier³⁸.

Abrevieri

ANR-CC-PCR – Arhivele Naționale Române, fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român, secția organizatorică.

Cutezătorii – Cutezătorii. Revistă săptămânală editată de Consiliul Național al Organizației Pionierilor, București.

Instructorul de pionieri – Instructorul de pionieri. Revistă lunară editată de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor, București.

Statutul PCR – Statutul Statutul Partidului Comunist Român.

Tînărul leninist – Tînărul leninist. Revistă lunară editată de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor, București.

³⁶ Din colecția domnului Iulian Lipovanu.

³⁷ *Cutezătorii*, nr. 7 (73)/1969, (an III), p. 1.

³⁸ Însemnele 1989, p. 1.

Bibliografie

- Carnetul 1983 *Carnetul comandantului instructor*, editat de Casa de Economii și Consemnațiuni a Republicii Socialiste România și Consiliul Național al Organizației Pionierilor, București.
- Conținutul 1984 *Conținutul și metodică activităților cu șoimii patriei și pionierii – manual pentru licee pedagogice*.
- Ghidul 1985 *Ghidul pionierului*, editat de Consiliul Național al Organizației Pionierilor, București.
- Însemnele 1989 *Însemnele și distincțiile Organizației Pionierilor și ale Organizației Șoimilor Patriei*, editat de Consiliul Național al Organizației Pionierilor, București.
- Lucrările 1957 *Lucrările celei de-a III-a consfătuiri pe țară a instructorilor de pionieri fruntași (9-13 februarie 1957)*, editată de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor, București.
- Regulamentul 1959 *Regulamentul Organizației de Pionieri din Republica Populară Română*, editat de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor, București.
- Regulamentul 1964 *Regulamentul Organizației de Pionieri din Republica Populară Română*, editat de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor, București.
- Statutul PCR
Statutul 1971 *Statutul Partidului Comunist Român*.
Statutul unităților și detașamentelor de pionieri din Republica Socialistă România, editat de Consiliul Național al Organizației Pionierilor, București.
- Statutul 1975 *Statutul Organizației Pionierilor din Republica Socialistă România*, editat de Consiliul Național al Organizației Pionierilor, București.
- Statutul 1980 *Statutul Organizației Pionierilor din Republica Socialistă România*, editat de Consiliul Național al Organizației Pionierilor, București.
- Tabără 2011 Tabără Radu, *Principalele distincții oferite de Organizația Pionierilor din Republica Socialistă România*, în *Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica, VIII*.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Disputa dintre vâlceni și brașoveni pe tema Imnului Național. O părere

Sorin Oane¹
oanesorin@yahoo.com

Keywords: *Vasile Roman, Vasile Oltean, The National Anthem, first place of singing, disputes, Brașov, Râmnicu Vâlcea.*

Summary: *The article Vasile Roman, Vasile Oltean and The National Anthem. More than one paper tries to settle the historical dispute between Râmnicu Vâlcea and Brașov for the birthplace of the Romanian National Anthem. It should be noted that Mr. Vasile Roman is the spokesperson for Râmnicu Vâlcea (ie: Anton Pann as the author of the song and Râmnicu Vâlcea as the first place where the song was sung). On the other hand Mr. Vasile Oltean is the main promoter of Brașov's importance (he says the song is authored by George Ucenescu and Brașov was the first place where the song was played). It gets complicated as a third alleged author of the song emerges: the poet Andrei Mureșanu, identified by the author of this study based on historical events correlation and on first hand testimonies, as not only the author of the verses but also the true composer of the song. As for the place where this marvelous song was first heard ... the evidence leads to Brașov.*

De la început vreau să precizez că studiul meu nu are nici un element de noutate. Toate lucrurile despre acest subiect au fost spuse. Rostul lui este doar acela de a restabili acuratețea informațiilor. Dar, o să vedeți că și de aici pot apărea surprize.

Cu totul întâmplător, de curând, mi-au căzut în mână două cărți. Cea a lui Vasile Oltean *Imnul național. Deșteaptă-te române. Scurt istoric*² și cartea domnului Vasile Roman *Deșteaptă-te române. Istoria unui cântec românesc*³. Concluziile acestor lecturi paralele le voi analiza în continuare. Trebuie precizat însă că domnul Vasile Roman este portdrapelul priorității vâlcene în privința Imnului Național (adică a lui Anton Pann ca autor al melodiei și a orașului Râmnicu-Vâlcea ca loc unde s-ar fi cântat prima oară acest cântec), pe când domnul Vasile Oltean este portdrapelul priorității brașovenilor (el spune că autorul cântecului este Gheorghe Ucenescu și că Brașovul este, de fapt, locul unde s-ar fi cântat prima oară acest important cântec românesc).

Cine este domnul Vasile Roman?

Vasile Roman (1927-2008) este cel care a impus în circuitul istoric ideea că actualul imn național *Deșteaptă-te române!* s-ar fi cântat pentru prima dată în istoria noastră la Râmnicu Vâlcea. În 1996, s-a decretat de către conducerea țării, Ziua Imnului Național, care este serbată de atunci în fiecare an pe data de 29 iulie. Câteva date biografice ale domnului Roman: între 1939-1948 urmează cursurile gimnaziului și liceului *Alexandru Lahovari* din Râmnicu Vâlcea; 1951-1952, cofondator al săptămânalului *Drum nou*, ziarul oficial al Regiunii Vâlcea, în cadrul căruia desfășoară o intensă activitate publi-

¹ Oane Sorin, profesor, doctor în istorie, Rm. Vâlcea.

² Oltean 2008.

³ Roman 2000.

cistică; participă la primul Congres al corespondenților de presă din țară; corespondent pentru regiunea Vâlcea al ziarului *România liberă*, al Agerpres și al Radiodifuziunii Române; 1952-1956, student al Facultății de Istorie-Filologie din Cluj-Napoca; 1956, director adjunct al Școlii Medii nr. 2 (viitorul Colegiu *Vasile Roaită*, Rm. Vâlcea); 1958, director adjunct al Școlii Medii nr. 1 (viitorul Colegiu *Alexandru Lahovari*, Rm. Vâlcea); 1959, șef al Secției Raionale de Învățământ și Cultură Vâlcea.

L-am cunoscut personal pe domnul Roman. Nu pot să spun însă că l-am cunoscut foarte bine. Am schimbat câteva cuvinte cu dânsul (despre istorie). Era însă un om plăcut, calm, elegant. L-am urmărit însă ca istoric și pot afirma că nu a avut profunzimi, ci doar câteva... „intuiții”, nefondate pe ceva clar, pe documente adică, ci doar pe dorința domniei sale și a unor concetățeni de a promova câteva „priorități” vâlcene în cultura națională, nedigerate însă bine de istorie. Cred că în fiecare județ există cetățeni care sunt convinși că, județenii lor sunt mai speciali și cu o misiune unică în lume. Există destui oameni care cred că și România beneficiază de o anumită binecuvântare divină, dar nu oferă nici un argument solid pentru asta, pentru că așa ceva nu există. „Prioritățile” astea, în cazul nostru la Vâlcea, apar nu doar pentru că există prea multă dragoste pentru aceste locuri, ci și pentru faptul că nu există nici o instanță critică în orașul Râmnicu Vâlcea și nici în județul Vâlcea care să facă ordine în acest domeniu al istoriei. Oricine poate să spună orice despre istoria vâlcenilor, cu condiția să hiperbolizeze suficient de mult încât să atragă atenția concetățenilor lui. Vâlcenii au și ei o vină teribilă pentru că nu se întreabă: cine este cel care face afirmațiile astea? Ce pregătire are el? pentru simplul motiv că toate afirmațiile istoricilor improvizați sunt măgulitoare și îi plasează pe vâlceni în „buricul” istoriei mari (naționale sau mondiale). Problema este că vâlcenii, mai curând, își... „confeccionează” această identitate pe basme și pe inflamări naționalist-regionale, fără vreo fundamentare istorică clară. Dar cine să îndrăznească să spună altceva? Ar fi imediat taxat ca un ticălos nepatriot. Dar să revenim.

Vasile Roman este deci cel care a impus în circuitul istoric ideea că actualul imn național, *Deșteaptă-te române!*, s-ar fi cântat pentru prima dată în istoria noastră la Râmnicu Vâlcea. În 1965, pe când încerca să introducă în circuitul turistic casa memorială a lui Anton Pann, a descoperit, chipurile, *Raportul nr. 10 al comisarului de Vâlcea, Dumitru Zăgănescu*, prin care acesta informa Ministerul Trebilor din Lăuntru al Țării Românești că la data de 29 iulie 1848, cetățenii orașului Râmnicu-Vâlcea, adunați în grădina Zăvoiu, au cântat pentru prima dată actualul imn național. Profesorul Roman susține apoi că în 1966, ar fi avut inițiativa curajoasă de a reintroduce în circuitul public acest cântec mobilizator, cu prilejul vizitei noului secretar general al CC al PCR, Nicolae Ceaușescu, în regiunea Argeș, din care făcea parte, pe atunci, și raionul Râmnicu Vâlcea. Pe baza acestor merite pe care și le asumă domnul Vasile Roman, în 1996, s-ar fi decretat de către conducerea țării, Ziua Imnului Național, care este serbată de atunci în fiecare an pe data de 29 iulie. În 1999, domnul Roman a scris și cartea mai sus pomenită, ca să marcheze definitiv prioritatea vâlceană în această privință. Dar, să fim sinceri! În aserțiunile de mai sus sunt patru „mici” neadevăruri:

- a) Domnul Roman nu a descoperit nimic. *Raportul* lui Zăgănescu era înserat deja în colecția *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, patru volume, publicate între 1902-1910. Domnul Roman nu a făcut deci muncă de cercetare arhivistică. De fapt, singur recunoaște, ceva mai încolo în carte, că a primit de la dl. Petre Purcărescu, directorul Muzeului Raional de Istorie de atunci, docu-

mentele perioadei pașoptiste, dar imediat se declară singurul „vinovat” de ipoteză care chipurile l-a fulgerat atunci. Dar, în afară de această „inspirație formidabilă”, nu a mai adus în favoarea ideii sale nici un argument.

- b) În *Raportul nr. 10* nu se vorbește nicidecum despre cântecul *Deșteaptă-te române!*. Se spune doar că, la 29 iulie 1848, în Zăvoiul din Râmnicu Vâlcea s-a cântat un cântec frumos, armonios și însuflăit.
- c) Manifestarea din 1966 a fost organizată nu de către dl. Roman, care era în această perioadă doar vicepreședinte al Comitetului Executiv al Sfatului Raional cu probleme de învățământ, ci tot de către de către dl. Petre Purcărescu (cel care îi pusese sub nas și *Raportul* lui Zăgănescu), care are însă destule dovezi în sensul asta (poze cu Ceaușescu, programul manifestării, scrisori de mulțumire din partea oficialităților, după terminarea manifestării etc. – arătate autorului acestui studiu și nu numai lui; vezi anexele).
- d) Cartea domnului Roman nu este chiar a domnului Roman, ci este de fapt o culegere de studii semnate de: Constantin Mateescu, Petre Purcărescu, Vasile Oltean, Gheorghe Dumitrașcu, Viorel Cosma, Gelu Stratulat, Costea Marinoiu, Mircea Ștefănescu, Ion Soare, Corneliu Tamaș, Mircea Gherman etc. Este deci nu o carte de autor, ci o culegere de texte. Dar pe copertă este doar numele domnului Roman. Cartea nu are nici o concluzie, deși textele sunt profund contradictorii. De fapt, este chiar o harababură totală în această carte. Domnul Roman nu a avut evident autoritatea să lămurească problema și a pus la un loc toate ideile temei (și pro și contra, dar evident că predomină cele... contra, adică chiar împotriva ideii susținute de domnul Roman!).

Cine este domnul Vasile Oltean?

Părintele prof. dr. Vasile Oltean (n.1948) este directorul *Muzeului Primei Școli Românești* și președintele Fundației omonime. Locuiește la Brașov și este autorul a 28 de cărți, extrem de valoroase. Este și un slavist important al țării. În concluzie, este un învățat profund și serios. L-am întâlnit de trei ori și acele întâlniri au fost de fiecare dată memorabile pentru mine. Mi s-a părut un perfect cunoscător al problemelor pe care le-a abordat în istorie. Din 1996, de când Parlamentul a adoptat legea prin care în baza unei expuneri de motive cu argumente istorice șubrede a consacrat ziua de 29 iulie drept Ziua Imnului Național, dar și ca prioritate a vâlcenilor, profesorul Vasile Oltean se zbate să restabilească adevărul istoric. Eforturile sale sunt concretizate în două cărți pe aceasta temă și în memorii adresate către Parlament, Președinție, Guvern și Academia Română.

Care sunt problemele acestor două cărți cu opinii divergente? Dacă în privința versurilor nu exista controverse, poetul brașovean Andrei Mureșianu fiind autorul poeziei *Un răsunet*, devenită ulterior *Deșteaptă-te române!*, în privința melodiei persistă o confuzie. De fapt, problemele imnului național sunt două: Cine este autorul cântecului *Deșteaptă-te române!?* Și unde s-a cântat pentru prima oară? Să le luam pe rând.

Cine este autorul melodiei *Deșteaptă-te române?*

Sunt mai multe variante:

- 1 **Este o creație folclorică anonimă.** Melodia care a stat la baza elegiei religioase *Din sânul maicii mele* și apoi a imnului *Deșteaptă-te române!* era evident o pri-

ceasna bisericească (adică o cântare ortodoxă din timpul liturghiei) care circula de multă vreme în spațiul românesc. Cei care susțin această versiune cred că cele mai vechi notații ale melodiei, au circulat în manuscrise și tipărituri psaltice, înainte de 1848. Prima dintre acestea a fost culegerea *Adunare de vreo câteva versuri desfătătoare* de Inochentie Kitzulescu (1838). *Din sânul maicii mele* circula și în părțile vâlcene, în anul 1839 (sau în 1840), după cum dovedește un manuscris descoperit de bizantinologul Gheorghe Ciobanu la o călugăriță de la mănăstirea Surpatele⁴.

- 2 **Anton Pann.** După muzicologul Viorel Cosma, autorul melodiei *Din sânul maicii mele* este clar Anton Pann, care ar fi compus în 1838 melodia pentru textul elegiei lui Alexandrescu - pentru care a făcut însă o melodie trăgănată, de jale (și nu de luptă!). Iar documentul de la Surpatele, descoperit de Gheorghe Ciobanu, ar fi, de fapt, tot al compozitorului. Despre Pann, ca autor al melodiei, vorbește în memoriile sale și episcopul Moldovei și Sucevei, Iosif Naniescu, dar la 50 de ani după petrecerea evenimentului. Cei doi s-au întâlnit în 1839 la Buzău, unde Naniescu era atunci diacon, și Anton Pann i-a scris cu mâna lui acest cântec⁵.
- 3 **Andrei Mureșianu.** Poetul Mureșianu ar fi făcut nu doar textul, dar și melodia!. Cei care susțin această variantă sunt din familia poetului: soția (Suzana - care susține că soțul ei a compus melodia încă din anul 1842!), vărul și nepotul acestuia - Iacob Mureșianu, publicistul (1812-1887) și fiul lui, care se numește tot Iacob Mureșianu, Iacob Mureșianu (1857-1917), compozitorul -, cât și George Moroianu, nepotul lui Andrei Mureșianu (profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj, al cărei rector avea să fie între anii 1929-1936). Cel mai bun comentariu pe aceasta temă îl are însă Mircea Gherman, fost muzeograf la Muzeul Județean din Brașov-Casa Mureșenilor și un foarte valoros publicist, care, culmea, se trăgea și el din stirpea Mureșenilor⁶. A fost preocupat constant de istoria imnului lui Andrei Mureșianu, *Deșteaptă-te române!*, susținând, ca și bunicul său (compozitorul Iacob Mureșianu) și tatăl său (doctorul Joe Gherman) că nu doar versurile aparțin poetului, ci și adaptarea melodiei, după un vechi cântec bisericesc, *Din sânul maicii mele*, a cărui melodie i s-a părut potrivită pentru versurile sale. În susținerea afirmației sale aduce argumente serioase, atât din cele ale contemporanilor poetului, cât și ale urmașilor săi și, în special, ținând seama de faptul că Andrei Mureșianu nu a fost doar un poet, un literat și un jurnalist, ci și un muzicolog și un muzician cu studii în această artă (avea și o minunată voce de tenor), care sigur și-a adaptat melodia așa cum a socotit-o potrivită versurilor sale.
- 4 **Gheorghe Ucenescu.** În 1844, protopopul Vasile Greceanu din Brașov (tatăl Suzanei Mureșianu, n.n) îl angajează ca psalt al bisericii Sf. Treime pe Gheorghe Ucenescu, un tânăr cântăreț de mare talent. Era îndrăgît de toți intelectualii români și mai ales de tinerii din Brașov, fiind invitat la toate petrecerile și manifestările patriotice și hramurile tradiționale. Adversarii priorității lui Ucenescu, ca autor al Imnului, susțin idee că acesta era însă...foarte tânăr, în momentul compunerii melodiei. În 1848 avea doar 18 ani (dar și Ciprian Porumbescu era la fel de tânăr

⁴ Curechianu, Trifon 1972, p. 399.

⁵ Roman 2000, p. 96 - este de fapt articolul lui Viorel Cosma, „*Deșteaptă-te române!*” și contribuția cântecului patriotic la trezirea conștiinței unității naționale (1845-1855).

⁶ <http://tara-barsei.ro/wp-content/uploads/2009/02/bunaciu2008.pdf> - este un articol al Luciei Bunaciu, *Publicistica lui Mircea Gherman (1927-1991)*.

când și-a uimit ascultătorii la Putna, în 1871; avea tot 18 ani!). De ce ar fi el acreditat, totuși, cu gloria melodiei? Din două motive: a) doar manuscrisul lui (*Carte de cânturi cu note al lui Gheorghe Ucenescu, „ucenicul domnului Anton Pann la 1852”*) însoțește textul poeziei lui Mureșianu cu notații muzicale; b) este singurul care lasă o mărturie scrisă despre eveniment (manuscrisul pomenit, n.n.) în care și-ar fi mărturisit fapta, în timp ce Anton Pann nu a revendicat niciodată paternitatea melodiei (deși a murit în 1854, iar afirmațiile lui Ucenescu au fost făcute chiar din 1852, pe când acesta era elevul lui Pann la București – cu greu s-ar putea accepta ideea că ucenicul putea să își „trădeze” astfel maestrul pe care îl aprecia, de altfel, foarte mult).

Îată ce povestește Ucenescu în manuscrisul său păstrat la Biblioteca Academiei Române: *Sosind furiosul an 1848, poetul (Andrei Mureșianu, n.n) cauta o melodie după care să compună pentru acest an un sonet care să se cânte între amicii ce era să se adune în grădina parohului pentru o petrecere ... Am cântat multe cântece de proba; iar sosind la următorul cânt „Din sânul maicii mele” și, cântându-l, a rămas poetul pe lângă aceasta melodie, obligându-mă ca pe duminica viitoare să mă aflu și eu împreună cu oaspeții invitați la grădina, ca să cânt după melodia aleasă poesia ce o va compune pâna atunci. În duminica hotărâtă (...) îmi dete d. Andrei Murașan poesia făcută: „Deșteaptă-te române!”; îi probam puține rînduri și văzând că în tot melosul este o minune potrivit, l-am cântat cu vocea mea tânără și puternică până la fine (...). Din ziua aceea, cântul s-a facut cel mai plăcut și mai familiar, iar eu eram poftit în toate părțile și să învaț tinerimea a-l cânta bine și regulat.*

Unde s-a cântat prima oară *Deșteaptă-te române*?

În acest caz sunt doar două orașe pretendente: Brașovul și Râmnicu Vâlcea. Să le analizăm cazurile pe rând:

Brașovul. Brașovenii susțin că imboldul pentru poezia și muzica lui *Deșteaptă-te române!* a fost Marea Adunare Națională a românilor de la Blaj din 3-5 mai 1848. Pentru a se crea ambianța întâlnirii de la Brașov, de la sfârșitul lunii mai, protopopul de atunci, Bonifatie Pitiș solicită concursul poetului Andrei Mureșianu, înrudit cu el, precum și lui Gheorghe Ucenescu dascălul de cântări și (pe atunci) psalt al Bisericii Sfânta Treime-Tocile. Așa s-ar fi născut textul și muzica Imnului nostru național.

De altfel, chiar din cartea domnului Roman este scris clar că vâlcenii recunosc prioritatea Brașovului, dar realizează un sofism prin care să mențină prioritatea vâlceană: *aici s-ar fi cântat pentru prima oară în cadru oficial*. Chipurile, la Brașov s-ar fi cântat în cadru... familial. Dar să spunem sincer. Printre cei veniți atunci la Brașov se numărau frații Golescu, frații Brătianu, Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri, Gheorghe Magheru, Cezar Bolliac, Dimitrie Bolintineanu. Iar întrunirile lor erau mereu la Casina din oraș. Vi se pare că acesta este un cadru... familial?⁷. Deci despre ce cadru mai oficial decât atât poate fi vorba?

---

⁷ Roman 2000, p. 145 (este de fapt articolul lui Ștefan Munteanu, *Din istoricul lui „Deșteaptă-te române!”*).

Tipărită la 21 iunie 1848 în ziarul lui George Barițiu (*Foaie pentru minte, inimă și literatură*) poezia s-a răspândit cu repeziciune (ziarul avea circa 800 de exemplare atunci), apoi, copiată de către tineretul brașovean în mii de exemplare a ajuns, prin septembrie-octombrie, în tabăra lui Avram Iancu din Munții Apuseni. Bălcescu a auzit aici melodia cu versurile, prin 1849, și va fi cel dintâi care o va numi *marseilleza românilor* (comparația este justă și din alt punct de vedere. Ambele cântece au fost inițial marșuri și au devenit apoi imnuri).

Râmnicul Vâlcei. Pretenția vâlenilor la întâietate se bazează pe câteva lucruri:

1) pe prezența lui Anton Pann la Râmnic în acele zile ale revoluției (compozitorul venise aici de teama holerei care bântuia la București)

2) pe Raportul lui Zăgănescu, care spune că Anton Pann, la sfârșitul adunării din 29 iulie 1848, a dirijat corul care a cântat mai multe melodii, dintre care una a fost armonioasă și triumfală.

Domnul Roman a stabilit imediat că numai *Deșteaptă-te române!* putea fi. Ne întrebăm însă retoric: de ce nu *Mugur, mugure!* (care a fost un adevărat imn național între 1821-1848), sau *Marșul lui Iancu*, sau *Hora Ardealului*, sau *Marșul românesc de la 1848*, sau de ce nu chiar *Marsellieza* care circula mult în epocă (și care a și inspirat chiar o piesă „românească”, *Pandurul*). Domnul Oltean susține că nu poate fi negat faptul ca Anton Pann ar fi intonat un cântec patriotic la Râmnicu Vâlcea, dar a decreta ca acesta a fost *Deșteaptă-te, române!* este hazardat, știut fiind faptul ca în acea perioadă de efervescentă revoluționară circulau numeroase cântece patriotice pe versuri ale poezilor pașoptiști. Și nu știm nici de ce Pann, care s-ar fi „reîntâlnit” acum cu melodia lui, ajunsă între timp foarte celebră, nu și-a revendicat-o deschis. Era cântată peste tot în spațiul românesc, iar Zăgănescu ar fi trebuit și el s-o cunoască și s-o numească în Raportul său, de vreme ce l-a menționat expres pe Anton Pann. În sensul că melodia nu i-ar fi aparținut lui Anton Pann pledează și mărturia preotului Vasile Constantinescu (1842-1935) de la Biserica Negustorilor din București care mărturisea că: *în 1859 eram în clasa întâia a seminarului din Râmnicu Vâlcea. Printre noi era și un nepot a lui Popa Șapcă. El cânta imnul nostru de la 1848, dar el nu era „Deșteaptă-te române!”*, cu melodia lui gălăgioasă ⁸.

Trei concluzii surprinzătoare

1) Prima concluzie este o surpriză. Am coroborat toate informațiile și părerea mea este că... Andrei Mureșianu a scris atât textul cât și melodia. Mărturiile familiei lui Andrei Mureșianu mi se pare cele mai solide. Succesiunea evenimentelor care, cred eu, că împacă toate versiunile prezentate ar fi:

- în 1838 Anton Pann a scris melodia la elegia *Din sânul maicii mele* care s-a răspândit foarte repede, chiar și în Transilvania (unde Anton Pann mergea destul de des);
- în 1842, melodia lui Pann a ajuns și la urechile lui Andrei Mureșianu care a fredonat-o mult timp, socotind-o potrivită cu versurile unei poezii la care lucra și care au stat, ulterior, la baza poeziei *Un răsunet* (ideea că Mureșianu a scris dintr-o suflare o pozie de 11 strofe este puerilă). Iată și mărturia soției poetului: *În anul 1842 m-am căsătorit cu Andrei* (mărturisea ea într-un interviu acordat lui Nicolae Petrescu) *și a opta zi, ieșind din casă la biserică,*

---

⁸ Oltean 2008, p. 48.

tatăl meu, parohul din Cetate (astăzi, Biserica Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” din Piața Sfatului), Vasile Greceanu, ne-a chemat la masă. În ziua aceea am auzit eu, cântându-se „Deșteaptă-te române!”. Mai târziu am fost într-o grădină din Scheiu, nu știu a lui Oșoți, ori a cui? ... Aici iară s-a cântat „Deșteaptă-te române!”... Melodia de la poezia aceasta, „Din sânul maicii mele”, i-a plăcut bărbatului meu și pe „Deșteaptă-te române!” l-a compus ca să se potrivească după melodie.⁹ De altfel și muzicologul Viorel Cosma crede că poezia și melodia s-au realizat, cel puțin într-o primă fază, tot în 1842¹⁰;

- Mureșianu a scris versiunea definitivă a poeziei la sfârșitul lunii mai 1848 sub impresia reuniunii românilor de la Blaj din 3-5 mai 1848 (este mărturia lui George Barițiu, primul căruia i s-a confesat poetul după realizarea textului, cei doi fiind îngrijorați din cauza cenzurii care ar fi interzis, cu siguranță, poezia). *Un răsunset* a fost, de fapt, o replică la poezia lui Vasile Alecsandri, *Către români*, publicată în revista lui Barițiu, în mai 1848, o lună mai devreme decât *Răsunsetul* lui Mureșianu. Cu siguranță că Mureșianu ținea secretă poezia sa pentru a nu-i pereclita apariția (care și așa s-a produs prin înșelarea vigilenței cenzurii, care a crezut că este vorba de o poezie... de amor);
- Manuscrisul lui Ucenescu spune că Mureșianu *căuta melodie după care să compue un sonet*; de fapt, Mureșianu i-a cerut lui Ucenescu să îi cânte câteva „cântece de probă” sperând să își amintească melodia care îi plăcuse în 1842. Era clar în căutarea melodiei care îi plăcuse atunci și care, credea el, se potrivea poeziei sale pe care o cam scrisese deja (ideea că prioritate a avut melodia și apoi textul este infirmată de toți prietenii lui Mureșianu). Și, datorită lui Ucenescu, s-a oprit la melodia lui Anton Pann;
- Urmează mărturia lui George Moroianu: Cu elevii săi de la gimnaziul catolic din Brașov (unde era profesor) Mureșianu s-a dus pe Tâmpa (în mai 1848, n.n.), și împreună au experimentat diferite versiuni ale melodiei, încercând să o schimbe pe cea a lui Pann, care era *nepotrivită, deplorabilă, plângătoare și lăncedă*, după cum aprecia muzicologul Mihail Gr. Poslușnicu, și s-o transforme într-un marș revoluționar -deci a verificat posibilitatea adaptării ei, modificând cântecul lui Pann în privința liniei melodice. Documentul spune: *Și s-a dus cu ei pe Tâmpa, cântând „Deșteaptă-te române!, după o melodie veche tărăgănată care i s-a potrivit. Când a coborât de pe Tâmpa băieții îl cântau de minune. E bine de știut că melodia lui „Deșteaptă-te române!” tot poetul Mureșianu i-a dat-o¹¹*;
- O săptămână mai târziu, Mureșianu și Ucenescu s-au reîntâlnit iar acesta din urmă a verificat potrivirea textului cu melodia lui Andrei Mureșianu și a pus melodia acestuia pe note, scriind-o în notația modernă, liniară, melodia fiind până atunci doar cu notație psaltică. În plus, poate că Ucenescu ar fi dat melodiei un ritm mai vioi, mai tineresc. Din această cauză există notația muzicală a lui Ucenescu cu cuvintele poeziei lui Mureșianu. Nicăieri, Ucenescu nu afirmă că el a compus melodia. Repet spusele lui Ucenescu: *iar*

⁹ Cosma 1978, p. 45.

¹⁰ Oltean 2008, p. 35.

¹¹ *Ibidem*, p. 27.

sosind la următorul cânt „Din sânul maicii mele” și, cântându-l, a rămas poetul pe lângă aceasta melodie, obligându-mă ca pe duminica viitoare să mă aflu și eu împreună cu oaspeții invitați la grădina, ca să cânt după melodia aleasă poesia ce o va compune până atunci. În duminica hotărâta (...) îmi dete d. Andrei Murașan poesia făcută: Deșteaptă-te române!; îi probam puține rînduri și văzând că în tot melosul este o minune potrivit, l-am cântat cu vocea mea tânara și puternică până la fine (s.n.). Ucenescu nu a compus melodia, ci doar a verificat potrivirea textului cu melodia aleasă de poet. Rolul lui în povestea imnului a fost clar: „redescoperirea” melodiei pe care Andrei Mureșianu o apreciasse odată și realizarea uneia din primele ei interpretări oficiale, conform însă alegerii și modificărilor făcute de poet. George Barițiu, contemporan cu evenimentele, ține chiar să spună pe șleau acest fapt: *aria inventată tot de autor corespunde foarte bine textului*¹². Iar în 1854, Iacob Mureșianu, vărul lui Andrei, scria: *autorul poeziei, cât și a melodiei imnului „Deșteaptă-te române!” este Andrei Mureșianu, armonizată însă de un muzic boem la dorința autorului*¹³.

2) A doua concluzie este că vâlcenii nu au dreptate. Suținută și legiferată, dintr-un exces de patriotism local sau de corelarea superficială a datelor, celebrarea Zilei Imnului Național în 29 iulie, ca fiind născut în acea zi la Râmnicu-Vâlcea, nu rezista verificărilor istorice temeinice. Astăzi, enciclopediile online, *Wikipedia* și *Enciclopedia României*,¹⁴ vorbesc clar de... Ucenescu drept autor al melodiei (sâc!) și de Brașov ca loc unde s-a cântat prima oară.

3) A treia concluzie este de fapt tot o surpriză! Domnul Roman are chiar el o... soluție. Inițial domnul profesor a vrut să susțină ideea cea bună, aceea că celebrul cântec s-a cântat la Râmnicu Vâlcea pentru prima oară în Țara Românească! (Transilvania fiind atunci în componența Imperiului Habsburgic). Dar prioritatea această fiind respinsă de către autorități, chipurile pentru a nu descuraja și alte orașe să pretindă asta, s-a menținut forma mai neadevărată a... priorității naționale. De ce s-a respins varianta cu Țara Românească? Datorită faptului că ar fi contrazis ideea unei revoluții românești pașoptiste unitare, atât de dragă istoricilor români comuniști. În realitate, atunci au fost trei revoluții românești pașoptiste (ele au avut desfășurări diferite, programe diferite etc).

Deci, prioritățile pe care le pot susține vâlcenii sunt două:

- *Aici s-a cântat „Deșteaptă-te române!” pentru prima oară în Țara Românească* (asta pentru că nici o altă localitate nu revendică treaba asta, nu pentru vâlcenii ar avea vreo dovadă). Faptul este recunoscut și de domnul Roman, într-un interviu din „Viața Vâlcii”¹⁵, și de către Academia Română, practic de toată lumea, (adică dl. profesor și-a răscumpărat vina, restabilind adevărul istoric). Dacă am fi spus asta clar vâlcenii nu mai erau în dispută cu brașovenii pe tema Imnului, rămânând ca vâlcenii să dovedească, totuși, și faptul asta al „primatului în Țara Românească”. Domnul Roman știa

¹² Roman 2000, p. 162 (este articolul lui Mircea Gherman, *Istoria unui cântec, „Deșteaptă-te române!*).

¹³ Oltean 2008, p. 43.

¹⁴ http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/De%C5%9Fteapt%C4%83-te,_rom%C3%A2ne!

¹⁵ <http://www.viatavalcii.ro/articol.php?ID=25843> (un interviu cu Gabi Bercea, nedatat însă)

adevărul, dar măgulit de elogiile care i se aduceau din toate părțile, a lăsat ca lucrurile să fie așa cum doreau vâlcenii, adică să își aroge ei întâietatea asta națională. În cuprinsul cărții pe care, chipurile, ar fi scris-o, domnia sa se contrazice în mod barbar (vezi p. 32, 58 – când spune că melodia s-ar fi cântat pentru prima oară „în Țara Românească” ca la p. 67 să susțină că prioritatea națională a imnului aparține vâlcenilor). Dar și Academia spune foarte clar: *pentru prima dată în istoria Țării Românești*¹⁶;

- *La Râmnicu Vâlcea s-a „reactivat” însă acest important cântec românesc după ce, inițial, comuniștii au persecutat acest cântec, fiind considerat un cântec al răzvrătirii și al chemării la luptă (reactivarea lui s-a produs în 1966, în „tabăra” de la Riureni, cu prilejul vizitei lui Nicolae Ceaușescu în raionul Vâlcea).*

Deci, toată tevatura vâlceană cu Imnul este de prisos. La Râmnic se perpetuează o prostie, pentru că nu există nimeni să le spună adevărul celor din administrația vâlceană. În lipsa documentelor istorice clare, nu de circumstanță, declarațiile „patrioților” locali cum că aici s-a cântat pentru prima dată actualul Imn Național nu au nici un fel de relevanță. Istoria nu funcționează cu supoziții sau intuiții, chiar bine intenționate.

Bibliografie

- Cosma 1978   Viorel Cosma, *De la cântecul zaverei la Imnurile unității naționale*, Timișoara.
- Curechianu, Trifon 1972   Dumitru Curechianu, Rogociu Trifon, *Anton Pann la Rm. Vâlcea*, în *Buridava. Studii și materiale*, Rm. Vâlcea, p. 395-400.
- Oltean 2008   Vasile Oltean, *Imnul Național Deșteaptă-te române. Scurt istoric*, Brașov.
- Roman 2000   Vasile Roman, *Deșteaptă-te române! Istoria unui cântec românesc*, Râmnicu Vâlcea.

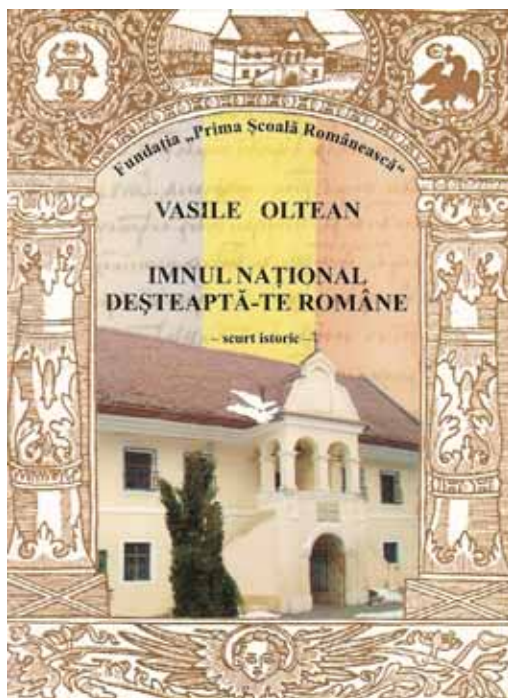
---

¹⁶ Roman 2000, p. 32, 58.

Coperta cărții lui Vasile Roman

Coperta cărții lui Vasile Oltean

1966, Nicolae Ceaușescu în tabara de la Râureni. Aici s-a reactivat melodia Imnului actual, după instaurarea comunismului în România

1966, Râureni. Petre Purcărescu îi dă raportul secretarului general al PCR, Nicolae Ceaușescu

În slujba adevărului istoric, cu mijloacele (uneori modeste), ale limbii române (I)*

Tiberiu M. Pană¹

Keywords: *Monograph of Vâlcea county, a critical approach, plagiarism.*

Summary: *Although it may seem, the present article is not a review, in the classical sense, of a **Monograph of Vâlcea** county, a work published in 1981 (**Vâlcea, Monograph**, Ed. Sports - Tourism, Bucharest, 1980, 350 p. + 48 p. drawings + a color map board, 20 lei). The article, prepared shortly after the publication of the monograph is a critical approach on a particular way to write history, characteristic to a time and some leaders of those times. The article also presents "habits" that have not disappeared either in the period after 1989, and "authors" who still use the same methods. Structured in three parts, the rich material provided by the monograph, determined us publish, in this issue of the magazine, only the parts related to the "Contribution" of the author (s) and the "Respect" for the historical truth. The information about the "Reasons of inspiration" (plagiarism) used for the compilation, will be published in the next issue.*

În seria **Județele Patriei**, a apărut în mai 1980 (în librării de la sfârșitul anului 1981) monografia județului Vâlcea (**Vâlcea, Monografie**, Editura Sport – Turism, București, 1980, 350 p.+ 48 p. planșe + 1 planșă hartă color, 20 lei). Monografia, însumând munca unui colectiv numeros (coordonat de Gheorghe Cîrstea și Dorel Constantinescu), prezenta succesele obținute de oamenii muncii în edificarea societății socialiste și pe aceste meleaguri. „Rod al investigației atente și riguroase a realităților județului Vâlcea în plan politic, economic și social ...” (p. 7), apariția lucrării, în opinia autorilor, „... are valoare de simbol și de document, constituie un moment de referință în spațiu și în timp, mai ales pentru istoria nouă a patriei” (p. 5).

Fără îndoială, așa stau lucrurile în ceea ce privește istoria mai nouă; în cele ce urmează, noi dorim să ne referim la istoria mai veche, căreia – pe bună dreptate – i se consacră un spațiu amplu în lucrare (p. 38-69). Într-adevăr, „ne cunoaștem bine rădăcinile, știm de unde am pornit” (p. 6), dar această adâncă cunoaștere, ne obligă. Cu atât

---

* Acest articol a fost scris în anul 1982. Deși s-a bucurat de aprecierea istoricilor autentici ai timpului (Petre Bardașu, Sergiu Purece etc.), care ne-au și făcut sugestii pertinente, politicienii vremii au refuzat publicarea lui, pentru a nu periclita poziția „istoricilor oficiali” ai regimului comunist, autori ai unor texte comandate.

Aducem recunoștința noastră publică domnului Claudiu Aurel Tulugea, care a susținut necondiționat demersul nostru de a publica acest material, manifestându-și astfel solitudinea amabilă și colegială.

** Din dorința de a reproduce cât mai fidel textul original al *Monografiei*, i-am păstrat particularitățile gramaticale, stilistice și de scriere. Pentru textul nostru am utilizat normele gramaticale și ortografice actuale, iar explicațiile noastre din textele citate le-am marcat prin paranteze.

¹ Pană Tiberiu, profesor „Grup Școlar Oltchim” Rm. Vâlcea.

mai mult, cu cât capitolul respectiv din lucrare avea ca motto, îndemnul tovarășului Nicolae Ceaușescu: *„Trebuie să redăm istoria așa cum este ea și din aceasta nu avem decât de câștigat! Să facem ca oamenii să cunoască și să înțeleagă cum trebuie istoria”*.

Să urmărim „truda” autorului (sau autorilor) în ușurarea cunoașterii și înțelegerii istoriei județului Vâlcea, pornind chiar de la rădăcini^{**}. Facem precizarea că „bogăția” și „diversitatea” materialului ne-au determinat să îl sistematizăm în trei capitole (fără pretenția de a-l epuiza):

- I. „Contribuția” autorului (autorilor);
- II. „Respectul” pentru adevărul istoric;
- III. Motive de inspirație (plagiat).

I. „Contribuția” autorului (autorilor)

Notă: De urmărit claritatea, fluenta, topica, bogăția de idei a frazelor, multe dintre ele demne să asigure material unei rubrici permanente din revista „Săptămîna” (în rubrica intitulată *Gîgă* erau publicate „perle” din publicistica timpului).

1. *„Urmele trecerii omului de la stadiul de simplu culegător și vînător la acela de producător al propriei hrane au fost descoperite la Copăcelu (azi Bravița) și la Brezoi, în cele mai vechi așezări, de cultivatori de plante și crescători de animale, fixate în timp acum circa 8000 de ani (pe la 6000 î.e.n.)”* (p. 39);

2. *„Continuitatea daco-romană în domeniul culturii materiale și spirituale este un fenomen de persistență și el se datorește componentei geto-dace și romane”* (p. 44);

3. *„Peste oamenii sau stăpînii pămîntului au trecut numeroase popoare în migrație, care s-au așternut ca o pînză, cînd mai deasă, cînd mai transparentă, ce se destrăma fie prin asimilarea noilor veniți de către localnici, fie că veneau alți migratori”* (p. 44-45);

4. *„Descoperirile din ultimii 30 de ani de pe întregul teritoriu al României, inclusiv rezultatele obținute în județul Vâlcea, au documentat procesul continuității daco-romane, refacerea unității etnice și culturale în secolele IV-V și secolele VI-VII, pe străvechiul fond traco-geto-dac, în secolele respective devenind daco-roman, apoi romanic și, în sfîrșit, românesc”* (p. 45); Sperăm că, în sfîrșit, ați înțeles!

5. *„Meșteșugul metalelor neferoase exploata nisipul aurifer din apa Oltului. Renumita salină de la Ocnele Mari, cunoscută din vremea dacilor, ajunge una din cele mai importante mine din Țara Românească, sumele încasate contribuind mult la venitul statului”* (p. 47);

6. *„Pătrașcu cel Bun, tatăl lui Mihai Viteazul, care căuta aer bun pentru suferința sa, a îndrăgît acest oraș în care a început zidirea Bisericii Cuvioasa Paraschiva și unde moare la 26 decembrie 1557, fiind apoi dus și înhumat la Mănăstirea Dealul”* (p. 48);

7. *„Mare sprijinitor al culturii, Brîncoveanu a organizat aici (la Horezu, n.n.) una dintre cele mai mari și importante biblioteci din acea perioadă unde venea aproape în fiecare an”* (p. 49-50);

8. „Deși slab înarmată, echipată și dotată numai cu anumite arme de luptă, precum și cu deficiențe sub raportul instrucției, datorită timpului extrem de limitat avut la dispoziție, tabăra de la Rîtureni era un instrument de apărare...” (p. 54);

9. „Vestea alegerii lui Alexandru Ioan Cuza a fost primită de vîlceni cu deosebit entuziasm. Mulțimea a ieșit pe străzi cu torțe aprinse în mâini și s-a prins să joace hora Unirii. În saloanele primăriei s-au primit felicitări; elevii Școlii secundare au dat un concert în aplauzele asistenței” (p. 56);

10. „Dar, cu toate că masele populare suportaseră greu acest război (de independență, n.n.), aduseseră jertfe de sînge pe cîmpul de luptă, ele nu și-au văzut împlinite aspirațiile de dreptate socială, exploatarea a continuat, viața lor rămînînd la fel de oropsită” (p. 57);

11. „Populația contribuie la susținerea armatei (în primul război mondial, n.n.) care dă lupte crîncene pe teritoriul județului, suferind mari pierderi materiale și umane, epidemii” (p. 59);

12. „Făurirea statului național unitar român la 1 decembrie 1918 a avut un ecou puternic și în județul Vîlcea, unde simbolul Unirii de la 1859 vibra în conștiințe, iar legăturile cu românii de dincolo de munți fuseseră dintotdeauna și mereu vii” (p. 59).

Unele dintre aceste „perle de cultură” își datorează umorul cult dorinței autorului de a se detașa de sursele de inspirație folosite. Iată, doar câteva exemple:

- Astfel, citatul de la punctul 1 (referitor la trecerea omului la stadiul de cultivator de plante și crescător de animale) a ajuns atât de greu de înțeles, pornind de la următoarea sursă: „Cînd omul trece... de la stadiul de simplu culegător și vîntor la acela de producător al propriei sale hrane – învingînd natura – întîlnim de pildă, la Copăcelu și acum recent, la Brezoi, cele mai vechi așezări omenеști de cultivatori de plante și crescători de animale domestice...care pe baza unor date mai recente pot fi fixate în timp acum circa 8000 de ani (pe la 6000 î.e.n.)”²;

- Citatul de la punctul 6 (referitor la relația lui Pătrașcu cel Bun cu Râmnicu) a ajuns atât de hilar, deși a plecat de la următorul text: „Poate pentru odihnă sau pentru căutarea sănătății, așa va face și Pătrașcu Voievod care căuta un aer mai bun pentru suferința sa și unde îl cercetează un medic sibian însă fără a-l putea tămădui, căci moare aici, la 26 decembrie 1557, fiind apoi dus și îngropat la mănăstirea Dealul”³.

O paranteză

Deoarece monografia „este o urare de «bun venit» pe aceste meleaguri, prin invitația sinceră de a cunoaște nemijlocit pitorescul locurilor ...” (p. 5), să extindem (puțin) aria de referință și asupra capitolului despre **Turism**:

„Documentele atestă că atît domnitorii Țării Românești, cît și principii Transilvaniei și regii Austro-Ungariei de mai tîrziu încurajau comerțul între aceste teritorii” (p. 273). Just, dar considerăm că „documentele” nu cad în greșeala autorilor: dualismul austro-ungar s-a realizat în anul 1867, prin alegerea împăratului Austriei și ca rege al Ungariei. Împăratul Franz Joseph I, căci despre el este vorba, a domnit pînă în

² Berciu 1974, p. 12-13.

³ Sacerdoțeanu 1972, p. 43.

1916, când, datorită intrării României în război împotriva Austro-Ungariei, comerțul dintre cele două state a încetat. Deci, „regii Austro-Ungariei”, care încurajau comerțul cu Țara Românească (România, n.n.) au fost de fapt ... unul singur, împăratul – rege Franz Joseph! La Turism, mai merge!

Câteva „reper” turistice și lingvistice:

- „*Tot în dreptul podului (la Căineni, n.n.) se află monumentul eroilor căzuți în munți, în timpul primului război mondial, sub comanda generalului David Praporgescu*” (p. 276);

- „*Văile celor două râuri la confluență (confluența Lotrului cu Oltul, n.n.) sunt chiar pe fundul sinclinalului, adică pe încreștitura naturală a culmilor, acolo unde apa nu a mai fost nevoită să ferestruiască pentru a-și croi drum*” (p. 278);

- „*Stația C.F.R. Mănăstirea Turnu este punctul de plecare în numeroase drumeții montane spre înălțimile Coziei – împânzite cu poteci în toate direcțiile și accesibile tuturor categoriilor de turiști*” (p. 279);

- „*Pe dreapta Oltului și a șoselei, imediat la ieșirea din defileu, la poalele muntelui Basarab se disting urmele Schitului de la Piatra sau Cozia veche, menționat în cartea călugăriței Teofana (mama lui Mihai Viteazul) la 8 noiembrie, 1601, în timpul lui Negru Vodă pe locul unei foste așezări dacice*” (p. 281);

- „*În acest sens pot fi stabilite trei perioade mai importante în existența sa (a mănăstirii Cozia, n.n.), și anume: făurirea – sfârșitul secolului al XIV-lea, marea înflorire din secolele XIV- XVI până la începutul secolului XVII și perioada fanariotă când începe decăderea*” (p. 283);

- „*Scăpat din strînsoarea munților, Oltul își poartă apele printr-o vale care se deschide tor mai mult spre sud, pierzându-și treptat marginile și topindu-se în relieful îndulcit al regiunii subcarpatice*” (p. 284);

Dacă doriți date suplimentare despre vechimea „de peste 2 milenii, desigur cu mici întreruperi” a târgului de la Râureni, vă asigurăm că nu le veți găsi în DRH B⁴ (unde face trimitere nota 2, de la pagina 287), ci la Dumitru Tudor⁵;

- „*Faima portului, obiceiurilor și graiului ciobănesc al locuitorilor din Băbeni au depășit de mult hotarele țării*” (p. 288);

- „*Revenind la traseul nostru (șoseaua națională nr. 64, n.n.), în stînga drumului se află cea mai veche construcție din lemn de pe teritoriul municipiului, biserica din Râureni, ridicată la 1747*” (p. 286);

- „*În comuna Stănești, satul Lungești, se află unul dintre cele mai vechi monumente de arhitectură, construit înainte de 1500, reconstruit la 1536 și păstrat în formă originală*” (p. 288);

Ce îndeletniciri mai aveau locuitorii comunelor Orlești, Zăvideni, Prundeni și Călina? „*Ocupația de bază este agricultura – pomicultura și viticultura, dar și cultivarea cerealelor și creșterea animalelor*” (p. 289);

- „*În memoria eroului național Tudor Vladimirescu, al cărui asasinat mișelesc în apropiere de Tîrgoviște a zădărnicit succesul revoluției ce urmărea desființarea rela-*

---

⁴ DRH B 1953, p. 87.

⁵ Tudor 1972, p. 30.

fiilor feudale și răsturnarea dominației otomane, care le apăra și agrava, în parcul din centrul orașului (Drăgășani, n. n.) a fost dezvelit în anul 1970 un bust...” (p. 220);

- „Mănăstirea Govora, retrasă privirii și așezată între dealuri, evocă semnificația acestui așezământ asupra culturii neamului. Existența sa este socotită din secolele al XIV-lea – al XV-lea, de pe vremea lui Vlad Dracul...” (p. 301);

- „În curtea mănăstirii (Bistrița, n.n.), pot fi remarcate exemplare bătrâne de nuci și castani comestibili” (p. 303);

- „De-a lungul anilor, orașul (Râmnicu Vâlcea, n.n.) s-a dezvoltat lent, în perioada de înflorire a burgheziei, avînd chiar o evoluție stagnantă, fiind cunoscut doar pentru calitățile sale de stațiune climaterică” (p. 310);

- „De Ocnele Mari sînt legate două momente importante din istoria națională; aici, într-un sat din apropiere a poposit Tudor Vladimirescu într-o noapte, în drumul său spre Tîrgu Jiu. La 1848 lui Costache Bălcescu i se încredințează misiunea de a ridica «ciocănașii» la luptă” (p. 316). Fără discuție, două momente importante din istoria națională, cu atât mai mult cu cât: „nici un document nu atestă prezența lui Costache Bălcescu în preajma sau în primele zile ale revoluției, la Ocne, ori la Rîmnic”⁶.

II. „Respectul” pentru adevărul istoric

1. „Descoperiri ce vin să completeze pe cea de la Bugiulești au fost făcute pe malul stîng al Oltului, între localitățile Olanu și Drăgoești: unelte din cremene lucrate într-o tehnică primitivă, asemănătoare cu cele cunoscute lîngă lacul Victoria din Africa și datate prin metoda modernă «Organ Potasiu» (argon potasiu, n.n.) la 2 milioane ani” (p. 12);

Ce spune, de fapt, sursa? „Important pentru județul nostru este că între Olanu și Drăgoești au fost descoperite unelte de cremene, lucrate într-o tehnică primitivă. Asemenea unelte se cunosc în Africa est-centrală, pe lacul Victoria, unde au fost datate prin metoda modernă a potasiului, la două milioane de ani. Această datare a determinat și pe arheologii români să plaseze uneltele de pe Valea Dîrjovului și prin urmare și pe cele din județul Vâlcea acum un milion de ani” (Dumitru Berciu, **Despre istoria străveche a județului Vâlcea...**, în *Studii Vîlcene*, nr. III, Rîmnicu Vâlcea, 1974, p. 12). Nu este în niciun caz vorba de „datarea” respectivelor unelte prin metode moderne, cum de altfel ne-o spune însuși autorul: „cu rezervele pe care ni le impun observațiile științifice, noi putem așeza începutul istoriei patriei noastre – și teritoriul județului Vâlcea intră în zona celei mai vechi locuiri - pe la două milioane de ani î.e.n.” (p. 12);

2. „Masca de bronz descoperită la Ocnița, lucrată...într-un atelier local de la sfîrșitul secolului I î.e.n., deci în epoca marelui rege Burebista...” (p. 42); aceasta ținînd cont de faptul că domnia lui Burebista a luat sfîrșit, în condiții neclare, în anul 44 î.e.n., destul de departe de sfîrșitul aceluia secol.

3. „Noua credință a reprezentat un factor care a unit pe daci și pe romani și i-a diferențiat de popoarele migratoare ce nu primiseră creștinismul, știut fiind faptul că și

---

⁶ Studii 1948, p. VII-VIII.

religia de bază, anterioară a dacilor, era monoteistă” (p. 45). Cât de monoteistă era „religia de bază” a geto-dacilor, vom vedea în continuare:

- „Încă din 1945, Constantin Daicoviciu stabilea, pe baza interpretării corecte a unui cunoscut și mult dezbătut pasaj din Istoriiile lui Herodot, că religia daco-getică era politeistă... Pe temeiul știrilor literare din antichitate se poate vorbi cu certitudine de mai multe divinități daco-getice”⁷;

- „... săpăturile au confirmat credem, două teze dintre cele mai importante: aceea a caracterului politeist și aceea a caracterului predominant urano - solar al religiei daco-getice. Confirmarea a venit mai cu seamă datorită dezvelirii a numeroase sanctuare ale dacilor”⁸;

- „Ni se pare un bun câștigat și deplin lămurit că religia daco-getică, la fel cu cea a tuturor celorlalte popoare indo-europene în care se integerază și cea a strămoșilor noștri fără să constituie o excepție, a fost politeistă, cu zeități ierarhizate după însemnătatea și importanța pe care le-o acordau credincioșii”⁹.

Așadar, izvoarele literare și arheologice au impus o singură concluzie: „în faza actuală a cercetărilor, nu putem spune decât că ea era o religie politeistă”¹⁰.

4. Citând, autorul nu se sfiește să „aranjeze” sursa de la care a pornit din dorința de a ne face să înțelegem altceva. Citându-l pe Paul de Alep în legătură cu exploatarea sării la Ocnele Mari, autorul „uită” să ne spună și că „acești sărmani nenorociți”, adică lucrătorii de la salină, erau „toți cei care au fost prinși ca hoși sau care se află sub osîndă... trimiși în lanțuri de către domn în acel loc, unde ei taie sarea în timpul nopții și apoi o scot afară în timpul zilei”¹¹. Parafrazându-l pe același Paul de Alep, respectul autorului pentru adevăr este „o priveriște care îți rupe inima”.

5. Dar să dăm din nou cuvântul autorului: „din anul 1716, Vâlcea a intrat alături de județele Olteniei în hotarele Imperiului austro-ungar” (p. 50). Să fie doar o simplă greșeală de tipar? „La sfârșitul anului 1739, în fața ofensivei otomane, trupele imperiale s-au retras din provincie și astfel, după două decenii de dominație austro-ungară Oltenia este reintegrată în Țara Românească” (p. 50). Nu, tipografia nu are acum nicio vină, deoarece:

a) nu este un secret faptul că regimul dualist austro-ungar s-a realizat în anul 1867;

b) „Oltenia, «cedată Porții» în 1739 prin tratatul de la Belgrad, era în realitate pierdută pentru austrieci încă din toamna anului 1737, când, după recucerirea Nișului, turcii de la Vidin și trupele trimise de Constantin Mavrocordat din București au alungat pe imperiali din Craiova și din toată regiunea de șes”¹².

6. „Țara Românească rămîne un an sub ocupație otomană, timp în care i se înrăutățește situația... și prin abuzurile și jafurile săvârșite de cei 20.000 soldați turci” (p. 52). De fapt, armata otomană din cele două principate extracarpatice se ridica în

⁷ Daicoviciu 1972, p. 204.

⁸ *Ibidem*, p. 220.

⁹ Crișan 1975, p. 417.

¹⁰ *Ibidem*, p. 423.

¹¹ Călători 1976, p. 188.

¹² Constantinescu *et alii* 1964, p. 473.

1821 la „peste 20.000 de soldați”¹³. Să recunoaștem că, pentru Țara Românească, și jumătate din această cifră ar fi fost prea mult.

7. „Demersurile făcute în această perioadă contribuie la alegerea domnitorilor pământeni pe câte 7 ani” (p. 52). Aici este mai dificil. Probabil, din dorința subită de a fi concis, autorul încearcă, în numai 14 cuvinte, să ne spună că:

a) demersurile făcute de boieri au determinat Poarta să restabilească domniile pământene (ceea ce este corect), dar primii domni pământeni au fost numiți pe viață (la 1/13 iulie 1822), și nu aleși;

b) durata domniei a fost stabilită la 7 ani în 1826, prin Convenția ruso-turcă de la Akkerman (prin care s-a prevăzut „alegerea” de către divan a domnitorilor pământeni, cu asentimentul Rusiei și Turciei).

8. „Zinca Bălcescu, sora marelui revoluționar pașoptist, avea la Bălcești (azi comuna Nicolae Bălcescu) un conac unde venea foarte des” (p. 52). Zinca Bălcescu, „sora” lui N. Bălcescu, era de fapt mama lui. Sora acestuia se numea Sevastița.

9. „La numai câteva zile, populația locală era informată despre semnificația actului săvârșit de popor la Islaz, documentele emise ulterior arătând că «ziua de 11 iunie reprezintă cea mai mare revoluție care s-a pomenit vreodată», când «românul și-a cucerit drepturile lui»” (p. 52-53). Căutând cu lumânarea adevărul istoric printre vorbele scrise de **autor**, nu am putea găsi mai mult decât că:

a) Se face o elementară, dar gravă, confuzie între începutul revoluției la Islaz (la 9 iunie 1848) și declanșarea acesteia în București (la 11 iunie). Deci, „documentele emise ulterior”, referindu-se la evenimentele din 11 iunie, nu puteau informa populația despre „semnificația actului săvârșit de popor la Islaz”!!!

b) Să vedem despre ce „documente” este vorba și, mai ales, să urmărim cum le-a „prelucrat” autorul: „documentele” sunt de fapt unul singur și anume **Circulara Ministerului din Lăuntru al Țării Românești către toate administrațiile de județe**¹⁴. Înainte de interpretarea lui de către autor, sursa arăta astfel: „C[institutul] Departament al Trebilor din Lăuntru, prin a doua ștafetă cu no. 3006... încunoștințează că în zioa de 11 iunie s-au urmat cea mai măreață reformă care s-au pomenit vreodată în această țară... Românul și-a dobândit în puține ceasuri, fără cea mai mică vărsare de sânge, dreptu lui înecat de mai multe veacuri...”¹⁵. Considerăm ca fiind de prisos alte comentarii. Trimiterea¹⁶ din **Monografie**, nu-l disculpă pe autor, acesta preluând de acolo integral fragmentul citat.

10. „Nici presiunile ce au urmat după înfrângerea revoluției (de la 1848, n.n.), nici arestările, nici munca forțată cu dorobanții la spate nu au putut determina masele populare să nu spere în victoria idealurilor pentru care luptaseră” (p. 55). Concizia la care recurge autorul pentru a ajunge la momentul unirii principatelor este de apreciat, dar ... folosirea constrângerii extraeconomice (adică a forței dorobanților) pentru a-i sili pe țărani să lucreze pământul moșierilor (conform învoielilor celor două părți) s-a introdus abia în anul 1872!

¹³ *Ibidem*, p. 907.

¹⁴ Circulara, p. 511-512.

¹⁵ Studii 1848, 1978, p. 35, documentul nr. 3.

¹⁶ Tamaș 1970, p. 593.

11. Alegerile pentru adunările Ad-hoc „... *desfășurate în 1857-1858*” (p. 56). Adunările Ad-hoc și-au început lucrările în septembrie 1857, deci, alegerile se terminaseră! Iar în a doua jumătate a anului 1858, în Țara Românească și Moldova, s-au desfășurat alegeri pentru Adunările electivă.

12. „*În Vâlcea, prima scînteie a revoltei se aprinde în noaptea de 13-14 martie (1907, n.n.) în comuna Laloșu. Răscoala cunoaște o anumită gradăție. Intensitatea sa crește din părțile muntoase spre șes. [...] Răscoala din județul Vâlcea durat o săptămîină, și anume între 12-19 martie...*” (p. 57-58). Pentru restabilirea adevărului se impun următoarele precizări:

a) Dacă răscoala a început din sudul județului (din comuna Laloșu) și a cunoscut o „*anumită gradăție*”, considerăm că intensitatea acesteia a scăzut din părțile de șes spre cele muntoase și nu invers, cum susține autorul;

b) Lăsăm la latitudinea dumneavoastră să optați pentru una dintre datele oferite de autor ca moment de început al răscoalei; răscoală care ar fi durat o săptămîină (adică 7 zile) și anume „*între 12-19 martie*” (adică 8 zile!).

13. „*Manifestîndu-se în toate formele posibile, revolta țărănimii vîlcene... evoluează într-un ritm furtunos, recurgîndu-se la alungarea autorităților și arderea condicilor de învoielii (Mădulari, Horezu, Bălcești, Diclești, **Gorunești**, [...], **Mihăești**, **Slăvitești**), incendierea conacelor și ciocniri sîngeroase cu armata represivă (Laloșu, Bălcești, Berbești, Mologești, Făurești, Voicești, **Crețeni**, Gușoeni, Stroești, **Popești**, **Urși**, Drăgoești, Lăunele de Jos)*” (p. 58).

Să vedem ce s-a întîmplat de fapt în câteva dintre localitățile enumerate:

„**Gorunești**. Dumitru Niculescu, Ion Columbeanu, Haralambie Dolofan și Ilie Ciucă Păpădie sînt arestați ca instigatori. Nu se semnalează mișcări violente”¹⁷;

„**Mihăești**. Asupra locuitorilor ... (în text sunt menționate patru nume, n.n.) s-au găsit obiecte provenind de la bilciul din Cîmpu Mare, județul Olt, pentru care sunt arestați” (*Ibidem*, p. XLVI);

„**Slăvitești**. Deși nu au fost tulburări, armata s-a dedat, și aici, la excese cu prilejul perchezițiilor” (*Ibidem*, p. LII);

„**Crețeni**. Un grup de treizeci de țigani a fost împrăștiat în ziua de 15 martie de garda casei lui Crețeanu din localitate, în timp ce aceștia încercau să atace conacul. Sosit, împreună cu o grupă de soldați, inspectorul N. Livezeanu arestează cinci dintre aceștia. Ceilalți au fugit” (*Ibidem*, p. XLII-XLIII);

„**Popești-Urși**. Agitațiile din zilele de 13-15 martie au făcut necesară prezența trupelor. Nu se semnalează mișcări mai violente” (*Ibidem*, p. L).

14. „*Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și prima parte a celui de-al XX-lea începe exploatarea sistematică a sării din masivul Ocnele Mari în antrepriza inginerului austriac Karl Voith*” (p. 105). Adevărul este următorul: „*În anul 1845 Gh. Bibescu, domnul Țării Românești, aduce pentru modernizarea ocnelor din Muntenia pe inginerul austriac Carol Voith*”¹⁸.

Deocamdată, atât. Despre *Motivele de inspirație (plagiat)*, în numărul următor al publicației.

¹⁷ Nestorescu-Bălcești et alii 1974, p. XLIV.

¹⁸ Purece 1974, p. 88.

Abrevieri

- Buridava – Buridava. Studii și materiale, Rm. Vâlcea;
Călători – Călători străini despre Țările Române, vol. VI, București;
Circulara – *Circulara Ministerului din Lăuntru al Țării Românești către toate administrațiile de județe* (editată în volumul *Anul 1848 în Principatele Române, Acte și documente publicate cu ajutorul Comitetului pentru ridicarea monumentului lui I.C. Brătianu*, Tomul I, București;
DRH B – Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească;
Studia – Studia et Acta Musei „Nicolae Bălcescu”, Bălcești;
Studii 907 – Răscoala țărănească din 1907 în județul Vâlcea. Studii și documente, Societatea „Prietenii Muzeului Bălcescu”, Bălcești pe Topolog;
Studii 1948– Revoluția de la 1848 în județul Vâlcea. Studii și documente, Societatea „Prietenii Muzeului Bălcescu”, Bălcești pe Topolog;
Studii VL – Studii Vâlcene, Rm. Vâlcea.

Bibliografie

- Berciu 1974 Dumitru Berciu, *Despre istoria străveche a județului Vâlcea în lumina cercetărilor locale din ultima perioadă*, în *Studii VL*, III, p. 11-18.
- Constantinescu et alii 1964 P. Constantinescu (coord.), *Istoria României*, vol. III, , București.
- Crișan 1975 I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București.
- Daicovicu 1972 Hadrian Daicovicu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*.
- Nestorescu-Bălcești et alii 1974 Horia Nestorescu-Bălcești, Corneliu Tamaș, Petre Bardașu, Sergiu Purece, *Răscoala țărănească din 1907 în județul Vâlcea*, în *Studii*, p. I-LXXXIV.
- Purece 1974 Sergiu Purece, *Contribuții la istoricul exploatarei sării în județul Vâlcea*, în *Studii Vâlcene*, nr. III, Râmnicu Vâlcea, p. 85-98.
- Sacerdoțeanu 1972 A. Sacerdoțeanu, *Originea și condițiile social-economice ale dezvoltării vechiului oraș Râmnicu-Vâlcea*, în *Buridava*, p. 37-56.
- Tamaș 1970 Corneliu Tamaș, *Anul 1848 în județul Vâlcea*, în *Studia*, p. 591-634.
- Tudor 1972 Dumitru Tudor, *Cîteva repere ale epocii romane în lumina cercetărilor arheologice de la Buridava*, în *Buridava*, p. 29-38.

**ARHITECTURĂ
ȘI
ARTĂ**

Modernitate versus tradiție^{*}

(II)

Alexandru Nancu¹
har2000ro@gmail.com

Keywords: *perspectives, God, mentality, tradition, truth.*

Summary: *There are essentially two perspectives from which we could watch the world: **the modern one**, specific to the contemporary man and **the pre-modern one**, corresponding to what we call the traditional man. To these two perspectives, which basically observe and judge the same world, correspond as many dominant mentalities. Even if there are several things that separate these perspectives than those they approach, they are not in all their aspects of particular nature on divergent or incongruous positions.*

*About **the modern** perspective we can say that it belongs to the world we live in today, at least we, who consider ourselves to be part of the “civilized world”. In its general features the modern thinking is located on positions which were defined as “humanist” and which place in the center of the universe of man his personality, too. It is a vision that corresponds to a mental anthropocentric perspective designed on an autonomous world in relation to God and where the evolution, progress, innovation, development, democracy are values that today seem undeniable.*

*The other perspective, **the traditional one**, corresponds to some historical periods that preceded the modernity. It is certainly a perspective peculiar to a bygone world and that today we can only glimpse in the cultural heritage of the past or, sometimes, in the historiographical works. This angle of view over the world and human existence was a theocentric one and it considered the divinity as the foundation of the world, sensible or supersensible, alike. The supreme values corresponding to this vision were the tradition, persistence, identity, divine order, meritocracy and they were also undeniable, at that time.*

During the last seven centuries of the European history the modern attitudes have gradually gained ground - sometimes unintentionally, sometimes voluntarily - leading later, during the French Revolution, to the starting of a genuine process of secularization, which in turn led to the establishment and setting in the public consciousness of some hierarchies of values completely reversed from those that prevailed in medieval, ancient or old times. This process transformed societies and European states to the ground, so that today, at the end of this road, the anthropocentrism and automisation of man to the divinity have been almost completely substituted to the theocentrism and the traditional hierarchies.

The transition of the humanity to the materialistic mentalities and marks that were to characterize the modernity occurred gradually. From the Ancient times till the end of the European Middle Ages, this process happened slowly, almost imperceptibly, and it manifested mainly in philosophical and theological circles. Then, from the Renaissance and being more intense in the modern era, the process led to the reversal of the spiritual-material rapport, an overthrow that would be reflected directly in the

---

^{*} Continuare din numărul VII.

¹ **Nancu Alexandru**, artist plastic, București.

setting and the hierarchy of the fundamental values that govern the society as a whole and the life of the individuals.

The belief that truth is of sacred origin, in other words, that it is something given to the humanity by God, was, undoubtedly, an idea deeply rooted in ancient societies. Moreover, the idea of truth was sometimes superimposed to be identified with the divinity itself and with its name. This fact highlights the profound relationship that exists between the divine order, regarded as sacred and immutable, and the order that governs the society, between the idea of truth and the punctual aspects related to the administration of justice and the maintenance of the moral health of the community and of the individuals. Truth is thus a source of Law, it is “the rule” that ensure a good leading of the society and it is also the rule that keeps the order of the tradition.

The desacralization, the democratization, and then the relativization of the idea of truth changed radically the pillars on which the human society is founded and made possible the overthrow of the hierarchy of the values mentioned above. The doctrinal-philosophical bases on which the political hierarchy and the social order, justice and morality relied, have been gradually reformulated, and then, in the modern times modified, even reversed.

The search for an alternative truth to the divine one, for a “natural truth”, was to lead in the Western medieval thinking to the splitting of the concept of truth itself. This raises to the idea of a double truth, with two faces or two complementary truths which serve the same purpose: one super-natural, revealed to the humanity by God himself and other natural, certified by man on rational ways from the reality created by God.

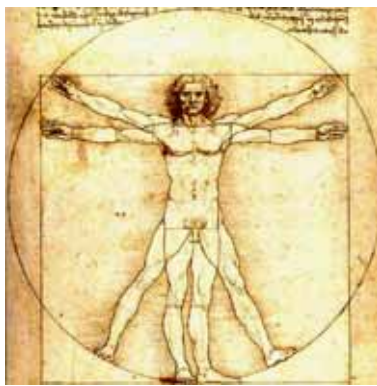
The conflict between philosophers and theologians was to divide permanently the European thought in the Renaissance and then in the Reformation, if we consider that in the spirituality of the Arab Middle, that influenced the Western medieval thought and science so much after the XII century, the theology (kalām) and the philosophy (falsafa) were not located on radically antagonistic and irreconcilable positions. Looking at the things from a broader historical perspective it appears that the (re)discovery of the Oriental culture (Arabic, Greek, Persian and Indian) by Western thinkers was, in addition to a genuine broadening of horizons, a serious occasion of stumbling. Without being understood in its depth and complexity, the assimilation of the ancient Greek and Arab culture was to give birth to a rationalist current which would be built in the premises of the radical secularization of the Western society from later.

Aristotelism și autonomizare

Simțind încă ecourile gândirii antice târzii, înrâurite de interpretările naturaliste ale scrierilor aristotelice dezvoltate de către ‘averroïștii latini’, scolastica evului mediu occidental ajunge să atribuie lumii o anumită autonomie față de Dumnezeu. Apare acum ideea de a concepe și apoi de a postula sustragerea într-o anumită măsură a lumii din relația sa cu divinul și apoi, cel puțin la nivel teoretic, posibilitatea izolării omului de Dumnezeu. Cu toate acestea, gândirea scolastică, în ansamblul ei, nu opune încă naturalul supranaturalului, așa cum avea să se ajungă în gândirea europeană a secolului XIX. Din perspectiva scolastică, lumea sensibilă are încă datoria fundamentală de a se perfecționa și armoniza în raport cu modelul divin și de a contribui astfel la desăvârșirea Creației.

Așa cum am arătat mai înainte, unele abordări raționaliste se manifestă printre

clericii și filozofii occidentali încă de la jumătatea secolului IX. John Scotus Eriugena², care își câștigase o faimă deosebită ca filozof, erudit și artist la curtea împăratului Carol cel Pleșuv și în cercurile clericale de la Rheims, Laon și Soissons, este primul exemplu notoriu în acest sens. El pare a fi întâiul gânditor apusean care, desprinzându-se de tradiția augustiniană, procedează la o distincție netă între autoritate – care era considerată atunci a fi Sfânta Scriptură – și rațiune, dând acesteia din urmă rolul determinant. Este simptomatică pentru poziția raționalistă pe care se situează Eriugena o aserțiune din capitolul întâi al tratatului său *De Divisione naturae* (*Periphyseon* în grecește): „În ceea ce privește autoritatea, ea purcede de la adevărata rațiune, dar în nici un chip rațiunea nu purcede de la autoritate. Orice autoritate care nu este susținută de adevărata rațiune se dovedește a fi slabă, întrucât adevărata rațiune rămâne fermă și neschimbată prin propriile ei puteri și nu necesită a fi susținută prin acordul nici unei autorități”³.

DOUĂ VIZIUNI ASUPRA IERERHIEI:

Ierarhia universală la Aristotel figurată în *Cosmographia* lui Petrus Apianus, 1524. Deasupra tuturor sferelor este menționat: *coelum empireum habitaculum dei*.

Binecunoscutul desen al lui Leonardo da Vinci, devenit emblema mentalităților moderne care proclamă pe om ca măsură a tuturor lucrurilor.

² John Scotus Eriugena (~ 800 ~ 877), originar din Irlanda, numit de contemporanii săi *scolasticus eruditus*, era printre puținii cărturari sau clerici occidentali din acea epocă care cunoșteau limba greacă. Eriugena este cunoscut mai ales pentru realizarea traducerii din grecește în latină a *Corpusului Areopagitic* pe care Ludovic cel Pios îl primise în dar de la împăratul Mihail II Amorianul în 827. Asemenea abatelui Hilduin (episcop al Parisului în 820) care încercase și el o traducere a *Corpusului Areopagitic* ceva mai devreme, traducerea lui Eriugena, chiar dacă mult mai exactă decât cea a lui Hilduin, nu reușește să redea sub toate aspectele profunzimea misticii dionisiene. Aceste carențe se datorau într-o anumită măsură limbii traducerii – latina – care nu posedă echivalenți pentru unii termeni teologici grecești, dar și contextului mai larg al culturii occidentale din acea epocă. După căderea Romei, mai precis după Boethius, la sfârșitul secolului VI, și până la sfârșitul secolului XII printre teologii și cărturarii occidentali nu se numărau decât arareori cunoscători ai limbii grecești, Eriugena fiind una dintre excepțiile notabile. Cf. Joannis Scoti, *Opera quae supersunt omnia*, P.L.122, J.-P. Migne 1865, *Versio operum Dionysii Areopagitae*, col.1023–1194.

³ „Auctoritas siquidem ex vera ratione processit, ratio vero nequaquam ex auctoritate. Omnis autem auctoritas quae vera ratione non approbatur, infirma videtur esse. Vera autem ratio, quum virtutibus suis rata atque immutabilis munitur, nullius auctoritatis astipulatione roborari indiget.” Iohannis Scoti Eriugena, *De Divisione Naturae, Libri quinque*, Monasterii Guestphalorum, Typis et Sumptibus Librariae Aschendorffianae, MDCCCXXXVIII, Liber Primus, cap.72, p.74.

În alt tratat al său, *De divina praedestinatione*, scris la îndemnul episcopilor Hincmar de Reims și Pardul de Laon pentru a contracara doctrina privind dubla predestinare – spre mântuire sau spre pedeapsă veșnică – susținută de călugărul Gottschalk din Orbais, Eriugena caută să concilieze ideea creștină de creație cu cea neoplatonică de emanație, dar și filozofia cu teologia: „...adevărata filozofie este religie adevărată, iar în sens invers, adevărata religie este adevărata filozofie”⁴.

Ideea autonomizării lumii față de Dumnezeu o găsim, ce-i drept, într-o stare incipientă, încă din secolului XI. De pildă la Anselm de Canterbury (1033–1109), teolog considerat o autoritate a gândirii medievale occidentale și unul dintre întemeietorii scolasticii, încercarea de a valida și demonstra adevărul credinței prin argumente raționale se constituie într-o autentică metodă⁵ sau, cum a fost definită mai târziu, „dreptul rațiunii de a cerceta adevărurile revelate” (*credo ut intelligam* – cred ca să înțeleg⁶). În capitolul al doilea din *Proslogium*, demonstrație cunoscută astăzi ca *Argumentul ontologic al existenței lui Dumnezeu*⁷, Anselm pune într-o anumită măsură între paranteze credința pentru a demonstra, printr-un discurs logico-analitic, existența lui Dumnezeu: „De aceea, Doamne, Tu care dai credinței înțelegere, dă-mi mie, atât cât crezi de cuviință, puțină să înțeleg că ești după cum credem și ești ceea ce credem. Căci fără tăgadă, noi credem că Tu ești acel lucru decât care nimic mai mare nu poate fi gândit. Sau poate că o asemenea fire nu poate exista din moment ce «zis-a nebunul în inima sa: ‘Nu este Dumnezeu!’» (Ps. 13:1 și 52:1; n.n.) Desigur, nebunul însuși, când aude că spun că există ceva decât care nimic mai mare nu poate fi gândit, înțelege ceea ce aude, iar ceea ce înțelege își găsește loc în mintea sa, deși nu-și dă seama că acest lucru chiar există. Fiindcă una este ca un lucru să fie în minte și altceva este a înțelege că acel lucru există. Atunci când un pictor gândește la ce are de gând să picteze, acel lucru există în mintea sa, dar știe că ceea ce încă nu a înfăptuit nu există. Îndată ce a pictat acel lucru, nu numai că îl are în minte, dar și înțelege că ceea ce a săvârșit există. Tot astfel, și nebunul are convingerea că ceva decât care nimic mai mare nu poate fi gândit există cel puțin în minte pentru că înțelege acest lucru când îl aude – fiindcă, firește, orice lucru înțeles se află în minte. Și, desigur, acel lucru decât care nimic mai mare nu poate fi gândit nu poate exista doar în minte. Asta fiindcă odată ce un lucru care este mai mare își găsește loc în minte, atunci acel lucru poate fi gândit că există și în fapt. Așadar, dacă

⁴ „...veram esse philosophiam veram religione, conversimque verum religionem esse veram philosophiam”. Iohannes Scottus, *De divina praedestinatione*, Universitas Catholica Lovaniensis Lovanii Novi, Brepols in Turnhout 1982, liber I, 1. (tr. C.O.)

⁵ Cf. Graham Oppy, *Ontological Arguments and Belief in God*, Cambridge University Press, 1996, Chapter I, p. 8, 20.

⁶ „Neque enim quæro intelligere, ut credam; sed credo ut intelligam. Nam et hoc credo, quia nisi credidero, non intelligam” (Nici nu caut să înțeleg ca să cred, dar cred ca să înțeleg. Căci cred cum că dacă nu aș crede nu aș înțelege) (s.n.). Sanctus Anselmus, Cantuariensis Archiepiscopus. *Tractatus de Dei existentia* în *Chefs-D’oeuvre des Pères de l’Église, Docteurs de l’Église Grecque et Latine*, traduction avec le texte latin en regard, Tome quinzième, Bibliothèque Ecclésiastique, Paris 1838, Caput I., p. 434. (tr. C.O.)

⁷ Sintagma îi aparține lui Immanuel Kant și este folosită pentru prima dată în *Critica Rațiunii Pure, Analitica Transcendentală*, Cartea II, cap III, secțiunea V. Immanuel Kant. *Critique de la raison pure*, Paris, G. Baillière, 1869. *Argumentul ontologic* a fost dezvoltat mai târziu de filozofi ca René Descartes, Gottfried Leibniz, Norman Malcolm, Charles Hartshorne dar și combătut de Gaunilon de Marmoutier, Thoma D’Aquino, David Hume, Immanuel Kant, Bertrand Russell.

acest lucru decât care nimic mai mare nu poate fi gândit s-ar afla doar în minte, acest lucru însuși ar deveni ceva față de care ai putea gândi că există ceva și mai mare. Cu siguranță acest lucru nu este cu puțință. Așadar, dincolo de orice îndoială, există ceva și în minte și în fapt decât care nimic nu are sens să gândim că ar fi mai mare”⁸.

Atunci când scria *Proslogium* – între anii 1077-1078 –, Anselm nu avea în vedere construcția unei apologetici destinată misionarizării și convertirii celor ce nu erau creștini ci, dimpotrivă, el se adresa celor care, creștini fiind, căutau argumente raționale pentru a-și consolida credința în Dumnezeu. Este limpede că Anselm răspundea astfel unei nevoi concrete manifestate deja în conștiințele contemporanilor săi. Apologetica anselmiană căuta să diminueze astfel distanța care începea să separe pe omul medieval occidental de divinitate și, totodată, să contracareze ‘criticismul’ de pe poziții raționaliste care își făcea loc chiar în sânul clerului apusean al secolului XI. „Învață-mă să Te caut și arată-Te celui ce te caută. Căci nu Te pot căuta dacă nu mă înveți și nici nu Te găsesc dacă nu mi Te descoperi”⁹, scrie Anselm câteva rânduri mai înainte de Argumentul propriu-zis, invocație care va face carieră în gândirea scolastică a secolelor următoare și care este invocată și astăzi uneori când este pus în discuție raportul dintre credință și rațiune, dintre teologie și filozofie. *Fides quaerens intellectum* – credința caută înțelegerea – sintagma care constituie titlul original al tratatului *Proslogium*, pe lângă faptul că avea să jaloneze traseul pe care filozofia și teologia occidentală medievală vor evolua în următoarele trei secole, avea să pregătească tendințelor raționaliste un teren propice de manifestare. Ele nu vor întârzia să nască o serie de atitudini polemice și controversate aprige. La scurt timp de la apariția sa, *Argumentul ontologic* va fi criticat de pe poziții raționaliste, surprinzător, tocmai de un călugăr teolog benedictin: Gaunilon de Marmoutier. În *Liber pro insipiente* acesta îi reproșează lui Anselm o serie de carențe logice în demonstrațiile sale din *Proslogium*. Gaunilon combate mai ales aserțiunea că existența unei ființe „decât care nimic mai mare nu poate fi gândit” ar implica obligatoriu faptul ca Dumnezeu să existe¹⁰.

Un secol mai târziu, Toma de Aquino (1224-1274), contemporan cu filozofii Siger de Brabant și Boetius de Dacia, despre care am amintit mai înainte, încearcă să concilieze pozițiile ireductibile pe care se așezaseră deja filozofii și teologii din apus.

---

⁸ „Ergo Domine, qui das fidei intellectum, da mihi, ut, quantum scis expedire, intelligam, quia es sicut credimus, et hoc es quod credimus. Et quidem credimus te esse aliquid quo nihil maius cogitari possit. An ergo non est aliqua talis natura, quia "dixit insipiens in corde suo: non est Deus"? Sed certe ipse idem insipiens, cum audit hoc ipsum quod dico: 'aliquid quo maius nihil cogitari potest', intelligit quod audit; et quod intelligit, in intellectu eius est, etiam si non intelligat illud esse. Aliud enim est rem esse in intellectu, alium intelligere rem esse. Nam cum pictor praecogitat quae facturus est, habet quidem in intellectu, sed nondum intelligit esse quod nondum fecit. Cum vero iam pinxit, et habet in intellectu et intelligit esse quod iam fecit. Convincitur ergo etiam insipiens esse vel in intellectu aliquid quo nihil maius cogitari potest, quia hoc, cum audit, intelligit, et quidquid intelligitur, in intellectu est. Et certe id quo maius cogitari nequit, non potest esse in solo intellectu. Si enim vel in solo intellectu est, potest cogitari esse et in re; quod maius est. Si ergo id quo maius cogitari non potest, est in solo intellectu: id ipsum quo maius cogitari non potest, est quo maius cogitari potest. Sed certe hoc esse non potest. Existit ergo procul dubio aliquid quo maius cogitari non valet, et in intellectu et in re”.

Sanctus Anselmus Cantuariensis Archiepiscopus. op.cit., Caput II., p. 436. (tr. C.O.)

⁹ Sanctus Anselmus Cantuariensis Archiepiscopus. op.cit., Caput I., p. 434. (tr. C.O.)

¹⁰ Cf. Anselm, *Monologion and Proslogion With the Replies of Gaunilo and Anselm*, translated with introduction by Thomas Williams, Hackett Publishing Company, 1995, *Introduction* p. IX.

De Aquino este probabil primul teolog occidental important care consideră utilă metoda ‘intelectualistă’ aristoteliană pentru a înțelege Revelația, metodă utilă pentru a compensa, în viziunea sa, incapacitatea omului de a abstractiza cu propriile-i puteri dincolo de inteligibilele deduse din experiență. Așa cum arătam în capitoul precedent, Toma de Aquino – pe linia inițiată de Albert cel Mare – respingea în tratatul *De unitate intellectus contra Averroistas* ‘doctrina dublului adevăr’ susținută de filozofii averroști. El nu abdică de la ideea adevărului unic însă acceptă un adevăr dual (cu două fațete): „Pentru una dintre aceste fațete cercetarea rațiunii poate izbuti, în timp ce pentru cealaltă orice strădanie a rațiunii este depășită. Vorbesc de un adevăr dual al lucrurilor divine, nu ca parte a lui Dumnezeu Însuși, care este unic și simplu adevăr, ci din punct de vedere, cunoștințelor noastre, care sunt diferit legate de cunoașterea lucrurilor divine”¹¹. Astfel, adevărul științei și cel al credinței trebuie să coincidă, iar acest lucru rămâne valabil atât timp cât adevărul rațional nu contrazice dogma iar aceasta din urmă își exercită rolul de a ilumina rațiunea. Această abordare va sta la temelia demersului scolasticii apusene în încercarea de a raționaliza dogmele Bisericii¹².

În respingerea ‘doctrinei dublului adevăr’, De Aquino nu opune averroștilor argumentele augustinene, acceptate plenar în majoritatea mediilor clericale apusene din epocă, argumente care nu presupuneau o reală distincție între teologie și filozofie. El îi acuză pe averroști că îl interpretează eronat pe Aristotel, susținând că cele două adevăruri, cel al credinței și cel dedus prin experiență, pot fi uneori compatibile iar alte ori complementare. Astfel, o „interpretare corectă” a lui Aristotel, așa cum reclama D’Aquino, face posibilă conceperea a două căi de cunoaștere a lui Dumnezeu: în timp ce tainele Sale nu pot fi cunoscute decât prin revelația divină, lucrurile materiale pot fi explorate cu instrumentele rațiunii¹³.

*

Asimilarea în gândirea teologică apuseană a aristotelismului, odată cu o serie de alte influențe ale sincretismelor antice, religioase sau filozofice, marchează nu numai debutul scolasticii dar și punctul de cotitură de la care a pornit evoluția occidentului către o societate secularizată. Este curios faptul că tocmai teologia și, într-o mare măsură, atitudinea clerului occidental față de disputele dogmatice au făcut posibilă punerea în discuție și apoi desprinderea de ierarhiile valorice, sociale și politice tradiționale. Un autentic ‘motor al modernității’ s-a dovedit a fi chiar abandonarea moștenirii platonice și adoptarea unui aristotelism grevat de idei naturaliste și de resemnificări materialiste care, până la finele secolului XIII, fusese considerat în majoritatea cercurilor clerului occidental ca inacceptabil din punct de vedere teologic și, chiar mai mult, contrar învățaturii creștine.

Contestare și anti-tradiție

Renașterea¹⁴ marchează debutul unui proces accelerat de schimbare care se va

---

¹¹ Thomæ Aquinatis, *Summa contra gentiles*, Volumen primum, Superiorum Facultate Neapoli MDCCLXXIII, Liber I, Caput IX, p. 10.

¹² Cf. F. C. French, *The Doctrine of the Twofold Truth*, The Philosophical Review, Duke University Press 1901, Vol. 10, No. 5, p. 477-487.

¹³ Alain de Libera, *Cearta Universalilor. De la Platon la sfârșitul Evului Mediu*, ed. Amarcord, Timișoara 1998, cap. *Tipologia cunoașterii intelectuale*, p. 268.

¹⁴ Sintagma „La Renaissance” a fost introdusă de istoricul francez Jules Michelet în cartea sa *Histoire de France* publicată în anul 1855 și avea în vedere în primul rând definirea unei

manifesta la nivelul mentalităților, la nivel politic și cultural, la nivelul tuturor relațiilor interumane în genere. Acest proces va avea ca rezultat dislocarea ordinii și a ierarhiilor tradiționale ce au făcut rânduiala în evul mediu occidental timp de aproape un mileniu. Renașterea recuperează masiv și își pune drept căpătâi cultura greco-romană a antichității clasice care până atunci fusese considerată păgână¹⁵ și, din această pricină, privită cu serioase rezerve. Sunt redescoperite după mai bine de opt secole de uitare operele multor autori antici care vor ocupa mai târziu locuri importante în panoplia ‘culturii clasice’ europene¹⁶. În filozofie și teologie platonismul recâștigă într-o bună măsură terenul pierdut în fața aristotelismului scolastic prin intelectuali importanți ai secolului XV: Marsilio Ficino, Giovanni Pico della Mirandola și Nicolaus Cusanus. Marsilio Ficino, de pildă, reînființează la Florența, cu sprijinul ducelui Cosimo de Medici în anul 1462 Academia Neoplatonică în locul celei de la Atena desființate, în anul 527, de Împăratul Iustinian. Renașterea va însemna și o reîntoarcere spre aspirațiile materiale și psihice pe care Europa antichității târzii și medievale le abandonase, odată cu infuzia de cultură și spiritualitate din orient pe care creștinismul o adusese cu sine. Această infuzie contribuise la civilizarea populațiilor barbare ce înconjuraseră la sfârșitul antichității spațiul mediteranean.

Cum era firesc, elitele politice și economice sunt supuse și ele unui proces profund de schimbare. După stingerea flagelului ciumei negre, către mijlocul secolului XIV, orașele apusene cunosc o dezvoltare accelerată și încep să ocupe poziții dominante în producția de bunuri și în comerț. Din acea perioadă datează primele societăți pe acțiuni, bănci cu filiale în mai multe țări și orașe, piața valutară, precum și dubla înregistrare contabilă. Aristocrația militară începe să cedeze din poziții și influență politică în favoarea burgheziei negustorești, proces care se va intensifica după jumătatea secolului XV, odată cu sfârșitul războiului de o sută de ani. La sfârșitul secolului XIV bancherii încep să aibe un rol important între elitele orașelor-stat bogate din nordul Italiei: Florența, Veneția și Genova. Cele mai mari bănci aveau filiale din Spania și Anglia până la Constantinopol și Rodos și aparțineau familiilor florentine Peruzzi, Bardi și Medici¹⁷. Formarea acestor noi elite s-a produs prin „împletirea intereselor aristocrației cu cele ale oamenilor banului”,

---

perioade de dezvoltare a științelor. În anul 1860 istoricul elvețian Jacob Burckhardt avea să stabilească în *Die Kultur der Renaissance in Italien* periodizarea renașterii italiene ca debutând cu Giotto (1267–1337) și terminându-se cu Michelangelo (1475–1564). Ultimul filozof scolastic medieval este considerat de cei mai mulți istoriografi a fi englezul franciscan William Ockham (~1288–1348). Despre Dante Alighieri, despre care s-a afirmat că fost „ultimul medieval și primul renaștist”, scrie Divina Comedie între anii 1306 și 1321.

¹⁵ Sensul de *ne-creștin* al cuvântului *paganus* pare să fi apărut prima dată la scriitorul creștin Tertulian în secolul III. Cf. Tertullien, *Liber de corona militis*, Jacques Fontaine tr., ed., Presses Universitaires de France, Paris 1966, XI, 5, în INTRATEX LIBRARY – web.02.11.2008 <http://www.intratext.com/>

¹⁶ Între 1413 și 1430 Giovanni Aurispa, cărturar cunoscut mai ales ca inițiator al studiului culturii și limbii grecești în Italia secolului XV, a cumpărat și adus la Veneția, ca urmare a călătoriilor sale în Grecia și la Constantinopol, peste 250 de opere ale unor autori clasici: Sofocle, Euripide, Aristofan, Tucidide, Plotin, Proclus, Iamblicus, Pindar, Procopius, Xenofon, Callimachus, Oppian, Diodor Sicul, Arrian, Platon (Dialogurile), Ateneus Naucratis, Eschil, Herodot, Strabo, Pliniu cel Tânăr, Lucian din Samosata, Plutarh, Homer, Pitagora (*Versurile de aur*).

¹⁷ Cf. Noble Foster Hoggson, *Banking Through the Ages*, Dodd, Mead & Company, New York 1926, p.76 și passim.

așa cum a arătat Myron Gilmore în *The World of Humanism*, fiind una dintre principalele cauze care au generat renașterea occidentală în secolul XV¹⁸.

Cu aproape un secol mai devreme, însă, își face loc între ideile vehiculate în epocă conceptul de *umanism*¹⁹. Acesta avea să numească un curent de gândire iar mai târziu să întruchipeze o autentică ideologie care va deveni motorul schimbării în societățile europene. Gândirea umanistă a renașterii avea să prefigureze sub multe aspecte întregul proiect modern de mai târziu. Ea a pus mai întâi în discuție iar apoi a combătut temeiurile transcendente ale credinței, ideile de supranatural, revelație și tradiție. Erau contestate valorile morale și sociale promovate de Biserică, precum și ierarhiile politice și instituțiile tradiționale ale statului care aveau drept principali piloni monarhia, sacerdoțiul, aristocrația militară, meritocrația. Ca alternativă, umaniștii optează pentru un proiect de societate sprijinit pe principii și valori seculare: *res publica*²⁰, laicismul, libertatea individuală, civismul. Etica promovată de umaniști opune fericirii spirituale și moralei eshatologice fericirea terestră imediată. Smereniei, ascetismului și idealului comuniunii spirituale le sunt substituie libertatea de conștiință, individualismul, libertinismul, hedonismul. Este proclamată explicit încrederea în rațiune și în nelimitarea acesteia, în ideile de propășire și progres, în libertatea fiecărui individ de a-și dezvolta capacitățile spre a-și satisface trebuințele.

Modelele de realizare umană care încep să prindă contur și apoi să se impună sunt cu totul contrare celor de până atunci, statornicite cu mult timp înainte, în epoci străvechi. Aceste modele, așa cum arăta foarte sugestiv Virgil Cândea în cartea sa *Rațiunea dominantă*, fuseseră „sfântul și cavalerul care perpetuau patriarhul și regele tradiției biblice, corespondentele semite ale castelor *brahma* și *kșatrya* din societatea hindusă. Era ecoul îndepărtat al distincției fundamentale dintre sacerdoțiu și imperiu...”²¹. Umanismul renașcentist, inspirat de cultura antichității clasice, idealizează *demnitarul public*, după modelul omului de stat roman republican și *cetățeanul*, după cel al polisului grec²². La nivel politic, în Italia secolului XV, criza Sfântului Imperiu și influențele exercitate de Statul Papal au dus la dezvoltarea unor forme despotice de guvernare (ducate, principate, orașe-stat). Despotismul devenise astfel un model de promovare la cele mai înalte niveluri a individualismul. Acest lucru, afirmă Jacob Burckhardt în *Civilizația Renașterii în Italia*, reflectă nu numai felul cum este privit „tiranul sau Condottierul însuși, dar și cei pe care acesta îi protejează și folosesc drept unelte proprii:

---

¹⁸ Myron P. Gilmore, *The World of Humanism, 1453-1517*, Harper Torchbooks, New York 1962, p. 47 și passim.

¹⁹ Istoricul și omul politic Leonardo Brunî (~1370 – 1444) este primul care folosește sintagma *studia humanitatis* în biografia lui Cicero (*Cicero Novus*). El numește astfel generic disciplinele școlare ca gramatica, poetica, retorica, istoria și morala pentru a le deosebi de teologie și metafizică.

²⁰ Sintagma desemna *lucrul public*, altfel spus, chestiunea de interes public. Apare și este teoretizată în antichitate de către Polibiul, Pliniu cel Bătrân, Cicero și Tacitus care vor fi principala sursă de inspirație politică a umaniștilor renașterii. În Florența secolului XV doctrina republicană se dezvoltă prin contribuțiile lui Leonardo Brunî (Introducere la *Historiae* a lui Tacit) și Niccolò Machiavelli (*Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*).

²¹ Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă: contribuții la istoria umanismului românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1979, cap. *Intellectualul sud-est european: 5. Dragomanul*, p. 295.

²² Cf. Moses Hadas, *Humanism: The Greek Ideal and Its Survival*, Harper, New York 1960, p. 67 și passim.

secretarul, ministrul, poetul, companionul”²³. La rândul lui, individualismul acestora se manifestă ca dorință de maximă dezvoltare a măiestriei și a puterii de a influența societatea, dobândite prin efort individual și folosind pragmatic toate noutățile și modelele timpului. Leon Battista Alberti – artist, arhitect, poet, lingvist, filozof și preot – care declara cu mândrie că “omul poate să facă orice lucru, dacă vrea”²⁴ – avea să se autopropună drept prototipul intelectualului renașterii: ‘L'uomo universale’. Umaniștii căutau asiduu gloria individuală și pentru aceasta se prezentau pe ei înșiși ca mentorii noilor tendințe și drept celebrități indubitabile ale Italiei acelor timpuri. Ei se autointitulau adesea „maestro”, iar pentru cei mai notorii dintre ei contemporanii foloseau apelativul „il divino”, chiar din timpul vieții, așa cum ne informează Giorgio Vasari²⁵. Apogeul acestei căutări a gloriei antume este încoronarea cu care erau elogiați poeții umaniști, onoare de care în epocile antică ori medievală se bucurau doar zeii, sfinții și suveranii.

În epoca medievală ordinea tradițională, alcătuirea și conducerea statului și a chestiunilor publice fuseseră întruchipate în idealul ‘Divinei guvernări’, promovat și susținut de Biserică, suveran și aristocrație. Divina guvernare avea la bază proiectul cetății terestre ideale privită ca oglindă a celei cerești, expuse de Sfântul Augustin în *De civitate Dei*. Proiectul fusese urmat în mod concret de Biserica Romano-Catolică care s-a constituit ca Stat al lui Dumnezeu pe pământ. Sfântul Augustin rezumă proiectul său prin discursul antitetic din capitolul intitulat *Despre natura celor două cetăți, cea pământească și cea cerească*: „Două iubiri au făcut aceste două cetăți: cea pământească prin iubirea de sine și în disprețul lui Dumnezeu, iar cea cerească prin iubirea de Dumnezeu până la disprețul de sine. Prima, într-un cuvânt, se preamărește pe sine, iar cea din urmă pe Dumnezeu. Una prețuiește slava oamenilor, în timp ce pentru cealaltă suprema slavă este mărturisirea lui Dumnezeu. Una își înalță capul și se slăvește pe sine, iar cealaltă îi spune Dumnezeului său: «Tu, Doamne, sprijinitorul meu ești, slava mea și Cel ce înalți capul meu» (Ps. 3:3, n.n.). Una se încrede în virtutea puterilor sale, iar cealaltă îi spune Dumnezeului său: «Iubite-Te voi Doamne, vârtutea mea».” (Ps. 17:1, n.n.)²⁶. Dar idealul teologico-politic augustinian al societății creștine își pierduse aproape cu totul consistența în societatea apuseană, către sfârșitul epocii medievale. Căderea vechii ordini făcea desuetă și ideea unei Europe unite în cosmopolitismul creștin. Umanismul civic cu tente naționaliste și republicane, teoretizat de oameni politici ca Leonardo Bruni și Niccolo Machiavelli, va spulbera, alături de reformă, și ultimele speranțe ale unei unități creștine²⁷.

Renașterea, însă, nu a marcat numai o adevărată revoltă împotriva ierarhiei medievale, ci a deschis calea parvenirii pe scara socială, contribuind în acest fel la afirmarea

---

²³ Cf. Jacob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, Phaidon Press, George Allen & Unwin, Vienna, London 1950, Part II. *The Development of the Individual*, p. 71.

²⁴ apud Jacob Burckhardt, *op.cit.*, p. 75.

²⁵ Cf. Giorgio Vasari, *Vite de' più eccellenti architetti, pittori et scultori italiani, da Cimabue insino a' tempi nostri*, Nell'edizione per i tipi di Lorenzo Torrentino, Firenze 1550. Vasari îi numește ‘divino’ pe contemporanii săi Michelangelo, Leonardo Da Vinci, Rafael Sanzio, Ludovico Ariosto.

²⁶ Sancti Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, *De civitate Dei*, Tomus II, Josephus Strange ed., J.M. Heberle, Coloniae, Bonnae et Bruxellis MDCCCL, Liber XIV, Caput XXVIII, *De qualitate duarum Civitatum, terrenae atque coelestis*, p. 49-50. (tr.C.O.)

²⁷ Cf. John Neville Figgis, *The Political Aspects of S. Augustine's "City of God"*, Longmans, Green and co., London 1921, chap.VI, *The 'De civitate Dei' in Later Days*, p. 101-102.

unei noi aristocrații și a unei noi pătri de mijloc. Cei mai mulți dintre umaniștii de frunte proveneau din familiile noii burghezii negustorești care se formase ca urmare a avântului comercial pe care îl cunoșteau orașele-stat din Italia septentrională (Leonardo Bruni, Leon Battista Alberti, Giannozzo Mannetti, Poggio Bracciolini, Francesco Filelfo) și din familii de funcționari publici ori care practicau meserii liberale (Francesco Petrarca, Coluccio Salutati, Marsilio Ficino, Lorenzo Valla, Matteo Palmieri, Tommaso Parentucelli). Proveniența din vechi familii aristocratice era o excepție (Giovanni Pico della Mirandola)²⁸.

În pofida anticlericalismului afișat de noua intelectualitate umanistă, fascinația pentru gândirea antică redescoperită a atins și pe unii dintre fruntașii clerului care au îmbinat în scrierile și atitudinile lor o pioasă exegeză biblică cu un straniu sincretism păgân. Printre aceștia se numără Tommaso Parentucelli (Papa Nicolae al V-lea), Enea Silvio Piccolomini (Papa Pius al II-lea), cardinalul Pietro Bembo în secolul XV și, cu un secol mai devreme, Ambrogio Traversari, superior al Ordinului Benedictin Camaldolez.

În tabloul mai vast al recuperării de către renaștere a aspirațiilor psihice antice, de care vorbeam mai devreme, se poate vedea o adevărată recrudescență a fatalismului și a superstițiilor de tot felul. În ciuda gândirii raționaliste și a condamnării barbariei „epocii întunecate”, pe care umaniștii le propagau cu asiduitate, se înfiripau o seamă de practici magice și divinatorii care, odinioară, fuseseră marginalizate deodată cu extinderea și consolidarea creștinismului în apus. Cele care supraviețuiseră de-a lungul celor nouă secole de cultură creștină și-au găsit la sfârșitul epocii medievale resurse de înprospătare în unele doctrine elenistice și ale antichității târzii (gnosticismul, hermetismul, pitagoreismul, astrologia caldaeană, horoscopia egipteană, kaballa timpurie), redescoperite odată cu cultura clasică greco-romană²⁹. Reîntoarcerea acestor credințe și practici s-a făcut pe terenul lăsat liber de biserica occidentală. Corupția extinsă în cler, mizeria materială și nedreptățile acumulate în anii ciumei negre și în cei ai nesfârșitelor războaie din epocă au erodat puternic credibilitatea instituțiilor de putere și a bisericii. Viața cotidiană părea din ce în ce mai mult a depinde de capriciile norocului, iar fatalismul devenise un sentiment obișnuit. Astrologia și chiromanția își făcuseră loc și printre elitele vremii încă din secolul XIII. Împăratul Frederic al II-lea nu se despărțea în călătoriile sale de astrologul Theodorus iar tiranul Ezzelino da Romano chemase la curtea sa mai mulți astrologi printre care pe Guido Bonatto și pe sarazinul Paul de Baghdad. Papa Leon al X-lea încurajează astrologia și o trece între disciplinele de studiu ale Universității pontificale în 1520, iar în secolul XVI Papa Paul al III-lea convoca ședințele consistoriilor numai după consultarea astrologilor pe care îi ținea la Vatican. Practicile magice și astrologia au pătruns și în unele mănăstiri, așa cum vedem la Santa Maria degli Angeli în Florența, unde un cerc de științe oculte funcționa sub oblăduirea călugărului Ambrogio Traversari, superiorul mănăstirii și al ordinului. La sfârșitul secolului XV aproape fiecare oraș din nordul Italiei avea astrologi, iar în universități, unde această disciplină fusese între timp acreditată, astrologii țineau cursuri și prelegeri

---

²⁸ Pentru viețile și opera autorilor amintiți vezi *A Universal Biography: containing a copious account, critical and historical of the lives and characters, labours and actions*, Volume III. *From the Birth of Christ to Reformation*, John Platts, Sherwood, Jones and co., London 1825.

²⁹ Cf. Michael David Bailey, *Magic and Superstition in Europe: a Concise History from Antiquity to the Present*, Rowman & Littlefield Publishing Group, New York 2007, Chapter six, *From Renaissance to Enlightenment*, p. 180-182.

alături de astronomi³⁰.

Cel ce avea să fie considerat de către istoricii moderni drept „părintele umanismului”³¹, italianul Francesco Petrarca, este poate primul care încearcă la mijlocul secolului XIV să facă convergente gândirea practică și morală a antichității cu credința și filozofia medievală. Marea sa admirație pentru cultura antichității și-a găsit modele în operele lui Cicero, Seneca sau Vergiliu care i-au influențat scrierile literare și filozofice. Dialogurile sale imaginare cu Sfântul Augustin din trilogia *De secreto conflictu curarum mearum* (Despre conflictul secret al neliniștilor mele), apărută postum, sunt în fond o încercare introspectivă de mediere a conflictului dintre suflet și minte, trăit de poet. Aici se evidențiază adesea atașamentul său pentru ideea afirmării liberului arbitru văzut ca responsabilitate directă a omului asupra propriului destin, precum și ca opțiune în practicarea credinței și în dobândirea mântuirii³². Petrarca respinge dialectica și metafizica medievală și, în general, tot ce pare a încorseta spiritul său direct. El îi atacă pe contemporanii săi scolastici, țintindu-i cu o șarjă usturătoare: „De ce tot trudiți zadarnic, o nefericiților, și vă obosiți mintea cu subtilități deșarte? De ce uitând de fapte îmbătrâniți printre cuvinte și trăiți printre prostii copilărești în timp ce pletele vi se albesc și fruntea vi se-ncrețește?”³³.

Dar figura cea mai proeminentă a umanismului renescentist al secolului XV, cel care a produs o adevărată revoluție a mentalităților, a fost latinistul și filozoful florentin Lorenzo Valla. El a devenit notoriu în epocă pentru acerbele sale conflicte cu Biserica Romano-Catolică, datorate fervenței sale anti-tradiționale și anti-bisericești. În *Adnotările la Noul Testament*³⁴, scrisă între 1443 și 1457 (publicată în 1505), Valla contestă autenticitatea scrierilor unuia dintre cei mai importanți părinți ai bisericii: Sfântul Dionisie Areopagitul. În biserica occidentală, începând mai ales cu secolul IX³⁵, *Corpusul Areopagitic* a fost cea mai puternică și cea mai respectată autoritate teologică, influențând opera multor teologi și scriitori bisericești ca: John Scotus Eriugena, Anselm de Canterbury, Hugh de Sfântul Victor, Petru Lombardul, Albert cel Mare, Toma de Aquino, Toma Galul, Robert Grosseteste, Bonaventura, Meister Eckhart, Jan van Ruysbroeck, Toma de Kempis, Nicolaus Cusanus, Leonard Lessius, Caesar

---

³⁰ Cf. Jacob Burckhardt, *op.cit.*, Part VI. *Morality and Religion* p. 268-270.

³¹ Istoricul german Georg Voigt îl identifică pe Petrarca în cartea sa *Die Wiederbelebung des classischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus*, publicată la Berlin 1859, drept primul umanist al Renașterii.

³² Cf. Kenelm Foster, *Petrarch. Poet and Humanist*, Edinburgh University Press 1987, III. *The Philosophy*, 4. *The Secretum*, p. 162-165 passim.

³³ Francisci Petrarchae, *De secreto conflictu curarum mearum. Liber primus*, Letteratura Italiana Opera Omnia 2008 – Web 18.09.2010 http://petrarca.scarian.net/petrarca_secretum.html (tr. C.O.)

³⁴ (1505) în Lorenzo Valla, *Opera Omnia*, vol. I, ed. Eugenio Garin, Bottega d'Erasmus, Torino 1962, *In Novum Testamentum ex diversorum utriusque linguae codicum collatione adnotationes Collatio Novi Testamenti*, p. 851-852.

³⁵ Prima traducere în latină din occidentul creștin a *Corpusului Areopagitic* a fost realizată de episcopul Parisului abatele Hilduin pe la anul 830. Totuși, corpusul era cunoscut încă de la începutul secolului VII, din timpul pontificatului Papei Grigore cel Mare (590–604). O jumătate de secol mai târziu, mistica Areopagitului primește autoritate doctrinară prin hotărârile primului Conciliu Lateran (649).

Baronius, Angelus Silesius³⁶. Valla ataca astfel Biserica într-un aspect foarte delicat și profund, în chiar miezul ei doctrinar, și submina unul dintre cele mai importante argumente pe care se susținea mistica și tradiția sa.

Atacurile asupra autenticității *Corpusului Areopagitic* au fost reluate un secol mai târziu de către Erasmus din Rotterdam și Martin Luther. Ei au contestat nu numai opera și existența fizică a lui Dionisie din Areopagul Atenei dar și teologia sa apofatică. De atunci și până astăzi, Sfântul Dionisie este numit în cercurile protestante Pseudo-Dionisie Areopagitul. În *Despre captivitatea babilonică a Bisericii*, capitolul dedicat poruncilor, Luter contestă mai întâi cele șapte sacramente ale Bisericii Romano-Catolice (Botezul, Mirul, Euharistia, Pocăința, Ungerea bolnavilor, Preoția și Căsătoria) și, împreună cu acestea, neagă autenticitatea operei Sfântului Dionisie Areopagitul, pe a cărei autoritate se întemeiază în fapt aceste Sfinte Taine. Apoi, își descarcă frustrările generate de imposibilitatea sa de a înțelege angelologia lui Dionisie: „Este cu totul frustrant cât de multă importanță i se dă acestui Dionisie, oricine ar fi fost el, fiindcă nu este aproape nimic serios de învățat de la el. Și prin ce autoritate sau rațiune, întreb, își dovedește invențiile sale privind îngerii în a sa *Ierarhie Cerească*, o carte pentru a cărei înțelegere s-au căznit atât de mult mințile curioase și superstițioase?”³⁷. Apoi continuă, încercând să-l minimalizeze pe Areopagit: „În *Ierarhia Bisericească*, nu face altceva decât să descrie unele ritualuri eclesiale, amuzându-se cu propriile alegorii pe care nu le dovedește, acestea arătând ca și cum ar fi alcătuite în zilele noastre [...]. Nu mi-ar fi greu să scriu o ierarhie mai bună decât cea a lui Dionisie, căci el nu știa nimic de papi, cardinali și arhiepiscopi și astfel a pus episcopii pe cel mai înalt rang”³⁸. Luter este de-a dreptul jalnic. Discursul său rudimentar și lipsit de argumente solide îl pune aici într-o postură derizorie și, în fond, nu face altceva decât devoaleze serioasele lacune din cultura sa teologică.

Revenind la Lorenzo Valla, trebuie amintit și episodul din anul 1444 când, aflat la Napoli, se avânta într-o controversă aprigă cu teologul și predicatorul franciscan Antonio da Bitonto. De data aceasta, în cadrul unei ceremonii la care participa și folosind un limbaj extrem de dur, Valla contestă public autenticitatea Crezului Apostolic, fapt ce a declanșat un adevărat scandal. Tot din acea perioadă datează și lucrarea sa *De professione religiosorum*, unde critica cu multă aroganță viața monahală și pe monahi, contestându-le credința și etica. În încercarea de a discredita monahismul apusean, el apelează la o serie de anecdote și povestioare triviale ce făceau deliciul bârfelor din epocă. ‘Fideismul’ său față de doctrina epicureană îl face pe Valla să-și proclame atașamentul pentru eliberarea impulsurilor naturale și emanciparea omului de sub normele morale păzite de Biserică. Dialogul *De voluptate* (Despre Plăcere), scris în 1430, probabil cea mai cunoscută scriere a sa cu caracter moral, rămâne astfel consemnat ca prima încercare de după epoca medievală de a articula într-o formă filozofică epicurismul recuperat de renaștere. Și apariția acestei cărți provoacă un imens scandal. La finele anului 1444, pentru contestările și atitudinile sale sfidătoare care ținteau

---

³⁶ Cf. Georges Florovsky, *The Byzantine Ascetic and Spiritual Fathers*. Raymond Miller tr., Vol. X, *The Collected Works*, Buchervertriebsanstalt Vaduz 1987, *The Historical Influence of the Corpus Areopagiticum*, p. 200-201.

³⁷ Martin Luther, *On the Babylonish Captivity of the Church*, cap. *Of Orders*, p.229 în *First Principles of the Reformation or the Ninety-five Theses and the Three Primary Works of dr. Martin Luther*, John Murray ed., Grand Rapids, London 1883. (tr.n.)

³⁸ *Idem*, p. 230

Biserica, dar și pentru susținerea epicurismului și criticarea categoriilor aristotelice Valla a fost declarat eretic de către tribunalul eclesial (Inchiziția) al Curiei din Napoli. Procesul său însă nu s-a finalizat, ca urmare a intervenției regelui Alfonso de Aragon, al cărui secretar personal era³⁹. Întreaga viață a lui Lorenzo Valla a fost marcată de dispute încrâncenate, controversate și scandaluri, alimentate, se pare, și de temperamentul său coleric și de lipsa sa de caracter. Disputa pe care a avut-o cu colegul său umanist, Poggio Bracciolini, ce-i critica adesea cu aciditate moravurile și caracterul, s-a întins pe mai mulți ani și a intrat în istorie ca cel mai mizerabil moment al renașterii italiene. În confruntările lor, uneori publice, atât Valla cât și Bracciolini au folosit toate resursele posibile de vulgaritate adresându-și unul altuia cele mai grave acuzații și calomnii. Prin atitudinea și scrierile sale, Valla avea să pregătească terenul pentru marea schismă a reformei, anticipând multe dintre obiecțiile și problemele care vor fi pentru protestanți motive de contestare a Bisericii Romano-Catolice.

Problema euharistică

Asemenea altor perioade din istoria mai îndepărtată ori mai recentă, se poate spune și despre renaștere că a fost la rândul ei un proces inerent istoriei. Printre motoarele care au animat acest proces s-a numărat și inevitabilul conflict care punează față în față o societate dinamizată odată cu ieșirea Europei apusene din criza evului mediu târziu cu un cler care, ca autoritate spirituală, a dovedit că nu a știut să păstreze tradițiile și valorile creștine decât prin încremenire. Desigur, avem de a face aici cu o problemă de tranziție căreia nici o societate omenească nu a știut să-i ofere un răspuns satisfăcător și, probabil, că nici nu va exista în viitor vreuna: tranziția de la tradițional la modern, cu alte cuvinte, trecerea de la ceea ce este considerat într-un moment istoric drept tradițional și vechi la ceea ce este în același moment istoric privit ca modern și actual. Nu este mai puțin important de amintit aici și faptul că în viața spirituală și în clerul apusean se resimțea o decădere încă de la începutul secolului XIII care, de loc întâmplător, coincide cu înființarea între anii 1215 și 1229 a Inchiziției (*Inquisitio hæreticæ pravitatis*)⁴⁰. Aceste tribunale eclesiale aveau scopul declarat de lupta împotriva ereziilor și de a sancționa încălcările legii canonice. Numai că, așa cum s-a văzut mai târziu, nu ereziile sunt cele care puneau în pericol pe fond creștinismul occidental. Înțelegerea rigidă și adesea literală a Scripturii, a Tradiției și a scrierilor Sfinților Părinți dar și izolarea occidentului după căderea Romei, în secolul V, de cultura teologico-filozofică greacă și răsăriteană, în

---

³⁹ Cf. *The Catholic Encyclopedia*, Encyclopedia Press, Inc., New York 1914, Vol. XV, *Valla*, p. 257-258.

⁴⁰ Primele instanțe eclesiale au fost tribunalele sinodale care au fost înființate în prima parte a secolului IX, ca urmare a unor reglementări stipulate în *Capitularia Caroli Magni et privilegia*, în anii 769 și 813. Ele aveau scopul de a combate ereziile din cadrul bisericii. În anul 1184, printr-o bulă a Papei Lucius al III-lea, tribunalele sinodale sunt transformate în tribunale eclesiale universale cărora li se extinde autoritatea și în lumea laică asupra creștinilor botezați. Formal, Inchiziția este înființată în anul 1215 la al patrulea Conciliu Lateran iar unele chestiuni privind organizarea sunt reglementate la Conciliul de la Toulouse în 1229. În 1252 Papa Innocențiu al IV-lea înființează primul tribunal eclesial permanent la Toulouse și autorizează Inchiziția să utilizeze tortura în anchetarea ereziilor. Cf. Philip Schaff. *History of the Christian Church*, Vol. V. *The Middle Ages from Gregory VII, 1049, to Boniface VIII, 1294*, WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 1957, Cap. X. *Heresy and Its Suppression*, § 86. *The Inquisition. Its Origin and Purpose*, p. 519.

general, au generat o serie de dispute aprige în sânul bisericii apusene care au contribuit la diminuarea rolului ei în societate. Una dintre aceste dispute, poate cea mai importantă, a fost cea care s-a desfășurat în jurul unui aspect fundamental al creștinismului: Sfânta Euharistie.

Asupra problemei euharistice au existat încă din secolul II două principale perspective. Diferențele care separau cele două puncte de vedere nu au generat însă divergențe decât din secolul IX în occidentul creștin. În epoca antichității târzii și în cea medievală timpurie aceste puncte de vedere diferite apăreau mai degrabă ca expresia nuanțată a unei diversități de viziuni tipică secolelor de început ale creștinismului, ceea ce le face dificil de structurat și adesea echivoce pentru cercetătorul modern. Avem astfel, pe de o parte, o perspectivă *mistică*, numită mai târziu de către teologii apuseni medievali și *transubstanțialistă*. De cealaltă parte exista și o perspectivă *simbolică* intitulată și *spirituală* în exegetica modernă. Primeia i-au fost fideli Ignatie al Antiohiei (Teoforul), Iustin Martirul și Filozoful, Irineu de Lyon, Grigorie de Nyssa, Chiril al Ierusalimului, Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Ioan Damaschin dintre părinții bisericii orientale și Ilarie de Poitiers, Ambrozio al Milanului și Gaudentius de Brescia, dintre cei latini. Cea de a doua perspectivă a fost înbrățișată de Eusebiu din Cezareea, Atanasie cel Mare, Clement din Alexandria, Macarie Egipteanul, Teodoret al Cyrului, dintre părinții orientali și Ciprian al Cartaginei, Augustin de Hipona, Isidor de Sevilla, Bede Venerabilul, Leon cel Mare, dintre cei apuseni.

Așa cum aminteam mai înainte, aceste perspective devin divergente din prima jumătate a secolului IX când disputa euharistică avea să provoace în biserica occidentală o serie de controverse care vor continua și mai aprig în secolul XI pentru ca, în secolul XVI, aceeași problemă să devină unul dintre motivele schismatice invocate de partizanii reformei. Disputa care debuta la jumătatea secolului IX opunea o concepție *realistă* și una *spirituală*; una se baza pe interpretarea literală iar cealaltă pe interpretarea figurată a aceluiași cuvinte din Evanghelia, prin care Iisus Hristos instituisese Sfânta Euharistie⁴¹, și pe versetele 54-56 ale capitolului 6 din Evanghelia lui Ioan⁴². Prima susținea că Hristos este la modul propriu și corporal prezent în jertfa Euharistiei, *trupul său euharistic fiind astfel identic cu trupul său istoric* prin transsubstanțierea pâinii și a vinului. Cealaltă concepție privea trupul euharistic ca pe o *prezență simbolică* a trupului al lui Hristos care, odată sacrificat pe cruce și apoi glorificat în ceruri, este prezent pentru credincioși ca dătător de viață și mântuire. Pentru primii, cuminecarea credincioșilor se realiza prin gură (consumul fizic al jertfei) iar pentru ceilalți prin credință⁴³.

Confruntarea, ale cărei momente mai importante le vom puncta în continuare, începe în anul 844, când într-un tratat intitulat *De corpore et sanguine Domini*, Paschasius Radbertus susține că „nimic altceva nu este în Euharistie decât carnea și sângele lui Hristos”, fiindcă substanța pâinii și a vinului „sunt efectiv schimbate din interior”

---

⁴¹ „Luați, mâncați, acesta este trupul Meu. Și luând paharul și mulțumind, le-a dat, zicând: Beți dintru acesta toți, că acesta este Sângele Meu, al Legii celei noi, care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor”. *Matei*, 26,26-28; *Marcu*, 14,22-24; *Luca*, 22,19-20.

⁴² „Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi. Trupul este adevărată mâncare și sângele Meu, adevărată băutură. Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru el”. *Ioan*, 6:54-56.

⁴³ Philip Schaff. *History of the Christian Church*, Vol. IV: *Mediaeval Christianity. A.D. 590–1073*, WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 1957, Cap. XL. *Doctrinal Controversies*, § 125. *The Two Theories of the Lord's Supper*, p. 545-546.

(efficaciter interius commutatur) chiar dacă „aspectul pâinii și a vinului rămân prezente”⁴⁴. Poziția sa a fost susținută de mai mulți clerici importanți printre care arhiepiscopul Hincmar de Reims și episcopul Haimo din Halberstadt iar în secolul următor de episcopul RATHERIUS din Verona, Gerbert d’Aurillac, viitorul Papă Silvestru al II-lea. Două secole mai târziu, la Conciliul Lateran din 1059, ținut sub patronajul Papei Nicole al II-lea, unde au participat 113 episcopi, era adoptată în chestiunea euharistică o poziție ‘carnală’ care proclama „mestecarea literală a corpului lui Hristos”⁴⁵. La fel de abrupt se exprima și Luter în 1534 când afirma că trupul lui Hristos este mâncat la propriu și mușcat cu dinții („gegessen und mit den Zähnen zerbissen”) ⁴⁶. El avea însă să îmbrățișeze o poziție diametral opusă către sfârșitul vieții. De cealaltă parte, călugărul teolog RATRANUS respingea într-o carte scrisă în anul 847⁴⁷ identitatea trupului euharistic cu cel istoric, conturând o doctrină numită mai târziu ca *doctrina prezenței simbolice*. În viziunea sa, pâinea și vinul devin trupul și sângele lui Hristos doar într-un sens simbolic și spiritual pentru cei credincioși, ritualul euharistic fiind o repetare nesângeroasă a jertfei lui Hristos. Pe aceeași poziție se aflau mai mulți clerici ca: arhiepiscopul de Mainz Rabanus Maurus, abatele mănăstirii Reichenau Walafriid Strabo, călugărul teolog Christian Druthmar de la abația din Corbie. La mijlocul secolului XI doctrina prezenței simbolice este revigorată de Berengar din Tours în opuscula *De sacra coena*⁴⁸, unde acesta susține imposibilitatea de a mânca și bea la propriu trupul și sângele lui Hristos, ceea ce însă nu împiedică, în opinia sa, adevărata comuniune spirituală prin credință. Astfel, elementele rămân în substanță și în aparență aceleași căpătând după sfințire o semnificație schimbată. Mergând pe aceeași linie, în secolul XVI, Jean Calvin susține că în ritualul euharistic realitatea trupului și sângelui lui Hristos nu devin corporale ci sunt ‘pneumatice’ fiindcă, dincolo de înțelegere, „credița face ca Duhul să unească cu adevărat aceste lucruri altfel separate în spațiu”⁴⁹. O poziție asemănătoare, dar mai tranșantă, a avut tot în secolul XVI pastorul Huldrych Zwingli, liderul reformei elvețiene, care reducea liturghia la o simplă comemorare iar jertfa euharistică la o pioasă metaforă⁵⁰.

Controversa euharistică din occidentul creștin a avut din capul locului un aspect contradictoriu care se vădește în echivocul și inadvertența pozițiilor pe care s-au situat preopinienții. Privită cu detașarea pe care o dau cele patru secole de la stingerea disputelor din apus, apare de neînțeles faptul că ‘transsubstanțialiștii’ care, pentru a susține identitatea trupului euharistic al lui Hristos cu trupul său istoric, invocau mistica și tradiția, dar apelau la interpretări literale ale Evangheliei, în timp ce ‘simboliștii’ care,

⁴⁴ Pascasius Radbertus, *De corpore et sanguine Domini*, cum appendice Epistola ad Fredugardum cura et studio Bedae Paulus, Brepols in Turnholt 1969, cap. 8, p. 42-43.

⁴⁵ apud Philip Schaff, op.cit., § 128. *The Berengar Controversy*, p. 557.

⁴⁶ *Idem*, p. 557, nota 2.

⁴⁷ RATRANUS Corbeiensis monachi, *Opera omnia*, P.L.121, J.-P. Migne, 1880, *De corpore et sanguine Domini liber*, în, col.103-170.

⁴⁸ Berengarii Turoisensis. *De sacra coena / Adversus Lanfrancum liber posterior*, Codice Guelferbyitano, primum ediderunt, A. F. et F. TH. Vischer, Berolini 1834.

⁴⁹ Ioanne Calvino, *The Institution of Christian Religion*, Reinolde Wwolf & Richarde Harisson ed., London 1561, Book 4, Cap. XVII, §10.

⁵⁰ „Credem că adevăratul trup al lui Hristos este mâncat în comuniune, dar nu într-o manieră grosolană, ci într-o manieră sacramentală și spirituală de către credincioșii cu inima pioasă”. *Collectio confessionum in Ecclesiis reformatis publicatarum*, H.A. Niemeyer ed., Iulii Klinkhardti, Lipsiae MDCCCXL, *Zwinglii exposito Christianae fidei, Appendix de Eucharistia et Missa*, 161, p. 71. (tr.n.).

pentru a respinge această identitate, adoptau o poziție spirituală, folosind argumentații dintre cele mai raționaliste.

Felul cum au fost formulați termenii și puse premisele acestei probleme par să fi fost cauza principală a eșecului. Întrebarea însăși *Ce este pâinea și vinul după săvârșirea jertfei euharistice: trupul real al lui Hristos sau un simbol al acestuia?* s-a constituit prin enunțul ei într-o capcană de logică formală de tipul terțului exclus.

În răsăritul creștin, însă, euharistia nu a constituit niciodată o problemă care să nască dispute de amploarea celor din apus⁵¹. Pare să fi existat în răsărit, ca și pentru ritualul botezului, un *consensus patrum*. Motivul pare să fie tradiția vie care a păstrat înțelegerea sensurilor hristologice și profund mistice ale euharistiei instituite de Iisus Hristos și existența unei culturi filozofice solide pe care s-a greșit doctrina creștină. Întâia epistolă către corinteni redactată de Apostolul Pavel în jurul anului 55 este cea mai veche mărturie în acest sens⁵². Îi urmează *Didahia*⁵³ care datează de la sfârșitul secolului apostolic și apoi epistolele către filadelfi⁵⁴ și smirneni⁵⁵, scrise de Sfântul Ignație al Antiohiei (Teoforul), în primii ani ai secolului II. Însă cel mai important document din perioada bisericii primare, datând de la mijlocul secolului II, este *Apologia întâia în favoarea creștinilor*, scrisă de Sfântul Iustin Martirul și trimisă de acesta împăratului roman Antoninus Pius care a domnit între anii 138 și 161. Textul apologiei lui Iustin este o mărturie de o importanță capitală, atât istorică cât și teologică, fiind primul și totodată cel mai vechi document cunoscut care conține, alături de descrierea ritualului liturghiei,

---

⁵¹ Unele dispute, dar de amploare redusă, vizau mai degrabă îndreptarea și uniformizarea ritualurilor, așa cum vedem în Scrisoarea 63 (*Epistola LXIII Ad Caecilium de sacramento dominici calicis*) adresată de Ciprian al Cartaginei episcopului Bilthei Caecilius, pe la mijlocul secolului III, scrisoare în care condamna folosirea apei neamestecate cu vin în ritualul euharistic. Cf. *On the Church: Select Letters, Saint Cyprian (Bishop of Carthage)*, translation and commentary by Allen Brent, St. Vladimir's Seminary Press, New York 2006, *Leter 63. The Nature of Holy Communion*, pp.171-172.

⁵² „Căci eu de la Domnul am primit ceea ce v-am dat și vouă: Că Domnul Iisus, în noaptea în care a fost vândut, a luat pâine, și, mulțumind, a frânt și a zis: Luați, mâncați; acesta este trupul Meu care se frânge pentru voi. Aceasta să faceți spre pomenirea Mea. Asemenea și paharul după Cină, zicând: Acest pahar este Legea cea nouă întru sângele Meu. Aceasta să faceți ori de câte ori veți bea, spre pomenirea Mea. Căci de câte ori veți mânca această pâine și veți bea acest pahar, moartea Domnului vestiți până când va veni. Astfel, oricine va mânca pâinea aceasta sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, va fi vinovat față de trupul și sângele Domnului. (s.n.) Să se cerceteze însă omul pe sine și așa să mănânce din pâine și să bea din pahar. Căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, osândă își mănâncă și bea, nesocotind trupul Domnului. (s.n) *I Corinteni*, 11:23-29.

⁵³ *Didahia* sau *Învățătura Domnului transmisă neamurilor prin cei doisprezece apostoli* relatează despre trei rugăciuni de mulțumire printre care una pentru vin și alta pentru pâine. Jean Daniélou consideră drept certe „rezonanțele euharistice ale acestor rugăciuni” care urmau omiliei pascale sau încheiau ajunul sărbătorii botezului în comunitățile iudeo-creștine din Siria și Egiptul secolului II și III. Cf. Jean Daniélou, *Biserica primară (De la origini până în secolul al treilea)*, traducere din limba franceză de George Scrima, ed. Herald, București 2008, cap. VI. *Obiceiuri și imagini iudeo-creștine*, p. 93-94.

⁵⁴ “Vă îndemn să țineți o singură euharistie; pentru că unul este trupul Domnului nostru Iisus Hristos și unul este potirul cu sângele întru unirea cu El”. S.P.N. Ignatii Episcopi Antiochenii, *Epistolae*, P.G.5, J.-P. Migne, 1857, *Epistola ad philadelphenses*, IV, col. 699. (tr.C.O.)

⁵⁵ „Se abțin de la euharistie și de la rugăciuni fiindcă nu mărturisesc că euharistia este trupul Mântuitorului nostru Iisus Hristos”. Idem, *Epistola ad smyrnaeos*, VII, col. 714. (tr. C.O.)

o teologhisire a euharistiei. Tradiția liturgică pe care o consemnează Iustin dezvăluie existența încă din timpurile bisericii primare a unei înțelegeri mistice de o deosebită profunzime și transcendență a epiclezei, momentul central al ritualului euharistic. Această profundă înțelegere a raportului dintre trupul istoric și trupul mistic al lui Hristos se ridică deasupra tuturor abordărilor literale sau simbolice ce aveau să apară mai târziu în occident, începând cu secolul IX, așa cum am arătat mai sus.

În capitolul 66 al apologiei, Iustin Martirul scrie: „Hrana aceasta se numește la noi euharistie (εὐχαριστία)⁵⁶. Nimeni nu poate participa la ea decât numai cel ce crede că cele propovăduite de noi sunt adevărate și care a trecut prin baia iertării păcatelor și a renașterii, trăind mai departe așa cum ne-a transmis Hristos. Căci noi nu primim aceasta ca pe o pâine obișnuită și nici ca o băutură obișnuită; ci, după cum prin Cuvântul lui Dumnezeu, Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, S-a întrupat și a avut pentru mântuirea noastră și trup și sânge, tot astfel am fost noi învățați că hrana binecuvântată în euharistie prin rugăciunea cuvântului Lui și prin a cărei prefacere (μεταβολή) (s.n.) sângele și trupurile noastre sunt hrănite, este trupul și sângele Acelui Iisus întrupat”⁵⁷.

Iustin este primul apologet creștin care folosește termenul μεταβολή (metabole) pentru a numi schimbarea pâinii și a vinului în carnea și sângele euharistice ale lui Hristos. Termenul avea să fie folosit de acum înainte în arealul de limbă greacă al Imperiului Bizantin, iar în celelalte biserici răsăritene și orientale atâta timp cât limba de cult era greaca. Mai târziu, după secolul X, termenul a început să fie tradus în limbile popoarelor creștine din răsărit prin echivalenți care s-au vrut cât mai fideli înțelesului original. Vedem acest aspect în limba slavonă, unde μεταβολή a fost tradus cu ‘превращение’ (prevrașenie) ori în limba română cu ‘prefacere’. Iustin nu folosește termenul μεταβολή deloc întâmplător. El este un cărturar de excepție, fapt ce se vedește printr-o cunoaștere desăvârșită a filozofiei antice și a subtilităților limbii grecești, dublată de o mare profunzime mistică. Așa cum vom vedea, intenția sa a fost de a da prefacerii euharistice un înțeles particularizat și de a-l ridica la un nivel transcendent și de înțelegere duhovnicească foarte înaltă. Trebuie remarcat că substantivul μεταβολή (metabole) provine din verbul μεταβάλλω (metaballo) care este compus din cuvintele μετά (meta) – prepoziție care, cu precădere în limbajul filozofic și poetic, semnifică *dincolo, peste, mai sus* iar în unele cuvinte compuse are sensul de *schimbare* (a locului, a condiției, a poziției, a planului) și βάλλω (ballo) – verb care arată acțiunea de *a arunca, a lansa*⁵⁸. Fuziunea acestor temeni dă cuvântului μεταβάλλω

⁵⁶ Literal *mulțumire*. Vezi Matei, 26, 27.

⁵⁷ “Ὁὐ γὰρ ὡς κοινόν ἄρτον οὐδέ κοινόν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν· ἀλλ’ ὄν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστός ὁ Σωτήρ ἡμῶν καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτω καὶ τὴν δι’ ευχῆς λόγου τοῦ παρ’ αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μεταβολήν (s.n.) τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου του σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι”. S.P.N. Justini Philosophi Et Martyris, *Opera quae extant omnia*, P.G.6, J.-P. Migne, 1857, *Ejustdem Justini apologia prima pro cristianis ad Antoninum Pium*, 66, col. 428C-429A (tr.C.O.) Cf. Sfântul Iustin Martirulși Filozoful, *Apologiile, Apologia Întîia în Apologeti de limbă greacă*, T. Bodogae, O. Căciulă, D. Fecioru tr., E.I.B.M.B.O.R., București 1980, LXVI, p. 70.

⁵⁸ Henry George Liddell, Robert Scott. *A Greek-English Lexicon*, eighth edition, revised, American Book Company New York, Chicago, Cincinnati 1897, p. 945, 946.

(metaballo) – care la modul propriu înseamnă *a schimba, a inversa, a transla, a transpune* – o serie de conotații calitative. Acțiunea pe care o reprezintă verbul μεταβάλλω semnifică la modul figurat acțiunea de *a arunca într-o poziție diferită, de a schimba cursul lucrurilor, de a provoca o schimbare de mentalitate, de a face o schimbare de guvernământ, o revoluție, de pildă*. Astfel, prepoziția μετά adaugă verbului βάλλω sensul unei schimbări din care rezultă un lucru care nu a existat mai înainte, o tranziție spre un lucru calitativ nou, o lansare într-un plan superior. Trebuie amintit aici că sensurile figurate ale termenului cu care Iustin încearcă să definească prefacerea euharistică apar în tradiția gândirii grecești încă de la *Tetralogiile*⁵⁹ sofistului Antifon, apoi în *Hippolytos*⁶⁰ a lui Euripide sau în dialogul *Cratylus*⁶¹, la Platon. O îmbogățire de sensuri se remarcă și la Aristotel⁶², unde μεταβολή desemnează un proces sau o schimbare cu conotații calitative și contextuale.

De la Sfântul Iustin Martirul verbul μεταβάλλω întruchipează un concept teologic și căpătă, apoi, la o serie de Părinți ai Bisericii și apologeți creștini răsăriteni, o serie de aprofundări care îi va da structura și forța unei adevărate doctrine fundamentale, așa cum vedem la Chiril al Ierusalimului⁶³, Ipolit Romanul⁶⁴, Ioan Damaschin⁶⁵, Nicolae Cabasila⁶⁶ ori la Grigorie de Nyssa⁶⁷ și Teodor de Mopsuestia⁶⁸. În Liturgia

---

⁵⁹ *Prima Tetralogie*, 24.9.

⁶⁰ *Hippolytos*, 204.

⁶¹ *Cratylus*, 405d.

⁶² *Fizica V*, 226a, 235b și *Metafizica XI*, 1068a și XII, 1069b.

⁶³ „...παρακαλοῦμεν τὸν φιλόανθρωπον Θεο, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐξαποστεῖλα ἐπὶ τὰ προκειμένα ἵνα ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα Χριστοῦ, τὸν δὲ οἶνον αἷμα Χριστοῦ. Πάντως γὰρ οὐ ἐὰν ἐφάφαιτο τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τοῦτο ἡγίασαι καὶ μεταβέβηται” (s.n.) „...rugăm pe iubitorul de oameni Dumnezeu să trimită Duhul cel Sfânt peste cele ce au fost puse înainte, spre a face pâinea trup al lui Hristos, iar vinul, sânge al lui Hristos. Într-adevăr, acelea de care s-a atins Sfântul Duh s-au sfințit și s-au prefăcut” (tr.C.O.). S.P.N. Cyrilii Arhiepiscopi Hierosolymitani, *Opera quæ extant omnia*, P.G.33, J-P. Migne, 1866, *Catechesis mystagogica V. De Sacra Liturgia et comunione*, VII, col. 1113C, 1116A. Cf. Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, traducere de Pr. prof. Dumitru Fecioru, E.I.B.M.B.O.R., București 2003, Cateheza V, p.361.

⁶⁴ „Οὗτος ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ Ναζαραῖος ὁ ἐν Κανά ἐν γάμος κληθεὶς, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μεταβαλὼν (s.n.)” (Iată-L pe Iisus Nazarineanul care, chemat fiind la nunta din Cana, apa a prefăcut-o în vin) (tr.C.O.). S. Hippolytus Portuensis Episcopus, P.G.10, J.-P. Migne, 1857, *Contra haeresin Noeti cuiusdam*, XVIII, col. 829A..

⁶⁵ „μεταβάλλεται (s.n.) ὁ ἄρτος εἰς τὸ ἀληθινόν Σῶμα τοῦ Χριστοῦ” (prefăcând pâinea în Trupul adevărat al lui Hristos) (tr.C.O.). S.P.N. Joannis Damasceni, *Opera omnia quæ extant*, P.G.94, Tomus primus, J.-P. Migne, 1864, *De fide orthodoxa*, Lib. IV, Cap. XIII, col. 1145A. Cf. Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, E.I.B.M.B.O.R., București 1943, *Capitolul XIII. Despre Sfintele și Prea Curatele Taine ale Domnului*, p.145.

⁶⁶ „Ο γὰρ ἄρτος ἄθυτος ὧν μεταβάλλει τότε εἰς τὸ τεθυμένον. Μεταβάλλει (s.n.) γὰρ ἄρὸ ἄρτου μὴ ἐσφαγμένον εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ σφαγὲν ἀληθῶς” (Astfel, pâinea nejertfită se prefăce în ceea ce a fost jertfit: adică, pâinea neînjunghiată se prefăce în însuși Trupul Domnului, Care a fost junghiat cu adevărat) (tr.C.O.). Nicolai Cabasilæ Thessalonicensis Metropolita, P.G.150, J.-P. Migne, 1865, *Sacræ Liturgiæ interpretatio*, Cap. XXXII, col. 440C.

Sfântului Ioan Gură de Aur, ce se săvârșește până astăzi în bisericile ortodoxe, conceptul μεταβολή este în mod explicit miezul întregului ritual: „Și fă, adică, pâinea aceasta, Cinstit Trupul Hristosului Tău. Iar ceea ce este în potirul acesta, Cinstit Sângele Hristosului Tău. Prefăcându-le (μεταβαλών) cu Duhul Tău cel Sfânt”⁶⁹. Doctrina euharistică μεταβολή a fost reafirmată în secolul XVII în *Mărturisirea de Credință Ortodoxă a Catoliceștii și Apostoleștii Bisericii Ortodoxe a Răsăritului*⁷⁰, redactată de Petru Movilă în 1642 și adoptată cu unele corecturi de Patriarhia Ecumenică iar apoi de toate patriarhiile ortodoxe din răsărit.

Din pricina lipsei unor echivalente în alte limbi termenul μεταβολή nu a putut fi tradus cu toată încărcătura sa de sensuri și din această pricină nu s-au putut transmite în toată plenitudinea lor nici profunzimile mistice, nici înălțimile transcendente trăite și gândite de teologii răsăriteni. În latinește μεταβολή a fost tradus cu *mutare* sau *convertere*, termeni care au redat doar parțial și într-un mod restrâns o serie de înțelesuri teologico-filozofice pe care răsăritenii le moșteniseră din cultura antichității grecești ori de la alte culturi din orient. Alături de autarhismul și izolarea culturală care a caracterizat evul mediu timpuriu apusean, neînțelegerea sau, mai bine spus, necuprinderea acestor profunzimi și subtilități avea să limiteze într-o serioasă măsură mistică și exegeza occidentală, conducând-o pe drumul îngust al scolasticii și al consecințelor ei conflictuale. Din aceste motive doctrina euharistică răsăriteană dezvoltată în jurul conceptului

---

Cf. Sfântul Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, traducere de Pr. prof. Ene Braniște, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor 1998, cap. XXXII, p. 47- 48.

⁶⁷ Grigorie de Nyssa folosește pentru a da același sens mistic prefacerii euharistice termenul *transmutare* – μεταποιεσις. Cf. S.P.N. Grigorii episcopi Nysseni, *Opera quae reperiri portuerunt omnia*, Tomus secundus, P.G.45, J.-P. Migne, 1863, *Oratio catechetica magna*, Caput XXXVII, col. 93C, 96D.

⁶⁸ „... iar prin pogorârea Sfântului Duh trupul și sângele prefăcute (s.n.) devin puterea unei nemuritoare hrane spirituale” (tr.n.). Theodore of Mopsuestia, *Commentary of on the Lord's Prayer and on the Sacraments of Baptism and the Eucharist*, A. Mingana tr., W. Heffer & sons ed., Cambridge 1933, cap. VI, p. 120. (tr.n.)

⁶⁹ „Καὶ ποιήσον τοῦ μεν ἄρτον τούτον τίμιον Σώμα τοῦ Χριστοῦ σοῦ. Το δε εν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον Αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. Μεταβαλών (s.n.) τῷ Πνεύματί σοῦ τῷ Ἁγίῳ” (tr.n.). S.P.N. Joannis Chrysostomi Arhiepiscopi Constantinopolitani, *Opera omnia quae extant, Ordo Divini Sacrificii Sancti Patris Nostri Joannis Chrysostomi*, P.G.63, J.-P. Migne, 1862, col. 916. Cf. *Dumezeiasca Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur Arhiepiscopul Constantinopolului în Liturghier*, E.I.B.M.B.O.R., București 2000, p. 164.

⁷⁰ „οὐσία τοῦ ἄρτου καὶ ἡ οὐσία τοῦ οἴνου μεταβάλλεται (s.n.) εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀληθινοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος”. (substanța pâinii și a vinului se preface în substanța adevăratului trup și sânge ale lui Hristos prin puterea Duhului Sfânt”) (tr.C.O.). *Orthodoxa Confessio Fidei dei Catholicae et Apostolicae Ecclesiae Orientalis*, Quaestio CVII în *Monumenta Fidei Ecclesiae Orientalis*, E.J. Kimmel ed., Jenae MDCCCL, Pars I. pp.180. Cf. *Mărturisirea de Credință Ortodoxă a Catoliceștii și Apostoleștii Bisericii Ortodoxe a Răsăritului*, Partea întâia, 312, Partea a doua, 125 și passim, în *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, Editura Apologeticum 2006. *Mărturisirea de Credință Ortodoxă a Catoliceștii și Apostoleștii Bisericii Ortodoxe a Răsăritului* a fost redactată de Petru Movilă pe timpul când acesta era mitropolit al Kievului, ca reacție la misionarismul iezuit și reformat din teritoriile rusești, ocupate pe atunci de Polonia dar și la Confesiunea cu tente calviniste publicată de către Patriarhul Ecumenic Chiril Lucaris în 1629 și 1633 la Geneva.

μεταβολή, care i-a fost de-a lungul a aproape două milenii ancoră și reper lăuntric, a rămas străină spiritualității creștine vestice.

În capitolul XXXII din *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, Nicolae Cabasila pune tocmai problema de care s-a lovit teologia apuseană și care a generat controversa privind euharistia, începută la jumătatea secolul IX de Paschasius Radbertus și călugărul Ratramnus. El rezumă contradicția dintre cele două perspective din care este privit trupul euharistic al lui Hristos: una, ca prezență istorică, iar cealaltă, ca prezență simbolică. Pe de o parte „nu putem crede că ceea ce se jertfește ar fi însuși Trupul Domnului”, spune Cabasila, „căci, mai întâi, ceea ce a devenit odată nestricăcios și nemuritor, nu mai poate fi junghiat sau străpuns. Al doilea, dacă ar fi vorba de așa ceva, ar trebui să vedem din nou pe răstignitorii lui Hristos și să se repete toate cele întâmplate la Jertfa de pe Golgota, deoarece Jertfa din Liturghie e socotită ca o junghiere adevărată, iar nu ca un simbol al junghierii. Al treilea, știm că Hristos a murit odată, că după ce a înviat nu va mai muri, că a pătimit la plinirea vremii și și-a adus jertfa ca să ridice păcatele multora. Căci dacă El s-ar jertfi la fiecare Liturghie, ar însemna că moare în fiecare zi”⁷¹. Pe de altă parte, el subliniază realitatea și unicitatea prezenței trupului euharistic care nu este „o închipuire sau un simbol al jertfei Domnului, ci o jertfă adevărată; că ceea ce se jertfește nu e pâinea, ci însuși Trupul lui Hristos, fiindcă jertfa Mielului lui Dumnezeu e una singură, adică cea adusă o dată (pe cruce n.n.)”⁷². La capătul acestei expuneri contradicția pare a fi totală și insurmontabilă. Ieșirea din impasul logic la care s-a ajuns pare a fi respingerea ‘ab initio’ sau acceptarea paradoxalului. Dar Cabasila arată soluția punând drept pivot și temelie a întregii liturghii prefacerea euharistică: „pâinea nejertfită se prefacă (μεταβάλλει), prin sfințire, în ceea ce a fost jertfit: adică, pâine nejunghiată fiind, ea se prefacă în însuși Trupul Domnului, care a fost junghiat cu adevărat. De aici urmează că, precum jertfa Mielului a fost săvârșită printr-o prefacere, tot așa și aici, existând un act de prefacere (μεταβολή), avem o jertfă adevărată, fiindcă pâinea se prefacă nu într-un simbol, ci chiar în obiectul junghierii, adică în însuși Trupul Cel jertfit al Domnului”⁷³.

După cum ne-a învățat Nicolae Cabasila, putem concluziona că în cazul pâinii și al vinului euharistic nu se petrece o schimbare în plan liniar, discursiv ori cantitativ. Substanțele ce alcătuiesc pâinea și vinul nu își schimbă caracteristicile sensibile, adică forma; ele deci nu se transformă. Nu are loc o schimbare la nivelul substanțelor, altfel spus, o translație de la o substanță la o altă substanță ori o mutare a unor proprietăți ale unei substanțe către o alta, așa cum susține prin însăși numele său doctrina apuseană a transsubstanțierii. Asemenea trupului învierii, trupul jertfei lui Hristos nu este după prefacerea euharistică un trup mort care a fost în mod miraculos trezit la viață precum un cadavru reanimat. Nu este nici o prezență eterală ori un spirit fără trup, o nălucă. Nu poate fi vorba aici nici de o problemă de alteritate simbolică, de înlocuirea unui lucru cu imaginea sa ori, altfel spus, de reprezentarea unui lucru prin simbolul său, indiferent cât de profundă ar fi identitatea comună a acestora două. Este limpede că în cazul prefacerii euharistice pâinea și vinul prin care se preînchipuie trupul și sângele jertfite ale lui Hristos se schimbă într-unul plan axial, calitativ, inaccesibil raționamentelor discursive

⁷¹ Nicolai Cabasilæ Thessalonicensis Metropolita, P.G.150, J.-P. Migne, 1865, *Sacræ Liturgiæ interpretatio*, Cap. XXXII, col. 440BC.

⁷² *Idem*, 440C.

⁷³ *Ibidem*, 440CD.

și cantitative. Este, dacă putem spune așa, o schimbare în plan vertical, într-un plan calitativ absolut care se prezintă minții necontemplative și necredincioase asemenea unui lucru imposibil ori paradoxal.

Această schimbare de factură axială, cu totul inedită de fiecare dată când are loc, această intervenție abruptă în discursul liniar și profan al lumii care este *actul prefacerii euharistice* (μεταβολή) nu poate veni decât ‘de sus’, din afara firii obișnuite a lucrurilor, ca act de voință divină și ca o supremă excepție. Ioan Gură de Aur dă o explicație în acest sens în *Omilia a II-a la vânzarea lui Iuda*: „Și acum Hristos este de față, pregătind Masa. Nu este un om cel ce face ca darurile puse înainte să se facă Trupul și sângele lui Hristos. Preotul stă și împlinește numai forma și aduce rugăciunea, dar harul și puterea lui Dumnezeu le lucrează pe toate. El a spus: «Acesta este trupul meu». Aceste cuvinte prefac cele puse înainte”⁷⁴.

Așa stând lucrurile, apare evident motivul pentru care teologii răsăriteni au apelat la termenul μεταβολή (metabole), dezvoltând de-a lungul secolelor o doctrină bine articulată. La fel de limpede apare și motivul pentru care ortodoxia a dezaprobat și condamnat doctrina apuseană a transsubstanțierii, delimitându-se cu insistență și evitând constant orice confuzie pe această temă. Este important de a aminti, în acest sens, *Mărturisirea lui Dositheus* adoptată drept crez al întregii ortodoxii răsăritene la Sinodul de la Ierusalim din 1672, în al cărui decret XVII este respinsă doctrina occidentală a transsubstanțierii: „Credem că prin cuvântul ‘transsubstanțiere’ (μετουσίωσις) nu este explicată modalitatea prin care pâinea și vinul sunt schimbate în Trupul și Sângele Domnului – căci acest lucru este cu totul de neînțeles, cu excepția lui Dumnezeu Însuși, iar cei care își imaginează că înțeleg sunt ignoranți și hulitori – ci pâinea și vinul sunt după consacrare, nu în mod tipic, nici figurat, nici prin harul abundent, nici prin comunicarea sau prezența doar a Dumnezeirii Unului-născut, prefăcute (περβαλλούση) în Trupul și Sângele Domnului”⁷⁵.

Bibliografie

***. *A Universal Biography: containing a copious account, critical and historical of the lives and characters, labours and actions*, Volume III. *From the Birth of Christ to Reformation*, John Platts, Sherwood, Jones and co., London 1825.

***. *Apologeți de limbă greacă*, T. Bodogae, O. Căciulă, D. Fecioru tr., E.I.B.M.B.O.R., București 1980.

---

⁷⁴ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărătești și cuvântări de laudă la sfinți*, traducere din limba greacă și note de Pr. prof. Dumitru Fecioru, E.I.B.M.B.O.R., București 2006, *Omilia a II-a la vânzarea lui Iuda (Cuvânt la Sfânta și Marea Joi)*, VI, p. 71.

⁷⁵ „Ἐτι τῆ μετουσίωσις λέξει οὐ τὸν τρόπον πιστεύομεν δηλοῦσθαι, καθ’ ὃν ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταποιῶνται εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ κυρίου, – τοῦτο γὰρ ἄληπτον πάντη καὶ ἀδύνατον πλὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἀμάθειαν ἅμα καὶ ἀσέβειαν ἐπιφέρει – ἀλλ’ ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μετὰ τὸν ἁγιασμὸν οὐ τυπικῶς οὐδ’ εἰκονικῶς, οὐδὲ χάριτι ὑπερβαλλούση, οὐδὲ τῆ κοινωνία ἢ τῆ παρουσία τῆς θεότητος μόνης τοῦ μονογενοῦς μεταβάλλεται (s.n.) εἰς τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ κυρίου...” (tr.C.O.). *The Creeds of Christendom*, volume II, *The Greek and Latin Creeds*, Philip Schaff ed., Harper & Brothers, New York 1919, *Dosithei confessio, sive decreta XVIII. Synodi Hierosolymitanæ* (1672). Decretum XVII, p. 431.

- ***. *Collectio confessionum in Ecclesiis reformatis publicatarum*, H.A. Niemeyer ed., Iulii Klinkhardt, Lipsiae MDCCCXL.
- ***. *Monumenta Fidei Ecclesiae Orientalis*, E.J. Kimmel ed., Jenae MDCCCL.
- ***. *On the Church: Select Letters, Saint Cyprian (Bishop of Carthage)*, translation and comentry by Allen Brent, St. Vladimir's Seminary Press, New York 2006.
- ***. *The Catholic Encyclopedia*, Encyclopedia Press, Inc., New York 1914.
- ***. *The Creeds of Christendom*, volume II, *The Greek and Latin Creeds*, Philip Schaff ed., Harper & Brothers, New York 1919.
- Anselm, *Monologion and Proslogion With the Replies of Gaunilo and Anselm*, translated with introduction by Thomas Williams, Hackett Publishing Company, 1995.
- Aristotel. *Fizica*, N.I. Barbu, P. Apostol tr., Editura Științifică, București 1965.
- Aristotel. *Metafizica*, traducere de Șt. Bezdechi, note și indice de Dan Bădăraș, ed. IRI, București 1999.
- Bailey, Michael David. *Magic and Superstition in Europe: a Concise History from Antiquity to the Present*, Rowman & Littlefield Publishing Group, New York 2007.
- Berengarii Turoisensis. *De sacra coena / Adversus Lanfrancum liber posterior*, Codice Guelferbytano, primum ediderunt, A. F. et F. TH. Vischer, Berolini 1834.
- Burckhardt, Jacob. *The Civilization of the Renaissance in Italy*, Phaidon Press, George Allen & Unwin, Vienna, London 1950.
- Calvino, Ioanne. *The Institution of Christian Religion*, Reinolde Wwolf & Richarde Harisson ed., London 1561.
- Câdea, Virgil. *Răzuiunea dominantă: contribuții la istoria umanismului românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1979.
- Figgis, John Neville. *The Political Aspects of S. Augustine's "City of God"*, Longmans, Green and co., London 1921.
- Francisci Petrarcae, *De secreto conflictu curarum mearum. Liber primus*, Letteratura Italiana Opera Omnia 2008 – Web 18.09.2010 http://petrarca.scarian.net/petrarca_secretum.html
- French, F. C. *The Doctrine of the Twofold Truth*, The Philosophical Review, Duke University Press 1901.
- Georges Florovsky, *The Byzantine Ascetic and Spiritual Fathers*. Raymond Miller tr., Vol. X, *The Collected Works*, Büchervertriebsanstalt Vaduz 1987.
- Gilmore, Myron P.. *The World of Humanism, 1453-1517*, Harper Torchbooks, New York 1962.
- Hadas, Moses. *Humanism: The Greek Ideal and Its Survival*, Harper, New York 1960.
- Hoggson, Noble Foster. *Banking Through the Ages*, Dodd, Mead & Company, New York 1926
- Jean Daniélou, *Biserica primară (De la origini până în secolul al treilea)*, traducere din limba franceză de George Scrima, ed. Herald, București 2008.
- Kant, Immanuel. *Critique de la raison pure*, Paris, G. Baillièere, 1869.
- Kenelm Foster, *Petrarch. Poet and Humanist*, Edinburgh University Press 1987.
- Libera, Alain de. *Cearta Universaliiilor. De la Platon la sfârșitul Evului Mediu*, ed. Amarcord, Timișoara 1998.
- Liddell, Henry George; Scott, Robert. *A Greek-English Lexicon*, eighth edition, revised, American Book Company New York, Chicago, Cincinnati 1897.
- Luther, Martin. *On the Babylonish Captivity of the Church*, John Murray ed., Grand Rapids, London 1883.
- Nicolai Cabasilae Thessalonicensis Metropolitae, P.G.150, J.-P. Migne, Parisiis 1865.
- Oppy, Graham. *Ontological Arguments and Belief in God*, Cambridge University Press, 1996.
- Platon, *Opere*, vol. III, IV, V, VII, VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1979-1986.

- Radbertus, Pascasius. *De corpore et sanguine Domini*, cum appendice Epistola ad Fredugardum cura et studio Bedae Paulus, Brepols in Turnholt 1969.
- Ratramni Corbeiensis monachi, *Opera omnia*, P.L.121, J.-P. Migne, Parisiis 1880
- S. Hippolytus Portuensis Episcopus, P.G.10, J.-P. Migne, Parisiis 1857.
- S.P.N. Cyrilli Archiepiscopi Hierosolymitani, *Opera quae extant omnia*, P.G.33, J.-P. Migne, Parisiis 1866.
- S.P.N. Grigorii episcopi Nysseni, *Opera quae reperiri portuerunt omnia*, Tomus secundus, P.G.45, J.-P. Migne, Parisiis 1863.
- S.P.N. Ignatii Episcopi Antiochenii, *Epistolae*, P.G.5, J.-P. Migne, Parisiis 1857.
- S.P.N. Joannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani, *Opera omnia quae extant*, P.G.63, J.-P. Migne, Parisiis 1862.
- S.P.N. Justini Philosophi Et Martyris, *Opera quae extant omnia*, P.G.6, J.-P. Migne, Parisiis 1857.
- Sancti Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, *De civitate Dei*, Tomus II, Josephus Strange ed., J.M. Heberle, Coloniae, Bonnae et Bruxellis MDCCCL.
- Sanctus Anselmus, Cantuariensis Archiepiscopus. *Tractatus de Dei existentia în Chefs-D'oeuvre des Pères de l'Église, Docteurs de l'Église Greque et Latine*, traduction avec le texte latin en regard, Tome quinzisième, Bibliothèque Ecclésiastique, Paris 1838.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church*, Vol. IV: *Mediaeval Christianity. A.D. 590–1073*, WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 1957.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church*, Vol. V. *The Middle Ages from Gregory VII, 1049, to Boniface VIII, 1294*, WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 1957.
- Scoti, Iohannis Erigenae. *De Divisione Naturae, Libri quinque*, Monasterii Guestphalorum, Typis et Sumptibus Librariae Aschendorffianae, MDCCCXXXVIII.
- Scoti, Joannis. *Opera quae supersunt omnia*, P.L.122, J.-P. Migne, Parisiis 1865.
- Scottus, Iohannes. *De divina praedestinatione*, Universitas Catholica Lovaniensis Lovanii Novi, Brepols in Turnhout 1982.
- Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, traducere de Pr. prof. Dumitru Fecioru, E.I.B.M.B.O.R., București 2003.
- Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, E.I.B.M.B.O.R., București 1943.
- Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărătești și cuvântări de laudă la sfinți*, traducere din limba greacă și note de Pr. prof. Dumitru Fecioru, E.I.B.M.B.O.R., București 2006.
- Sfântul Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, traducere de Pr. prof. Ene Braniște, Editura Archiepiscopiei Bucureștilor 1998.
- Tertullien, *Liber de corona militis*, Jacques Fontaine tr., ed., Presses Universitaires de France, Paris 1966, XI, 5, în INTRATEXT LIBRARY–web.02.11.2008 <http://www.intratext.com/>
- Theodore of Mopsuestia, *Commentary of on the Lord's Prayer and on the Sacraments of Baptism and the Eucharist*, A. Mingana tr., W. Heffer & sons ed., Cambridge 1933.
- Thomae Aquinatis, *Summa contra gentiles*, Volumen primum, Superiorum Facultate Neapoli MDCCCLXXXIII.
- Valla, Lorenzo. *Opera Omnia*, vol. I, ed. Eugenio Garin, Bottega d'Erasmus, Torino 1962.
- Vasari, Giorgio. *Vite de' più eccellenti architetti, pittori et scultori italiani, da Cimabue insino a' tempi nostri*, Nell'edizione per i tipi di Lorenzo Torrentino, Firenze 1550.

Nume de zugravi vâlceni din a doua jumătate a secolul al XVIII-lea identificate în colecția de artă veche românească a Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” din Râmnicu Vâlcea și date despre activitatea lor

Ioana Ene¹
ene.nana@yahoo.com

Keywords: *painters, documents, Bistrița, hieromonk, deacon, XVIII century*

Summary: *Based on a rich cultural heritage found in the deposits of the Art Museum "Casa Simian" the article presents the work of some painters from Vâlcea in the second half of the eighteenth century. The output from the crowd of the painters of icons is due the presence of the author's signature on the icon from the second half of the eighteenth century and in the nineteenth century.*

The activity of the painter Dimitrie hieromonk is valued in the collection of the museum by two works: "Canatul stâng al ușilor împărătești" and the icon "Iisus Mare Împărat și Mare Arhiereu".

Other painters noted in the period of our study are Tudor deacon original from Costești with the icon depicting St. Nicholas and Nicolae deacon, whose signature is found in the collection on two icons: "Filoxenia or Ospeția lui Avram" și „Sfinții Gheorghe și Dimitrie".

Along with the description of the works presented above, it is also mentioned the activity of the painters, activity reported on other papers or documents of that time.

The iconography of the period conserves the traditional coordinates, the "Brâncovan" style remains the fundamental mark of the painting of icons, and a revival of the style can be seen due to ingress of popular spirit, especially in the school from Bistrița.

Colecția de artă veche românească a Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea păstrează icoane pe lemn și pe sticlă, fragmente de iconostas, uși împărătești, diferite piese de cult și mic mobilier, sculptat în lemn, candelă, potire din metal și alte obiecte de cult, care alcătuiesc un bogat patrimoniu cultural de genuri și forme diferite, datând din secolele XV–XIX.

Mărturii prețioase pentru istoria artei religioase românești, aceste opere ilustrează capacitatea creatoare a meșterilor și zugravilor de pe teritoriul județului Vâlcea, moștenitori ai tradițiilor străvechi și relațiile întreținute permanent cu centre artistice din zonele învecinate, balcanice sau occidentale.

Colecția s-a constituit în jurul unui nucleu inițial, format din icoane pe lemn, despre a căror proveniență nu avem informații, dar care s-a îmbogățit prin achiziții și, mai ales, prin donații oferite, cu generozitate, de mai mulți membri ai clerului, în ultimul sfert al secolului al XX-lea.

Cele mai valoroase piese din colecție sunt expuse în Muzeul de Artă și în cele două biserici de lemn reconstruite la Muzeul Satului Vâlcean de la Bujoreni.

Cercetarea sistematică a colecției a făcut posibilă identificarea unor zugravi de icoane și biserici, activi în centrele artistice locale, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea

---

¹ **Ene Ioana**, doctor în arte vizuale, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

sau care au venit din zone învecinate în căutare de comenzi, circulația meșterilor și a produselor lor artistice fiind, în perioada medievală târzie, consecința stabilirii unor noi tipuri de relații sociale și economice.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea, o perioadă în care procesul de laicizare a artei religioase tradiționale s-a accentuat, zugravul de icoane, ieșind dintr-un anonim de secole, și-a dezvoltat tot mai frecvent numele semnându-se pe lucrarea finită. Modalitate de a păstra vie amintirea efortului manual depus în scop sacru, semnătura a înlesnit atribuirea de lucrări și reconstituirea mai precisă a activității pictorilor de icoane și biserici.

În colecția Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, se păstrează canatul stâng al ușilor împărătești, cu Maica Domnului și pe proorocii Daniil și David², pictat de zugravul Dimitrie în anul 1760. Zugravul Dimitrie s-a semnat și pe icoana împărătească reprezentând Deisis cu Iisus Mare Împărat și Mare Arhiereu, pictată în anul 1778-1779, pentru ansamblul tâmplei din biserica Intrarea în Biserică din Mierlești, Bărbătești³, care în prezent se află în colecția Muzeului de Artă.

Cele două lucrări sunt reprezentative pentru stilul zugravului **Dimitrie** ieromonah, cultivat în tradiția picturii de icoane brâncovenești și postbrâncovenești, impunându-se prin calitate decorativă și eleganță fastuoasă. Zugravul a folosit o organizare compozițională simplă, pe axe orizontale și verticale cu un pregnant caracter static și a respectat amplasarea frontală, în primul plan, a personajelor principale, conferind imaginii monumentalitate și forță de convingere.

În icoana împărătească de la Mierlești, zugravul a accentuat supradimensionarea lui Iisus față de intercesorii, sfântul Ioan Botezătorul și Maica Domnului, reprezentați cu proporții micșorate, în picioare, în spatele tronului, dar pe ușile împărătești a realizat personaje scunde, cu siluete aplatizate, conturate de liniile unui desen gros, trasate cu negru. Individualizate prin accesorii vestimentare și prin atribute iconografice, conform indicațiilor erminiei, personajele au chipurile frumos rotunjite, cu umbre marcante, în sens baroc, dar inexpressive și convenționale, cu zâmbete încremenite. Faldurile drapajului sunt tratate liniar, cu hașuri subțiri și dese de culoare sau cu aur. Paleta a armonizat tonalitățile luminoase și tonalitățile întunecate și a alternat nuanțele calde, de brun, roșu și ocru cu nuanțele reci de verde deschis, într-un mod care scoate în evidență calitățile decorative ale imaginii. Pe ușa împărătească, scena în care se desfășoară evenimentul biblic este delimitată de decorul arhitectural al fundalului, conceput pe trei registre succesive, repertoriul de motive arhitecturale evocând îndeaproape arta brâncovenească. Zugravul a fost preocupat de redarea minuțioasă a detaliilor ornamentale ale veșmintelor și tronurilor, bogat aurite și de împodobirea panourilor inferioare ale ușilor împărătești cu profile și bumbi decorativi.

Zugravul Dimitrie ieromonah a avut o activitate îndelungată, desfășurată pe parcursul a mai mult de trei decenii, el fiind, de mai multe ori, conducătorul unor echipe numeroase de meșteri, care au trudit la împodobirea cu pictură și icoane a edificiilor de cult. Numărul mare de comenzi pe care le-a primit sunt dovada intensei activități constructive din zona Vâlcea, „*spațiul cel mai bogat în ctitorii din întreaga Țară*

² Dimensiuni 1030x380x30 mm, tempera pe lemn de esență moale, grund alb, panou cu navă, 2 traverse, semnătura și anul înscrise cu roșu, în registrul central, număr de inventar 411.

³ Bălan 2005, p. 494, date tehnice: dimensiuni 860x 690x30 mm, tempera, panou cu navă, lemn de esență tare, 2 traverse semiîngropate, grund alb, fond aurit, verni, nr. de inv. 415; o particularitate a execuției este faptul că nu s-a folosit schița incizată. Icoana a fost restaurată în anul 2009 de Dorin Handrea.

Românească,⁴ care a beneficiat de patronajul artistic al episcopilor de Râmnic, însuflețiți de dorința de a înmulți, repara, conserva și înzestra lăcașurile de cult, oferind un exemplu pilduitor pentru alte categorii de clerici și de laici, care participau activ la viața spirituală și culturală.

Între anii 1751-1758⁵ și 1758/1759⁶, numele lui este consemnat în inscripții în bisericele Buna Vestire și Toți Sfinții din Râmnicu Vâlcea, ctitoriile episcopilor Râmnicului, Climent și Grigore Socoteanu. În anul 1752, Dimitrie a decorat biserica fostului schit Colnicu, înălțată, de asemenea, de episcopul Climent⁷, iar în anul 1753, a făcut parte din echipa zugravilor care au împodobit cu pictură murală biserica Toți Sfinții din Baia de Fier, zidită de arhimandritul Dionisie Bălăcescu, egumenul mănăstirii Hurezi⁸. În anul 1755-1756, a participat la decorarea altarului și naosului bisericii Sfântul Nicolae din Bârsești, lucrând în slujba boierului Barbu Otetelișanu⁹. Tot ca angajat al egumenului mănăstirii Hurezi, Dimitrie zugravul a lucrat, în anul 1757, la biserica Sfinții Voievozi din Romanii de Jos, care fusese zidită cu o jumătate de secol în urmă semnându-se la icoana hramului, pictată deasupra ușii de intrare¹⁰. În anul 1760, zugravul Dimitrie și-a înscris numele lângă chipul sfântului său patron, în absida sudică a naosului bisericii schitului Ostrov¹¹, vechi lăcaș de la începutul secolului al XVI-lea¹², refăcut prin osteneală monastică. Între anii 1759-1761/1762, zugravul Dimitrie ieromonah a pictat împreună cu Ioan, icoanele și ușile împărătești din ansamblul tâmplii din biserica de lemn Sfântul Nicolae și Sfinții Împărați din Mogoșești, Stoenеști¹³, iar în 1762, numele lui a fost consemnat în pisania bisericii Sfântul Nicolae, Făcăi, din Ocnele Mari, astăzi dispărută¹⁴. Bucurându-se de prestigiu printre comanditarii vremii ca păstrător al vechilor tipuri iconografice, Dimitrie ierodiacon a fost angajat, în anul 1766, de către boieroica Stanca Glogoveanu¹⁵, pentru refacerea picturii din altarul, amvonul și pronaosul bisericii, din secolul al XIV-lea¹⁶, a mănăstirii Tismana. În 1774, Dimitrie s-a aflat la conducerea echipei de zugravi care au decorat pridvorul adăugat al bisericii Sfântul Nicolae din Vătășești, Bărbătești¹⁷. Activitatea sa a continuat în anul 1784, când a lucrat la împodobirea bisericii din Gurguiata¹⁸ și, probabil, că în 1785/1786, împreună cu fiul său Nicolae, la biserica din Comanca¹⁹.

Nu deținem date suficiente pentru a-l identifica pe zugravul Dimitrie cu meșterul omonim care, în anul 1753, s-a semnat pe o icoană, care a existat în trecut la mănăstirea

---

⁴Theodorescu 2009, p. 140.

⁵Bălan 2005 p. 791.

⁶*Ibidem*, nr. XIV 1385, p. 838.

⁷*Ibidem*, nr. I 1051, p. 678

⁸Ștefulescu 1904, p.17, din echipă mai făceau parte zugravii transilvăneni Teodor și fratele său, Pană.

⁹Bălan 2005, nr. I 145, p. 199-200.

¹⁰*Ibidem*, nr. V 769 și V 770, p. 523; Cărăbiș 1975, nr. 2, p. 77.

¹¹Bălan 2005, nr. III 325, p. 291.

¹²Stoicescu 1970, p. 465.

¹³Bălan 2005, nr. XX 1433, p. 860.

¹⁴*Ibidem*, nr. IV 1114, p. 705.

¹⁵Ștefulescu 1896, p.136-137.

¹⁶Stoicescu 1970, p. 653-654.

¹⁷Bălan 2005, nr. V 129, p. 193.

¹⁸*Ibidem*, nr. III 66, p. 162.

¹⁹*Ibidem*, nr. III 702, p. 490.

Arnota²⁰. Semnătura zugravului Dimitrie, se păstrează pe două dintre icoanele împărătești din tâmpla, bisericii Sfântul Dumitru din Bârlogu, Stoenești, realizate în anul 1757²¹ și pe icoana împărătească, reprezentând pe Sfântul Nicolae și Ioan Botezătorul din tâmpla mănăstirii Govora, datată 1775²². După cum informează inscripția de pe peretele clopotniței, zugravul Dimitrie a mai lucrat la Govora și în anul 1787, când egumenul Anatolie a efectuat mai multe reparații²³.

Cercetătorul Radu Crețeanu a considerat că zugravul Dimitrie ieromonah ar fi fost lucrat, în anul 1789, la pictarea bisericii Intrarea în Biserică, Chiciura, avându-i ca ucenici pe Andrei și pe Dumitru²⁴. Un zugrav numit Dimitrie a împodobit cu frescă și cu icoane, între anii 1784-1792, biserica Sfântul Nicolae din Muereasca²⁵, dar informațiile actuale nu permit identificarea dintre cei doi meșteri omonimi.

Un alt zugrav format în tradiția picturii postbrâncovenești locale este **Tudor**, despre care știm că era un membru al clerului. În anul 1776, la 14 mai, diaconul Tudor zugrav și-a înscris numele pe icoana reprezentând pe Sfântul Nicolae, episcop, tronând cu evanghelia deschisă, încadrat de Iisus, care îi oferă evanghelia și de Maica Domnului, care îi înmânează omoforul reprezentați în picioare, pe nori decorativi²⁶. Câmpul central în care este pictată imaginea este înconjurat de 16 medalioane cu apostoli și sfinți, din colecția Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea. Compoziția este bazată pe simetrie, claritate, ritm și axări pe orizontală și verticală. Trecerea la un mod de structurare a imaginii asemănător miniaturii a conferit strălucire și bogăție ornamentală, pe care o susține dominantă fundalului de aur și cromatica restrânsă la nuanțe vibrante de brun, ocru, roșu, albastru, alb și negru. Chipurile personajelor, realizate pe o proplasmă brun-roșcat, sunt *realiste*, alungite și melancolice, ovale și zâmbitoare, uscățive și ascetice sau severe și imobile, cu ochii punctați cu alb, cu arcade pronunțate și cu nasul pornind de la nivelul frunții. Punerea în pagină, grafia elegantă și fluiditatea desenului, evidențierea formei prin conturare în tuș și redarea hașurată a umbrelor, cu linii subțiri și dese sau, din contră, groase și vibrante, dau expresivitate discursului pictural, care s-a îmbogățit prin continuitate narativă și utilizarea figurilor retorice ale insistenței și repetiției.

Efecte decorative foarte diverse au fost obținute prin valorificarea legăturii dintre formă și fond, ca în arta brâncovenească, și asocierea dintre motivele ornamentale sculptate în *méplat*, de tip feston, cu suprafața pictată, tratamentul stilistic fiind specific pentru maniera de interpretare a zugravului Tudor și pentru icoanele realizate de membrii atelierului din Costești.

După cum el însuși a menționat în inscripțiile de pe icoane, Tudor era localnic din Costești, centru care a polarizat, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, zugravi din satele aflate în jurul mănăstirii Bistrița și din satele moștenești din zona Bărbătești. Din punct de vedere stilistic, arta zugravilor din Costești pune în valoare continuarea

²⁰ *Ibidem*, nr. I 23, p. 142.

²¹ *Ibidem*, nr. III 141 și III 142, p. 198.

²² *Ibidem*, nr. III 699, p. 488.

²³ *Ibidem*, nr. III 702, p. 490.

²⁴ Crețeanu 1980, nr. 2, p. 90.

²⁵ Bălan 2005, nr. 1065, p. 683.

²⁶ *Ibidem*, nr. XX 433, p., 860; dimensiuni 395x295x50 mm, tempera pe panou de tei cu navă profilată și sculptată în festoane, grund alb, schiță incizată, fond aurit; număr de inventar 164, numele zugravului este scris cu aur, în câmpul inferior, pe suportul tronului, pe evanghelie Luca 16, 17, cu litere negre.

tradiției brâncovenești și postbrâncovenești în formulele propuse de Dimitrie ieromonah și Grigorie Ranite,²⁷ care, la mijlocul secolului al XVIII-lea, au condus echipele angajate de episcopii Râmnicului. Membrii atelierului Costești au lucrat în colaborare cu zugrăvi gorjeni, exponenți ai atelierului de la Tismana, cu zugrăvi din atelierelor vâlcene din Tomșani și Teiuș, și, de asemenea, cu zugrăvi veniți de dincolo de munți, din Transilvania.

Activitatea zugravului Tudor s-a desfășurat în perioada 1774-1810.

În anul 1778-1779, zugravul Tudor a pictat frescele pridvorului²⁸ și icoanele împărătești din tâmpla bisericii Intrarea în Biserică a Maicii Domnului din Mierlești, semnându-se pe cea închinată hramului, din colecția muzeului vâlcean²⁹, și pe canatul stâng al ușilor împărătești, reprezentându-i pe arhanghelul Gavriil și pe proorocul Solomon³⁰. Din ansamblul tâmplei din această biserică provine și icoana împărătească Sfântul Constantin și Ioan Botezătorul, pe care este înscrisă data 18 iulie 1778³¹, din colecția Muzeului din Râmnicu Vâlcea, care poartă amprenta stilistică a manierei de interpretare a zugravului Tudor.

Ca pictor de biserici, Tudor a contribuit la împodobirea pridvorului adăugat, în anul 1774, al bisericii Sfântul Nicolae din Vătășești, unde a lucrat sub conducerea lui Dimitrie ieromonah, numele lui fiind menționat, între anii 1775-1785³², în pridvorul bisericii din Mierlești și, în anul 1788, la biserica Nașterea Maicii Domnului din Păr, zugrăvită cu cheltuiala ieromonahului Ghermano din mănăstirea Bistrița³³. În anul 1794, a făcut parte din echipa de la biserica Sfântul Mihail și Sfântul Nicolae din Măldărești, ctitorie boierească, semnându-se pe medalionul pictat la hram, pe fațada de vest și pe ușile împărătești³⁴.

Numele lui Tudor este scris pe icoanele împărătești din biserica de la Ciorobești, realizate în anul 1775³⁵, pe icoane, din 1774, din biserica schitului 44 de Izvoare din Pietreni³⁶ și icoane din biserica din Olari, Horezu, realizate în 1787³⁷, împreună cu popa Ioan din Costești, un mai vechi colaborator, care era, probabil, specializat tot pictura în tempera.

---

²⁷ Porumb 1998, p. 317-320, Grigorie era fiul zugravului brâncovenesc Hranite, care se călugărise, sub numele de Pahomie, la mănăstirea Bistrița, în anul 1749.

²⁸ Bălan 2005, nr. III 121, p. 190.

²⁹ Dimensiuni 870x705x40 mm, tempera emulsie grasă, panou de tei cu navă, două traverse, grund alb, schiță incizată, fond aurit, nimburi stanțate, număr de inventar 307; inscripția, cu alb, jos, pe suportul tronului, „*diacon Tudor zugraf, 7287, martie 29*”.

³⁰ Dimensiuni 1345x355x255 mm; panou de esență moale, tempera, grund alb, parțial schiță incizată, stare de conservare rea; inscripția, cu alb, „*pop Tudor zugraf*” era înscrisă în câmpul inferior al panoului, care, în prezent este ilizibilă; nr. inv. 309.

³¹ Dimensiuni 960x680x30 mm, tempera, panou cu navă de esență moale, două scânduri, două traverse, grund alb, fond aurit, verni; număr de inventar 410, stare de conservare medie, icoana nu este semnată, dar a fost realizată, fără îndoială, tot de Tudor zugrav.

³² Bălan 2005, nr. III 121, p. 190.

³³ *Ibidem*, nr. 1 164, p. 209.

³⁴ *Ibidem*, nr. I 984 și I 985, p. 646.

³⁵ *Ibidem*, nr. I 493, p. 384.

³⁶ *Ibidem*, nr. I 1267, p. 775.

³⁷ *Ibidem*, nr. III 748, p. 513-514.

În perioada târzie a activității sale, între anii 1800-1810, zugravul Tudor a pictat icoane la schitul Iernatic³⁸, bisericile Cuvioasa Paraschiva din satul Popi, Vaideeni³⁹ și Sfântul Nicolae din Poeni, Bărbățești⁴⁰.

Faima pe care o câștigase în plan local, în rândul comanditarilor vremii, a determinat angajarea lui Tudor zugrav, la cumpăna dintre secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, de către egumenul Pahomie al mănăstirii Hurezi, pentru reîntregirea cu icoane a ansamblului tâmplei din bolnița Adormirea, avariata în 1789, în timpul războiului dintre austrieci și turci⁴¹.

S-a considerat că Tudor din Costești ar fi fost unul din ucenicii lui Danciu, zugrav care a pictat în anul 1751⁴² biserica Intrarea în Biserică din Ciorobești. Remarcabilele însușiri de caligraf și miniaturist ale lui Tudor zugrav relevă însă familiarizarea cu arta ilustrării și decorării manuscriselor, pe care ar fi putut să o aprofundeze într-un centru mănăstiresc cu tradiție culturală, probabil Bistrița, situată în vecinătatea satului Costești. Se cunoaște faptul că școala care a funcționat, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, la mănăstirea Bistrița⁴³ pregătea elevi pentru a deveni preoți⁴⁴ și că la activitățile de scriptoriu participau atât monahii cât și preoții de mir și laicii⁴⁵, unii dintre copiii care s-au format aici desfășurând o activitate de zugravi de icoane și biserici⁴⁶.

Executate într-o perioadă medievală târzie, când arta devenise o meserie cu exigențe profesionale specifice, icoanele realizate de Tudor zugrav lasă să se întrevadă, atât în varietatea tipurilor iconografice cât și în legătura cu tradiția, adaptarea modelelor la viziunea a epocii.

Numele zugravului **Nicolae** diacon este înscris pe o icoană împărătească reprezentând Filoxenia sau Ospeția lui Avraam din colecția Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, pictată pentru un comanditar laic, în anul 1796/1797⁴⁷, într-o perioadă în care procesul de laicizare a artei religioase tradiționale era în plin progres, determinând prefaceri și schimbări în planul practicii artistice.

Viziunea zugravului Nicolae diacon, cu o bună formație profesională și stăpânind formulele iconografice și artistice brâncovenești și postbrâncovenești se observă, apare specifică pentru procesul de împletire al tradiției cu influențele populare din pictura de icoane de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Compoziția icoanei Filoxenia lui Avraam este organizată pe registre suprapuse pe verticală, iar personajele, reprezentate frontal și proiectate pe fundalul auriu, sunt scunde și au capetele mari. Pictate pe un substrat brun-verzui și pe straturi succesive de ocră, alb-gălbui și roz, chipurile personajelor sunt realizate cu îndemănare cu ajutorul

---

³⁸ *Ibidem*, nr. I 116, p. 188.

³⁹ *Ibidem*, nr. 482, p. 377

⁴⁰ *Ibidem*, nr. I V 126, p. 192.

⁴¹ Vezi nota 30.

⁴² Crețeanu 1980, p. 95.

⁴³ Micle 1996, p. 295-299.

⁴⁴ Andrei, Părnuță 1977, p. 120.

⁴⁵ Sinigalia 1988, p. 23.

⁴⁶ Porumb 2003, p. 48.

⁴⁷ Dimensiuni 800x 510x30 mm, panou de esență tare, două scânduri, o traversă mediană, grund alb, schiță incizată, fond auriu, verni; stare de conservare medie; inscripție cu alb pe fond verde, în câmpul inferior „*această icoană au plătit-o Dușă Mozocu, leat 7305, diacon Nicolae zugrav*”, număr de inventar 398, vezi și Bălan 2005, nr. XX 1435, p. 861.

desenului cursiv și au trăsături fizionomice delicate, obraji conturați de umbre ușoare, sprâncene negre, arcuite și surmontate de o dungă albă, nasul drept cu comisura accentuată grafic, gura mică cu buze roșii și ochii, punctați în colțuri de lumini albe, cu priviri blânde. Degetele mâinilor și picioarelor au fost caligrafiate.

Linia de contur a formei, de culoare deschisă sau tratată cu negru, a fost folosită și la construirea drapajului veșmintelor, cu falduri mărunte și hașuri aurite. Paleta foarte vie, dominată de tonuri intense, a armonizat ocru, galben, roșu vermillon, brun-roșcat, verde olive cu alb și negru, iar alternanța dintre tonalitățile închise și cele deschise, intensificată de strălucirea aurului din fundal, creând plăcute efecte decorative. Decorul arhitectural din fundal, cu planuri supraetajate, are forme masive și închide complet scena de desfășurare a evenimentului biblic, utilizarea unui larg repertoriu de elemente de decor arhitectural, ferestre, uși, turlle, coloane, baldachine, acoperișuri aurite, construite oblic, benzi în „*dinți de ferăstrău*,” draperii, fiind preluat din pictura de icoane brâncovenească și postbrâncovenească.

Diaconul Nicolae zugrav s-a semnat și pe o icoană împărătească, prezentând asemănări stilistice cu lucrarea din depozitul Muzeului vâlcean, reprezentându-i Sfinții Gheorghe și Dimitrie, din anul 1799/1800, care este expusă în colecția muzeală a mănăstirii Hurezi⁴⁸. O altă icoană împărătească înfățișând pe Maica Domnului cu Pruncul din biserica de lemn a cimitirului din Cacova a fost pictată de diaconul Nicolae zugrav, „*de pomană*”, în anul 1790⁴⁹. Se știe că un zugrav cu numele Nicolae a lucrat în anul 1798 la mănăstirea Bistrița, unde copia și ornamenta manuscrise⁵⁰, dar stadiul actual al cercetărilor nu permite identificarea cu realizatorul icoanei din colecția Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

După cum rezultă din pomelnicul de meșteri pictat la proscomidie, în anul 1793/1794, zugravul Nicolae diacon a făcut parte din echipa care a lucrat la mănăstirea Strâmba, Gorj, condusă de popa Dumitru⁵¹. În anul 1801/1802⁵², Nicolae diacon a participat la împodobirea cu pictură murală a bisericii din Proieni, iar în 1808⁵³, a lucrat la decorarea schitului Pătrunsa.

În opinia unor cercetători⁵⁴, diaconul Nicolae zugrav ar putea fi identificat cu zugravul omonim, care s-a semnat, în anul 1796, pe o icoană împărătească aflată în colecția muzeală a mănăstirii Cozia⁵⁵, precizându-și locul de origine, „*din Sescioara*”, dar, în prezent, nu avem argumente de ordin stilistic pentru a susține această ipoteză. Zugravul Nicolae diacon din Sescioara este menționat și în pomelnicul scris la proscomidie, probabil, în anul 1799, în altarul bisericii Intrarea în Biserică din Gorunești, la solicitarea mai multor comanditari clerici⁵⁶. Același zugrav din Sescioara

---

⁴⁸ Bălan 2005, nr. IX 848, p. 574, însemnarea cuprinde și numele comanditarilor Gheorghe Bădilă, Marica, Constandinu, Lazăru, Nasta.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 309, p. 282.

⁵⁰ Micle 1996, p. 304.

⁵¹ Ștefulescu 1904, p. 216; Voinescu 1980, p. 27 și nota; din echipă au mai făcut parte Andrei, Ioan ereu, Gheorghe și Ioan.

⁵² Bălan 2005, nr. II 268, p. 263.

⁵³ *Ibidem*, nr. 1225, p. 756, biserica cu hramul Sfânta Paraschiva și Sfântul Nicolae fusese refăcută de episcopul Climent, la mijlocului secolului al XVIII-lea.

⁵⁴ Crețeanu 1980, p. 94.

⁵⁵ Bălan 2005, nr. VI 395, p. 336.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. I 666, p. 471.

este pomenit în pisania bisericii de lemn din Părăușani, unde, la comanda unor mici boieri locali, a zugrăvit icoane între anii 1797-1798.⁵⁷

De asemenea, nu avem încă argumente stilistice pentru a-l identifica pe zugravul Nicolae diacon, realizatorul icoanei din colecția Muzeului județean cu un zugrav având același nume, care s-a semnat pe icoanele tâmplei din biserica Sfinții Voievozi din Modoia, Cernișoara, în anul 1792/1793⁵⁸.

Prezentarea operelor și a activității zugravilor vâlceni, activi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, identificați în colecția Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” ilustrează dezvoltarea picturii de icoane în Vâlcea, în etapa medievală târzie, când elemente de proveniență populară au început să fie integrate în vechile canoane iconografice.

În cadrul centrelor mănăstirești vâlcene, cu o veche tradiție culturală și având capacitate de iradiere artistică, creația s-a păstrat încă limitele coordonatelor tradiționale, iar stilul constituit al școlii brâncovenești de la Hurezi a rămas reperul fundamental al picturii de icoane în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, subliniind prin ecoul lui tardiv inepuizabila rezonanță pe care a avut-o asupra generațiilor de meșteri. Continuând să reprezinte tipurile iconografice de veche tradiție, zugravii vâlceni de icoane și biserici, care se formaseră profesional pe lângă centre sau în școli mănăstirești, cum era cea de la Bistrița, le-au interpretat cu virtuozitate într-o manieră proprie, individuală, plină de efecte decorative și înviorată de pătrunderea spiritului popular, în consens cu gusturile și mentalitatea noilor categorii de ctitori. Activitatea acestor zugravi este concludentă pentru o tendință monastic-populară⁵⁹, care a comportat numeroase nuanțe, diferențiate pe zone și centre artistice muntenești.

Impuse de numeroasele comenzi solicitate de ctitori provenind din cele mai diverse clase sociale, înalți prelați, conducători ai obștilor monastice, clerici mărunți, jupani, mici boieri și dregători locali, cu o mentalitate și gusturi conservatoare, în zonele rurale vâlcene au început să se înfiripeze, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, ateliere de zugravi, cu un stil precis conturat, care au devenit focare artistice cu rol important în dezvoltarea picturii de icoane în secolul al XIX-lea.

Bibliografie

- Andrei, Nicolae Andrei, Gheorghe Părnuță, *Istoria învățământului din Părnuță* 1977
Oltenia, Editura Scrisul românesc, Craiova.
- Bălan 2005 Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României, județul istoric Vâlcea, (sec. XIV- 1848)*, București.
- Crețeanu 1980 Radu Crețeanu, „Zugravi din județul Vâlcea”, *Revista muzeelor și monumentelor*, seria Monumente istorice și de artă, nr. 2, p. 90.
- Micle 1996 Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistrița olteană*, Eparhia Râmnicului, p. 295-299.
- Musicescu 1972 Maria Ana Musicescu, „Étapes du langage pictural aux XVIe – XVIIIe siècles. Réflexions sur la relation entre la forme artistique et „l'œuvre témoin””, *Revue des Etudes sud-est européennes*, nr. X, vol. 2.

⁵⁷ *Ibidem*, nr.1221, p. 754-755.

⁵⁸ *Ibidem*, nr.1040 și nr.1041, p. 674-675.

⁵⁹ Musicescu 1972, p. 182.

- Porumb 1998 Marius Porumb, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII - XVIII*, București.
- Porumb 2003 Marius Porumb, *Un veac de pictură românească din Transilvania, secolul XVIII*, București, 2003.
- Sinigalia 1988 Tereza Sinigalia, „*Observații privind miniatura și ornamentica de carte manuscrisă din epoca brâncovenească*”, *Revista muzeelor și monumentelor, seria MIA*, nr.2, p. 23.
- Stoicescu 1970 Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Romania, I, Țara Românească*, vol. II, Craiova.
- Ștefulescu 1986 Alexandru Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Tg. Jiu.
- Ștefulescu 1904 Alexandru Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg. Jiu.
- Theodorescu 2009 Răzvan Theodorescu, „*Episcopi și ctitori în Vâlcea secolului al XVIII-lea*”, *Buridava*, VII, p. 140-152.
- Voinescu 1980 Teodora Voinescu, *Comori de artă bisericască*, Editura Arhiepiscopiei Craiovei, Craiova.

**Ioana Ene, Icoane brâncovenești și postbrâncovenești
din județul Vâlcea (1680-1730) (recenzie)**

Ioan St. Lazăr¹
antimivireanul@hotmail.com

Mult așteptata teză de doctorat a istoricului și criticului de artă Ioana Ene de la Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea (sub egida căruia a apărut, la editura vâlceană Offsetcolor, în anul 2011), reprezintă într-adevăr, o lucrare de excepție, atât sub raportul documentării, cât și sub acela al analizei tehnice și al interpretării. Propus ca „Studiu și catalog” (acesta este subtitlul!) și, în mod inerent, îmbogățit cu ilustrații consistente (aproape 280!), demersul științific al doamnei Ioana Ene (condus de către dna. prof. univ. dr. Corina Popa) este o contribuție importantă la cunoașterea *picturii de icoane din Țara Românească în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu și în deceniile următoare* – după cum îl apreciază unul dintre membrii Comisiei de doctorat, dl. prof. univ. dr. Marius Porumb, membru corespondent al Academiei Române.

Pentru a concretiza această contribuție, cercetătoarea arată de la bun început că obiectivul său – icoanele pe lemn din cadrul iconostaseilor (care separă de naos absida altarului) – constituie *un domeniu prea puțin cunoscut și cercetat, care prin sintetizarea tradițiilor limbajului figurativ postbizantin, într-un mod creator și original, a contribuit la configurarea stilului epocii* (Ioana Ene, p. 4), domeniu în care nu sunt de reperat decât două monografii cu caracter general, semnate de Corina Popa (în 1973) și Alexandru Efremov (în 2004) și una cu caracter regional (Târgoviște, secolele XVI-XIX, în 1998), precum și o expunere permanentă la Muzeul Național de Artă.

Cât privește opțiunea de a prezenta icoanele vâlcene din perioada 1680-1730, ea se explică prin programul cultural patronat de către domnitorul Constantin Brâncoveanu, care, în contextul unui progres economic și social, a prilejuit afirmarea unei noi conștiințe artistice, creatoare a unui stil original, îmbinând tradiția cu inovația. Într-o sinteză a autoarei, acest stil ne apare caracterizat, măcar, prin câteva trăsături precum următoarele: *Amplificându-se în sens narativ și devenind pilduitoare, imaginea a început să dea prioritate descrierii detaliate a evenimentelor din istoria biblică, tipologia reprezentării s-a îmbogățit prin contactul cu surse livrești, adecvându-se unei noi sensibilități vizuale și unui gust cu preferințe eclecticice, iar mesajul spiritual, încărcat de valoare etică, a dobândit treptat o nuanță didactică. Caracterizând o nouă atitudine receptivă, pătrunderea elementului decorativ în stilul picturii pe lemn brâncovenești și postbrâncovenești, apare ca un rezultat al deschiderii către datele*

¹ Lazăr Ioan Șt., conferențiar universitar doctor, Facultatea de Litere Rm. Vâlcea.

realității concrete, punând în valoare dezvoltarea unei noi gândiri plastice care a orientat tendințele evolutive ale artei muntenesci (p. 4-5).

După o *Introducere* cu elemente tehnice de „organizare a catalogului” și de interpretare a materialului iconografic, structura lucrării începe, într-o viziune modernă, cu prezentarea contextului politic și cultural care a determinat, în etape bine definite, configurarea programului artistic brâncovenesc. Pentru aceasta, autoarea aduce mai întâi în atenție, într-o elegantă documentare, *categoriile sociale de comanditari de icoane* (ctitori și donatori din epoca brâncovenească și cea postbrâncovenească), cuprinzând, într-o perspectivă cronologică, domnitori, dregători, episcopi, arhimandriți, clerici și monahi, boierimea locală, ceea ce, în perspectiva cronologică a acestora, s-a repercutat în procesul traiectului de la „canonul” stilistic la ruralizarea lui.

În continuare, sunt prezentați zugravii de icoane, un capitol III, la fel de interesant – și prin „arta lor” în epoca menționată, dar și prin documentarea asupra membrilor echipei huzene a lui Constantinos, cu locurile din Vâlcea și din țară (inclusiv în Ardeal și Banat) unde au lucrat și asupra valențelor icoanelor pictate de ei. Capitolul următor (IV), dedicat *Iconografiei*, include conținutul celor 279 de icoane, repartizat pe două tipuri: **Icoanele împărătești** (*Iisus Pantocrator, Deisis cu Iisus Mare Împărat și Mare Arhiereu, Deisis cu Iisus Pantocrator, Maica Domnului cu Pruncul tronând, Sfinții Împărați Constantin și Elena, Duminica Tuturor Sfinților, Sfântul Ioan Botezătorul Înaintemergătorul, Soborul Sfinților Apostoli cu Sfântul Constantin*) și, respectiv, **Icoanele de sărbători** (*Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în biserică a Maicii Domnului, Buna Vestire, Nașterea lui Iisus, Întâmpinarea Domnului, Botezul, Schimbarea la Față, Învierea lui Lazăr, Duminica Floriilor, Răstignirea, Învierea Domnului, Înălțarea Domnului, Pogorârea Duhului Sfânt, Sfânta Treime, Adormirea Maicii Domnului*).

În sfârșit, în cap. V, *Stilul*, după prezentarea caracterelor generale ale acestuia, se înfățișează *reper* în evoluția stilului picturii de icoane, succesiv, în cele două perioade ale sale (brâncovenească și postbrâncovenească), aceste repere fiind, de fapt, ansamblurile picturilor de la o seamă de mănăstiri și schituri, după cum urmează: pentru prima perioadă - mănăstirile Hurezi, Polovragi, Surpatele, Govora și schiturile Păr, Fedeleșoiu, Iezer, Sf. Ioan Botezătorul de la Hurezi, iar, pentru a doua perioadă – bisericile din Vătășești, Bărbătești, Frunzânești, Mănăstirea Dintr-un Lemn și schiturile Titireciu, Sărăcinești, Arhanghel (din Rm. Vâlcea). Capitolul se încheie cu *Mijloace de expresie artistică specifice în stilul icoanelor pe lemn*, urmat de o sinteză de *Iradiere artistice*, din care consemnăm, spre final, măcar următorul pasaj: *Ca o consecință a circulației active a zugravilor brâncovenești și postbrâncovenești, de o parte și de alta a Carpaților, până în cele mai nordice provincii locuite de români, stilul constituit al școlii de la Hurezi a devenit reperul fundamental în dezvoltarea artistică în secolul al XVIII-lea, punând în valoare puncte de convergență între programele figurative, tipologii iconografice și modul de interpretare formală și contribuind la individualizarea fenomenului, artistic al centrelor locale de pictură de biserică și icoane* (p. 98).

Ceea ce urmează, *Catalogul* propriu zis, organizat în ordinea cronologică a datării icoanelor, este încă o dovadă de remarcabil profesionalism, evident în consemnarea tehnicilor de lucru, ca și în descrierea artistică a fiecărei icoane. Bogata bibliografie a studiului, și setul de 279 de ilustrații (din păcate, cam înghesuite: 12 imagini pe câte o foaie A4) completează conținutul unei cărți – eveniment pentru istoria culturii și artei din Vâlcea, cu o semnificație deosebită și pentru arta românească.

Un pictor avangardist

Cristea Alina-Cristina¹
alinutza.2208@yahoo.com

Keywords: *Ion Țuculescu, culture, teacher, painter, originality.*

Summary: *Ion Țuculescu remained, in the memory of the Romanian culture, a highly regarded painter, with an easily identifiable individual style, but who worked over his life in many areas where he equally excelled. He was also a teacher, a researcher, a biologist and a doctor. His painting caused a stunning revelation, discovering a great artist whose name, during his life, did not impress, but only a tolerant smile from those who choose, however, to watch his works. Țuculescu's work opened a separate chapter, full of deep resonance and originality in contemporary Romanian art, his painting striking by force of the colors, where the colors enjoy a special magic.*

Oltean de baștină, provenind dintr-o familie de intelectuali craioveni, care au făcut tot posibilul pentru a-i îndruma primii pași, Ion Țuculescu s-a născut în data de 19 mai 1910², în orașul banilor, la Craiova.

Ion Țuculescu fost o personalitate complexa, de excepție, de o forță psihică și o energie vitală ieșite din comun, calitățile ce i s-au atribuit n-au coborât niciodată sub nivelul superlativului, excentricului, excesivului. Apariția lui în pictura românească modernă ține de domeniul singularului. „Izbuncnid” fulminant în anul 1938, cu prima sa expoziție, uitat mai bine de un deceniu și redescoperit în primăvara anului 1965, când a fost organizată prima retrospectivă postumă care ne-a situat în mod neașteptat în fața unuia dintre marii pictori europeni ai epocii de război³ prezentând publicului creația unuia dintre cei mai importanți pictori romani postbelici, Țuculescu constituie un „caz” unic în felul său în istoria destinelor artistice românești.

A absolvit Colegiul Național „Carol I”, colegiu de veche tradiție la Craiova, unde la orele de desen a fost îndrumat de primul sau profesor, Eugen Ciolac⁴. Intuind talentul nativ al elevului, Ciolac l-a învățat o parte din tainele picturii. Deși familia și prietenii se așteptau ca Țuculescu să-și continue studiile artistice, acesta a ales o profesie „realistă”. A urmat Facultatea de Științe Naturale a Universității făcând studii de biologie care aveau să-l pasioneze până la sfârșitul vieții. În paralel a urmat și Facultatea de Medicină din București, dându-și doctoratul în anul 1939 cu *Magna cum Laude*, în ciuda indiferenței față de o disciplină însușită mai mult la insistențele familiei⁵.

Dacă medicina nu-l solicita dincolo de limitele unei profesii, biologia a devenit celălalt pol al existenței sale. S-a consacrat studiilor, a publicat în diverse reviste străine, zilele și nopțile împărțindu-se între paletă și microscop. Iubea muzica, literatura,

---

¹ **Cristea Alina-Cristina**, muzeograf, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

² Barbosa 1976, p. 487.

³ Baconsky 1972, p. 5.

⁴ http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Țuculescu.

⁵ Baconsky 1972, p. 6.

sportul. În tinerețe a fost un boxeur valoros, iar înotul l-a pasionat întotdeauna⁶. Om de vârstă și multilaterală cultură, a călătorit în principalele țări europene, cunoștea câteva limbi străine, citea enorm. Altminteri, relațiile îi erau extrem de restrânse și prea puțini vor fiind aceia ce se pot mândri cu prietenia lui fiindcă marii lui prieteni i-au fost cărțile, tablourile, obiectele de artă.

A ocupat diferite funcții: din 1950 a devenit Cercetător Științific în cadrul Academiei Române, între 1951-1954 a fost Șef de lucrări la Spitalul Brâncovenesc din București⁷.

Dacă în existența sa medicina și biologia s-au bucurat de ani îndelungi de studiu, fiind atras de pictură, pe aceasta a învățat-o ca autodidact, muncind și creând cu pasiune și cu înverșunare pentru a-și definitiva opera. Școala pictorului s-a construit spontan, în direct contact cu operele marilor noștri înaintași, cum sunt Grigorescu, Andreescu, Luchian, Gheață, pe care Țuculescu i-a admirat și nu s-a îndepărtat de ei decât după ce i-a înțeles în profunzime, fiind în stare să delibereze cu luciditate asupra bunurilor estetice ale creațiilor lor⁸.

La vârsta de 15 ani, la Craiova, orașul natal, a deschis pentru prima dată o expoziție⁹ împreună cu fratele său Șerban care prezenta câteva sculpturi, unde a prezentat lucrări banale, nu puerile.

Reușind să vândă o bună parte din lucrări, și-a oferit bucuria unei excursii în Italia, organizată în colectiv de liceul din Craiova, ajungând astfel la Roma, Napoli și Capri. În ciuda acestui început optimist Țuculescu a trecut curând printr-o lungă perioadă de îndoială de sine, care l-a făcut să renunțe la activitatea artistică.

În anul 1934 la insistențele încurajatoare ale soției s-a reapucat de pictură. La expoziția din anul 1941 a afișat o notă mai echilibrată, dar și ușor mai impersonală, în peisajele de țară și în portrete, care apar masiv în producția pictorului¹⁰. Opțiunea non-conformistă, expresionistă, a devenit vizibilă și s-a accentuat în expoziția din anul 1942. Lucrările expuse atunci au manifestat o violență crescută a contrastelor cromatice și o mai acută dezlănțuire expresivă a tușei, în structurile compoziționale mult simplificate. Peisajele dramatice au devenit „conducții-reducții” rememorări intense ale unor singulare și exacerbate emoții vizuale și psihice provocate de real¹¹.

Lucrările au devenit mai limpezi și mai tranșante odată cu expoziția din 1943, considerată de unii un „Moment crucial al plasticii românești” ce institua o adevărată ruptură cu pictura de până la el, cum se exprima Petru Comarnescu¹².

Opera sa, chiar prin singularitatea și originalitatea sa, deși calificată întotdeauna cu adjective superlative, fie în elogiu absolut, fie în denigrare totală, continuă să rămână „excentrică” în fluxul picturii românești moderne, în interiorul căreia introduce o pauză evidentă

Muzeul de Artă „Casa Simian” din Rm Vâlcea deține 9 lucrări realizate de artistul Ion Țuculescu, lucrări de o mare valoare, care au participat la expoziții naționale și

---

⁶ Baconsky 1972, p. 6.

⁷ *** 1999, p. 44.

⁸ *** 1966, p. 5.

⁹ Bogdan 1965, p. 137.

¹⁰ Cârneli 1984, p. 17.

¹¹ *Ibidem*, p. 17.

¹² Comarnescu 1943.

internaționale (retrospectiva din 1999 organizată de MNAR). Acestea jalonează evoluția viziunii și a tehnicii artistului, evidențiind armonia expresiei obținută prin eforturi de a disciplina izbucnirile temperamentale.

Pictura lui Țuculescu surprinde prin excepționala ei forță cromatică, prin insolitul raporturilor de culoare, prin intensitățile care ni se imprimă obsesiv pe retină¹³, din care răzbate un lirism ce își are sursele principale în admirația pe care pictorul o avea pentru Van Gogh, și îi conferă o singularitate în cuprinsul artei românești, îl trec într-un loc aparte, ce nu poate fi revendicat de alți artiști, pentru că ei nu pot repeta experiența, iar însuși căutările sale par a fi ajuns la limitele lor.¹⁴ Apropiat uneori de un Paciurea, alteori de un Petrașcu, Țuculescu a fost adesea așezat, în temeiul acelorași considerente, într-o opoziție principală cu Brâncuși, cel unanim considerat exponentul deplin, în artele plastice românești¹⁵. Demersul artistic și opera picturală semnată de Țuculescu refac drumul artei moderne către abstracție, în determinarea ei formală și spirituală de suprafață și de adâncime.

Predominant în creația lui Țuculescu rămân operele cu caracter expresionist, iar interpretarea îmbină dramatismul și fantasticul imaginației.

Culoarea are o forță puternică, precumpănind contrastele, ritmul și decorativitatea. Culorile reci, Țuculescu le-a folosit pe toate, inclusiv negrul, culoare care a contribuit la crearea atmosferei plină de farmec și mister a tablourilor.

În lucrările sale, pictorul s-a îndreptat către o artă plină de dinamism și vitalitate ale cărei forme sunt stilizate în spiritul folclorului și al artei populare, a manifestat interes pentru tradițiile locale, folclorice și a folosit în creațiile sale motive ornamentale străvechi, care apar alături de păsări, fluturi și ochi multiplicați, pentru a reda viziunea personală, simbolică și fantastică, evocând o lume de basm, cu o încărcătură poetică, gravă și tulburătoare.

Folclorul și arta populară ce l-au intrigat, fascinat, inspirat, au servit și în trecut și vor servi și mai mult în viitor ca izvoare pentru creația cultă.

Din aceeași perioadă cu pictura de șevalet „*În sar*”¹⁶, realizată în secolul XX, lucrare cu tendință decorativă din faza folclorică, în care inspirația provine din scoarța oltenească iar gama cromatică bazată pe acordul dintre albastru și roșu este deosebit de echilibrată, face parte și „*Intrarea în uzină*”¹⁷. Lucrarea se încadrează la începuturile creației artistului, care apare dependent de viziunea realist-tradițională.

„*Birjă în soare*”¹⁸ și „*Femei la cules*”¹⁹ unde motivele stilizate au fost mai ales de factură realistă iar modalitatea de exprimare plastică regăsește elemente de factură post-impresionistă cu tendința de alunecare în expresionism și abstract unde cromatica este deosebit de echilibrată, marcând stăpânirea mijloacelor plastice și coerența viziunii artistice, se bazează pe culori vii, aplicate cu tușe puternice. Femeile în costume și marama roșii-albe-negre, alcătuiesc mai multe grupuri spațiale, și cu toată înfățișarea

---

¹³ Baconsky 1972, p. 7.

¹⁴ Comarnescu 1974, p. 23.

¹⁵ Cârneli 1984, p. 7.

¹⁶ Nr. inv. 570/ ulei pe pânză: 46 x 55 cm.

¹⁷ Nr. inv. 571/ ulei pe carton: 60,5 x 82 cm.

¹⁸ Nr. inv. 574/ ulei pe carton: 49x 71 cm.

¹⁹ Nr. inv. 598/ ulei pe pânză: 52 x 61 cm.

lor stilizată, ele sugerează mișcarea. Este unul din splendidele poeme ale vredniciei umane, ale muncii legate de rodnicia câmpului și binecuvântarea soarelui.

În faza denumită „folclorică”, Țuculescu a pus accentul pe sugestiile artei populare, pentru înfățișările ei decorative, gândindu-se la oamenii care au creat această artă și deci, la spiritualitatea și actele lor de viață. În faza covoarelor oltenesti și apoi în faza altor obiecte de artă populară, Țuculescu a evocat întreaga stilistică populară cu fondul ei artistic, al aspectului decorativ. Lucrările din această fază exaltează în genere, culoarea, cu tonuri puternice, dar, odată desprinși de ele, le găsim armonii îmblânzite, care nu mai par „izbitoare” și „sălbatică” ca la primul contact.

Desfășurată aproximativ între anii 1947 și 1956, perioada folclorică nu are în realitate un curs simplu și firesc, a constituit un proces complicat, cu evoluții și reveniri, cu etape distincte și oscilații confuze, cu câștiguri și pierderi, într-o economie complexă a unui unitar totuși proces de „revelație” estetică și spirituală, cu o anume logică internă coerentă a desfășurării sale²⁰.

„*Spre Brănești*”²¹, respectă convenția genurilor, și se încadrează în imaginile din perioada de început a pictorului. Ca și în „*Contururi*”²², formula plastică se bazează pe bidimensionalitatea reprezentării, sugestiile artistice venind din scoarța oltenească. Motivele utilizate răspund exigențelor unei picturi de factură realist-tradiționalistă.

O lucrare ce de astă dată, se încadrează în limitele unei viziunii realiste asupra naturii prin care s-au filtrat sentimentele avute în fața peisajului hibernal este „*Jarna cu amintiri*”²³ unde și aici gama cromatică se bazează pe culori reci, echilibrate de utilizarea albului iar modalitatea de exprimare plastică este de influență post-impresionistă.

Faza decorativ-abstractă, în care acordul cromatic, ce se bazează pe raportul albastru-oranj, anticipând preferințele pictorului din ultima fază a creației sale este simțită în „*Marina cu fluturi oranj*”²⁴. Fluturii, semn al puterii, simbolizează vremelnicia vieții umane, zborul sufletului, ca și în folclor.

Din așa zisa fază „neagră”, din perioada abstract-simbolică a creației pictorului, când a fost pus în valoare motivul ochilor, ce simbolizează privirea, trezia, spiritul care cercetează și pătrunde, prezența unei conștiințe universale, priveghiul cosmic, face parte lucrarea „*Licurici*”²⁵, lucrare în care raporturile cromatice se bazează pe contrastul dintre galben și negru. Negrul are o funcție substanțială în pictura lui Țuculescu, nu mai este fond sau fundal și a potențat aproape întotdeauna, prin contrast culorile calde.

Creația lui Ion Țuculescu, se vedește a fi una dintre cele mai complexe și totodată mai neobișnuite în peisajul artistic românesc. Pictorul și-a putut construi propriul stil și propria viziune. În apogeu, arta lui Țuculescu, purifică la maximum, are caracterul unei scriituri plastice cu multe sensuri expresive²⁶.

Situată la intersecția figuratismului cu abstractul, despre arta lui Țuculescu se poate spune că ea constituie o demonstrație perimptorie că între pictura figurativă și marea artă abstractă nu e o prăpastie ci o perfectă continuitate.

---

²⁰ Cârneli 1984, p. 38.

²¹ Nr. inv. 572/ ulei pe carton: 44 x 71 cm.

²² Nr. inv. 609/ ulei pe carton: 70 x 49 cm.

²³ Nr. inv. 573/ ulei pe pânză: 55 x 45 cm.

²⁴ Nr. inv. 575/ ulei pe pânză: 48 x 56,5 cm.

²⁵ Nr. inv. 576/ ulei pe carton: 49 x 71 cm.

²⁶ *** 1966, p. 11.

Ion Țuculescu deține un loc aparte în cuprinsul bogatei și diferențiatei picturi românești. A spart tiparele statisticii populare și culte pentru a recompune într-un spirit nou și viguros.

Evidențiem faptul că Ion Țuculescu, prin neliniștea și impetuoșitatea lui, prin forța lirismului său, ne face să înțelegem infinitele valențe ale folclorului ale artei noastre și capacitatea lor de a fi trecute în nepieritoare expresii universale. În realitate opera lui Țuculescu este produsul unic al unui artist original de geniu, care tocmai prin aceasta se refuză oricărei încadrări artificiale. Artă sa constituie o experiență artistică de excepție în continuumul picturii românești.

Abrevieri

Art. Pl. = Artă Plastică, București

Bibliografie

- Baconsky 1972 E. Baconsky, *Ion Țuculescu*, București.
Barbosa 1976 O. Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, București.
- Bogdan 1965 R. Bogdan, *Semnificația operei lui Ion Țuculescu*, Art. Pl. 3-4, p. 137-147, 198-200.
- Cârnelci 1984 Magda Cârnelci, *Ion Țuculescu*, București.
Comarnescu 1943 Petru Comarnescu, *Vitalismul plastic al domnului Ion Țuculescu*, în „Viața” din 30-XII- 1943.
Comarnescu 1974 P. Comarnescu, *Ion Țuculescu*, București.
- *** 1966 *Ion Țuculescu*- catalog, București.
*** 1999 *Ion Țuculescu*- catalog, București.
http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Țuculescu

1.

2.

3.

Ion Țuculescu în Muzeul de Artă „Casa Simian”: 1- Birjă în soare; 2 – În sat;
3 – Contururi

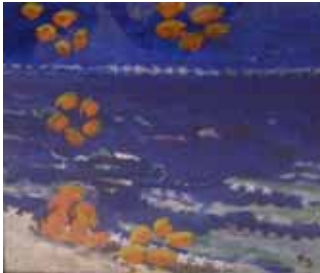
4.

5.

6.

7.

8.

9.

Ion Țuculescu în Muzeul de Artă „Casa Simian”: 4 – Licurici; 5 – La cules; 6- Iarna cu
amintiri; 7- Marină cu fluturi oranj; 8 – Spre Brănești; 9 – Intrarea în uzină.

Salonul național de artă contemporană Râmnicu Vâlcea

5 – 20 august 2011

Gheorghe Dican¹
gheorghe.dican@gmail.com

Keywords: *Rm. Vâlcea, The National Exhibition of Contemporary Art, painting, artists.*

Summary: *The National Exhibition of Contemporary Art in Rm. Vâlcea was and remains a project characterized by a substantial dose of unique, novel derived from the fact that the organization and financing of this major exhibition was privately owned, from the large number of artists participating, from the quality of the works exhibited, from the fact that almost all genres of art were showed there, from the successful attempt that this artistic approach define, as possible, the artistic movements, the trends characterizing the Romanian fine arts at the beginning of the third millennium, from the fact that they managed to reconsider the idea of "center" and Rm. Vâlcea, a provincial town, became the capital of the Romanian artists between 5 to 11 August 2011. The attempt was actually, a "radiography" of the artistic phenomenon in Romania at this time, at a relatively short time after the entry of Romania into the European Union, now when the Romanian culture faces, the process of globalization.*

Râmnicu Vâlcea a fost, în perioada 5-25 august 2011, capitala artelor plastice din România. Aproape 500 de artiști, reprezentând generații diferite și centre culturale diferite, au participat cu lucrări la una dintre cele mai importante expoziții organizate vreodată în România. Salonul Național de Artă Contemporană, organizat la Centrul de Evenimente și Expoziții Sofianu din Râmnicu Vâlcea, a fost un eveniment așteptat și dorit de o parte importantă a artiștilor români care nu-și mai văzuseră etalate laolaltă operele, în cadrul unui salon reprezentativ, de aproape șase ani, cât și de critica de artă sau de opinia publică. În cadrul Salonului Național de Artă Contemporană de la Râmnicu Vâlcea au fost reprezentate aproape toate genurile de artă, mai ales cele muzeificabile: pictura, sculptura, ceramica, grafica, dar și experimentul plastic: colajul, obiectul, printul și intervenția pe print, etc. Selecția autorilor și a lucrărilor s-a făcut după o atentă și minuțioasă cercetare, sursele organizatorilor constând în cataloage, albume, dicționare, dar și în informațiile de un real folos obținute de la șefii de filiale ale U.A.P. din teritoriu sau din București. Comitetul de organizare al Salonului a fost format din personalități cunoscute ale vieții artistice din România: Alexandra Titu, Constantin Prut, Luiza Barcan, Cătălin Davidescu, Florin Rogneanu (critici de artă), Zamfira Bârză, Marin Gherasim (artiști plastici) și Gheorghe Dican (artist plastic - curator general al expoziției). Având la bază criteriile de selecție fundamentate pe valoarea artistică a lucrărilor, rezultatul s-a putut observa în calitatea indiscutabilă a expoziției care a reprezentat, de fapt, o radiografie a artelor plastice din România la începutul mileniului trei, la relativ puțină vreme de la intrarea României în Uniunea Europeană, acum când cultura română este „pândită” de pericolul globalizării. Proiectul curatorial și-a propus și a realizat, într-o măsură apreciabilă, o punere în pagină a artei

---

¹ Dican Gheorghe, muzeograf, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

românești la acest moment, cu o aranjare a operelor astfel încât să se încerce, pe cât posibil, creionarea cât mai fidelă, cât mai aproape de starea de fapt, a principalelor direcții ale artei plastice românești contemporane. Istoria saloanelor de artă se pierde «în negura vremii» dacă ne amintim fie și numai de faptul că asupra acestui subiect s-a aplecat chiar Diderot, la vremea sa, astfel că acest fel de manifestări artistice au o tradiție respectabilă care continuă și în prezent.

Secolul al XX-lea a fost secolul în care s-au dezvoltat, sub diverse forme, tot felul de variante de asocieri artistice. Fie că vorbim despre grupuri mai mici, despre grupuri mai mari sau de proporții uriașe, toate aceste tipuri de asociere ar fi de neconceput astăzi. Prin anii 1928-1929, Salonul oficial al României era găzduit fie de Ateneul Român, fie de o clădire veche, boierească, de pe Șoseaua Kiseleff. Vernisajele, în mod obligatoriu, se organizau în prezența Ministrului Culturii, Cultelor și Artelor din vremea aceea. Uneori, la vernisaje participa și Regina Maria, prezența ei dând o notă de strălucire și de fast evenimentului.

În perioada comunistă, saloanele de artă se organizau, de regulă, la Sala Dales din București și erau momente de festivism și de «bilanț»: «Aerul de bilanț, de raport contabil, obligatoriu la sfârșit de an în chip de consacrare practică a unei politici infailibile, vicia implicit manifestările artistice și le transforma într-un fel de examen obligatoriu la capitolul «eficienței muncii» și de mărturie publică la acela care privește «buna purtare» și înscrierea corectă în „codul echității și eticii socialiste” (Pavel Șușară–text catalog–Salonul Național de Artă, 2006).

După evenimentele din 1989, lucrurile s-au schimbat, mai ales în ceea ce privește libertatea de exprimare a artistului și a artei sale. Într-o discuție purtată în spațiul public de câteva personalități aparținând criticii de artă din România, la începutul anilor 90, discuție care a apărut și în numărul 2/1990 al revistei «Arta», s-au făcut referiri precise și extrem de concludente cu privire la modul de organizare a unui salon de artă cu caracter național, sau cu privire la obiectivele lui, la modul de selecție a autorilor, precum și la criteriile care trebuie să stea la baza așezării artiștilor în expoziție, a lucrărilor lor pe simeze. Călin Dan crede că «probabil că ideea de salon aduce, de la bun început, un fel de coborâre a nivelului participanților, dintr-un fel de amabilitate față de public și chiar față de oficialitate» (revista Arta nr. 2/1991). Tot el întreba, aproape retoric, dacă se poate judeca arta românească după un salon anual care conține un număr mare și cât mai reprezentativ de participanți și reflecta la oportunitatea realizării unui salon care să încerce să cuprindă «o imagine globală și, ca să zic așa, epuizantă – și la propriu și la figurat - a artei românești, adică fără nici un fel de jurizare» (revista Arta Nr. 2/1991). Discuțiile care au avut loc cu acest prilej au avut ca subiect Salonul Național de Artă din anul 1990, dar au abordat și ideea oportunității organizării unor astfel de expoziții gigant, eterogene și lipsite de unitate, în timp ce în toată lumea se fac **expoziții-idee**, pe o anumită tendință artistică și bazate pe un concept filozofic, existențial și moral. Toată dezbaterea de atunci a avut și o parte premonitoare, asta pentru că până în anul 2011, în România, nu au mai avut loc decât două saloane de artă cu caracter național: cel din 2001 care s-a organizat la Romexpo București și cel din anul 2006, găzduit de Parlamentul României în sala Constantin Brâncuși.

Salonul Național de Artă Contemporană organizat la Râmnicu Vâlcea în luna august 2011, preia în mare parte problemele majore care țin de teoriile și de cutumele unui eveniment de o asemenea amploare, dar are și câteva caracteristici proprii care îl individualizează și-l fac unic în peisajul artelor plastice din România.

În expoziție se regăsesc aproape toate tendințele artistice care au marcat secolul XX și care au influențat, în mod inevitabil, și arta românească. Panotarea lucrărilor s-a făcut în așa fel încât să se țină cont de afinitățile de natură stilistică și ideologică ale creațiilor artistice. Astfel, una dintre cele mai puternice și dintre cele mai importante direcții din cadrul Salonului, a fost reprezentată de ceea ce generic denumim «**arta abstractă**», cu specificul ei autohton, dar și cu influențele ei din principalele curente consacrate. În zona destinată artei abstracte care, la mai bine de un secol de la apariție, încă mai produce noutăți, au fost așezate, într-un dialog subtil, lucrări ale căror rădăcini se regăsesc în **abstracționismul liric**. Mă refer aici la lucrările lui Leon Vreme, la cele ale lui Alexandru Jakabhazy, Constantin Neacșu sau Liviu Nedelcu. O excepțională înțelegere a limbajului abstract, cu o preocupare permanentă pentru îmbunătățirea limbajului plastic pe care îl folosește, de altfel, cu măiestrie, exprimând de fiecare dată prospețime și naturalețe, descoperim în lucrările lui Corneliu Vasilescu. Artistul este prezent în zona destinată artiștilor și «**artei gestuale**», alături de el regăsindu-se alți artiști influențați în mod direct de, «**action painting**»: Romul Nuțiu, Vasile Tolan, Adrian Chira, Miron Duca, Gheorghe Dican, Gabriela Culic. Influențele **expresionismului abstract** se simt cu precădere și în creațiile semnate de Zamfira Bârză, Cristian Sida sau Ovidiu Sălăgean. Peisajul, ca punct de plecare ale unor construcții plastice, a fost și este o constantă în arta românească. Diversele forme de reprezentare ale peisajului sunt etalate pe simeze începând cu **sintezele de tip decorativ** (Ion Grigore, Maria Pelmuș, Mălina Ionescu), până la **exprimări naturaliste în «plain air»**, în genul peisagiștilor interbelici sau de natura celor care merg până la **limita dintre figurativ și abstract**. Toate aceste forme de exprimare se regăsesc pe simezele Salonului, ceea ce ne-ar îndreptăți să afirmăm că, la momentul acesta, în arta plastică românească există încă mulți artiști care își caută drumul în **zona figurativului** la modul general și în peisaj în mod special, iar «motivul» încă mai prezintă noutate în materie de investigație plastică.

În aceeași zonă afectată «**artei figurative**», s-a acordat un spațiu generos artiștilor a căror sursă de inspirație o reprezintă **motivul vegetal**: Doina Mihăilescu, Gheorghe Ilea, Gabriel Giodea, Claudia Cercelaru.

O tendință care a fost marginalizată, dar nu interzisă în anii regimului comunist, este aceea care merge pe direcția unei **simbolistici sacre**. Este una dintre cele mai importante dimensiuni ale artei românești și care, imediat după 1989, a câștigat din ce în ce mai mulți adepți, în expoziția de la Râmnicu Vâlcea fiind prezenți unii dintre cei mai importanți exponenți ai acestei direcții: Marin Gherasim, Ilie Boca, Mihai Chiurariu, Angela Tomaselli, Ștefan Călărășanu, Ștefan Pelmuș, etc.

Sunt prezenți în cadrul Salonului și artiști care se exprimă aproape singular. Am putea să numim aici pe vâlceanca Olga Popescu care folosește în exprimarea sa artistică copia, citatul, ironia sau emfaza. Creația artistei te poate duce cu gândul la **curentul anacronist** apărut în perioada anilor 80 care are ca sursă de inspirație subiecte ale vechilor maeștri din Renaștere sau din Baroc. Tot «singular» în cadrul Salonului este și Laurențiu Dimișcă, artist din Piatra Neamț, adept al exprimării artistice denumită generic „**arta brută**”, un termen inventat în anul 1945 de pictorul francez Jean Dubuffet. Cu vădite experiențe în zona «**pop art**» sau în «**hiperrealism**» se exprimă Cristi Lăpușan, Marcel Lupșe sau Sorana Țaruș. În fine, exemplele ar putea continua pentru că tendințele și direcțiile artei plastice românești prezentă în cadrul Salonului de la Râmnicu Vâlcea au fost mult mai numeroase. Ele vor trebui să facă obiectul unor

judecăți și studii extrem de aprofundate, capabile să precizeze, să definească rolul și importanța artelor plastice din România acum, la începutul mileniului trei.

În calitate de curator general al Salonului Național de Artă de la Râmnicu Vâlcea, am încercat această formulă pentru că, în ultimii 20 de ani, în cele numai două saloane cu caracter național care s-au organizat în țară, nimeni nu a reușit să grupeze artiștii români și operele acestora în funcție de sursele de inspirație, de stil, de apartenența la o școală, la o modă, la un curent de gândire, etc. Salonul Național de Artă Contemporană organizat la Râmnicu Vâlcea se deosebește de celelalte saloane organizate anterior în România prin cel puțin două caracteristici: în primul rând prin faptul că organizatorul și finanțatorul Salonului este o persoană privată: omul de afaceri vâlcean Nicolae Sofianu; apoi, spațiul în care a fost organizat, foarte generos și amenajat profesionist, a fost, de asemenea, un spațiu privat. Adăugăm la acestea interesul special creat în jurul Salonului care a făcut posibilă prezența la vernisaj, într-o perioadă de vacanță, a peste o mie de persoane, a reprezentanților a zece ambasade străine, a presei locale și naționale, dar și a unor importante personalități ale vieții publice din România. Disputele care s-au creat în culisele pregătirii evenimentului au scos la iveală anumite neajunsuri și neîmpliniri cu care breasla artiștilor români, organizați în U.A.P. din România, se confruntă. S-a demonstrat astfel, încă o dată, că actuala formă de organizare a Uniunii este greoaie, blocată în proiecte vechi, neadaptată la tipul nou de societate născut după evenimentele din 1989 care presupune, printre altele, un plus de dinamism, dar și un nou concept cu privire la noile funcții și roluri în societate, atât ale artistului, cât și ale organizației profesionale din care el face parte. Ieșită din zona gri-cenușie a regimului comunist, arta plastică românească ar fi avut nevoie, după 1989, de alte formule de comunicare cu publicul. Sau de continuarea, sub o formă îmbunătățită, a celor «vechi». De aceea, reluarea Saloanelor Naționale de Artă ar putea reprezenta o salvare pentru întregul proces de revigorare a artelor plastice din România și pentru însănătoșirea, în general, a climatului artistic din țara noastră. Până acum nu s-a întâmplat astfel pentru că artiștii români au fost preocupați în bună măsură, în ultimii 20 de ani, de parcurgerea unui anevoios și ineficient proces de reorganizare sau de inutile lupte pentru putere care au slăbit forța de comunicare și de acțiune colectivă. Acestea sunt o parte dintre motivele care aproape au decredibilizat U.A.P. din România. Pe fondul acesta și în ciuda unor manifestări izolate, reacția artiștilor români în legătură cu Salonul a fost una extrem de pozitivă, creându-se astfel o stare de spirit care a dat consistență și profunzime evenimentului. «Salonul Național de Artă de la Râmnicu Vâlcea face parte dintr-un program cultural cu care mă întâlnesc din mai multe rațiuni, de conștiință și profesionale. În dorința de a sesiza și conserva elementele semnificative ale identității naționale, apreciez un efort de construcție culturală extrem de sugestiv într-o epocă în care se produc amenințări depersonalizate, sub strălucirea aparentă a procesului de globalizare». «La Râmnicu Vâlcea, în spațiul expozițional Sofianu, se creează un punct sensibil, o zonă de transparență a culturii, care ne pune în stare de comunicare cu geniul artistic românesc. Este un moment special pe calea luminării valorilor naționale, în care fiecare dintre noi se identifică. Ceea ce se întâmplă azi la Râmnicu Vâlcea este mai mult decât un Salon, decât o manifestare ce înregistrează o secvență dintr-o mișcare artistică, dintr-un fenomen. Aici se prefigurează substanța unei complexe acțiuni de așezare a evenimentelor culturale într-o bună funcționare» (Constantin Prut - discurs critic vernisaj).

Salonul Național de Artă Contemporană a fost punctul final al unui proiect mult mai generos care a început cu 5 ani în urmă și care s-a concretizat prin organizarea unor

simpozioane de creație la care au participat nume sonore aparținând artelor plastice din România: Ion Sălișteanu, Gheorghe Anghel, Dumitru Șerban, Dan Covătaru, Paul Popescu, Angela Tomaselli, Napoleon Tiron, Viorel Cosor, Cristi Sida, etc. La cele 13 simpozioane (10 de pictură, 3 de sculptură) organizate la Râmnicu Vâlcea, Brădișor și Drăgășani au participat peste 150 de artiști români, lucrările lor constituind nucleul de început al colecției Sofianu. Toți acești artiști s-au regăsit și în cadrul salonului, operele lor urmând să fie ilustrate, alături de cele ale celorlalți artiști, în albumul care se va tipări cu prilejul acestui eveniment.

Deși noul format al Salonului Național de Artă Contemporană de la Rm. Vâlcea și doza apreciabilă de inedit a acestei manifestări a luat prin surprindere mulți artiști și multe comunități artistice obișnuite până atunci să asculte, să răspundă unor comandanamente sau unor solicitări venite «de la centru», deci, întrucâtva, «oficiale», cei mai mulți dintre artiștii invitați să participe la Salon, au înțeles importanța, noutatea și anvergura acestui demers artistic de amploare. Foarte receptivi au fost artiștii din Timișoara care au avut o prezență extrem de importantă, la Salonul organizat la Râmnicu Vâlcea participând 56 de plasticieni. «Tonul» elevatei participări l-au dat artiștii care compun corpul profesoral din cele mai importante centre universitare cu învățământ artistic din România: Adriana Lucaciu, Dana Acea, Doina Mihăilescu, Viorel Cosor, Călin Beloescu, Cristi Sida, Alexandru Jakophazy, Elicondiu Iovan, Suzana Fântănaru, Bârză Eugen, Matei Gaspar, Petcu Filip Adrian, Daniela Oravițan (Timișoara), Atena Simionescu și Zamfira Bârză (Iași), Marilena Preda Sânc, Vasile Tolan (București), Nicolae Suci (Baia Mare), etc. S-au alăturat lor alți artiști, membri ai filialelor U.A.P. din toată țara: Brașov, Craiova, Pitești, Focșani, Constanța, Ploiești, Bacău, etc. Artiștii vâlceni au avut, desigur, invitație specială și o prezență deosebit de valoroasă. Discursurile critice de la vernisaj, dar și textele din albumul care va fi editat cu prilejul și ca urmare a organizării acestui Salon, aparțin unor iluștri critici de artă și profesori universitari ai Facultății de Arte și Design din Timișoara: Alexandra Titu și Constantin Prut. Aceasta expoziție de anvergură, organizată în spațiul Centrului de Evenimente și Expoziții Sofianu, deschide perspectiva fondării la Râmnicu Vâlcea a unui muzeu de artă contemporană, o instituție de cultură în regim privat, o noutate în peisajul cultural românesc care ar putea asigura mai multă libertate de orientare privind selecția patrimoniului, dar și în ceea ce privește acțiunea culturală.

Expoziția de la Râmnicu Vâlcea repune în drepturile firești un segment, o parte importantă a culturii naționale ale cărei structuri organizatorice au suferit, mai ales în ultimii ani, de lipsa puterii de adaptare la un nou sistem, la un nou tip de societate, cu alte obiceiuri și cu alte reguli. Efectele pe termen lung ale acestui Salon nu se vor lăsa mult timp așteptate deoarece opinia publică a putut observa și a putut afla, fie prin intermediul celor care au participat efectiv la realizarea acestui grandios proiect, fie prin alte mijloace, adevărata stare și reala valoare a artei plastice românești contemporane. „Sunt prezenți la această manifestare ce s-a desfășurat sub semnul entuziasmului, artiști din generații succesive dar, totuși, active în acest prezent extins al artei contemporane, cu segmentarea sa în nivelele de actualitate ce se succed cu un ritm alert, dar diferit pentru zonele acestui localism nuanțat de afinități diferite de limbaj și angajamente semantice. Tocmai atenția la aceste nuanțe ce dau complexitatea și bogăția artei contemporane naționale și, simultan, la filonul lor comun, ce permite descoperirea unui facies cultural definibil, asigură interesul prezentării unui număr atât de mare de lucrări și de artiști”. (Alexandra Titu). Salonul Național de Artă Contemporană organizat la

Râmnicu Vâlcea în perioada 5 -20 august 2011, poate fi considerat un început, o platformă pentru relansarea unor discuții extrem de utile privind arta plastică românească, acest proiect putând reprezenta un moment de referință important cu multiple și semnificative implicații pentru cultura națională.

Bibliografie

- Colecția revistei «Arta»
- Catalog Salon Național de Artă 2001
- Catalog Salon Național de Artă 2006
- Dicționarul de artă contemporană – Constantin Prut
- Dicționar de Artă Modernă și Contemporană – Constantin Prut, Ed. Univers Enciclopedic – 2002

ETNOGRAFIE

Meșteșugul cojocăritului în Țara Oltului

Alina Mandai¹

muzeu@etnoBrașov.ro

Keywords: *occupations, pastures, sheep breeding, workshops.*

Summary: *Leather processing is one of the oldest human occupations. Being used from early times to protect the body, it comes to be processed and decorated by specialized craftsmen.*

We know that, in the Country of Olt besides agriculture, the animal breeding had an important role and the sheep breeding on rich Carpathian pastures favored the emergence and development of handicraft weaving of wool and leather.

Leather processing craft, developed in connection with the living needs of a population of farmers and breeders was first practiced in the farms, then in the specialized workshops. Their products were objects of consumption for the community they were living in, and later to become commodity, and they started to produce it more and more in order to sell it to a larger society. The craft was practiced in the family and it was inherited.

Prelucrarea pieilor constituie una dintre cele mai vechi îndeletniciri omenеști. Folosite încă de timpuriu pentru protejarea corpului, pieile ajung a fi prelucrate și ornamentate de către meșteri specializați.

Știm că în Țara Oltului alături de agricultura, un rol însemnat l-a avut creșterea animalelor iar în cadrul acesteia, creșterea oilor pe bogatele pășuni carpatine a favorizat apariția și dezvoltarea meșteșugului țesătoriei de lână și a cojocăritului.

O conscripție din 1632 oferă numele satelor din Țara Făgărașului, arătând printre altele și numărul de oi deținute: „...cetatea Făgăraș avea 16 984 oi, curtea din Porumbacu de Jos, 5414 oi, și cea din Comăna de Jos avea 4417 oi²”. Registrul oilor din 1634, înscriind și mieii, iezii, ne oferă pentru toate cele trei domenii un număr de 26815; numărul acestora crește în anii următori, Urbariul din iulie 1637 înscriind un număr de 30974 oi³.

Meșteșugul prelucrării pieilor, dezvoltat în legătură cu necesitățile de viață ale unei populații de agricultori și crescători de animale s-a practicat mai întâi în cadrul gospodăriilor țărănești, apoi în cel al atelierelor specializate. Produsele lor erau obiecte de consum pentru comunitatea în care trăiau, ca mai apoi să devină marfă, ei producând din ce în ce mai mult pentru a vinde unor pături mai largi. Meșteșugul se practica în familie iar meseria se moștenește.

Portul popular cuprinde un număr mare de obiecte lucrate din piele și blană de către cojocari: căciuli, cojoace scurte sau lungi, pieptare.

Conscripția din anii 1721-1722 ne înfățișează numele și numărul meșterilor cojocari din Făgăraș și localitățile din jur. Dăm exemplu localității Făgăraș, care la data

---

¹ Mandai Alina, doctor în istorie, muzeograf la Muzeul de Etnografie, Brașov.

² Meteș 1925, fasc. 14 no. 41.

³ Prodan 1970, p. 21.

respectivă avea un număr de unsprezece cojocari dintre care, cetățeni: Szöcs Simon, Velter Szöcs, Caroli Szöcs, Szöcs Micloș, Szöcs Gabor, Király Samuel, Szöcs Iștvan, Szöcs Palku, Szöcs Lörinc și Szöcs Mate, zilier, Olla Szöcs, iobag⁴.

Pentru a face o paralelă în timp, redăm și datele oferite de Anuarul „SOCEC” al României-Mari, pe anii 1924 -1925⁵.

FĂGĂRAȘ

Cojocari: Bârghișan Bucur, Brânzea Gherasim, Modoi Nicolae, Popa Moise, Riesz & Mesaroș, Zachin Rohan.

Tăbăcari: Beclereanu Gh., Beclereanu Vasile, Boșteanu Dumitru, Boșteanu Traian, Ciora Gheorghe, Ciora Iosif, Ciora Liți Ioan, Ciora Nicolae, Ciora Octavian, Comanescu Romul, Deji Nicolae, Demeter Alexandru, Hobian Costi, Hereanu Costi, Mândreanu Dumitru, Mândreanu Gheorghe, Mândreanu S. Gheorghe, Munteanu Gheorghe, Pop Cornel, Pop Dumitru, Popp Eugen, Popp Gheorghe, Pop Grigore, Seceleanu Ioan, Suciu Iosif, Tenghea Alexe, Tenghea Nicolae, Țințar Ioan.

BEȘIMBAC (OLTEȚ)

Cojocari: Bolovan Vasile.

BECLEAN

Cojocari: Bodârnea Andrei, Gânscă Ioan.

GALAȚI

Cojocari: Lazăr Petru.

PORUMBACUL DE JOS

Tăbăcari: Florea Ioan.

VIȘTEA DE JOS

Cojocari: Bârsan Aurel, Borzea Anton.

Tipologia morfologică și ornamentală a pieselor lucrate de cojocari creează o diversitate ce concurează cu celelalte piese ale costumului. Artefactele lucrate în atelierele meșterilor, mărturii ale măiestriei acestora, cuprind piese care acoperă fie numai bustul, denumite pieptare sau piese care acoperă și mâinile, denumite cojoace. Caracteristicile acestor piese erau conferite de statutul social, de reprezentarea sexului, modului de viață, ocupației, împrejurării sau ceremoniei în care era folosit. Costumul popular, în care piesele lucrate din piele și blană sunt parte componentă, era un mod de comunicare, un simbol puternic de reprezentare la nivelul comunității.

Centrele cunoscute din Țara Oltului în care s-au lucrat piese din piele și blană sunt: Galați (Făgăraș), Drăguș, Sâmbăta de Sus, Veneția de Jos, Lisa, Ucea de Sus. Cercetarea acestor centre a condus la întocmirea unui repertoriu al meșterilor cojocari din această zonă. Acest repertoriu este l-am constituit cu ajutorul oamenilor din comunitățile respective, urmași ai familiilor de cojocari, folosind fragmente din interviurile realizate cu ei, inserând totodată și referințe din literatura de specialitate.

Din cadrul acestui repertoriu vom da un singur exemplu în paginile ce urmează.

⁴ Meteș 1925, p. 250-261.

⁵ Anuarul 1924-1925, p. 403.

1. Date biografice. Ucenicia

Pătru Lazăr era originar din Mărginimea Sibiului⁶. În familie au fost doi frați: Ion și Pătru⁷. Meșteșugul jocăritului l-a desprins la Sibiu, la meșterul Ganea⁸.

Nu se cunosc împrejurările în care a ajuns în Galați-Făgăraș. El a fost plecat mulți ani în America unde a lucrat într-o mină de aur. Cu banii câștigați și-a cumpărat în Galați (astăzi cartier al Făgărașului) trei case și pământ. Fratele său, Ion, a fost de asemenea plecat la muncă în America dar s-a întors mai târziu; a venit însă bolnav și în ianuarie 1928 a murit. Fratele lui Petru Lazăr a avut trei copii, două fete din prima căsătorie și un băiat din a doua căsătorie care a avut loc în America tot cu o româncă.

Pătru Lazăr a fost căsătorit de două ori dar nu a avut copii. L-a înfiat pe băiatul fratelui său care a stat în casele lui, dar mai apoi s-a însurat cu o fată din Hurez și au plecat să locuiască la Timișoara. Aici în Galați au vândut toate casele.

Pătru Lazăr a fost un om de vază în Galați, a fost primar de două ori, prima dată între 1912-1916⁹ apoi după 1942¹⁰. În Galați și-a deschis un atelier de jocărie care avea să devină cel mai renumit loc de formare a ucenicilor din satele Țării Oltului.

Câteva impresii despre Pătru Lazăr le-am reținut din interviurile realizate în teren, la o nepoată a dânsului, Savu Eugenia din Galați și la Dumitru Sofonea din Drăguș al cărui tată, Dumitru *Agritina* Sofonea își petrecuse anii de ucenicie în atelierul meșterului Pătru Lazăr.

„Tata zicea că umbla îmbrăcat domnește și se ducea tot timpul la Primărie; ucenicii și calfele făceau treaba. Folosea ucenicii și la muncile câmpului, la sapă, la coasă. Tata își amintea că ceilalți ucenici erau supărați că nu îl trimitea și pe el [Dumitru Sofonea, tatăl nn.] la muncă; ziceau: Să meargă și șchiopu` la câmp”¹¹.

„Era un om nu prea voinic, roșcovan, om frumos și energic. Era cunoscut, era om de afaceri, priceput în conducerea treburilor comunei; implicat fiind în viața politică (el era liberal) când erau alegerile se îmbrăca cu pieptarul, lua steagul în mână și mergea în fruntea fanfarei pe străzi până la parc și zicea «Ne ducem la moara de hârtie!»”¹²

Era „omenos, a ajutat multe familii rămase fără sprijin după plecarea bărbaților în război. A cantonat refugiați din Moldova pe la familiile care aveau nevoie de ajutor la câmp. Trimetea tineri să ajute femeile la seceratul grâului. Cei care și-l mai aduc aminte vorbesc ca despre un om simpatic, comunicativ, cu un tic verbal: «Cum să-ți spun eu dumitale?»”¹³.

⁶ Manta 2010, p. 187.

⁷ Performer (strănepoata după frate a meșterului Pătru Lazăr), Galați (Făgăraș), nr. 108, n. 1928, cercetare de teren 2004 (mama doamnei Savu Eugenia, Rafira, născută Lazăr și căs. Bârcea era una dintre nepoatele după frate, a lui Petru Lazăr).

⁸ Bușilă 1971, p. 3.

⁹ Stan 1928, p. 269.

¹⁰ Manta 2010, p. 24-26.

¹¹ Performer Sofonea Dumitru, jocărar, n. 1935 Drăguș, nr. 299, cercetare de teren 2010.

¹² Performer Savu Eugenia, Galați (Făgăraș), nr. 108, n. 1928, cercetare de teren 2004.

¹³ Manta 2010, p. 39-40.

La el poposeau căraușii de pe Ardeal cu pânura ce trebuia dusă la dârstit la piuarii de pe Țara Oltului¹⁴.

Când a murit a avut o dorință care i-a fost împlinită de nepotul său, prin alianță, pe nume Gheorghe, căruia i-a zis: „*Măi Gheorghe, îți las un cheptar dar am la tine o dorință: să mă duci cu carul cu patru boi!*”¹⁵.

2. Tehnici de prelucrare

O încăpere mare, împărțită în două, găzduia atelierul propriu-zis: într-o parte se croiau și se coseau pieptarele iar în cealaltă dormeau ucenicii. Inventarul atelierului cuprindea alături de masa de croit cu toate cele necesare (ace în trei muchii, degetare, foarfeci, ș. a.) și un număr de cinci mașini de cusut. În curte se afla tot instrumentarul necesar pregătirii pieilor. „*El împreună cu ucenicii argăseau pieile; avea niște căzi mari de lemn în care le puneau la argăsit și când era gata mergeau la Olt, că era aproape, de le spălau*”¹⁶.

„*Avea casă mare, îmi povestea tata care își făcuse ucenicia la el; acolo lucrau și dormeau ucenicii; le dădea liber câte două zile la Crăciun, dacă gata comenzile. Ca ucenic trebuia să dai la meșter câte doi saci de porumb, doi de grâu și slănină, asta plata pe un an. Calfele, în schimb erau cei calificați și erau plătiți*”¹⁷.

Cojocarul Dumitru Agritina Sofonea din Drăguș își amintea de Pătru Lazăr:

„*El avea și măcelărie. Duminica tăia o vacă și vinerea câte douăzeci și cinci de oi ca s-avem piei de lucru*”¹⁸.

3. Artefacte

În tipologia pieptarelor lucrate aici am aflat: pieptare „*înfundate*” și *lăibărici* (pieptare descheiate în față), purtate la sărbători, dar și pieptare pentru zi de lucru. Pentru bărbați cosea pieptare *înfundate*, cu patru buzunare aplicate din *pojiță*, brodate policrom, al căror motiv central era numit „*floarea de sus*”¹⁹, iar pentru femei, atât pieptare „*înfundate*”, cât și *lăibărici*, descheiate în față, ambele tipuri având doar două buzunare. Broderia era realizată cu mătase, în cromatica căreia întâlnim: verde, negru, galben, maro, roșu și firul metalic auriu.

Pieptarele de lucru erau descheiate în față, vopsite în culoarea maro, singurul element ornamental fiind *pojița* aplicată pe marginea pieptarului, decorată cu „*creste*” ștanțate în *pojiță*.

În evoluția pieptarelor lucrate în atelierul meșterului Pătru Lazăr, broderia a ocupat locul central, trecându-se de la motive decorative simple, la un decor care acoperea aproape toată fața pieptarului. Piesele lucrate aici poartă amprenta artei cojocăritului din zona Sibiului, unde meșterul își făcuse ucenicia²⁰.

---

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Performer Savu Eugenia, Galați (Făgăraș), nr. 108, n. 1928, cercetare de teren 2004.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Performer Sofonea Dumitru, n. 1935 Drăguș, nr. 299, cercetare de teren 2010.

¹⁸ Roșu 1974, p. 2.

¹⁹ Performer Savu Eugenia, Galați (Făgăraș), nr. 108, n. 1928, cercetare de teren 2004.

²⁰ Aron 1905, p. 71.

4. Valorificarea produselor. Aria de răspândire

În atelierul meșterului se lucra pe comandă atât pentru locuitorii din Galați și din împrejurimi cât și pentru cei veniți de peste Olt din: Felmer, Șoarș, Bărcut.

5. Transmiterea meșteșugului

Pătru Lazăr a avut ucenici din multe sate aflate în jurul Făgărașului: Dumitru *Agritina* Sofonea și Gheorghe Gușeală din Drăguș, Vasile Zaharie din Boholț, Moise Moldovan din Felmer, Alexandru Răibuleț din Mândra, Ion Cornea din Râușor, Roman Gheorghe din Sâmbăta de Jos, Gheorghe Stiniguță din Galați și mulți alții. Într-o serie erau câte șase-șapte ucenici care timp de trei ani deprindeau tainele meșteșugului²¹.

Dumitru *Agritina* Sofonea din Drăguș, unul dintre ucenicii săi, devenit mai apoi meșter de renume, își amintea de perioada când a fost ucenic:

„*Patru ani am fost ucenic și doi calfă. .... ți dam de fiecare an doi saci de boabe, unu` de cucuruz, și aveam și pat cu toate celea de acasă*”²².

Pătru Lazăr (1873?-1948), căruia i se spunea „*Pătru Nic*” era un om cunoscut, implicat în viața politică, fiind primar în Galați (1912-1916)²³. În tinerețe fusese plecat în America unde a lucrat într-o mină de aur. Întors acasă și-a deschis un atelier de cojocărie la care mulți tineri căutau să învețe meserie. O încăpere mare, împărțită în două, găzduia atelierul propriu-zis: într-o parte se croiau și se coseau pieptarele iar în cealaltă dormeau ucenicii. Inventarul atelierului cuprindea alături de masa de croit cu toate cele necesare (ace în trei muchii, degetare, foarfeci, și altele.) și un număr de cinci mașini de cusut. În curte se afla tot instrumentarul necesar pregătirii pieilor. „*El împreună cu ucenicii argăseau pieile; avea niște căzi mari de lemn în care le puneau la argăsit și când era gata mergeau la Olt, că era aproape, de le spălau*”²⁴.

În tipologia pieptarelor lucrate aici am aflat: pieptare *înfundate* și *lăibărici* (pieptare descheiate în față), purtate la sărbători, dar și pieptare pentru zi de lucru. Pentru bărbați cosea pieptare „*înfundate*”, cu patru buzunare aplicate din *pojiță*, brodate policrom iar pentru femei, atât pieptare „*înfundate*”, cât și *lăibărici*, descheiate în față, ambele tipuri având doar două buzunare. Broderia era realizată cu mătase, în cromatica căreia întâlnim: verde, negru, galben, maro, roșu și firul metalic auriu.

Pieptarele de lucru erau descheiate în față, vopsite în culoarea maro, singurul element ornamental fiind *pojița* aplicată pe marginea pieptarului, decorată cu „*creste*” stanțate în *pojiță*.

În evoluția pieptarelor lucrate în atelierul meșterului Pătru Lazăr, broderia a ocupat locul central, trecându-se de la motive decorative simple, la un decor care acoperea aproape toată fața pieptarului. Piese lucrate aici poartă amprenta artei cojocăritului din zona Sibiului, unde meșterul își făcuse ucenicia²⁵.

Pătru Lazăr a avut ucenici din multe sate aflate în jurul Făgărașului: Dumitru *Agritina* Sofonea și Gheorghe Gușeală din Drăguș, Vasile Zaharie din Boholț, Moise Moldovan din Felmer, Alexandru Răibuleț din Mândra, Ion Cornea din Râușor,

²¹ Performer Savu Eugenia, Galați (Făgăraș), n. 1928, nr. 108, cercetare de teren 2004.

²² Roșu 1974, p. 12.

²³ Stan 1928, p. 269.

²⁴ Informator Savu Eugenia, n. 1928, Galați – Făgăraș, nr. 108, cercetare de teren 2004.

²⁵ Aron 1905, p. 71.

Gheorghe Stiniguță din Galați-Făgăraș și mulți alții. Într-o serie erau câte șase-șapte ucenici care timp de trei ani deprindeau tainele meșteșugului.

Se lucra pe comandă atât pentru locuitorii din Galați și din împrejurimi cât și pentru cei veniți de peste Olt din: Felmer, Șoarș, Bărcut.

Bibliografie

- Anuarul 1924-1925 *Anuarul „SOCEC” al României-Mari*, vol. II, Provincia, București.
- Aron 1905 N. Aron, Monografia comunei Galați (lângă Făgăraș), Sibiu.
- Bușilă 1971 Al. Bușilă, Meșteri cojocari din Țara Făgărașului. Cojocarii din Drăguș, mss.
- Manta 2010 E. Manta, *Galați-Făgăraș loc de întâlnire a două binecuvântate ținuturi românești*, Brașov.
- Metes 1925 Șt. Metes, Păstori ardeleni în Principatele Române, extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională, „Ardealul”, Cluj, fasc. 14 no. 41.
- Prodan 1970 D. Prodan, Urbariile Țării Făgărașului, 1601- 1650, vol. I, București.
- Roșu 1974 D. Roșu, *Ca un clopot sună lutul*, București.
- Stan 1928 C. Stan, Școala poporană din Făgăraș și de pe Târnave, vol. I, Brașov.

Meșterul Pătru Lazăr din Galați (Făgăraș) alături de ucenicii săi, 1910

(colecția Muzeului de Etnografie Brașov)

Contribuții la studiul mobilierului popular din Vâlcea

Ionuț Dumitrescu¹

ionut_gabriel1981@yahoo.com

Keywords: *furniture, cradle, bed, hanger, objects.*

Summary: *The categories of furniture found in Vâlcea are generally those existing throughout the country until recently: bench, bed, table, chairs, various open and closed support-parts (counter, hanger, closet for pots, closet), chest of drawers, cradle. The beds, tables and chairs rarely meet, through their form and decoration, a decorative role in Vâlcea. The categories of objects the most beautiful decorated are the chests and the cabinets. The numerous specialized centers in peasant furniture manufacturing in Vâlcea area in the past - Brezoi, Blidari, Vaideeni, Urșani, Romanii de Sus, Slătioara, Frâncești, Șirineasa, Perișani - explain their presence in all the peasant houses.*

Categoriile de mobilier întâlnite în Vâlcea sunt, în general, cele existente până nu demult în întreaga țară: lavița, patul, masa, scaunul, diferite piese-suport deschise și închise (poliță, cuier, blidar, dulap), lada de zestre, leagănul. Paturile, mesele și scaunele îndeplinesc rareori, prin forma și decorul lor un rol ornamental în interiorul vâlcean. Categoriile de obiecte cel mai frumos împodobite sunt lăzile de zestre și dulapurile. Mulțimea centrelor specializate în confecționarea mobilierului țărănesc aflate în zona Vâlcea în trecut – Brezoi, Blidari, Vaideeni, Urșani, Romanii de Sus, Slătioara, Frâncești, Șirineasa, Perișani² – explică prezența lor în toate casele țărănești.

Studiile elaborate până în prezent³ relevă faptul că, în cadrul interioarelor țărănești, lavița reprezintă cea mai veche piesă de mobilier, prezența ei fiind semnalată de către călătorii străini din secolele XVII-XVIII chiar și în casele boierești⁴. În Vâlcea, lavițele erau amplasate nu numai în odaia de locuit, ci și în încăperea cu vatra, fiind folosite pentru dormit, iar în timpul zilei pentru susținerea vaselor. Astfel, putem vorbi de o dublă funcționalitate a lavițelor în Vâlcea, ca platformă pentru așezat și dormit, dar și ca piesă de suport. Într-o etapă ulterioară lavițele cu rol de pat au dispărut treptat. În funcție de sistemul de susținere a scândurii sau scândurilor din care este formată lavița, putem vorbi de existența pe teritoriul zonei Vâlcea a două tipuri: lavița fixă, sprijinită pe țărșuși înfipti în pământ, și lavița mobilă, folosind ca suport sistemul „caprelor” așezate la cele două capete ale scândurilor.

Evoluția laviței de la piesa fixă la cea mobilă are ca etapă următoare aducerea ei la dimensiunile unui pat obișnuit. Apariția patului ca piesă de mobilier cu formă specială, în cadrul interioarelor țărănești din Vâlcea, s-a produs în sec. al XIX-lea, primele forme descinzând direct din laviță prin lărgirea și scurtarea ei în același timp. Tipul cel mai apropiat ca formă de laviță tradițională îl reprezintă patul-platformă fixat pe patru țărșuși înfipti în pământ, iar într-o etapă evolutivă ulterioară, sprijinit pe două capre prevăzute

¹ Dumitrescu Ionuț-Gabriel, doctor în istorie, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

² Stoica 1971, p. 233-241.

³ *Idem* 1974, p. 25; Capesius 1974, p. 31.

⁴ Del Chiaro 1929, p. 55.

fiecare cu câte două picioare. Paturile, ca piese de sine stătătoare, pot fi clasificate după sistemul de îmbinare a părților componente în trei categorii: paturi îmbinate în „pană și uluc”; paturi lucrute în „coadă de rândunică”; paturi confecționate prin trecerea unui segment de scândură prin stâlpii de susținere.

În partea nordică și centrală a zonei Vâlcea patul este așezat în continuarea sobei de-a lungul peretelui din spatele casei. În colțul opus sobei, pe diagonală, se aflau două lavițe din lemn. În sud, în sate precum Laloșu, Bălcești, Valea Mare etc. în casele vechi lavițele erau așezate pe trei din laturile încăperii – pereții longitudinali și acela opus intrării. În cazul acesta, lada de zestre este așezată pe pat, la unul din colțurile încăperii. Într-o etapă ulterioară apar două paturi așezate paralel, de-a lungul pereților longitudinali, cu o masă înaltă între ele, lângă fereastră. La capătul patului stă lada de haine așezată pe podea.

Prezentă în oricare dintre interioarele țărănești masa a cunoscut în Vâlcea, în funcție de forma pieselor, mai multe tipuri, înscrise în cea mai mare parte în grupa mobilierului lucrat după metode tradiționale. Masa dreptunghiulară, inițial joasă, cu patru picioare fixate oblic, s-a transformat cu timpul în masă înaltă cu picioare drepte. Este forma considerată autohtonă⁵. În Vâlcea, după modelul meselor de la oraș, dar creație a meșterilor populari, a luat naștere o variantă de masă înaltă cu sertar – „cutie”. Prin decorul ei incizat, dispus pe stinghiile care formează cadrul, pe picioare și pe sertar, masă înaltă vâlceană a căpătat un vădit aspect decorativ.

Din punct de vedere practic cele mai importante sunt mesele joase, rotunde, cu trei sau patru picioare. De obicei, tăblia mesei se realiza din două sau trei blâni (scânduri) de fag sau din altă esență lemnoasă tare, cioplite cu barda și netezite cu cuțitoaia. Locul mesei joase în timpul folosirii era, de obicei, lângă vatră. Oamenii se așezau roată la masa rotundă. „Stăteau șapte-opt-zece împrejur, mâncau toți dintr-o strachină sau două, cu linguri de lemn; mama îi servea pe toți, iar ea mânca la urmă.”⁶ După folosire masa era așezată lângă perete sau agățată de perete. În unele case iarna se ținea lângă vatră, iar vara pe prispă ori atârnată de balustrada sălii, pe dinafară cu un cârlig.

În Țara Loviștei s-a răspândit masa joasă rotundă care se strânge – masa pliantă a cărei tăblie este formată din două jumătăți egale. În satele vâlcene, la diferite ocazii ceremoniale, se folosea masa lungă, de ospăț sau de praznic, păstrată de obicei în pod. Combinație ingenioasă între masa rotundă și masa joasă dreptunghiulară, ea avea partea rotunjită la capătul unde erau așezați de obicei oaspeții de cinste ai casei. Platforma se sprijinea pe țărushi oblici, fixați prin îmbinare cu cep, câte doi la capete și, uneori, pe mijloc, la piesele de dimensiuni mai mari.

O altă piesă de mobilier absolut necesară într-o locuință este scaunul. Scaunele joase, fără spătar, au cunoscut o largă răspândire în Vâlcea, prezența lor fiind legată fără îndoială de existența aici a mesei joase, precum și de ușurința în manevrare. El poate fi de formă rotundă sau dreptunghiulară și are trei, respectiv patru picioare. Tehnica de lucru este următoarea: trunchiul de salcie (sau de o esență moale), retezat la dimensiunea dorită, se sparge longitudinal pe mijloc; se ia apoi una din părți, se bărdueie, se adâncește apoi partea de deasupra cu tesla. Picioarele din lemn de esență tare, cioplite cu barda și netezite cu cuțitoaia se atașează tăbliei, prin sfredelirea acesteia.

---

⁵ *** 1969, p. 216.

⁶ Inf. Rădulescu Ion, sat Slătioara, n. 1929.

Scaunul cu spătar de înălțime obișnuită, întâlnit în Vâlcea, este compus dintr-o platformă pătrată, trapezoidală sau rotundă, sprijinită pe patru picioare fixate cu o înclinație mai mare sau mai mică. Spătarul, aproape întotdeauna rotunjit la partea superioară, prezintă profile decupate, cu rol funcțional (o mai ușoară deplasare a scaunului dintr-un loc în altul).

Cea mai simplă piesă pentru depozitarea vaselor este polița ce constă dintr-o scândură fixată cu cuie de lemn pe pereții încăperii, de obicei în odaia cu vatra, servind pentru depozitarea vaselor și a mâncării. Existau și polițe fixate pe tavan, ca scânduri de legătură, mai înguste sau mai late, între bârnele tavanului. „Pe prispă erau și polițe. Pe polițe (o scândură mai lată atârnată în cuie mari pe perete) se puneau haine și obiecte gospodărești”⁷. Cel mai răspândit tip de cuier de vase din Vâlcea este cuierul cioplit, alcătuit dintr-o scândură atașată cu latura lată pe perete, constituind un suport pentru cuierele de lemn. Cuierele caracterizează în special interioarele tradiționale din Vâlcea și Gorj, de aceea centrele de aici au fost singurele care au produs astfel de piese.

În categoria blidare sunt incluse acele piese de mobilier ce servesc la păstrarea vaselor, care sunt atârinate pe perete. În Vâlcea s-a generalizat blidarul deschis, sub formă de rafturi suprapuse, fixate prin îmbinare cu cep în două scânduri laterale, cunoscut și sub denumirea de podișor.

O piesă de mobilier larg răspândită în Vâlcea o reprezintă masa-dulap, confecționată de obicei de aceiași meșteri care lucrau și lăzi de zestre, după același sistem constructiv. Ele sunt ornamentate în special cu rozete și jocuri de linii curbe, care depășesc uneori limitele ușilor considerate ca formând împreună un câmp unitar. Aceste mese-dulap, cu o înălțime de 0,80-0,85 metri, lungi de 0,70 metri și late de 0,50 metri, serveau nu numai pentru ținut vase și alimente, ci și ca masă în camera de locuit, fiind așezată între cele două paturi, pe peretele opus ușii. Un element în plus care apare de multe ori la această piesă este sertarul cu capetele părții din afară crestate.

În casele țărănești din Vâlcea întâlnim dulapul înalt. Construite în sistemul „penelor” și „cepurilor”, dulapurile înalte sunt închise în întregime prin două uși fixate prin fâțâni. Ornametarea lor, realizată în tehnica tradițională a inciziei, și metodele de îmbinare a elementelor componente confirmă vechimea acestor piese. Decorul este dispus de obicei pe toată suprafața ușilor, pe partea din față a picioarelor și, mai rar, pe părțile laterale. Ca o particularitate a acestor piese de mobilier confecționate în Vâlcea trebuie semnalată prezența la partea superioară a dulapurilor a „coroanei”, piesă traforată și crestată, în formă de semicerc, care le conferă un plus de eleganță și frumusețe.

Alte piese destinate păstrării alimentelor au fost lăzile cu capacul boltit și hambarele. Ele au înlocuit vechile ulee, având ca loc de amplasare tinda sau prispa casei, precum și podul. Lăzile cu capacul boltit, asemănătoare unui sarcofag roman, neornamentate de obicei, erau lucrate în același sistem ca și lăzile de zestre, necesitând în plus o prealabilă curbare a marginilor laterale ale capacului. Hambarele, confecționate în tehnica dulgheritului, de dimensiuni mai mari decât lăzile de zestre, având o funcție strict utilitară, sunt rareori ornamentate, decorul realizat prin incizie constând din linii drepte întrețiate.

În cadrul gospodăriei țărănești vâlcene un rol foarte important l-au avut, atât ca valoare utilitar-economică și socială, cât mai ales artistică, lăzile de haine. Numite și lăzi de zestre, ele făceau parte integrantă, în trecut, din zestrea fetelor fiind menite să

⁷ Inf. Dumitru Șchiopu, sat Vlădești, n. 1928.

demonstreze hărnicia lor. De aici rolul și locul important pe care aceste piese de mobilier îl aveau în cadrul interiorului țărănesc. Lada de zestre este menționată documentar pe teritoriul Olteniei destul de frecvent în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, în foile de zestre care fac chiar distincție între lada simplă țărănească și lada de Brașov, de proveniență transilvăneană⁸.

Lada sau lacra de zestre vâlceană are locul ei tradițional în interiorul țărănesc, în colțul opus ușii camerei, fiind așezată la capătul patului sau chiar pe pat. Laturile lacrei sunt compuse din câte două scânduri, iar capacul și fundul din câte trei scânduri – blăni crăpate și cioplite cu barda din lemn de fag, așezate una într-alta precum șindrilele, sistemul „nut-fedei”. Scândurile laterale sunt fixate între picioarele verticale, iar capetele scândurilor capacului sunt fixate în cele două rame. Capacul se învârte în jurul celor două cepuri fasonate din scândura de sus din dosul lăzii. Lacrele vâlcene sunt destul de mici, având o lungime de circa 70 cm, înălțime de circa 45 cm, iar lățimea de 40 cm.

În Țara Loviștei lăzile se fac din lemn de fag verde. Blănille obținute prin clivarea longitudinală a trunchiului se trag cu cuțitoaia. Luată câte două-trei, ele se încheie prin îmbucare constituind un perete sau un fund de ladă. Asamblarea ulterioară a pereților între ei se face folosind patru picioare prevăzute fiecare pe două fețe învecinate perpendiculare între ele cu câte un jgheab longitudinal; în aceste jgheaburi pereții înaintează prin alunecare forțată. Fundul lăzii este fixat de pereți. Blănille capacului se încheie în același mod, fiind fixate lateral de câte o margine cu o direcție dinainte-înapoi care depășește buza de sus a lăzii și se încheie cu peretele posterior. Acesta din urmă mai înalt decât ceilalți, prezintă sus câte un cioc de fiecare parte ce se introduce în orificii perforate ale marginilor laterale ale capacului. Locul lăzilor de zestre în interiorul gospodăriei loviștene se află în camera cea bună, dar nu pe pat, ci la picioarele patului, între acesta și sobă. Atunci când în încăpere se află și a doua ladă, aceasta este așezată fie la picioarele celuilalt pat, fie între sobă și ușă.

Decorul liniar executat cu scoaba este asemănător, uneori, cu tabla de șah, compus exclusiv din linii drepte trase cu mâna liberă pe întreaga suprafață. La decorarea lacrelor realizate după 1918 predomină folosirea scoabei fixate pe compas, cu care se executau niște semicercuri în formă de solzi, care împodobesc întreaga suprafață, cu excepția picioarelor care mai păstrează motivele vechi compuse din linii drepte. În alte sate decorul, realizat prin sgrafitare cu ajutorul compasului, este plasat totdeauna pe peretele frontal al lăzii, pe laturile din față ale picioarelor și pe grosimea din față a capacului.

Ca o caracteristică a zonei Vâlcea remarcăm frecvența motivelor astrale – mai ales a rozetei – executate pe suprafețe mari (fața și capacul lăzilor, ușile dulapurilor), alături de care se folosește în completare ornamentul simplu, liniar, dispus pe picioarele și pe capetele lăzilor. Distingem în folosirea pe scară largă a motivelor astrale certe similitudini cu centrele de confecționare a mobilierului țărănesc din Muscel și Argeș, fapt ce constituie o dovadă a unității stilistice pe areale mari⁹. O frecvență relativ mare cunosc în decorarea mobilierului vâlcean ornamentele fitomorfe, realizate fie în redare stilizată ce merge uneori până la geometrizare, fie în redare figurativă. Motivul vegetal cel mai des întâlnit este bradul dispus pe picioarele lăzilor sau ale meselor-dulap, pe

⁸ Tătulea 1980, p. 233-270.

⁹ Stoica 1969-1973, p. 217.

fațada și pe capacul lăzilor de zestre. Marea frecvență a acestui motiv decorativ în ornamentarea lăzilor de zestre este legată direct de funcționalitatea piesei, de simbolul nupțial, bradul fiind de altfel arborele nunții, împodobit și așezat la poarta sau pe casa tinerilor căsătoriți. Cercetări anterioare au evidențiat marea vechime a motivului bradului, în ornamentica populară românească, atât ca ramură, cât și ca arbore figurat cu rădăcini, atribut esențial al pomului vieții ce constituie unul dintre miturile străvechi ale omenirii, simbolizând „tinerețea fără bătrânețe” și „viață fără de moarte”¹⁰.

Compoziția ornamentală cea mai complexă, cu o mare răspândire în Vâlcea, este aceea a grupării întregului decor în jurul unui motiv central, de regulă cerc sau rozetă, fie radial, fie în unul sau mai multe registre orizontale, raportate la axul vertical. Această compoziție apare pe fațada și pe părțile laterale ale lăzilor de zestre, precum și pe ușile meselor-dulap. Într-o etapă mai veche, fațadele lăzilor și ușile meselor-dulap erau ornamentate cu motive lineare constând din pătrate, dreptunghiuri, triunghiuri și romburi simple sau hașurate, dispuse în registre orizontale, alternând cu benzi complet hașurate. Picioarele erau aproape întotdeauna decorate simplu, cu linii orizontale și verticale incizate în rețea, în timp ce părțile laterale ale lăzilor erau hașurate pe întreaga suprafață¹¹. Un ornament simplu, constând din două mari dreptunghiuri tăiate de diagonale, decora capacele majorității lăzilor de zestre.

Bibliografie

- *** 1969 *Arta populară românească*, București.
- Capesius 1974 R. Capesius, *Mobilierul țărănesc românesc*, Cluj-Napoca.
- Del Chiaro 1929 Anton Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, Iași.
- Dunăre 1979 N. Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*, București.
- Stoica 1971 G. Stoica, *Centre specializate în confecționarea mobilierului țărănesc din Oltenia*, în SCIA, Seria Artă Plastică, București.
- Stoica 1974 G. Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești.*, Râmnicu Vâlcea.
- Stoica 1969-1973 G. Stoica, *Centre specializate în prelucrarea artistică a lemnului în Oltenia*, în *Cibinium*, Sibiu.
- Tătulea 1980 V. Tătulea, *Catalogul colecției de mobilier țărănesc a Muzeului Olteniei*, în *Oltenia*, 2, Craiova.

---

¹⁰ Dunăre 1979, p. 112.

¹¹ Centrul de la Șirineasa s-a remarcat în mod special în decorarea în acest fel a părților laterale ale lăzilor de zestre.

Motive decorative antropomorfe în ceramica populară din Oltenia

Eugen Deca¹

eugen.deca@yahoo.com

Keywords: *ceramics, painting, brush, plates, bowls.*

Summary: *The ceramics from Oltenia, the anthropomorphic decorative motifs appear from the nineteenth century and they were made by painting the human face with the horn and brush on a series of flat shapes (plates, bowls) depicting the human face in a simple manner by delineation of some anatomical elements - hair, ears, eyebrows and lips.*

Since the second half of the twentieth century, ceramist craftsmen have made other decorative compositions, too, in another artistic manner in which, the anthropomorphic ornaments appear as merged images man-sun, the anthropomorphic sun having the common theme of the universal folklore

The human face is also represented on the icons, painted on clay and they reproduce a series of biblical scenes and the portraits of some popular heroes or portraits inspired by the murals of the monasteries Hurez, Bistrița, Arnota. In the iconography of these icons on clay is evident the distance from the canons of the church, the popular mythology and the peasant decoration being authorizing factors of the artistic composition.

Prin toate trăsăturile și implicațiile sale, ceramica ne permite pe baza unor atente analize, pornind de la estimarea valențelor care-i conturează valoarea de componentă a civilizației, să descifrăm multe din problemele istoriei. De aceea putem afirma cu tărie, că ceramica identifică epoca, cultura, o definește în bună măsură, după cum orice artă reprezintă transpunerea în imagini a necesităților și aspirațiilor epocii în care se naște și se afirmă. Fie că ne-am referi la tehnici, fie că am aborda aspectele formei, decorației, coloristicii, vom regăsi în ceramica populară românească elemente care ne invită la comparații cu elemente originale dacice, romane, bizantine, îmbogățite și diversificate pe filiera tradițională.

Din multitudinea aspectelor pe care le implică ceramica populară în rândurile de față ne vom opri atenția asupra unor elemente decorative ale ornamenticii sale care exprimă o serie de semne, motive și simboluri ca un fenomen specific de comunicare de la un creator popular, colectiv sau individual, la un purtător cultural și artistic.

Dintre motivele decorative geometrice ca elemente definitorii spirala și valul se regăsesc în ceramica populară din toate centrele de olărit din Oltenia. Valul este așezat de obicei pe buza vaselor, iar spirala apare simplă sau asociată cu o serie de ornamente florale, geometrice, zoomorfe și antropomorfe. Dintre acestea, motivele antropomorfe ocupă un loc aparte, fiind realizate prin două modalități de reprezentare²:

- prima este cea a figurării sub forma unui desen, pe o suprafață plană de regulă pe fundul unor farfurii, străchini sau pe icoanele de lut a unor figuri umane;

---

¹ **Deca Eugen**, muzeograf, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

² Petrescu 1969, p. 24

- a doua modalitate de reprezentare este cea a modelării figurinelor, fiind vorba de ceramica figurativă, în câteva centre de olărit din Oltenia: Vlădești din județul Vâlcea, Romana – Balș și Oboga din județul Olt.

În ceramica populară din Oltenia, imaginea omului apare începând cu secolul al XIX-lea³, fiind realizată prin pictare cu cornul și pensula a feței umane, pe o serie de forme plate (străchini, farfurii) modelate în centrul de olărit Horezu – Vâlcea, piese care redau chipul omenesc într-o manieră simplă, fiind desenat cu o culoare roșie (denumită local „rușală”) sau brună pe fundul unor străchini, având conturat părul, două sprâncene deasupra ochilor, un nas puternic și două linii ale buzelor. Pomeții obrazului sunt marcați de două pete lungi de smalt verde⁴. Vase de ceramică populară cu asemenea motive antropomorfe se află în patrimoniul unor muzee sau în fostele colecții private George Oprescu, Barbu Slătineanu, Jean și Nora Steriadi.

Începând cu a doua jumătate a secolului XX meșterii ceramiști Stelian OGREZEANU, Victor VICȘOREANU, Ion BUCLESCU, Victor OGREZEANU au modelat și decorat o serie de forme întinse (farfurii – taiere, străchini, platouri) pe care chipul omenesc este așezat pe fundul lor, iar compoziția decorativă este de altă manieră apărând un motiv solar antropomorfizat având redat sugestiv ochii și gura, înconjurate de ramuri de brad încrucișate semnificativ în X-uri solare, dând impresia unui decor dezorganizat.

În ultimii ani, în ceramica de Horezu, ornamentele antropomorfe apar sub forma imaginilor contopite om-soare, antropomorfizarea soarelui fiind o temă obișnuită în folclorul universal.

Reprezentarea integrală a corpului uman este ilustrată printr-o serie de momente istorice, scene de viață militară sau obiceiuri comunitare⁵.

Oameni la horă, lăutari cântând, scene care înfățișează haiducii lui Iancu Jianu, evenimente de la 1848, unirea Principatelor Române înfăptuită de Alexandru Ioan Cuza, scena Raiului cu Adam și Eva, datorate în exclusivitate olarului Ion Buclescu, care și-a pus semnătura pe lucrările sale, apoi hora de chipuri umane, femeii torcând și meșteri olari în atelierile lor, sunt tot atâtea reprezentări antropomorfe de pe vasele de ceramică horezene⁶.

Figura umană este reprezentată și pe vasele de capacitate, pe capacele acestora, pe ulcioarele de nuntă de formă antropomorfă lucrate în centrele de olărit Vlădești, Oboga, Glogova, Arcani⁷.

Tot figura umană este redată și pe icoanele pictate pe lut, care având o frecvență redusă se întâlnesc începând cu secolul al XX-lea în creația unor meșteri populari consacrați din Horezu, județul Vâlcea (Victor Vicșoreanu, Stelian OGREZEANU, Ion BUCLESCU, etc.) și din Oboga, județul Olt. Aceste icoane pe lut reproduc o serie de scene biblice cum ar fi: Maica Domnului cu Pruncul, Sfântul Irod Ilie, Sfântul Gheorghe omorând balaurul, Răstignirea lui Iisus, Nașterea Domnului, Sfinții Gheorghe și Toader călări și alții, precum și portretele unor eroi populari de tipul haiducilor, eroi militari sau o serie de portrete inspirate de pe picturile murale ale mănăstirilor Hurez, Bistrița, Arnota. În acord cu spiritul decorativist al acestor icoane, figurile umane sunt tratate

³ *Idem* 1971, p. 31; Vezi și Stoica, Secoșan, Vlăduțiu, Petrescu 1972, p. 205.

⁴ Petrescu, Stahl 1956, p. 27.

⁵ Mihăescu 2006, p. 74.

⁶ Petrescu, Stahl 1956, p. 17-19.

⁷ Roșu 1997, p. 78.

extrem de liber și sintetic totodată, corpul omenesc fiind ușor alungit, cu membrele și fețele prelungi. Fața este uneori schematic redată ca în imaginile soarelui antropomorfizat cu ochi, nas și gură. În ceea ce privește iconografia acestor icoane pe lut este evidentă depărtarea de canoanele bisericești, mitologia populară și decorativismul țărănesc fiind factori ordonatori ai compoziției.

În ceea ce privește a doua modalitate de reprezentare prin modularea figurinelor antropomorfe, acestea ne amintesc de vechile figurine neolitice, și ale epocii bronzului cum ar fi: Gânditorul de la Hamangia, statuetele grecești de pe țărmul dobrogean al Mării Negre, statuetele de femei descoperite la Cârna sau cele șapte figurine descoperite la Buridava dacică de la Ocnele Mari⁸. Toate aceste figurine au o istorie a lor veche de mii de ani și prezintă o continuitate până în zilele noastre.

Dacă până la jumătatea secolului al XX-lea aceste miniaturi din lut au avut o mare frecvență, putând fi întâlnite în multe centre de olărit din România, astăzi aceste figurine – jucării se mai lucrează doar în câteva centre de ceramică populară din Oltenia⁹: Româna – Balș, Oboga din județul Olt și Vlădești din județul Vâlcea. În aceste centre o serie de figurine antropomorfe sunt utilizate pentru împodobirea unor vase de capacitate, a capacelor acestora, a ploștilor și ulcioarelor de nuntă, folosindu-se tehnica aplicării în relief. Tot în aceste centre de ceramică se mai lucrează și o serie de figurine – fluierici reprezentând femei cu copii în brațe, femei care poartă o greutate pe cap, bărbați surprinși călare sau în veșminte de ostași, etc.

Imaginile antropomorfe din ceramica populară din Oltenia pot fi ușor recunoscute, dar altele pe o serie de piese în condițiile trecerii vremii, ele se pot distinge și recunoaște numai după locul așezării și al funcției pe care au îndeplinit-o în comunitatea umană.

Bibliografie

Deca 1999	R. Deca, <i>Olăritul tradițional românesc pe teritoriul Olteniei. Perspectivă istorică</i> . în <i>Oltenia – Studii și comunicări</i> , Craiova.
Mihăescu 2006	C. Mihăescu, <i>Ceramica populară din Oltenia</i> , București.
Petrescu 1969	P. Petrescu, <i>Imaginea omului în arta populară românească</i> , București.
Petrescu 1971	P. Petrescu, <i>Motive decorative celebre</i> , București
Petrescu, Stahl 1956	P. Petrescu, P. Stahl, <i>Ceramica de Hurez</i> , București.
Roșu 1997	G. Roșu, <i>Ulcioarele de nuntă</i> , București.
Stoica, Secoșan, Vlăduțiu, Petrescu 1972	G. Stoica, E. Secoșan, I. Vlăduțiu, P. Petrescu, <i>Arta populară din Vâlcea</i> , Rm. Vâlcea.
Slătineanu 1939	B. Slătineanu, <i>Figurine de ceramică preistorică</i> , în <i>Artă și tehnică grafică – Buletinul Imprimeriilor Statului</i> , nr. 7, București.

---

⁸ Slătineanu 1939, p. 28.

⁹ Deca 1999, p. 69-73.

Instrumente muzicale tradiționale din Vâlcea. Fluierul. Originea și evoluția fluierului

Sabin Lungoci¹
sabintur1978@hotmail.com

Keywords: *whistle, craftsmen, musical, instrument.*

Summary: *The article "traditional tools from Vâlcea" tries to study the whistle as a traditional instrument from Vâlcea and Romania, but without taking it from the Balkan and European context.*

In the first part of the article there are mentioned some technical considerations but also the use of the whistle in ancient times to the Balkan people, especially in the Greek legends.

Then, the article aims to indicate the old and current whistle manufacturing centers in Vâlcea County and the causes that lead to the diminution of the interest of the traditional craftsmen for this wonderful musical instrument.

In connection with the manufacturing centers, the most important and famous "masters of the flute" are mentioned with a brief description of the types of whistles made by them.

The article concludes with the list of assemblies of whistling as well as virtuous whistling in Vâlcea County.

The article does not pretend to enumerate in detail the technical details or to be a repertoire of all the users of this musical instrument over the time in Vâlcea County, but it wants to bring to light the whistle as a traditional musical instrument and to remind to all the Romanians and people of Vâlcea, their close spiritual connection with the whistle and folk song.

De regulă, când cineva vorbește în România despre fluier, are tendința de a-l asocia aproape automat cu activitatea pastorală. Înainte de a începe să vorbesc despre fluier, despre meșterii acestuia și cei ce l-au folosit în Județul Vâlcea, mă simt dator cu câteva explicații referitoare la originea și evoluția fluierului în istoria umanității.

Încă din cele mai vechi timpuri omul a trăit într-o adevărată simbioză cu mediul înconjurător încercând să înțeleagă fenomenele naturale ce se petreceau în jurul lui și să comunice cu semenii cele văzute și întâmplare dezvoltându-și astfel abilitățile de a comunica. Tot ca o formă de comunicare a fost și încercarea lui de a reproduce sunete din natură, la început sunete simple apoi din ce în ce mai complexe. Dar pentru a reproduce aceste sunete tot mai complicate a trebuit să inventeze diferite instrumente, care ulterior au devenit instrumente muzicale, printre ele numărându-se și fluierul.

Dacă la început folosirea acestor instrumente s-a făcut pentru amuzament, mai apoi ele s-au folosit pentru scopuri mult mai practice cum ar fi la vânatoare pentru gonitul prăzii, dar și în ritualuri religioase satisfăcând în acest fel nevoi multiple și diferite ale oamenilor.

Una din primele atestări documentare ale utilizării fluierului o întâlnim și în legenda grecească a zeului Pan, protectorul turmelor și al pădurilor, care pierzându-și iubita sa,

---

¹ Lungoci Sabin, muzeograf Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

nimfa Syrinx, ce fusese metamorfozată de zei într-o trestie, o transformă într-un instrument muzical compus din șapte țevi de trestie lipite cu ceară².

Realizarea fluierului este atribuită unei zeități grecești și anume Atena-zeița înțelepciunii, care conform legendei pierde fluierul ce este găsit de un păstor frigian³.

În ambele cazuri putem observa legătura care se face între acest instrument muzical și păstorit, legătură ce se găsește în prezent și pe plaiurile mioritice vâlcene.

Descoperirile arheologice dar și atestările documentare, demonstrează că și alte popoare ale lumii au cunoscut acest instrument. Exemple concludente sunt descoperirile arheologice de la Vezere din Franța dar și relatările scrise din Roma antică⁴, iar ulterior descoperirile din zona Munților Anzi în America de Sud.

Despre evoluția fluierului putem spune ca acesta a fost făcut la început dintr-o singură țevă în care vibra o coloană de aer sub acțiunea suflului uman.

Materialele din care era confecționat fluierul au fost trestia, lemnul și osul. De obicei fluierile rituale erau confecționate din os. Așa cum se poate constata, materialele din care se confecționau fluierile erau perisabile, fapt ce a determinat ca puține fluier din vechime să reziste în timp. În ceea ce privește realizarea sunetelor cu înălțimi diferite, acestea se realizau prin obturarea capătului liber al tubului sau prin creșterea și scăderea intensității suflului. Odată cu trecerea timpului, oamenii au constatat că modificarea înălțimii sunetelor se poate face și prin practicarea de orificii, modificarea înălțimii realizându-se prin închiderea și deschiderea acestor orificii cu ajutorul degetelor.

Așa cum am menționat la început folosirea fluierelor se făcea cu diferite ocazii: la vânătoare, la petreceri și spectacole publice, la mese, și în desfășurarea unor ritualuri religioase, funebre sau magice⁵.

Răspândirea geografică a fluierului

Deși ușor diferite de la o regiune sau țară a Europei, practic fluierul este cvasi răspândit pe vechiul continent.

Din Grecia și toată peninsula Balcanică, Peninsula Iberică, Franța, Nordul Europei și Centrul Europei, inclusiv popoarele slave, fluierul și variantele acestuia sunt foarte bine cunoscute încă din vechime.

Dar fluierul este răspândit și pe alte continente cum ar fi zona Munților Anzi din America de Sud, China și chiar la băștinașii din Australia.

Cunoscut sub diferite denumiri, mai ales la popoarele din Europa, fluierul a însoțit practic istoria acestor popoare de-a lungul timpului.

În ceea ce privește răspândirea fluierului în județul Vâlcea, de menționat ar fi zona de nord a județului, o zonă de confluență a oierilor ungureni originari din Transilvania cu populația tradițional oltenească, tot în această zonă găsindu-se toate centrele de producție actuală a fluierelor.

---

² Popa-Lisseanu 2008, p. 200-201.

³ *Ibidem*, p. 126.

⁴ La Grande Encyclopédie, p. 666-667.

⁵ Burada, p. 229.

Metode de confecționare a fluierului în Județul Vâlcea

În funcție de zonă, confecționarea fluierelor diferă ușor atât prin materialele folosite cât și prin procedeele folosite.

Deși în vechime existau mai multe centre de confecționare a fluierelor în Județul Vâlcea, în prezent numărul acestora s-a redus la câteva, demne de a fi menționate fiind: Urșani, Costești, Bistrița, Bunești dar mai ales Vaideeni în strânsă legătură cu activitatea pastorală desfășurată aici.

Confecționarea fluierelor cunoaște o dezvoltare deosebită în comuna Vaideeni mai ales în perioada interbelică. Astfel, sunt introduse o serie de inovații în confecționarea fluierelor cum ar fi folosirea sistemului metric în dimensionarea fluierelor, folosirea unor instrumente și scule mai performante în realizarea fluierelor cum ar fi uneltele de tâmplărie-rindele, dălți, materiale abrazive, precum și scule noi pentru aplicarea foliei de alamă. Tot în această perioadă apare și „șerpuiala” care nu este altceva decât o bandă de alamă ce umple golurile dintre grupurile de orificii, iar vrana și dopul sunt executate cu o și mai mare precizie.

Imediat după al doilea război mondial meșteșugul confecționării fluierelor este continuat de o nouă generație de meșteri dintre care amintim: Constantin Antonie din Urșani, Nicolae Ciurea din Costești, Gheorghe Curelaru din Bistrița, Nicolae Rugea și Dumitru Tărtăreanu din Vaideeni.

Remarcabil este Constantin Antonie care a adaptat un strung universal cu ajutorul căruia realiza prelucrarea exterioră a fluierului, acesta lăsând moștenire meșteșugul confecționării fluierului, urmașului său, nepotul Nicolae Bem⁶.

Au mai existat o serie de meșteri și în alte localități ale județului Vâlcea cum ar fi de exemplu Bunești, unde Gheorghe Pasăre a copiat metodele de lucru ale meșterilor hurezeni și le-a transmis la rândul lui meșterilor din județul Argeș⁷.

De notat că în zona Vâlcii este prezent doar fluierul ciobănesc care nu este altceva decât fluierul cu dop și șase orificii pentru degete cu anumite caracteristici ce îl deosebesc de fluierul cu dop și șase orificii prezent în alte regiuni ale țării.

Fluierul în datinile și obiceiurile vâlcene

Doar un anumit tip de relații sociale definesc obiceiurile tradiționale, cele mai caracteristice fiind cele apărute în satul arhaic românesc a cărui viață economică era bazată în special pe agricultură și păstorit și mai puțin pe celelalte activități economice.

Ca formă de exprimare, muzica reprezintă una dintre cele mai vechi forme de manifestare spirituală a omului și ca o consecință logică aceasta a fost folosită în desfășurarea unor ritualuri, datini și obiceiuri, inclusiv prin folosirea fluierului.

În județul Vâlcea, dar mai ales în partea de nord a acestuia, fluierul a fost folosit în obiceiurile calendaristice de peste an cum ar fi: Crăciunul și Anul Nou, Lăsatul Secului-primăvara⁸, obiceiuri nelegate de date fixe, precum „Hora satului”, secerișul și clăcile⁹.

---

⁶ Ciuculescu 2001, p. 55.

⁷ *Ibidem*, p. 55.

⁸ Popescu 1986, p. 101.

⁹ Bârlea 1981, p. 418.

Folosirea fluierului este prezentă și în obiceiurile care marchează momente importante din viața omului: botez, „Masa Ursitoarelor”, nuntă și înmormântare¹⁰.

Dar fluierul poate fi întâlnit la înmormântări și în locurile unde folosirea acestuia nu constituie un obicei la acest tip de ocazii, acest lucru făcându-se în urma dorinței celui decedat așa cum s-a întâmplat la Constantin Dinuț Antonie din satul Urșani-Horezu¹¹.

De-a lungul timpului județul Vâlcea a devenit unul dintre centrele importante din țară în care utilizarea intensă și neîntreruptă a fluierului în folclorul local de-a lungul timpului a dus inevitabil și la apariția unor ansambluri folclorice specializate în utilizarea fluierului ca instrument muzical, precum și a unor adevărați virtuoși ai acestui instrument muzical.

Dintre aceștia amintim formația de fluierași din comuna Vaideeni care a fost înființată în anul 1949 și a avut la ca o reacție la înființarea primei formații de fluierași în comuna Jina din Mărginimea Sibiului în anul 1948. Cel care a avut inițiativa a fost învățătorul Ion Stănușescu, care a adunat laolaltă cântăreți din fluier aflați în sat sau în zonă. Printre primii ciobani din Vaideeni care au răspuns chemării amintim pe Adam Popa, Victor Ionescu, Constantin Marinescu, Năchit Ciorobea, Luca Ion-Mârșologu, Ion Benjenaru, Dumitru Zăvoi, Pavel Săndoiu, Dumitru Todeci, Ion Sescioreanu, Nicolae Ciobanu și Nicolae Săndoiu.

Succesul nu a întârziat să apară astfel că în anul 1951 formația a ocupat locul I la faza regională de la Pitești, a celui de al II-lea concurs al artiștilor amatori. La inițiativa învățătorului Vartolomei Todeci, iscusit fluieraș, li se alătură un grup vocal compus din tinere băcițe. Ulterior a luat ființă ansamblul folcloric „Miorița” care avea în componență o formație de dans precum și grupurile de fluierași și cel vocal de băcițe.

Ansamblul folcloric „Miorița” a reprezentat apogeul tradițiilor ungurene din județul Vâlcea și a participat la numeroase festivaluri de folclor din țară de la Novaci, Corbi, Șugag, Leșul Ilvei dar și la festivaluri din străinătate în Yugoslavia, Croația, Moldova, Grecia, Polonia, Austria câștigând o serie de trofee cum ar fi „Toporașul de aur”, la Zacopane, în Polonia și „Frunza de argint din Tatra”. Activitatea folclorică, inclusiv grupurile de fluierași, au continuat să se dezvolte în zonă, apărând și ansamblul folcloric de copii „Cununița Munților” din Vaideeni¹².

Un alt important grup de fluierași din Vâlcea este „Grupul de fluierași al Căminului Cultural din Dianu”, comuna Stroești. Acest grup folcloric a apărut după cel de al II-lea război mondial la inițiativa învățătorului Ion Georgescu, pe atunci director al Căminului Cultural. Fluierile utilizate de către membrii ansamblului folcloric au fost confecționate în centrul de la Costești de către meșterul Nicolae Grigore Ciurea. Ansamblul folcloric de fluierași era constituit din 12 fluierași ce erau conduși de către Constantin Ștefan zis „Golică”, un fluieraș cu multă experiență, un interpret al repertoriului local de cântece și jocuri. Tânăra formație a participat la numeroase spectacole și concursuri ducând mai departe această frumoasă tradiție a cântatului la fluier, un lucru demn de menționat fiind acela că satul Dianu era un sat de plugari, nu de ciobani așa cum era Vaideeni.

Dacă până acum am menționat apariția ansamblurilor folclorice ce aveau în componență fluierașii, acum mă voi referi și la un virtuos al fluierului din satul Drăgănești, comuna Golești și anume la Ion Ionescu.

---

¹⁰ Burada 1975, p. 28.

¹¹ Ciuculescu 2001, p. 84.

¹² Georgescu 1968, p. 113.

Acesta provenea dintr-o familie de cântăreți în care fratele lui mai mare, Victor, cânta de asemenea la fluier. Începând de la vârsta de 14 ani, Ion Ionescu intră în taraful din sat, împreună cu care participă la diferite spectacole și concursuri. În 1963, Ion Ionescu este primit în ansamblul folcloric „Alunelul” ca solist¹³. Ulterior intră în ansamblul folcloric „Doina Argeșului” din Pitești unde îi are colaboratori pe Gheorghe Zamfir și Dumitru Fărcaș, împreună cu care organizează turnee în Olanda, Belgia, Franța, Spania, America de Sud.

În prezent face parte din ansamblul folcloric „Dorul” din județul Argeș.

Folosirea fluierului, în zilele noastre, ca instrument muzical s-a redus mult, acesta fiind utilizat doar izolat în anumite areale etno-geografice dar mai ales în ansamblurile folclorice. Fluierul a avut un rol de bază în manifestarea folclorică românească din vechime fiind utilizat și la interpretarea „Doinelor”, opere artistice populare unice în lume, care nu au echivalent în nici o altă limbă și cultură de pe pământ, dar și în creațiile culte, cum ar fi de exemplu „Fluierul Fermecat” al lui Victor Eftimiu dar și altele. Dezvoltarea și răspândirea în masă a tehnologiei de reproducere a sunetelor a avut un impact devastator asupra utilizării fluierului în Vâlcea și în România.

O acțiune importantă în vederea conservării și păstrării acestei frumoase tradiții, o constituie și organizarea unei colecții de 16 fluier, flaute și cavale în cadrul colecției Mobilier-ocupații, din cadrul Secției Muzeul Satului Vâlcean, al Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

Acestea au fost expuse recent în cadrul expoziției „Arta Lemnului în Nord-estul Olteniei”, unde au putut fi admirate de către vizitatorii expoziției.

Bibliografie

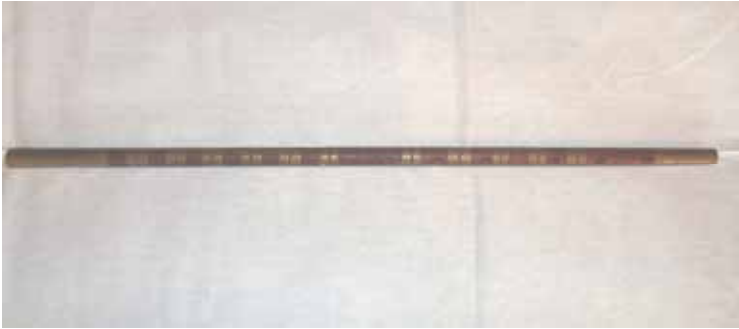
***

Bârlea 1981	<i>La Grande Encyclopédie</i> , tome dix-septième, Paris, H. Lamirault et C, Editeurs.
Burada 1975	Ovidiu Bârlea, <i>Folclor românesc</i> , București, 1981
Ciuculescu 2001	T.T. Burada, <i>Opere</i> , vol. II.
Georgescu 1968	Traian Ciuculescu, <i>Fluierul la români</i> , Pitești.
Lisseanu 2008	Corneliu Dan Georgescu, <i>Melodii de joc din Oltenia</i> , București.
Popescu 1986	G. Popa-Lisseanu, <i>Mitologie greco-romană</i> .
	Alexandru Popescu, <i>Tradiții de muncă românești</i> , București.
Stoica et alii 1972	G. Stoica, E. Secoșan, I. Vlăduțiu, P. Petrescu, <i>Arta Populară din Vâlcea</i> , Râmnicu Vâlcea.

---

¹³ Stoica et alii, 1972, p. 241-242.

Anexe

Fig.1 Fluier din Costești, meșter Ciurea Nicolae

Fig.2 Fluier din Vaideeni, meșter Rugea Nicolae

Fig.3 Fluier din Vaideeni, Meșter Rugea Nicolae

Fig. 4 Fluiere, flaute, cavale expuse la Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Secția Muzeul Satului din Bujoreni în cadrul expoziției „Arta prelucrării lemnului în nord-estul Olteniei”

Caracteristici ale evoluției așezărilor din Câmpia Băileștilor

Irinel Cănuțeci¹
icanureci@yahoo.com

Keywords: territorial, relief, region, terraces, geography.

Summary: *Oltenia presents a geographical landscape with outstanding territorial differences due to the dominant varied relief. The southern part of the region where lies the Băilești Plain, an area dominated by meadows and terraces of the Danube, provides favorable conditions to the development of the human settlements; The Băilești Plain, the Blahnița Plain, the Desnățui Plain offered favorable conditions that have attracted people since ancient times.*

Among all the testimonies of the historical geography we will stop only on those that are able to facilitate the knowledge of the factors that have contributed to the forming of the settlements. Referring to the origin and evolution of the settlements, the Băilești Plain had a strong housing, even from the early historical periods, housing proven by the set of the archaeological points where traces of all ages have been found. The Băilești Plain and its main valleys are distinguished by the richness and variety of the historical vestiges (settlements, dwellings, fortifications, tools, pottery, coins).

După geneză, așezările rurale se grupează în trei categorii: sate-matcă, existente la întemeierea Principatelor românești (Țara Românească, Moldova și Transilvania) și pomenite în primele documente emise de cancelariile domnești; sate-roi locuite de populația excedentară a satelor matcă, care au întemeiat așezări noi pe același trup de moșie; sate de colonizare spontană, întemeiate de românii sosiți de pe alte meleaguri românești și sate de colonizare dirijată, întemeiate de străini.

Satul - această complexitate de valori materiale și spirituale - ni se înfățișează azi ca o *realitate istorică* - într-o permanentă transformare, într-o evoluție ascendentă cu fiecare pas din vreme.

Făcând elogiul satului românesc - „*creatorul și păstrătorul culturii populare, purtătorul matricei noastre stilistice*”², Lucian Blaga atrăgea atenția asupra pericolului ce-ar rezulta din „*dorința de a ne menține pentru totdeauna în cadrul realizărilor sătești*”³.

Sunt astăzi în România aproximativ 13000 de sate ce înglobează o bună parte din populația țării. Chiar și numai din acest considerent studierea atentă a așezărilor rurale reclamă cu mai multă insistență - participarea conjugată a diverselor discipline spre cunoașterea cât mai complexă a realităților de ieri și de azi ale satului căruia trebuie a i se prefigura viitorul.

Satul este concomitent o realitate istorică, socială, economică, etnografică și edilitară, deci o realitate deosebit de complexă cuprinsă în cadrul unei „*singure realități geografice*” – teritoriul⁴.

Un aspect încă nu îndeajuns de cercetat al realităților satului românesc îl constituie și cunoașterea tipologică a așezărilor rurale, cunoaștere a cărei importanță a fost dealtfel

¹ **Canureci Irinel**, muzeograf, Muzeul Olteniei, Craiova, doctorand în istorie.

² Blaga 1936, p. 43.

³ *Ibidem*.

⁴ Cucu, Băcănanu 1972, p. 78.

subliniată în repetate rânduri de către etnografi, istorici, geografi, sociologi, etc. (Mihăilescu, 1926; Stahl, 1958-1959; Mureșan, 1969).

O serie de cercetări efectuate în cea de-a doua jumătate a secolului alXX-lea au lărgit cadrul informațional, ducând implicit la alte criterii de tipologizare. Nu ne vom opri asupra tuturor acestor noi aspecte abordate. Subliniem doar că în general se poate constata tendința de restrângere a acestor tipuri de sate la numărul minim atât din cauza unor considerente de ordin metodologic și practic cât mai ales din dorința evitării unor suprapuneri de amănunte care în ultimă instanță nu aduc nimic deosebit mai ales atunci când se rezumă la a constata numai și nu la a înțelege și prezenta argumentat *modul de apariție și de evoluție al multiplelor aspecte legate de grupul acesta social și de aici în încadrarea lor într-un anume tip sau altul, cu caractere bine definite pentru fiecare etapă istorică în parte.*

Operând o sinteză a cercetărilor etnografilor noștri precum Romulus Vuia, Paul Petrescu, Ion Vlăduțiu, Nicolae Dunăre, L. Someșan autorii diferențiază trei tipuri morfologice esențiale:

1. sate adunate cu două variante:
  - a) la zona de contact dintre munte și șes;
  - b) în zonele de șes;
2. așezări alungite cu două variante:
  - a) „de-a lungul râului”
  - b) „de-a lungul străzii”;
3. așezări risipite cu două variante:
  - a) „cu gospodării risipite”
  - b) „o așezare de crânguri”⁵ (Dunăre și colaboratorii, 1974:17).

Din cele de mai sus rezultă că problema tipologiei așezărilor rurale și nu numai din România a intrat relativ târziu în preocupările etnografilor din țara noastră și nu mai puțin adevărat este faptul că o serie întreagă de lucrări au încercat să aducă noi contribuții la elucidarea acestei probleme.

În multe lucrări de specialitate se precizează, spre exemplu, că planul vetrei unui sat, sau, în general, al unui tip planimetric, este rezultatul unor măsuri de ordin administrativ impuse la o dată sau alta dar mai cu seamă în secolul al XVIII-lea. Uneori nu se precizează epoca dar se menționează că asupra acestor tipuri de așezări de la noi au acționat și „*factori sociali istorici*”⁶ că unele din variantele planimetrice sunt „*rezultatul unor operații administrative de trasare a planului de bază*”⁷. La o concluzie extrem de importantă au ajuns Dr. Nicolae Dunăre și L. Someșan, subliniind esența acestor realități de ordin istoric și venind cu exemple concrete: „pe teritoriul României, în general, *așezările omenești geometrice* (liniare, biliniare, dreptunghiulare, triunghiulare, pătrate, poligonale) *au fost rodul diferitelor măsuri administrative, de sistematizare, de strămutare* (pentru apropierea de o cale importantă de comunicație) etc. *având la bază un plan conceput a priori de către autoritățile care au prezidat la construirea localităților respective*”⁸.

---

⁵ Dunăre 1956, p. 17.

⁶ Vlăduțiu 1973, p. 127.

⁷ Petrescu 1969, p. 50.

⁸ Dunăre 1956, p. 43.

În cele prezentate mai sus nu ne-am propus să facem o prezentare exhaustivă sub aspect istoric a evoluției tipurilor de așezări rurale din Câmpia Băileștilor, ci urmărind cu atenție documente istorice inedite, planuri de sate sau unele hărți, să fructificăm concluziile în ceea ce privește stabilirea tipologiei acestor așezări din arealul studiat de către noi și implicit o mai bună cunoaștere a modului de viață a acestor așezări din Câmpia Băileștilor în secolele XIX-XX. Sunt informații prețioase în legătură cu unele ateliere meșteșugărești, instalații țărănești tehnice, prăvălii sătești, casa satului, măcelării sau cârciumi. Ele ne ajută la stabilirea cât mai exactă a perioadei de apariție a unei vetre de sat, a unei mori, a unor biserici care astăzi sunt declarate monumente istorice sau de arhitectură populară. Cunoscând bine fenomenul dinamicii populației, a *roirilor într-un sens și în celălalt* a locuitorilor, vom înțelege în mai mare măsură complexitatea realităților etnografice din perioadele următoare, specificul artei populare din zonă a arhitecturii satului românesc doljean din secolele XIX-XX-lea, distingând ceea ce este vechi sau foarte vechi de ceea ce este mai nou. Complexitatea fenomenului etnografic ne apare mai explicabilă coroborând cele două laturi ale problemei: tipologia satelor sub aspect morfologic și funcțional și evoluția demografică.

În ansamblul ei ideea „tragerii la linie” a unor sate poate fi apreciată ca progresistă, generată de noile condiții social-economice de la începuturile perioadei capitaliste. Limitele acestei „sistematizări” decurg din scopurile, declarate sau nu, preîntâmpinarea unor rășcoale țărănești, suplimentarea obligațiilor iobăgești, etc. Întâmpinând o rezistență aparte din partea locuitorilor satelor din câmpie aceste ample operațiuni de aliniere preconizate și apoi urmărite cu insistență de oficialii vremii n-au putut fi duse peste tot la stadiul de finalizare.

Aceste documente istorice ne atrag atenția că încadrarea tipologică a satelor trebuie să țină cont în permanență de complexitatea relațiilor social-politice și economice din perioadele premergătoare. Dacă nu se poate stabili cu certitudine, întotdeauna, vechimea așezărilor, configurația vetrelor lor inițiale, să se explice cel puțin care sunt cauzele concrete ce au determinat această diversitate de tipuri de sate, ce învățăminte de viitor se pot desprinde din aceste realități trecute. Vom fi astfel scutiți de unele erori de interpretare, se vor putea trage concluziile cele mai juste, se va putea prefigura cu clarviziune viitorul acestor atât de numeroase așezări omenești.

Și, în ultimă instanță, documentele respective ne dau imaginea arhitecturii unui sat ce pășește din Evul mediu în epoca capitalistă, știind mai bine cum arăta o casă țărănească, din ce era construită aceasta, care erau dimensiunile ei și mai ales, motivele pentru care locuitorii zonei respective au adoptat un anumit tip de casă, de multe ori impus de oficialitățile vremii de atunci.

Secolele XIX-XX vor rămâne în istoria arhitecturii satului românesc ca un moment de răscruce, caci alinierea, tragerile la linie nu s-au limitat doar la vestul țării (Transilvania, Banat), ele cuprinzând aproape întreaga Transilvanie și alte provincii istorice (precum Oltenia) prin măsuri similare, parcurse la etape diferite⁹.

Primele colonizări dirijate au avut scop militar și au fost efectuate de statul feudal maghiar în secolele XII-XIII cu secui și sașii în sud-estul și estul Transilvaniei, în fața trecătorilor carpatice. În secolul al-XVII-lea, Imperiul Otoman colonizează Dobrogea cu sate de turci și tătari cu scopul creării unei zone militarizate care se extindea din Crimeea, peste Dobrogea, până în estul Bulgariei.

---

⁹ Godea 2004, p. 39-63.

Conjuncturile internaționale mai recente au generat noi colonizări dirijate: sârbi, maghiari, șvabi în Banat, ruși și ucrainieni în Dobrogea și Basarabia. În secolele XV-XVII, domnitorii români au întemeiat, în zonele depopulate de invazii și războaie, urmate de cele mai multe ori de epidemii, sate scutite vremelnic de dări numite *slobozii*.

După Tratatul de la Adrianopole (1829), Războiul de Independență (1877) și mai ales după împrăștiarile din prima jumătate a secolului al-XX-lea au fost înființate în câmpiile extracarpatice, numeroase așezări numite adesea, **sate-noi**.

Așezările sunt diferit repartizate pe cele trei registre altitudinale: la peste 800m altitudine se găsesc satele de munte (1,9%), între 400-800m altitudine satele de deal și podiș (20%) și între 0-400m, satele de câmpie și luncă (78%)¹⁰.

În spațiul de la Dunărea de Jos, vânturat de numeroase popoare migratoare, bântuit de războaie și revendicat de marii imperii (otoman, rusesc, austro-ungar), experiența istorică îl îndemna pe țaran să se retragă pe poziții izolate și să ducă un trai modest, de subzistență. Aceasta a fost cheia supraviețuirii românilor, popor descendent din două importante rădăcinii ale antichității, dacii și romanii¹¹.

Situată într-una din cele mai mănoase părți ale teritoriului românesc cu condiții de viață din cele mai prielnice, Câmpia Băileștilor a fost locuită permanent încă din epoca pietrei sau neolitic (5500-2250 î.e.n.). O hartă a arealului cercetată de către noi ne înfățișează urme materiale aparținând epocii neolitice descoperite în cadrul arealului amintit la Rast, Sălcuța, Curmătura, Padea, Drănic, Cerăt¹². Aceași densitate de locuire este atestată și în perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, dovezi materiale și spirituale descoperite de arheologi în arealul Câmpiei Băileștilor scoțând la iveală cultura plantelor, creșterea vitelor, folosirea plugului primitiv și a tracțiunii animale, cultura materială cu cea mai întinsă arie din această perioadă purtând numele de Cultura Coțofeni, după localitatea doljeană unde a fost identificată prima dată.¹³ Similitudinile areologice din șantierul de la Cerăt, Plenița, Rast, Dunăreni-Cârna, Bistreț, Cetate, Măceșul de Jos, Boureni, Sălcuța și Negoii atestă o locuire incontestabilă a teritoriilor respective.

Localitățile Verbicioara și Dunăreni-Cârna din aceiași Câmpie a Băileștilor dau numele a două culturi din epoca bronzului, dovezi materiale de locuire din această perioadă descoperindu-se la Dunăreni-Cârna, Mărăcine, Padea, Giurgița și Curmătura¹⁴. În prima epocă a fierului, când se precizează elementele de bază ale civilizației geto-dacice, un rol deosebit în zona la care facem referire i-a aparținut Culturii Basarabi, nume luat după localitatea Basarabi (lângă Calafat)¹⁵. Descoperiri din prima epocă a fierului s-au făcut la Vârtop, Plenița și Sălcuța. În epoca a doua a fierului, începând cu secolul al IV-lea î.e.n., în arealul Câmpiei Băileștilor au apărut numeroase așezări geto-dacice, nefortificate, dar și cetăți atestate material la Padea, Dunăreni-Cârna, Rast, Cerăt, Corlate și Orodol¹⁶. Acestea, ca multe altele altminteri pe teritoriul României, erau locuite de daci care „erau cei mai viteji și mai drepți dintre traci” așa cum îi caracteriza ma-

¹⁰ Ghinoiu *et alii*, 2003, p. 36.

¹¹ *Ibidem*, p. 37

¹² Dumitrescu 1968, pag. 15.

¹³ Petrescu-Dâmbovița 1978, p. 64.

¹⁴ Morintz 1978, *passim*.

¹⁵ Petrescu-Dâmbovița 1968, p. 46-47.

¹⁶ Berciu 1966, p. 24.

rele istoric și filozof antic, Herodot. Triburile geto-dace din Oltenia și implicit cele din arealul Câmpiei Băileștilor au avut legături economice cu sudul Dunării și au intrat în contact cu lumea romană care se fixase pe malul drept al fluviului, astfel că în secolul I e.n. relațiile de schimb între cele două maluri devin foarte intense. Ele sunt atestate cu pregnanță de descoperirile monetare romane din zona Băileștilor, mai exact cele de la Ciuperceni, Desa sau Nedeia¹⁷. După anexarea Olteniei de către romani populația autohtonă a continuat să locuiască pe vechea ei vatră asimilând elemente din cultura romană. Dealtfel, în Câmpia Băileștilor există numeroase vestigii din epoca Daciei romane, adevărate mărturii ale unei intense vieți economice și totodată ale unei locuiri permanente. Castele romane de la Bistreț, Desa, Vârtop, alte urme materiale scoase la iveală de către arheologi la Afumați, Aqae (Cioroiul Nou), Basarabi, Bârca, Cetate, Corlate, Drănic, Galicea Mare, Giubega, Maglavit, Moșăței¹⁸. După retragerea aureliană Câmpia Băileștilor, ca de altfel întregul teritoriu al Daciei romane a fost locuită intens de autohtonii daco-romani, fapt dovedit de descoperirile arheologice, în număr de peste 40, privitoare la localități cu continuitate de locuire la sfârșitul secolului al-III-lea și până în a doua jumătate a secolului al-IV-lea.

Așezările, tipurile de locuințe, elementele de natură materială și spirituală descoperite ca datând până în perioada secolului al VI-lea dovedesc că populația locală daco-romană, poporul român, a dus o viață stabilă de agricultori, păstori, meșteșugari care erau purtători ai civilizațiilor tradiționale dacică și romană și ai limbii latine, astfel că în urma dovezilor incontestabile putem vorbi despre constituirea poporului român în linii generale încă de la începutul secolului al VII-lea e.n., pe ambele maluri ale Dunării unde încă din cele mai vechi timpuri preistorice și istorice înflorise o cultură și o civilizație unitară¹⁹. Procesul de formare al poporului român s-a desfășurat paralel cu pătrunderea creștinismului, fapt ce dovedește că noi, românii, ca popor ne-am născut creștini. Prezentarea locuirii zonei Câmpiei Băileștilor din cele mai vechi timpuri ne duce la concluzia că vetrele tuturor localităților componente din arealul studiat de către noi au fost, sunt și vor fi locuite neîntrerupt, chiar dacă din epocile prezentate nu deținem dovezi, iar populația care a trăit în aceste locuri a cunoscut și adoptat creștinismul care a însoțit permanent evoluția istorică ulterioară.²⁰

Locuirea neîntreruptă a tuturor vetrelor așezărilor componente din arealul de față este susținută de-a lungul întregului ev mediu românesc și chiar mai târziu de către primele documente emise de cancelariile domnești din Țara Românească.

Oltenia, în ansamblu ei prezintă un peisaj geografic cu marcante diferențieri teritoriale determinate de relieful variat dominant. Partea sudică a regiunii în care se află și Câmpia Băileștilor, areal dominat de lunci și terase ale Dunării oferă un cadru prielnic dezvoltării așezărilor omenești; Câmpia Băileștilor, Câmpia Blahniței, Câmpia Desnățuiului au oferit condiții favorabile ce au atras populația din cele mai vechi timpuri.

Dintre numeroasele mărturii de geografie istorică ne vom opri doar asupra celor care sunt în măsură să înlesnească cunoașterea complexului de factori care au contribuit la formarea rețelei de așezări. În privința originii și evoluției așezărilor, Câmpia Băileștilor

---

¹⁷ Tudor 1968, p. 27-28.

¹⁸ *Ibidem*, p. 266-267.

¹⁹ Toropu 1976, p. 151, 154-155.

²⁰ Giurescu 1973, p. 116; Branga, 1978.

a avut o locuire intensă încă din primele epoci istorice, locuire atestată de mulțimea punctelor arheologice în care au fost descoperite urme de locuire din toate epocile. Câmpia Băileștilor și principalele văi care o străbat se detașează prin bogăția și varietatea vestigiilor istorice (așezări, locuințe, fortificații, unelte, ceramică, monede).

În cadrul tănărului stat feudal, Țara Românească, constituit la începutul secolului al XIV-lea a avut loc dezvoltarea unei puternice vieți feudale în toată Oltenia. În secolul al XIV-lea, în Câmpia Băileștilor sunt atestate documentar circa paisprezece localități, neîndoindnic fiind faptul că în zonă erau mult mai multe sate existente.

Ne întemeiem afirmația pe faptul că cele mai multe sate atestate erau daniile făcute mănăstirilor, deci avem de-a face cu satele aservite, pe când cele libere nu intră în circuitul documentar decât cu prilejul unor judecăți legate de proprietate. Așa se poate explica și numărul mare de sate existente pentru acest secol în regiunea de câmpie, unde predomină satele aservite.

O altă dovadă a faptului că numărul așezărilor din zonă era mult mai mare, îl constituie, în secolele următoare, numărul satelor atestate documentar care urcă la 122 și respectiv 340. Numărul mai mare de sate atestate documentar în secolele al XV-lea și al XVI-lea, față de secolul XIV nu se poate pune pe seama apariției unor așezări mai noi, decât în mică măsură. Este mai mult decât probabil că unele dintre așezări existau de multă vreme însă nu au fost consemnate de timpuriu.

În secolele al XV-XX-lea numărul așezărilor menționate documentar crește semnificativ, de la o epocă la alta.

Din analiza răspândirii geografice se observă, pe de o parte gruparea așezărilor cu precădere în partea nordică și centrală a Câmpiei Băileștilor, mai puțin în cea sudică, iar în cadrul arealului studiat de noi, toate aceste așezări, fie sate sau comune se grupau mai cu seamă pe liniile de contact dintre unitățile naturale diferite (lunci, terase, dealuri).

Intensificarea populării și îndeșirea satelor a avut un caracter mai pronunțat pe principalele văi, care prezentau condiții favorabile practicării agriculturii în luncile bine dezvoltate, o circulație mai lesnicioasă. În partea centrală și sudică a arealului, cu văi mici, așezările sunt mai rare.

Ca și caracteristică generală a Câmpiei Băileștilor în ceea ce privește regiunea de câmpie se poate observa faptul că satele au apărut grupate oarecum uniform pe podurile teraselor, cu o concentrare mai accentuată în lungul Jiului și a Dunării, a Desnățuiului și la contactul Câmpiei înalte a Bălăciței cu câmpia joasă a Blahniței. De asemenea, ele se concentrau în jurul punctelor comerciale de pe marile drumuri unde se găseau și puncte de vamă: Calafat (Vadul Diului, Vama Țibru în dreptul localității Bistreț, la gura Jiului).

Din motive geografice, economice și istorice, Lunca Dunării, parte componentă a arealului Câmpiei Băileștilor a jucat rolul unui suport mult mai important decât acela al teraselor în continuitatea elementului uman la marginea Câmpiei Române și aceasta datorită faptului că ea oferea o serie de înlesniri: procurarea cu ușurință a bunurilor necesare traiului (terenuri fertile pentru agricultură, bălți cu pește și fructe sălbatice), legături lesnicioase datorate apelor care o străbat, mijlocind schimburile de produse cu populațiile mai îndepărtate și adăpost în perioadele de nesiguranță istorică. Aici, pe grinduri, omul practica agricultura, creștea animalele, își construia gospodăria și locuințe în preajma bălților și la adăpostul zăvoaielor.

Multitudinea izvoarelor (documente, hărți, tradiția orală) confirmă ipoteza unei locuiri mai intense a luncii. În ostroavele înalte (Ostrovolul Mare) urmele materiale încep

cu neoliticul, se continuă cu cele din Hallstat, din timpul dacilor și din feudalismul timpuriu, confirmând că ostroavele au fost, de foarte mult timp și aproape permanent, locuite și utilizate. Abundența oaselor de pește, a scoicilor și a numeroaselor greutateți folosite la partea de jos a plaselor de pescuit sunt dovezi sigure că ocupația majoră a ostrovenilor a fost pescuitul, care le-a furnizat hrana atât direct cât și prin intermediul schimbului în natură (în special cu cereale).

Încă din veacul al -XIV-lea documentele istorice relevă raporturi deosebit de strânse între populație și lunca Dunării de la vest de Jiu. Astfel satul Hârsomuinți, nume sub care apărea la acea dată Rastul de azi²¹, atestat documentar la 1385²² se pare că și-a avut vatra pe unul din grindurile luncii.

De asemenea, satul Vadul Cumanilor sau Comani, nume sub care a ființat până în secolul al XIX-lea actualul sat Golenți, este atestat în același an și a fost așezat potrivit tradiției, în Ostrovul Golu²³, de unde se pare că și-a luat ulterior numele.

Satul Stănișor, atestat documentar la 1387²⁴, care a înlocuit un topic mai vechi – Bresnița – este probabil că și-a avut vatra pe unul din grindurile din preajma bălții Bistreț.

Dezvoltarea istorico-socială din Țara Românească în secolele XV-XX a sporit atributele economice și strategice ale luncii. S-a intensificat pescuitul bine organizat, începând din veacul al XVI-lea, când satele dunărene și-au avut năvodarii lor, conduși de vătafi iscusiți²⁵.

Creșterea animalelor a căpătat o importanță din ce în ce mai mare pe baza întinselor pășuni naturale, lunca menținându-și în continuare funcția de adăpost natural, mai ales în perioadele critice legate de războaie. Toate acestea justifică, în condițiile noi, legăturile populației în continuă creștere cu lunca Dunării și resursele ei²⁶. În secolele XV-XVI sunt consemnate documentar o serie de așezări, care, după toate probabilitățile erau situate în lunca Dunării: satul Mișina și Rogojani la sud de Desa, Ciubrova la sud de Ghidici, Urâți la sud de Negoii²⁷, Strâmbele (două siliști) la sud de Catane, Călugărenii (două săliști) lângă balta Bistreț²⁸, Nedeița și Marmurele la sud de Nedeia²⁹.

Documentele istorice din secolul al XVII-lea și cele cartografice din secolul al XVIII-lea completează imaginea rețelei rurale din lunca Dunării. Acum sunt atestate satele Rotunda, Zdegla, situate probabil lângă bălțile cu același nume și Potroșani la sud de Gighera. Fenomenul de părăsire a luncii pare să fie destul de vechi și el s-a datorat în bună parte inundațiilor, înmlăștinirilor și terenurilor nisipoase. El a avut loc, în special, atunci când condițiile istorico-sociale nu îi erau defavorabile. Acest proces a fost surprins atât în hărțile din secolele XVIII-XIX, Negoii, de pildă, figura pe harta din 1791 a lui Specht cu un grup de case în fostul sat Urâți, situat în luncă și un grup pe locul actualei vetre. Se spune că satul Ciuperceii Vechi era situat, altădată, la ostrov

---

²¹ Nicolăescu-Plopșor, Dumitrescu 1951, p. 267-272.

²² Nicolăescu-Plopșor 1952, p.33.

²³ Lahovary 1902, p. 88.

²⁴ *** 1952, p.21-23.

²⁵ Giurescu 1957, p.214-216.

²⁶ Băcănaru 1968, p.215-222.

²⁷ *** 1952, p.22,139-140.

²⁸ *Ibidem*, p. 139-140.

²⁹ *Ibidem*.

lângă pădure. Ciurma l-a silit să se mute pe locul unde este astăzi. Așa cum am arătat, documentele istorice din veacul al XVI-lea și cele cartografice din veacul al XVIII-lea vorbesc de existența unui sat, Zdeglă, în apropiere de Ciuperceii Vechi. Și în cazul satului Maglavit, așezare veche de pe valea Lopcei, lângă Dunăre, au intervenit mutații, nisipul obligându-i pe săteni să strămute așezarea.

Desa a fost așezată în luncă, la balta Pietrile. Umezeala și nisipurile i-au silit pe săteni să se mute la balta Romanița, apoi la balta Șoboloaica, pentru ca în final, să se așeze în locul actual al vetrei sale.

După cum se poate constata mutarea satelor s-a înfăptuit în etape succesive, ele schimbându-și uneori de 3-4 ori vatra. Disparația unor sate din luncă nu a însemnat și pierderea locuitorilor acestora. Numărul relativ redus al acestor așezări din zona de câmpie, dar cu populația cea mai numeroasă din întreaga zonă, ar putea constitui cel mai puternic argument în favoarea ipotezei că toți acești locuitori s-au alipit la așezările mai vechi sau mai noi din zonă, care ofereau condiții mai bune de dezvoltare. Concentrarea activităților productive și a funcției de locuire pe contactul și podul teraselor nu a determinat abandonarea exploatarea luncii. Apariția unui însemnat număr de așezări temporare (colibe, târle, sălașe) a dus la valorificarea mai departe a resurselor piscicole și pastorale ale acesteia.

Bibliografie

- *** 1952 *Documente privind istoria României, Seria B, Țara Românească, veacul XIV-XVII, vol. II, București.*
- Băcănanu 1968 I. Băcănanu, *Probleme geografice în dezvoltarea așezărilor omenești din valea Dunării în secolele al XV-lea și al XIX-lea, în Studii și cercetări de geologie-geografie, București.*
- Berciu 1966 D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre, București.*
- Blaga 1936 L. Blaga, *Trilogia Culturii, București.*
- Cucu, Băcănanu 1972 V. Cucu, I. Băcănanu, *Geografia satului românesc, în Sociologie geografică, București.*
- Dumitrescu 1968 V. Dumitrescu, *Arta neolitică în România, București.*
- Dunăre 1956 N. Dunăre, *Specificul Etnografic al Cîmpiei Ardealului.*
- Ghinoiu și et alii 2003 I. Ghinoiu, *Atlasul Etnografic Român, vol.I, București.*
- Giurescu 1957 C.C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România, București.*
- Giurescu 1973 C.C. Giurescu, *Formarea poporului român, București.*
- Godea 2004 I. Godea, *Revoluția arhitecturii satului în secolul al-XVIII-lea în Transilvania, în Ethnos, București.*
- Lahovary 1902 G. Lahovary, *Marele Dicționar geografic al României, vol II, București.*
- Morintz 1978 S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, București.*
- Petrescu 1969 P. Petrescu, *Arhitectura, în Arta Populară Românească, București.*

- Petrescu-Dâmbovița 1978 M.Petrescu-Dâmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași.
- Ploșor, Vl. Dumitrescu 1951 C.S. Nicolăescu-Ploșor, Vl. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Rast-Dolj*, București.
- Ploșor 1952 C.S. Ploșor, *Țara Românească, veacul XIV-XVII*, în *Documente privind Istoria României*, Seria B, București.
- Tudor 1968 D. Tudor, *Oltenia romană*, București.
- Toropu 1976 O. Toropu, *Romanizarea târzie și străromanii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova.
- Vlăduțiu 1973 I.Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București.

Considerații asupra industriei casnice textile din microzona Bujoreni – Muereasca

Oana Ștefana Florescu¹
stefana_dosa@yahoo.com

Keywords: *blankets, textiles, clothes, breeding.*

Summary: *The variety of the textiles made in this micro-area by the women's skillful hands, gives us the opportunity to know not only the occupations and the way of life of the people in this region, but also the wonderful folk art that comes from the soul of those who did their best to adorn their house and clothes as well.*

Most of the craftsmen were peasants who were also involved in the agriculture and the livestock breeding. However, weaving was a domestic craft for a long time. Although there were blankets, rugs and towels on the walls in every house, each one brought something new

The women's costumes are similar in both regions, with no essential differences. The women's costume consists of an embroidered blouse, a skirt with aprons on both sides and on the head, a scarf.

The folk costume is one of the vast domain and at the same time, of high complexity of the importance of the Romanian folk art. Being known the importance of clothing in man's life, the folk costume is a valuable document, and analyzing the elements it is made of, we are able to solve important problems of ethnogenesis.

În microzona Bujoreni - Muereasca sunt distribuite 15 sate care aparțin la două comune: Bujoreni (cu satele Olteni, Bogdănești, Bujoreni, Gura Văii, Lunca, Malu Alb și Malu Vârtop) și Muereasca, care se învecinează la nord și la vest cu comuna Bujoreni, cu satele Muereasca de Jos, Andreiești, Coasta, Găvănești, Hotarele, Muereasca de Sus, Pripoara și Șuta. Primul act de atestare a satului Bujoreni, în care alături de acesta apare menționat și satul Olteni, este un hrisov din 25 iunie 1436, emis la Târgoviște de voievodul Alexandru Aldea.² Primul document de atestare a satului Muereasca este un hrisov emis de Alexandru Voievod la 13 februarie 1574, prin care acesta întărește boierilor Podea, Badea, Stan și Odoleanu dreptul de stăpânire asupra acestor locuri.³

Varietatea textilelor confecționate în această microzonă de mâinile dibace ale femeilor, ne oferă prilejul de a cunoaște nu numai îndeletnicirile și modul de viață al oamenilor de pe aceste meleaguri, ci și minunata artă populară izvorâtă din sufletul acelora care făceau totul pentru a-și împodobi casa și portul cât mai frumos.

Cei mai mulți meșteșugari erau țărani care se ocupau cu agricultura și cu creșterea animalelor. Țesutul a fost, însă, vreme îndelungată, un meșteșug casnic prin excelență, practicat pentru satisfacerea nevoilor familiei și ale unor comunități restrânse⁴.

---

¹ Florescu Oana-Ștefana, muzeograf, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

² Tamaș *et alii*, 1983, p. 26.

³ *** 1952, p. 133.

⁴ *** 1998, p. 13.

Deși în fiecare casă existau macaturi, scoarțe și ștergare pe pereti, fiecare în parte aducea ceva nou.

Macaturile sau velințele folosite pentru așternut patul – țesute în război, din lână și bumbac - diferă după model și tehnica de țesut. Aceleași macaturi din bumbac galben și lână grenă sau neagră pot fi țesute în patru ițe din năvădeală sau cu 12,13,16,30,40,70 ițe pe natră. Din cânepă se confecționau, de asemenea, țesături pentru așternut cu aceleași modele.

Păturile sau țoalele din lână erau țesute în patru ițe și apoi date la pivă. Predomină țoalele albe cu vergi negre din lână naturală țurcană. Ca o particularitate, trebuie menționat că rasa de oaie țurcană produce o lană de calitate inferioară care are însă lungimea și grosimea mai mare a firului comparative cu cea obținută de la alte rase de oi⁵.

S-au întâlnit și țoale în carouri care amintesc de țolicile ciobanilor din Mărginimea Sibiului. Cu siguranță, ciobanii de dincolo de munti, prin transhumanță, au adus prin partea locului aceste țesături, influențând pe cele de aici. Așa se explică și apariția acelor macaturi cu sbilț lucrate după model dobrogean.

Pe lângă aceste așternuturi de pat, femeile își țeseau pânză din bumbac pentru ii și zăvelci, pentru cămași și poale bărbătești.

Portul femeiesc se aseamănă în cele două comune, neexistând deosebiri esențiale. Portul femeilor constă în ie cu altiță, fotă sau fustă cu zăvelci, iar pe cap basma și, mai târziu, găitaniul și tulpanul.

Ia, confecționată de fiecare femeie, era din pânză de bumbac albă, țesută în casă. Cele mai vechi ii găsite în aceste comune au motive ornamentale alese în război. Mai târziu apare costumul cusut în muște, piezuri, mărgele și paiete. Caracteristic acestei microzone este ia cu altiță și motive ornamentale geometrice cu râuri pe margini și bentiță sau volan la mânecă. Cromatica vie este specifică celor două comune, elocventă fiind în acest sens o ie confecționată din 16 culori „pentru că vine mai frumos”⁶.

În ceea ce privește fota, din cercetările făcute pot fi deosebite două tipuri: fotele de Muscel, pe care le cumpărau, și fotele din lână, confecționate în casă. Motivele ornamentale erau alese în război, în diferite culori. Mai târziu, apar fotele cu paiete și alese cu fir mărgelat.

Fusta era confecționată din pânză albă de bumbac țesută în casă, fiind croită din cinci lați și jumătate în funcție de talia celei care o purta. Motivele ornamentale erau dispuse la poalele ei, în special geometrice, la început alese în război, iar apoi cusute cu arnici și, mai târziu, aplicate paiete.

Peste fustele din bumbac se purtau zăvelcile. Țesute în război cu alesături sau cusute pe catifea, zăvelcile apar bogat ornamentate: cele mai vechi cu motive geometrice, iar cele mai noi aveau motive florale cu paiete aplicate și mărgele.

În Muereasca, pe lângă zăvelcile negre se foloseau și zăvelcile colorate care se asortau cu iile.⁷

În comunele cercetate un element comun este folosirea pe ie a vestei din catifea foarte brodată cu mărgele și paiete⁸. În Muereasca, vesta din catifea se cumpăra din

---

⁵ Vețu 2003, p. 50.

⁶ Inf. Popescu Ioana, sat Muereasca de Jos, comuna Muereasca, n. 1931.

⁷ *Ibidem*.

Râmnicu Vâlcea sau se făcea la croitoreasă.⁹ În Bujoreni, la costumul cu șorțe negre se purta vestă neagră din catifea, cu șnur negru decorat cu fir argintiu sau maroniu. La costumul cu fotă ornamentată cu fir auriu și mărgelile se folosea vesta colorată, ornamentată cu râuri, cu mărgelile colorate, pe fond negru din catifea.

În privința hainelor groase de iarnă, în Bujoreni se purta vestă maronie din dimie, fără mâneci, și subă din lână, maronie, țesută și brodată cu bentiță neagră.

În Muereasca, șuba era neagră sau gri, simplă, fără decor. Se purtau și cojoace. Dacă, de obicei, femeile purtau cojoace deschise în față, aici purtau pieptar închis, cu buzunare și butoniere sus. Vesta din piele de oaie era denumită cojocică, având și aceasta buzunare. Era o mândrie să porți pieptar ca o piesă obligatorie a costumului: „în ciuda sărăciei în care am crescut, tata ne făcea la toți cei cinci copii pieptare iarna”.¹⁰

Marama intră în componența costumului femeiesc de sărbătoare. La început marama era confecționată din borangic țesut în casă, apoi apar și maramele de Muscel pe care le cumpărau de la târg și care erau mult mai fine, fiind tot din borangic. Motivele ornamentale alese sunt geometrice, pe suprafața maramii, și florale, la margini și capete.

Dacă până la începutul sec. al XX-lea încă se mai foloseau în zonă opincile, imediat după cel de-al doilea război mondial situația s-a schimbat: „mi-a dat mama și mie odată opinci că erau călduroase, dar m-am dus la școală și au răs copiii de mine”¹¹. Este adevărat că femeile bătrâne mai mergeau la biserică și în anii '70, încălțate în opinci și îmbrăcate cu șorțe, ie și subă.

În costumul bărbătesc diversitatea nu este atât de mare ca și la costumul femeiesc. Predomină, de regulă, cromatica deschisă, rar folosindu-se culorile vii. În Bujoreni, bărbații purtau cămașă cu poală lungă până mai sus de genunchi cu una sau doua palme. Erau albe, cu râuri albe sau colorate la poale. Ele aveau decolteu numai la guler, mâneca fiind simplă.

Următoarea treaptă a evoluției cămășii bărbătești o reprezintă cămașa lungă până la coapse, care se baga în pantaloni. În Muereasca, această cămașă era albă, cusută fie pe pânză de casă, fie pe pânză topită. Cămașa avea mânecă largă, cu râuri la încheietură, umăr, pe mânecă și pe piept. Ornamentația cămășii, realizată, în general, prin cusături în alb, este simplă și sobră. O excepțională valoare artistică are cheița cu acul¹², care unește foile de pânză. La cămășile bărbătești cheița este mai dezvoltată și reflectă o virtuozitate rar întâlnită.

Costumul popular constituie unul dintre domeniile vaste și, în același timp, de mare complexitate ale artei populare românești. Cunoscută fiind însemnătatea deosebită pe care o are în viața omului îmbrăcămintea, costumul popular reprezintă un document prețios, prin descifrarea și analiza elementelor din care se compune putându-se elucida importante probleme de etnogeneză.

---

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ Inf. Stroe Maria, sat Bujoreni, comuna Bujoreni.

¹² Stoica et alii 1972, p. 128.

Bibliografie

- *** 1952 *Documente privind istoria României B.Țara Românească. Veacul al XVI-lea, vol. IV, (1571-1580)*, București.
- Stoica 1998 G. Stoica, *De la fibră la covor*, București.
- Stoica, et alii., 1972 G. Stoica, E. Secoșan, I. Vlăduțiu, P. Petrescu, *Arta populară din Vâlcea*, Rm Vâlcea.
- Tamaș et alii., 1983 C. Tamaș, I. Soare, C.M. Andreescu, *Tezaur medieval vâlcean, vol. I*, București.
- Vețu 2003 R. Vețu, *Unelte, mașini și instalații textile și de pielărie*, Slobozia.

RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA PATRIMONIULUI

Problematica restaurării și conservării piesei *Șerpar Brodat*

Ruxandra-Ioana STROIA¹
ruxandrastroia@yahoo.com

Keywords: *preservation, restoration interventions, manufacturing.*

Summary: *The paper is concerned with the restoration stage of a tissue caught at the waist, namely with the general documentation, the specific conditioning and manufacturing techniques, the inquiries and the preservation/restoration interventions.*

Introducere

Condițiile naturale existente pe teritoriul României au favorizat în mod deosebit dezvoltarea activității de creștere a animalelor complementar cu aceea de cultivare a plantelor. Acest fapt a permis dezvoltarea multor meșteșuguri legate de necesitățile de viață ale oamenilor locului, printre care și cel al prelucrării pieilor.

Informații despre meșteșugul prelucrării pieilor pe teritoriul țării noastre sunt puține la număr și se pot exemplifica prin descoperirile arheologice, note istorice, iconografice și etnografice sau cercetări de teren.

Se știe că pielea, material de natură organică este perisabilă în timp. De asemenea, se știe că activitățile de prelucrare, croire și finisare a pieilor s-au executat multă vreme doar în familie, fiind ținute în mare secret și fără a exista documente scrise privitoare la procedeele tehnice experimentate și aplicate de-a lungul generațiilor.

În timp, din nevoia satisfacerii trebuințelor locuitorilor, a necesităților locale și a cerințelor din alte părți ale țării au apărut specializări și diversificări, meșteșugarii împărțindu-se în pielari, tăbăcari, blănari, jocari, curelari, cizmari, saidăcari, șelari, mănșari.

Din marea familie a meșteșugului prelucrării pieilor face parte și meșteșugul curelăritului.

La confecționarea curelelor sau chimirelor se folosea pielea obținută prin tăbăcirea vegetală a pieilor crude de vită. Tehnologia tradițională folosește ca materiale sarea, tărâțele, cenușa, varul, etc., cărora li se adaugă tananții naturali și coloranții. Pieile jupuite erau întinse și fixate în cuie pe ramă. Se sărau bine iar uneori se presăra și cenușa pentru a se absorbi mai repede apa din piele. Se lăsau astfel la conservat până la două săptămâni. Pieile crude se introduceau în apă și se țineau una, două săptămâni la înmuiere. Se scoteau apoi și se răzuiau manual pentru îndepărtarea resturilor de carne de pe ele. Se foloseau cuțite speciale, cu lama lungă și ușor curbată. După curățire, pieile se spălau și se imersau în apă și var nestins pentru a obține căderea părului. Această operație numită cenușărire dura aproximativ două săptămâni până cand părul începea să cadă. Atunci pieile se scoteau și se rădeau cu ajutorul unor cuțitoaie. Pentru îndepărtarea

---

¹ **Stroia Ruxandra Ioana**, inginer restaurator expert, conservare restaurare textile-piele, Muzeul Brukenthal, Sibiu.

urmelor de var, pieile se spălau în butoaie cu apa caldă și excremente de pasăre. După mai multe operații de curățire prin alternanța apei reci cu cea caldă pieile se șeruiau.

Șeruirea avea drept scop obținerea „cărni de var” (prin îndepărtarea grăsimilor și a resturilor de carne). Se făcea din nou o spălare cu apă caldă urmând apoi piclarea în butoaie. Piclarea este operația de tratare a pieilor cu o soluție acidă (ex. bicromatul de sodiu sau potasiu). Este o operație care necesită multă cunoaștere și experiență deoarece de ea depinde modul în care taninul va pătrunde și se va fixa în piele. Tabacirea diferă de la o piele la alta în funcție de obiectul care urmează să se producă.

Meșteșugarii utilizau cel mai adesea ca material tanant scoarța de stejar, ghinda sau scoarța de arin pe care o uscau și o măcinau mărunț, o lăsașu la macerat una, doua zile apoi o fierbeau. Astfel rezulta soluția tanantă. În zonele de munte, primăvara, se mai utiliza coaja și conurile de brad sau pin care făceau pielea mai „unsă”. După tăbăcirea pieile se spălau pentru îndepărtarea reziduurilor rămase, se uscau și apoi se finisau prin ungerea cu uleiuri speciale pentru piele și se vopseau în funcție de produsul final care urma să se obțină.

Coloranții folosiți puteau fi:

- de origine minerală: sulfat de fier-tonuri cenușii până la negru intens sau potasiu și sodă caustică- tonuri brune- castanii

- de origine vegetală: extrase din arbori ca vestita culoare de lemn de băcan-roșu castaniu, roiba (roșu strălucitor), licheni –se extrage orcica (cenușiu-verde argintiu), flori, șofranul (galben și brun deschis)

- chimici-anilinuri

Tonurile puternice se obțin prin concentrarea soluțiilor dar și prin aplicarea succesivă și repetată a colorantului.

În funcție de operațiile și substanțele folosite se obțin calități și sortimente de piele diferite.

Specific la pielea pentru chimire este ungerea care se face cu o cantitate mare de grăsime, ce conferă pieilor rezistențe deosebite la sfășiere și tracțiune și totodată o flexibilitate foarte accentuată.

Pieile pentru curele se pregătesc cu grijă pentru a se obține fâșii cu suprafețe netede, de grosime uniformă. Ele constituie suportul solid pe care se aplică ornamentele. Acestea diferă de la o regiune la alta și pot fi realizate în mai multe tehnici: de ștanțare cu diferite poansoane, de presare, de brodare sau combinate între ele .

Brodarea se poate face cu ață de mătase, bumbac, lână sau lână, fir de aur, argint sau aramă, împletituri cu fâșii subțiri de piele, fâșii sau fire metalice, fâșii subțiri de postav, aplicații de piele pe piele, aplicații de mărgel, paiete, postav colorat, blană, sticlă sau oglinjoare.

Ca unelte, alături de ciocan, foarfeci, clești, se folosesc preducele, rozete pentru încastrat pielea pe margini, ace de oțel cu muchii, diferite ștanțe pentru obținerea motivelor ștanțate sau repusate. Nelipsit este scaunul de curelar, de formă specifică cu un fel de menghină verticală în care se prind curelele în timpul lucrului și mai nou se folosesc mașini de cusut .

Descrierea piesei

Șerparul brodat luat în studiu este croit dintr-o singură bucată de piele de vită, tăbăcită vegetal. După finisare piesa a primit culoarea maro-roșcat.

De formă dreptunghiulară, cu dimensiunile inițiale de 93,5 cm. lungime și 23 cm. lățime, pielea s-a pliat în trei straturi, al treilea strat (marginea superioară) având o lățime ce variază pe porțiuni, de la 4,5cm la 3 cm. lățime. Dimensiunea finală a șerparului este de 93,5 cm. lungime și 9,5 cm. lățime.

Din aceeași bucată de piele, printr-o tehnică de croire simplă, sunt obținute și cele trei curelușe de închidere, cu lungimea de 16 cm. și lățimea de 2,5 cm. În spatele acestora, pentru a crește rezistența pe porțiunea aceasta de închidere, se adaugă ca dublură o bucată de piele din același sortiment de dimensiuni 10 cm / 14 cm. Aceasta este fixată la partea superioară cu un șnur de piele, iar la partea laterală și la partea inferioară cu un tighel de fixare și totodată de ornament. În continuare este fixat prin tighelire un alt ornament brodat cu motive florale. Inițialele proprietarului sunt brodate în interiorul celor două „lalele”.

Curelușele cu cataramă sunt croite din același sortiment de piele ca și șerparul. Fiecare din ele poartă un număr de 9 găici brodate. Au dimensiunile de 14 cm. lungime și 2 cm. lățime, și sunt fixate pe o piesă suport, brodată și ștanțată, cu dimensiunile 13/9 cm. Acest ansamblu este fixat cu tighel executat manual, în partea dreaptă a șerparului.

Buzunarul șerparului, de lungime 16,5 cm. se închide la partea superioară cu trei capse metalice, fixate pe capac. Broderia împodobește toată suprafața feței buzunarului și a capacului, fiind realizată cu motive florale.

La partea superioară a șerparul, pe toată lungimea lui, sunt colțișori obținuți prin ștanțare și înfrumusețați cu „șinte găurite” din cupru. Marginea este fixată cu tighel dublu, executat mecanic.

Decorul pe porțiunea de mijloc se realizează prin repusare și se organizează într-un registru simplu, drept-liniar, discret, dispus pe lungime. Se respectă cu strictețe acele “canoane ale artei populare” și anume simetria, ritmul, repetiția în registru.

Broderia se execută cu fir de cupru și meșină verde. Motivele ornamentale sunt geometrice și florale.

Cusăturile sunt realizate manual și mecanic, cu ață de cânepă de culoare galben-auriu și au rol de fixare cât și rol de ornament.

Stare de conservare

La intrarea în laboratorul de restaurare obiectul a fost investigat, constatându-se prezenta următoarelor degradări:

- fizico-mecanice: uzură funcțională, depuneri de praf, substanțe grase și murdărie, pierderea de piele brodată de la buzunar, pierderea aței de la tighele, partea stânga față, deformare

- fizico-chimice: îmbătrânirea pielii cu pierderea higroscopicității și a elasticității, piele decolorată “roasă” de timp, depuneri masive de produși de coroziune ai cuprului pe piele ,capse și șinte găurite cu produși de coroziune, decolorări pe anumite porțiuni

- biologice: atac inactiv de mucegai

Investigații. Buletin de analize

În vederea începerii operațiunii de restaurare au fost efectuate următoarele investigații:

- măsurători și analize vizuale: măsurarea grosimi pielii 8 mm, măsurarea ”firului de cupru” 1-2,5 mm., h-2 microni măsurat cu micrometrul manual, meșina de culoare verde 1-2,5 mm

- observații microscopice combinate cu microfotografie și comparații cu moștrul de piele
- măsurarea Ph-lui cu hârtie indicatoare = 3,5 PH
- certificarea tăbăcirii vegetale prin analize specifice
- testele de stabilire a conținutului de umiditate și grăsime din piele nu s-au efectuat deoarece necesită o cantitate mare de probă și prelevarea de probe în acest caz nu se recomandă
- testul arderii a confirmat că ața de la tighele este de bumbac
- prezența materialului gras depus în unele locuri pe suprafața pielii s-a confirmat prin topirea probelor prelevate la încălzirea pe spatulă
- petele alburii prezente pe suprafața pielii atât pe față cât și pe dos nu s-au topit la încălzirea pe spatulă și se presupune a fi săruri
- prezența petelor de mușcăi pe interiorul buzunarului
- elemente detectate în urma investigației prin metoda „fluorescenței cu raze X”: fier, calciu, zinc, analiză realizată la Institutul Național de Cercetare în Conservare - Restaurare București
- ținte găurite și firul din aliaj pe bază de cupru prezintă depuneri masive de produși de coroziune ai cuprului, verzi, translucizi, (săruri de cupru ale acizilor rezultați din degradarea grăsimilor cu care s-a tratat pielea) în zonele de contact cu pielea

Pregătirea materialelor pentru restaurare

S-a pregătit mai întâi locul de muncă, instrumentarul și materialele pentru tratamente:

- ața pentru refacerea tighelului, din bumbac, asemănătoare cu cea originală
- ace de cusut piele, ace drepte și curbe, de diferite dimensiuni și finețe
- unelte și materiale auxiliare
- adezivul pentru lipit s-a ales după efectuarea unor teste de lipire cu mai multe tipuri și concentrații de adezivi. S-a obținut din 20 grame clei de piele și 100ml. apă. Soluția s-a fiert timp de 60 de minute pe baie de aburi, cu amestecare continuă. După răcire s-au adăugat 5 picături de timol. S-a obținut 100 ml adeziv.
- piele subțiată pentru consolidarea și integrarea zonelor cu rupturi și pierderi de piele

Intervenții de conservare și restaurare

- curățirea mecanică și umedă

S-au făcut desprăfuiți prin periere cu ajutorul unor pensule moi și apoi o aspirare cu miniaspiratorul. Îndepărtarea impurităților, a depunerilor de praf și murdărie s-a făcut și printr-o curățare umedă. Cu tampoane de bumbac umezite în soluție de alcool izopropilic 70% s-a făcut o ștergere ușoară pe toată suprafața pielii.

- curățirea metalelor

Cuprul și aliajele din cupru reacționează cu uleiurile din piele și formează produși ceroși verzi.

Fierul și aliajele din fier corodează când este în contact cu pielea acidă.

Aceste metale produc în jurul lor zone slabe, fragilizate, iar materialele rezultate din coroziune colorează sau deteriorează pielea.

La efectuarea operațiilor mecanice de îndepărtare a produșilor de coroziune pielea se acoperă pentru a nu fi zgâriată ori pentru a se evita ca impuritățile să nu se infiltreze în piele.

Pentru îndepărtarea produșilor de coroziune ai cuprului s-au folosit bețișoare de lemn cu capăt de bumbac umectate cu alcool izopropilic 70% și mici paturi absorbante din hârtie de filtru și vată umectate cu white spirit .

La curățirea capselor poziționate pe capacul de buzunar și a cataramelor de închidere s-a folosit creionul din fibră de sticlă.

Protejarea metalelor s-a realizat cu un strat de paraloid B72 1% în acetonă.

- refacerea tighelului pe porțiunile cu ața lipsă și vopsirea aței

Mai întâi s-a curățat cu penseta capetele de ața rămase. Acestea s-au păstrat și s-au atașat la fișa de restaurare.

Deoarece punctele martor de coasere erau perfect vizibile s-a putut realiza ușor refixarea prin coasere.

S-a executat cusătura “punct de tighel”, folosind ace cu vârf tip bilă.

S-a cusut cu ață de bumbac vopsită în culoare gălbui.

Vopsirea s-a făcut în laborator. S-a folosit colorant direct Intralite Day Fast Brown BRL OT/MT16, produs de firma Yorkshire - Group Belgia. S-au făcut mai multe teste de vopsire pentru obținerea nuanței dorite pe 10 grame fir după care s-a definitivat rețeta astfel: baia de vopsire (4 litri apă) s-a încălzit la 40 grade Celsius, s-a adăugat 2 grame sodă calcinată, 7 grame colorant, 30 grame clorură de sodiu. S-a ridicat temperatura la 90 grade Celsius.

Firele de bumbac (200 grame) s-au spălat bine cu detergent, s-au clătit bine și fără să se stoarcă, s-au introdus în baia de vopsire. Vopsirea a durat o oră, după care vasul s-a luat de pe foc și s-a amestecat în continuare încă 15 minute la temperatură de 80 grade Celsius. S-au scos firele din baia de vopsire, s-au clătit cu apă rece până ce apa a rămas curată și s-au uscat la loc ferit de acțiunea directă a razelor solare.

- consolidarea zonelor cu rupturi și pierderi de piele

Pentru consolidarea și integrarea zonelor cu rupturi și pierderi de material s-a ales piele de vită , procurată din comerț, asemănătoare la culoare cu cea originală.

Bucățile de piele subțiate și integrate la culoare s-au așezat în interiorul buzunarului și s-au lipit cu adeziv (clei de piele). La presat S-au folosit săculeți de nisip.

- hidratarea și emolieria pielii s-a făcut numai în zonele unde nu există metal

Rețeta folosită: 30 gr. ulei de copită, 10 gr. lanolină, 10 gr. detergent neionic, 400 ml. apă, 0,1% timol. Se amestecă la temperatură de 60-80°C, până se omogenizează.

- redobândirea formei inițiale

Redobândirea formei inițiale a șerparului s-a făcut prin umidificarea locală pe porțiunile deformate, urmată de așezarea piesei pe tamburul suport.

Pentru umidificarea s-a realizat un pat absorbant tip sandwich din mai multe straturi de materiale suprapuse: hârtie de filtru , 2 straturi de pânză umedă de bumbac și folie de polietilenă. S-a supravegheat atent, timp de 30 minute, după care operația s-a repetat de mai multe ori până când pielea a devenit ușor elastică. A urmat așezarea pe tamburul suport. Acesta s-a confecționat din poliuretan și apoi s-a învelit în husă din pânză de bumbac, neacidă. Diametrul este egal cu cel al șerparului.

Bibliografie

- Alexandrescu 1943   Alexandrescu Grigore, *Tăbăcăria de-a lungul veacurilor*, Editura Cartea Românească.
- Chiriță, Chiriță 1993   Chiriță Gheorghe, Chiriță Maria, *Pielea animală*, , București.
- Chiriță, Ionescu Boeru 1975   Chiriță Gheorghe, Ionescu Boeru C, *Bazele fabricării pieilor*, București.
- Chiriță 1983   Chiriță Gheorghe, *Tehnologia Pieilor și Blănurilor*, București.
- Creangă Doina 2003   Creangă Doina *Prelucrarea pielii - parte integrantă a culturii materiale a omului*. Revista „Codrul Cosminului” nr. 8-9, 2002/2003, p. 243-246.
- Irimie *et alii* 1985   Cornel Irimie, N. Dunăre, Paul Petrescu, *Mărginenii Sibiului*, București,.
- Deselnicu *et alii* 1984   Deselnicu M., Olteanu Ș., Teodorescu V., *Istoria prelucrării pieilor pe teritoriul României*, București.
- Hartwig, Bucurenci 1978   Hartwig Maurus, Bucurenci Ion, *Spălarea produselor textile și detașarea petelor*, București.
- Ilea 2006   Ilea Ioana Lidia, *Metode de conservare și restaurare a pieselor textile*, Cluj-Napoca.
- Moldoveanu 2000   Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București.
- Petrescu 1968   Petrescu Paul, *Broderii pe piele în arta populară românească*, Editura Meridiane.
- Petrescu 1984   Petrescu Paul, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, Sibiu.
- Reff   Reff Rodica, *Curs de conservare-restaurare piele*, manuscris, Centrul de perfecționare a personalului din cultură și artă, București.
- Tomescu 1984   Tomescu Margareta, *Vopsitul tradițional și modern în gospodărie*, București.
CCI Notes Canadian Conservation Institute, Capitol 13.
Muzeul Național de Istorie – *Cercetări de conservare și restaurare*, volumul II.
- ***   *Norme de conservare a bunurilor care fac parte din patrimonial cultural*, Ministerul Culturii, București, 1993.
- ***   *Conservarea bunurilor de patrimoniu pe suport de piele cu ajutorul sistemelor polimere cu acțiune dezinfectantă*, Grant CNCSIS nr. 1286/ 2005-2006.

Tambur suport

Depozitarea

Condițiile de mediu și metodele de depozitare au o mare influență asupra conservării pieselor din piele. Controlul mediului și crearea condițiilor adecvate de depozitare sunt primele măsuri de prevenire. Este obligatoriu a se monitoriza factori precum temperatura, umiditatea relativă, iluminatul, agenții biologici de deteriorare, agenții chimici (praf, poluanți) și mecanici.

Piesa se va păstra în depozit, în dulap, în sertar.

Spațiul de depozitare trebuie să fie curat, aerisit periodic.

Temperatura 18-20 gr. C

Umiditatea relativă UR 45- 55%

Iluminarea - intensitatea sub 50 luxi

- proporția ultravioletelor sub 75 microwatt/ lm

Ansamblu înainte de restaurare

fața

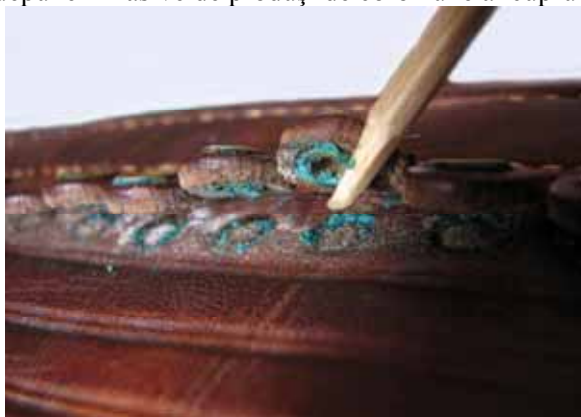

ansamblu după restaurare

lateral stânga

Detaliu - depuneri masive de produși de coroziune ai cuprului pe piele

Detaliu - ținte găurite oxidate, depuneri de substanțe grase și murdărie

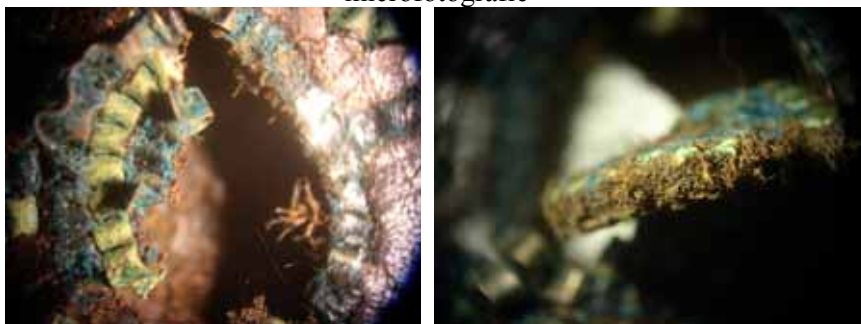

Detaliu - piele cu depuneri de murdărie, ținte găurite
cu produși de coroziune, decolorare

Detaliu - rupturi și pierderi de piele brodată la buzunar

microfotografie

Detaliu - rupturi și pierderi de piele brodată la capac

Detaliu - rupturi și pierderi de piele de brodată la buzunar, după curățirea „firului de cupru”

Detaliu - buzunar cu capac după restaurare

curelele de închidere cu uzură funcțională și produși de coroziune ai cuprului înainte de restaurare

față

dos

după restaurare

Găici de închidere cu uzură funcțională și produși de coroziune ai cuprului înainte de restaurare

față

dos

După restaurare

Refacerea tighelului pe porțiunile cu ață lipsă
înainte de restaurare

Fază de lucru

După restaurare

Degradarea fungică - un pericol real al lemnului

Traian Purece¹
ianu_01@yahoo.com

Keywords: *fungi, chemical treatment, collections, pottery, wood, iron, costumes.*

Summary: *This paper focuses the importance that should be attributed to fungi, so that the real danger that menaces the architectural monuments could be removed. So, regardless of the fungal the cultural object requires special attention because of the severity of the attack on it, and it is important to stop its perpetuation within that object. In terms of chemical treatment, there are different substances nowadays that stop the penetration of the fungus so that it can be saved from degradation. A particular importance is the preservation of the objects under conditions that are not conducive to an accelerated growth of the fungi.*

From an organizational perspective, the objects are placed in different collections, so that measures could be undertaken on each collection separately, because there are different specific treatments for each collection (costumes, pottery, wood, iron, etc.).

Thus, at the purchase of any object or architectural monument, it is necessary to verify the origin of that object, the degree of degradation, the type of degradation and the measures that should be taken to combat the fungus attack. Thus, the professional staff offers a special attention to the new objects, to the measures to combat the fungus, and to the creation of an appropriate environment so that the evolution of the fungi could be stopped.

Ciupercile, sunt sisteme biologice cu organizare celulară eucariotă, cu nutriție preponderent heterotrofă. Ele preiau nutrienții din habitatul în care trăiesc, prin degradarea diverselor substraturi de natură organică. Ciupercile nu au cloroplaste și prin nutriția lor heterotrofă sunt considerate ca principali descompunători din ecosisteme, participând la reciclarea materiei organice. Se comportă ca microorganisme saprotrofe, biotrofe sau necrotrofe. Ca microorganisme, fungii prezintă o organizare celulară specifică, cu o structură anatomică, o fiziologie și o biologie cu amprente caracteristice. În caracterizarea, determinarea și identificarea unei ciuperci, trei elemente sunt definitorii și anume:

- Forma, structura și caracteristicile aparatului vegetativ.
- Forma, structura și caracteristicile înmulțirii asexuate.
- Forma, structura și caracteristicile înmulțirii sexuate.

Se cunosc cinci grupe de ciuperci care se dezvoltă pe lemne:

- Putregaiurile brune
- Putregaiuri albe
- Putregaiuri moi
- Petele
- Mucegaiurile

1. Putregaiurile brune se caracterizează prin închiderea la culoare a lemnului atacat care, prin uscarea, devine fragil și prezintă adesea crăpături. Ciupercile de acest tip sunt acelea care determină degradarea bine cunoscută a clădirilor, de exemplu putre-

---

¹ **Purece Traian**, biolog, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

gaiul uscat SERPULA LACRYMANS (MERULIUS LACRYMANS) și putregaiurile umede cum ar fi: CONIOPHORA PUTEANA (CONIOPHORA CEREBELIA).

2. Putregaiurile albe se caracterizează printr-o decolorare a lemnului atacat, ciupercile de acest fel provoacă de obicei degradarea tâmplăriei exterioare. Pot fi clasificate de asemenea ca putregaiuri umede.

3. Putregaiurile moi se caracterizează prin faptul că lemnul umed este „înmuat” progresiv începând de la suprafață. Ciupercile de acest fel prezintă importanță în economie în condițiile în care pot determina, prin poziția lor marginală dezvoltarea altor tipuri de putregaiuri, cum ar fi în cazul turnurilor de răcire a apei sau în condiții de contact cu solul.

4. Petele, așa cum arată și numele, decolorează lemnul și apar de obicei la lemnul de alburn unde conținutul celular furnizează materie hrănitore. Ele pot determina o decolorare foarte puternică deși rezistența nu este afectată. Prezintă o importanță deosebită atunci când se întind pe suprafețe mari.

5. Mucegaiurile, sunt excrescențe superficiale și ajută la localizarea condițiilor de umiditate propice degradării fungice. Ciupercile sunt un grup de plante care nu conțin acea substanță de culoare verde – clorofila - care dă posibilitatea plantelor verzi să se hrănească prin fabricarea în frunze de glucoză și din ea de hidrați de carbon, folosind dioxid de carbon și apă în prezența luminii solare.

Plantele verzi pot prepara astfel grăsimi, iar împreună cu sărurile minerale luate din sol prin rădăcini, proteine.

În absența clorofilei, funghi trebuie să se hrănească așa cum și animalele o fac prin descompunerea hidraților de carbon, a grăsimilor și a proteinelor în forme solubile pentru a fi absorbite în corpul fungic. Se realizează acest lucru secretând enzime la exterior asupra materialului pe care se dezvoltă. Aceste enzime descompun componentele materialului respectiv, iar produsele solubile finale sunt absorbite prin miceliul fungic și folosite ca hrană. Acest proces face ca plantele și animalele moarte să fie descompuse în componentele lor de bază care pot fi apoi reciclate în noi plante și animale.

Dacă acest proces nu ar avea loc suprafața solului s-ar acoperi atât de rapid cu plante și animale moarte, încât viața nu ar mai fi posibilă în condiții normale. Lemnul este de fapt o plantă moartă și în condițiile naturale din pădure copacii căzuți, sunt reciclați în acest fel. Folosind lemnul după ce copacul a fost doborât, omul trebuie să întrerupă acest ciclu natural de evenimente și să se asigure că lemnul rămâne un material durabil. Acest lucru se poate realiza printr-un proiect bine întocmit, un control al conținutului de umezeală și o conservare chimică a lemnului, sau printr-o combinație a acestor factori.

Ciclul vieții unei ciuperci a lemnului este după cum urmează:

Semințele sau spori unei ciuperci cad pe o bucată de lemn; acești spori sunt foarte mici și există în cantități foarte mari. De exemplu, corpul de fructificații a ciupercii CONODERMA APPLANATUM, care apare ca o pălărie pe suprafața lemnului de fag poate produce timp de șase luni, treizeci de miliarde de spori pe zi. Sporii, fiind mici și ușori, pot fi purtați la distanțe mari de curenții de aer sau pe haine și pantofi, sau pe animale cum ar fi șobolanii, șoarecii și insectele, sau în apă. Dacă există condiții propice, spori germinează și proliferază hife în lemn. Hifele se dezvoltă în lemn și secretă substanțe care dizolvă pereții celulari. Produsele acestei descompuneri sunt absorbite și folosite drept hrană. O masă formată din astfel de hife formează miceliul ciupercii care poate deveni vizibil când apare la suprafața lemnului degradat. Când ciuperca s-a fixat bine și are condiții propice, dă naștere unui corp de fructificație care este cunoscut și sub numele de sporofor. Poate avea fie aspectul unei pălării cărnoase și plate care iese din lemnul degradat, fie al unei pelicule groase ce acoperă parțial lemnul.

În ambele cazuri se dezvoltă pe suprafață o serie de pori puțin adânci sau cute pline cu spori, de unde și numele de sporofor.

Condiții esențiale care favorizează degradarea lemnului

Pentru ca sporii să poată germina determinând începerea și continuarea procesului de degradare trebuie satisfăcute anumite condiții:

Susceptibilitatea la degradarea fungică variază mult, în funcție de fiecare specie în parte. În general lemnul de alburn de culoare deschisă este mult mai susceptibil la degradarea provocată de ciuperci decât este lemnul de duramen, care poate fi extrem de rezistent. Totuși, la anumite tipuri de lemn cum ar fi: fagul, mesteacănul și molidul, duramenul nu este mai durabil decât alburnul. Astfel pentru a favoriza apariția degradării fungice trebuie să avem de-a face cu lemn de alburn sau cu lemn de duramen puțin rezistent.

Condiții ambientale favorabile

Umezeala

Pentru a se produce degradarea este necesar ca lemnul să fie suficient de umed. Într-adevăr, cantitatea de umezeală conținută de lemn este de obicei factorul cel mai critic în procesul de fixare și evoluție al degradării lemnului din clădiri și poate avea influență asupra tipului de degradare ce se dezvoltă.

Conținutul de umiditate al lemnului este strâns legat de umezeala mediului înconjurător. Astfel, lemnul în contact cu solul - cum ar fi un stâlp de gard - se va degrada dacă nu se iau anumite măsuri corespunzătoare, deoarece conținutul de umezeală va crește până la cel puțin 40%. Din contră, în clădiri care au fost corect proiectate, construite și întreținute, umezeala lemnului va fi sub 20% și prea uscat pentru a se degrada.

Temperatura

Limitele între care se dezvoltă ciuperca variază între temperatura corpului uman și punctul la care îngheață apa. La temperaturi joase dezvoltarea este redusă sau poate să înceteze definitiv. Totuși multe ciuperci pot supraviețui în urma expunerii la temperaturi scăzute și perioade îndelungate. Temperaturile înalte distrug orice ciupercă, dar sterilizarea lemnului infestat este un proces de durată deoarece temperatura ridicată trebuie menținută suficient de mult astfel încât căldura să pătrundă în toată masa lemnului.

Aerul

Ciupercile au nevoie de aer pentru dezvoltare și respirație. Dacă aerul este exclus, așa cum se întâmplă în cazul lemnului cufundat în apă proaspătă, în mare, sol umed sau turbă, degradarea nu are loc.

Chiar atunci când degradarea s-a instalat într-o bucată de lemn, o schimbare a condițiilor poate determina o schimbare a conținutului de umezeală sau a temperaturii, care, nedistrugând imediat ciuperca, o poate determina să se retragă rămânând în stare latentă. Dacă aceste condiții rămân în continuare nefavorabile, ciuperca va muri în cele din urmă dar dacă schimbarea este numai temporară, ea își va relua atacul atunci când condițiile devin favorabile.

Efectele degradării asupra lemnului

Deoarece ciuperca folosește substanța peretelui celular drept sursă de hrană, aceste fapt are următoarele consecințe:

- Pierderea rezistenței - pe măsură ce degradarea înaintază, lemnul se înmoaie și se fragilizează, iar în stadiile avansate se zdrobește la simpla atingere. Lemnul degradat se rupe ușor, perpendicular pe fibră, ruptura fiind zdrobită fără așchii. Scăderea rezistenței se poate demonstra prin distrugerea suprafeței lemnului cu o unealtă ascuțită apreciindu-se rezistența fibrelor de suprafață în funcție de fragmentul desprins.

- Pierderea în greutate - lemnul foarte degradat este mai ușor decât lemnul sănătos din aceeași specie, datorită distrugerii substanței lemnoase de către ciupercă. Totuși, deoarece lemnul sănătos variază în greutate, acesta nu poate constitui un indiciu al prezenței degradării.

- Schimbarea culorii - este adesea semnul cel mai evident al degradării. Apariția unor insule brun - închise sau a unora mai deschise la culoare, pot indica o degradare incipientă. Într-un stadiu mai avansat lemnul capătă o culoare pronunțat maronie sau se albește puternic în funcție de tipul de ciupercă apărut. În plus, degradarea lemnului poate fi însoțită de dezvoltarea țesuturilor miceliene și a corpurilor de fructificație pe suprafața lemnului odată cu apariția crăpăturilor în lemn, paralele sau în unghi drept față de fibra lemnoasă. Acestea pot fi caracteristici ale varietății de ciupercă responsabilă de degradarea produsă și pot ușura identificarea ei.

Degradarea clădirilor

Ciuperci umede și uscate

Ciupercile care determină degradarea lemnului pot fi împărțite în umede și uscate. Este general acceptat faptul că la noi nu există decât o singură ciupercă uscată: SERPULA LACRYMANS. Toate celelalte ciuperci care determină degradări pot fi categorisite drept ciuperci cu putregai umed, și acestea pot produce degradări atât în interiorul cât și în exteriorul clădirilor. Denumirea de „putregai uscat” dată degradării cauzată de SERPULA LACRYMANS este corectă din două motive: mai întâi, lemnul, într-un stadiu avansat de degradare se fărâmițează ușor într-un praf uscat, iar în al doilea rând pentru că poate determina condiții de umezeală mai sporită. Cu toate acestea, degradarea nu poate avea loc decât atunci când gradul de umiditate este mai mare decât procentul normal de echilibru acceptat pentru lemnul uscat care în Anglia este de 18-20%.

1. SERPULA LACRYMANS- buretele de putregai uscat.

Acesta este un burete cu putregai care apare numai în construcții. Lemnul atacat de SERPULA LACRYMANS se crapă longitudinal și perpendicular pe fibra lemnoasă și poate forma cuburi mari de până la 50 mm mărime. Lemnul degradat este brun și se fărâmițează într-un praf uscat în momentul atingerii. Pentru ca degradarea să aibă loc lemnul trebuie să fie în condiții de umiditate de cel puțin 20%. Umiditatea optimă pentru dezvoltarea acestei ciuperci se situează între 30-40%. O dezvoltare rapidă se petrece doar în condițiile de proastă ventilație și umiditate ridicată. De obicei miceliul ciupercii se dezvoltă pe suprafața lemnului infestat care, în condiții de umiditate poate căpăta forma unor pernițe albe și moi cu o textură ca de vată. Într-un stadiu mai avansat, sau în condițiile unui mediu mai umed pe suprafața lemnului poate lua naștere o peliculă de miceliu mătăsos gri-argintiu, uneori cu pete gălbui sau violet. Caracteristica acestei ciuperci o constituie formarea de rizomorfe care ajung până la 6 mm grosime. Acestea se pot întinde pe distanțe de mai mulți metri peste materialele inerte cum ar fi cărămizile sau oțelul și pătrund în spatele tencuiei și prin zidărie. Una dintre dificultățile majore în procesul de oprire a putregaiului uscat dintr-o clădire este nesiguranța că rizomorfele care pot fi încastrate în locurile accesibile, sunt distruse sau

complet izolate. Corpurile de fructificație sau sporoforii sunt niște excrescențe cărnoase asemănătoare cu o farfurie sau cu o pălărie. La început sunt de un gri deschis dar pe măsură ce sporii măresc suprafața purtătoare de spori (hymenium), sporoforii, capătă o culoare ruginie. Această suprafață poate fi ondulată în forma unor cute sau pori neregulați. Marginea corpului de fructificație rămâne sterilă și de culoare albă. Dimensiunile și forma corpului de fructificație pot ajunge până la 30 de cm. Se produc milioane de spori de culoare ruginie, și pot acoperi un perete sau o podea cu un strat de praf ruginiu- trăsătură caracteristică putregaiului uscat. De asemenea prezintă un miros caracteristic unei ciuperci.

2. CONIOPHORA PUTEANA- putregaiul pivnițelor

Acest putregai brun este probabil cea mai obișnuită cauză a mucegaiului umed al lemnăriei clădirilor, care apare de asemenea la lemnăria exterioară. De obicei lemnul degradat prezintă crăpături longitudinale de-a lungul fibrei lemnoase, deși pot apărea și crăpături perpendiculare mai ales dacă degradarea este internă și mascată de un strat de lemn de suprafață nefisurat. Lemnul devine brun închis sau chiar negru și prezintă în lemnul degradat zone brun- gălbui. Ciuperca poate da naștere pe suprafața lemnului la rizomorfe brun-închise care nu sunt la fel de groase ca cele produse de MERULIUS LACRYMANS și de obicei nu se întinde mai departe de lemn. Aceste rizomorfe pot fi singurul semn evident de degradare, deoarece iau naștere foarte rar niște pernițe groase sau pelicule de micelii. Atacul este în mod obișnuit asociat cu un lemn complet umed și apare în băi, pe acoperișuri în pivnițe și în alte locuri din clădiri unde au loc scurgeri frecvente de apă sau condens, precum și la lemnul exterior umed. De asemenea apar degradări la lemnul umed care este încorporat într-o clădire nouă sau la lemnul uscat încastrat înainte ca zidăria să se fi uscat. Uneori sunt afectate plintele, ramele ferestrelor și podelele (mai ales cele aflate sub covoare impermeabile sau materiale învelitoare). Adesea, această degradare are o extindere limitată deoarece lemnul se uscă odată ce este instalată căldura și clădirea ocupată. Conținutul de umiditate favorabil degradării lemnului provocat de această ciupercă este de 40-50%. Corpul de fructificație apare în mod obișnuit pe copacii doborâți din pădure dar este semnalat extrem de rar și în clădiri. El este format dintr-o peliculă subțire cu mici excrescențe neregulate. Marginea sterilă este albă ca laptele, iar suprafața purtătoare de spori este brun – gălbuie - verzuie.

Alte ciuperci cu putregai umed

Există un număr de alte ciuperci care determină degradări cu putregai umed al lemnului din clădiri sau din alte locuri. Printre acestea se numără speciile: FIBROPORIA, PHELLIUS, POLYSTITIUS, LENTINUS, POXILUS.

În timp ce trăsăturile caracteristice ale degradării provocate de aceste ciuperci, sunt diferite de cele ale CANIOPHOREI, metodele de distrugere sunt asemănătoare și de aceea nu este întotdeauna necesar să se procedeze la identificarea specifică a acestor specii. Unele ciuperci care determină apariția putregaiului la copacii vii, la buștenii proaspăt tăiați sau la lemnul în curs de uscare degradarea lemnului folosit în construcții este un rezultat al întrebuițării unui lemn bolnav. Dacă umezeala atinge un astfel de lemn infestat sau dacă acesta nu a fost bine uscat, ciuperca se dezvoltă în continuare și în cele din urmă degradează lemnul în întregime. Este puțin probabil însă, să se întindă asupra altor bucăți de lemn unde să determine o degradare considerabilă. Degradarea care apare la lemnul de import, numit în general în comerțul cu material lemnos „putregai” se instalează într-un lemn uscat parțial și are adesea aspectul unor buzunare de degradare recipientă, sau a unor tuburi pline cu putregai. Acest proces încetează de îndată ce lemnul s-a uscat complet.

Lemnăria exterioară

Lemnul folosit în mod obișnuit la lemnăria exterioară, conține alburn în proporție ridicată. Dacă acest lemn de alburn perisabil se umezește prin expunere exterioară și mai ales când este vopsit degradarea fungică poate deveni o problemă extrem de serioasă. Ciupercile la care ne referim produc de obicei putregaiuri albe, dar pot apărea și putregaiuri brune. Un proiect rău întocmit și o întreținere necorespunzătoare constituie cauza principală a degradării.

Îndepărtarea și distrugerea ciupercii

Mai întâi trebuie determinat tipul de degradare fungic. Dacă există dubii, o probă de lemn sau orice altceva poate fi găsit pentru analiză și identificare trebuie trimisă la o instituție competentă. Probele de lemn degradate trebuie să fie înfășurate în pungi de polietilenă pentru ca umezeala să se păstreze. Probele de ciupercă trebuie înfășurate în hârtie de mătase sau într-un material care să nu împiedice circulația aerului. Corpurile de fructificație nu trebuie închise în cutii vidate, sau în pungi de polietilenă, deoarece în astfel de condiții putrezesc rapid și identificarea lor devine imposibilă.

Putregaiul umed

Așa cum se știe deja, dacă ciuperca responsabilă cu degradarea este din cele cu putregai umed, eliminarea sursei de umiditate va opri înaintarea degradării. Infiltrațiile de apă, instalațiile prost făcute sau scurgerile de apă de la țevile colectoare pot fi cauza degradării. Zonele în care lemnul vine în contact cu pereții exteriori sunt toate locurile posibile de apariție a putregaiului umed. Prezența putregaiului poate fi determinată prin sondare cu o unealtă ascuțită. Dacă lemnăria este puternic atacată, ea trebuie îndepărtată și înlocuită cu lemn tratat în vederea conservării lui. Este o metodă la fel de bună să se trateze lemnul adiacent care va rămâne pe loc. Aceste măsuri se vor dovedi suficiente numai în cazul în care degradarea nu a fost provocată de *Serpula lacrymans*. Dacă avem de-a face cu această ciupercă trebuie întreprinse măsuri mult mai drastice și grija manifestată trebuie să fie maximă.

Putregaiul uscat

Semnele atacului putregaiului uscat sunt:

- Dezvoltarea ciupercii caracteristice și degradarea lemnăriei.
- Un miros umed de mucegai sau miros caracteristic de ciupercă.
- Deformarea lemnăriei la suprafață.
- Apariția crăpăturilor caracteristice pe suprafețele nevopsite.
- Apariția prafului fin format din pori de culoare ruginie.

Locuri posibile de apariție a putregaiului uscat:

- Scândurile din podele
- Plintele și grinzile cu ventilație necorespunzătoare.
- Traversele și grinzile pe care se sprijină căpriorii.
- Alte elemente de lemnărie îngropate cel puțin parțial în pereți.

Deoarece rizomorfele ciupercii cu putregai uscat se pot întinde pe distanțe mari, pătrunzând prin zidărie și în spatele tencuiei, atunci când se întreprinde stărpirea ciupercii este necesar să se determine întreaga arie de extindere a atacului și să se ia măsuri de siguranță ca nicio bucată de lemn infestat care ar putea declanșa un nou atac, să nu fie trecută cu vederea. Orice atac al ciupercii trebuie urmărit până la punctul de origine și trebuie să ne asigurăm de limitele exterioare ale atacului în toate direcțiile.

Toate bucățile de lemn din zona suspectată trebuie descoperite. Solidificarea lemnului poate fi determinată prin testare cu un cuțit ascuțit, prin lovirea cu un ciocan sau prin sfredelirea cu un burghiu. Este important să determinăm sursa de umezeală care a creat condițiile favorabile degradării. Cauza posibilă o constituie ridicarea umezelii din sol prin vasele capilare, asociată adesea cu trecerea prin zone impermeabile, cu blocarea cărămizilor roase, cu infiltrații, cu prelingerea apei din țevile de scurgeri sau de pe acoperiș, sau cu fenomenul de condens datorat lipsei de ventilație. Măsurile necesare de combatere sunt următoarele:

- Toate defectele de construcție care sunt considerate responsabile de pătrunderea umezelii trebuie îndepărtate.
- Trebuie luate măsuri drastice pentru uscarea completă a umezelii.
- Lemnul infestat nu trebuie folosit niciodată și împreună cu tot materialul fungic trebuie ars pe loc.
- Fibrele de la capătul tăiat al lemnului necesită o atenție deosebită în procesul de tratare.

Este important să se ia măsurile de precauție menționate pe containerele cu substanțe, să se acorde atenția cuvenită protecției muncii.

Protecția împotriva ciupercilor

Protecția lemnului împotriva ciupercilor se bazează în practica curentă pe diferite tratamente chimice. Ele se clasifică astfel: tratamente preventive (aplicate materialului lemnos nou) și tratamente curative (aplicate pentru stoparea atacurilor active). Pătrunderea în profunzime a soluțiilor în lemn depinde de esența sa, de umiditatea sa și de diferitele metode de tratament folosite. Stejarul și mesteacănul, arbori cunoscuți prin duritatea lor ridicată, prezintă o permeabilitate mai mică față de alte specii cu duritate scăzută. Umiditatea lemnului, maxim permisă pentru a avea un tratament adecvat este de 28%. Substanțele chimice folosite în protecția lemnului se grupează în funcție de natura lor și al caracteristicilor fizico-chimice, astfel:

- substanțe de natură uleioasă.
- substanțe solubile în apă.
- substanțe solubile în solvenți organici.

În cadrul protecției monumentelor istorice, există câteva condiții pe care substanțele chimice trebuie să le îndeplinească:

- să posede eficacitate ridicată față de agenții biologici (bacterii, ciuperci, insecte);
- să-și păstreze eficacitatea timp îndelungat (să aibă remanență mare);
- să aibă o toxicitate redusă față de om și de mediul ambiant;
- să nu aibă efecte negative asupra proprietăților fizice și chimice ale lemnului;
- să nu modifice culoarea lemnului;
- să nu mărească pericolul de foc;
- să nu aibă un cost ridicat.

Din punct de vedere al tehnologiilor de aplicare al tratamentelor le putem împărți astfel:

- a) Tratamente de profunzime.
- b) Tratamente de suprafață.

Tratamentele de profunzime sunt următoarele:

- imersie de lungă durată, se utilizează în special în cazul produselor uleioase, dar și la cele apoase; acest procedeu se aplică în general la speciile de lemn ușor permeabile sau de dimensiuni reduse.
- difuziunea, se practică în cazul materialelor lemnoase cu umiditate ridicată și se utilizează soluții concentrate și cu o solubilitate ridicată.
- băile calde și băile calde - reci se bazează pe mărirea volumului aerului din lemn în timpul încălzirii la 40-50°C; procedeul se aplică în general pentru produsele solubile în apă.
- impregnarea se realizează industrial cu sau fără presiune și se practică la elemente din lemn care urmează a fi utilizate în condiții de exterior.

Tratamentele de suprafață sunt următoarele:

- pensularea, constă în aplicarea unui strat sau a două straturi de substanță fungicidă;
- pulverizarea, se face în două reprize pentru a se asigura continuitatea peliculei de protecție;
- imersie simplă, constă în imersarea lemnului o perioadă de câteva minute, câteva ore sau câteva zile;
- imersia dublă, constă în repetarea imersării după o perioadă de uscare a lemnului, metoda fiind utilizată în cazul produselor solubile în apă.

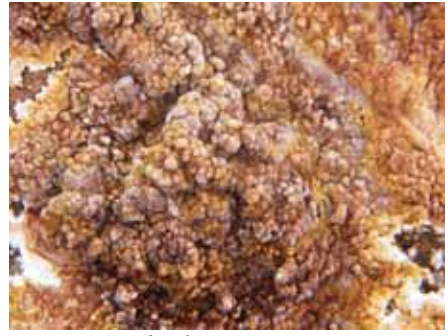
Degradarea biologică așa cum se știe, poate fi cauzată de insecte, mușcagari și rozătoare; dăunătorii biologici în general au o frecvență redusă și se întâlnesc sporadic. Combaterea lor depășește sfera conservării preventive și nu poate fi efectuată decât de personal specializat (biologi pregătiți în acest scop), așadar în cazul conservării preventive îi revine asigurarea condițiilor generale de igienă a spațiilor, modurilor de depozitare și a bunurilor pentru a face imposibilă apariția oricărui gen de dăunătorii biologici.

Bibliografie

- Auner *et alii* 2005   Auner, N., Bucșa, C., Bucșa, L., Ciocșan, O., *Tehnologia consolidării, restaurării și protecției împotriva biodegradării structurilor de lemn din monumentele istorice*, Sibiu.
- Bucșa 1982   Bucșa, C., *Metode de restaurare și conservare a lemnului*, Rev. Muzeu și Monumente, nr.10, p. 55-60.
- Coggins 1980   Coggins, C.R., *Decay of Timbers in Buildings. Dry Rot, Wet Rot and Other Fungy*, Rentokil Ltd., East Grinstead, London.
- Dogaru 1985   Dogaru, V., *Bazele tăierii lemnului*, București.
- Filipovici 1965   Filipovici, I., *Studiul lemnului*, vol I-II, București.
- Ghelmeziu 1957   Ghelmeziu, N., *Identificarea lemnului*, București.
- Hickin 1963   Hickin, N., *The Dry Rot Problem*, Hutchinson, London.
- Moldoveanu 1999   Moldoveanu, A., *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București.
- Suciu 1975   Suciu, P., *Lemnul- structură, proprietăți, tehnologie*, Ed. Ceres, București.

Coniophora puteana

Coniophora puteana 2

Serpula lacrymans

Stereum hirsutum

Stereum hirsutum

Trechispora farinacea

Paraziți asupra speciei *Stereum hirsutum*

Restaurarea unui obiect textil săsesc, rochia cu bretele (busenkittel)

Daniela Beu¹
daniela_beu@yahoo.com

Keywords: *Transylvania, material, blous, embroidery, Busenkittel.*

Summary: *Its peculiarity is the introduction of the fine pleating of the material at the back which, after numerous and vast tacked thread, will be so tight to the bust that the cloth is stiff as a board. The skirt is distinguished by the beautiful folded strong material and it is worn over the bust, over a fine embroidered blouse. Busenkittel name is limited only to southern Transylvania as: "ewerschthimt" composed of two main parts: a breastplate and a skirt.*

Aducerea sașilor din Apus și colonizarea lor în Transilvania a fost un proces de durată și a început în jurul anului 1191 în zona Sibiului, procesul extinzându-se în timp și în alte zone. Cele mai vechi izvoare scrise despre costumul și îmbrăcămintea țăranelor din Transilvania apar în jurul secolului al XV-lea.

Sașii au trăit alături de populația românească din zonă, dar și-au păstrat tendințele conservatoare, mai ales la nivelul arhitecturii, costumului, obiceiurilor. Știind că "portul este o parte integrantă a culturii materiale a unui popor, el se dezvoltă pe fondul formelor moștenite din trecut și se adaptează după necesități transformându-se în decursul vremii"; așadar în decorarea costumului săsesc se remarcă ornamentele brodate care sunt nelipsite în compoziția șorțului alb, a iei, a batistei.

Spre deosebire de costumul românesc care este bogat în motive decorative geometrice țesute în război, la sași se întâlnesc motive florale brodate, de inspirație renascentistă. Sunt frecvente imagini antropomorfe: păsări, cerbi, dispuse în fâșii orizontale strict delimitate și înconjurată de o diversitate florală de lalele și rodii. Broderiile erau realizate pe pânză de bumbac cu arnici roșu, ulterior galben, apoi alb.

Busenkittel – Descriere

Trăsătură caracteristică a acestuia constă în introducerea plisării fine la spate a materialului care la bust în urma nenumăratelor și întinselor ațe însăilate va fi atât de strâmt încât pânza se înțepenește precum o scândură. Fusta scoate în evidență frumoasa încrețire a materialului tare și este purtată peste bust, deasupra unei ii fine. Numele de Busenkittel se restrânge doar la sudul Transilvaniei sub denumirea de: „ewerschthimt” format din două părți principale: un pieptar și o fustă.

Cunoscându-se ca descompunerea unei haine mai lungi în două părți este de obicei un mijloc folosit dintr-un timp mai nou, din fericire prin aceasta s-a păstrat numele original al veșmântului și anume termenul de „Oberhemt”.

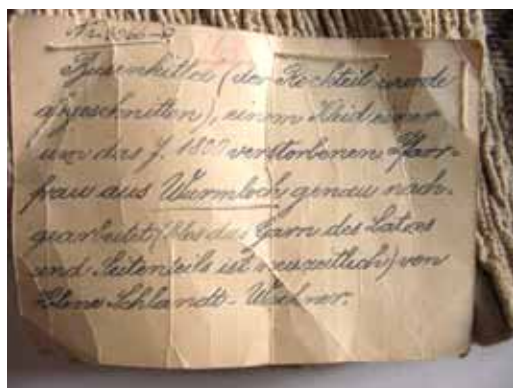
¹ Beu Maria-Daniela, restaurator, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

Pentru documentarea acestei piese am recurs la cercetarea unor obiecte asemănătoare aflate în depozitul muzeului CNM Astra Sibiu, precum și a documentelor aflate în arhiva acestuia. O valoroasă piesă existentă în colecție este și un pieptar încutat prin aceeași tehnică cu vechime considerabilă, a cărei descriere a fost făcută de Cornel Irimie, în anul 1959.

„Pieptar de la o rochie cu bretele încrêțită mărunț sub braț și în față cu broderie și spărtură cu motive romboidale în alb și cenușiu”.

Partea de jos este tăiată, lucrată după un model care a aparținut preotesei din Valea Viilor în jurul anului 1800. Piesă donată de Helene Schlandt-Wachner. Adăugat la acest pieptar este un document pe care scria „Bussenkittel (der Rochteil wrude abgeschnitten einem kleideiner um das j 1800 verstarbenen pfarr = frau aus wurmloch genau nach = gearbeitet (blos das Garn des Latzes und Seitenteils ist neuzeitlich) von Helene Schland-Wachner”. Acesta a fost donat împreună cu piesa.

Piesa face parte din colecția CNM Astra Sibiu și a fost aleasă ca piesă pentru atestare. Lucrările de conservare au fost efectuate în cadrul Laboratorului de restaurare-textile ale aceluiași muzeu, ea face parte din categoria obiectelor foarte valoroase selectată în categoria tezaur”.

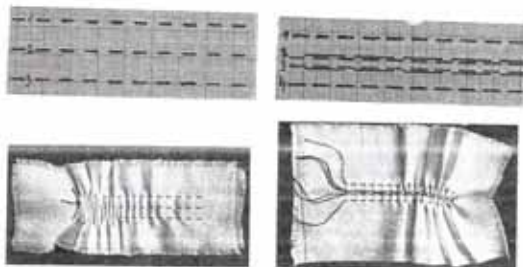
Descrierea obiectului

Piesa este confecționată din pânză de in, țesută în 2 ițe realizată în gospodăria țărănească, croită în clini. Este alcătuită din 10 clini cusuți între ei în punctul „pe muchie” cu fir de in, în culoarea materialului. Rochia are o formă conică dată de încrețiturile din partea superioară și este prevăzută cu două bretele brodate cu lână de culoarea roșie. Bretelele sunt aplicate peste încrețitură. Motivele sunt geometrice, stilizate în zig-zag. Partea de jos este prevăzută cu un tiv lat de 13 cm, îndoit spre interior și tighelit. Două treimi din circumferința tivului este cutat cu rol decorativ. La o analiză vizuală se observă că piesa a fost strâmtată față de tiparul original, în partea din față fiind adaptată altei măsuri.

Diagnostic

Piesa prezintă depuneri de praf și murdărie pe toată suprafața, prezența unor pete galbene în partea din față a piesei, desprinderi ale broderiei și fragilitatea firelor de lână.

Fotografii

S-au efectuat fotografiile înainte de restaurare, în timpul operațiilor de conservare și după terminarea operațiilor de conservare și restaurare.

Analize și teste de laborator

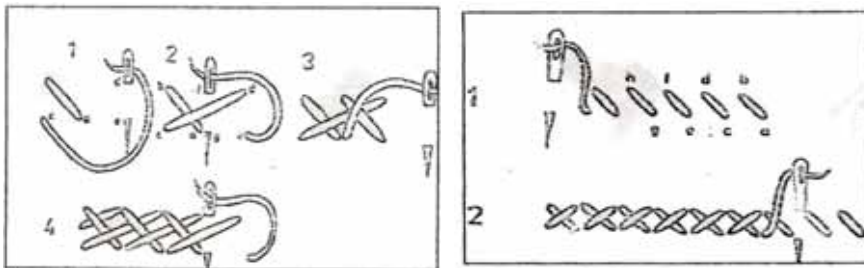
S-au efectuat analize microchimice pentru determinarea naturii petelor, conform buletinului de analiza nr. 217/2006 se datorează unui material gras, probabil de proveniență alimentară, examinare microscopică pentru determinarea tipurilor de fibre utilizate în confecționare, care, conform buletinului de analiza nr. 230/21.07.2006, avem pentru țesătura de bază în, iar pentru broderie, fir de lână și fotografiile digitale.

Studiu tehnic al piesei

Sistemele de împodobire folosite la realizarea acestei piese sunt:

Broderie pe pânză de in

Broderie pe crețuri

Dacă pentru broderia pe pânza de in folosim cele 2 puncte „punctul cruciuliță” și punctul „în pleată”, foarte răspândite în cusăturile de motive românești și săsești, „broderiile pe crețuri” sunt prețioase elemente de decor având și o funcție practică aceea de a încreți pânză realizându-se cute egale și foarte dese (bine strânse) pentru a se putea coase pe suprafața lor motive ornamentale în stil geometric și floral, de-a lungul piesei de la un capăt la altul pășind peste sau introducând acul printre crețuri.

Vechimea și geneza tehnicii de cusut

Cusutul pe muchiile cutelor este o tehnică evoluată din cele mai complicate, realizată în mai multe etape succesive:

- a) Încrețul elementar
- b) Orditul-cusutul urzit pe fir
- c) Umplut (umplerea ornamentelor)

Primele două etape, încrețitul, cusutul urzit pe fir, se întâlnesc pretutindeni pe teritoriul României, diferind cromatică în funcție de vârsta purtătoarei.

Ultima etapa se practică numai în cazul motivelor „înterupte” în Sudul Transilvaniei, Oltenia, Muntenia.

Se pot delimita trei etape corespunzătoare celor 3 momente:

1) Primul: „Încrețul” poate fi considerat străvechi, deoarece a fost folosit spre a forma (strânge) gura cămășii.

2) Al doilea: „Orditul” a fost rezultatul unei asamblări între cusutul urzit pe fir, practicat de populația băștinașă de pe teritoriul patriei noastre cu o tehnică mai veche, cunoscută sub numele de Gereihsel, venită din Occident direct ca o decorație de proveniență orășenească

3) „Umplerea puilor-ornamentelor”- fiecare motiv se coase pe loc, după aceea se avansează mai departe pentru a se lucra „puiul” următor.

Relațiile economice de schimb foarte strânse, în mare parte de ordin pastoral, au înlesnit apariția acestei tehnici într-o serie de sate din Oltenia și Muntenia.

Diferențieri etnoculturale

În portul săsesc la broderia pe muchiile cutelor se constată preferința pentru firul alb, la români împodobirea aceasta s-a realizat într-o cromatică variată: negru, roșu, violet, vânt.

În broderia românească s-a dezvoltat o variantă tehnică și ornamentală proprie, păstrând procedeele de încrețire și strângere a crețurilor cu un ac, româncele nu au aplicat peste crețuri broderia plină și completată cu un decor în alb sub formă de viespe ca săsoaicele, ci o tehnică autohtonă, de cusut mai veche prezentă în întreg portul popular românesc.

Semnificativă este constatarea lui Julius Bielz după care varianta românească a cusutului urzit a fost împrumutată la rândul-i de sașii din zona Bistriței de la români.

Operații de restaurare și conservare

S-a efectuat curățirea uscată a piesei prin desprăfuire cu perii moi și cu aspiratorul de mică putere, apoi s-a trecut la operațiile premergătoare curățirii umede și anume: însăilarea tivului pentru menținerea cutelor decorative, copierea motivelor din ornamentații pe hârtie milimetrică, croiul rochiei, testul de culoare, încercarea de estompare a petelor din țesătura de bază, consolidarea broderiei de lână.

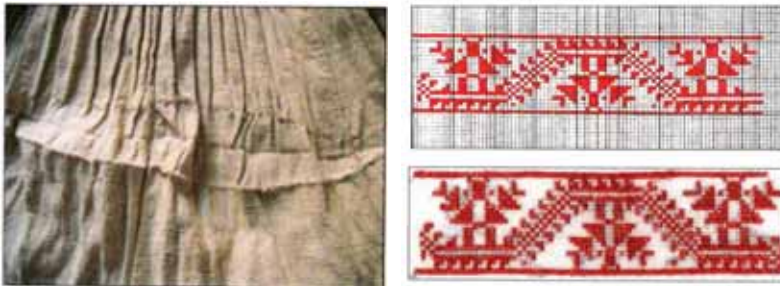
După aceste operații a urmat curățirea umedă prin imersie a piesei. În efectuarea acestei operațiuni trebuie avut în vedere: Ph-neutru, spumarea redusă și folosirea unei ape moi, deoarece caracterul este ireversibil.

S-a folosit detergentul natural Radix Saponaria, iar în ultima baie de clătire s-a adăugat acid acetic 2% și glicerina 1% pentru fixarea mai bună a culorilor și emolieria fibrelor.

Piesa a fost uscată pe suprafață orizontală (suport) cu posibilitatea de aerisire.

În urma propunerilor din cadrul comisiei s-a hotărât executarea unei replici a broderiei de pe bretele pe un material compatibil cu originalul pentru a nu se pierde modelul, revenirea la starea inițială acolo unde a fost strâmtată.

Broderia fiind fragilizată se va acoperi cu un strat transparent de borangic.

Pentru executarea acestor intervenții s-au folosit materiale compatibile, respectiv fir de lână vopsită în culori asemănătoare cu cele identice roșu-vișiniu, fir de in și krepelină (mătase naturală).

Indicații la modul de păstrare

Depozitarea piesei se va face în plan orizontal, întinsă se va feri de lumină și praf prin executarea unei huse. Se păstrează în depozit cu microclimate controlat $T=18^{\circ}\text{C}$ UR 55-60%

Modul de expunere

Piesa a fost expusă în cadrul expoziției cu tema: „Conservarea și Restaurarea Obiectelor de Patrimoniu” din anul 2009, desfășurată la Sibiu. Etalarea a fost făcută pe un manechin într-o vitrină de sticlă.

Bibliografie

- Bănățeanu 1966 Tancred Bănățeanu, *Portul Popular din Maramureș*.
Dogaru 1984 Dogaru Ortansa, *Ornamentica și croiul costumului popular*, f. I.
Moise, Klush 1978 Moise Ilie, Klush, Hoest *Portul popular din județul Sibiu*, Sibiu, 1978.
Schullerus 1906 Schullerus, Adolf, *Scurt tratat de etnografie săsească*.
Tomida 1972 Tomida, Ecaterina, *Cusăturile și broderiile costumului popular*, București.
*** 1974 *Țara Bârsei*, vol. II, București.

Anexe

Complex Național Muzeal "ASTRA" - Sibiu
Departament Conservare Restaurare
Compartiment Investigatii Chimice

Număr buletin
217/06
Data: iulie 2006

BULETIN DE ANALIZĂ

Obiectul analizei: Rochie săsească - Rupea

Număr inventar: 2082-P

Determinări solicitate: natura petelor

Analize efectuate: examinări microscopice, teste microchimice, microfotografii digitale

Rezultate:

Murdărie aderentă în strat subțire pe toată suprafața rochiei. Local, în zona poalei, colorări ocru-galben deschis de formă neregulată, de natură organică, probabil de proveniență alimentară (colorația se observă mai intens pe fibrele de pe fața obiectului, nu pătrunde prin toată țesătura decât în puține locuri). Fibrele prelevate de la suprafața zonei pătate prezintă o reacție slabă la testul pentru lipide, deci fibrele sunt acoperite numai de mici cantități de material gras.

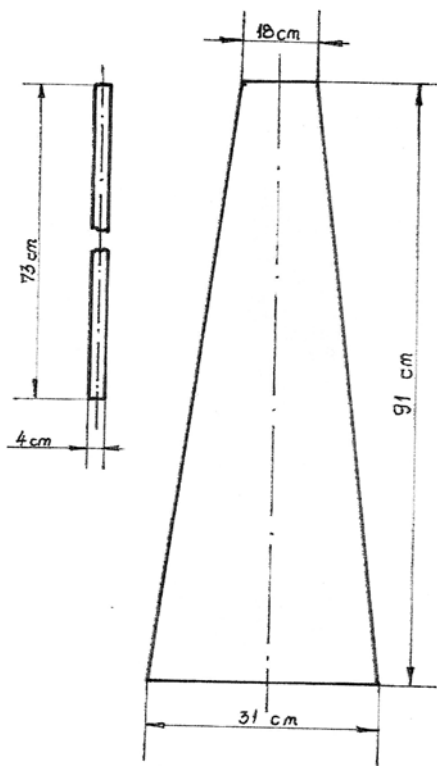

Cantitate redusă de spumă stabilă formată la suprafața probei la efectuarea testului pentru materiale grase cu NH_3 25% și H_2O_2 30%

Întocmit :

Guttman Măria
expert investigații fizico-chimice

TIPARUL ROCHIEI

COMPLEXUL NAȚIONAL „ASTRA”- SIBIU
DEPARTAMENTUL DE CONSERVARE - RESTAURARE
LABORATOR INVESTIGAȚII BIOLOGICE

BULETIN DE ANALIZĂ NR. 230 DATA 21-07-2006

DENUMIREA PIESEI... ROCHIE SĂSEASCĂ - RUPEA
NUMĂR DE INVENTAR... 2082... COD COLECȚIE... P

Nr. crt.	Determinarea solicitată	Analiza efectuată	Rezultatul analizei	Observații
1	Tip fibre textile utilizate în confecționare.	Examinare macroscopică a probelor (lână, ștrăbina-culor). Examinare microscopică a probelor.	Tip fibre textile utilizate în confecționare: în broderie: lână.	

Întocmit: biolog ILEANA CHIRTEA

FIȘA ANALITICĂ DE EVIDENȚĂ PENTRU BUNURI CULTURALE MOBILE (F.A.E.)									
1 Ref.știntă	2 HCM		3 Nr.F.A.E.						
4 Cod deținător	6966500		Domeniu ETN.						
5 Tip categorial	ROCHIE		Deținător: CRM. "ASTRA" SIBIU.						
6 Titlu / Tip specific / Tezaur / Sino-nimii / Denumire populară	ROCHIE CU BRETILE								
7 Autor, școală-atelier / Emitent / Epocă, cultură	SAȘII; TRANSILVANIA; BEIIA; RUPETA								
8 Proveniență / Atelier monetar									
9 Datare	6: 19		10 Datat		NU				
11 Loc descoperire / Loc colectare / condiții colectare	5: BEIIA; RUPETA; BEAȘOU								
12 Materia țesută	PÂNZA DE CÂMPĂ; ÎESĂTURĂ ÎN DOUA TIE		FOTO 6x9						
13 Dimensiuni	L: 141 CM; LA: 156		14 Inscripții		NU				
16 Nr piese componente	NA		17 Semnificație patrimonială		15 Marca țesut				
18 Nr cîșușă alb-negru					19 Stare conserv.				
20 Valoare nominală	21 Nr. inv.		2082-19						
I Inform. nume / data	SIMONA MALCEA		Semnătura		S. Malce				
20Y	15.12.104								

20-2-52 Format x52

22 Vîrstă	23 Sex	24 Nr ex	25 Preparate
26 Tehnici de preparare			
27 Mod de conservare		35 Cîșușă alb-negru	36 Cîșușă colorată
28 Stațiune arh. / Zonă etnie / Biotop, strat geologic		37 Etichetă	38 Desen
29 Data descoperirii / Data colectării		39 Mod deținere	DA
30 Sth / descoperit de / determinat de		40 Preț achiziție	
31 Cond. descoperire / Rezult. de		41 Data intrării	
32 Colectii, personalități, evenimente / Colectat de		42 Loc de păstrare	DA
		43 Restaurare	
		44 Conservare	NA
		45 Lucrat în	46 Valorificare
		47 Extinderi	
		48 Anexe	
33 Cuvinte cheie	ETNICITATIVE ÎN ÎNȚESĂTURĂ CU ÎNȚESĂTURĂ		
34 Descriere, decor	ROCHIE CU BRETILE, PARTEA DE SUS ÎNCĂLEȘTĂ; PREZENTĂ CU DOUA BRETILE ÎNTR-UNA, CU LÂNĂ ROȘIE ÎNȚESĂTURĂ ÎN ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ ÎNȚESĂTURĂ		
Bibliografie, mențiuni speciale:			

6987-82 I. P. Sibiu

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐										8.		9. 20827/2488B	
FIȘA DE CONSERVARE Nr. 3501										11.		11.	
1. ROȚIE CU BLETELE (SĂS.)		2. BEIA, FURCĂ		3. COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL "ASTRE" SIBIU				10.		11.			
4.		5. ERGATRE POPULATĂ		6. GOLD IN 1919		7. OBIECT DE POȘT		12.		15.			
12. - CONFECȚIONATĂ DIN CÂNEPĂ - PARTEA SUPERIOARĂ ÎNCEȘTĂ ȘI CU DOUA BLETELE BRĂDATE CU CÂNĂ. - MOTIVE ÎN TIF-TAF CU ROȘU. - PARTEA ÎNFERIOARĂ CU UN TIF LAT.													
13. - URMA FUNEȚIONALĂ - FOAȘĂ BRĂDEȘĂ - DEPUNERI DE PRAF PE SUPRAFAȚA PIESCI.													
14.													

16. - PÂNȚĂ DE CÂNEPĂ - TESUTĂ ÎN 2 ITE - ÎNCEȘT, BRĂDAT - TIF - CÂNĂ - CROMATICĂ: ALB, ROȘU.										23.							
17.		18.		19.													
20. - CĂȘA ALBAȘTRĂ, ETANȘUL ȘI, CĂRERA A IV R. - PIEȘĂ ETALATĂ PE VITEAS ÎN ASTEC. - ILUMINAT NATURAL ȘI ARTIFICIAL (FLUORESCENȚĂ) DE ÎNȚĂȘITATE FĂCUTĂ. - FACTORI MICROCLIMATICI ÎNȚRE LIMITELE MUZEULUI.										24.							
21. - CONDIȚII DE PĂSTRARE: BUNE.																	
22.										25.		26.		27.		28. 13.XII 2006	
29. MUZEUL NAȚIONAL AL CONSERVĂRII										1087		SIBIU		L. Ș. Ș.			

Repere pentru depozitarea colecției de artă medievală românească

Diana Mirea¹

scrociob_diana@yahoo.com

Keywords: *museum, icons, collection.*

Summary: *In this article I began by illustrating the value of the icons. This justifies the need to protect them permanently. Then I went on to illustrate several landmarks that the conservative has in view when he stores the collection of sacred art from the general and well known things to the specific objectives of the objects from "Aurelian Sacerdoțeanu" Museum, from Vâlcea County.*

Icoanele reprezintă o latură valoroasă și sensibilă din cadrul unui muzeu, atât pentru cercetătorii interesați de acest domeniu, cărora le pot oferi satisfacții profesionale, cât și pentru publicul vizitator.

În cadrul Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, la secția de artă, există o colecție de peste 450 de piese de artă medievală românească diverse ca natură și dimensiuni. Întâlnim obiecte bidimensionale de la uși împărătești, icoane pe lemn, icoane pe sticlă și epitafe sau tridimensionale cum ar fi crucile de masă, policandre, tâlpi de jilț și sfeșnice. Lungimile pot fi de la 7 cm la peste 1200 de cm.

Icoanele pe lemn și ușile împărătești au la bază o structură stratificată alcătuită din suportul de lemn, grundul, straturile de culoare și vernisul. Icoanele pe sticlă au un suport de sticlă, straturi de culoare și o protecție pe verso, toate fixate într-o ramă de lemn. Policandrele, crucile de masă pictate sau sculptura policromă au același mod de organizare internă cu cea a icoanelor pe lemn, dar spre deosebire de cele menționate anterior au volum ca cea de a treia dimensiune². Diversele materiale din componența pieselor încearcă să intre permanent în echilibru cu mediul ambiant însă au coeficienți de dilatare diferiți și își modifică diferit dimensiunile creându-se tensiuni care fragilizează obiectul și care cauzează deformări, desprinderi sau fisuri ireversibile. Acesta este principalul motiv pentru care piesele au de suferit sub acțiunea unor solicitări microclimatice exterioare, stabilitatea fiind cea importantă cerință pentru acest tip de bunuri culturale³. Datorită durtății sticlei stratul pictural nu va face priză profundă cu suportul putând suferii ulterior desprinderi ireversibile. În colecție există și potire de metal⁴. Acestea din urmă fiind dintr-un material anorganic sunt mai rezistente față de variațiile microclimatice însă nu tolerează o umiditate mare și oxigenul, care influențează negativ conservarea obiectului favorizând coroziunea⁵. Pentru sfeșnice nepictate este necesară urmărirea lemnului cu condițiile de microclimat specifice. Epitafele sunt constituite din material textil preparat și pictat pe ambele fețe ceea ce pune probleme unei depozitări corecte. După cum observăm colecția de icoane se

---

¹ **Mirea Diana**, conservator, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, doctorand în istorie, Universitatea „1 Decembrie” Alba-Iulia.

² Moldoveanu, 2003, p. 193.

³ Bernardi 2004, p. 21.

⁴ Oprea 2010, p. 133.

⁵ Mihalcu 1970, p. 91-92.

dovedește a fi una dificil de conservat, și nu de puține ori recomandările pentru un anumit material care intră în componența bunului cultural se opun necesităților altui material, în funcție de piesă, persoana responsabilă confirmându-și mereu aptitudinile.

În depozit, datorită numărului mare de bunuri culturale păstrate, spre deosebire de expoziție, este cu atât mai importantă prevenția degradărilor și stabilitatea microclimatică deoarece acestea produc fenomene chimice și fizice ireversibile. Anumiți factori fizico - chimici din mediul ambiant (umiditate, oxigen și gaze reactive) puse alături de compoziția obiectului produc reacții chimice în detrimentul obiectului. Nu sunt de neglijat materialele componente, de exemplu anumite culori obținute din materiale corozive, care pot produce degradări. Asocierea mai multor factori de degradare are întotdeauna efecte cumulate și fiecare dintre aceste elemente trebuie luate în considerare. Pentru protecția bunurilor culturale sunt luate în calcul proprietățile fizico - mecanice și chimice ale materialelor care compun bunurile culturale, gradul lor de rezistență sau nivelul de fragilizare atins. Există o corespondență între aceste proprietăți, gradul de sensibilitate al materialelor și ansamblul măsurilor de conservare⁶.

Operele de artă au o natură fizico - chimică proprie iar exigențele pentru conservarea lor pot fi complet diferite⁷. Fiecare piesă răspunde în alt fel solicitărilor ambientale, orice material având limitele sale de îngăduință față de diferențele termohigrometrice, chiar dacă este vorba de același tip de lemn sau același autor, în funcție de vârstă și de mediul în care a fost păstrate fibrele lemnului fiind mai sănătoase, capacitatea de absorbire a apei putând fi mai mică, rezistența mai mare, etc. Aceste caracteristici fizico - chimice ale materialelor și răspunsul lor la solicitările ambientale sunt analizate în permanență pentru a prelungi durata de viață a bunurilor culturale. În funcție de toate acestea conservatorul organizează depozitul, urmărește bunurile culturale în decursul timpului și aplică măsurile necesare.

Dintre condițiile necesare, în primul rând spațiul folosit pentru depozitare a fost renovat cu minim șase luni înainte și nu există poluare alcalină, este salubru și au fost efectuate operațiuni de ignifugare, de dezinsecție și dezinfecție, este izolat termic și oferă o bună stabilitate microclimatică având în același timp ferestre pentru aerisire termoizolante, cu protecție solară și protejate de plasă contra intrării insectelor. Plafoanele rezistă și nu există infiltrații sau umiditate ascensională. Instalațiile de apă și încălzire au fost verificate și nu există riscuri de inundații sau alt fel de accidente. Instalațiile antiincendiu sunt un ajutor de neprețuit în cazul unui focar iar instalațiile de securitate avertizează în timp util poliția în cazul unei tentative de furt. În depozit accesul se face doar în anumite condiții, se păstrează anumite reguli și este interzisă intrarea persoanelor neautorizate. Materialele cu care au fost acoperite pardoselile nu atrag praful, se curăță ușor și nu alunecă.

Orice material are o tendință naturală spre descompunere în elementele sale de bază sub influența factorilor de microclimat. În depozit bunurile culturale sunt mult mai protejate împotriva variațiilor indiferent de natura lor. Umiditatea este unul din factorii care pun multe probleme conservatorilor în condițiile în care fiecare material care intră în componența icoanelor are un nivel mai mare sau mai mic de apă componentă, un grad higroscopicitate diferită, alt nivel de saturație și un alt nivel de umiditate necesară pentru a-și menține cât mai mult timp caracteristicile inițiale. Ceva mai favorizate sunt

---

⁶ Moldoveanu 2003, p. 88, 175-176.

⁷ Bernardi 2004, p. 49-50.

obiectele dintr-un singur tip de material ele răspunzând mai omogen la variațiile microclimatice. În spațiu destinat depozitării este esențială menținerea unui nivel constant al umidității în timp pentru a evita multe din degradările ireversibile. Date de procesele de absorbție și desorbție acestea sunt foarte periculoase pentru icoane în condițiile în care acestea sunt diferit percepute de fiecare din materialele componente ale structurii stratificate. Aceste variații sunt responsabile pentru clivaje, cracluri, crăpări și exfolieri ale stratului de culoare, deci implicit pierderea originalului. Ea este implicată în multe transformări chimice, fizice și biologice. Partea organică a icoanelor, lemnul, este și de această dată cea mai sensibilă, evitându-se extremele, acestea fiind foarte dăunătoare în ambele sensuri. La o umiditate de peste 70% ea este ușor atacată de ciuperci și insectele iubesc un mediu mai umed, dar, în același timp, scăderea drastică a umidității duce la reducerea elasticității, pierderea apei intramoleculare și la ruperea coeziunii interne, toate trei ducând la distrugerea obiectului.

Temperatura influențează coeficientul de umiditate relativă din material și oferă în același timp condiții prielnice pentru viețuitoarele parazite. Valorile și variațiile de temperatură depind de sistemele de încălzire, pierderile de căldură și izolația termică. Odată cu temperatura crește rata proceselor chimice și se recomandă în consecință o temperatură mică. Corpurile își pot modifica proprietățile fizice, solidele devenind mai flexibile sau mai rigide, lichidele devenind mai vâscoase sau mai fluide, condensându-se sau evaporându-se mai încet sau mai repede. În spațiul de depozitare conservatorul ține cont de faptul că durata de viață a bunurilor culturale scade odată cu creșterea temperaturii și a umidității, că în depozit nu este necesară o temperatură pentru confortul uman și că în cazul diverselor mutări ale obiectelor nu se recomandă diferențele mari de temperatură și umiditate⁸.

Dacă nu avem un public numeros care să modifice valorile microclimatice cum este cazul în expoziții, aerul din sălile de depozitare este aproape în aceeași măsură de poluat. Praful, fumul, gazele reactive (dioxidul de sulf, azotul, amoniacul, ozonul, etc.) rezultate de regulă ale unor procese industriale poluează aerul. Ajungând în depozit ele pot produce mult rău icoanelor, putând da naștere unor procese chimice ireversibile ca decolorarea pigmentilor, fragilizarea materialelor sau opacizarea vernisurilor. De asemenea, anumite materiale folosite pentru depozitare pot emite substanțe chimice ce pot altera starea bunurilor culturale. Amestecul eterogen de particule, multe nocive, cu diametre diferite din componența prafului sunt higroscopice, zgârie, pătează și se integrează în material, neputând fi înlăturate decât prin procedee chimice. Din această cauză sunt se folosesc filtre, bunurile culturale valoroase se închid în dulapuri specifice fiecărui tip de obiect, aerisirea se face la ore la care traficul rutier este mai mic iar curățenia trebuie să fie fără reproș dar să nu afecteze umiditatea și temperatura sau să ridice praful.

Se recomandă montarea aerului condiționat pentru a menține temperatura dorită și pentru a filtra aerul de noxe. Punerea în funcțiune a umidificatoarelor și dezumidificatoarelor va menține o umiditate relativă constantă. Toate acestea trebuie atent amplasate pentru ca emisiile lor să se distribuie omogen în spațiu și să nu afecteze obiectele. Punerea lor în funcțiune se face astfel încât fluctuațiile să fie cât mai puțin

---

⁸ Moldoveanu 2003, p. 73, 144-148.

perceptibile. Emisia de cald, rece și absorbția sau desorbție de umiditate se întâmplă la nivelul aparatului afectând cel mai puternic imediata apropiere⁹.

Pentru protejarea patrimoniului sistemul de iluminat, fie el natural sau artificial trebuie să țină cont de natura materialelor protejate, ora zilei¹⁰, anotimp și structura arhitectonică. Iluminatul înseamnă energie absorbită care poate degrada opera de artă producând fenomene fizice (craclare) sau chimice (virarea culorilor). Alături de aceasta¹¹ participarea umidității relative și oxigenului în derularea proceselor fotochimice este esențială.

Iluminatul artificial este tot energie emisă în mediu și este importantă pentru conservare deoarece prin căldura emisă la nivelul corpului de iluminat ea poate cauza oscilații termohigrometrice. Astfel orice detaliu în alegerea, poziționarea și modalitatea de utilizare contează mai ales ca nu există sistem de iluminat complet inofensiv mai ales cu cât culoarea și lemnul sunt materiale sensibile la lumină. Efectele depind de tipul de material, conținutul de radiații și timpul de expunere. Lumina difuză, nelocalizată este întotdeauna de preferat deoarece dacă opera suferă multe șocuri de acest fel are mai mult de suferit¹². Fiind vorba de depozit nu voi insista asupra acestui subiect, lumina fiind utilizată doar în momentele în care este cineva în depozit. Totuși nivelul maxim de intensitate permis pentru pictură conform normelor este de 150 luxi.

Dăunătorii biologici sunt o problemă importantă care poate interveni în depozitul de artă sacră, piesele având ca suport lemnul, material organic cu un număr mare de specii cunoscute de microorganisme, mușegaiuri sau insecte xilofage care îl folosesc drept adăpost și sursă de hrană. Se știe că substanțele chimice cu care se acționează asupra dăunătorilor biologici pot distruge atât obiectele cât și sănătatea celor care le administrează. Cunoașterea substanțelor, a dăunătorilor și a condițiilor de administrare a soluțiilor presupune astfel o pregătire specializată. Din această cauză aceste tratamente nu se aplică decât de firme specializate¹³. Conservatorul asigură în schimb condiții de curățenie impecabile¹⁴ și condiții de microclimat specifice¹⁵ pentru a preveni infestarea.

Materialele din care e confecționat suportul folosit pentru depozitare trebuie să fie din materiale compatibile, iar bunurile culturale să aibă o poziție stabilă. Fiecare material are limitele sale de îngăduință față de diferențele termohigrometrice, icoanele fiind unele din cele mai sensibile la aceste variații, sau față de materialele folosite pentru depozitare. Datorită sensibilității straturilor de culoare, icoanele nu permit suprapunerea și se depozitează la orizontală.

---

⁹ Bernardi 2004, p. 20-23, 34-38.

¹⁰ Se recomandă ca razele solare, care sunt cele mai dăunătoare, nu pătrundă direct pe obiect la nici o oră și în nici un anotimp chiar dacă sunt trase storurile și deschis geamul pentru aerisire.

¹¹ Moldoveanu 2003, p. 128.

¹² Bernardi 2004, p. 38-45.

¹³ Moldoveanu 2003, p. 352.

¹⁴ Pentru depozit acestea înseamnă curățenie, pardoseli din materiale care nu rețin murdăria, interzicerea servirii mesei în depozite, aerisirea periodică prin ferestre cu plase, menținerea unei umidități constante sub nivelul favorabil apariției mușegaiului sau macromicetelor, împiedicarea apariției insectelor xilofage prin tratamente preventive aplicate în încăpere.

¹⁵ Anumite valori de umiditate, temperatură și lumină pot asigura condiții prielnice de viață în funcție de specia de dăunători biologici.

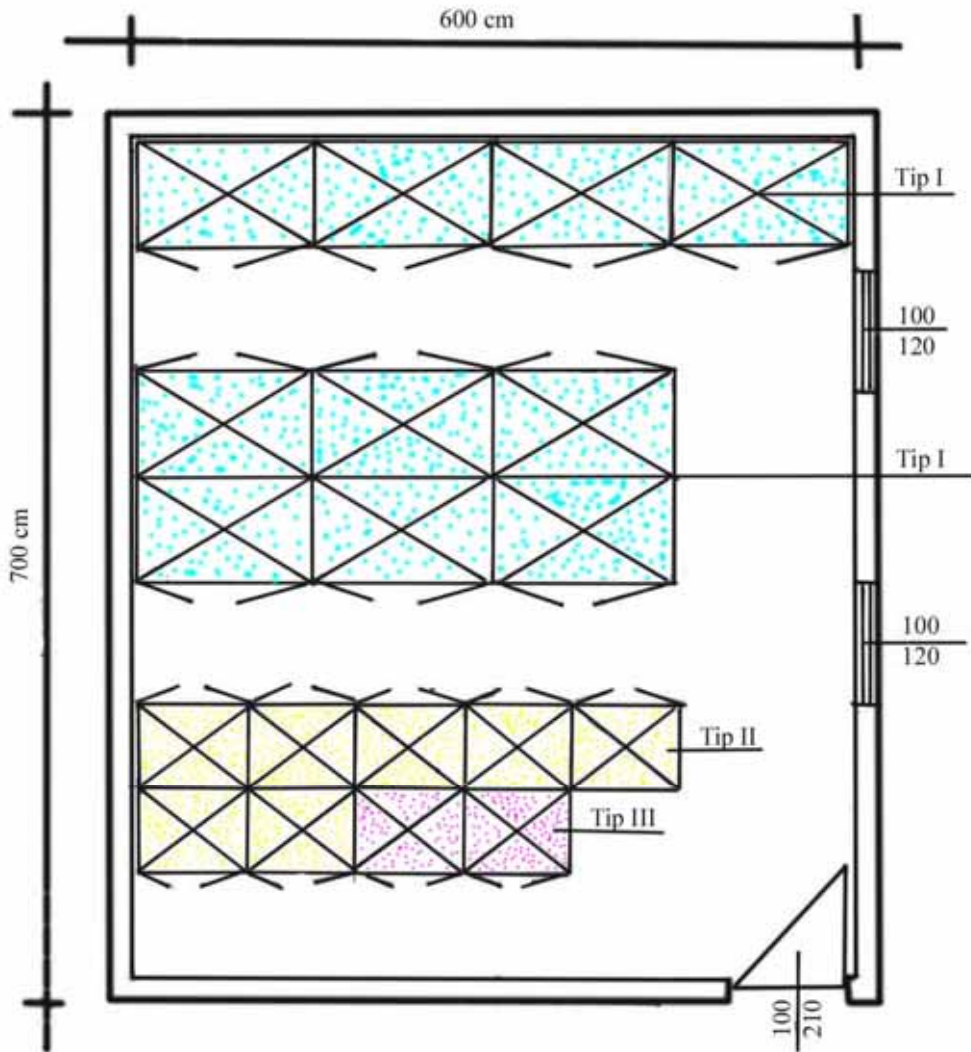
Pentru a îndeplini toate aceste condiții ar fi potrivit un material lemnos de esență tare tratat ignifug și antiseptic. Corpurile pentru depozitare sunt prevăzute cu uși din plexiglas cu protecție împotriva razelor solare, dar care permit vederea bunurilor culturale din exterior. La partea superioară este amplasată o fereastră de aerisire. În partea inferioară a poliței trebuie fixat carton cu goluri de aer care în același timp permite trecerea aerului și asigură anularea trepidațiilor provenite odată cu mișcarea icoanei pe suport. Ținând cont de numărul pieselor și de metodele de depozitare recomandate sunt necesare mai multe tipuri de moduli. Primul tip, pentru bunurile culturale cu lungimi de peste 50 cm reprezentând icoane pe lemn, icoane pe sticlă și uși împărțite sunt necesare zece corpuri de 210 cm înălțime cu 64 de polițe detașabile (piesele sunt foarte grele) având L- 150 cm, l- 90 cm, fixate la o înălțime de 30 cm. Al doilea tip, pentru icoanele cu lungimi de sub 50 cm încap în șapte corpuri, cu polițe culisante, cu dimensiuni de 200 cm înălțime cu 70 de polițe mobile având L -90 cm, l- 70 cm și h-20 cm între polițe. Pentru obiectele tridimensionale cuprinzând cruci, policandre sau sfeșnice sunt indicate două corpuri, reprezentând cel de-al treilea tip, având o înălțime totală de 200 cm, cu polițe detașabile după cum urmează: în primul trei sertare cu L- 90 cm, l-70 cm, primele două cu h- 80 cm și ultimul h- 40 cm; în cel de al doilea sunt necesare 3 sertare de L-90 cm, l- 70 cm, primele două fixate la o înălțime de 60 cm și ultimul la o înălțime de 50 cm. Toate aceste corpuri încap lejer într-o suprafață de 45 m² însemnând o suprafață de L- 7 m, l- 6 m și h- 2,3 m în care să fie asigurate pentru aceste piese toate condițiile amintite, necesare prezervării acestor bunuri culturale.

În cadrul colecției de artă sacră există o parte din ceea ce a însemnat arta, parte integrantă din istoria artei și din istoria bisericii de-a lungul mai multor secole, iar valoarea artistică, istorică și teologică a icoanei justifică grija și eforturile permanente pentru ca aceste piese să poată fii studiate și de generațiile viitoare.

Bibliografie

Bernardi 2004	Bernardi Adriana, <i>Conservare opere d'arte</i> , Saonara.
Florea 2010	Oprea Florea, <i>Etiopatologia operei de artă și a materialelor structurale</i> , București.
Mihalcu 1970	Mihalcu Mihail, <i>Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice</i> , București.
Moldoveanu 2003	Moldoveanu Aurel, <i>Conservarea preventivă a bunurilor culturale</i> , București.

Scara 1/50

Legendă:

Tip I= 0,90x1,50x2,10 m

Tip II= 0,70x0,90x2,00 m

Tip III = 0,70x0,90x2,00 m